

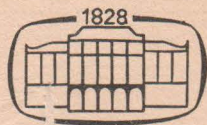
Petőfi Sándor

2

összes művei

KRITIKAI KIADÁS

Költemények

AKADÉMIAI KIADÓ · BUDAPEST

PETŐFI SÁNDOR
ÖSSZES MŰVEI

2. kötet

PETŐFI SÁNDOR
ÖSSZES KÖLTEMÉNYEI

(1844. január—augusztus)

A Petőfi-életmű kritikai kiadásának újabb kötete a költő 1844 elejétől szeptemberéig írt költeményeit tartalmazza. Nagy változások időszaka volt ez a költő életében: a Nemzeti Kör elhatározta verseinek kiadását, a Pesti Divatlap szerkesztője pedig segédül hívta lapjához. Hat évig tartó vándorlásai véget értek, szüleivel kibékült, s pesti letelepedése előtt néhány hetet náluk töltött.

A kötet jegyzeteinek keletkezés-történeti fejezetei e változatos életszakasz, illetve termékeny alkotó periódus zezugos útvonalan vezetik végig az olvasót, s eközben számos olyan mű létrejöttének körülményeit világítják meg, amelyeket ma is Petőfi legismertebb és legkedveltebb versei közt tartunk számon (*Vándorélet, Egy estém otthon, Az alföld, A helység kalapácsa* stb.). Az új kutatások nyomán a versek keletkezési időrendje lényegesen módosult, az előző kritikai kiadás megjelenése (1951) óta előkerült eredeti kéziratok pedig hasznos szövegtörténeti tanulságokat szolgáltatnak mind a kutató filológus, mind az érdeklődő olvasó számára.

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

PETŐFI SÁNDOR ÖSSZES MŰVEI

2. kötet

PETŐFI SÁNDOR ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti

KISS JÓZSEF

2. kötet

AKADÉMIAI KIADÓ · BUDAPEST 1983

PETŐFI SÁNDOR ÖSSZES KÖLTEMÉNYEI (1844. január—augusztus)

KRITIKAI KIADÁS

Sajtó alá rendezte

KISS JÓZSEF, RATZKY RITA,
SZABÓ G. ZOLTÁN

AKADÉMIAI KIADÓ · BUDAPEST 1983

Készült a Magyar Tudományos Akadémia
Irodalomtudományi Intézetében

Lektorálta

LUKÁCSY SÁNDOR és RIGÓ LÁSZLÓ

= 142337

ISBN 963 05 2671 9 (sorozat)
ISBN 963 05 2672 7 (2. kötet)

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1983

Printed in Hungary

VERSSZÖVEGEK

1844. január — augusztus

114. HONFIDAL

Tied vagyok, tied, hazám !
E szív, e lélek;
Kit szeretnék, ha tégedet
Nem szeretnék ?

⁵ Szentegyház keblem belseje,
Oltára képed.
Te állj, s ha kell: a templomot
Eldöntöm érted;

S az összeroszkodó kebel
¹⁰ Végső imája:
Áldás a honra, istenem
Áldása rája ! —

De én nem mondom senkinek,
Ki nem kiáltom:
¹⁵ Legkedvesebbem hogy te vagy
A nagy világon.

Titkon kísérem lépteid,
S mindegyre híven;
Nem, mint az árny az útaxót,
²⁰ Csak jó időben.

De mint az árnyék nő, midőn
Az est közelget:
Nő búm, ha sötétedni kezd,
Hazám, fölötted.

²⁵ És elmegyek, hol híveid
Pohárt emelve
A sorstól új fényt esdenek
Szent életedre;

S kihajtom egy cseppig borát
30 A telt üvegnek,
Bár keserű . . . mert könnyeim
Belé peregnék !

Debrecen, 1844. [jan. 1. — febr. közepe]

115. ELMONDANÁM .

Elmondanám: „Megállj, leányka,
Megállj, virágom, csillagom !
Egy istenadta szívet bírok;
Nesze, ha kell, neked adom.”

5 Elmondanám, hogy: „Szívem tenger,
Uralkodjál e tengeren !
Jól jársz vele, mert a legszebb gyöngy,
A hűség gyöngye itt terem.”

Elmondanám, hogy: „Tiszta fényét
10 E gyöngy örökre tartja meg.”
Elmondanám ezt, s többet ennél;
De nem mondom, mert nincs kinek.

Debrecen, 1844. [jan. 1. — febr. közepe]

116. A DAL

Bölcsőben sír az éber csecsemő;
Bölcső előtt
A dajka zeng — el szokják a dalok
Altatni őt.

5 Sok szenvedésem síró gyermeke
A fájdalom;
Dalt dalra költök — dalaimmal őt
Elaltatom.

Debrecen, 1844. [jan. 1. — febr. közepe]

117. FÜTTY

Adta finnyás közönsége!
Csúnyaság, a mit mivel:
Minden este megköszönti
Társaságunk, füttyivel.

⁵ És aztán a füttyök mellett
Milyen a jövedelem?
A színész elébb-utóbb is
Csak megszökni kénytelen.

Ejh, egy rókát kétszer nyúzni,
¹⁰ Ez, urak, még sem megyen;
Már ha fütty van, legalább hát
Tele színházban legyen!

Debrecen, 1844. [jan. első fele]

118. VÉGSZÓ ***HOZ

Isten veled, te elpártolt barát,
Vesztett ebként ki szívem megmarád,
Isten veled;
Fogadd a vett sebért emlékül,
⁵ Melly fölszívárog belsejébül,
Lelkemnek vérét, könnyemet.

Nem a legelső rajtam már e seb,
De egyik sem volt fájóbb, mérgesebb
A sok között,
¹⁰ Mellyet vétkes könnyelműséggel
A hűtelenség fegyverével
Bennem baráti kéz ütött.

Dúsgazdag bánya a tapasztalás,
Mellyből sok ember életkincset ás —
¹⁵ Nem én, nem én!
Gyönyörszomjas szívem . . . remélve .
Az annyiszor megnyílt örvénybe
Hanyatthomlok rohan, szegény.

Remény, remény, mért vagy te szép virág?
20 Téged nekünk az ég miért is ád?
Azért-e csak?
Hogy hervadandó kelyhed légyen,
Hová csalódás éjjelében
Szemünk harmatjai hulljanak .

25 De nem panaszlok, bár keblem teli,
S az elfojtás még inkább neveli
Búm tengerét;
Ugy is ki tudja? hogyha hallnád
Lelkem kiáradó fájalmát:
30 Talán már meg sem értenéd.

Nem is kívánom megtéréseidet,
Akár ohajtod, akár megveted
Uj frigyemet.
Az istenség is tehetetlen
35 Eggyé büvölni e kebelben
A szertezúzott láncszemet .

Nem láncszem az, nem ! egy világ vala,
Mellynek napjául a hit lángola,
A drága hit !
40 Rá jött a végítélet napja,
S már semmi föl nem támaszthatja
Ledúlt világom romjait.

Isten veled hát, elpártolt barát,
Ki ábrándim ködét elzavarád,
45 Isten veled !
Fogadd a múltakért emlékül
Megcsalt barátság gyötrelmétül
Utószor omlott könnyemet.

Debrecen, 1844. [jan. 1. — febr. közepe]

119. A NEMES

Deresre huzzák a gazembert,
Bünét botokkal róni le;
Lopott, rabolt, és tudj' az ördög,
Még mit nem mívelé.

⁵ De ő kiált ellenszegülve:
„Hozzám ne nyúljatok!
Nemes vagyok . . . nincs nemesembert
Botozni jogotok.”

¹⁰ Hallottad e szót, meggyalázott
Ősének szelleme?
Most már őt húzni nem deresre:
Akasztófára kellene!

Debrecen, 1844. [jan. 1.—febr. közepe]

120. HALVÁNY KATONA

Volt a honvédő legénység
Harcra készülőben;
Volt egy ifju a sereg közt,
Halovány színében.

⁵ „Hát kendnek tán az inába
Szállt a bátorsága?”
Kérdi egy tiszt gúnyolón, „hogya
Képe olyan sárga.”

¹⁰ ‚Tiszt uram’, felelt az ifju,
‚Már az az én gondom:
Mérthogy olyan sárga képem?
És azt meg se’ mondom.

Még ma úgy is kipiroslik,
Hogyha nem egyébtől:
¹⁵ A kardomról rája feccsent
Ellenség véréből.’

Debrecen, 1844. [jan. 1.—febr. közepe]

121. SZOMJAS EMBER TŰNŐDÉSE

Ejnye, mi az istennyila!
Üres már a láda fia?
Üres ám —
Jaj pedig be ihatnám!

⁵ Száraz kút a gégém csapja,
Süti a szomjuság napja;
Még meggyul,
Ha rá boreső nem hull.

Hm, biz a nem tréfa volna,
¹⁰ A felhőből hogyha folyna
Boreső —
Volna! itt a bökkenő.

Volt a szőlőben határom,
De eladtam tavaly nyáron,
¹⁵ S az ára
Garatomon lejára.

A kocsmából meg már régen
Kikopott az emberségem;
„Addsza — ne!”
²⁰ Ilyen szépen főznek le.

. . . . Valami jutott eszembe!
Zálogúl majd azt teszem be.
Előre,
Hítvesem fejkötője!

²⁵ Jaj de hisz már sírba zártam
Szerelmetes hitestársam,
S ott véle
Nyúgoszik fejkötője.

Oh miért is emlékezem
³⁰ Halálodra, én kedvesem?
Könny gördül
Azonnal két szemembül.

Hátha könnyeimnek árja,
Uram bocsá'! borrá válna:
35 Akkor még —
Hejh, akkor többet sírnék!

Debrecen, 1844. [jan. 1. — febr. közepe]

122. IVÁS KÖZBEN

Hányadik már a pohár?   csak
Ötödik?
Teremt' ugyse! becsülettel
Működik.
5 Máskor megfe-felelek kétannyinak:
S lábaim most már öttől is inganak.

Ing a lábam, a nyelvem meg
Elakad —
Torkom a therpomyléi
10 Szorulat,
Ledionas a bor, melly lecsepege,
Gondolatim Sex .   Rex .   Xerxes serege.

Sehogy sem t'om kifejezni
Magamat —
15 Azt hiszitek, hogy talán a
Bor miatt?
Ne higyétek, édes atyámfiai,
Nekem a bor nem szokott megártani.

Nekem a bor hogymikép is
20 Ártana?
Hát hiába voltam volna
Katona?
Úgy biz, a ki fölmarkolta, katona —
Még pedig bakancsos voltam valaha.

25 Zöld hajtókás, sárga pitykés
Közlegény . . .
Egész a közlegénységig
Fölvivém!
Jó: bakancsom hogy hamar lerúghatám;
30 Még idővel degradáltak volna tán.

Tyhú, látjátok, ott az könnyen
Megesik,
Mert a katonai pálya
Fene sik;
35 Legkivált az ollyfélenek, mint magam,
Kinek kissé akaratos feje van.

Útmutatást nekem ne is
Adjatok,
Szent Dávid hárfájára sem
40 Hallgatok!
Orrnál fogva senki engem nem cibál, —
Azt cselekszem, a mi tetszik. tudja Pál,
Mit kaszál.

. . . . Eh, de én itt egyre másra,
45 Mint malom,
Csak darálok, csak darálok,
S szomjazom.
Adjatok bort! a malom jól nem megyen:
Hogyha nincs nedv, a mi hajtsa, bővíben.
50 Hadd igyam hát! hogy forogjon
Kerekem —
Meg sem állok, csak a kancsó-
Feneken.
Bárha mingyárt — a mint Falstaff szólana —
55 Bárha, mondom, egy mérföldig tartana.

Hol is hagytam? tudj'a gólya .
Úgy igaz!
A malom volt az utósó . . . .
Vagy nem az?
60 Mit is mondtam a malomról . . én bizon
Hogyha présbe csavarítnak sem tudom.

Annyi szent: a szemem héja
Olly nehez,
Mint malomkő . . tán az álom
65 Környekez.
Elég is ma a tivornya, ágyba hát!
Álmadozzuk folytatását . . jó 'jszakát!

Debrecen, 1844. [jan. 1. — febr. közepe]

123. BOLDOGTALAN VOLTAM . .

Boldogtalan voltam
Teljes életemben;
Csak az vigasztal, hogy
Meg nem érdemeltem.

⁵ Boldogtalan leszek
Koporsóm zártáig;
Csak az vigasztal, hogy
Nincs messze odáig.

Hiába biztattok,
¹⁰ Hiába beszéltek —
Tudom azt az egyet,
Hogy nem soká élek.

Debrecen, 1844. [jan. 1. — febr. közepe]

124. NEM VER MEG ENGEM AZ ISTEN

Nem ver meg engem az isten,
Hogy szeretőt mást kerestem.
Te hagytál el, nem én téged;
Délibáb volt a hűséged.

⁵ Iskolába nem járattak,
Olvasni nem tanítottak,
De szemedből kiolvasom,
Hogy szivedben bánat vagyon.

Mért búsulsz? tán megbántad már,
¹⁰ Hogy engemet megbántottál?
Sohse búsulj! úgy is késő;
A mi elmúlt, vissza nem jó.

Találtam már mást magamnak,
Találj te is mást magadnak;
¹⁵ Éljed világodat vele,
Áldjon meg az isten vele.

Debrecen, 1844. [jan. 1. — febr. közepe]

125. HÍRÖS VÁROS AZ AAFŐDÖN KECSKEMÉT

(Tisza —Duna közti tájbeszéd szerint.)

Hírös város az aafődön Kecskemét,
Ott születtem, annak őszöm könyerét.
A búzáját magyar embör vetötte,
Kakastéjje szép mönyecske sütötte.

⁵ Nincs én nélköm mestörségöm, nem is kő,
Van azé jó keresetöm, jobb se kő,
Vót is, van is, lösz is, hiszöm istenöm,
Míg utast lát a pusztába két szömöm.

Ómáspej a nyergös lovam, nem vöttem,
¹⁰ Szögény legény szép szörivee szöröztem.
Csillagos a feje, kese a lába —
Mögeresztöm, a szél sem ér nyomába.

Ezön járok, mint kiskiráj, kényösen,
Borjúszájas ingöm lobog szélösen,
¹⁵ Süvegöm a jobb szömömön viselöm,
Mindön embör előtt mög se emelöm.

Be-benézök a bugaci csárdába,
Őszöm, iszom kedvem szörént rovásra;
Ölégségös hitelöm van ott nélköm,
²⁰ Mögfigetök, böcsületöm nem sértöm.

A vármögye emböreit pej lovam
Csak ojan jól mögösmeri, mint magam.
Ha érköznek, nagyot nyerít — rá termök;
S ha rajt vagyok, gyühetnek má ő keemök!

Debrecen, 1844. [jan. 1.—febr. közepe]

[Töredék.]

[.....]

Így ni, látod — ennyi az egész;
Mi van ebben? nemde megy?
No de hogy páratlan ne legyen:
Nesze hát még ez az egy!

⁵ Jaj, te kis csík, már elsiklanál?
A viláért sem szabad!
Három a tánc, s minden, a mi jó,
S így vedd három csókomat.

Rádásul most a többihez
¹⁰ Tedd el a negyediket . . . .
Bizony isten örömet adom,
Édes örömet neked!

Végre — azt mondják: úgy jó a pénz,
Hogyha megszámlálva van;
¹⁵ Hanem a csók csak nem pénz talán?
Hadd legyen hát számtalan!

Debrecen, 1844. [jan. 1.—febr. közepe]

127. TÉL VÉGÉN

Örültök úgy-e a kies tavasznak?
Maholnap eljő, s annyi élvét ad!
A réteken majd méhek táboroznak,
Megostromolni a virágokat.

⁵ S a míg elszántan ütközetre mégyen
A szűz bimbók mézéhes ellene:
Csicserg a szomszéd lombozat hűsében
Madárajakról lelkes harczene. —

- Elzárkoztában a kihalt kebelnek
10 Engem virág, dal, méh nem érdekel .
Ohajtásim még is mi végre kelnek?
Hogy menjen a tél, menjen gyorsan el.

- Én a tavaszt csak annyiból kívánom,
Mert melegebbek lesznek a napok,
15 S mint mostan, akkor hűlt rideg tanyámon
Kopott ruhámban fázni nem fogok.

Debrecen, 1844. [febr. első fele]

128. DE MÁR NEM TUDOM, MIT CSINÁLJAK .

De már nem tudom, mit csináljak?
Meginnám borát az országnak.
S mentül több az, a mit megiszom,
Annál iszonyúbban szomjazom.

- 5 Mért nem tesz az isten most csodát?
Változtatná borrá a Tiszát,
Hadd lehetnék én meg a Duna:
Hogy a Tisza belém omlana !

Tokaj, 1844. [febr. második fele]

129. KERESZTÚTON ÁLLOK

Keresztúton állok,
Merre tartsak?
Ez kelet felé visz,
Az nyugatnak.

- 5 Akármerre megyek,
Mindegy nekem,
Mindenütt szomorú
Az életem.

Mért nem tudom, hol vár
10 A halál rám?
Hogy egyenesen azt
Választhatnám!

Miskolc [1844. febr. második fele]

130. EGER MELLETT

Hol jó bort érezek, betérek;
Ne térnék hát Egerbe?
Ha ezt a várost elkerülném,
Az isten is megverne.

5 Egy úttal azt is megtekintem,
Hol vitt Dobó nagy lelke;
És felköszöntöm, a ki őt olly
Dicsőn megénekelte.

S ha majd, a mint hiszem, a bortól
10 Hatalmas kedvem lészen:
Még verset is csinálok — Pesten
Él adhatom jó pénzen.

Áll a határzat, áll erősen,
Be kell Egerbe mennem!
15 Mert ennyi édes vonz-erőnek
Szivem nem állhat ellen.

Andornak, 1844. [febr. második fele]

131. EGRI HANGOK

Földön hó, felhő az égen —
Hát hiszen csak hadd legyen!
Rajta nincsen mit csodálni,
Télen ez már így megyen.
5 Én ugyan nem is tudnám, hogy
Tél vagyon,
Ha ki nem pillantanék az
Ablakon.

Itt benn ülök a melegben,
10 Környekez sok jó barát,
Töltögetve poharamba
Egri bércek jó borát.
Jó barátok, jó borocska —
Kell-e más?
15 Kebleinkben a kedv egy-egy
Óriás.

Kedvemnek ha magja volna:
Elvetném a hó felett,
S ha kikelne: rózsaeerdő
20 Koszorúzná a telet.
S hogyha földobnám az égre
Szívemet,
Melegítné a világot
Nap helyett! —

25 Ide látszik a hegy is, hol
Dobó a hír könyvibe
Nagy neve örök betűit
Török vérrel írta be.
Hejh, az volt ám még az ember,
30 Biz az ám!
Míg olyan lesz, sok viz elfoly
A Dunán.

Elvirúlt már a magyarnak
Tettvirágos tavasza!
35 Hosszu gyáva tespedésben
Pang, sínlődik e haza.
Megjövend-e még az elszállt
Kikelet?
Lesz virány e régtől puszta
40 Hon felett?

Eh de hagyjuk, hagyjuk ezt most!
Úgy is ritkán vígadok;
E napot ne háborítsák
Legalább a bánatok.
45 S a sopánkodásnak úgy sincs
Sikere,
S mit tehet mást a lant gyöngye
Embere?

El tehát a hon bajával,
50 Most ez egyszer el vele!
A kitört bút minden ember
Új pohárral öntse le.
Új pohár bort hát, barátim,
Új pohárt!
55 S ismét újat, az előbbi
Ha lejárt.

Igy! . . . de ím, mit veszek észre?
Egy század minden pohár;
A jelen hátam mögött van,
60 Lelkem a jövőben jár.
A jövőben vígan élek,
Boldogon!
Mert nem árva már az egykor
Árva hon.

Eger, 1844. [febr. második fele]

132. [VIRÍT A KIKIRICS . . .]

Virít a kikirics —
Csak viríts, csak viríts . . . .
Én úgy is hervadok,
Hervadok, száradok,
5 Csak viríts, kikirics!

Süt a nap sugára
Halovány orcámra;
Sütni fog maholnap
Alacsony siromnak
10 Kis keresztfájára.

Anyám, édes lelkem!
Mért zokogsz mellettem?
Ki anyit szenvedett,
Mint szegény gyermeked,
15 Jobb annak odalenn.

[? Pest, 1844. márc.]

133. GYÖNGE VAGYOK . . . .

Gyöngé vagyok, lelkem testem
Fáradt.

Vessétek meg nekem azt az
Ágyat.

⁵ Vesd meg, rózsám, hadd fekügyem
Bele,
Hadd pihenjem ki magamat
Benne.

Istenem ! mi van ezen az

¹⁰ Ágyon ?

Mindenütt nyom, minden felől
Fázom.

Nem vetette rózsám meleg

Keze ;

¹⁵ Vetette a halál hideg
Keze.

Pest, 1844. [márc.]

134. FÜRDIK A HOLDVILÁG AZ ÉG TENGERÉBEN

Fürdik a holdvilág az ég tengerében,
Méláz a haramja erdő közepében :
Sűrű a fűvön az éj harmatozása,
De sűrűbb két szeme könnyének hullása.

⁵ Baltája nyelére támaszkodva mondja :
„Mért vetettem fejem tilalmas dolgokra !
Édes anyám, mindig javamat akartad ;
Édes anyám, miért nem fogadtam szavadat ?

Elhagytam házadat, földönfutó lettem,
¹⁰ Rablók, fosztogatók közé keveredtem ;
Most is köztök élek magam szégyenére,
Ártatlan útasok nagy veszedelmére.

Elmennék én haza, itt hagynám ezeket,
Örömet itt hagynám! de most már nem lehet:
15 Édes anyám meghalt .   kis házunk azóta
Régen összeroskadt .   s áll az akasztófa.”

Pest, 1844. [márc.]

135. VÁNDORÉLET

(Barabás rajzához.)

Szent Kleófás!
Milyen karaván .
Nem lehet más,
Mint oláh cigány;
5 Avvagy e szép utazási rend
S póre purdék serge mit jelent?

Ott huzódik a diszes csapat
Hosszu sorban zöld erdő alatt;
A családfő vén, kehes lovon,
10 Kít kötőfékszárnál fogva von
Üggyel-bajjal egy izmos legény .
No hisz izzad még az is szegény!
Mert bizony már régen lehete,
Hogy gabancuk a csikófogát
15 Elhullatta . . . s most mi élete?
Koplalásban tölt gyásznapokat.
Ily esetben aztán ép erő
Nem tudom, hogy volna nyerhető.
S a mi több, ki rája nehezül,
20 Nem csak a jó dáde egyedül:
Oldalain egy-egy tarisznya lóg,
S mindenikben rajkók láthatók;
Ki-kidugván borzas fejöket,
Pityeregnek szörnyü éneket,
25 Mert helyök nem legkényelmesebb;
A gyaloglás? még keservesebb!
Ugy sipognak, mint az orgona,
S tudja isten, meddig tartana?
De nagyapjok hátra-hátra rúg,
30 S meglapulnak szépen a fiúk.

Megy megettök férj, menyecske, lány
Egymás mellett és egymás után.
Ki bagóz, ki füstöt ereget,
Képezőleg terhes felleget,
35 Melly szemet rág, s fojtja a tüdőt.
Tán dohányuk paprikában főtt.

Leghátul kócmadzagon pedig
Egy lopott malac hetvenkedik.
Boldogúlni nem lehet vele!
40 Sejti tán, hogy napja alkonyúl,
Azért viseli magát roszúl.
De segít a meszelő nyele,
Mellyel a derék családanya
Nagy vitézül neki rohana.

45 Igy intéznek bátor lépteket
Faluvégtől falu végeig.
Illy hős népet mi sem rettegtet . . . .
Csak a szél! ezt megsüvegelik.
S okosan! mert e kaján elem

50 Mértéken túl emberségtelen.
Néha rájok a midőn akad:
Súg fülökbe olyan dolgokat,
Hogy lábszárok is remeg bele,
Mintha volna nyárfa levele.

55 De ha szél úr könnyü szekeren
Gyors lovakkal más vidékre hajt:
Régi kedvök ismét ott terem,
S farba rúgnak minden földi bajt.

Pest, 1844. [márc. vége—ápr. eleje]

136. SZERELEM- ÉS PIPADAL

Szeretlek én téged, pipám!
És a dohányt, melly benned ég;
Hogy is ne? füstöd fellege,
Miként galambom szeme, kék.

⁵ Szeretem én galambomat,
Miként szeretem a dohányt;
Hogy is ne? pipa és leány
Érettem égnek egyaránt.

S miként a lyánszem s mint a füst,
¹⁰ Nem kék-e a menny födele?
S miként ezek, a mennyfödél
— Csillagtűzben — nem lángol-e?

Hasonmásául alkotá
Az ég e kettőt én nekem,
¹⁵ Hogy látva őket lássam azt,
Kitől boldogságom nyerem.

Pest, 1844. [márc. vége—ápr. eleje/jún.—júl.]

137. MI NAGYOBB A NAGY SZENTGELLÉRTHEGYNÉL . . .

Mi nagyobb a nagy Szentgellérthegynél?
Mi mélyebb a mély Duna vizénél?
Dunaviznél mélyebb mély szerelmem,
Szentgellértnél nagyobb nagy keservem.

⁵ Dunaparton fűbe heveredtem,
Halásztak a halászok mellettem,
Kihalásztak sok apró kis halat,
Hálójokban alig hogy megakadt.

Ha azt tudnám, hogy az én hálómba
¹⁰ Valami nagyon nagy hal akadna,
Akkora, hogy berántana engem:
Nekem is volna halászni kedvem.

Pest, 1844. [márc. vége—ápr. eleje]

138. KIS MENYECSKE, SZÉP KIS MENYECSKE

Kis menyecske, szép kis menyecske!
Hejh, miért vagy te már menyecske?
Ha te még nem volnál menyecske:
Nem volnék én kétségbe esve.

⁵ Nem választottál meg uradnak,
Mert nem vagyok se' szép se' gazdag.
Van most urad, módos, takaros —
Módos, takaros, de haragos.

Nem tudom, szereted-e őtet?
¹⁰ De tudom, nem szeret ő téged.
Nem csak hogy szerelmet nem ismer,
Szegény menyecske, még meg is ver.

Ha megunod ezt az életet,
Tedd a kezembe a kezedet,
¹⁵ Menjünk ki a Duna partjára,
Ugorjunk együtt a Dunába!

Pest, 1844. [márc. vége—ápr. eleje]

139. FÜSTBE MENT TERV

Egész uton — haza felé —
Azon gondolkodám:
Miként fogom szólítani
Rég nem látott anyám?

⁵ Mit mondok majd először is
Kedvest, szépet neki?
Midőn, melly bölcsőm ringatá,
A kart terjeszti ki.

S jutott eszembe számtalan
¹⁰ Szebbnél szebb gondolat,
Mig állni látszék az idő,
Bár a szekér szaladt.

- S a kis szobába toppanék .
Röpült felém anyám .
15 S én csüggttem ajkán . . . szótlanul . . . .
Mint a gyümölcs a fán.

Duna-Vecse, 1844. [ápr. 5 – 10.]

140. EGY ESTÉM OTTHONN

Borozgatánk apámmal;
Ivott a jó öreg,
S a kedvemért ez egyszer —
Az isten áldja meg!

- 5 Soká nem voltam otthonn,
Oly rég nem láta már,
Úgy megvénült azóta —
Hja, az idő lejár.

- Beszéltünk erről, arról,
10 A mint nyelvünkre jött;
Még a színészetről is
Sok más egyéb között.

- Szemében „mesterségem”
Most is nagy száalka még;
15 Előítéletét az
Évek nem szüntették.

- „No csak hitvány egy élet
Az a komédia!”
Fülemnek illy dicsérést
20 Kellett hallgatnia.

„Tudom, sokat koplaltál,
Mutatja is színed.
Szeretném látni egyszer,
Mint hánysz bukfenceket.”

- 25 Én műértő beszédit
Mosolygva hallgatám;

De ő makacs fej! föl nem
Világosíthatám.

Továbbá elszavaltam
30 Egy bordalom neki;
S nagyon nagyon örültem,
Hogy megnevetteti.

De ő nem tartja nagyra,
Hogy költő fia van;
35 Előtte minden illyes
Dolog haszontalan.

Nem is lehet csodálni!
Csak húsvágáshoz ért;
Nem sok hajszála hullt ki
40 A tudományokért.

Utóbb, midőn a bornak
Edénye kiürült,
Én írogatni kezdtem,
Ő meg nyugonni dűlt.

45 De ekkor száz kérdéssel
Állott elő anyám;
Felelnem kelle — hát az
Írást abban hagyám.

És vége-hossza nem lett
50 Kérdezgetésinek;
De nekem e kérdések
Olyan jól estenek,

Mert mindenik tükör volt,
A honnan láthatám:
55 Hogy a földön nekem van
Legszeretőbb anyám!

Duna-Vecse, 1844. [ápr. 7—10.]

141. MI FOLY OTT A MEZŐN

Mi foly ott a mezőn?
Patakvíznek gyöngye —
Hát szeretőm arcán?
A búbanat könnye.

⁵ Hadd folyjon a patak!
Habjai mentében
Piros rózsza fejlík
A zöld mezőségen.

De könnyed ne folyjon,
¹⁰ Lelkem kis leánya!
Elhervad a könnytől
Orcáid rózsája.

Pest, 1844. [ápr. 10—18.]

142. MONDOM, NE INGERKEDJÉTEK VELEM .

Mondom, ne ingerkedjétek velem!
Nem ismeritek a természetem.
Ha föltámad haragom szélvésze,
Nem marad el fejek beverése.

⁵ Jó a tréfa, jó a maga helyén,
De bosszant, ha a mértéken túlmén,
S ki megbosszant, legyen az akárki,
Megtanítom keztyűbe' dudálni.

De te, kis lyány, mit huzódol tőlem?
¹⁰ Hiszen ezt én nem neked beszélem;
Gyere mellém, eszem a szépséged,
A viláért sem bántalak téged!

Pest, 1844. [ápr. 10—18.]

143. IRTÓZTATÓ CSALÓDÁS

*Elvégezém az én szívemben,
hogy magamat adnám borítalva.*

B i b l i a.

A lelkem is sir! . . — És miért?
O mert roppant búbánat ért!

Fogalmatok sincs róla, mi
Gyászos, költőnek hallani:
5 Hogy verse hitvány, verse roszt,
S egy kukk dicsőséget se' hoz . . .
És én hallottam ezeket,
És szívem ketté nem repedt!

Mi több: melly verseim felett
10 Mondának illy ítéletet?
Szép bordalok, jó bordalok!
Tirólatok, tirólatok
Hallottam ezt . . pedig hivém,
Hogy a hír kakasüllején
15 Anakreon, Vitéz Mihály
S Béranger már alattam áll,
Alattam áll általatok,
Szép bordalok, jó bordalok!

S im szép hitem tündérhona
20 A magasból lepottyana.

Amen hát! a mint van, legyen;
Meghajtom a sorsnak fejem,
És tűnök türedelmesen —
Nem zengem többé sohasem,
25 Nem zengem én a bort . . . csupán
Torkomba öntöm ezután.

[? Pest, 1844. ápr. 15 — 20. között]

[? Dunavecse, 1844. ápr. vége]

144. MAGÁNY

Messze, messze a világ zajátul
E kis faluban,
Itt kívánok élni én ezentul
Csendben, boldogan.

⁵ Boldogan ! mert hajh a nagy világban
Boldog nem valék;
Üldözött az utcán és szobámban
A föld és az ég.

Nem volt biztos sem napom sem éjem;
¹⁰ Vad húz-szemek
Támadásra, elfogásra készen
Egyre lestenek.

Összeszedtem végre sátorfámat,
S szépen megszökém,
¹⁵ S itt vagyok, hol a nap újra támad
Éltem bús egén.

Szent magány ! hegyláncaid tetőin
Át, nem látnak ők,
Szívtelen, rémarcu üldözőim
²⁰ . A hitelezők.

Duna-Vecse, 1844. [ápr. vége]

145. EBÉD UTÁN

Ugy jól laktam, hogy még ! . .
Egyet nyújtózom, és
Aztán tied vagyok,
Imádott heverés !

⁵ Oh kedves pamlagom,
Be áldott puha vagy !
Ki téged föltaalált,
Az volt ám még az agy. —

Kölyök, pipát ide . . . .
10 Siess, a nagyapád!
Nincs rútabb valami,
Mint az a lomhaság.

Add errébb hát, ökör!
Én nyuljak érte tán?
15 Nem elég tőlem, hogy
Föltátom rá a szám? —

Istentelen legye!
Ingerkedik velem . . .
Kergesd el . . . a kutya
20 Ott ül a fülelen.

Az ember élete
Méreggel van tele;
Csodák csodája, hogy
Meg nem pukkad bele.

25 Húzd a függönyt odább
Azon az ablakon;
Hadd lám, az építés
Ott kinn meddig vagyon?

Á, szépecskén halad,
30 Munkálnak mindenütt . . . .
De tedd b' az ablakot,
A nap szemembe süt.

Disznó forró idő! . .
No semmi; legalább
35 Ki ott kinn dolgozik,
Nem hűti meg magát.

Duna-Vecse, 1844. [ápr. 20. — jún. 15.]

146. ÁLMODOM-E?

Álmodom-e?
Vagy látok igazán?
S a kit látok,
Tündér-e vagy leány?

⁵ Akár leány,
Akár tündér lenne,
Mít bálnám én,
Csak belém szeretne!

Duna-Vecse, 1844. [ápr. 20. — jún. 15.]

147. ZSUZSIKÁHOZ [I.]

Ne hozd, ne hozd azt a bort, kis leány!
Hisz már a nélkül is részeg vagyok —
Megrészegített kellemed,
Fölfordította eszemet,

⁵ Nem ihatom . . . nem kell . . . sok, a mi sok.

Vagy a borban szerelmet hozsz talán?
Azt, angyalom? . . . szerelmedet? . . . nekem?
Úgy addsa azt a poharat,
Iszom, míg egy csepp sem marad,

¹⁰ Legyen bár méreg, addsa, lenyelem!

Duna-Vecse, 1844. [ápr. 20. — jún. 15.]

148. ZSUZSIKÁHOZ [II.]

Kicsinke szőke kis leányka!
Az én szerelmem nagy,
És tárgya e' nagy szerelemnek,
Kis szőke lány, te vagy.

⁵ Mít mondasz erre, szőke kis lány?
De ez csak fele még:

Azon volnék én, hogy te lennél
Én nékem feleség.

- Eljősz-e hozzám? . . . el? szépséges
10 Szép fejkötőt veszek;
S csak azt mondom: kimondhatatlan
Hűséges férj leszek.

- Őrzöm szemem fényét, de téged
Még jobban őrzelek,
15 Hogy drága egészségednek ne
Ártson hideg, meleg.

- Ott fenn lakunk Pest városában .
Az élet ott vig ám!
De az atyushoz is lejárunk,
20 Kivált pénz fogyatán.

Hogy suttogják majd, ha az útcán
Végig megyek veled:
„Petőfi felesége! . . . erről
Csinál szép verseket.”

- 25 Csinálok ám, teringettét is!
Hogy bámulnak bele;
Maholnap széles Magyarország
Nevemmel lesz tele.

- Ugy estenként csak neki ülök .
30 Te meg majd azalatt
Lefekszel, és megmelegíted
Előre ágyamat.

- S ha elkészül egy egy dicső vers,
Én is levetkezem,
35 Hozzád simúlok, és azt mondom:
Menj beljebb, gyermekem!

- Igy éldegélnénk[. . .] hát csak ennyit
Akartam mondani.
Mít szólsz rá, szőke kis lány! lesz-e
40 Belőle valami?

[? Dunavecse, 1844. ápr. 20. – jún. 15.]

149. ÉJJEL

Kinézek én, benéz a hold
Szobámnak ablakán;
Sugárait szerelmesen
Mosolygva hinti rám.

⁵ Szegény bohó! mit kandikálsz
Olyan szerelmesen?
Avvagy talán azt gondolod,
Hogy képedet lesem?

Eszem ágába' sincs biz a,
¹⁰ Hogy téged nézzelek.
Isten hírével elmehetsz —
Mit gondolok veled!

Ott általellenben lakik
Az én kedves babám;
¹⁵ Azt várom én, ha valahogy
Még megpillantanám.

Duna-Vecse, 1844. [ápr. 20.—jún. 15.]

150. VIZEN

Beszélgetnek sajkámmal
A fecsegő habok;
Feszítem a lapátot,
Hogy szinte izzadok.

⁵ Anyám, ha mostan látnál,
Tudom, hogy mondanád:
„Az istenért! . . . ha feldőlsz . . .
Nem féled a halált?”

Apám, ha mostan látnál,
¹⁰ Tudom, hogy mondanád:
„Az ördög hurcol arra,
Szaggatni a ruhád.”

Duna-Vecse, 1844. [ápr. 20.—jún. 15.]

151. A FALUBAN UTCAHOSSZAT

A faluban utcahosszat
Muzsikáltatom magamat;
Tele palack a kezembe',
Táncolok, mint veszett fene.

⁵ Huzd rá, cigány, siralmasan,
Hogy magamat kisírhassam.
De majd ott az ablak alatt
Húzzatok valami vigat.

Ott lakik az én csillagom,
¹⁰ Az én bujdosó csillagom,
A ki tőlem elbujdosott,
S világát mással éli most.

Hejh cigányok, itt az ablak:
Most a leges-legvigabbat!
¹⁵ Ne lássa az a csalfa lyány,
Hogy búsulok csalfaságán.

Duna-Vecse, 1844. [ápr. 20. — jún. 15.]

152. SÍROM

Hogyha én majd meghalok,
Nem leszen kő síromon;
Egy kis fejfa lesz a jel,
A hová teszük porom.

⁵ De ha megkövül a kín,
Melly most elhat lelkemig:
Alacsony sírom fölött
Pyramíd emelkedik.

Duna-Vecse, 1844. [ápr. 20. — jún. 15.]

153. POHARAMHOZ

Különben én becsüllek, oh pohár!
Csak egy van benned, a mit restelek;
Azt restelem csak benned, oh pohár!
Hogy olyan könnyen kihörpentelek.

- ⁵ Ha én te néked volnék, oh pohár!
Ki nem fogynék a borból sohasem;
Áztán, ha nékem volnál, oh pohár!
Innál belőlem véges-végtelen.

Duna-Vecse, 1844. [ápr. 20. — jún. 15.]

154. DEÁKPÁLYÁM

Diligenter frequentáltam
Iskoláim egykoron,
Secundába ponált még is
Sok számár professorom.

- ⁵ A poesisból is ebbe
Estem inter alia;
Absurdum pedig, de nagy, hogy
Ennek kelljen állnia.

- EI sem obliviscálnak, mert
¹⁰ Ha occasióm akadt:
Kutyálíter infestáltam
E jó dominusokat.

- Egynek plane . no de minthogy
Szerelemhistória,
¹⁵ Talán jobb lesz in aeternum
Sub rosa maradnia.

- Csak denique mi közöttünk
Sine fine folyt a per,
S consilium abeundi
²⁰ Lett a vége breviter.

Ergo mentem, és vagáltam
A hazában szanaszét;
Verte tandem a bal combom
Kard . . . azaz hogy panganét.

Duna-Vecse, 1844. [ápr. 20.—jú. 15.]

155. GAZDÁLKODÁSI NÉZETEIM

Jertek, barátim, van egy két forintom,
Hágjunk nyakára, a rézangyalát!
Mít a jövődő! arra semmi gondom;
A jó isten majd eztán is csak ad.

⁵ Azért szerezzem a pénzt, hogy legyen?
Azért szerzem, hogy eligyam s egyem.

Mert oh barátim, a terített asztal
Dicsőbb, mint Ádám-Éva édene;
Ez a mi búban engemet vigasztal,

¹⁰ Ennél virít a lét kietlene.
Szerzem tehát a pénzt, nem hogy legyen,
Hanem azért, hogy eligyam s egyem.

Emberségemre! nincs szánandóbb pára,
Mint kit fukarság nyavalyája bánt;

¹⁵ Halmozva kincset kincse halmazára,
Küzd, fárad, izzad, s él koldús gyanánt.
Nekem nem kell a pénz csak hogy legyen;
Megszerzem én, hogy eligyam s egyem.

Azt mondják e rend érdemes vitézi:

²⁰ Ki nem zsugorgat, mig nyujt a jelen,
A múltat könnyen búslakodva nézi
Öreg korának szűk időiben.
S én még sem szerzem a pénzt, hogy legyen —
Csupán azért, hogy eligyam s egyem.

²⁵ Megnyugtat egykor, tán ha semmim sem lesz,
Hogy a meddig volt, jól éltem vele;
De most ha mennék éhen őseimhez,
Nem lenne sírom nyugalom helye.

Ebből indulva, nem hogy meglegyen,
30 De szerzek pénzt, hogy eligyam s egyem.

Menjünk tehát, és e néhány forinton
Élvezzük a jót, mennyiben lehet;
Meg sem jövünk, szent Jóllakásra mondom,
Mig egy rosز pótra nyomja zsebemet —
35 Mert nem szerzém én e pénzt, hogy legyen:
Azért szerzém, hogy eligyam s egyem.

Duna-Vecse, 1844. [ápr. 20. — jún. 15.]

156. HATTYUDALFÉLE

Bizony, bizony csehül vagyunk!
Mellem szorúl, majd megfulok,
S szívem táján valami rág.
Belőled én, árnyékvilág,
5 Aligha el nem patkolok.

Hányszor kívántam a halált!
És most midőn már közeleg,
Midőn félig rám lehele:
Olyanformán vagyok vele,
10 Mint a mesében az öreg.

Hiába! bármi a halál,
Az élet nála többet ér.
Van ottan béke — semmi más;
Van itten bú — de vígadás
15 Kéjében is pezsg ám a vér.

S én már maholnap elhagyok
Örömekeket, fájdalmaikat.
Most gomblyukamban a virág,
S ha újra zöldül a világ:
20 Talán sirom halmán fakad.

S ti majd, ti jó fiúk, kiket
Hozzám barátság láncá köt,
Kikkel most annyi éjszakát

Fölségesen virasztok át:
25 Gyászoltok a halott fölött.

De én azt mondom, társaim,
Hogy engem ne gyászoljatok;
Természetüinktől az elűt —
Mert tudjátok, velem együtt,
30 Ti mind víg fickók voltatok.

Jertek ki hozzám legfőlebb,
S ha állotok sirom körül:
Vigan hangoztassátok itt
Holt cimborátok dalait
35 A múlt idők emlékéül!

Duna-Vecse, 1844. [ápr. 20. — jún. 15.]

157. AZ ÉN TORKOM ÁLLÓ MALOM .

Az én torkom álló malom;
Úgy öröl, ha meglócsolom.
Árva szívem a molnárja,
Bánatot hord garatjára.

5 Az én feleségem torka
Valóságos pergő rokka;
Hejh az én jó feleségem
Pörpatvart fon azon nékem.

Zúg, ha öröl, zúg a malom . .
10 Csak hadd zúgjon, locsolgatom;
Zúgjon, zúgjon — ne halljam meg,
Hogy kincsem rokkája pereg.

Duna-Vecse, 1844. [ápr. 20. — jún. 15.]

158. TE SZIVEMNEK SZÉP GYÖNYÖRŰSÉGE .

Te szivemnek szép gyönyörűsége,
Mért van szivednek kőkeménysége?
Csakugyan meg akarsz,
Meg akarsz ölni hát?
5 Vagy mért nem enyhíted
Szeretőd fájdalmát?

Szeretőd vagyok én, hű szeretőd,
Elmondhatom isten, ember előtt;
De azt is mondhatom,
10 Hogy ez a világ nagy,
S a világon te a
Legkegyetlenebb vagy.

Duna-Vecse, 1844. [ápr. 20.—jún. 15.]

159. MEREDEK A PINCEGÁDOR . . .

Meredek a pincegádor,
Nehéz teher az a mámor.
Haza felé mendégéltem,
Terhem alatt összedőltem —
5 Összedőltem !

Elnyúltam a föld színére,
Megeredt az orrom vére.
Ha ott téglá nem lett volna:
Orrom vére nem folyt volna —
10 Nem folyt volna !

Nem járnék én a pincébe
Jó időbe', rossz időbe'. . . .
De tehetek is én arról,
Hogy olly igen jó az a bor —
15 Jó az a bor !

Duna-Vecse, 1844. [ápr. 20.—jún. 15.]

160. KATONA BARÁTOMHOZ

Ha előttem a multat kitárja
Képzeményim hú panorámája:
Katona barátom!
Tévelygő szememnek
5 Elfáradt sugára
Képeden pihen meg.

Oh ez a mult! pusztaság vidéke,
Melly felett hő, tikkasztó nap ége.
Te a pusztaságban
10 Árnyékos fa voltál,
Új erőt szereztem
Enyhe sátorodnál.

Kedvezett a jó szerencse nékem:
Túljövék e szomorú vidéken.
15 De itt is nagyobb volt
A bú örömemnél:
Mit használt, hogy jöttem?
Ha te nem jöhettél.

S a mióta sors parancsolatja
20 Közös útunk ketté ágaztatta,
Évek érkezének,
Évek távoznak,
És még csak hírét sem
Hallhatók egymásnak.

25 El vagyok már szívedben feledve?
Vagy jutok még néha tán eszedbe?
Vagy, miként emlékem
Rajzol egyre téged,
Szinte rajzol engem
30 Nem muló emléked?

Duna-Vecse, 1844. [ápr. 20.—jún. 15.]

161. MEGY A JUHÁSZ SZAMÁRON

Megy a juhász szamáron,
Földig ér a lába;
Nagy a legény, de nagyobb
Boldogtalansága.

⁵ Gyepes hanton furulyált,
Legelészett nyája.
Egyszer csak azt hallja, hogy
Haldoklik babája.

Fölpattan a szamárra,
¹⁰ Haza felé vágat;
De már későn érkezett,
Csak holttestet láthat.

Elkeseredésében
Mi telhetett tőle?
¹⁵ Nagyot ütött botjával
A szamár fejére.

Kún-Szentmiklós, 1844. [máj. — jún. első fele]

162. PUSZTÁN SZÜLETTEM .

Pusztán születtem, a pusztán lakom.
Nincs födeles, kéményes hajlokom;
De van cserényem, van jó paripám:
Csikós vagyok az alföldi rónán.

⁵ Szőrén szoktam megúlni a lovat,
Ha ide vagy oda útam akad;
Nem szükséges a nyereg a hátán —
Csikós vagyok az alföldi rónán.

Gyócs a gatyám, patyolat az ingem;
¹⁰ Nem vettem, a rózsám varrta ingyen.
Hejh, maholnap az én piros rózsám
Csikósné lesz az alföldi rónán.

Kún-Szentmiklós, 1844. [máj. — jún. első fele]

163. ÁRVALYÁNYHAJ A SÜVEGEM
BOKRÉTÁJA .

Árvalyányhaj a süvegem bokrétája,
Árva leány a szerelmem violája;
Azt magamnak kinn a pusztán szakasztottam,
Ezt magamnak a faluban választottam.

- ⁵ Gyönyörű kis szőke leány a kedvesem,
De hogy jó lesz még abban sem kételkedem.
A kék virág tiszta búza között terem,
Mátkámnak is kék virág van a szemiben.

Lacháza, 1844. [jún. közepe]

164. KERÉNYI FRIGYESHEZ

Szerelmetes barátom, jó napot!
(Vagy estét . . . a mint e firkát kapod.)
Hát hány hét a világ Eperjesen?

Hallom, hogy szenvedtél keservesen.

- ⁵ De csak hogy már bajod végén vagyon!

Örvendek én ezen, pedig nagyon;

Mert, oh barátom, azt elhíheted,

Hogy szörnyű mód szeretlek tégedet.

Már ismeretlen is szerettelek,

- ¹⁰ Hát még mióta rusztiztam veled!

T'od, a Komlóban, persze hogy tudod;

Hogy is feledhetnéd azt a napot?

Én részemről csak el nem feledem,

Legyen bár Matuzsálem-életem.

- ¹⁵ Nos hát te jól vagy, hál' istennek! Én?

Mint gazdag városban szegény legény.

Másfél hete, hogy őket elhagyám,

Kiknél valék, apám és jó anyám.

Apám kibékült; volt is rája ok:

- ²⁰ Hiszen színész már többé nem vagyok.

Örül ő — de olyasmit érzek én,

Mit a paradicsomnak küszöbén

Almátevett őszünk érezhetett,

Midőn belőle kikergettetett.
25 Ott éltem volna én a színpadon
Kín és gyönyör közt . . . . hírbén . . . szabadon . . .
Dicső álom volt. Volt! Már elmula.
Borúljon rá felejtés fátyola.

Mint mondtam, itt vagyok másfél hete,
30 Másod magammal jöttem én ide.
Tudod, ki az, ki Pestre elkisért?
A bú — egy szép kis szőke gyermekért.
Szegényke! titkolá, hogy értem ég.
Midőn bucsúzni hozzá elmenék,
35 Olly szomorúan pillantott felém;
S ösztönszerűleg én megölelém.
És csókot érzék, forrót, ajkamon,
És könnyet érzék, forrót, arcomon. —
Én nem tudám, hogy őtet szeretem,
40 De a midőn megindult szekerem,
S elgondolám, hogy végkép elhagyom:
El kezdte fájni a szivem nagyon.
Mi egymáséi soha nem leszünk,
Egymást feledni lesz talán eszünk.

45 Egyébiránt időm honn jól telék.
Vers, pajtikám, hó! vers termett elég.
Nem vagyok én verseknek szűkiben,
Bár pénzem jőne olyan könnyeden.
A pénz, a pénz! ez ám a bökkenő.
50 Ez életünkben a szekérkenő.
Nélküle a kerék lassan forog,
S forgása közben szörnyen nyikorog.
Azonban érte nem töröm magam;
Jelenleg is — a mennyi, annyi — van.
55 Naponként jön, miből eszem s iszom;
A holnapról én nem gondolkozom,
S ha a jövőbe vetem is szemem:
Vagyon dolgában bizonyára nem;
Azt kérdezem magamban legfőlebb:
60 Mikor mulathatok megint veled?
Veled s a többiekkel, a kiket,
Mint téged, olly őszintén szeretek.

Ti vagytok nékem minden örömem;
Emlékezetben legyetek velem,
65 Mig a boldogság szép órája üt:
Hol ismét áldomásozunk együtt!

Pest, 1844. június 25.

165. BUCSÚ A SZINÉSZETTŐL

Adom tudtára mindazoknak,
Kiket tán sorsom érdekel,
Hogy tiszta látkörét jövőmnek
Sötét, nehéz köd lepte el.
5 Eddig Thalia papja voltam,
Most szerkesztő-segéd leszek.
Isten veled, regényes élet!
Kalandok, isten veletek!

Szép élet a színészi élet,
10 Ki megpróbálta, tudja jól,
Bár ellene a balítélet
Vak órjásának nyelve szól.
Hogy én lelépek a színpadról,
Szívem nagyon, nagyon beteg —
15 Isten veled, regényes élet!
Kalandok, isten veletek!

Igaz, hogy ottan a rózsának
Sokkal nagyobb tövise van,
De olly rózsákat, mint ott nőnek,
20 Máshol keresni hasztalan.
Mindezt szivemben igazolják
Két évi emlékezetek.
Isten veled, regényes élet!
Kalandok, isten veletek!

25 Mert nem lesz már nekem kalandom;
Pedig e nélkül a világ
Előttem úntató, kietlen,
Egyalakú, nagy pusztaság.
Ki egy országon átfuték, most

³⁰ Egy kis szobában ülhetek —
Isten veled, regényes élet!
Kalandok, isten veletek!

De sorsom egykor még ezt mondja,
Ha majd rám megbékülve néz:
³⁵ „Eredj, a honnan számüzélek,
Légy a mi voltál, légy színész!”
Hát addig is, míg újra elzárt
Mennyországomba léphetek:
Isten veled, regényes élet!
⁴⁰ Kalandok, isten veletek!

Pest, 1844. június végén

166. ELVENNÉLEK ÉN, CSAK ADNÁNAK .

Elvennélek én, csak adnának,
De hiába szólok anyádnak!
Megtagadja tőlem kezedet;
Nem tudom, az oka mi lehet.

⁵ Olyan háborodott az elmém!
Sokszor sírnék, ha nem szégyelném.
Mért nem vagyok felhő az égen?
Sírnom akkor nem volna szégyen.

Miért nem termettem búzának!
¹⁰ Aratás van, most levágnának;
Nem kellene soká szenvednem
Ebben a keserves életben.

Pest, 1844. [jú. 15.—júl. 15.]

167. KEDVES VENDÉGEK

Oh ez az ostoba falusi nép!
Irák, hogy majd feljönnek Pestre. Szép.
S meglátogatnak. Még szebb. Jőjtek.
Hanem meg is szököm előletek.

⁵ Pompás mulatság lenne. Képzelem.
Bejárnák Tolnát, Baranyát velem.
Vezetném őket, mint nyájt a számár.
Jaj, ha tudnák, mint várom őket már.

Jeles család is. Annyit mondhatok.
¹⁰ Körében borzasztóan mulatok.
A táti, ez derék legény. Derék.
Az embert mostan is magázza még.
S milly érdekes hallgatni, hogyha szól
Trágyáruul, béresekről, gyapjuról.
¹⁵ És kérdi tőlem: hogy kel most a zab? . .
A búza? . . . árpa? . . . széna? . . . krumpli? . . . bab? . . .
Költői dolgok mindenek felett.
Csak úgy hizik tőlök a képzelet.
A mámi, ez már művelt egy személy.
²⁰ Még az irodalomról is beszél.
Könyvtára van szobája ablakán.
A könyvtár dísz Szigvárt, Kártigám.
És a kisasszony, oh be kellemes.
Mint a sült rák, olyan szemérmes.
²⁵ Mindig pirúl. S mi bájjal társalog.
„Igen” s „nem” nála az egész dolog.

Vigan vagyunk. Valóban. Ha ezek
Meglátogatnak, majd lesz élvezet.

Pest, 1844. [jún. 15.—júli. 15.]

168. A BOLDOG PESTIEK

Hiába is dicséritek
A szép természetet!
Az tart legföljebb veletek,
Ki rosz gombát evett.
⁵ Szegény, szegény falusiak
S kisvárosbéliek!
Mi élünk csak valódilag,
Mi boldog pestiek!

Lakásunk fényes palota ;
10 Mindent találni benn,
Mít a mesterség adhata,
Hogy légyen kényelem.
Selyem, rugalmas pamlagunk
Lágy hintaként remeg ;
15 Egész török basák vagyunk
Mi boldog pestiek !

És minden nap véghez viszünk
Nagy epicuri tort,
Hol étket és italt nekünk
20 Sok cifra szolgál hord ;
Míg a zenének hangjai
Vigan fölzengenek,
Lelkünk elandalítani. —
Mi boldog pestiek !

25 Hát a színház? a táncterem
És több efféle hely?
Kapunk alatt hintó terem,
S mint a villám visz el.
Igy múlik éjünk és napunk,
30 Nincs híja semminek,
Míg végre csődöt nem kapunk
Mi boldog pestiek !

Pest, 1844. [jún. 15.—júl. 15.]

169. A CSAPLÁRNÉ A BETYÁRT SZERETTE .

A csaplárné a betyárt szerette,
De a betyár őtet nem szerette.
Csaplárnénak örökbe vett lyánya
Volt a betyár egész boldogsága.

5 A csaplárné ezt megirigyelte,
Irgységből a leányt elverte,
Elverte a háztól a világba ;
Pedig ott kinn tél, fagy volt javába'.

A szegény lyány ment egy kis darabot,
10 Aztán leült, ültében megfagyott.
Esett ez a betyárnak tudtára,
S csaplárnének lett kínos halála.

Betyár ezért hóhérékre került,
De nem bánta ő, még inkább örült;
15 Mert mióta a lyányt elvesztette:
Pipa dohányt sem ért az élete.

Pest, 1844. [? jún. második fele—júl.]
[? márc. vége—ápr.]

170. NEM NÉZEK ÉN, MINEK NÉZNÉK? AZ ÉGRE .

Nem nézek én, minek néznék? az égre;
Bele nézek kedvesem kék szemébe.
Kedvesemnek kék szemében van egem,
Onnan süt rám tiszta napfény melegen.

5 Nekem ez a világ nem is kellene,
Ha nem volna kedvesem két kék szeme;
Ez az egy szép, a mi van a világon,
Ezen a rút, ezen a csúf világon.

Ne nézzetek kedvesemnek szemébe!
10 Ne ejtsetek engemet a kétségbe!
Féltem őrjöm, féltem őrjöm kincsemet,
A leggyönyörűségesebb kék szemet.

Pest, 1844. [? jún. második fele—júl.]
[? márc. vége—ápr.]

171. HEJH BÜNGÖZSDI BANDI .

Hejh Büngözsdí Bandi, istentelen zsvány!
Mért sikkasztottad el az én jó paripám?
Te bitangolsz mostan drága szép lovamon —
Hóhér kössön hurkot átkozott nyakadon!

⁵ Hejh Büngözsdí Bandi, istentelen zsvivány!
Mért csábítottad el az én kedves babám?
Te öleled most szép szeretőm valahol —
Fűljön rosz lelkeddel a mélységes pokol!

De mi haszna van az átkozódásoknak . . .
¹⁰ Imádkozzál, Bandi, hogy meg ne kapjalak;
Mert ha megkaphatlak — mennykő üssön beléd! —
Megemlegeted a magyarok istenét.

Pest, 1844. [? jún. második fele—júl.]
[? márc. vége—ápr.]

172. EZRIVEL TEREM A FÁN A MEGGY

Ezrivel terem a fán a
Meggy
Feleségem van nekem csak
Egy;

⁵ De mikor még ez az egy is
Sok!
Előbb utóbb sírba vinni
Fog.

Furcsa isten teremtése
¹⁰ Ő!
Reszketek, ha közelemben
Jő.
Megteszek mindent, a mit csak
Kér,

¹⁵ Még is mindig dorgálás a
Bér.

Már illyesmit is gondoltam
Én:
Megverem . bírok vele, hisz
²⁰ Vén.
De mikor a szemem közé
Néz:
Minden bátorságom oda
Vész.

25 Három izben volt már félig
Holt;
Jaj istenem! be jó kedvem
Volt.

De az ördög soh'sem vitte

30 El;
Oly rosz, hogy az ördögnek sem
Kell.

Pest, 1844. [? jún. második fele—júl.]

[? márc. vége—ápr.]

173. EZ A VILÁG A MILLYEN NAGY

Ez a világ a millyen nagy,
Te, galambom, oly kicsiny vagy;
De ha téged birhatnálak,
A világért nem adnálak!

5 Te vagy a nap, én az éjjel,
Teljes teli sötéttséggel;
Ha szívünk összeolvadna,
Rám be szép hajnal hasadna!

Ne nézz reám, süsd le szemed —
10 Élégeti a lelkemet!
De hisz úgy sem szeretsz engem,
Égjen el hát árva lelkem!

Pest, 1844. [? jún. második fele—júl.]

[? márc. vége—ápr.]

174. VIZET ISZOM

Figyeljetek reám,
És oh bámuljatok!
Mert nem mindennapi,
A mit most hallotok.

5 E dolgon magam is
Nagyon csodálkozom,
De még is szent igaz;

Nem bort .   vizet iszom,
Vizet bizon.

- ¹⁰ A szőlőket tavaly
Elverte tán a jég?
Vagy a dér csipte meg
S bor nem termett elég?
Nem volt se' jég se' dér,
¹⁵ Bor terme gazdagon,
De mindazáltal én
Nem bort .   vizet iszom,
Vizet bizon.

- Vagy tán azt vélitek:
²⁰ Hogy szomjas nem vagyok?
Dehogyan nem! szomjaim
Krisztustalan nagyok.
S kizárólag pedig
A borra szomjazom,
²⁵ De mindazáltal én
Nem bort .   vizet iszom,
Vizet bizon.

- Hogy rajta senki ne
Csigázza az esztét,
³⁰ Megfejtem röviden
E' találós mesét:
Én a bort rendszeren
Kocsmából hozatom,
Most pénzem nincs — vizet,
³⁵ S nem bort, azért iszom,
Azért bizon!

Pest, 1844. [júni. második fele — júli.]

175. CARMEN LUGUBRE

Meghalt . . . . ki? . . . . azt mit kérditek!
Hisz a név ugy sem teszi meg;
Hazánknak . . . . oh nem! a világnak
Egy ritka, példás férfia,

⁵ Kinek szent fogadása tartá:
Vizet soha nem innia.

Ő most békével alhatik
Sírjában ítéletnapig;
Mert ama boldog öntudattal
¹⁰ Dugá fejét a föld alá:
Hogy a vizet ugyan használta
(Mosdásra), de meg nem ivá.

Nagyon szűken termett tavaly
A bornemű dicső ital.
¹⁵ És ez lett megölő betűje
A szilárd lelkű férfinak:
Szomjan halt, a hogy pincéjéből
Minden borok kifogytanak.

És engem, nem tagadhatom,
²⁰ Kinos sejtésnek terhe nyom.
Ha jövődőben következnek
Borban szükölködő napok:
Miként e sírba dőlt nagy férfi,
Még magam is úgy járhatok.

Pest, 1844. [jú. második fele —júl.]

176. ELSŐ SZERELMEM

Virány a mult, szorgalmatos méh
A hú emlékezet;
Meghossa méz gyanánt szivembe
Első szerelmemet.

⁵ Csak hozza is! mert az nekem hajh
Mindig mi jól esék;
Hiszen e prózai világban
Nincs más költőiség.

Mint iskolás fiú, gazdámnak
¹⁰ Lyányát szerettem én,
S boldog valék, mert a lyánykától
Viszont szerettetém.

Mint szeretett ő! az ebédnél
Tálalni ő szokott,
15 S mindenkor én élembe tette
A legjobb falatot.

És uzsonára kaptam tőle
Sonkát s más egyebet,
Mít szép szerével a kamrából
20 Kihozni lehetett.

Ha jött az este, s holdvilág volt:
A kertbe illanánk,
És ott a kertben, ottan várt csak
Az üdvek üdve ránk!

25 Csend volt; méláza a természet
Nagy ünnepélyesen,
Csak a békák kuruttyolának
A szomszéd réteken.

Mi e regényes helyzetben
30 Érzelgénk boldogan;
Mondók, hogy: ejnye, hogy süt a hold,
Be szép egy este van!

. . . Ah, szép idők! ti elmulátok
És mindörökre tán,
35 Már nem terem számomra többé
Sem sonka sem leány.

Pest, 1844. [jún. második fele—júl.]

177. AMBRUS GAZDA

I.

Merre olly nagy széllél, Ambrus gazda?
„A kocsmába, ilyen olyan adta!
Megharagitott a feleségem.
Haragom most borral szelidítem.
5 S azzal járt csak jól e nyelves asszony,

Hogy tovább is nem maradtam otthonn;
Mert ha még soká darál előttem,
Nem hiszem, hogy nyelvét ki nem tépem.”

* * *

Hah, rossz asszony rosszabb szolgálója!
¹⁰ Ambrus gazdáról e pletykát szórja:
Otthonn ülne ő, de felesége
Kivetette őt a ház elébe.

II.

Ambrus gazda hősleg iddogála,
Míg a bakter tízet nem kiálta.
¹⁵ Ekkor fölkel, és haza kotródott,
S tudja isten, most miként pusztít ott.
Á, de íme, újra visszatére —
Ambrus gazda, mi jutott eszébe?
„Hát lármázni kezde feleségem;
²⁰ S lármázott, mig végig nem keféltem.
Ekkor hátat fordíték a háznak.
Reggelig most otthonn nem is látnak.”

* * *

Gaz szolgáló! csak nem nyugszik nyelve.
Másnap már meg e hírt terjesztgette:
²⁵ Ambrus gazda honn volt, s visszatére,
Mert nem ereszté be felesége.

Pest, 1844. [jún. második_ fele —júl.]

178. AZ ALFÖLD

Mit nekem te zordon Karpatoknak
Fenyvesekkel vadregényes tája!
Tán csodállak, ámde nem szeretlek,
S képzetem hegyvölgyedet nem járja.

⁵ Lenn az alföld tengersík vidékin
Ott vagyok honn, ott az én világom;

Börtönéből szabadúlt sas lelkem,
Ha a rónák végtelenjét látom.

Felröpülök ekkor gondolatban
10 Túl a földön felhők közelébe,
S mosolyogva néz rám a Dunától
A Tiszáig nyúló róna képe.

Délibábos ég alatt kolompol
Kis-Kunságnak száz kövér gulyája;
15 Deleléskor hosszú gémű kútnál
Széles vályu kettős ága várja.

Méneseznek nyargaló futása
Zúg a szélben, körmeik dobognak,
S a csikósok kurjantása hallik
20 S pattogása hangos ostoroknak.

A tanyáknál szellők lágy ölében
Ringatózik a kalászos búza,
S a smaragdnak eleven színével
A környéket vígan koszorúzza.

25 Ide járnak szomszéd nádasokból
A vadlúdak esti szürkületben,
És ijedve kelnek légi útra,
Hogyha a nád a széltől meglebben.

A tanyákon túl a puszta mélyén
30 Áll magányos, dőlt kéményű csárda;
Látogatják a szomjas betyárok,
Kecskemétre menvén a vásárra.

A csárdánál törpe nyárfaerdő
Sárgul a királydinnyés homokban;
35 Oda fészkel a visító vércse,
Gyermekektől nem háborgatottan.

Ott tenyészik a bús árvalányhaj
S kék virága a szamárlenyernek;
Hús tövéhez déli nap hevében
40 Megpihenni tarka gyíkok térnek.

Messze, hol az ég a földet éri,
A homályból kék gyümölcsfák orma
Néz, s megettök, mint halvány ködoszlop,
Egy egy város templomának tornya. —

- ⁴⁵ Szép vagy, alföld, legalább nekem szép!
Itt ringatták bölcsöm, itt születtem.
Itt borúljon rám a szemfödél, itt
Domborodjék a sir is fölöttem.

Pest, 1844. [jún. második fele — júli.]

179. ISTVÁN ÖCSÉMHEZ

- Hát hogymint vagytok otthonn, Pistikám?
Gondoltok-e úgy néha-néha rám?
Mondjátok-e, ha estebéd után
Beszélgetétek meghitt és vidám,
⁵ Mondjátok-e az est óráinál:
Hát a mi Sándorunk most mit csinál?
- És máskülönben hogy van dolgotok?
Tudom, sokat kell fáradoznotok.
Örök törődés naptok, éjetei,
¹⁰ Csak hogy szükecskén megélhessetek.
Szegény atyánk! ha ő úgy nem bizik
Az emberekben: jégre nem viszik.
Mert ő becsületes lelkű, igaz:
Azt gondolá, hogy minden ember az.
¹⁵ És e hitének áldozatja lett,
Elveszte mindent, a mit keresett.
Szorgalmas élte veritékinek
Gyümölcsseit most más emésztí meg.
Mért nem szeret úgy engem istenem?
²⁰ Hogy volna mód, sorsán enyhítenem.
Agg napjait a fáradástul én
Milly édes-örömet fölmenteném.
Ez fáj nekem csak, nyugott éltemet
Most egyedül ez keseríti meg.
²⁵ Tégy érte, a mit tenni bír erőd;
Légy jó fiú, és gyámolítsad őt.

- Vedd vállaidra félig terheit,
 S meglásd, öcsém, az isten megsegít.
 S anyánkat, ezt az édes jó anyát,
 30 O Pistikám, szeresd, tiszteld, imádd!
 Mi ő nekünk? azt el nem mondhatom,
 Mert nincs rá szó, nincsen rá fogalom;
 De megmutatná a nagy veszteség:
 Ha elszólná tőlünk őt az ég.
- 35 E néhány sorral érd be most, öcsém.
 Én a vidámság hangját keresém,
 És akaratlan ilyen fekete
 Lett gondolatjaimnak menete;
 S ha még tovább fonnám e fonalat,
 40 Szívem repedne a nagy kín alatt.
 Más levelem majd több lesz és vídám.
 Isten megáldjon, édes Pistikám!

Pest, 1844. [júl.]

180. JAVULÁSI SZÁNDÉK

- Mikor térsz már az eszedre, te Sándor?
 Tivornya éjjeled és napod;
 Az istenért! hisz az ördög elvisz,
 Ha még soká így folytatod.
- 5 Szeretetreméltó barátom,
 Nézd meg csak a tükörben magadat;
 Hát ember az, a kit ott látsz? mennykő!
 Tükröd kísértetet mutat.
- Fiú, légy hát okosabb valahára,
 10 Szedd rendbe rendtelen életedet;
 Hidd el, kedves pajtásom, az ember
 Korhelység nélkül is ellehet.
- Naponként egy messzely borocska,
 Én úgy hiszem, ennyi untig elég.
 15 S mi a szerelmet illeti: jobb lesz
 Talán szeretők helyett feleség.

De mit beszélek? mit beszéltem!
Messzely borocska és feleség?
Én és feleség, én és messzely bor?
20 No hisz csupán az kellene még!

O nem, nem! engem a rendes élet
Időnek előtte megölne, tudom;
Költő vagyok, költőileg kell
Végig rohannom az életuton!

Pest, 1844. [júl.]

181. BETEGSÉGEMBEN

Megmondtam úgy-e?: térj eszedre!
S te nem fogadtad szavamat;
Tovább üzéd eszeveszetten
Az ostobáskodásokat.

5 Most szépen vagy, szépen . . . de úgy kell
Az ilyen szeleverdinek!
Hanem mit prédikálok? késő
Eső után a köpönyeg.

A mint van, úgy van; most a dolgon
10 Már változtatni nem lehet,
És legjobb, a mit tehetek, ha
Előveszem türelmemet.

Ah, türelem! reád lelkemnek
Valóban nagy szüksége van;
15 Itten heverni a kórágyon,
Kínok között, magányosan!

Lám, irtózám a házasságtól,
Mondám, hogy nem kell feleség;
Pedig egy szép, egy hű menyecském
20 Ha volna most, mi jól esnék!

Hozzám hajolna, édes ajka
Elcsókolná fájdalmamat,
És ölése enyhet adna,
Minőt az orvosság nem ad. —

25 S tán eddig is azért ejtétek csak
Nő elleni beszédeket,
Mivelhogy senki, senki nem volt,
Nem volt, ki engem szeretett.

S ha lenne . . . oh, ha lenne! érzem:
30 Szeretni tudnék végtelen! —
Megérem-e, hogy nekem is lesz
Szép csendes házi életem?

Pest, 1844. [júl.]

182. SZÍNBIRÁLAT

Hogy játszottak? ne is kérdezzétek!
Vétek volt ma őket nézni, vétek.
Ily kontárkodás mégis gyalázat;
Csaknem megszalasztották a házat.
5 Semmi tűz egyben sem, semmi lélek!
Mint fajankók, úgy álltak s beszéltek.
A darab is rossz, silány végképen,
Untató a legnagyobb mértékben.
Ásitottam, hányat és minőket!
10 S olly sötét volt, tán világ sem égett.

* *

(Hol maradhatott az a kis lyány? hol?
Üres volt, a mellybe jár, a páholy.)

Pest, 1844. [júl. második fele]

183. SZINHÁZBAN

Nézz le immár, nézz le lelkem!
Nézz le kissé páholyodból,
Nézz reám szép szemeiddel . . .
Egy percig csak . . . irgalomból.
5 Ha te tudnád . . . ah, ha tudnád .
Elbájoltál véghetetlen!
Itten állok minden este,
Mint a bálvány, merevedten.

Ma sem volt, csak egy forintom,
10 Mellyet vacsorára szántam,
S jegyet vettem rajta . . . még sincs,
Nincs sympathiád irántam?

Még sem nézesz rám? o nézz le!
Itten állok közeledben,
15 S akkorákat sóhajtok, hogy
Még a kárpit is meglebben.

Nézd, a bú mint fintoritja
Sentimentalis pofámat . . .
Úgy de bánod is te mindezt! . . .
20 'Sz' az malheuröm, hogy nem bánod.

[Pest] 1844. [júl. vége—aug. eleje]

184. EGRESSY GÁBORHOZ

Megénekellek! . . . de te léssz oka,
Ha énekem tán szabadon nem szárnyal:
Lérezegítéd szomjas lelkemet
Művészetednek édes italával.
5 Megénekellek . . . ámbár vakmerőség
Igy fölhangolni kis nádsípomat.
Legyen mentségem, hogy a milyen gyöngye,
Olly szívbul-ömlő tiszta hangot ad.

Gyakran nem érti emberét a kor;
10 Nagyot terem nagy lelke erejébül,
És ez bukása! népét fölviszi
Olyan magasra, honnan az leszédül.
Még jó, ha költőt ér e balszerencse,
Az ész holt fénye egykor föllobog,
15 S feltámadását fogják ünnepelni
Világosabban látó századok.

Egészen más a színész végzete.
Lekötve csügg ő egy rövid bilincsen —
Ez a jelen; csak erre számolhat,

- 20 Mert a jövőhöz semmi köze nincsen.
 Ha a jelennek biztos fővenyébe
 Le nem bocsátá híre horgonyát:
 Elmegy nevével az idő hajója,
 És menni fog az örökléten át.
- 25 Vakon mért tartja a sors korodat,
 Hogy meg ne értsen? nemzetem művésze!
 Avvagy — kivéve egy-kettőt talán —
 Méltányolólag, lelkesedve néz-e?
 Születtél volna boldogabb hazában,
- 30 Hol érdemeknek kedvezőbb az ég:
 Dicsőségednek fényes ragyogása
 Egy fél világra elsugárzanék.

- Eljönnek ők, és néznek hidegen,
 És téled egyre csak nagyot kívánnak;
 35 Nem értik azt ők, milly kis száma van
 A sikerülés remek órájának.
 A költő ír, csak hogyha kedve tartja,
 A képiró, ha kedve tartja, fest .
 És a színészt befogják az igába,
- 40 Habár halállal sujtja őt az est.

- S mit szóljak arról, a ki ellened
 Viseltetik rút pártos szenvedéllyel?
 Ki koszorúd, mit néhányan fonánk,
 Dühös kezekkel tépné szerteséjjel?
- 45 Oh mert van ilyen, és pedig nem egy van;
 Hogy is ne volna? . . . magyarok vagyunk,
 A párt, a párt és mindörökké csak párt
 Sok század óta átkos jelszavunk. —

- S mindekkorig te el nem csüggedél,
 50 A zsibbadásnak terhe nem lepett meg,
 Hogy illy kevés, illy kétes bére van
 Sok átvirasztott, pusztá éjjelednek.
 De nem, jutalmad nem fog elmaradni!
 Megtisztuland az érzet és az ész,
 55 És eljövend a méltánylás idője,
 Midőn mindnyájunknak kedvence léssz.

Pest, 1844. [aug. eleje]

185. SZOBÁMBAN

Esős idő van; szürke a menny,
Mint a bakancsos-köpönyeg.
Arról szó sincs, hogy kiderüljön,
Sétálni hát már nem megyek.

⁵ Mit kéne tennem? feleséget
A jó isten még nem adott;
Ha feleségem volna: véle
Majd eltréfálnám a napot.

Pipára gyujtok, s az esőnek
¹⁰ Halk susogását hallgatom,
És végig szállok gondolatban
A messze fekvő multakon.

Sokon mentem már én keresztül,
Sok jót értem, de több rosztat,
¹⁵ S nagy részt magamnak kell köszönnöm,
Hogy megvalljam az igazat.

Könnyelműség, könnyelműség! ez
Gyakorta oly lépésre vitt,
Mellynek később vásott fogakkal
²⁰ Ettem fanyar gyümölcsseit.

De bátran mondom: más hibám nincs
A könnyelműségen kívül,
S ez majd a maga idejében
Az ifjúsággal elröpül.

²⁵ Viszontagságos életemnek
Egy hú, igaz barátja van,
Egyetlen ő, ki nem hagyott el
Balsorsom háborúiban.

Velem volt ő, míg a hazában
³⁰ Bujdosva jártam, mint a vad,
És ittam a forrás vizéből,
S alvám a szabad ég alatt;

Velem volt ő, míg a hazán túl
Naponti négy krajcár díjért
35 Híven fogyasztám a katonák
Sületlen, sőtlan kenyerét;

Velem volt ő, míg a könyűkkel
Sózott színészi kenyeret
Megpárikázták bosszusággal
40 Ármánykodó gazemberek.

Ez egy barátom a költészet.
Ő volt mindenkor én velem,
Verseltem én minden bajom közt
A színpadon s az órhelyen.

45 Leend-e haszna verseimnek?
Túlélük-e majd apjokat?
Ragyognak-e holdként fölöttem,
Ha sírom éje befogad?

De már derül! szivárvány támad
50 Amott a rákosi mezőn,
Sétára hát! . . . csak el ne csipjen
Valamellyik hitelezőm.

Pest, 1844. [aug.]

186. EST

A nap lement.
Eljött a csend.
Szellőzött
Felhők között
5 Merengve jár
A holdsugár,
Mint rom felett
A képzelet.

A városi
10 Nem élvezi;
Falun keresd:

Mi szép az est.
Utcára mén
Leány, legény,
15 S dalolni kezd;
Hallván a neszt,
Dalol vele
A fülmile
Lágy éneket
20 A lomb megett.

A kert alól
Furulya szól;
A pásztor ott
Tüzet rakott;
25 S míg elterül
A tűz körül,
S megszólal a
Bús furulya:
Ökre, lova
30 Jár tétova,
És harmatos
Füvet tapos.
Akközben a
Kert ajtaja
35 Halkan kinyílt;
Miként a nyíl
Oda suhan
Vig-boldogan
A pásztor, és
40 Van ölelés,
Van csókolás —
Ki volna más,
Ki eljöve?
Mint szép hive.
45 Mulassatok,
Ti boldogok! . . . .
Mért köztetek
Nem lehetek.

Pest, 1844. [aug.]

187. EGY TELEM DEBRECENBEN

Hejh Debrecen,
Ha rád emlékezem! . . .
Sokat szenvedtem én te benned,
És mind a mellett
5 Olly jól esik nekem,
Ha rád emlékezem. —

Pápista nem vagyok,
És még is voltak bűjtjeim, pedig nagyok.
Jó, hogy az embernek csont foga van,
10 Ezt bölcsen rendelék az istenek,
Mert hogyha vas lett volna a fogam,
A rozsdá ette volna meg.

Aztán a télnek kellő közepében
Kifogya szépen
15 A fűtőszalmám,
S hideg szobában alvám.
Ha föllevém kopott gubám,
Elmondhatám,
Mint a cigány, ki a hálóból néze ki:
20 „Juj, be hideg van oda ki!”

S az volt derék,
Ha verselék!
Ujjam megdermedt a hidegben,
És ekkor mire vetemedtem?
25 Hát mit tettem egyebet?
Égő pipám
Szorítgatám,
Míg a fagy végre engedett.

Ez inségben csak az vigasztala,
30 Hogy ennél már nagyobb inségem is vala.

Pest, 1844. [aug.]

188. A CSAVARGÓ

Önkénytelen az ember
Mindenre születik,
Mint a magasb hatalmak
Ott fönnt elvégezik.

⁵ Fölöttem is határozott
Az égi végzemény:
Csavargónak születtem,
Csavargó vagyok én.

Betérek Debrecenbe

¹⁰ Bolond Istók gyanánt,
S tovább megyek, ha ittam
Bort és öleltem lyányt.
Ma itten, holnap ottan,
Csak ez az élelemény .

¹⁵ Csavargónak születtem,
Csavargó vagyok én.

Igaz, most a cudar sors
Rútul bánik velem:

Lekötve hlvatalhoz

²⁰ Tengődöm egy helyen.
De nem tart ez sokáig,
Igy biztat a remény;
Mint voltam eddig, újra
Csavargó leszek én.

Pest, 1844. [aug.]

189. A RÉGI JÓ GVADÁNYI

Kegyelmednek már rég pihen a pennája,
Kegyelmednek régen megnyílt a sír szája,
Hol békességgel a föltámadást várja,
De még most is kedves nekem a munkája.

⁵ Nincs abban sok cifra poétai szépség,
De vagyon annál több igaz magyar épség,
S nagy mértékben aztat bélyegzi elmésség,
Azért is olvasni lelki gyönyörűség.

Sok számos poéta vagyon mostanában,
10 Fogyasztják a tintát nagy Magyarországon
Sokan, de nem írnak úgy, mint hajdanában
A kegyelmetek jó régi világában.

Ember azt sem tudja, hol tanultak nyelvet?
Beszédjek, nem tudni, magyar-e vagy német?
15 Magyar constructio végkép elenyészett,
S nagy szomorúsággal lehet nézni eztet.

Szomorú dolog ez s valóságos csúfság;
Gyötri lelkeiket gyalázatos hívság,
Hívságtól üldözve a calamust fogják,
20 S édes anyánk nyelvét szörnyen megrongálják.

Illendőképen a ki nem tud beszélni
És fundamentomos magyarsággal élni,
Ki kellene minden ollyat küszöbölni,
Nem kellene hagyni magyar nyelvet ölni.

25 Ha kegyelmed mostan sírból föltámadna,
S ilyen magyarságot könyvekből olvasna:
Élni, jól tudom, hogy nem igen kívánna,
De halottaihoz újra visszaszállna.

Nyugodjék kegyelmed csendes békességgel!
30 Appetitusomat ha korcs magyarok el-
Rontják: mulatok a kegyelmed könyvével,
Könyvének igazi magyar beszédjével.

Pest, 1844. [aug.]

190. AZ UTÁNZÓKHOZ

Azt gondoljátok: a költés szekér,
Melly ballag széles országúton?
Sas a költés; hol nem járt senki sem,
Ő arra indul fennen, szabadon.

3 S az élhetetlen nyomorú csoport
Azt lesi gyáván: merre nyílik ut?

S ha nyflik aztán, mint éhes kutya
A konc után, a kezdett utra fut.

Fogj tollat és írj, hogyha van erőd
¹⁰ Haladni, merre más még nem haladt;
Ha nincs: ragadj ekét vagy kaptafát,
S vágd a földhöz silány dorombodat!

Pest, 1844. [aug.]

191. ÉLET, HALÁL

Boldog, kinek fejére
Az ég olly sorsot mért,
Hogy bor- s leányért éljen
És haljon a honért.

Pest, 1844. [aug.]

192. A HELYSÉG KALAPÁCSA

Hösköltemény négy énekben

Első ének

Szeretnek az istenek engem,
Rémítő módra szeretnek:
Megajándékoztanak ők
Olly ritka tüdővel,
⁵ Melly a csatavészek
Világrendítő dúlakodásit
Illendőn elkurjantani képes,
S mellyet tőlem minden kántor irígyél.
És hogy férfi legyen,
¹⁰ Méltó e tüdőhöz,
Lön az égi hatalmak irántami hajlandóságából
A széles tenyerű Fejenagy,
A helységi kovács,
Vagy mint őt a dús képzeletű nép

- 15 Költőileg elnevezé:
A helység kalapácsa. —
Ti, kik erős lélekkel birván
Meg nem szeppentek a harci morajtól,
Halljátok szavamat!
20 De ti, a kiknek szíve
Keményebb dolgoknál
A test alsó részébe hanyatlik,
Oh ti kerüljétek szavamat!

* * *

- „Ámen!” szólt az ahítat
25 Szent hangján
A menny szolgája; s az egyház
Négy fala, régi szokása szerint,
Komolyan mondotta utána, hogy: „Ámen”
A nép pedig, a melly esti imára
30 Gyülekezett a szentegyházba, azonnal
Elhordta magát,
S egy egy kancsó bor előtt
Otthonn vagy a csapszék asztala mellett
Dícsérte az istent.
35 A becsukott templomban csend lett;
Nagyobb csend nincs a mocsárok partjainál sem,
Mikor a gém, bíbic s béka elalszik.
Csend vala hát;
Csak két éhes pók harcolt
40 Életre, halálra
Egy szilvamagon-hízott légy combja felett;
De, oh balsors! a combot elejték.
Egy egér fölkapta, s iramlott
Véle az oltár háta mögé
45 A tiszteletes reverendájába,
S lakomáz vala,
S a pókok szeme koppant.

- Hah, de mi szörnyű zaj,
Milly lárma riasztja
50 Egyszerre az egyház
Temetői nyugalját!
Mennydörgés?
Vagy kásának forrása fazékban?

Nem!
55 Ott ember hortyog.

Ugy van! ez emberalak.
Egy zugban két öklére hajolva
Alszik . . . . hanem íme fölébredt,
Miótan elhortyantotta magát.
60 Ásít . . . . szemeit dörzsölve körülnéz . . .
Lát és sejt . . . sejtése pogány.
Megy az ajtóhoz; megrázza kilincsét.
És rázta hiába.
Éles eszével

65 Átlátta azonnal
A dolog állását,
És ezt mondotta: „Bezártak”.
S még egyszer mondotta: „Bezártak”.
Azután, mint férfihoz illik,

70 Téged hívva segédül,
Lelki jelenlét!
S kére: ne hagyd el.
S te nem hagytad el őt.
Védő szárnyadnak alatta

75 Ily gondolatok születének
Nem tökkelütött koponyájában,
Mialatt orrát mutató ujjára tevé:

„Hogy szabadúljak?
Kiabálni potyára.

80 Valamint a puszkagolyótics
Kétannyira nem megy,
Mint a mennyire megy:
Szintugy az emberi hang.
Igy hát hahogy orditanék is:

85 Meghallani nem volnának
Képesek a falubéli fülek,
Mert innen a helység
Majd félórányira fekszik
Lenn a völgy tekenőjében. —

90 Leugorjam az ablakon által?
Az igaz, gyermekőce-koromban
A cseresznyefa legtetejéről
Gyakran ugortam alá,
Ha csősz-szagot érzék.

- 95 De az régen volt. Már az idén
 A negyvenedikszert
 Értem meg a krumplikapálást.
 Lelkem hüvelyét
 A férfiuság kora
 100 Megnehezíté;
 S ha leugornám:
 Nyakamat szegném,
 Vagy más bajom esnék."
- Így főzte a gondolatok seregét
 105 Feje bográcsában
 A bölcs férfiú, a ki
 Az idén már negyvenedikszert
 Érte meg a krumplikapálást.
 Ezután folytatta tünődve:
- 110 „Mást kell kitalálnom . . . .
 Vagy itt húzom ki az éjet,
 S ez nem lesz módnélküli mulatság.”
 S komoran nézett a híg levegőnek
 Egy pontjára,
- 115 Miként a gólyamadár néz
 Fenekére a tónak,
 Mikor a prédát lesi, mellyel
 A kémény tetején
 Várakozásba merült fiait
- 120 Megvendégelni akarja.
- „Megvan . . . ahá, megvan!” rikkanta,
 S komoly orcájára derű jött:
 Mint kiderül példának okáért
 A föld, mikor a nap
 125 Letépi magáról
 A felhők hamuszín ponyváját;
 Szintén így kiderül
 A sötétlő konyha is éjjel,
 Ha kólyika kezdi gyötörni
- 130 A mopszli-kutyácskát,
 S a tekintetes asszony
 Rézműlve kiált
 A cselédi szobába:
 „Panni te! kelj fel,

- 135 Rakj tüzet, és melegíts téglát
De szaporán!"
Panni pediglen
Föltápáskodik . egy két
Botlásnak utána
- 140 Kijut a konyhába . . . kohával, acéllal
Meggyújtja a taplót,
Taplóval a kéngyertyát,
Kéngyertyával a szalmát,
Szalmával a fát,
- 145 Hogy téglát melegítsen
Hasacskájára a mopszli-kutyának.
Mondom: valamint ilyenkor
Kiderül a konyha sötéte,
Úgy oszlott a ború
- 150 Hősünk komor orra hegyéről,
Midőn e szót ejtette ki: „Megvan!"

S a kíváncsi világ azt kérdi: mi van meg?
Hegyezd füledet,
Kíváncsi világ!

- 155 Lantom neked elzengendi: mi van meg.
S ha ekkorig aggodalommal
Néztél hősünk sorsának elébe,
S netalántán arcodat
Érette a bűnnek könnye füröszte:
- 160 Most már szemeid pilláin
Az öröm könnyének
Gyöngye ragyoghat,
Mint fekete átila-dolmányon
A csínos ezüst gomb —
- 165 Mert megvagyon a szabadulás terve,
Jeles terv! illő
Ílly okos emberhez.

„Sikerülni fog, és sikerülnie kell!"
Mondá a szentegyházi fogoly diadalmasan.

- 170 „A toronyba megyek fel,
És a toronyablakon által
Leereszkedem
A harang kötélén . . . .
De ha megkondúl?
- 175 Majd úgy intézzük a dolgot,

Hogy szólni ne tudjon:
A kötél jó hosszú.”

Mig a bölcs férfiú tervét,
Leleményes eszének
180 Fényes tanuját,
Teljesülés koronázza:
Pihennék tán egyet — aztán
Uj erővel
Térjünk a tettek más mezejére.

Második ének

185 Regényes domb tetejében
A helység nyugati részén,
Honnan faluszerte
Legjobban látni sarat, port,
Már mint az idő járása vagyon; —
190 Mint mondom: a helység
Nyugati részén,
Környékezve csalántól
S a növények több ily ritka nemétől,
Áll a díszes kocsmá, a mellyet
195 Sajátjának nevez
Isten kegyiből
És egykori férjének szorgalmából
A szemérmes Erzsók asszony
Mint őt nevezék.

200 Lantom, kegyes égnek ajándoka! zengd el:
Honnan ez elnevezés.

Erzsók asszonyom ékes,
Holdkerek arculatán, — hol még csak
Ötvenöt év lakozik, —
205 Örökös hajnalnak
Pirja dereng.
S innen ez elnevezés.
Vannak ugyan, kik
Állítani merészek,
210 Hogy Erzsók asszonyom arcát
Nem a szende szemérem,
Hanem a borital festette hasonlónak

A hajnali pírhoz.
De ezek csak pletyka beszédek;
215 Mert Erzsók asszony nem is issza a bort . . . .
Csak úgy önti magába.
Illyen a rágalom aztán!
Oh ez előtt nincs
Szentség a föld hátán,
220 A legszűzebb ártatlanságnak
Tiszta vizét is
Bémocskolja iszappal,
A hóra sarat hány,
És . . . . de hová ragadál?
225 Oh fölhevülésnek
Gyors talyigája!

Vissza tehát
A szemérmes Erzsók
Ötvenöt éves bájaihoz.

230 Bájos vala ő!
Mint a pipacsból
Font koszorú,
Vagy mint a bakter dárdájába ütődött
Éjjeli holdsúgár.
235 És ennek okáért
Látogató őt
Az egész falu népe
Oly szorgalmatosan;
Elannyira, hogy
240 Be se' nézett más kocsmába . . . .
Az igaz, más kocsmá nem is volt
A faluban.

Ide járt hát
A falu népe, kivált
245 Vasárnapi délnek utána,
És nagy mértékben vígadozott,
S a vígadozásnak
Végéről szó sem volt,
Míg a kisbírói tekintély
250 Tudtokra nem adta
Szívrehatóogyorófa-beszéddel,
Hogy már haza menni tanácsos.

Ma is így megy
A szemérmes Erzsóknál.
265 Az isteni tisztelet elmúlt,
A csapszék népesedik,
Valamint a mezőség,
Hol a tehének csordája legel,
Megnépesedik
260 Két szárnyú seregélyekkel
A nyári napoknak
Forró idejében.

Jelen volt
Közepette a vendégek seregének
265 A helybeli lágyszivű kántor,
Torkának szárazságával
S szerelemvágyas kebelének
Tengerkínjaival.
Őt ugyan is
270 A szemérmes Erzsókért
Örömlázó lángok emészték,
Mint a vér rozsdája emészti
Ólmos fütyköseinket, a mikkel
Tisztújítási csatákban
275 Egymást simogatjuk.
Ki vetemednék
Bámúlatra tehát,
Hogy ő egyikével
Feje ablakinak
280 Le-lenéz a folyó bor
Billikomába:
A másikkal azonban
Andalgva mereng
A szemérmes Erzsók
285 Kellemes arcán.

Nem maradott el
A béke barátja
Bagarja uram sem,
A csizmacsinálás
290 Érdemkoszorúzta művésze.
Méltóságos természetű férfi.
Majd akkora volt ő,
Mint a bajúsz orrának alatta.

Oldala mellett
295 A bort szörpölte Harangláb,
A fondor lelkületű egyházi,
Ki, mikoronta Bagarja uram
E kérdést terjesztette elébe:
„Hát Fejenagy koma hol lehet?”
300 Így hallatta a választ:
„Ott van, ahol van;
Hanem itten nincs . . . s ma alig lesz.”
S miután ezeket mély titku alakkal
Elmondotta: kiprémzé
305 Szája vidékét
Sátáni mosollyal.
Bagarja uram pedig úle,
S oly formán néze szemével,
Mint nézni szokott a halandó,
310 Ha nem érti a dolgot.

S vala még több érdemtelves egyén
A vendégek koszorújában.

Megnyílt akközben az ajtó,
S lett széles az ő nyílása,
315 Mint szája a helybeli kántornak,
Mikor éneket énekel
A sok sípú orgona mellett.
S ki volt, ki az ajtót
Kinyitotta imígyen?
320 Ha a hagyomány állításának
Hinni szabad:
Nem más, mint a vitéz Csepü Palkó,
A tiszteletes két pej csikájának
Jó kedvü abrakolója.

325 Jöttek nyomban utána
A hangászkarnak tagjai hárman:
A kanccsal hegedűs,
A félszemü cimbalmos
S a bőgő sánta huzója —
330 Mind ivadéki
A hősi seregnek,
Melly hajdan Nagy-Idánál
A harci dicsőség

Vérfestette babérját
335 Olly nagyszerűen kanyarítá
Nem-szőke fejére
S nem-szőke fejének
Göndör hajára.

A kancsal hegedűs,
340 A félszemű cimbalmos
S a bőgő sánta húzója
Föltelepült kényelmesen
A kemencének tetejére; mi közben
Vitéz Csepü Palkó,
345 A tiszteletes két pej csikájának
Jó kedvű abrakolója,
Így adta bizonyosságát
Ékesszólási tehetségének:

„Bort!”

350 Fölfogta azonnal
A szemérmes Erzsók
E szónoklat magas értelmét,
S eszközlé annak teljesülését
Nem fontolva haladván.

355 Miután a vitéz Csepü Palkó
Az orra alatti nyíláshoz
Emelte a kancsót,
És miután mértékletesen
Egyet kortyanta belőle:
360 (Körülbelül annyit,
A mennyivel öt vagy hat ürgét
Lehetne kicsalni lyukának
Mélyégeiből,)
Annakutána

365 Fölnéze az ég tájéka felé —
A kemencetetőre,
S illyféle szavakkal
Terhelte meg a levegőnek
Könnyű szekerét,

370 Hogy szállítsa azokat
A derék hangászi fülekbe:

„Húzd rá, Peti,

A fűzfán füttyölődet is,
A ki megáldott!"

- 375 S Peti nem késett,
A háromság más ketteje sem.
Cimbalom és hegedű és bőgő
Hangot adott . . .
Jaj de mi hangok ezek! —
- 380 Ezeknek hallata visszaidézi
Tündérhatalommal
Emlékezetembe
Éltem legszebb idejét,
A gyermek-időt.
- 385 Látom, mint játsztam öcsémmel
S kis házi kutyánkkal.
Aztán a kutyát elvette öcsém,
Én meg nem akartam od'adni,
S így hajba kapánk.
- 390 Mi jött ki belőle?
Az jött ki belőle,
Hogy a zajra apánk kirohan,
Nálunk terem, és mindkettőnket
Jól megnadrágol.
- 395 Azalatt a kutyát mi elejtők,
S rá hágtunk farka hegyére.
Mikor e percben mindhárman
Összevisitánk:
Ez összevisítás
- 400 Alig lehetett szebb,
Mint a Peti és két társa zenéje.

És lett a zenére
A szemérmes Erzsók
Teremében nagy vigalom.

405 Mindennek előtte
Összeütötte bokáját
Vitéz Csepü Palkó,
A tiszteletes két pej csikájának
Jó kedvű abrakolója.

410 Követé e csáberejű példát
A többi legénység,
Béhurcolva szelíden
Egy pár fürge leányzót,

Kik eddig az ablakon által
415 Kukucsáltak kandi szemekkel,
S kiknek már viszkete talpok
A táncnak vágya miatt,
Hallván a mennyei báju zenét.
S kóválygani kezdtek
420 Mindnyájan a tánc gyönyörében,
Mint a ki nadragulyával
Fűszerezte ebédjét.
A lábak dobogása pedig
Rendes vala,
425 Mint ama zaj, mit
Néha a tiszteletes hall,
Mikor ül a biblia mellett,
S olvassa nagy elmerüléssel;
És a melly zajra imígyen
430 Teszi megjegyzését
Jámbor szívvel:
„Oh az a Palkó
Istentelen ember!
Megint nyaggatja csikóimat,
435 A szegény párákat,
Korbácsa csapásaival.”

Míg illy események
Gazdagíták a világ történeteit
A kocsmaterem közepén:
440 Szélről a béke barátja
Bagarja, s Harangláb
A fondor lelkületű egyházfi,
Ültenek, ittanak egyre. —
A helybeli légyszivü kántor
445 Még mindig pislogatott
A szemérmes Erzsók
Ötvenöt éves bájaira.
Arcúlata lelki tusának
Volt tükörözője.
450 Látszék, hogy valamit
Akar és nem akar,
Vagy inkább, hogy valamit
Merne, ha merne.
Mikoron meglátta Harangláb,
455 A fondor lelkületű egyházfi,

Hogy a lágyszivü kántor
Se' széna se' szalma:
Hozzája vonúlt,
S illy szókat láta helyesnek
460 Intézni a késedezőhöz
Bátoritásnak okáért
Hangtalan hangon,
Mint a sugólyuk
Lakói beszélnek a színpadokon,
465 Holott nők s férfiak által
Szomorú- és vígjátékok adatnak
S közbe bohózatok és operák
A közönségnek gyönyörére:

„Oh kántor uram!
470 Hát elmegy a nap,
Megjön az alkony,
Utána az éj,
Elfílnék a csirkék
És ludak és verebek,
475 Mielőtt egyesén szótt
Tervünknek drága gyümölcse megérik? —
Gondolja meg azt komolyan
És nem csak úgy átabotába,
Hogy századok adnak
480 Tervkivitelre
Egy ilyen pillanatot.
Az ilyen pillanatokkal
Fukaran kell bánni tehát
Az előre tekintő
485 Emberi léleknek,
Valamint fukaran bánik
Beszédeivel
Bíró uram,
A bölcs aggastyán. —
490 Előre tehát,
Hogy az alkalom el ne sikoljék,
Mint elsiklik néha a hal
A halásznak körme közül,
Ha ügyetlen kézzel
495 Kap utána az ostoba filkó. —
Rajta azért,
Oh kántor uram!

Most vagy sohasem. —
Mért engedni helyet kebelében
500 A félelem érzetének?
Hiszen részt vett a győri csatában.”

Ekképen szóla Harangláb,
A fondor lelkületű egyházi,
A helybeli lágyszivű kántor
505 Egyebet nem válaszola,
Mint a mi következik:

„Oh te tudója szivem titkának!
Igaz egy betűig
Tartalma beszédidnek,
510 Mint igaz a szent-írás.
Bölcsen tudom azt.
De a mint van okom,
Nem hordani többé
A titkolt szerelemnek
515 Életölő fájdalmát:
Szintűgy van okom,
Elfojtani lelkem
Mélységes mélyében e titkot.
Ha ez emberek itten
520 Észre találnák venni?
Avvagy ha pofon vág
A szemérmes Erzsók
E szörnyü merényért?
Hát feleségem,
525 Az amazontermészetü Márta?
O én a legboldogtalanabb
Valamennyi teremtmény közt,
Mely látta a nap karimáját,
A sugarakban uszót,
530 Ha felleges ég
Vagy éjszaka nem volt! —
Olyan az én lelkem,
Mint a Duna legközepében
A szélvészhányta dereglye,
535 Vagy mint a dióhéj,
Mit a gyerekek
Pocsolyába vetének —
Hánykodik erre, amarra .

De bátorság! a ki nem mer, nem nyer.
540 Oh szólj erre, Harangláb,
Mondd meg nekem: úgy van-e vagy sem?
Akként áldja meg isten
Életedet s unokáidat is,
A milly őszinte leszen
545 E kérdésemre a válasz,
A mellyet adandasz!"

S őszintén szóla Harangláb,
Mondván: „Úgy van, kántor uram!"

„No, ha úgy van: hát neki vágok!"
550 S ezzel a helybeli lágyszivü kántor
Főlemelte s letette a kancsót;
Csak hogy mikoron főlemelte,
Csordultig vala az, —
És a midőn letevé,
555 Űres vala az,
Valamint üresek zsebeim
Most, mikor ezt éneklek
Nagy lelkesedéssel
Költői dühömben. —
560 Annakutána a lágyszivü kántor
Egyet rántott a lajblija szélén,
S kétségbeesett elszántsággal,
Mint a ki hidegfürdőt
Éltében először használ,
565 Oda rontott
A szemérmes Erzsókhöz.

Harmadik ének

Oh nagyon is jó szívü közönség,
Különösen ti,
Szép lyánykái hazámnak,
570 Kiket annyira szeretek én,
Hanem a kiktől
Nem nyerek egy makulányi szerelmet, —
Ha szépen kérlek benneteket:
Ugy-e nem fogtok haragudni reám,
575 Hogy a helybeli lágyszivü kántornak

Szerelmevallásától
S a tánc kellő közepéből
Drága figyelmeteket
A templom tájékára csigázom ;
580 Hol a leleményes eszű fogoly
Épen mostan ereszti
Magát lefelé a harang kötélén,
Valamint leereszkedik a pók
Gyakorta szobám tetejéről
585 Saját fonalán.

És íme leért,
És kutyabaja.
A kötél ugyan azt akará,
Hogy hála fejében
590 Hagyná ott bőrét tenyerének ;
Hanem a hűségés bőr
Konokúl így szólt a kötélhez :
„Én ugyan itten nem maradok, —
Avvagy ha maradnom kell,
595 Hát szinte maradjanak itt
Hús és csont testvéreim is.”
A kötél jó szíve megindult
E ritka bizonyosságán
A szép testvérszeretetnek,
600 S lemondta kívánságáról.

Már este felé volt.
A nap gombóca piroslott,
Valamint a paprika
Vagy mint a spanyolviasz.
605 Oh te piros nap !
Mért vagy te piros ?
Szégyen-e vagy harag az,
Mi arany sűgáraidat
Megrezesíti,
610 Mint a bor az emberek orrát ?
Nem szégyen, de nem is harag az,
Csak én tudom ennek okát,
Én, kit földöntúli ízék
Földöntúli ízékbe avattak.
615 Ez vésznek előjele,
A melly még ma lesujt a világra,

Miként a mézárós taglója lesujt
Az ökörnek szarva közé.
S nem csak a nap hirdette a vészt,
620 A már közelállót;
Az egész természet
Elhagyta a régi kerékvágást.
Két kutya, mellyek előbb
Őszinte barátságnaak
625 Példái valának hosszú időktől,
Most egymást marta dühödve
Egy nyomorú juhbőr-darabért,
Mit a mézárszéknek előtte találtak.
S még száz illy példát zengene lantom,
630 Mellyek mind iszonyú pusztulást
Jóslának a földnek,
De csak a legnevezetesbet
Közleni legyen elég:
A lágyszivü kántornak felesége
635 Ma nem ivott meg többet
Egy messzely pálinkánál.

Igy állt a világ,
A midőn a szentegyházi fogoly
Elereszté a mentő kötelet,
640 S ekképen szóla magában:
„Lenn volnék . . .
Hála a mennyek urának!
Most egyenest a szemérmes Erzsókhöz.
O szemérmes Erzsókom,
645 Szívem műhelyének
Örök árendása te! nemde
Vársz epekedve reám?
Valamint én várom a tiszteletestől
Kontójának megfizetését,
650 Mellyért nála hetenként
Kunyorálok hiába.
Nem fogsz te sokáig várni reám;
A szerelem lesz sarkantyúm,
Hozzád rohanok,
655 Mint a malacok gazdasszonyaikhoz,
Ha kukoricát csörgetnek.”

Még bé sem fejezé

Költői beszédét,
S íme rohant a szemérmes Erzsókhöz,
660 Mint a malacok gazdasszonyaikhoz,
Ha kukoricát csörgetnek.
A midőn megfogta kilincset
A kocsmai ajtónak:
Ketyegett hő szíve erősen
665 Üdv-kéjek gyönyörétől.
A mint benyitott a terembe,
A tánc még egyre dühöngött,
S csak a béke barátja
Bagarja vevé őt észre,
670 S őszinte örömmel
Idvezlette, kiáltván:
„Jó napot adj isten,
Fejenagy koma!”
(Mert ő, a nagy férfiu, volt ez,)
675 „Jó napot adj isten;
Hát kelmed is eljött?”

Ezek voltak szavai
Bagarja uramnak,
A béke barátjának,
680 De a széles tenyerű Fejenagy,
A helység kalapácsa,
A „jó napot adj’ isten”-re
Nem mondta: „fogadj’ isten”,
Nem mondott semmit,
685 De nem is hallotta beszédét
Bagarja komájának,
Dehogy hallotta, dehogy!
Ő csak látott —
Oh mért kellett látnia ekkor?
690 Mért nem született vakon inkább?
És átaljában mért született?
Ott látá térdepelésben
A helybeli lágyszivü kántort
A szemérmes Erzsók
695 Ötvenöt éves lábainál.
E látványra szívét,
A tiszta szerelmü szívet,
Pokolbeli kínnak
Százharminchatezer bicskája

- 700 Hasította keresztül,
 S fölgyujtá agyvelejét
 A haragnak cintmasinája legott.
 Mint prédájához a macska,
 Zajatlan léptekkel
- 705 S szeme égő üszkével
 Sompolygott a légyszivü kántor
 Háta mögé,
 A ki titokban
 Gyötrődő szive érzelmét
- 710 Ekkép foglalta szavakba:
 „Szemérmes Erzsók,
 Koronája az asszonyi nemnek,
 S kezelője a bornak
 S a pálinkának!
- 715 Lesz-e engedelem számomra szivedben,
 Ha lelkem tartalmát
 Előtálatni merészlem? . . . .
 De nekem már mindegy, akár van,
 Akár nincs engedelem számomra,
- 720 Kimondom:
 Mí furja az oldalamat.
 Kimondom, igen,
 Nem holmi cikornya-beszéddel,
 De az érzés egyszerű hangján: —
- 725 Keblem kápolnájában
 A hűséges szerelemnek
 Az öröklétnél
 Félróffel hosszabb gyertyája lobog
 Szent lobogással.
- 730 S éretted lobog az,
 O szemérmes Erzsók!
 S ha meg nem koppantod
 A vizonszerelem koppantójával:
 El fog aludni,
- 735 És vele el fog aludni
 Életem is! . . . .
 Itt várom ítéletemet;
 Most, rögtön, ezennel
 Mondja ki szűz ajakad:
- 740 A reménység zöld koszorúja
 Övedze-e homlokomat,
 Vagy a kétségbeesésnek

Bunkósbotja
Üssön agyon?

- 745 „Én ütlek agyon . . .
Én vagyok a kétségbeesés !”
Szólt . . . nem ! mennydörgött egy hang,
A széles tenyerű Fejenagynak hangja;
S széles tenyerével megragadá
- 750 A lágyszivü kántor gallérját,
S fölemelte a térdepelésből,
Hogy talpa sem érte a földet;
Aztán meg letevé,
Hogy az orra is érte a földet.
- 755 „Én ütlek agyon . . .”
Folytatta tovább
A széles tenyerű Fejenagy,
„Én morzsolom össze
Csontjaidat,
- 760 Mint a malomkő
A búzaszemet !
Hogy mertél . . . de előbb
Téged vonlak kérdőre, o Erzsók !
Mondd meg nekem azt:
- 765 A hűtlenségnek fekete posztaja
Vagy az ártatlanságnak
Patyolatlepedője takarja-e lelked?
Oh, szólj nekem erre !”
- A szemérmes Erzsók
- 770 Nem szóla reá,
De tengervízszínü szemének
Bájdúzs kifejezéséből
Ezt silabizálta ki mennyei kéjjel
A széles tenyerű Fejenagy:
- 775 „Oh széles tenyerű Fejenagy,
Helységünk kalapácsa
S csapra ütője szívem hordójának !
Még kétkedel? . . . .
Ártatlan vagyok én,
- 780 Mint az izé . . . .”

Érté e néma beszédet
A helybeli lágyszivü kántornak

Dühteljes dögönyözője,
S engesztelve sohajtott:
785 „Lelkem lelke, bocsáss meg,
Hogy kételkedni merék
Hűséged acél láncának
Állhatatosságában. —
Most pedig, oh kántor!
790 Téged veszek elő;
Készülj a meglakolásra —
Rémséges leszen az,
Valamint rémséges a bűn,
Mit elkövetél.
795 Példádon okúljanak a késő unokák,
Hogy kell csábítani az ártatlanságot,
Hogy kell konkolyt hinteni
Két szerető szívnek
Tisztabuzája közé!”

800 Miután a nyelve megállott,
Két keze kezdett mozgni
A széles tenyerű Fejenagynak:
A helybeli lágyszivű kántort
Ugy ütögette a földhöz,
805 Mint a gyertyát mártani szokták.

A helybeli lágyszivű kántor
El kezdett bőgni, a mint még
Nem bőgött soha
Sem temetéseknél
810 Sem a soksípú orgona mellett.
Bőgése zavarnak
Lett okozója
A mulatók közt.
M megbomlott a tánc;
815 A kancsal hegedűs,
A félszemű cimbalmos
S a bőgő sánta huzója
Feledte tovább hallatni
Hangszere égi zenéjét.
820 A nép oda csődült,
Karéjt képezve, holottan
A széles tenyerű Fejenagy
Példát ada a késő unokáknak,

Hogy kell csábítani az ártatlanságot,
825 S hogy kell konkolyt hinteni
Két szerető szívnek
Tisztabuzája közé.
A helybeli lágyszivü kántor
Bögései közben
830 Így szókkal esengett
A helység kalapácsához:
„Csak addig várjon, a míg
Egy szócskát, egy kicsi szócskát mondok —
Aztán verjen kelmed agyon,
835 Ha jónak látja.”

A széles tenyerű Fejenagy,
Ki már belefáradt
A példaadásnak kedvéérti
Földhözütésbe,
840 Ezeket szuszogá:
„Beszéljen, kántor uram!
Mentse magát,
Meghallgatom én az okos szót
Minden időben.
845 Mentse magát.”
S a helybeli lágyszivü kántor
Igy mentette magát,
Heverve a földön:
„Bűnös vagyok egy részt,
850 Nem tagadom,
Mert megszeretém
Lángzó szerelemmel
A szemérmetes Erzsókot . . . .
De tehettem-e róla?
855 Oh a szerelem
Nem olyan portéka, a mellytől
Elzární lehetne a szívet;
Tündéri madár ez, a mellynek
Ajtó sem kell, hogy a szívbe röpüljön,
860 Mint bölcsen tudhatja kegyelmed. —
De szerelmemet én
Titkoltam volna örökké,
Elvittem volna magammal
A más életbe, a hol tán
865 Nincsen is élet —

Ha nem veszi észre Harangláb.
Ó észrevevé,
S bujtotta tüzem,
Mi okért, mi okért nem?
870 Arról nincs tudomásom.
Ó volt, ki, midőn ma
Az isteni tisztelet alkalmával
Kegyelmed az álomnak karjába hajolt,
Ezt javasolta nekem:
875 Zárjuk kelmedre az ajtót,
S így zárva levén,
Ma baj nélkül tehetem
Hódftásaimat
A szemérmes Erzsóknál . . . .
880 S én balga szavát fogadám!”
Mindezeket mondá
A helybeli lágyszivű kántor
A megbánásnak örömtelen hangján.

Mint megfordúl a rézkakas
885 A templom tetején,
Há más tájról kezd fújni a szél,
Ugy vett más fordulatot
A széles tenyerű Fejenagynak
Lelke, s irányt,
890 Mikor e szók érinték füle dobját.
„Mit szól kend erre, Harangláb?”
Voltak szavai,
S nem szeliden mondott szavai,
„Igazolja magát kend,
895 Vagy akkép vágom fültövön,
Hogy azonnal megsiketül bele.”

Oda áll a Harangláb,
A fondor lelkületű egyházi,
S rendületlen nézve szemébe
900 A széles tenyerű Fejenagynak,
Illy bátor szókra fakadt:

„Igazolni fogom magamat,
Nem, mintha remegnék
A kend fenyegetéseitől.
905 Jobban felkösse gatyáját,

A kitől megkelljen ijednem
Érti-e kend ezt? —
Mind igaz, a mit kántor uram szólt,
A ki, úgy mellesleg mondva,
010 Gyáva, haszontalan ember,
Hogy olly pimaszúl rám vallott. —
Én bujtogatám őt,
Hogy csapja el a kelmed keziről
A szemérmes Erzsókot,
015 Mert én kendet utálom,
Mint a kukorica-göldönt.”

„Ugyan úgy-e?”

„Biz úgy ám!”

„Hát kend azt gondolja talán,
020 Hogy én kendet szeretem
Avval a macskapofájával?”

„Micsodával?”

„Avval a macskapofájával!”

„Macskapofámmal?
025 Hát te, te süldisznó!
A ki kovácsnak tartja magát,
Pedig holmi cigánytól
Tanulta meg a kalapálást . .

„Hát még mesterségemet is
030 Gyalázni mered?
Te hitvány templomegér . . .
No megállj! majd megalapállak.”

S úgy megütötte
Öklének buzogányával
035 A fondor lelkületű egyházfinak orrát,
Hogy vére kibuggyant.
Erre Harangláb
Ügyesen leütötte fejéről a kucsmát,
Megkapta hajának fürtözetét,
040 S olly istenesen kezdette cibálni,
Mint a harang-kötelet.

- Ez iszonyú látvány
 Megragadá gyöngéd idegét
 A szemérmes Erzsóknak,
 945 S a szegényke
 Ájulat örvényébe bukott.
 Bagarja, a béke barátja,
 Fölemelte szelíden,
 S ápolva tevé őt
 950 Az ágy párnái közé.
 Élettelenül fekvűék ott,
 Mint a lepuskázott vadlúd
 A tó közepén. —
 De most jön a haddelhadd !
- 955 A midőn a vitéz Csepü Palkó,
 A tiszteletes két pej csikájának
 Jó kedvű abrakolója,
 Látá, hogy komolyabb kezd lenni
 A dolog fordúlata :
 960 Fejenagynál terme serényen,
 S magát frigyestársának ajánlá.
 Őt kedves kötelek csatolák
 A széles tenyerű Fejenagyhoz :
 Nála tanulá tudnillik
 965 A kovács-mesterséget
 Valami két hétig. —
 Hanem ekkor eleblábolt,
 Mert nem volt hajlama a mesterséghez.
 Vakarta i'kább a lovat,
 970 Semmint patkolta.
 De azért kedveltje maradt
 A széles tenyerű Fejenagy,
 S neki most is „mester uram” volt.
- „Mester uram !”
 975 Kurjanta vitéz Csepü Palkó
 A tiszteletes két pej csikájának
 Jó kedvű abrakolója,
 „Ne féljen semmit, mester uram,
 Itt vagyok én is.”
 980 S ezzel neki ugrék
 A fondor lelkületű egyházfinak,
 Hátán termett, s kezdte püfölni.

Nem bírta Harangláb
 Csepü Palkónak terhét,
 985 És összerogyott,
 De véle rogyott
 A helység kalapácsa is,
 Mivel üstöke mindig
 Marka között volt még.
 990 Nagyszerü volt ez esés!
 Így hullnak alá a kövek
 A romladozó várak tetejéről
 A völgy mélységébe.
 A tusázókhoz több forró vérü legény
 995 Csatlakozék,
 Két pártra szakadva.
 S lett rúgás, harapás,
 Fej-betörés, vérontás és a többi.

A lyányzók pedig elvonulának
 1000 A kocsmateremből,
 Mint elvonul a napnak sugara,
 Ha zivatar támad.
 S elkotródott a lyányok után
 A béke barátja Bagarja.

Negyedik ének

1005 Merre, Bagarja uram,
 Test-épületének
 Élő oszlopain,
 Oh merre szalad kend
 Gyors szaladással,
 1010 Mint a kugli-golyóbis?
 Hát férfihoz illik
 Megfutamodni a harci veszélytől?
 Lemondani a csatabajnak
 Hősi jutalmáról,
 1015 A dicsőség tölgykoszorújáról?

Ne kárhoztassuk a jámbort!
 A gondviselésnek
 Választott embere ő,

Ki elhárítani termett
1020 A végpusztulást falujáról.
Avvagy ha nem ekképen cselekednék,
Mért hína őt a világ
A béke barátjának?

Ő e nevezetnek megfelelőleg
1025 Intéze tette irányát,
S könnyü inakkal iramlott
Az öregbírói lakáshoz,
A mellynek előtte
Méltóságosan állott
1030 A kaloda.

Bagarja, a béke barátja,
Alva találta
A kevés szavu bírót,
A bölcs aggastyánt.
1035 Ottan feküvék ez
Testének egész hosszában
A pamlagon .
Azaz a fapadon.
Párnáúil ködmöne szolgált,
1040 Az öregebbik,
Mert az ujat kímélnie kellett. —
Bagarja uram
Megdöfte az oldalbordáját,
Hogy az álom sűrű ködét
1045 Szétoszlassa szemérről.
De korán sem volt ez
Ölly könnyü munka, minőnek
Első látásra talán
Gondolja az ember.
1050 Soká bajlódék véle Bagarja,
Míg fölnyílt az egyik szeme nagy nehezen,
S lelki nyugottsággal kérdezte:

„Mi baj?”

„Baj van, bíró uram, és nagy baj !
1055 Csak talpra, de gyorsan,
Ha azt nem akarja,
Hogy vége legyen helységünknek,

Vége örökre !
Kiűtött a háboru, és dúl.
1060 A szemérmes Erzsók
Csapszéke lön a csatatér.
Az egész falu népe
Egymást kaszabolja,
Hogy nézni iszony.
1065 Potyognak az emberek,
Mint a legyek őszi időben.
A föld a kifutott vértől
Olyan, mint a vörös posztó.
Az enyészet gyászlobogója
1070 Leng a szomorú csatatéren.
Tápáskodják föl, bíró uram,
És menjünk szaporán !
Mert csak bíró uram az,
Ki követ gördíteni képes
1075 A rohanó romlásnak elébe.”

Így végzé a csata festését
A béke barátja Bagarja.
A kevés szavu bíró,
A bölcs aggastyán,
1080 Fölnyitva szemének másodikát is,
E kérdést látá szükségesnek:
„Hát menjünk?”

„Pedig tüstént!” volt a felelet.

„Nem bánom,” szóla szokott nyugalommal
1085 A bölcs aggastyán,
S miután uj ködmöne rajt volt,
És botja kezében:
Utnak eredtek. —
Szomszéd volt a kevés szavu bíróhoz
1090 A hivatalában pontos kis-bíró.
Beszoltanak ehhez az ablakon által,
És mondák: jőne velök.
S szót fogadott a hivatalában
Pontos kis-bíró,
1095 Bár nem nagy örömmel,
Mert legszebb kedvtöltésében zavarák:
Épen feleségét verte.

Mikor a kántorlak elébe jutottak,
Az amazontermészetű Márta
1100 Szomszédnéjával
Akkor végzette pörét.
Melly onnan eredt,
Hogy a rossz lelkű szomszédné
Egy tyúkját agyonütötte,
1105 Mert ez mindig az ő csirkéi közé járt,
S elette előlök az árpát.

Képzelní lehet,
Hogy mekkora volt dühödése
Az amazontermészetű Mártának
1110 Hallatlan kára miatt;
De azt már képzelní lehetlen,
Hogy mekkora lett dühödése,
A midón a béke barátja
Tudtára adá férjének csínját.
1115 Szólní akart,
De a szó elakadt gégégén.
Szeme vérszinű lett
S arcúlata kék,
És reszketé minden tagja,
1120 Valamint a kocsonnya,
Szétnézett vizsga tekintettel,
Melléte hevert egy seprő-nyél,
Azt fölragadá,
S böszülve kiálta: „Utánam !”

1125 A midón a kevés szavu bíró,
A béke barátja Bagarja,
A hívtalában pontos kis-bíró
S az amazontermészetű Márta
Elértenek a csatahelyre:
1130 Iszonyú vala a látvány látása,
A mellyet láttak.
A harc járta javában.
A béke barátja Bagarja
Nem füllentett, mikor azt mondá
1135 A kevés szavu bírónak,
Hogy az enyészét gyászlobogója
Leng a szomorú csatatéren.
Ugy volt egy betüüg !

- A kemence — a honnan
 1140 A kancsal hegedűs,
 A félszemü cimbalmos
 S a bőgő sánta huzója
 Az ifjuságot táncra vidítá
 Hurjai bájos pengésével, —
 1145 A kemence lezúzva
 Ugy mered a levegőbe,
 Mint valami sziklai vár
 A tatárjárásnak utána.
 Tört asztalnak s tört poharaknak
 1150 Romjai lepték
 A véráztatta szobát,
 S a vérnek közepette
 Búsongva tünődött
 Egy leharapott fül.
- 1155 Az amazontermészetü Márta
 Hős elszántsággal törte magát át
 A vívó tömegben,
 Mígnem férjére talált,
 Ki egy szögletbe vonultan,
 1160 Kínjában most is nyögve, kucorgott.
- Oh Hamlet! mi volt ijedésed,
 Mikoron megláttad atyád lelkét,
 Ahhoz képest, a mint megijedt
 A helybeli lágyszivü kántor
 1165 Feleségének látásán?
 Egy fél-ép asztal alá bújt,
 S kezeit könyörögve kinyujtá
 Az amazontermészetü Mártához.
 De ez nem könyörült.
- 1170 Megfogta egyik lábszárát,
 S kihúzta az asztal alól,
 És addig döngette, a míg csak
 A seprő-nyélben tartott.
 Aztán ott ragadá meg haját,
 1175 A hol legjobban fáj,
 És elhurcolta magával,
 Mint a zsidó a lóbórt;
 S ekkép vigasztalta: „Jerünk csak,
 Itt a világ szeme láttán

- 1180 Nem akarlak csúffá tenni . . . de otthonn
Majd megkapod a magadét!"
S miután ura volt mindenha szavának
Az amazontermészetü Márta:
Hinni lehet, hogy most sem szegte meg azt.
- 1185 Az alatt a kevés szavu bíró,
A bölcs aggastyán,
Nem ékesszólásánál,
De tekintélyénél fogva
Lecsillapítá a harcnak fergetegét.
- 1190 A vérontásnak idője lejárt.
Mehunnyászkodtak a küzdők,
Mint a marakodó ebek,
A mikor gazdájok előjön,
S rájok bógi: „Kimenj!"
- 1195 A háboru közkatonái
Elsompolyodának.
A fondor lelkületü egyházfi
S a helység kalapácsa
Bírói parancsra előállt,
- 1200 S mindkettő fölterjesztette ügyét.
A kevés szavu bíró,
A bölcs aggastyán,
Megdorgálta keményen
A fondor lelkületü egyházfit —
- 1205 S a helység kalapácsát,
Mint kezdőjét a csatának,
A hivatalában
Pontos kis-bíró által
Kalodába csukatta.
- 1210 Ott nyögi most fájdalmát hősünk
A kalodában,
S csak azzal vigasztalja magát,
Hogy elleneit megverte vitézül,
S ha innen az isten megszabadítja,
- 1215 Megkéri azonnal
A szemérmes Erzsókot.

* * *

Te pedig, lantomnak húrja, pihenj !
Nagy volt a munka, s bevégzéd
Emberül e munkát.

1220 Én is pihenek
Babéraimon,
Miket a hírnek mezején
Borzas főmre kaszáltam.

Mostan akár ma megássá
1225 Gödrömet a sírásó,
Bánom is én !
Azért én élni fogok,
Míg a világnak
Szappanbuboréka
1230 Szét nem pattan.

Pislogni fog a hír mécse siromnak
Koszorús halmán,
Mint éjjel a macska szeme.

Eljő az irígység
1235 Letépni babérait . . . de hiába !
Nem fogja elérni;
Magasan függendnek azok,
Mint Zöld Marci.

S ha sötét zsákjába dugand
1240 A feledés:
Fölhasogatja sötét zsákját
A halhatatlanságnak fényes borotvája.

MUTATÓ TÁBLA,

melly azt mutatja, hogy az

I. énekben

fölbred álmából egy fogoly, s szabadulást tervez — azonban
5 az nincs megénekelve: hogy ki légyen ezen szabadulást tervező,
álmából fölbredt fogoly? csupán azért, hogy később a meglepetés annál meglepőbb legyen. — A

II. énekben

már több foglaltatik: kié a helység leglátogatottabb kocsmája?
10 milly ékes e kocsmá birtokosnéja? miben sántikál a kántor? ki
buzdítja merényének végbevételére? s a t. — A

III. énekben

megszabadúl a fogoly, s börtönéből a kocsmába megy; s a milly
szörnyű dolgokat lát: oly szörnyű dolgokat cselekszik. Itt már
15 az is orrára köttetik a nyájas olvasónak, hogy a fogoly nem más,
mint a költemény hőse. — A

IV. énekben

a szörnyű dolgok véget érnek, s a költemény hőse szörnyű véget
ér.

[Pest] 1844. [aug. — szept. eleje]

JEGYZETEK

BEVEZETÉS A JEGYZETEKHEZ

A KIADÁS 2. KÖTETÉRŐL

Petőfi összes költeményei új kritikai kiadásának ez a kötete a költő 1844. januárjától szeptemberéig írt (a folyamatos sorszámozás szerint 114—192. sz.) verseit tartalmazza. A sajtó alá rendezés (szövegközlés, jegyzetelés) módszerén nem változtattunk; arra törekedtünk, hogy az első kötet elkészítése során kidolgozott s jegyzeteinek bevezetésében (→ I. 111—132) lefektetett módszertani elveket és eljárásokat ezúttal még következetesebben és egységesebben alkalmazzuk.

Előző kötetünkben rövid történeti áttekintést adtunk Petőfi költeményeinek gyűjteményes kiadásairól a *Versek* I. (a továbbiakban VI) füzetétől (1844) kezdve a jelen kritikai kiadás közvetlen előzményeiig. Mivel a költő első versfüzetének kiadását a Nemzeti Kör (Vörösmarty kezdeményezésére) Petőfi működésének abban a szakaszában határozta el, amelyet most kiadandó kötetünk felölel, s erre esett a füzet nyomdakész kéziratának elkészítése is, szükségét láttuk annak, hogy a VI kiadásának történetéről ezúttal külön fejezetet iktassunk be (→ 108—130). Ebben részletesen foglalkozunk azokkal a kérdésekkel, amelyek a VI nagyobbik hányadát kitevő 1844. évi versek keletkezése szempontjából fontosak; erre a bevezető fejezetre az egyes költemények jegyzeteiben minden szükséges esetben utalunk.

Hasonló okból külön fejezetben ismertetjük Petőfinek 1844-ben jelentékeny mértékben kibővült publikációs lehetőségeit, különös tekintettel a Pesti Divatlapra, amelynek 1844. júl. 1-én segédszerkesztője lett, s amely fogva verseinek, hosszabb időre, legfontosabb közlési fórumává vált (→ 131—136). Ennek végén időrendi táblázatot közlünk az 1844. évi versközlésekről.

Kötetünk időszakába eső kétes hitelű művet csak egyetlenegyet emleget a Petőfi-irodalom, de ennek polgárjogát a költő életművében több mint egy évszázad óta annál elszántabban igyekszik elismertetni. A közlések egybehangzó tanúsága szerint 1844. januárjában Debrecenben keletkezett „Rokkadal”-ról van szó, melynek szövegét először Péchy Imre tette közzé 1874-ben, „Petőfi-reliquiák” c. cikke keretében (Reform márc. 12). Azóta, tőle és egymástól függetlenül, háromszor adták ki újra, s hozták kapcsolatba Petőfi-vel (Kassai Újság 1927. aug. 12.: 7, „Petőfi ismeretlen verse vagy Petőfi-utánzat?”; Szabadság 1941. nov. 14.: 5, Rexa Dezső: „Petőfi ismeretlen költeménye”; Tiszatáj 1966. 3. sz. márc., 221—222, Dömötör János: „Ismeretlen Petőfi-vers!?”), legutóbb pedig, a korábbi közlések és hozzászólások ismeretében, Szilágyi Ferenc tett kísérletet Petőfi szerző voltának bizonyítására („Petőfi debreceni »Rokka-dal«-a.” *Studia Litteraria* 12. évf. 1974. 37—57). Bár szellemesen, sokoldalú és ötletes érveléssel, nagy apparátussal végezte el ezt a feladatot, mégis meg kell állapítanunk: a kivételes filológusi felkészültségű szerző olyan költeményt próbál a Petőfi-ének elfogadtatni, amely az 1840-es évek első felében divatba jött s Vörösmarty „Főti dal”-ától új ösztön-

zést kapott sekélyes, mesterkéltén népies és magyarkodó boros-táncos mulatódaltermés átlagos, e költészet közhelyeiből és szokványos fordulataiból összetekolt darabja, s amelynél Petőfi e nemben már egy évvel korábban épebbet, a Vörösmarty-ihletés mellett is eredetibbet irt (*Dínomdánom, Pálnaphor*). Jobban hangzó és egységesebb a „Rokkadal”-nál még Szelestey Lászlónak ez idő tájt készült „Három a tánc”-a is (Hond 1844. 5. sz. télutó [febr.] 3.: 137); de mind a kettőt — ahogy e verstermés egészét — határozottan elkülöníti Petőfi költészetétől (még zsenyéitől is) a szóban forgó verszet vitájában ismételten emlegetett „édeskés modor” (pl. a „Rokkadal”-ban a „tubarózsám”, „szivem rózsám”, Szelestey versében a „lelkem bimbaja”, „lelkemadta kis tubája” megszólítás). A „Rokkadal”-nak emellett nincs átgondolt kompozíciója; helyenként pedig értelmetlen (pl. 3. vsz.: „Volna ajkam lángban égő, Mint tiéd, Rég azóta édességit Érzeződ”), sőt nyelvtanilag hibás (7. vsz.: „Tél s viharral fog *hész* benne A tavasz”); továbbá — helyzetdal ide, helyzetdal oda — Petőfi nem írhatta le azt, hogy „Szittyiából költözött ki | Ósapám”), s olyasmit is alig, hogy „Tánc az élet!” (7. vsz.). Mindezek úgyszólván egyenként is kizárnák Petőfi szerzőségét, kivált ha meggondoljuk, hogy a legelső közlő szerint a másolat négy nappal a vers keletkezése után az eredeti kéziratról készült, tehát olyan időpontban, amikor szövegromlást még nem tételezhetünk föl (a különböző forrásokból közölt szövegekben egyébként alig akad erre utaló variáns). Ha viszont nem szavazunk korlátlan bizalmat Péchynek, aki ebben az ügyben mondhatni koronatanú (nekünk a jelen kötet tanúsága szerint enyhén szólva kedvezőtlen tapasztalataink voltak a szavahihetőségét illetően, vö. 122, 147, 150. sz. jegyz., → 176, 279, 287. stb.), akkor meg az egész hipotézis kártyavárként dől össze. Tegyük hozzá mindehhez, hogy a „Rokkadal”-nak nemcsak hogy Petőfitől származó kézírata nincs, de azok közül a források közül is, amelyekből közzétették, csak egynek a hollétérol van tudomásunk; ez azonban idegen, kezdetleges kézírású másolat, melynek aláírásában valaki szemmel láthatóan, de ügyetlenül, a költő saját kézjegyét próbálta utánozni (l. a Tiszai id. füzete IV. sz. fényképmellékletét), s be kell látnunk, hogy ennek a verszetnek terjedelmes vitananyagával kötetünket, magával a „Rokkadal”-lal pedig költőnk életművének kiadásait főlegesen és értelmetlenül terhelnénk. Ha valaki mégis úgy érezné, hogy túlságosan kurtán intéztük el ezt a régóta vajdó kérdés, tegye egymás mellé a „Rokkadal” és a hitelesen Petőfitől való, ugyancsak 1844 első heteiben Debrecenben s a „Főti dal” versformájában irt *Ivás közben* szövegét, s igazat fog nekünk adni abban, hogy ezt a két verset nem írhatta ugyanabban az időszakban ugyanaz a költő.

E helyen igazítjuk ki sorozatunk első kötetének egy sajnálatos tévedését (mely Kiss Józsefet terheli): kiadásunk 47. sz. darabjaként egy „Hozzunk áldozatot . . .” c. hexameteres sort közöltünk, amely először kapott helyet Petőfi összes költeményei közt. A költő maga írta fel egy 1841-ből való gyűjtőívre, a pápai kollégiumi Képző Társaságnak felajánlott szerény adománya mellé, mintegy a nevét helyettesítő jelgéként (l. a jegyzetet, → 1. 306—307). A kötet megjelenése óta derült ki, hogy ez a sor nem Petőfitől való, hanem átvétel (bár a költő nem használt idézőjelet): mint a Dunántúli Ref. Egyházkerületi Könyv- és Levéltár (Pápa) igazgatója, Miklós Dezső volt szíves közölni velünk, ugyanez a sor — egy nagyobb idézet részeként — a Képző Társaság egyik korábbi örömmünnepi nyomtatott meghívóján, mint mottó, P. Horvát Endre névaláírással olvasható. (Miklós Dezső figyelemzetését e helyen is köszönjük.) E nyomon elindulva megállapítottuk, hogy a szóban forgó sor Pázmándi Horvát Endrének abból „A nemes szívű magyarokhoz a pesti teátrum ügyében” c. verses (hexameterben irt) szózatából való, mely

először Budán, 1815-ben, önálló füzet formájában (egy esztendő alatt 4 kiadásban), majd 1825-ben, az országgyűlés alkalmából Pozsonyban működött Nemzeti Színjatszó Társaság zsebkönyvéhez csatolva, végül pedig a szerző „Kisebb költemények” c. kötetében (Pest, 1832. 57—74) jelent meg. Ez utóbbiból idézzük a szóban forgó részletet, melyben P. Horvát a hosszú verszet közepe táján, a „Rajta derék magyarok!” kezdetű szakaszban (i. h. 67) így buzdítja honfitársait a nemes célú adakozásra (a Petőfitől felhasznált részletet dőlt szedéssel emeljük ki):

Kedgyünk munkához; mindegy nem akarni s üdözni,
Hozzunk áldozatot, kiki mennyit ajánlani képes,
S nem komor orcával tegyük oltárára hazánknak.

Ezt a verssort tehát ki kell hagynunk a Petőfi-kiadásokból. Ez mindaddig meg is történt: az idegen sor sem a Magyar Remeklrók sorozat Petőfi-összkiadásába (Szépirodalmi Kiadó, 1976. I—II. k.), sem Petőfi Összes költeményeinek újabban megjelent népszerű kiadásába (uo. 1978., ill. 1981. I—II. k.) nem került bele.

Petőfinek néhány pontosabban nem datálható elveszett vagy el sem készült (tervezett) 1844. évi — inkább az esztendő második feléből való — költeményéről következő kötetünk jegyzeteinek bevezetésében számolunk be.

Jegyzeteink bevezetését a rövidítések jegyzéke egészíti ki, melynek törzsanyaga változatlan (csak néhány esetben eszközöltünk, a félreértések megelőzése végett, apróbb módosításokat), de számos új rövidítés alkalmazása vált szükségessé.

A nyíl jelét (→) továbbra is a kötetünkön, ill. sorozatunkon belüli utalásokra használjuk.

A 114—125., ill. 127—131. sz. versek jegyzeteinek elkészítése során felhasználtuk Martinkó András jegyzeteit, aki ezeket készséggel rendelkezésünkre bocsátotta. E helyen mondunk neki köszönetet, megjegyezve, hogy neki mint az első kötet egyik sajtó alá rendezőjének jelentős része volt azoknak a jegyzetelési elveknek és eljárásoknak a kidolgozásában, amelyek a sorozat munkálatainak további menetét az ő kiválása után is alapjában meghatározták.

A kötet sajtó alá rendezésének munkáját az alábbi megosztás szerint végeztük: Ratzky Rita és Kiss József készítette a 117, 118, 165, 167, 168, 176, 182—186, 189—191. sz., Szabó G. Zoltán és Kiss József a 122, 140, 158, 161, 171—173, 179. és 188. sz. jegyzetet. A többi jegyzet, a bevezető fejezetek, ill. a szöveggondozás Kiss József munkája.

A szerkesztő

A VERSEK (1842—1844) KIADÁSÁNAK TÖRTÉNETE*

Petőfi 1843—1844 telén, Debrecenben, egy vastag, negyedrétfű füzetbe összeírta költeményeit. Amikor 1844 februárjában Pestre gyalogolt, „ebben a kötet versben” volt minden reménye. A fővárosban kiadótól kiadóiig „hurcolta” kéziratát, de próbálkozásaival rendre kudarcot vallott. Ezután Vörösmartyhoz fordult, aki a füzetet magánál tartotta, elolvasta, majd nagy elismeréssel nyilatkozott róla, és kilátásba helyezte segítségét mind a kiadással, mind a Petőfit szorongató anyagi gondokkal kapcsolatban. (L. az 1. kötet bevezetését, → 135.)

Vörösmarty tekintélyes, központi szerepet játszó alakja, alapító és igazgató-választmányi tagja volt az ún. Nemzeti Körnek, annak a túlnyomórészt értelmiségiekből és városi polgárokból álló, haladó szellemű egyesületnek, amely a nemzeti irodalom és művészet pártolását tűzte ki célul. A „Kör” 1841 nyarán afféle kötetlen asztaltársaságból alakult 80 taggal egyesületté. 1842-ben kiadott tagnévsorának, ill. alapszabályainak címlapján „Kör (irodalom és művészet barátainak egyesülete)” elnevezés olvasható; a Nemzeti Kör nevet 1843. dec. 10-i ülésén vette fel, de általában csak „Kör” néven emlegették. Első közgyűlését 1841. okt. 10-én tartotta. Tagjainak száma gyorsan nőtt, 1844 elején már meghaladta a 250-et. Elnöke ekkor Fáy András, alelnöke Fényes Elek, a jegyző Várady Antal; az igazgató-választmányban Vörösmartyon kívül többek közt Bajza, Egressy Gábor, Eötvös József, Erdélyi János, Garay János, Irányi Dániel, Lendvay Márton, Lukács Móric, Szigligeti Ede, Trefort Ágoston, Vachott Sándor, a tagok sorában további ismert írók, színészek, képzőművészek, tudósok stb. nevével találkozunk. Az egyesület 1842-ben — a tagok névsorával együtt — kiadta „alapszabályait” (alapszabályait) is, de tervszerűbb tevékenységbe csak 1843 végén fogott. Így pl. 1844 elején (gyűjtés megindításával s egyéb módon) lehetővé tette egy tehetséges fiatal magyar szobrász külföldi továbbtanulását, később pedig — Petőfi verseinek kiadásával párhuzamosan — megindította Rózsa-völgyi Márk, a népszerű magyar muzsikussal összegyűjtött munkáinak sorozatát. (L. az eredeti jegyzőkönyveket az Egyetemi Könyvtár kéziratárában, G. 164. sz. alatt; ezekre a továbbiakban csak a jkv. rövidítéssel és az adott ülés dátumával hivatkozunk; l. még Dezsényi Béla: „A Nemzeti Kör a negyvenes évek irodalmi és hírlapi mozgalmában.” ItK 1953. 163—204; ill. RPD1 1844. jan. 11.: 44. és jan. 14.: 58.)

Az 1844. jan. 23-i igazgató-választmányi ülés egyik határozata közvetlen előzménye lévén a VI kiadására vonatkozó későbbi kedvező döntésnek (ott ismételten hivatkoznak is rá, l. alább, → 112), az ezzel kapcsolatos jegyzőkönyvi feljegyzést teljes egészében közöljük:

* A „Petőfi tüze” c. tanulmánykötetben (szerk. Tamás Anna—Wéber Antal. Bp. 1972. 9—36) megjelent szöveg bővített és javított változata.

„4. Fényes Elek másodelnök irodalmunk nehézkes haladását némileg gyorsítani, — s az olvasóközönség számát pedig szaporítani ohajtván, — indítványozá, — mikép a Nemzeti Kőr, minden a két magyar honban létező olvasó, cassinói vagy bár mi néven nevezendő egyesüléseket, mint szinte az irodalmat buzgón pártoló egyeseket is, maga nevében szólítána fel az iránt: hogy a Nemzeti Kőr a hozzá beadott bárminémű kéziratot, tagjai között kinevezendő, vagy önkéntesen ajánlkozó, sőt szükség esetében egyesületen kívüli szak értők által is előlegesen megvizsgáltván, — ha ezen megvizsgálók minden motivált bírálat nélkül azon kéziratot bármilyen tekintetből is kinyomatásra méltónak találják; — a Nemzeti Kőr a nevezett Egyesületekhez, s egyesekhez aláírási íveket küldhessen el, — s ez által főként oly ifju írók, kik elme szülöttjeiket, — mellyek pedig gyakran az irodalomra nézve vesztességül [elírás, értsd: nyereségül] szolgálnának — az irodalom s olvasó közönség jeleni állapotjában sok tekintetektől ki nem nyomathatják, — segéd karokkal áptoltassanak.”

A javaslatot a választmány elfogadta, s Csanády Ferencet a számításba veendő egyesületek összerésével, Agoston Józsefet pedig a hozzájuk intézendő előzetes felhívás megszerkesztésével bízta meg. (Jkv. 1844. jan. 23.; vö. még Dezsényi i. t. 169. NB. az említettek mindketten elvégezték a rájuk bízott feladatot; az igazgató-választmány a felhívás előterjesztett szövegét „kevés változtatással” elfogadta, l. jkv. 1844. ápr. 11., s bár kinyomtatásához a cenzor először nem járult hozzá, l. uo. máj. 7., később mégis engedélyezte, talán az eredeti szöveg módosítása után; az 1844. jún. 9-i jkv. 5. pontja szerint ugyanis már csak a kész felszólító nyomtatványok szétküldésével kapcsolatos gyakorlati kérdés, a lepecsételés módja várt tisztázásra.)

Vörösmarty a jan. 23-i igazgató-választmányi ülésen nem vett részt, viszont jelen volt akkor, amikor ennek jegyzőkönyvét hitelesítették (febr. 15); egyébként erről a fontos, az irodalmat különösen közelről érintő indítványról, ill. határozatról értesülnie kellett már jóval előbb is. Éppen ezért joggal tesszük fel, hogy amikor a sovány és csüggedt fiatal poéta, hóna alatt egyetlen kincsével, költeményes-füzetével 1844. február vége felé beállított hozzá, ez a szinte Petőfi esetére „szabott” határozat mindjárt eszébe jutott, hiszen 1842 karácsonya óta ismerte Petőfit és megélhetési gondjait (l. 68. sz. jegyz., → i. 353.). Bizonyára erre alapította azt az ígérését, hogy „majd eszközöl valamit” (l. Petőfi levelét Samarjayhoz, VP VII. 30). Alig hihető tehát, amit Jókai 1855-ben írt, ti. hogy előbb a „költő-vezér” is a kiadókkal kísérletezett, méghozzá két egész héten át, míg végre „az az eszméje támadt”, hogy adja ki a költeményeket a Nemzeti Kőr (l. Jókai: TÉ I. 31; majdnem szó szerint ugyanígy Zilahy 53; hasonlóan OriAd 365. stb.). Sőt lehet, hogy Petőfi is hallott már — szóban forgó látogatását megelőző kiadói kilincselései közben — a Nemzeti Kőr üdvös kezdeményezéséről. Ha igaz, hogy mindjárt a Pestre érkezését követő napokban megismerkedett Várady Antallal (vagy felújította előző évi ismeretségét), sőt hozzá is költözött, ez mint a Kőr jegyzője bizonyosan szóba hozta előtte a jan. 23-i határozatot. Meg kell azonban jegyezni, hogy kettejük találkozásának s Petőfi Váradyhoz költözésének időpontja fölöttébb bizonytalan. Maga Várady azt állítja, hogy ő volt a közvetítő Petőfi és a Kőr között; mint ennek jegyzője ő kérte volna meg Vörösmartyt és Bajzát, hogy az igazgató-választmányban eszközöljék ki a kedvező döntést (l. MPol 1874. aug. 28.: 1). De Petőfinek nem volt szüksége Várady közbenjárására, hiszen az említettekkel 1842 vége óta kapcsolatban állt, levelezéséből pedig világosan kitűnik, hogy személyesen fordult problémájával Vörösmartyhoz (l. VP VII. 30). Hatvány Lajos, Petőfi pesti lakásainak és a régi Pestnek kitűnő ismerője, aki a legutóbb foglalkozott érdemben a fenti kérdéssel, éppen a Várady előadásával ellentétes

sorrendben — és hihetőbben — rekonstruálja az eseményeket: szerinte Várady Vörösmartytól hallhatott Petőfi ügyéről, s csak ezután került volna sor arra az emlékezetes, Fekete Lajos lakásán lejártságodott jelenetre (ha egyáltalán megtörtént — kérdőjelezi meg az epizódot Hatvany —, s nem első elbeszélője, Jókai képzeletében született), melynek végén a versesfüzetben lapozó, mind jobban felkellesülő Várady saját szállását kínálta fel a költőnek (l. Hatv² I. 580., ill. 486—489; vö. még Hatvany Lajos: „Beszélő házak.” Bp. 1957. 214). Elgondolkoztató feltevésnél azonban ez sem több; ezért lehetségesnek tartjuk, hogy Petőfi Várady tanácsára, tőle mint a Kör jegyzőjétől az egyesület célkitűzéseiről és említett határozataról tájékoztatva kereste fel Vörösmartyt.

A márc. 27-i igazgató-választmányi ülés kedvező határozata, amelyet alább közlünk, arra mutat, hogy Petőfi önzetlen idősebb költőtársra a sikert nem bízta a véletlenre, hanem nagy körültekintéssel és idejében fogott hozzá az előkészítéshez (Orlay szerint is előre igyekezett a Kör, ill. a választmány befolyásosabb tagjait Petőfi ügyének megnyerni, l. OrAd 365). A febr. 15-i ülés, amelyen a jegyzőkönyv szerint Vörösmarty is részt vett, túl korai volt ehhez; Petőfi csak a hónap vége felé érkezett Pestre (l. 128. sz. jegyz., → 197). Márc. 12-re rendkívüli közgyűlést hívtak össze, de ennek sürgető oka a Kör új szállásának régóta vajdó kérdése lévén (ekkor határozták el, hogy a Magyar utcából július végével a Hatvani [ma Kossuth Lajos] utcai Kunewalder-ház tágasabb helyiségeibe költöznek, l. jkv. 1844. márc. 12), Petőfi versei kiadásának kérdését ennek napirendjébe nem is iktathatták volna. Így tehát Vörösmarty feltehetőleg március második felében talált alkalmat arra, hogy pártfogoltja ügyét az igazgató-választmány tagjaival (s esetleg az egyesület vezetőivel is) a Körben előre megtárgyalja. Megkönnyíthette dolgát, hogy a választmány tagjai közül többen már személyesen ismerték Petőfit: Így Bajza (akárcsak maga Vörösmarty) 1842 karácsonya, Egressy és a Vachott-fivérek 1843 májusa óta (Vachott Sándor már akkor, Pozsonyban, felkarolta, grűjtést indított az érdekében stb., l. 93. sz. jegyz., → I. 429); s feltehetőleg még mások is.

Hogy Vörösmarty a márc. 27-i ülés határozatát előkészítő fáradozásai során meg nem értéssel, ellenvéleménnyel is találkozott, arra Jókai emlékezéséből lehet következtetni: „Váradyval s több irodalompartoló ügyvéddel, orrossal összebeszéltem — írja Jókai —, előterjeszté ez ohajtását. E vakmerő indítványra felröffen a nemzeti kör minden toll- és versfaragó tagja, rátámad az öreg urra: *»mi dolog ez: költő dajkák vagyunk-e mi? versírók kisededőja akar a nemzeti kör lenni? Kapaszkodjék kiki maga, minket sem segített senki!«* A poéták, írástudók immár megbuktatták volna a jó Vörösmartyt és azt a néhány ügyvédet, a ki Váradyval az indítványt pártolá; ha ekkor elő nem állt volna egy emberséges derék — *szabómester*, s azt nem mondá, hogy ő megbizik abban, miként Vörösmarty roszat nem ajánlhatott, s ha más nem akad, ő egyedül egymaga viseli a nyomtatási költségeket” stb. (l. Jókai: TĒ I. 31—32). Jókai mindezt magára az ülésre időzítve írja, de annak jegyzőkönyvi rögzítése (l. alább) arról tanúskodik, hogy ott a Petőfi-versek kiadásával kapcsolatban szóváltásra már aligha került sor (Ferenczi is így véli, l. FPĒ I. 361), mindezeknek tehát előbb kellett történniük. Jókai előadása azonban ebben az értelemben is feltétlenül túlzó, hiszen Vörösmarty javaslatára annak a Kör igazgató-választmányától elfogadott, jan. 23-i határozatnak az első gyakorlati alkalmazása volt, amelyben — mint láthattuk — kiemelt hangsúlyt kaptak az *ifjú* írók kiadásra méltó „*elmeszüllöttjei*”. Valószínű, hogy ezek az ellenvélemények még az akkori vita alkalmával hangzottak el, s képviselőik kisebbségben maradtak; lehetséges az is, hogy amikor Petőfi versei kiadásának kérdése a márc. 27-i ülés előtt, a kötetlen köri eszmecsere

során szóba került, még mindig akadtak az efféle akcióknak ellenzői; az igazgató-választmány azonban nem helyezkedhetett a két hónappal előbb elfogadott elvi határozattal ellentétes álláspontra.

Várady Antal emlékezése szerint Erdélyi János (is) tett volna a fentihez hasonló méltatlankodó megjegyzést, s ez — elvben — elképzelhető volna. Tudjuk, hogy ő már 1839-ben összeállított egy kötetnyi verset, de kéziratát anyagi eszközök híján éveken át volt kénytelen hevertetni, s végül, nagy nehezen, saját költségén, éppen 1844. január végére tudta csak megjelentetni (ErdLev I. 393., ill. 192; a kötet megjelenésének híretét l. pl. Jelenkor 1844. jan. 28.: 48). Erdélyi azonban a márc. 27-i határozat meghozatalában és jóváhagyásában — a jegyzőkönyv tanúsága szerint — nem vett részt; bár az tévedés, hogy már ezt megelőzőleg elindult volna nyugat-európai útjára (vö. FPÉ I. 361), mert erre csak április 19-én került sor (l. a köv. fejezetet, → 132), de feltehető, hogy éppen a tervezett utazás előkészületei miatt maradt távol az üléstől. Persze korábban, a Körben, hozzászólhatott ehhez a kérdéshez; mégis, Erdélyi újabban közzétett levelezése (ErdLev) ismeretében, amelyből az elvhi, de a felismert értékeket mindenek felett megbecsülő önzetlen ember- és költőtárs rokonszenves vonásai rajzolódnak ki, azt kell mondanunk: Erdélyi nem vonhatott le a saját verseinek kiadásáért végigjárt kálváriából olyan következtetést, hogy „Kapaszkodjék kiki maga, minket sem segített senki!”, hanem csakis ennek ellenkezőjét. Hiszen éppen ő volt az első, aki a sajtóban felhívta a figyelmet Petőfi rendkívüli tehetségére: a RPDl 1844. jan. 11-i számának E. jelű tárcájában (a „Levelek Ottliához” c. sorozatban) néhány találó megjegyzéssel emelte ki a költőt 1840 óta fellépett társai közül; tehát tisztában kellett lennie azzal, hogy a Kör értékes versek kiadásának útját egyengeti. Ezt igazolja 1844. jún. 10-én Stuttgartból keltetett „külföldi levele” is (RPDl 1844. jún. 27.: 815), melynek végén beszámoló kér Vahottól Vidor Emil (Kerényi Frigyes) és Petőfi verseiről, mihelyt megjelennek. Várady állítását illetően méltán gondolkodóba ejtő körülmény az is, hogy Petőfi 1845. évi *Utii jegyzetei*-ben olyan melegen emlékezik meg Erdélyiről (*En öt nagyon szeretem — írja a Rozsnyó melletti Berzétén átutaztában, s megjegyzi, hogy ott Erdélyi olly sok szép népdalt írt, l. VP V. 26*). Nehéz elképzelni, hogy Erdélyi állítólagos kijelentése, ha valóban elhangzott, Petőfinek ne jutott volna a fülébe.

Várady emlékezése szerint Vahot Imre is azok közé tartozott, akik ellenezték Vörösmarty indítványát; állítólag azzal érvelt, hogy „ez nem könyvkiadó, hanem társalgó és mulató társulat” (MPol i. h.). Ez az érvelés is a jan. 23-i határozat vitájában hangozhatott el, mert a Körnek a cenzúrára való tekintettel az alapszabályokban óvatosan megfogalmazott formális célkitűzése „gyakoribb találkozás, ismerkedés, s eszmecserék eszközölhetése” volt (l. az említett 1842. évi kiadvány 13. lapján), s elképzelhető, hogy Vahot erre hivatkozott. Az ő esetében nem tartjuk kizártnak, hogy tovább is berzenkedett a határozat ellen, mert mint az alábbiakból kitérünk majd, a márc. 27-i választmányi ülés 20 résztvevője közül ő volt az egyetlen, aki nem vállalt kezességet a Petőfinek kölcsönképp felajánlott 60 pengő forintnak 1—1 jótállóra eső hányadáért; Ferenczi véleménye szerint a távol maradt Erdélyivel, sógorával (Erdélyinek 1842-ben elhunyt felesége, Vachott Kornélia ugyanis V. Imre testvére volt) vállalt szolidaritásból cselekedett így (FPÉ I. 361), ami nyilvánvalóan Várady állításán alapuló pusztá kombináció.

Baróti Lajos — az öreg Váradynak kevésse megbízható s Jókai három évtizeddel korábbi emlékezésétől (1855) szemmel láthatóan befolyásolt előadása nyomán — úgy tudja, hogy magáé Váradyé lett volna a főérdem a kedvező határozat előkészítésében, ő vette rá „a kör befolyásos tagjait”: Stuller Ferencet, Deák Józsefet, Kossalkó Jánost az indítvány támogatá-

sára (B. L.: „A költő barátja, Várady Antal.” VU 1885. dec. 20.: 815). Maga Petőfi azonban mindkét fennmaradt, közel egykorú levelében, melyekben életének erről a nagy fordulatáról beszámol, Vörösmarty szerepét szinte kizárólagos érvennyel emeli ki, s Váradyt meg sem említi (vö. VF VII. 28, 30); a Kőr megnevezett tagjai pedig nem is vettek részt a szóban forgó ülésen, sőt még máj. 11-én, a közgyűlés határozata alkalmával is csak Stuller Ferenc volt jelen a három személy közül (l. alább). Bizonyos, hogy Várady jóindulatúan buzgólkodott a VI kiadása körül, de feltehetően inkább a máj. 11-i közgyűlési határozat előkészítésében.

Az emlékezetes és Petőfi egész pályafutására nézve sorsdöntő jelentőségű márc. 27-i határozatot az igazgató-választmányi gyűlés jegyzőkönyvének 5. pontja rögzítette. A gyűlésen, Fáy András elnökön és Várady Antal jegyzőn kívül, 18-an vettek részt (a jelen voltak jegyzéke szerint ugyan csak 16-an, de a jegyzőkönyv a Petőfi verseskötetért jótállók névsorában rajtuk kívül megnevezi még Irányi Dánielt és Rákóczy Jánost is; ők — úgy látszik — elkésve érkeztek), közülük ismertebbek: Fényes Elek (az alelnök), Lendvay Márton, Tóth Gáspár (a Petőfi-irodalomból ismertté vált, haladó gondolkodású, felkapott, tehetséges pesti szabómester), Szigligeti Ede, a két Vachott-fivér és Vörösmarty. A határozatnak Várady Antaltól jegyzőkönyvbe foglalt betűhív szövege a következő:

„A folyó évi Január hó 23-ikán tartott Ig. választmányi Gyűlés 4-ik pontjabeli határozat [ti. az előfizetési felhívásokról és gyűjtőivekről; l. feljebb] tet[*t*]leges életbe léptetése tekintetéből Vörösmarty Mihál Ur, Petőfi Sándor ifjabb íróink legjelesbire 10 ivre terjedő, többnyire újság lapokban megjelent, s közméltánnyal, és tetszéssel fogadott *V e r s e i* nek a Nemz. Kőr pártolása alatt leendő minél előbbi kiadását, s addig is pedig a nevezett ifju anyagi szükségének jómóddali fedezéséről gondoskodást indítványozza. — Miután azonban az Ig. Választmányi Gyűlés hatási köre a pénztárróli szabad rendelkezést meg nem engedné, a jelenlevő t. c. tagok pedig az indítvány üdvösségét melegkeblűleg pártolák, s a nevezett ifjun hova hamarabb segíteni elhatározzák; Tóth Gáspár Ur 60 p. frt. tüsténti kifizetését ajánlá, a nevezett ifju részére, oly feltétel alatt azomban:

a) ha a kérdés alatti 10 ivnyi költemények egy kinevezendő küldöttség által megvizsgáltván, az azokat a kinyomatásra érdemesnek találandja.

b) Ha a Nemz. Kőr tagjai közül 12 jót álló egyén találkozik, kik ha a kinyomott költemények árából fél év multán azon 60 p. frtnyi összeg ki nem kerülne, — annak kifizetését aránylag magokra vá[*l*]lalják.

Mely ebbeli nemes ajánlatra Antal Mihály, Babits János, Bajkay Endre, Csanády Ferenc, Dulovits János, Fábry Pál, Fáy András, Fényes Elek, Iványi [! helyesen: Irányi] Dániel, Kronperger Antal, Lendvay Márton, Rökk Pál, Rákóczy János, Török János, Tóth Gáspár, Szigligeti Eduárd, Várady Antal, Vachott Sándor és Vörösmarty Mihál Urak, összesen tehát 19-en nyilatkozzván magukat jól állókul, — s egyszersmind Antal Mihál, Kronperger Antal, és Lendvay Márton Urak öt-öt példányt előfizetvén,

Határozatalotti: Tóth Gáspár Urnak ebbeli önzés nélküli, célra vezető ajánlatáért, valamint Antal Mihál, Kronperger Antal és Lendvay Márton Uraknak fentebbi hathatós, és nemes tetteikért az Ig. Választmányi Gyűlés közszóletet szavazván, Vörösmarty Mihál, Szigligeti Eduard és Vachott Sándor Urak a nevezett költemények átvételére, megvizsgálására oly meghagyással küldetnek ki, — hogy ha azokat kinyomatásra érdemesnek találandják, a Tóth Gáspár Ur által előlegezett 60 p. frtot, s az elő fizetett 15 p. forintot a nevezett Petőfi Sándornak nyugtatóvány mellett haladék nélkül adják át, — továbbá a nyomtatási költség iránt a kir. Egyetem könyvnyomtató Intézetével egyezkedjenek, s ezen költség felszámítást, mint szintén a nyomtatásról

tervüket, — s a nyomtatandó példányok száma és áraróli véleményükkel együtt a legközelebbi közgyűlésre nyujtsák be. Végre a Jegyzőnek kötelességül tétetik, hogy Agoston József urat az 1844-ik évi Január 23kán tartatott Ig. választmányi Gyűlés 4-ik pontjában foglalt határozathoz képest, a két magyar honban létező, bármi néven nevezendő egyesületekhez irandó felszólítás szerkesztésére haladék nélkül szollitsa fel.” (Jkv. 1844. márc. 27.)

Mit tartalmazhatott a Vörösmarty előterjesztése szerint 10 iv terjedelmű kézirat? (Mint alább felvetjük, valószínű, hogy ez az eredeti debreceni füzetnek márciusban, a választmányi ülés előtt készített *tisztázata* volt.)

A VI kiadott füzete 13 1842. évi, 32 1843. évi és 64 1844. évi költeményt, összesen 109 darabot foglal magában. Ezek közül már benne lehettek a vers-kéziratban az 1842. és 1843. évek, továbbá az 1844. évi termésből a bizonyosan március előttiek, vagyis azok, amelyek az ÖK-kiadásokban Debrecen, Tokaj, Andornak, Eger keltezésűek (összesen 16 darab), végül néhány korai (húsvét előtt keletkezett, tehát március havi) pesti vers is: megállapításaink szerint a *Gyöngye vagyok . . . , Fűrdök a holdvilág az ég tengerében . . . , Vándorélet, Szerelem — és pipádal, Mi nagyobb a nagy Szentgellérthegynél* és *Kis menyecske, szép és menyecske . . .* (l. 133—137. sz. vers, ill. jegyz.), összesen 6. Ez eddig (13 + 32 + 16 + 6 =) 67; mivel pedig a Nemzeti Kör 3-tagú bíráló-bizottsága Petőfi szerint „vagy tizenötöt kivetett” füzetéből (l. alább), ennek feltételezhető darabszáma 82-re emelkedik. I lehetett néhányval kevesebb is, ti. ha Ferenczi nyomán feltételezzük, hogy Petőfi az ekkor mellőzött darabok közül néhányat később, a végleges nyomdai kézirat leadása előtt (esetleg átdolgozva) mégis felvett a füzetbe.

A jegyzőkönyv Vörösmarty indítványát ismertetve „többnyire újságlapokban megjelent” versekről szól, ami feltétlenül túlzás, hiszen nyomtatásban megjelent darabok ekkor még csak kisebb részét képezhették a versgyűjteménynek, nevezetesen (forrássként a közlés időrendjében):

az Ath 1842., 1843. évf.-ában 20 vers:

A borozó, Hazámban, A bujdosó (ez a VI-be nem került bele), *A Dunán, K. . . . Vilmos bardátomhoz (Émlékezés. K. . . . Vilmoshoz címmel), Vadonban, Hortobágyi kocsmárosné . . . , Mi haszna, hogy a csoroszlyá . . . , Távoból, Első szerepem (Az első szerep címmel), Haláludgy, Disznótóban, Ki vagyok én? nem mondom meg . . . , Érik a gabona . . . , Lánggal égő teremtetle . . . , Befordultam a konyhára . . . , Hejh, nekem hát vigasztalást mi sem ad . . . Felkőszöntés, Merengés (Petőfi Sándorhoz címmel), Szeget szeggel;*

a „Népbarát” c. naptárban (Pápa, 1842) 2 vers: *Szántásvetés* (a *Mi haszna, hogy a csoroszlyá . . .* korábbi változata), *Vendég* (a VI-be nem került be);

a RPDl 1843. évf.-ában 2 vers: *Víz és bor* (a VI-ből ugyancsak kimaradt), *Én;*

a Magyar Életképek 1843. évf.-ában 1 vers: *Az utolsó alamizsna;*

a „Szivárvány” c. zsebkönyvben (Pest, 1843) 2 vers: *Jövenődés (Alom címmel), Lopott ló;*

az Élk 1844. évf.-ában (ápr. előtt) 3 vers: *A virágnak megtiltani nem lehet . . . , A szerelem, a szerelem . . . , Kis furulyám szomorúfűz ága . . .* —

ez összesen 30, valójában 29 vers (ui. a „Népbarát” c. naptárban közölt *Szántásvetés*, ill. az Athenaeumban megjelent *Mi haszna, hogy a csoroszlyá . . .* — mint ugyanannak a népdalnak két változata — egynek számít); ebből „újságlapokban” (folyóiratokban) Vörösmarty e nyilatkozatáig 26 látott napvilágot.

A költőnek további 11 verse még a VI kiadása előtt megjelent ugyan folyóiratban, ill. az „Aradi Vészlapok” c. albumban, de csak Vörösmarty bejelentése után, tehát akkor még kiadatlanak számított (a VI sorrendjében soroljuk fel a címeket, az első megjelenés adatának kíséretében): *Honfidal* (Hond

1844. aug. 3.), *Végszó ***hoz* (Élk 1844. ápr. 2. fele), *Halvány hatona* (PDI 1844. okt. 20.), *Szomjas ember tünődése* (Élk 1844. máj. 2. fele), *Egri hangok* (Élk 1844. aug. 21.), *Fürdik a holdvilág az ég tengerében...* (PDI 1844. aug. 5. hete), *Vándorélet, ill. Szerelem- és pipadal* (AV 1844. szept. vége), *Ivás közben* (RPDI 1844. ápr. 21.), *De már nem tudom, mit csináljak...* (PDI 1844. szept. 4. hete), továbbá a [*Virrt a kikirics.* . .] (AV), amely a VI-be nem került bele;

végül a VI-ben jelent meg először 29 — véleményünk szerint bizonyosan 1844. húsvét előtti — költemény: az alább, a VI összes kiadatlan darabjainak listájában (→ 127) a *Két vándor-tól az Eger melletti-ig* felsorolt 25 versen kívül még a *Boldogtalan voltam...*, *Gyöngye vagyok...*, *Nem ver meg engem az isten* és a *Hírös város az aafödön Kecskemét...*

Kihagytuk ebből az összeállításból az eddig Petőfinek tulajdonított és a korábbi feltevések szerint 1843-ban röplapon kiadott *Emlény* c. színészi búcsúzó-verset, mert bebizonyosodott, hogy Barna Ignác költeményének ismeretlen szerzőtől feltehetőleg évtizedekkel később önkényesen átírt, lerövidített változata (l. az előző kötet bevezetését, → I. 152—154); az erősen kétes hitelfil *Bucászó-t*, mert még ha Petőfi verse és 1843. évi volt is (vö. ezzel kapcsolatos fenntartásainkat, 112. sz. jegyz., → I. 485—489), a költő — alkalmi jellegénél fogva — kiadásra szánt gyűjteményébe aligha vette fel; végül az ugyan-csak kétes szerzőségű *Kiért ürítsem a pohárt...* és az *Üresen áll már a kancsó...* c. verseket, mert nyilván jóval későbbi keletkezésűek az előző kritikai kiadásban feltételezett 1843. évnél (→ I. 118—119).

Látnivaló tehát, hogy a Vörösmartytól kiadásra javasolt kézirat anyagának — a jegyzőkönyvben rögzített megjegyzésével ellentétben — alig több, mint egyharmada (29 a legfeljebb 82 darabra becsült anyagból) jelent meg előbb nyomtatásban, de ebből is három: a *Vendég*, a *Jövendőlés* és a *Lopott ló* nem folyóiratban, hanem naptárban, ill. almanachban látott napvilágot. Ha ezeket nem számítjuk, a korábban folyóiratban közölt versek aránya a másuttal vagy csak később közöltekhez képest már kb. 1 a 2-höz. Vörösmarty bizonyára ráismert Petőfinek számos, az Athenaeumban már megjelent versére, így alakulhatott ki a fenti téves benyomása. Természetesen az a megállapítása is, hogy Petőfi versei tetszést arattak, csak a már közölt egyharmadra vonatkozhat. A tetszés kézzelfogható jeleivel azonban 1844. tavasza előtt még alig találkozunk; az első határozottabb megnyilvánulás Erdélyi Jánosé, kinek a RPDI 1844. jan. 11-i füzetében E. jel alatt közölt néhány soros elismerő megjegyzését feljebb említettük (→ 111).

Mint a jegyzőkönyvi határozatból kitűnik, Petőfi nem anyagi hozzájárulást (tehát segílyt) kapott a Nemzeti Körtől, hanem kölcsönt annak egyik tagjától a VI-ből remélt jövedelem terhére, s ezért az összegért nem 12-en (mint Tóth Gáspár feltételül szabta), hanem, mint említettük, Vahot Imre kivételével az igazgató-választmány összes jelen levő tagja, szám szerint 19, kezességét vállalt (köztük maga a kölcsönt felajánló Tóth Gáspár is). Ilyenformán mindegyikükre 60: 19, tehát kb. 2 pengő forint esett volna, ha történetesen a vállalkozás elakad vagy balul üt ki. A füzetnek azonban, ha tudnunkkal nem is kelt el összes példánya, anyagi sikere is kedvező volt, s Tóth Gáspár az előfizetési, ill. eladási árakból feltehetőleg még 1844. folyamán visszakapta 60 pengő forintját (l. alább).

Egyes emlékezéseknek, ill. feldolgozásoknak a jegyzőkönyvi határozattal összegegyeztetetlen számadatairól, s a váltó, ill. pengő forint összevazarásáról vagy hibás átszámításáról l. Törő Györgyi tanulmányát (TanPet 60—62).

A márc. 27-i határozat előkészítésének tervszerűségére és körültekintő gondosságára vall, hogy mindjárt az ülés napján összegyűlt 60 + 15, össze-

sen 75 pengő (mintegy 190 váltó) forint, tehát olyan összeg, melyből Petőfi nemcsak 150 váltó forintnyi debreceni adósságát rendezhette, hanem ezen felül még nem jelentéktelen összegű költőpénze is maradt. Hogy a fenti 75 pengő forint már 27-én Vörösmarty, ill. az alválasztmány kezébe került, afelől a jegyzőkönyv sem igen hagy kétséget, de megerősíti ezt a Nemzeti Ujság márc. 30-i számának egykorú híradása is (26. sz. 209, az „Ikervárosi hírnök” c. rovatban), mely szerint Tóth Gáspár „polgári jeles magyar szabó” a 60 pft „ösztőnpénzt azonnal lefizette” stb.

A határozat a fenti összeg kifizetését előzetes feltételhez kötötte: ti. a Vörösmarty—Szigligeti—Vachott Sándor összetételű bíráló bizottságnak a kinyomtatást illető kedvező szakvéleményéhez. (Ez a kikötés nem Tóth Gáspár túlzott óvatosságából vagy bizalmatlanságából eredt, hanem a fellebbezés kiadásának pártolását a kijelölt bírálók ajánlásától tette függővé. Vörösmarty javaslatának tehát konzekvens folytatása volt a bíráló bizottság kijelölése részletesebb írásbeli állásfoglalás kialakítására.) Az életrajzi adatok viszont arról tanúskodnak, hogy a költő mindjárt vagy nem sokkal az ülés után rendezte debreceni tartozását. (Hogy egyáltalán rendezte, azt Samarjanyak aug. 10-én írt soraiban félreérthetetlenül megmondja: *Debr.-ben volt adósságom, s azt bizonyos időre le kellett fizetnem*, I. VP VII. 30.) Pákh Albertnek, aki a jelentős összegért annak idején áldozatkészen jótállt, Petőfi nyilván a pénz elküldésével egyidejűleg írt, sőt lehetséges, hogy őt kérte meg az összeg kifizetésére s az adósságügy annak rendje és módja szerinti lezárására. Ekkor rendelkezhetett Debrecenben hagyott ládája Pestre szállításáról is, amely célra feltehetőleg ugyancsak kellett valamelyes pénzt küldenie. Ez a levele elveszett, de fennmaradt a következő, ápr. 15-i keltezésű, amelyben az előzőt is említi (*Mit írtam, mit nem írtam előbbi levelemben?*), s ládáját reklamálja (I. VP VII. 27, vö. még uo. 293). A debreceni adósságról, érthetően, ezúttal már nem esik szó. Mivel Petőfi az ápr. 15-i levélben megemlíti, hogy húsvétkor szüleinél töltött néhány napot, korábbi sorainak húsvét előtt kellett keletkeznie, tehát a tartozás kiegyenlítése is akkor történhetett. A költő a szóban forgó előleg átvétele előtt nem is látogathatott volna haza: ehhez útiköltségre volt szüksége, és aligha állított volna be nehéz körülmények közt élő szüleihez egyetlen fillér nélkül (I. a *Füstbe ment terv* c. vers jegyzetét → 249). Úgy látszik tehát, hogy Vörösmarty, aki Petőfi verseinek kéziratát már a márc. 27-i indítvány előterjesztése előtt átolvasta, a fenti kikötést merő formáságnak tekintve, a 75 pengő forintot mint a kijelölt alválasztmány elnöke (I. alább a máj. 11-i jegyzőkönyvet) a bizottság másik két tagjával egyetértésben vagy közvetlenül az ülés után, vagy néhány napon belül, mindenesetre még húsvét előtt kifizette a költőnek, akit az adósság kiegyenlítésére vállalt határidő szorongatott (erről I. 128. sz. jegyz., → 196). Jókai tehát kétségtelenül téved, amikor úgy emlékszik, hogy Petőfi a Kör határozata után három héttel kapta meg a szóban forgó összeget (I. HP I. XI, hasonlóan Zilahy 53).

A bizottság elnöke és lelke, Vörösmarty a továbbiakban is a határozat gyors és eredményes megvalósítására törekedett: feltehetőleg főként az ő őszinte segítő szándékának s nem utolsósorban az efféle dolgokban való jártasságának, tapasztalatainak és ismeretségeinek volt köszönhető, hogy az alválasztmány április közepe tájára mindkét rábízott feladatot elvégezte, nevezetesen:

1. Kialakította részletekbe menő véleményét a kiadásra szánt kéziratról, s ezt a költővel is közölte. Petőfi ápr. 28-án írta Dunavecseről Tárkányi Bélának, hogy Vörösmarty, Vachott Sándor és Szigligeti mintegy 15 darabot, „nagy részint” bortalokat kihagyatott vele a gyűjteményből (I. VP VII.

28—29). *Irtóztató csalódás* c. verse (→ 143. sz.) „számkivetett” bordalainak tréfás elsratása. Lehet, hogy a bizottság írásba foglalta véleményét, és benne egyes darabok törlésére, esetleg átdolgozására, kiigazítására irányuló észrevételeit, de hogy erről személyes megbeszélés, arra vita is folyt a bizottság tagjai (vagy csak Vörösmarty?) és Petőfi között, sőt az említett levélnek az a mondata utal, mely szerint a költő a *Szomjas ember tündésé*-t nem engedte kihúzni a kiadásra javasolt darabok közül (Illyés Gyula nyilvánvalóan téved, amikor azt állítja, hogy Petőfi a *Hírös város az aafődön Kecskemét*... kezdetű dalát perelte volna vissza a bizottságtól, l. Illyés 1963. 149; vö. 125. sz. jegyz., → 185), az *Irtóztató csalódás*-ban pedig — bár humoros formában — ismételtten említi, hogy milyen lesújtó kritikát „hallott” ekkor bordalairól (vö. 143. sz. jegyz., → 262). Ennek a találkozásnak ápr. 15—20. között kellett történnie, mert a költő ápr. 15-én Pákhhoz intézett soraiiban még nem tett említést erről a kétségekívül fontos fejleményről, ápr. 20-a körül pedig visszautazott szüleihez, s Dunavecscén maradt június közepéig (l. 144. sz. jegyz., → 266).

Hogy melyek voltak a kéziratból a bizottság javaslatára törölt versek, azt csak részben tudjuk — több-kevesebb valószínűséggel — megállapítani. Kétségekívül köztük volt az a teljes szövegében nem ismert vers, amelynek *Így ni, látod*... kezdetű töredékét az eredeti debreceni verskézirat fennmaradt lapjai őrizték meg (l. 126. sz. jegyz., → 192), s valószínűleg *A bujdosó és a Víz és bor*, amelyek korábban folyóiratban már megjelentek, de a VI-be nem kerültek bele (az utóbbi éppen bordal is); s talán a pápai „Népbarát” c. naptárban 1842-ben közölt *Vendég*, amely a VI-ből ugyancsak kimaradt. Számitásba vehető az említett [*Vírt a híkirics*...] c. népdal, amely a költő életében az „Aradi Vészlapok”-on kívüül sehol sem jelent meg (l. 132. sz. jegyz., → 215). Ez együttvéve is csak 5 a kb. 15 közül; a többi darab közt lehettek a törlés folytán végképp elkallódott költemények és olyanok is, amelyek csak Petőfi halála után váltak ismertté valamilyen más, korai kéziratos forrásból. Ez utóbbiakkal kapcsolatban szóba jöhetnek a Bajza-hagyatékából előkerült, addig kiadatlan, 1842—1843. évi zsengek: a *Kakasszóra hajnal ébred*... , *Jón az ősz, megy a gólya már*... , *Könyeim, Az első dal* (ennek szövegét Petőfinék Szeberényihez írt leveléből is ismerjük, l. VP VII. 17—18); sőt talán a költőnek egy-két még korábbi kísérlete is. Végül nem zárhatjuk ki azt a már említett lehetőséget sem, hogy a hozzászolgált versek közül, melyeknek a kihagyásához a költő eredetileg hozzájárult, egyesek utóbb (esetleg átdolgozott formában) mégis bekerültek a kötetbe. Felteszi ezt Ferenczi is, bár meggyőző példákat nem tud említeni: szerinte azok a debreceni darabok, amelyek a VI-ben (majd az ÖK-kiadásokban) nem az 1844. évi ciklus elejére kerültek — tehát az *Ivás közben*, *Boldogtalan voltam*... , *Nem ver meg engem az isten* és a *Hírös város az aafődön Kecskemét*... (vö. a kötetek tartalomjegyzékével, → I. 158—159) — eredetileg ugyancsak a kihagyásra ítélt darabok közé tartozhattak (l. FPÉ I. 340). Abból azonban, amit Ferenczi érvként felhoz, ti. hogy ezek a kötetben debreceni keltezésük-höz képest „szokatlanul hátra vannak vetve”, egyáltalán nem következik, hogy utólag kerültek a kézirat végső (nyomdai) változatába, hiszen a kötet — mint alább rámutatunk — az éves ciklusokon belül nem következetesen kronológiai elrendezésű; egyébként pedig a három utóbbi darab az 1844. évi anyagban külön, önálló egységet képező népdal-ciklusokba került, s egyikük sem bordal (Petőfi szerint — mint említettük — „nagy részint” ilyenek elhagyását kívánták a bizottság tagjai). Egyetlen ilyen műfajú költemény a négy közül az *Ivás közben*, s éppen ez ebben a nemben a költőnek eddig írt leghatásosabb darabjai közül való, amely szerintünk aligha jutott — akár csak átmenetileg is — a mellőzés sorsára. Valószínűbbnek tartjuk, hogy az ÖK-ben pesti keltezéssel ellátott 1844. évi darabok közt lappang néhány

ilyen, még 1844. márc.-ban keletkezett, s a bizottságtól annak idején törölt, de a kötetbe utóbb mégis bekerült darab. (Ezt a lehetőséget indokolt esetben az érintett versek jegyzetében megemlítjük.)

Petőfi, mint említettük, a szóban forgó megbeszélést követő napokban (ápr. 20-a táján) Dunavecserére utazott szüleihez. A Pesten ezt megelőzőleg még rendelkezésére állt rövid idő alatt aligha volt módja rá, hogy a törölt darabok helyett másokat írjon és iktasson gyűjteményébe; a selejtezést említő levelében nem is utal ilyesmire. Alább a nyomda kiadási tervének adataiból is arra következtetünk, hogy ez a tervzet már a mellőzött darabok figyelmen kívül hagyásával készült. Elképzelhető, bár nem bizonyíthatjuk, hogy Petőfi ápr. 20-a előtt még sebtében hozzáírta a kézírathoz hűsvét táján és április közepén írt verseit (így a *Füstbe ment terv*-et és az *Egy estém otthon-t*), de a mintegy 15 darabból álló kihagyott anyagot teljes egészében aligha tudta pótolni. Ferenczi elhamarkodottan azt állítja, hogy a költő a dunavecsei és a később írt pesti verseket a bizottságtól „kivetett” darabok helyett iktatta be (l. FPÉ II. 81), holott a bővítés során bekerült versek száma számításunk (l. alább, → 123) szerint legalább 37 volt, tehát a kihagyottak számának kétszeresét is meghaladta; a bővítéssel a kötet terjedelme, mint látni fogjuk, az eredetileg tervezett 6 ív helyett 8-ra emelkedett.

2. Ugyancsak a Tárkányihoz írt levélből lehet következtetni arra, hogy az alválasztmány másik megbízásának, a nyomdai feltételek tisztázásának is késedelem nélkül eleget tett: az a tény, hogy Petőfi már ápr. 28-án tud a példányszámról és a füzet előre kikalkulált áráról (l. VP VII. 28), arra vall, hogy pesti tartózkodása alatt (tehát ápr. 10—20. közt) már látta Vörösmarty-nál a nyomdától készített kiadási tervet és „árszabást” (költségvetést), vagy legalább értesült tőle a nyomdával folytatott „egyezkedés” eredményéről.

A márc. 27-i határozat értelmében Vörösmartyék az „egyetemi könyvnyomtató intézettel” léptek érintkezésbe a kiadás ügyében. Ez a nagy múltú vállalat (az egykori Egyetemi Nyomda elődje) a XIX. század első felében — latin és német nyelvű kiadványok mellett — egyre nagyobb számban bocsát ki magyar nyelvű könyveket; ezek előállításával — olvassuk a nyomda történetében — „már nem saját kiadásában, de írónk, könyvkereskedőink, különösen azonban a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából 1849-ig foglalkozik s ezekkel a reformkor szellemi mozgalmaiban előkelő szerepet tölt be” (Iványi Béla—Gárdonyi Albert: „A Kir. Magyar Egyetemi Nyomda története, 1577—1927.” Bp. 1927. 125). Itt nyomják pl. akadémiai megbízásból a Döbrentei-féle „Régi Magyar Nyelvmélekek”-et (1838—1846), Kazinczy „Eredeti Poétai Munkái”-t (1836—1842), 1834-től 1844-ig a „Tudománytár”-t. Ebből a nyomdából került ki Nagy Ignác „Színműtár”-a (1839—1843), a Honderű c. folyóirat (1838—1848), sőt a Pesti Divatlapnak az a fél évfolyama is (1844. júl.—dec.), amelyet mint segédszerkesztő Petőfi korrigált (l. Fekete: PSz 11—16); magát a javaslattevő Vörösmartyt is szoros kapcsolat fűzte ehhez a vállalathoz, mert ez nyomtatta ki „Marót bán” c. szomorújátékát (1838), majd „Újabb munkái” 4 kötetét (1840). (Vö. Iványi—Gárdonyi i. m. 129, Petrik 1712—1860. III. 815.) Feltehető tehát, hogy Vörösmarty ajánlotta a Körben az „egyetemi könyvnyomtató intézet”-et a VI nyomdai előállítójául, s az ezzel kapcsolatos megbeszélést személyesen folytatta le. Erről Petőfit bizonyára előszóban tájékoztatta, mert a költő, említett levele szerint, ápr. végén már tudott arról is, hogy a bizottság az alternatív nyomdai költségvetésből annak előadását javasolja, amely a szebb papíron való kiállítást irányozta elő; ui. ennek példányonkénti árát határozta meg az „árszabás” a Petőfitől említett 1 pengő forintban (l. alább a máj. 11-i jegyzőkönyvi feljegyzést; NB. mint alább látni fogjuk, a füzet valóban finom „velin” papíron, és a terjedelemnövekedés ellenére az eredetileg elhatározott

1 pft előfizetési áron jelent meg). Mint ez az adat bizonyítja, Vörösmarty a közgyűlési határozatot is úgy készítette elő, hogy magára az ülésre a már érdemben meghozott döntések csak forma szerinti hitelesítése maradt.

Az április közepe tájáig elkészült bírálói jelentést, nyomdai kalkulációt s az ezzel kapcsolatos bizottsági javaslatot a márc. 27-i határozat értelmében a (máj. 7-re kitűzött) „félévi rendes közgyűlés” tárgysorozatába iktatták, s ennek 2. napján, máj. 11-én került rá sor. Az erről beszámoló jegyzőkönyvrészletet (a 3. napirendi pontról szólót) az eredetiből teljes egészében idézzük:

„Folytatólagos Közgyűlés 1844^k évi Május 11^a Fényes Elek másodelnök Ur előülése alatt. Jelenvoltak: Antal Mihály, Bajkay Endre, Czapfalvi Demjén István, Csanády Ferenc, Dióssy Márton, Garay János, Hrabovszky Dávid, Kronperger Antal, Patay István, Lukl Ferenc, Miske György, Petrovits Károly, Röck Szilárd, Röck Pál, Stuller Ferenc, Pomucz György, Varga István, Török János, Vachott Imre, Virmau János, Kun Sándor, Vörösmarty Mihál.

Jegyző: Várady Antal.

3. — Vörösmarty Mihál Urnak, mint a f. évi Martius 27^a tartott Ig. Választmányi Gyűlés 5. pontjában foglalt határozathoz képpést a Petőfi Sándor Versei véleményezésére kinevezett Választmány elnökének, a nevezett író verseiről s azok' kiadásáról írásban foglalt véleménye következtében, — jelesül: —

1. — A nevezett Versek, mint egy szerencsés elme' érett termékei, mellyek az érzelgéstől távol, valódi s helyenként mélyebb érzelműek, keresetlen, férfias, s tős gyökeres magyar beszédbe foglalvák, s azokat szellemi önállás, és eredetiség bélyegzik, — minden tekintetben méltók, hogy kiadatásuk a Nemz. Kőr által előmozdíttassék.

2. — A kinyomatási költségekre nézve, az egyetemi könyvnyomtató intézet két árrszabást [!] csinált, u. m. gyengébb papiroson 1000 példányban 1/12 rétbén, egy iv kerülne 24 frt 7^{kr}, — erősebb papiroson ugyanannyi 29 frt 51^{kr}, a versek pedig mindössze 142 lapot, körülbelül 6/12-d rétet ivet, vagy is 9/8-d rétet ivet töltvén; — a nyomtatási költség jobb papiroson 179 frt 6^{kr}; — a gyengébben pedig 144 frt p. p. a szebb kiadást mintegy 209—219 pfrt 6^{kr}-ba, a másik pedig 174—184 frt 42^{kr}-ba kerülne. — A munka nem terjedvén sokra, ezen Választmány a szebb kiadást ajánlja, s ez esetben egy példány ára 1 pfrt lehetne, s így a kiadási költségeket 280—300 előfizető fedezhetné. Végre a könyvnyomtató Intézetnél a nyomtatási költségeknek 1/3-da a nyomtatás kezdetévé, 2/3-da pedig végeztével fizetendő:

határozatott: Minden illy nemű vállalkozásoknál jövőre, a szükséges intézkedések tétele végett, állandó bizottmány fog kinevezetni. — Jelen véleményt adó bizottmányhoz azért Bajza József Ur tagul kineveztetvén, — az állandóul meghagyatik. — A szebb papirosoni kiadást és egy példány árrának [!] 1 pfrt-ra határozását tárgyazó ajánlat elfogadtatván, — a bizottmánynak utasításul adatik, — hogy a nevezett Versekre aláírási iveket bocsásson ki, mellyen a véleményező választmányi tagok nevei előszámláltatásanak, s mihelyt 120 aláíró találkozik, — a nyomtatást kezdesse meg — a nyomtatási költségek egy harmada kifizetésére pénztárnok Ur utasítottatván.”

Mint a határozati pont bevezetéséből megállapítható, a Petőfi verseiről előterjesztett bizottsági véleményt Vörösmarty fogalmazta meg. Ennek teljes szövegét nem ismerjük, de az 1. alpontban olvasható indokolást a jegyzőkönyvvezető Várady hihetleg többé-kevésbé szó szerint vette át az eredeti iratból: a tömör, rövidségében is tartalmas, súlyos mondanivalójú értékelés stílusa, találó jelzői Vörösmartyról árulkodnak.

Petőfi életének 1844. évi nagy sorsfordulóját — legalábbis jelképesen — ennek a csak kivonatossan ismert véleménynek az elhangzásától számíthatjuk, hiszen ez nyitotta meg az utat a költő első verseskötetének kiadásához, Vörösmarty önzetlen fáradozásainak ez a vélemény volt a megalapozója és háttere. Ezért az *Úti levelek* ismert részlete, melyben Petőfi Vörösmarty iránti halálját leróttá, a *Versék* kiadástörténetének erre a helyére kívánkozik: *... elmentem Magyarország egyik legnagyobb emberéhez, olly érzéssel, mint a melly kártyás utósó pénzét teszi föl, hogy élet vagy haldl. A nagy férfi átolvasta verseimet, lelkes ajánlására kiadta a Kör, s lett pénzem és nevem. — E férfi kinek én életemet köszönöm, s kinek köszönheti a haza, ha neki valamit használtam vagy használni fogok; e férfi: Vörösmarty. (VP V. 64—65.)*

Amint Petőfi visszaemlékezésében a pénz a hírnévvel egyenértékű, hangsúlyos helyet kap, a fent közölt jegyzőkönyvrészletben is az érdemi-méltató pontot a nyomtatás gyakorlati és anyagi kérdéseinek taglalása követi. Eszerint az alválasztmány megbízásához híven „árszabást” kért az „egyetemi könyvnyomató intézettel” s ezt itt, a közgyűlésen ismertette.

Az egykori „egyetemi könyvnyomató intézet”, ill. Kir. Magyar Egyetemi Nyomda gondosan megőrizte, s az 1950-es évek elején az Országos Levéltárba került archívumának csaknem hiánytalanul fennmaradt 1844—1845. évi iratai közt (Z 715; 79—80. csomó) a nyomdában készült VI-re, ill. *A helység halapácsá-ra* vonatkozó (vagy ezeket akár csak említő) aktára nem akadunk; feltehetőleg azért, mert e műveket a vállalat nem saját kiadásában, hanem megbízás alapján nyomtatta ki. A megrendelő könyvek pedig, amelyekbe az ilyen munkákat bejegyezték, nincsenek meg. Elveszett a Nemzeti Kör egykorú levelezése is. Ezért sok részlet homályban marad. A Nemzeti Kör jegyzőkönyveiből annyit mindenesetre világosan látunk, hogy a verseskötet eszmei kiadója a Kör volt, ez rendelte meg a nyomdai munkát, s a költségek előteremtéséről aláírási ívek kibocsátásával és szétküldésével gondoskodott. „... rendeltetett — olvassuk a Nemzeti Ujság 1844. márc. 30-i számában is (209) —, hogy Petőfynk[!] munkái a Kör költségen, annak idején a munka árából levonandón[!] adassanak ki, s előfizetésre minden tudományos intézetek és olvasó társulatok a Kör által fölszolitassanak.” Az eladott példányok árából befolyt összegnek a költségeken felül fennmaradt része, azaz a tiszta nyereség tehát Petőfit illette meg. (L. még Tárkányihoz, ill. Samarjayhoz intézett levelét: VP VII. 28, 30.) A költő így jobban járt, mintha ő maga adta volna ki — pl. egy nagyobb összegű kölcsön segítségével — verseit, mert az előfizetési felhívásokat és gyűjtőleveket a nagy közéleti súlyt képviselő tekintélyes egyesület küldte szét, ami a vállalkozás erkölcsi és anyagi sikerét eleve megalapozta. A Kör ezáltal a költőt sok fáradságtól is megkímélte, sőt — mint említettük — még a postaköltséget is előlegezte vagy fedezte (hogy ezt utólag levonták-e a bevételből, közelebbi adatok híján nem tudjuk).

A bizottságnak az a megállapítása, hogy a füzet kiadási költségeit 280—300 előfizető fedezhetné, csak úgy érthető, hogy a „szébb kiadás” mintegy 210—220 pengő forintra kalkulált összköltségéhez hozzáadták a Petőfinek kölcsönzött 60 pengő forintot is, amelyet a nyomtatási kiadásokon felül le kellett vonni a befolyó előfizetési díjakból (jóllehet ez a 60 pft nem a szó szoros értelmében vett kiadási költség, hanem a nyereségre kölcsönzött előleg volt). A kiadás tényleges összköltsége azonban végül nyilvánvalóan többre rúgott a fenti árszabásban megjelölt 210—220 pftnál: valószínűleg ugyan, hogy a bizottság a határozat értelmében kötött megállapodást, a feltételek azonban utóbb megváltoztak, hiszen a füzet terjedelme a fentiek szerint kalkulált 6 ívhez (12-edrét, azaz 24-lapos ívben számítva), ill. 142 laphoz képest 8 ívre, ill. — tartalomjegyzékkel együtt — 192 lapra, azaz kb. 35 százalékkal

növekedett. A két ivnyi többlet a költő 1844. március végétől július végéig írt verseiből telt ki (l. alább). Erről a kérdésről a Nemzeti Kör jegyzőkönyveiben nem esik szó (egyáltalán, a fenti jegyzőkönyvi részletet követően csak egyetlenegy bejegyzés olvasható a Petőfi-kiadással kapcsolatban, ti. az, hogy a kötet előfizetési felhívásait és gyűjtőíveit elfogadott egyesületi bélyegző híján az elnök, ill. a jegyző saját bélyegzőjével lássák el, továbbá, hogy a postaköltséget a Kör pénztárából fedezzék, l. jkv. 1844. jún. 9.); mégis valószínű, hogy később, a füzet bővítésével kapcsolatban újabb megállapodást kötöttek, vagy az eredetit módosító záradékkal látták el. Ennek feltételeit nem ismerjük, de a fenti kalkuláció adataiból könnyen kiszámítható, hogy a két plusz iv nyomdai előállítási ára — a jobb fajta papíron — az összköltséget további 60 pft-tal emelte. Valamivel növekedhetett a fűzés-bekötés költsége is. Ha összesen 300 pft-ot számítunk, s ehhez hozzávesszük a Tóth Gáspár-féle 60 pft-ot, ez összesen 360 pft = 900 váltó forint, ami majdnem egyezik Petőfi számításával: ő ugyanis Samarjaynak azt írta aug. 10-én (tehát már a végleges, bővített füzetről szólva), hogy ha mind az 1000 példány elkél, az ő tiszta jövedelme, a költségek levonása után, *mintegy 1,500 váltó forintra fog menni* (VP VII. 30); vagyis az 1000 példány árából: 1000 pengő = 2500 váltó forintból 1000 vft-nyi költséget vont le; nyilván beleértette ebbe a már rég felvett és elkötött 60 pft = 150 vft kölcsönt is. Petőfi a költségeket valószínűleg csak hozzávetőlegesen, felfelé kerekítve határozta meg (erre utal a „*mintegy*” szó is), ez magyarázza a mi fenti számításunkhoz képest 100 vft-nyi többletet. Egyébként — mint említettük — az előfizetési ár változatlanul 1 pft maradt (l. alább az aláírási ív szövegét), tehát a költségek nem emelkedtek olyan nagy mértékben, hogy érdemes lett volna a példányár eredeti kerek összegét megváltoztatni. Az eladási ár, 20%-os kereskedői haszon hozzáadása miatt, természetesen emelkedett: a példányár a könyvesboltokban 1 pft 12 kr volt (1 ft. = 60 krajcár!), l. alább a megjelenési híreket, ill. hirdetések. Ilyenformán a korábbi számvetéshez képest 60—70-nel több, összesen tehát — a 60 pft kölcsönt figyelmen kívül hagyva — mintegy 300 előfizetés kellett a szorosan vett kiadási költségek megtérüléséhez. Ezzel arányban feltehetően emelkedett az az előfizetői szám is, amelynek elérése a nyomtatás megkezdésének előfeltétele volt. Az eredeti tervezet szerint a nyomdától kikötött 1/3 nyomtatási költségnek megfelelő 70—80 előfizetés helyett 120 előfizetés összegyűlését kellett bevárni, ami arra mutat, hogy a Kör — talán a postaköltségeket tekintetbe véve — óvatosan kb. a nyomtatási összköltség 1/2-ére emelte ezt az arányt. Ha ugyanez történt a módosított megállapodásban is, akkor a nyomtatás megkezdéséhez mintegy 150 előfizetés összegyűlésére volt szükség. — A kiadási költségek emelkedését feltehetőleg ellensúlyozta az a körülmény, hogy a sok új darabbal megtoldott, testesebb füzet — változatlan előfizetési áron — kelendőbbé vált, s így a költő talán előbb jutott pénzhez, mint ha csak az eredeti terv, az 1844 márciusáig keletkezett verstermés kiadása valósult volna meg.

Közelebbi adatok híján nehezen tisztázható kérdés, mikor és hogyan került sor a nyomdai kézirat elkészítésére, ill. ezzel kapcsolatban az említett bővítésre. Vörösmarty márc. 27-i előterjesztésében ismételt 10 íves kéziratról beszélt. Feltehetőleg nyolcadrét, 16-lapos ívet értett (abból, hogy a fennmaradt eredeti kézirat töredék két összefüggő fóliájának lapszáma 65—66, ill. 79—80, megállapítható, hogy a kézirat 16-lapos ívekből állt; a megmaradt rész az 5. ív első és utolsó levele volt), tehát az akkori terjedelem mintegy 160 nyomtatott lapnak felelt meg. Ez az adat körülbelül egybevág a máj. 11-i ülésen ismertetett egyetemi nyomdai terjedelemszámmal, amely nyolcadrétben számítva 9 ívre szólt, s amely már a Vörösmartyéktól törölt darabok (l. feljebb) figyelmen kívül hagyásával készült. Mivel az eredeti

kézirat töredéke a dunavecsei Nagy Zsuzsika, a későbbi Balla Istvánné (l. a *Zsuzsikához* [*Ne hozd, ne hozd azt a bort kis ledny...*] c. vers jegyzetét, → 278) hagyatékában maradt fenn, úgy látszik, hogy a költő verseinek Debrecenben összeírt gyűjteményét már mint feleslegesen hagyta Dunavecscsén (Petőfi ut. Nagy Pálék, Zsuzsika szülei házában lakott, vö. 145. sz. jegyz., → 271; így kerülhettek Ballaék tulajdonába olyan versek kéziratai is, amelyek nem Zsuzsikának száltak — ilyen a fennmaradt kézirat-töredék egész anyaga —; egyébként a család emlékezése szerint több kézirat is volt ott, de elajándékozgatták, l. HP III. 717), tehát amikor a másolat már megvolt. Mint feljebb említettük, lehet, hogy ez már március folyamán — a márc. 27-i köri ülés előtt — elkészült (Kemény Mihály, akivel Petőfi az év tavaszán volt kapcsolatban, azt állítja, hogy ő „vállalta és teljesítette” is a „nyomda alá történő tisztázást”, l. „Emlékkatok Petőfiről”, FővL 1877. júl. 3. : 726—727). Ez esetben a nyomdai kalkulációt már a tisztázat alapján állíthatták össze, s ez aztán továbbra is Vörösmartyéknál maradt, az eredeti kéziratot pedig a költő vagy húsvétkor, vagy ápr. 20-a táján magával vitte Dunavecscsére; abban a tudatban, hogy füzete „július eleje táján kijön” (ápr. 28-án írta ezt Tárkányinak, l. VP VII. 28).

Mint tudjuk, nem így történt. A VI négy hónappal a Petőfitől remélt terminus után és a tervezettnél 2 évvel nagyobb terjedelemben jelent meg. Hogy ez a két módosulás milyen körülmények miatt következett be és hogyan függött össze egymással, nem tudjuk pontosan. Valószínűleg a gyűjtőívek szétküldesével kapcsolatban merültek fel nehézségek: feljebb említettük már, hogy a jan. 23-i határozat értelmében a Kőr kiadáspártoló akcióinak előkészítése végett — tehát még nem közvetlenül Petőfi versei ügyében — megszerkesztett felszólítás kinyomtatásához a cenzor csak ismételt próbálkozásra (valószínűleg a szöveg módosítása után), valamikor május 2. felében vagy június elején járult hozzá. Jún. 9-én határozta arról, hogy az „adandó alkalommal” elküldésre kerülő felszólításokat (a két első ilyen alkalom volt Petőfi verseinek, ill. Rózsavölgyi Márk zenei munkáinak előfizetés-gyűjtése) a Kőr költségén kell postára adatni. Arról, hogy a VI előfizetési felhívásait, ill. gyűjtőíveit már ki is nyomtatták volna, a jún. 9-i jegyzőkönyv nem tesz említést; s úgy látszik, ezek szétküldesére csak jóval később, júl. végén—aug. elején került sor (l. alább). Július elején tehát, amikor a költő korábbi értesülése szerint a füzetnek már meg is kellett volna jelennie, még semmi lényegesebb előrehaladás nem történt a gyűjtőívek ügyében; így a szedési munkálatok sem indulhattak meg. A költő legkésőbb jún. közepe óta Pesten tartózkodott (l. *Kerényi Frigyeshez* c. jún. 25-éről keltezett költői levelét, melyben említi, hogy „másfél hete” érkezett vissza Pestre, → 45); feltehetőleg mindjárt visszatérése után (sőt esetleg már Dunavecscsén, pl. Vörösmarty vagy Várady leveléből) értesült a határidők jelentős eltolódásáról, s ekkor vetődhetett fel benne az a gondolat, hogy a kéziratot márc. óta írt verseivel megtoldja. Ezután — nyilvánvalóan Vörösmarty, ill. az alválasztmány hozzájárulásával — elvégezte a bővítést, majd elkészítette (elkészítette?) a cenzori, ill. nyomdai kéziratot. Ennek a műveletnek mindenképpen Pesten, jún. közepe után kellett történnie, mert az 1844. évi ciklus anyagába — mint látni fogjuk — a dunavecsei darabok elé és közé olyan pesti verseket is iktatott, amelyek minden valószínűség szerint a nyári (jún.—júl. havi) terméshoz tartoznak, ugyanakkor viszont korai (pl. debreceni) darabok kerültek dunavecsei versek közé, ill. után. A bővítés-hozzáátolítás *lezáradásának* időpontjára pedig a VI-ben megjelent versek legkésőbbi hiteles dátumaiból következtethetünk: a *Kerényi Frigyeshez* jún. 25-i, a *Bucsú a színészettől* pedig „június végén” keltezéssel jelent meg a PDI-ban, a kézirat leadása tehát feltétlenül később, valamikor július folyamán történt. Ennél később viszont már nem,

mert a *Versek* második, 1845-ben kiadott füzetében (V2) a legkorábbi, eléggé pontosan datálható darabok augusztus elejiek; így a *Színházban*, mely a PDI aug. 1. heti számában jelent meg, s így ennél a terminusnál csak korábbi lehet, ill. az *Egressy Gáborhoz*, mely minden valószínűség szerint a színes aug. 7-i Macbeth-alkításának hatása alatt keletkezett (l. a vers jegyzetét, → 392); a költő tehát ettől kezdve már következő füzete számára gyűjti verseit (abban majd fel is fogja hívni rá a figyelmet, hogy az 1844. évi anyag „Folytatás”, l. V2 3. 1.), továbbá bizonyos, alább ismertetendő adatokból arra következtethetünk, hogy a nyomdai munkálatok augusztus közepe táján kezdődtek meg. Eszerint a nyomdai kézirat leadása inkább július végére eshetett, mert a nyomdával való végső megállapodásra és a cenzúrával kapcsolatos eljárásra is kell egy-két hetet számítani, körülbelül augusztus első felét.

Sajnos, a VI-gyel kapcsolatos cenzori engedélynek a Helytartótanács Könyvvizsgálati Osztálya rendkívül hiányosan fennmaradt iratanyagában (OL — C. 6o) semmi nyoma sincs: a még meglévő negyedévi összefoglaló cenzori táblázatokban ez a kiadvány nem szerepel. Nem került elő a VI cenzúrapéldánya sem. Számottevő cenzori aggály nyilván nem merült fel, mert ebben az esetben külön feljegyzés készült volna, s erre legalább az iktatókönyvek utalnának. A kiadvány eszerint rövid úton, simán megkapta — valamikor augusztus közepe táján — a nyomtatási engedélyt jelentő „admittitur”-t.

Petőfi tehát füzete véglegesnek szánt kéziratát július végén adhatta ki kezéből, a korábbihoz képest egyharmadával növelt terjedelemben és a rendelkezésre álló adatok szerint többé-kevésbé javított szövegekkel. A Bizottságtól annak idején (márc. 27-én, ill. máj. 11-én) nagy elismeréssel kiadásra ajánlott versanyag az időközben Dunavecseről, ill. Pesten (a két dunavecseri tartózkodás között, majd június második felében és július folyamán) keletkezett költeményekkel gyarapodott. Kétségtől ezek közé tartoztak: 1) az ŐK-ben Dunavecseről datált *Füstbe ment tero, Egy estém otthon, Ébred után, Magány, Zsuzsikaéhoz (Ne hozd, ne hozd azt a bort kis leány! . . .), Éjjel, Vizen, Álmodom-e?, A faluban utcahosszat. . . , Strom, Poharamhoz, Deák-pályám, Gazdálkodási nézeteim, Hattyudalféle, Az én torkom álló malom. . . , Te szívemnek szép gyönyörűsége. . . , Meredek a pincegádor. . . , Katona órátomhoz* (a felsorolásokban a VI sorrendjét követjük), összesen 18 darab, 2) a Kunszentmiklósról keltezett *Megy a juhász számaron. . .* és *Pusztán születtem. . .*, mert oda minden valószínűség szerint Dunavecseről látogatott el (l. 161. sz. jegyz., → 314), ill. a (Kiskun-) Lacháza dátummal ellátott *Arvalányhaj a süvegem bokrétlája. . .*, melyet feltehetőleg Dunavecseről hazatérőben, tehát június közepe táján írt (l. 163. sz. jegyz., → 324; 3 db, végül 3) a Pestről keltezett 27 1844. évi vers közül a *Mi foly ott a mezőn. . .* és a *Mondom, ne ingerkedjetelek velem. . .* az „Aradi Vészlapok” szerkesztési anyagában fennmaradt Petőfi-kéziratanyag tanúsága alapján a hűsvét utáni napokban készülhetett, a *Kerényi Frigyeshez*, ill. a *Bucsvi a színeszettől* Petőfi egykorú keltezése szerint jún. 25-i, ill. június végi; az *Elvénnelek én, csak adnának. . .* júniusi vagy júliusi lehet, mert az éppen folyamatban lévő „aratás”-ra van benne utalás, — további 6 verset tartalmi vonatkozásainál fogva kell nyári keletkezésűnek tekintenünk: *Színbirdái, István öcsémhez, Kedves vendégek, A boldog pestiek, Ambrus gazda, Az alföld*; életrajzilag-lélektanilag a *Javulási szándék* és a rá felelő *Betegségemben* is a nyári pesti terméshez kapcsolódik, ugyanezt 3 költemény esetében követett adatok, ill. meg gondolások valószínűsítik: *Vizet iszom, Carmen lugubre, Első szerelmem* (l. az egyes versek jegyzeteit). Ez a 27-ből 16; a VI további 6 pesti darabja, mint feljebb láttuk, bizonyosan hűsvét előtti, a fennmaradó 5 pesti keltezésű

vers esetében pedig nem tudunk határozottan dönteni, hogy kora tavasziak vagy nyáriak-e: *A csaplárné a betyárt szerette. . . . , Nem nézek én, minek néz-nék? az égre. . . . Hejh Büngözsi Bándi. . . . , Ezrivel terem a fán a meggy. . . . és Ez a világ a millyen nagy. . . .*; ezeket kiadásunkba a nyári versek közé, de vaglyagos keltezéssel soroltuk be (l. 169, 170. sz. jegyz., → 342–344). Vagyis Petőfi a Nemzeti Körtől kiadásra elfogadott kéziratot (mely, mint láttuk, a VI 67 darabját tartalmazhatta) hűsvét után — amennyiben a korábban, ill. később keletkezett pesti darabokat helyesen különítettük el — 37 darab-bal toldotta meg; megjegyzendő: az említett, kettős keltezésű 5 pesti vers között is lehetnek hűsvét utáni darabok, tehát ez a szám maximálisan 42-re emelkedhet ($67 + 42 = 109$, a VI teljes darabszáma). Ebből az adatból lát-ható, hogy a Nemzeti Körtől jóváhagyott versanyag a továbbiakban igen számottevő mértékben gyarapodott; ne feledjük azonban, hogy Petőfi az „új” darabok egy részét a Kör háromtagú bizottságától annak idején selejte-zettek helyett írta. Ha ezek számát — Petőfi adatának megfelelően — pontos-san 15-nek vesszük, akkor a darabszám az akkori $67 + 15 = 82$ -höz képest 27-tel, azaz alig több, mint $1/3$ -dal emelkedett, ami elég pontosan egyezik a fűzet ívterjedelmének feljebb említett növekedésével.

A rendelkezésre álló adatok alapján megállapítható, hogy Petőfi az eredeti debreceni kéziratot a feltételezett márciusi letisztázás és a végleges, bővített nyomdai kézirat elkészítése során nem egyszerűen, gépiesen lemásolta, hanem egyrészt a szövegeken kisebb-nagyobb igazításokat hajtott végre, másrészt a versek sorrendjét is megváltoztatta. Az előbbire, ti. egyes szövegeknek a végleges kézirat elkészítése folyamán történt átsimítására, javítgatására azok a költemények szolgáltatnak meggyőző példákat, amelyeknek autográf kéziratát az „Aradi Vészlapok” c. almanach szerkesztősi anyagában, Császár Ferenc szerkesztő hagyatékával fennmaradt. A költő ezeket hűsvét előtt és után, legkésőbb ápr. 18-án juttatta el, ill. adta át Császárnak (l. a [*Vérit a hírics. . . .*] c. vers jegyzetét, → 219). A szövegek közti eltérések minden esetben azt tanúsítják, hogy Petőfi az „Aradi Vészlapok”-ba szánt szövegek-hez képest *javított*: ahol a kézirat és a VI közlése között lényegesebb eltérés van, ott mindig a VI-é a jobb, tetszetősebb, eredetibb megoldás (pl. K: *Hűv terv* [cím], VI: *Füstbe ment terv*; ugyanennek a versnek a 9. sorában K: *És száll fejembe számtalan | Szébbnél szebb gondolat*, VI: *S jutott eszembe*; a *Vándorélet* 31. sorában: K: *Megy megettők asszony, férfi, lány*, VI: *Megy megettők férj, menyecske, lány*; K: *Dal a pipáról s más egyébről* [cím], VI: *Szerелеm- és pipadal* stb.), következésképpen ezeknek az igazításoknak ápr. vége és július vége között kellett történniük. Korábbi közlésekhez, ill. kézira-tokhoz képest a VI szövege számos más esetben is fejlettebb, kielérletesebb és bár a javítás (átdolgozás) időpontját ezekben az esetekben ilyen közeli ter-minusok közé nem tudjuk szorítani, feltehető, hogy a simítások, átfogalma-zások zöme a nyomdai kézirat elkészítésének idejére esett.

Egyes fennmaradt eredeti kéziratok, ill. néhány, a VI megjelenését mege-lőző folyóiratközlés alapján megállapítható, hogy Petőfi a kötetből elvsze-rűen kihagyta a korábban még szívesen alkalmazott jelmondatokat, mottó-kat: volt ilyen a *Végszó* ***hoz-nak az Élk-ben közreadott szövegében, az *Ivás közben* kéziratában, a *Vándorélet* kéziratában, ill. arról történt közlésé-ben (AV), a *Hattyudal*féle folyóiratközlésében; — a VI-ből mindezek elma-radtak. Egy bibliai idézet kíséri az *Irtóztató csalódds* szövegét is a PDI-ban; ez a vers azonban a VI-ből kimaradt.

Ami a kézirat szerkezeti módosulását illeti, ezt az eredeti debreceni kézirat töredéke világosan mutatja: ebből ti. megállapítható, hogy a költő korábban még nem éves ciklusokra osztotta anyagát, továbbá, hogy — ezzel össze-függésben — a VI-től eltérően minden egyes költeményt a keletkezés helyé-

ből és évéből álló keltezéssel látott el (l. a *Farkaskaland* c. vers jegyzetét, → I. 401—403); az utóbbi az éves ciklusok kialakítása után természetszerűleg feleslegessé vált, az előbbi viszont csak átmenetileg (a VI-ben és a V2-ben) maradt el: Petőfi az *Összes költemények*-ben újra költeményenként feltünteti a keletkezési helyeket.

A versanyagnak keletkezési évekre való tagolása azonban korántsem járt együtt az egy-egy évi termés belüli szoros időrend kialakításával. Kivált az 1842. és 1843. évi anyagban ennek jóformán nyomát sem lehet fölfedezni. A versek sorrendje ezekben az években látszólag teljesen öletszerű, szeszélyes; valamilyen szabályszerűség nem hámozható ki belőle (eltekintve a népdalok ciklusba foglalásától és évenkénti elkülönítésétől), legfeljebb annyi, hogy a költő a témák és formák változatos egymásutánját kívánta megvalósítani, továbbá, hogy indító versnek mindkét év elején egy-egy mélyebb, átfogóbb érvényű költeményét választotta (*Hazámban*, ill. *Távolból*. NB; az 1844. évi anyag is a programadó jellegű *Honfidal*-lal kezdődik.) Lehet, hogy ez az 1842—1843. évi anyag már a feltételezett márc. havi letisztázás alkalmával elnyerte végleges, a VI-ből ismert szövegét és sorrendjét, az 1844. évi ciklus azonban az ezt követő időszakban, a hozzátoldás során, kétségtelenül egészében, tehát a korábbi kéziratban megvolt darabok sorrendjét tekintve is átalakult. Az elrendezés eleinte mintha kronológiai szándékú lenne: 9 debreceni vers után 1—1 andornaki és egri (Petőfi Debrecentől Pest felé vezető útján előbb Andornakon tűnődött, hogy merre menjen tovább, majd Egerbe ért s ott töltött néhány napot), azután több pesti költemény következik, a közbevettelt kunszentmiklósi (tehát késő tavaszi, nyári) *Megy a juhász szármáron*...-nal, ami már nyilvánvaló eltérés az időrendtől, de feltehetőleg a *Néprománc*-ciklus kedvéért melynek, ez a vers a 3. darabja. Ezután kerül sor, a tényleges időrendnek megfelelően, a dunavecsei darabok sorozatára (ezek között is elől a bizonyosan legkorábbi, a *Füstbe ment terv* áll); ezután iktatta be a költő az első népdalciklust, majd egymást váltó pesti és dunavecsei darabok után (köztük egy kiskunlacházi is van) a másodikikat, amely után egy dunavecsei, majd 6 pesti vers zárja a füzetet. Ezt a nagyjában-egészében kronológiai rendet azonban — kivált a külön egységet képező népdalciklusokon belül, de egyébként is — feltűnő kivételek bontják meg: így a 4. feljebb már említett (Ferenczi véleménye szerint előbb törölt, majd újból beiktatott) debreceni és 1 tokaji vers (amelyek minden bizonnyal benne voltak már az eredeti, Vörösmartynak először bemutatott versfüzetben) ezúttal jóval később keletkezett dunavecsei darabok közé, ill. után került; sőt az időrend már az első pesti versnél megzavarodik, ti. kettő közülük, mégpedig a legelől állók: a *Javulási szándék* és a hozzá kapcsolódó (rá utaló) *Betegségemben* alig illeszthető a korai, 1844. febr.—márc. havi pesti darabok közé; bár Petőfi ez évi lírai termésének tanúsága szerint hajlamos volt arra, hogy eltúlozza borkedvelését s hogy az italtól függetlenül is könnyelműbbnek, léhábbnak jellemezze magát a valóságosnál (l. a *Gazdálkodási nézeteim* és a *Javulási szándék* jegyzetét, → 299, 379), a jelzett időszakban azonban még egyszerűen *nincs mit* eltúloznia, ekkor életrajzilag-lélektanilag egyaránt motiválhatatlan a két költemény: Petőfi teljesen pénztelen, sőt jelentékeny összeggel adós debreceni háziasszonyának (határidőre kell fizetnie, különben kezese, Pákh kerül nehéz helyzetbe). Vörösmarty önzetlen segítőkészségének és józan gyakorlatiasságának köszönheti, hogy jóformán az utolsó pillanatban rendezheti adósságát. Amit ezen felül kapott, az a régóta tervezett hazautazáshoz kellett (l. a *Füstbe ment terv* jegyzetét, → 249). Ha a fenti két vers mégis a húsvéti dunavecsei látogatás előtt keletkezett volna, akkor ez a torzító önarcképnek, öngúnynak, a tudatoson félrerajzolt önzásnernek olyan végletes esete, amelyre nem találunk elfogadható magyarázatot. Éppen

ezért azt a két verset kiadásunkban 1844. júliusra keltezzük, amikor keletkezésüknek realisabb, kézzelfogható adatokkal is alátámasztott életrajzi hátteret adhatunk (l. 180. sz. jegyz., → 378). Ebből egyúttal logikusan következik az, amire feljebb már utaltunk, ti. hogy véleményünk szerint Petőfi a VI nyomdai kéziratának legalábbis 1844. évi anyagát csak a fenti időpont után, valamikor 1844. jún. végén — júl. elején állíthatta össze, hiszen különben e kései pesti versei nem előzhették volna meg a kézirat sorrendjében a dunavecsei darabokat. Megerősíti ezt a feljebb említett *Elvonnélek én, csak adnának*... kezdetű népdal példája is, amely a VI sorrendjében — mint az 1844. évi első népdalciklus egyik darabja — aratási vonatkozása ellenére számos dunavecsei (tehát ápr.—máj. havi, esetleg jún. eleji) költeményt előz meg. A VI 1844. évi ciklusának elrendezésében mindamellett, mint feljebb említettük, nagybó mértékben érvényesül a keletkezési sorrend elve, mint az előzőekben; a debreceni versek zöme a kötet első, a dunavecseieké a közép-ső, a pestieké pedig 2. és 3. harmadára esik (a két nagyobb népdalcikluson belül azonban — a keletkezési helyek tanúsága szerint — teljesen felborul az időrend, pl. az első ciklus első három darabja sorrendben Dunavecse—Debrecen—pesti, a másodiké Lacháza—Dunavecse—debreceni). Még feltűnőbb az a szerkezeti újdonság, hogy a költő, feltehetőleg népies darabjai, népdalai nagy száma miatt, 1844-ben már nem 1, hanem 3 népdal-(pontosabban 2 népdal- és 1 néprománc-)ciklust iktatott be a végleges kéziratba, s ezzel az 1844. év természetét kisebb, áttekinthető csoportokra osztotta:

1) a <i>Honfidal</i> -tól a <i>Betegségemben</i> -ig:	13 vers
2) a <i>Néprománcok</i> ciklus:	3 vers
3) a <i>Vándorélet</i> -től a <i>Vizen</i> -ig:	10 vers
4) az első <i>Népdalok</i> -ciklus	10 vers
5) a <i>Levél Kerényi Frigyeshez</i> -től a <i>Hattyudalfélé</i> -ig:	10 vers
6) a második <i>Népdalok</i> -ciklus:	11 vers
7) a <i>Katona barátomhoz</i> -tól <i>Az alföld</i> -ig:	7 vers

Az 1844. évi anyag a korábbi évektől eltérően nem ciklussal zárul. Lehet, hogy a költő a kéziratot előbb a 2. népdalciklussal zárta le, majd, talán a nyomda kalkulációja nyomán, az utolsó 7 darabbal azért toldotta meg a kéziratot, hogy a 8. ív is teljes legyen (a füzet, a tartalomjegyzékkel együtt pontosan 8 — 2-edrét, tehát 24 lap terjedelmű — ívből áll).

A kézirat végleges lezárása után, július első felében vagy közepe táján köthették meg a nyomdával a végleges szerződést, 8 ív terjedelemtől és novemberi megjelenési dátummal. (A szerződés szövege nem maradt fenn.) Az erre az időre — nov. első két hetére — eső vásár, mely a legnagyobb forgalmú Liptó-napi (nov. 15.) „sokadalom”-mal fejeződött be, az előfizetésben el nem kélt példányok eladására kedvező alkalmul kínálkozott. Számítottak erre más kiadók is. Jellemző ebből a szempontból a Jelenkor 1844. okt. 31-i számának megjegyzése (522, a „Budapesti napló” rovatban): „Hírlapjaink pezsegnek a sok könyvhirdetéstől, mi kettőt bizonyít, irodalmi mozgalmaink élénkségét s a pesti vásár közelségét. Mikor fog már egyszer a magyar embernek bensőképp érzett szükségéhez tartozni, a fővárosbul, ha máskor nem is, legalább minden vásár alkalmakor egyegy pár könyvet is vinni magával övéinek vásárfiául?” Elegendő, ha példaként az „Aradi Vészlapok” c. albumot, ill. *A helység kalapácsa*-t említtjük; mindkét kiadvány a vásárt megelőző hetekben hagyta el a sajtót, az előbbi szeptember végén, Petőfi „hősköltevénye” pedig okt. 25. körül, l. a [*Virt a kihirics*...] c. vers, ill. *A helység kalapácsa* jegyzetét, → 217, ill. 421). Petőfi már aug. 10-én azt írta Samarjajnak, hogy a VI „legfőlebb novemberre fog kijöni”; később, okt. 20-a

táján pedig, már pontosabban megjelölve az alkalmat, Dömök Eleknek, hogy versei a „pesti novemberi vásárra kirohannak a nyomtatás alól” (VP VII. 30, 31).

Az előfizetési felhívás alább ismertetendő szövege szerint az új határidőnek megfelelően szeptember végére kérték az összegyűjtött aláírások beküldését. Mivel pedig a nyomdai munka megkezdése aug. közepe tájára tehető (l. alább), a máj. 11-i határozatban ennek előfeltételül szabott számú előfizetés (120, ill. a megnövekedett terjedelemmel megfelelő mintegy 150) nyilván a pesti közönség, elsősorban a Nemzeti Kör tagjai köréből már akkor — nyomtatott gyűjtőív nélkül is — együtt volt (láttuk, hogy már márc. 27-én hárman összesen 15 példányra előfizettek az igazgató-választmány tagjai közül; a Nemzeti Kör jegyzőkönyveiben ismételtlen esik szó — bár nem Petőfi Versei-vel kapcsolatban — a Kör helyiségében elhelyezett alkalmi, kézíratos gyűjtőívről). Tehát az előfizetésgyűjtő akció most már arra irányult, hogy a VI kiadásának teljes költsége a nyomdai munkálatok befejezéséig, legkésőbb október folyamán megtérüljön, s ezenfelül Tóth Gáspár is visszakaphassa az általa adott kölcsönt; végül, hogy maga a költő is további anyagi hasznot lásson első verseskötetéből. Az előfizetési ívnek tudtnikkal két példánya maradt fenn; az egyik Vasberényi Géza, az érdemes Petőfi-kutató és Petőfi-relikvia gyűjtő tulajdonában van Dunavecscén; ezt az ívet „A Nagy Becskereki Casinói társulatnak” küldték, s 5 megrendelő aláírása olvasható rajta. Szövege a következő (a kézírásos szöveget dőlt betűs szedés jelzi):

„Gyűjtő: *A Nagy-Becskereki Casinói társulat.*

Aláírási ív

Illy czimű könyvre: Petőfi Versei. Kiadását eszközöli a nemzeti Kör. Ára egy példánynak egy pengő forint. — Az aláírási ívek a begyűlt pénzzel együtt legkésőbb f. 1844-ik év szeptember végéig küldetnek be, alkalommal, vagy bérmentesen t. Antal Mihál urhoz, a nemzeti Kör pénztárnokához (Borz-utca 219. sz. alatt.) Az előfizetők példányai, ha az előfizetés pénzek jókor begyülnének, novemberi vásárkor szolgáltatnak kézhez, helyben a nemzeti Kör szállásán, vidéken a gyűjtőknél. [Aláírások:] Al-választmányi tagok Körösarmaty Mihály, Vachott Sándor, Szigligeti Ede. [Megrendelők aláírásai:] *Hindy Kálmánné, Hindy Kálmán, Kulcsár Béla, Hindy Gizella, Hindy Julia*” [Postabélyegző vagy keltezés nincs az íven]. A másik fennmaradt példány kitöltetlen; Petőfi ugyanis ennek üres hátlapjára írta le *Nála voltam*. . . . c., a *Szerelem gyöngyei* c. ciklusba tartozó költeményét; ezt mint eredeti Petőfi-kéziratot a Sárospataki Református Főiskola Könyvtára féltett ereklyeként őrzi (l. Dienes András: „Petőfi útján.” Bp. 1960. 21; a felhívás e példányának fénymásolatát l. Békés 141). — Kibocsátási dátum tehát nem volt a gyűjtőíveken. A Pesti Divatlap az aug. 2. heti számban jelenti Petőfi költeményeinek várható közeli megjelenésével kapcsolatban, hogy „a n. Kör — minden magyarhoni casinóhoz aláírási ívet küldött előfizetés végett” (6. sz. 178). Petőfi említett, aug. 10-i levele szerint 150 ilyen ívet küldtek szét. Ez tehát júl. végén—aug. elején történhetett. Mint két fennmaradt levele tanúsítja, maga Petőfi is megpróbálta előmozdítani az előfizetésgyűjtés sikerét: pozsonyi barátját, Samarjayt aug. 10-én kérte meg, hogy „charlatánkodjék” a VI előfizetése körül (megemlítve, hogy Tóth „Lencsnél”, azaz Lőrincsnél található gyűjtőív); később, okt. 20-a táján meg Dömök Elekhez intézett soraiban célzott fűzetének az ország minden táján megtalálható gyűjtőíveire (l. VP VII. 30, 31).

A nyomdai munkálatok a jelek szerint aug. közepén kezdődtek meg. Erre lehet következtetni a PDI feljebb említett, aug. 2. heti közleményének abból

a mondatából, hogy Petőfi költeményeinek első füzeté „nemsokára napfényre jő”. A Honderú a hó végén megerősíti ezt azzal a híradással, hogy a *Versék* már „sajtó alatt vannak” (II. fé. 9. sz., aug. 31.: 145). A legközelebbi adat ezután a PDL őszelő (szept.) 4. heti számának közleménye (13. sz. 403), mely az aláírási ívek beküldését sürgeti, „hogy a mű kiadását annál gyorsabban eszközölhessék”. (A beküldési határidő, mint láttuk, szeptember vége volt.) Ezt okt. 5-i keltezéssel több lapban megjelentetett „felszólítás” követte, mely a novemberi pesti vásárt jelölte meg a még be nem érkezett ívek és összegek beküldési „záridejéül”. Ezeket változatlanul Antal Mihályhoz, a Kör pénztárosához kellett eljuttatni. A felhívást Vörösmarty mint az „alválasztmány elnöke” és Várady mint „körjegyző” írta alá. Az eredeti, Várady kezével írt, feltehetőleg tőle fogalmazott és Vörösmarty kézjeggyével is ellátott felhívás is fennmaradt (mint a Várady-család birtokában levő Petőfi-ereklyét említi Baróti Lajos a BpHirl 1893. máj. 12-i számába írt cikkében; később az említett Vasberényi Géza tulajdonába került, s a dunavecsei Petőfi-házban máig hozzáférhető; fénymásolatát l. Képes Vasárnap 1941. 23. sz., jún. 6.: 383; az egykorú közléseket l. BpHiradó 1844. 2. fé. 57. sz., okt. 8.: 254; PHirl 394. sz., okt. 10.: 698; PDL I. 15. sz., őszhó (okt.) 13.; Élk II. 16. sz., okt. 16.: hátsó borítólapp; Honderú II. 16. sz., okt. 19.: 262.

A füzet megjelenésére utaló legkorábbi adat (PDL 1844. I. 19. sz., őszutó [nov.] 10.: 91: „Épen most jelent meg” stb.) szerint a versesfüzet november első napjaiban, a legvalószínűbben 5—8. között kerülhetett a könyvkereskedésekbe (Endrődinék a fenti hírből kikövetkeztetett nov. 10-i dátuma, l. EFN 24. túl késői, hiszen a 10-én megjelent közlés nem kelhetett aznap). További híradások a füzet megjelenéséről: BpHiradó I. 78. sz., nov. 14.: 342 (az Eggenberger J. és fiai könyvkereskedés hirdetése, hogy nálunk és „általok minden hiteles könyvárosnál” kapható a kiadvány, 1 ft 12 kr-ért); uo. 79. sz., nov. 15.: 345 (hír a „Budapesti Hirharang” rovatban); PHirl nov. 17.: 793 (Eggenberger és fia hirdetése, mint feljebb), Élk II. 21. sz., nov. 20.: 688 (a „nevezetesebb literariai termékeink” c. közleményben, *A helység kalapácsa* megjelenési hírelvé együtt, rövid méltatás kíséretében); Honi Irodalmi Hirdető II. 11. sz., nov. végén: 51; Geibel Károly 1845-ből való könyvjegyzékén (az OSzK Hung. I. 3402. sz. aprónyomtatvány 2° nagyságú mellékletének 2. lapján).

A füzet részletes címléírása: Petőfi Sándor: *Versék. 1842—1844.* [A külső címlapon: Petőfi versei. 1842—1844.] Budán, 1844. A Magyar Kir. Egyetem betűivel. 18,5 × 12 cm. [12-edrét] 192 l. A papír, amint erre a fenti hirdetések is utalnak, finom „velin” minőségű.

A füzetben Petőfinek alábbi versei jelentek meg először:

1842: *Két vándor* (11—12. l.), *Furcsa történet* (15—16.), *Járnak, kelnek sokaan zöld erdőben*... (24.), — 1843: *Az én mátkám* (31—32.), *Dinomádánom* (33—34.), *L.....né* (38.), *Farkaskaland* (41—42.), *Pálmápkor* (43—44.), *Malildhoz* (45.), *Barátimhoz* (48—50.), *Élő halott* (55—56.), *Temetőben* (57—58.), *Megúnt vadság* (59—61.), *Szemrehányás* (65—66.), *Kördal* (67—68.), *Nem megyek én innen sehova*... (83.), *Síkos a hó, szalad a szán*... (84.), *Keresztúton állok*... (85.), (ez valójában 1844. februári vers), *Temetésre szól az ének*... (87.), — 1844: *Elmondánám*... (93.), *Tél végén* (94.), *A dal* (95.), *Fütyty* (96.), *A nemes* (100.), *Eger mellett* (104.), *Betegségemben* (110—111.), *A csaplárné a betyárt szerette*... (113.), *Ebéd után* (123—124.), *Magány* (125—126.), *Éjjel* (128.), *Vizen* (132.), *Álmodom-e?* (133.), *Boldogtalan voltam*... (134.), *Gyöngé vagyok*... (135.), *Mi nagyobb a nagy Szentgellérthegynél*... (137.), *Elvonnék én, csak adnának*... (138.), *Pusztán születtem, a pusztán lakom*... (138.), *Nem nézek én, minek néznék? az égére*... (140.), *A faluban utcahosszat*... (141.), *Nem ver meg engem az isten*. (142.), *Sírom*

(146.), *Szinbírálát* (148.), *Deák pályám* (149—150.), *Vizet iszom* (153—154.), [Levél] *István öcsémhez* (155—156.), *Carmen lugubre* (157—158.), *Arvadyány-haj a süvegem bohrétája...* (153.), *Hírös város az aaföldön Kecskemét...* (163—164.), *Te szívemnek szép gyönyörűsége...* (165.), *Mondom, ne ingerkedjetek m...* (167.), *Meredék a pincegádor...* (168.), *Hejh Büngözdí Bandá, istentelen zsvány...* (169.), *Kis menyecske, szép kis menyecske...* (170.), *Katona barátomhoz* (174—175.), *Első szerelmem* (182—183).

Ez összesen 55 darab, tehát a füzet darabszámának (109) majdnem pontosan a fele volt kiadatlan. Ez az 50%-os arány tudatosnak látszik: a költő fontosnak tarthatta, hogy első verseskötetében a kiadott darabok száma ne legyen magasabb a kiadatlanokénál. (Következő füzetében, a V2-ben már rosszabb a még meg nem jelent és a megjelent versek aránya: kb. 1 a 2-höz.)

Mindenesetre feltűnő, hogy a költő a novemberi vásárra várt kötet anyagából (a kéziratnak körülbelül július végi lezárása után) még három hónapon át közöl verseket a folyóiratokban: elsősorban a PDL-ban, amelybe Vahottal kötött megállapodásához képest (l. a következő fejezetet, → 134) hetenként 1 költeményt kell adnia; néhányat az Élk-ben és a Hond-ben is; az „Aradi Vészlapok” c. albumban szept. végén megjelent verseinek kéziratát pedig még március—április folyamán eljuttatta Császár Ferenchez (l. 132. sz. jegyz., → 219). Mindezek a költemények tehát néhány hónapos — sőt több közülük néhány hetes — időközrel kétszer jelennek meg egymás után. Tehát Petőfi talán még sincs annyira bővében a verseknek, mint ezt Kerényi Frigyeshez intézett költői levelében sejtetni engedti (47. sor, → 45. l.). Vahottal szembeni kötelezettsége év végéig köti; erre a célra tartalékolja újabb költeményeit, s egyelőre olyanokat ad ki, amelyek a VI megjelenése után már nem jöhetnek még számításba; a kiadott versek említett 50 százalékos arányát azonban még így sem lépi túl. A VI anyagából augusztustól novemberig közölt versei:

Hond aug. 3.:	<i>Honfidal</i>
PDL aug. 2. hete:	<i>Javulási szándék</i>
PDL aug. 3. hete:	<i>Néprománc: Megy a juhász...</i>
Élk aug. 21.:	<i>Egri hangok</i>
PDL aug. 4. hete:	<i>Poharamhoz (Pönögei Kis Pál néven)</i>
PDL aug. 5. hete:	<i>Néprománc (Fürdik a holdvilág...)</i>
PDL szept. 1. hete:	<i>Bucsu a színésztől</i>
PDL szept. 4. hete:	<i>De már nem tudom, mit csináljak...</i>
AV (szept. vége):	<i>Mi foly ott..., Vándorélet, Füstbe ment terv, Szerelmem és pipadal</i>
Hond okt. 5.:	<i>Az alföld</i>
PDL okt. 6.:	<i>Ambrus gazda</i>
Élk okt. 9.:	<i>Gazdálkodási nézeteim</i>
PDL okt. 20.:	<i>Halvány katona, ill. Zsuzsikhához (Ne hozd, ne hozd azt a borti...) (ez utóbbi Pönögei Kis Pál név alatt)</i>
Élk nov. 6.:	<i>Az én torkom álló malom... Ez a világ a millyen nagy...</i>

A VI kelendőségére nézve közvetlen adatokkal alig rendelkezünk. A példányszámot, mint Petőfi említett aug. 10-i leveléből tudjuk, a végleges szerződés is 1000-ben állapította meg. Ebből a feljebb (→ 119) ismertetett számítás szerinti mintegy 300 példánynak megjelenés előtt, tehát előfizetés útján el kellett kelnie, mert a szerződés értelmében a költségek hátralékos része a nyomdai munkálatok befejezésekor volt kifizetendő. Persze begyűlt lehetett jóval több előfizetési díj is. Hogy közvetlenül a megjelenés után, a

novemberi vásáron (mely alatt a VI már 1 pft 12 krajcáros — tehát 20 százalékos kereskedői haszonnal felemelt — áron került eladásra, l. a feljebb felsorolt könyvkereskedői hirdetések, ill. megjelenési híreket) *hány* példány kelt el, azt megközelítőleg sem tudjuk. Az egykorú híradás szerint az eszézés, a közlekedési viszonyok s az ezzel összefüggő, aránylag kis felhozatal miatt meglehetősen gyér volt a „pesti Lipót-vásár” belföldi látogatottsága és lanyha a forgalma (l. pl. BpHíradó 1844. 2. fé. 82. sz., nov. 21.: 356, Jelenkor 1844. 90. sz., nov. 10.: 541); egy hír azonban éppen azt emeli ki, hogy bár a forgalom általában „sokkal silányabb volt az augusztusnál”, a könyvesboltokban mégis „örvendetes élénkség” mutatkozott (BpHíradó 1844. 80. sz., nov. 17.: 350). Ami tehát a kiadási költségekből a nyomdának kifizetett összegén kívül esetleg még kiegyenlítettlen volt (pl. a kérdőívek postaköltsége, ha ugyan ezt a Kör utólag levonta a begyűlt jövedelemből), ez akkor bizonyára összegyűlt; s feltehetően Tóth Gáspár is hamarosan, még ez év folyamán, visszakapta a kölcsönzött 60 pengő forintot. Mint láttuk, márc. 27-én félévi tartamra ajánlotta fel ezt az összeget, és sem a Nemzeti Kör jegyzőkönyveiben, sem a Petőfi-irodalomban nincs utalás vagy adat arra, hogy a derék úriszabó-mester a kölcsönt késve vagy egyáltalán ne kapta volna vissza. Sőt, éppen ennek cáfolatát olvashatjuk ki a költőnek 1845 nyarán írt *Utí jegyzetei*-ből, melyekben arra tesz célzást, hogy elutazása — 1845. ápr. 1. — előtt Tóth Gáspárnak kifizette tartozását: egy attila és egy nadrag árát (l. VP. V. 18); a korábbi adósságot tehát már korábban ki kellett hogy egyenlítsé — nem ő, hanem az előfizetési díjakat a költségek és tartozások rendezéséig kezelő Nemzeti Kör. Ettől kezdve aztán, folyamatosan, de nyilván egyre csökkenő mértékben csurrant-cseppent az eladott példányok után a költőnek a zsebébe is valami. Erre utal — bár panaszos formában — *Utí jegyzetei*-nek azzal a megjegyzésével, hogy versei „nem igen kelnek, amellett, hogy szörnyen dicsérik” (l. VP V. i. h.) A PDL 1846. ápr. 9-én Beck Károly német költő és Petőfi pesti találkozásáról s Beck tervezett, 5000 példányban kiadandó Petőfi-fordításkötetéről szólva (l. 15. sz. 297) megjegyzi: „Oh magyarok, magyarok! ti köztetek a költő honfitársai versei első kötetéből alig birt eladni 6—700 példányt.” (Ezt Zilahy 54. is megerősíti — vagy éppen ebből merítette adatát? —: „Versei ezen első kötetéből alig költ el hétszáz példány.”) 1846-tól kezdve, amikor már a V2 is könyváruisi forgalomban volt, nem fogyhatott el a füzetből számottevő mennyiség; így a VI-ből 2—300 példány — úgy látszik — eladatlan maradt, de a költő 1844 végétől kezdve mintegy másfél éven át kisebb tételekben körülbelül összesen 250—350 pftot kapott első füzetéért, ami végül is — körülményeihez képest — jelentős anyagi segítség volt (erre rámutat Törő Györgyi is, l. TanPet 62). Valóban „szamár” volt hát az az egyébként ismeretlen „litterator”, aki Petőfi 1844. aug. 10-i levelének tanúsága szerint annak idején, 1844 tavaszán mindössze 60 váltó (= 24 pengő) forintot ígért a költő verseinek kéziratáért (l. VP VII. 30).

A VI ismertetési (időrendben): PDL 1844. I. 19. sz., őszutó [nov.] 10.: 91 (a megjelenés híréhez kapcsolódó méltatás, névtelenül); Élk II. 21. sz., nov. 20.: 688 (ua.; részletes ismertetést ígér); Spiegel (Pest) 94. sz., nov. 23.: 749 (Palk Miksától); Hond II. 25. sz., dec. 21.: 403—405 (*A helység kalapácsa* bírálatával együtt, Nádaskay Lajostól); Hírnök (Pozsony) 1845. 16. sz., febr. 25.: 63—64; és 17. sz., febr. 28.: 67—68 (Étőfi Andortól; Szeberényi Lajos álneve, l. a pozsonyi Századunk 1845. 30. sz., ápr. 15.: 233. lapján közölt nyilatkozatát, amelyben elismeri a cikk szerzőségét); BpHíradó 1845. 141. sz., márc. 4.: 147—148 („Szépirodalmi ujdonságok. Petőfi, Kerényi stb.” címen, Kerényi és Sujánszky Antal költeményeinek ismertetésével együtt, névtelenül. A recenzió szerzője Toldy Ferenc volt, l. Greguss Ágost: „Toldy Ferenc

félszázados irodalmi munkássága." 1821—1871. Pest, 1871. 42); IrŐr 1845. [1. évf.] 4. sz., aug. 16.: 25—29. és 5. sz., szept. 6.: 33—37 (Császár [Ferenc]től, *A helység kalapácsa, János vitéz és a Cipruslombok* ismertetésével együtt).

Az egykorú sajtóba a „nem-hivatalos” kritika, az olvasóközönség hangja is eljutott; igaz, tudtunkkal csak egyetlen kis közlemény formájában. Az egyébként ismeretlen Oláh Károly írja Dunavecseről 1844 végén: „Nincs kör kis városunkban, hogy Petőfiről ne emlékeznénk, mint különösen tisztelt hazánkfiáról, (mire valóban is büszkék lehetünk, hogy az anya, ki Petőfi bölcsőjét ringatá, körünkben van); versei gyűjteményét tapsok közt fogadtuk, s mint igen jelest, nagy becsben tartjuk, dalolva népdalait még a fonóházakban is.” A közléshez fűzött lapalji megjegyzés: „Áz illy eleven hatás legszebb jutalma a költőnek. A szerk.” [Vahot Imre.] (PDI 1844. I. fé. 24. sz., télelő [dec.] 15.: 174.)

PETŐFI VERSEINEK KÖZLÉSE GYŰJTEMÉNYES KÖTETÉN KÍVŰL (1844)

Petőfi publikációs lehetőségei 1844-ben az előző évhez képest tovább bővültek: a közölt költemények száma az összes korábbiak (1842—1843) csaknem kétszeresére nőtt (a VI-ben kiadottakat nem számítva). Mint új mozzanat tűnik szembe a közlések rendszeressége: alább látni fogjuk, hogy Petőfi a PDI-nak (elvb) minden számába ad egy-egy verset, ugyanakkor (az év második felében) az *Életképek* havonta egy költeményét közli (l. 156. sz. jegyz., → 305). Ebben a folyóiratban már az év első felében is összesen öt költeménye jelenik meg (januárban napvilágot látott három népdala közléséről l. 103. sz. jegyz., → 1. 457; a további kettőéről 118. sz. jegyz., → 158), s nem hiába keresi fel a *Regélő Pesti Divatlap* (a *Pesti Divatlap* elődje) szerkesztőségét sem: két költeményét ebben is kiadják április, ill. május folyamán (vö. 122. sz. jegyz., → 174). A *Honderú* (mellyel mint közlési lehetőséggel már 1843-ben is számolt) 1844-ben ugyancsak elfogadja és közzéteszi két versét (l. 114. sz. jegyz., → 144).

Petőfi versei 1844. évi közlésének legfontosabb fórumává kétségkívül a *Pesti Divatlap* válik, amely szinte átveszi azt a szerepet, amelyet e vonatkozásban az előző év folyamán az 1843 végén megszűnt *Ath* játszott. Ez a körülmény szorosan összefügg a költőnek a folyóiratnál végzett segéd-szerkesztői tevékenységével, ill. azzal a megállapodással, amit e munkájának megkezdése előtt a szerkesztővel, Vahot Imrével kötött.

A legkorábbi ismert adat e megállapodásról magától Petőfitől származik, aki 1844. ápr. 15-én kelt levelében azt írta debreceni barátjának, Pákh Albertnek, hogy lemond a színészetéről, és „már bizonyos”, hogy július elsejétől kezdve Vahot Imre mellett a *Regélő* (új címén *Pesti Divatlap*) segéd-szerkesztője lesz. Megismétli, ill. megerősíti ezt két héttel később, ápr. 28-án Dunavecseről Tárkányi Bélához intézett levele végén is (l. VP VII. 27, 29; — a színészi pályáról való lemondás kérdésével részletesebben a *Bucsu a színésztől* jegyzetében foglalkozunk, → 331). Ezek a levélrészletek meggyőzhetnek arról, hogy a költő már április első felében határozottan elkötelezte magát Vahotnak. Ez minden valószínűség szerint Dunavecseről való visszatérése és a Pákhnak írt levél kelte, tehát kb. ápr. 10—15. között történt: egyrészt a Dunavecserén keletkezett *Egy estém otthonn*-ban a színészetet még „mesterség”-ének nevezi (szemben a közvetlenül munkába állása előtti *Karényi Frigyeshez* c. költői levél 20. sorával: *Hiszen színész már többé nem vagyok*; l. erről 165. sz. jegyz., → 332), másrészt Pákhnak hűsvét után újságolja ezt a kétségkívül nagy horderejű lépését, jöllehet neki kimutathatóan a hűsvét előtti napokban is írt, ti. amikor tartozását volt debreceni háziasszonyának megküldte (vö. VP VII. 293).

Vahot Imre a jelek szerint ugyancsak ekkortájt fogott hozzá a RPDl-t felváltó új vállalkozása, a PDI megindításának előkészítéséhez. Másutt részletesebben elmondjuk, hogy a *Regélő*t Erdélyi — Vahot segédletével — 1844

elejétől fogva még Garay (mint névleges laptulajdonos) neve alatt szerkesztette, mert az Erdélyitől tervezett új vállalkozás legfelsőbb jóváhagyása késett; s bár március folyamán végre megérkezett, az ekkor már hosszabb nyugat-európai utazásra készülő író mind a Regélő további számainak, mind az új folyóiratnak a szerkesztését távolléte idejére, ideiglenesen, Vahotnak engedte át. Ezzel kapcsolatos írásbeli megállapodásuk megkötésére közvetlenül Erdélyi elutazása előtt, ápr. 18-án került sor (l. 122. sz. jegyz., → 173). Erdélyi tehát segédszerkesztőjét kérte fel, hogy ideiglenesen helyettesítse (bár Vahot nem adta ki többé kezéből a lapot), Vahotnak meg új segédszerkesztő után kellett néznie. Választása Petőfire esett, azaz: a költő voltaképpen Vahot örökébe lépett. Ez, mint láttuk, április derekán történt, s Petőfi több jóakarójának, barátjának tanácsát kikérte a dologban, ő maga tehát eleinte tévovázott, hogy elfogadja-e az ajánlatot; feltehetőleg Vörösmarty biztatása nyomott a legtöbbet a latban, amikor igent mondott Vahotnak.

Kevesébb világos, hogy mi készítette Vahotot Petőfi „felszólítására”. Nem valószínű, hogy ezt Erdélyi kezdeményezte volna (Vahot aug. 19-én mint előtte ismeretlen tényt közli vele, hogy Petőfi a PDI segédszerkesztője, l. alább), inkább feltehető ez Vörösmartyról. Vahot ugyan emlékezéseiben csak annyit ismer el, hogy Vörösmarty Petőfit mint „dolgozótársat” ajánlotta figyelmébe, tehát csak arra kérte volna, hogy adjon helyet lapjában az ifjú, tehetséges költő verseinek; ezekről az állítólagos emlékiratokról azonban minden túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy mint biográfiai források alig vehetők számba: szerzőjük megbízhatatlan memóriájának sok tévedését és torzítását is felülmúlják a hiúságából, önreklamációsából, állandó védekező-megtehetőző alapállásából fakadó tudatos, durva ferdtészei — Petőfivel való kapcsolatának egészét és részleteit illetően mindenesetre (l. Hatvány észrevételeit: „Vahot Imre esete Petőfi Sándorral.” Hatv² I. 639—642). Érdemes ennek illusztrálására egykorú leveleink egyes részleteit szembesíteni emlékezéseiben tett nyilatkozataival. 1844. aug. 19-én pl. így írt Erdélyinek: „Petőfi minden számba ír humoristicus verset; ő az én segédem — nagy korhely.” (ErdLev I. 224; Petőfi „korhely”-ségéről l. 180. sz. jegyz., → 378), dec. 31-én pedig: „Petőfi [...] segédszerkesztőnek nem való, — igen sok dologom van miatta, mindent magam viszek” (ErdLev I. 240), végül 1845. febr. 19-én: „Petőfi megunván nálam a segédkedést, mit igen hanyagul vitt, most Dobrossy jön hozzám” (uo. I. 245). Emlékirataiban ezeket a vádakat — szinte szó szerint azonos megfogalmazásban — mások szájába adja: „szerkesztősegédnek hívtam őt meg, dacára annak, hogy némely jó barátai rossz híret költötték, korhelységgel vádolták, s azzal ijesztgettek, hogy a szerkesztő-segédi gépies munkához nem lesz kedve és türelme” (Budapesti Viszhang 1856. 15—16, ill. Vahot: Eml² I. 231); a maga részéről viszont — egykorú közléseivel ellentétben — így magasztalja fel Petőfi hajdani szerkesztői tevékenységét: „mint segédszerkesztő lapom mechanikai kiállításában a legnagyobb szorgalmat fejté ki, és minden, még a legkisebb dologban is oly rendes, oly lelkiismeretesen pontos, oly ügyes vala, mint azt egy költőtől várni alig lehetett.” (Uo. I. 234.)

De nemcsak Vahotnak különböző időben kelt nyilatkozatai közt fedezhetők fel ellentmondások, hanem egyes emlékezései és hitelesen alátámasztható tények között is. Azt állítja, azért „ment tovább” (Vahot kifejezése) Vörösmartynak Petőfit illető kérésénél s hívta meg a költőt mindjárt *segédjének*, mert — úgymond — már akkor is nagy jövőt jósolt Petőfi „mindinkább fejledező költői talentomának”, s felismerte és megkedvelte „tösgyökeres magyarságu írásmódját, művei eredetiségét”. (Így adja elő — Vahot nyomán — Zilahy is, 55.) Ezzel szemben a Nemzeti Kőr márc. 27-i igazgató-választmányi ülésének jegyzőkönyvéből tudjuk, hogy a résztvevők közül éppen

Vahot volt az egyetlen, aki nem vállalt kezességet a költőnek — *Versei* jövedelmére — előlegezett összeg huszadrészéért (I. Bev., → 111), tehát nemcsak hogy nem ismerte fel Petőfi tehetségét, hanem szinte tüntetően bizalmatlan volt iránta, s nem volt hajlandó 3 pengő forintot kockára tenni az érdekében. Fenti szépitgetéseit megtetézte egy durva kronológiai hibával is: ti. emlékezéseiben a költő 1843. évi kecskeméti színészi működését — hogy, hogy nem — egy évvel későbbre, 1844 tavaszára tette: állítása szerint onnan hívta fel segédszerkesztőnek. Ezzel kapcsolatban még fel is idézi Petőfi esetét ottani gazdasszonyával, aki „biztosítékul egy régi könyvet foglalt le tőle” tartozása fejében (I. Budapesti Viszhang 1856. i. h., ill. Vahot: Éml¹ I. 231—232, Zilahy 55.). Nem tudjuk, kitől és mikor hallott Petőfi életének erről az epizódjáról (részletesebben megírta később Jókai, ill. Némethy György, a költő kecskeméti színésztársa is, vö. Hatv² I. 446—448), amelyet feltehetően Petőfi debreceni tartozásának historiájával kevert össze s kapcsolot közvetlen előzményként a költő életének 1844. évi fordulatahoz. Tévedésében szerepet játszhatott a *Bucsu a színésztől* c. vers: ebben ugyanis Petőfi, új hivatala elfoglalásának küszöbén, azt írta: *Eddig Thalia papja voltam, | Most szerkesztőségéd leszek, amit Vahot — úgy látszik — betű szerint értelmezett* (ezt a részletet emlékiratainak Petőfi segédszerkesztői működéséről szóló fejezetében ő maga is idézi, i. m. I. 254). Ennek a félreértésnek a következménye az is, hogy emlékirataiban közvetlenül a lap megindítása előtt állapodik meg Petőfivel: a költő egyenesen Kecskemétről érkezik a szerkesztőségbe, s ezekkel a szavakkal lép be hozzá: „En Petőfi vagyok, feljöttem Pestre önnek meghívására” (Vahot i. h.). Vahot tehát teljesen megfeledkezett arról, milyen körülmények között nyerte meg a költő beleegyezését; egy szót sem szól a Nemzeti Körnek a *Versék* kiadásával kapcsolatos határozatáról, amelynek meghozatalában ő maga is részt vett (s amely kétségkívül okozati összefüggésben volt ezzel a megegyezéssel; vö. a VI kiadástörténetével, → 112), s arról sem, hogy kiszemelt és felfogadott „segéde” a megegyezés után a folyóirat megindulásáig, mintegy két hónapi időre, vidékre költözött. Onnan való visszatérésére emlékezhetett Vahot homályosan, s azt kapcsolta össze a költő egykori vándorszínészéletének egyik korábbi szakaszával. Pedig Petőfi, mint láttuk, áprilisi megegyezésük óta már a lap segédszerkesztőjének tekintette magát, tehát korántsem ismeretlenül vagy tájékozatlanul állított be hozzá. Erre maga Vahot is könnyű szerrel rájöhetett volna, ha emlékezéseinek írása közben végiglapozza a RPD1 1844. évi számain. Ebben a lapban ugyanis két ízben is közzétette az új címen meginduló lap előfizetési felhívását és programját (I. máj. 26. 42. sz. 657—658, „Erdélyi János kiadó” aláírással, ill. jún. 6. 45. sz. 717—720, „Vahot Imre szerkesztő” és „Erdélyi János kiadó” aláírással; közzétette még a Jelenkor máj. 26-i, a PHír1 máj. 30-i számának hirdetésrovatában, s kiadta önálló róplap formájában is, vö. Erd-Lev I. 224), melyben a folyóirat leendő munkatársai közt említett Petőfy [!] neve mellett már ez olvasható: „(e lap segéde)” Ez pedig a másik fél, Vahot felől is félreérthetetlenül bizonyítja, hogy a megállapodás a szerkesztő és a segédszerkesztő között még Petőfinek Dunavécserére való elutazása előtt megtörtént. (A költőt alkalmazó Vahot indítékairól l. még Fekete Sándor fejtegetését: Fekete: PSsz 6—7.)

Petőfi Pestre érkezésének június 15-e körüli időpontjából (I. 144. sz. jegyz., → 266) arra lehet következtetni, hogy a költő már annak a „próbalap”-nak a létrehozásában is részt vett, amelyet Vahot figyelemkeltés céljából jún. 20-án adott ki (ennek tartalma nagyjából azonos volt az 1. számmal).

Vahot emlékezetkihagyásait és tudatos ferdtéteit tekintetbe véve teljesen indokoltnak látszik, hogy erős fenntartással fogadjuk azokat a közléseit is, amelyekben a kettejük közt létrejött megegyezést részletezi (Petőfi erről

sehol sem írt): „Az általam átvett s gyökeresen átalakítandó Pesti Divatlap hetenként egyszer fog megjelenni, s Önnek mint segédemnek nem lesz más dolga, mint a nyomdai hibákat egyszer kijavítani, egyet más magyarra fordítani, s minden számban egy-egy magyaros zamatu s izü verset írni. [...] A mondott segédi foglalkozásért ajánlok önnek szállást, jó magyaros táplát, kiszolgálót, s havonként 15 pengő forintot, s ezen fölül minden versét külön díjazom, mi havonként szintén fölmehet 20—30 forintra.” (Vahot: Eml² I. 232—233.) Petőfi tényleges segédszerkesztői munkája valójában sokkal több és terhesebb volt a Vahottól felvázoltnál (Fekete Sándor egész füzetet szentelt a bizonyításnak: I. Fekete: PŠsz), azt pedig, hogy verseinek külön honoráriuma nem mehetett föl 20—30 pengő forintra, már Ferenczi megjegyezte (I. FPÉ II. 16; vö. még Törő Györgyi részletes számításaival és fejtegetéseivel: „Petőfi anyagi helyzete.” TanPet 63—67). Bennünket ezúttal a megállapodásnak az a pontja érdekel, hogy a költőnek a folyóirat minden számába — tehát hetenként — kellett egy-egy verset adnia. (Ha végignézzük a PDI szóban forgó számait, megállapíthatjuk, hogy a júl. 1. heti, tehát legelső, továbbá a nov. 10-i és a dec. 22-i füzet kivételével valóban mindegyik közölt Petőfi-verset, I. Petőfi 1844. évi versközléseinek alábbi táblázatát.) Nem tudjuk, hogy ezt csakugyan Vahot ajánlotta-e föl, ill. szabta-e feltételként; mint feljebb céloztunk rá, ekkor még aligha ismerte fel Petőfiben azt a nagy tehetségű költőt, aki verseivel sokkal inkább hasznára válhatott a vállalkozásnak, mint korrektori és fordítói munkájával. (Ebben az esetben Vahot már ekkor kikötötte volna, hogy kizárólag az ő lapjába adjon költeményeket, amire csak 1845 elején beszélt rá; I. Petőfinek 1847. márc. 31-én Aranyhoz intézett sorait: 1845 elején vagy egy hónapig unszolt engem Vahot Imre mindenképen, hogy kivekesztőleg az ő lapjába dolgozzam stb., VP VII. 53.) Inkább Vörösmarty tanácsolhatta neki, hogy Petőfitől rendszeresen hozzon verset. Petőfinek természetesen kapóra jött ez az ajánlat, mely folyamatos közlési lehetőséget és jövedelemtöbbletet biztosított a számára, hiszen kész versek már akkor is bőven álltak rendelkezésére. A megegyezésnek ez a pontja mindenesetre döntő mértékben járulhatott hozzá ahhoz, hogy elfogadta a felkínált állást. (Ezért, de egyéb megfontolások miatt is, el kell utasítanunk Várady Antal emlékezésének azt az állítását, hogy Vahot a versekért nem fizetett külön honoráriumot, I. V. A.: „Berecz Károly visszaemlékezései Petőfi Sándorra.” [Vitacikk.] MPol 1874. 195. sz., aug. 28.: 1.)

A folyóiratokon kívül Petőfi 1844-ben az „Aradi Vészlapok”-albumban is közreadhatta öt költeményét (I. erről 132. sz. jegyz., → 217—218), egyet pedig, ti. *A helység kalapácsa*-t önálló füzet formájában jelentetett meg (I. a HK jegyz., → 420—421).

A VI füzeten kívül 1844-ben — lapokban, albumban, ill. önállóan — megjelent költeményeinek száma (a HK-ból közölt mutatványt külön egységnek véve) összesen 49 volt, I. az alábbi időrendi táblázatot.

Petőfi versei 1844. évi közléseinek időrendi felsorolása

A megjelenés ideje	helye	A vers címe
Jan. 2. fele	Élk	<i>Népdalok I—III. (A virágnak megtiltani nem lehet. . . , A szerelem. . . , Kis furulyám szomorúfűz ága. . .)</i>
Ápr. 2. fele	Élk	<i>Végszó *** hoz</i>
Ápr. 21.	RPDl	<i>Ivás közben</i>

A megjelenés ideje	helye	A vers címe
Máj. 19.	RPDl	<i>Egy estém otthonn</i>
Máj. 2. fele	Élk	<i>Szomjas ember tünődése</i>
Júl. 10.	Élk	<i>Hattyudalféle</i>
Júl. 2. hete	PDI	<i>Levél Kerényi Frigyeshez</i>
Júl. 3. hete	PDI	<i>Kedves vendégek</i>
Júl. 4. hete	PDI	<i>A boldog pestiek</i>
Aug. 3.	Hond	<i>Honfidal</i>
Aug. 1. hete	PDI	<i>Színházban</i>
Aug. 2. hete	PDI	<i>Javulási szándék</i>
Aug. 3. hete	PDI	<i>Néprománc (Megy a juhász számaron...)</i>
Aug. 21.	Élk	<i>Egri hangok</i>
Aug. 4. hete	PDI	<i>Irtóztató csalódás</i>
Aug. 4. hete	PDI	<i>Poharamhoz (Pönögei Kis Pál álnéven)</i>
Aug. 5. hete	PDI	<i>Néprománc (Fürdik a holdvilág az ég ten- gerében...)</i>
Szept. 1. hete	PDI	<i>Bucsú a színészettől</i>
Szept. 11.	Élk	<i>Felelet Tompa Miskának (későbbi címe: Tompa Mihályhoz)</i>
Szept. 2. hete	PDI	<i>Népdal (Ezrivel terem a fán a meggy...)</i>
Szept. 3. hete	PDI	<i>Egressy Gáborhoz</i>
Szept. 4. hete	PDI	<i>Népdal (De már nem tudom, mit csinál- jak...)</i>
Szept. végén	AV (album)	<i>Népdalok I—II. (Mi folyott a mezőn... , [Virít a kikirics...])</i> <i>Vándorélet</i> <i>Füstbe ment terv</i> <i>Dal a szivarról (végleges címe: Szerelem- és pipadal)</i>
Okt. 5.	Hond	<i>Az alföld</i>
Okt. 6.	PDI	<i>Ambrus gazda</i>
Okt. 9.	Élk	<i>Gazdálkodási nézetim (végleges címe: Gaz- dálkodási nézeteim)</i>
Okt. 13.	PDI	<i>Mutatvány A helység kalapácsá-ból</i>
Okt. 20.	PDI	<i>Halvány katona</i>
Okt. 20.	PDI	<i>Zsuzsikához (Ne hozd, ne hozd azt a bort... kezd.), Pönögei Kis Pál álnéven</i>
Okt. 25. körül (l. 192. sz. jegyz., → 421.)	önálló füzetben	<i>A helység kalapácsa</i>
Okt. 27.	PDI	<i>A leánykákhoz</i>
Nov. 3.	PDI	<i>Takarékosság</i>
Nov. 6.	Élk	<i>Népdalok I—II. (Az én torkom álló ma- lom... , Ez a világ a millyen nagy...)</i>
Nov. 5—8. között, (l. feljebb, → 127.)	önálló füzetben	<i>Versek 1842—1844. (Tartalmát l. az előző kötetben, → 1. 157—159, a Hazámban c. verstől Az alföld-ig bezárólag.)</i>
Nov. 17.	PDI	<i>A nap házaselete</i>
Nov. 24.	PDI	<i>Batthyányi és Károlyi grófnék</i>
Dec. 1.	PDI	<i>Hozzá</i>

A megjelenés ideje	helye	A vers címe
Dec. 8.	PDI	<i>Szerelmem gyötrelme. (Egy szőke hölgyhöz.)</i> I—II. (<i>Volnék bár sivatag bús szigete . . . . ,</i> <i>Az én szerelmem nem a csalogány . . . .</i> kezd.)
Dec. 15.	PDI	<i>Csökönai</i>
Dec. 28.	Élk	<i>Szobámban</i>
Dec. 29.	PDI	<i>Védegyleti dal</i>
Dec. 29.	PDI	<i>A természet vadvirága. (Dardanus-féle kritikusaimhoz.)</i>

MELLÉKLETEK

Ugy is, ki tudja? hogypa hallod?
Hebbsen kiarad's jó; Dalma's
Palan márt meg fém. eitené.

Nem is kívánom megtérsédat.
Ala's okajod, alá's megvetés
Uj frigyes,
A'st igeméj is keheretlen
Egyjéi érvölai e kebelben
A'st oketokirótt lánc-femes...

Nem lánc-fem. is, nem! egy világ vala,
Kéltnek napjád a hit lángola,
A'st drága hit!
Na' jött a végisélet napja,
Többet femni's jöl nem támasdathatja
Ledűlt világoni nemjeit.

Itten vedél hát, elpártolt barát,
Itti ábrándim lövet elivarad,
Itten vedél!
Fogad a múltalért emlékül
Megedalt barátság gyötrelméti
Vérvétől om lottó Pórnymet.

S. S. S. S. S.

27183

P. 39.

Ivás közben.

Itt van a bor.
Itt van a bor. Szent igaz.
Itt van a bor.
A tiszony. Szent igaz.
Itt van a bor. Szent igaz.
Itt van a bor. Szent igaz.
Itt van a bor. Szent igaz.

Mennyire máis a pohár?... csak
ötödik?
Terveim: ugye, becsülettel
Működik!
Működik megfelelően ezt annyival,
s lábam most máis ötöt is ingamul.

Így a lábam; a nyelvem meg?
Egyszer.
Sokom a szerepművei.
Szerelem,
Ladonad a bor, mely letepege,
Gondolajaim led-Ad-tervez serege.

Lehogy sem tom lifejermi
Magamat....
Architektel, hogy talán a
bor miatt?
Kezgyétel, ides atyámfiat,
Nélem a bor nem jolod megástani.
Nélem a bor hogymitérs is
Katonák?
Klár hiába voltam volna
Katonák?

2. Ivás közben. (122. sz. vers.) A kézirat első lapja, a közlésekből elhagyott mottóval. (PIM—Kézirattár.)

VÁNDOR ÉLET.

Szabad az életünk,
Adót nem fizetünk,
Lakunk az égi bolt; stb.

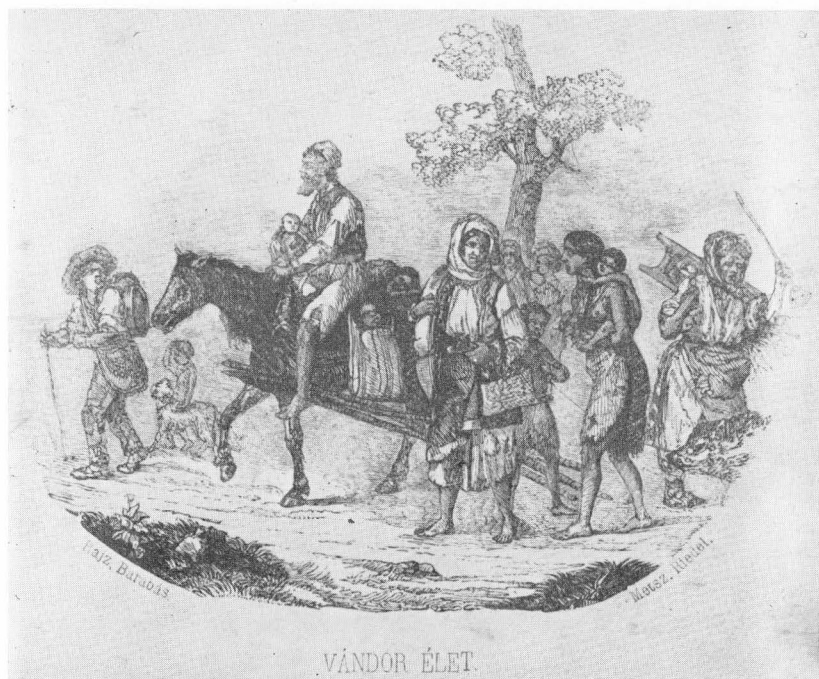
Szigligeti

Szent Kleofás! . . .
Milyen karavan!
Nem lehet más,
Mint oláh cigány.
Avagy e szép utazási rend
S póre purdék serge mit jelent?

Ott buzódik a díszes csapat
Hosszu sorban erdővég alatt;
A családfő vén kehes lovon,
Kit kötőfékszárnál fogva von
Ügygyel hajjal egy izmos legény!
No hisz izzad még az is szegény!
Mert bizony már régen lehete,
Hogy gabanczuk a csikófogat
Elhullatta . . . s most mi élete?
Koplásban tölt gyásznapokat
Ily esetben aztán ép erő,
Nem tudom, hogy volna nyerhető
S a mi több, ki rája nehezül,
Nem csak a jó Dade egyedül:
Oldalain egy-egy tarisznya lóg,
S mindenikben rajkók lathatók;
Ki-kidugvan borzas fejüket,
Pityeregnek szörnyű éneket --

3. A *Vándorélet!* (135. sz. vers) legkorábbi közlésének első lapja az „Aradi Vészlapok”-ban. Vele átellenben ragasztották be a Barabás Miklós rajzáról készült metszetet (l. 4. sz. mell.)

4. „Vándor élet.” Barabás Miklós rajza nyomán készült metszet az „Arad Vészlapok”-ban

Vándor élet.

habad az életünk,
Adót nem fizetünk,
Lakunk az égi boltok
szegélyén.

Stent Kleófád!....
Milyen karaván.
Nem lehet más,
Mint sláh ország.
Avagy e szép utazás: rend
E jöve purdék serge mit jelent?

Öt hurokát a díkes csapát
Közzük jobban erősej alatt,
A csatáján veim, kedves lovam,
Mint költője-késszal fogva von
Közvetlen közfát egy jámbor leány.
No hisz itt akad még az id. szegény!
Mert bizony más régen leheté,
Hogy zablancok a edikőfogás
Elhullatta.... s most mi életé?
Köztalálban tölts gyámságokat.
Mely eperben artém isz erő,
Nem tudom, hogy volna nyelhető.
S a mi több, hi rája neherül,
Nem esik a jó diade egyedül.
Olvassin egy egy tarisznya tég,
S mindenüttön rajtól láthatók,
Kihidugván borxad fejüket,

II
Dal a szivarról.

Szeretlek én, te jó nővény,
Mellyből szívarem késkisét -
Hogy is ne? püftöd fellege,
Miként galambom jeme két.

Szeretem én galambomat,
Miként szeretem a sokányt -
Hogy is ne? szívart és leány
Erőstem iguet egyaránt.

S miként a lyánystem, s mint a fijs,
Nem két-e a meny födele?
S miként arat, a menyfödel
- Csillagtüreben - nem lánjol-e?

Kapom a bánat abból
Az ég e kettőt én nezem,
Hogy látva öket, látsam art,
Kétől boldogságom nyerem.

Petöfi.

Népdalok.

I.

Kis menyecske, kijs kis menyecske!
Néj miéért vagy te más menyecske?
Na te mié nem volnál menyecske,
Nem volnál én kérésbecské!

Nem volnálrossát meg jivadnál,
Mert nekem vagyis pen szja, pen gar dag;
Van most urad, mívós, takarós,
Mívós, takarós, de haragós.

Nem tudom: perched-e ötet?
De tudom, nem faret? tégel;
Nem csak hogy perdelmet nem ismer,
Mégis menyecske, mié meg is ver?

Na megmond est az életed,
Fedd a kerebbe a kereded,
Lyedint b a Duna partjaira,
Mégörjüth együtt a Dunaiba.

II.

Virít a kikirics—
Caf virits, cab virits...
En egy is hervadot,
Hervadot, skvadot,
Caf virits, kikirics!

7. A Császár Ferenc-hagyaték első Népdalok-ciklusának (I. Kis menyecske, szép kis menyecske , II. Virít a kikirics... , l. 138., ill. 132. sz. vers) első lapja. (PIM—Kézirattár.)

Hiii teru.

Egida uton hara fele
Aron gondoltokain:
Miként fogom járítani
Köz nem látott anyam?

Mit mondol majd először is
Kedvedt. pipet neki?
Minden, mely bűlőm ringata,
A kart ügyedre ki.

És hátta fejembe járítalan
Kébbnél jobb gondolat,
Mig állni látszik az idő,
Dár a peres etalada.

✓ A his jolába tojpanél -
Könnel felem anyam,
Es szigter. ajkán ... ököllamul,
Minden a gyümölcs a fém.

Petőfi.

8. Hiii teru. A Füstbe ment teru (139. sz. vers) korábbi kéziratos változata.
(PIM-Kézirattár.)

Népdalok.

I.

Mi foly ott a mezőn?
Patakviznek gyöngye,
Vár szivem arcán?
És kútjának löngye.

Vad folyjon a patak!
Hajjal mentetben
Párod rózsá nyitlak
És zád merészen.

De löngyed ne folyjon,
Lelkem his leánya!
Elhervad a löngytől
Orvaid rósája.

II.

Mondom, ne ingerkedjetek velem!
Nem ismeretek a természetem.
Ha földtámad haragom szilvéjére,
Nem marad el fejed beveréje.

9. A Császár Ferenc-hagyaték második Népdalok-ciklusának (I. *Mi foly ott a mezőn.* II. *Mondom, ne ingerkedjetek velem . . .*, l. 141. és 142. sz. vers) első lapja. (PIM—Kézirattár.)

Jó a tréfa, jó, a maga helyén,
De bopkand, ha a mértéken túl mérs,
S ki megbopkand, legyen az arárci;
Megtanítom keresztjübe' dudálni.

....De te, kis tyány, mit kurodol tőlem?
Nikem ert én nem neked beszélem.
Szere mellem, edem a szögféged,
És világitó sem bántalak kéged!

Petőfi.

altan a kőbűnt 3/pe
avil 18d. 874

10. A Császár Ferenc-hagyaték második *Népdalok*-ciklusának második lapja.
(PIM—Kézirattár.)

Zsuzsika'hoz.

Vinirek én, benne a hold
Szobáimnak ablakain;
Sugárait szerezlemeden
Módolygva küldi ráim.

Szűnyű bohó! mit kárikálod
Öblöim szerezlemeden?
Sovagy talán aztal hitted,
Hogy köjeidet lesem?

Éstem ágába simas bir a,
Hogy téged nézzelék;
Jóten híreivel elmohotok -
Mit gondolkod veled!

Ut. ábrakellenben lakik
Akk én is Zsuzsikáim;
Akk várom én, ha valahogy
Még megpillantanais!

P. S.

Petűfikatörvény határozi meg a
kínai és a közeli nyelv. Petűfikatörvény
Könyvtár 0.10. 10. 10.

11. Zsuzsika'hoz. Az Éjjel (149. sz. vers) korábbi kéziratos változata.
(PIM—Kézirattár.)

Poharamhoz.

Különben én becsüllek, oh pohár!
Csak egy van benned, a mit restelek;
Azt restelem csak benned, oh pohár!
Hogy olyan könnyen kihörpentelek.

Ha én tenéked volnék, oh pohár!
Ki nem fogynék a borból sohasem;
Aztán, ha nékem volnál, oh pohár!
Innál belőlem véges végtelen.

Pönögei Kis Pál.

Irtóztató csalódás.

Elvégezém az én szívemben,
hogy magamat adnám borítalra.
Biblia.

A lelkem is sir!... — És miért?
O mert roppant búbánat ért!

Fogalmatok sincs róla, mi
Gyászos, költőnek hallani:
Hogy verse hitvány, verse roszt,
S egy kukk dicsőséget se' hoz...
És én hallottam ezeket,
És szívem ketté nem repedt!

Mi több: mely verseim felett
Mondának illy itéletet?
Szép bordalok, jó bordalok!
Tirólatok, tirólatok
Hallottam ezt... pedig hívém,

Hogy a hír kakasüllején
Anakreon, Vitéz Mihály
S Beranger már alattam áll,
Alattam áll általatok,
Szép bordalok, jó bordalok!

S im szép hitem tünderhona
A magasból lepottyana.

Amen hát! a mint van, legyen;
Meghajtom a sorsnak fejém,
És tűrök türedelmesen —
Nem zengem többé sohasem,
Nem zengem én a bort... csupán
Torkomba öntöm ezután.

Petőfi.

12. A Pönögei Kis Pál álnév alatt kiadott *Poharamhoz* és az *Irtóztató csalódás* (153., ill. 143. sz. vers) együttes közlése a PDI 1844. aug. 4. heti számában

A helység kalapácsa

című, sajtó alatt levő hősköltemény töredéke.

— — A széles tenyerű Fejenagy,
A helység kalapácsa,
A „jó napot adj' Isten"-re
Nem mondta: „fogadj' Isten”,
Nem mondott semmit,
De nem is hallotta beszédét
Bogarja komájának,
Dohogy hallotta, dehog? !...
Ő csak látott —
Oh mért kellett látnia ekkor?
Mért nem született vakon inkább?
És átaljában mért született?...
Ott látá térdepelésben
A helybeli légyszívű kántort
A szemérmes Erzsók
Ötvenöt éves lábainál.
E látványra szívét,
A tiszta szerelmű szívét,
Pokolbeli kinnak
Százharminczhatezer bicskája
Hasítottá keresztül,
S fölgyjúttá agyvelejét
A haragnak szintmásinája legott.
Mint prédájához a macska,
Zajatlan léptekkel
S szeme égő úszkával
Sompolygott a légyszívű kántor
Háta mögé,
A ki titokban
Gyötrődő szive érzelmét
Ekkép foglalta szavakba:
„Szemérmes Erzsók,
Koronája az asszonyi nemnek
S kezelője a bornak
S a pálinkának!
Losz-o engedelem számomra szí-
vedben,
Ha lelkeim tartalmát
Előttállni merészlem?...
De nekem már mindegy, akán van.
Akár nincs engedelem számomra,
Kimondom:
Mi írja az oldalamat.
Kimondom, igen,
Nem holmi czikornyá-beszéddel.
De az érzd egyszerű hangján: —
Kehleml kápolnájában
A hűsleges szerelemnek
Az öröklétnél
Félrőffel hosszabb gyertyája lobog
Szent lobogással.
S éretted lobog az,
O szemérmes Erzsók!
S ha meg nem koppantod
A viszonszerelem koppantójával:
El fog aludni,
És vele el fog aludni
Életem is!...
Itt várom itéletemet;
Most, rögtön, ezennel
Mondja ki szűz ajakad:
A reménység zöld koszortója
Üvedze-e homlokot,
Vagy a kétségbeesésnek
Bunkósbotja
Üssön agyon?...“
„Én utlek agyon...
Én vagyok a kétségbeesés!”
Szólt... nem! mennydörgött egy hang,
A széles tenyerű Fejenagnak hangja:
S széles tenyerével megragadá
A légyszívű kántor gallérját,
S fölemelte a térdepelésből,
Hogy talpa sem érte a földet:
Aztán meg letevé,
Hogy az orra is érte a földet
stb. stb
P e t ő f i.

13. Mutatvány *A helység kalapácsa*-ból (192. sz. vers) a PDL 1844. okt. 13-i számában

14. *A helység kalapácsa* (192. sz. vers) egykorú kiadásának (Budán, 1844) hátsó borítólapja. Állítólag Petőfi rajza

11. SZAM.
SZOMBAT.

ÓSZHÓ' 5.
1844.

AZ ALFÖLD.

Mit nekem te zordon Karpatoknak
Fenyvesekkel vadregényes tája!
Tán csodállak, ámde nem szeretlek,
S képzetem hegyvölgyedet nem járja.

Lenn az alföld' tengersík vidékin,
Ott vazyok honn. ott az én világom!
Börtönéből szabadult sas lettem,
Ha a román' végtelenjét látom.

Felröpülök ekkor gondolatban
Túl a földön felhők' közelébe,
S mosolyogva néz rám a Dunától
A Tiszáig nyúló róma' képe.

Délihábos ég alatt kolompol
Kis-Kunságnak száz kövér gulyója:
Deleléskor hosszú gému' kötnél
Széles vályu' kettős ága várja.

Méneseznek nyargaló futása
Zúg a szelthen, körmeik dobognak.
S a csikósok' kurjantása hallit,
S pattogása hangos ostoruknak.

A tanyáknál szellők' lögy ötében
Ringatozik a kalászos buza,
S a smaragdnek eleven színével
A környéket vígan koszoruzza.

Ide járnak szomszéd nadasokból
A vadlúdak esti szürkületben,
És ijedve kelnek legi utra,
Hogyha a nád a szeltől meglebben.

A tanyákon túl a pusztá' mélyén
All magányos, dölt kéményü csárda;
Látogatják a szomszjas betyárok,
Kecskemetre menven a vásárra.

A csárdánál törpe nyárfaerdő
Sárgul a királydinyés homokban;
Oda fészkel a visító verese,
Gyermekektől nem háborgatottan.

Ott tenyészik a bús árvalányhaj,
S kék virága a szamarakenyernek.
Hús tövéhez déli nap' hevében
Mégpihenni tarka gyíkok térnek.

Messze, hol az ég a földet éri,
A homályból kék gyümölcsök' orma
Néz, s megettök, mint halvány kődosziap,
Egyegy város' templomának tornya.

Szép vagy, alföld, legalább nekem szép!
Itt ringatták bölcsöm', itt születtem.
Itt boruljon rám a szemföldet, itt
Domborodjék a sír is föföttem.

PETŐFI.

RÖVIDÍTÉSEK

- AJÖM** Arany János Összes Művei. [Kritikai kiadás. Szerk. Voinovich Géza, Keresztury Dezsd.] 1—15. k. Bp. 1951—1975.
- ALitt** Acta Litteraria
- Ath** Athenaeum (folyóirat)
- AV** Aradi Vészlapok. Pest, 1844. XIV, 408 l.
- Badics** Petőfi Sándor válogatott költeményei. Magyarázatokkal kiadja Badics Ferenc. 1—2. k. Bp. 1888.
- BarHP** Baróti Lajos: Petőfi költeményeinek első kritikai kiadásáról. (Szerk. Havas Adolf. [1—4. közl.] EPhK 1894. 18. évf. 6—7, 8, 9, 10. füz. 505—516, 681—692, 789—798, 871—881. (Klly. is.)
- Baróti: PAd** Baróti Lajos: Petőfi adomák. Összegyűjtötte: — Bp. 1908. 160 l. (PKt 2.)
- Békés** Békés István: Petőfi nyomában. [Petőfi-képeskönyv.] Bp. 1959. 528 l. 1 t.
- Béranger 1862.** Béranger: Chansons. 1—2. k. Paris, 1862.
- Berecz** Berecz Károly: Petőfi Sándor. = B.K.: A régi „Fiatal Magyarország”. Bp. 1898. 1—51.
- Berze Nagy J., 1925.** Berze Nagy János: Petőfi költészetének folklor-párhuzamai. Ethn 1925. 21—48.
- Biernaczky** Biernaczky Szilárd: Petőfi „dalai” a nép között. (Vázlat a folklorizálódási folyamat kutatásához.) FK 1973. 349—398.
- Bloch** Bloch Móric (szerk.): Költészeti kézikönyv vagy magyar költemények példagyűjteménye ... költészet tanulók számára. Pest, 1845. 201 [5] l.
- Bodolay** Bodolay Géza: Irodalmi diáktársaságok 1785—1848. Bp. 1963. 809 (3) l.
- BpHiradó** Budapesti Híradó
- BpHirl** Budapesti Hírlap
- BpSz** Budapesti Szemle
- CI** Cipruslombok Etelke sírjáról. Pest, 1845. Beimel ny. 63 l.
- CzF** Czuczor Gergely—Fogarasi János: A magyar nyelv szótára. 1—6. k. Pest, 1862—1874.
- Császár: IrŐr 1845.** Császár Ferenc: Petőfi Sándor költeményes munkái. (+ dátum és lapszám) [Bírálat. 1—2. közl.] IrŐr 1845. 4. sz., aug. 16.: 25—29; 5. sz., szept. 6.: 33—37.
- Degré** Degré Alajos: Visszaemlékezéseim. 1—2. k. Bp. 1883.

- Dienes: FP Dienes András: A fiatal Petőfi. (A költő származása és életútja 1838 nyaráig.) [Szerk.] H. Törő Györgyi. Bp. 1968. 346 l. 10 t.
- Dienes: LP Dienes András: A legendák Petőfije. Bp. 1957. 278 [2] l.
- Dienes: PU Dienes András: 7 falun, 7 városon át Petőfi útján. Bp. 1960. 109 l.
- Divatcs DK 1874. Divatcsarnok
Petőfi Sándor költeményei. [Díszkiadás.] Hiteles kéziratok alapján megigazított és hazai művészek rajzaival díszített 1. teljes kiad. Bp. 1874. Athenaeum. V, 758 l. 1 t.
- Dugonics Dugonics András: Magyar példa beszédek és jeles mondások. 1—2. r. Szeged, 1820.
- Dux Ausgewählte Gedichte von Petőfi. Aus dem Ungarischen übersetzt von Adolf Dux. Wien, 1846. VII, 102 l.
- Élk Életképek
- EPhK Egyetemes Philologiai Közlöny
- EPN Endrődi Sándor: Petőfi napjai a magyar irodalomban. Bp. 1911. [16] 543 [1] l. 11 mell. (PKt 29—30.)
- Erdélyi[?]; IrŐr 1846 (+ dátum és lapszám) 12 [Erdélyi János?]: Petőfi Sándor újabb költeményei. a) Versek, 1844—1845. b) Szerelmem gyöngyei. [Ísmertetés.] IrŐr 1846. 13. sz. márc. 14.: 129—134. — Erdélyi feltehető szerzőségére nézve l. Erdélyi Ilona cikkét: Ki volt a 12-es bíráló? It 1972. 2. sz. 367—382.
- ErdLev Erdélyi János levelezése. 1—2. k. (Szerk. T. Erdélyi Ilona.) Bp. 1960, 1962.
- ErdNM Erdélyi János: Népdalok és mondák. A Kisfaludy-Társaság megbízásából szerk. és kiad. —. 1—3. k. Pest, 1846—1848. (Magyar Népköltési Gyűjtemény.)
- ÉrtSz A magyar nyelv értelmező szótára. 1—7. k. Bp. 1959—1962.
- Ethn Ethnographia
- EtSz Gombocz Zoltán—Melich János: Magyar etymológiai szótár. Bp. 1914—1944.
- Fekete: PSÉ I. Fekete Sándor: Petőfi Sándor életrajza. I. k. A költő gyermek- és ifjúkora. Bp. 1973. 363 [1] l.
- Fekete: PSsz Fekete Sándor: Petőfi, a segédszerkesztő. Bp. 1958. 97 l. (ItFüz 20.)
- Fekete: PVsz Fekete Sándor: Petőfi a vándorszínész. Bp. 1969. 219 l. (ItFüz 64.)
- Ferenczi: SzSz Ferenczi Zoltán: Szabadság, szerelem. Bp. 1909. 141 [2] l. (PKt 6.)
- Fischer Fischer Sándor: Petőfi élete és művei. Ford. Tolnai Lajos. Bp. 1890. XIV, 639 l.
- FK Filológiai Közlöny
- FővL Fővárosi Lapok
- FPÉ Ferenczi Zoltán: Petőfi életrajza. 1—3. k. Bp. 1896.
- Függ Függetlenség
- GJOM Garay János Összes munkái. 1—5. k. [Kiad.] Ferenczy József. Bp. 1886.

- Greguss: Futár 1847. Futár. Greguss Ákostul [Ágost]. Szarvas, 1847. 28 l. (Megjelent aug. 12-én, l. EPN 322; uo. 322—336. a Petőfire vonatkozó részletek szövege.)
- Gulyás: ÁL Gulyás Pál: Magyar írói álnév lexikon. Bp. 1956. 706 l.
- Gyulai: PSLK Gyulai Pál: Petőfi Sándor és lyrai költészetünk. [Bev. és jegyz. ell.] Ferenczi Zoltán. Bp. 1908. 126 l. (PKt 5.) Először megjelent: Új Magyar Múzeum 1854. 4. évf. I. k. 24—43, 97—124. Később többször is újra kiadták. — A fenti rövidítéssel a PKt-ban megjelent kiadásra utalunk.
- Hankiss Hankiss János: Petőfi és a francia költők. BpSz 1923. 551. sz., jan.: 1—28.
- Hatv² Hatvany Lajos: Így élt Petőfi. 2. jav. kiad. (Szerk. Kiss József—Pándi Pál. Sajtó alá rendezte Kiss József.) 1—2. k. Bp. 1967.
- Hirn Hirnök (Pozsony)
- HK A helység kalapácsa. Budán, 1844. 68 l.
- Hond Honderú
- Horváth (J.) Horváth János: Petőfi Sándor. Bp. 1922. 597 l. (Címnapkiad.: 1926.)
- Horváth (J.): Népi-esség Horváth János: A magyar irodalmi népiesség Faludtól Petőfiig. Bp. 1927. 390 l.
- Hölgyf Hölgyfutár
- HP Petőfi Sándor összes művei. Végleges, teljes kiadás. Eredeti kéziratok és kiadások alapján rendezte, jegyzetekkel és variánsokkal kísérte Havas Adolf. 1—6. k. (1—3. k.: Petőfi Sándor összes költeményei. 4—6. k.: Petőfi Sándor vegyes művei.) Bp. 1892—1896.
- Illyés 1963. Illyés Gyula: Petőfi Sándor. [Bőv. kiad.] Bp. 1963. 681 [1] l.
- Imre S. Imre Sándor: Irodalmi tanulmányok. 1—2. k. Bp. 1897. — A 2. kötetben „Petőfi és némely külföldi költők” közös cím alatt közölt tanulmányok (Petőfi és a franciák, Whitman és Petőfi, Petőfi és Heine, Petőfi és Burns, Petőfi és Leopardi) először a BpSz 1894. évf. 79—80. kötetében jelentek meg.
- IrŐr Irodalmi Őr (az Élk melléklapja)
- Isoz Isoz Kálmán: Petőfi dalok. (Zenei bibliográfia.) Bp. 1931. 109 [2] l. (Magyar zeneművek könyvésze-
te.)
- It Irodalomtörténet
- ItFüz Irodalomtörténeti Füzetek (sorozat)
- ItK Irodalomtörténeti Közlemények
- Jkv. (jkv.) A Nemzeti Kör 1844. évi jegyzőkönyve (1. Bev.,
→ 108.)
- Jókai: TE Jókai Mór: Tarka élet. 1—2. k. Pest, 1855—1856: (2. változatlan kiad.: Pest, 1858.) I. k. 1—50. Egy magyar költő életéből. Regény és még sem regény. 2. k. 23—29: Petőfi és a censor. [Stb.]
- KépCsall, Kertbeny Képes Családi Lapok
- Petőfy [Petőfi], Alexander: Gedichte. Nebst einem Anhang anderer ungarischer Dichter. Übertragen

- von [Karl Maria] Kertbeny. Frankfurt a. M., 1849. XVIII [4] 466 [2] 1.
Kéry Gyula: Friss nyomou. Bp. 1908. 171 [2] 1. (PKt 1.)
A Kisfaludy Társaság Évlapjai
Kiss J., PIMÉvk 1973. Kiss József: „Művész és költő!” (Petőfi megváltása a pápai kollégiumtól.) PIMÉvk 10. k. 1973. 85—106.
Kiss József: A *Versek* 2. füzetének kiadástörténete. MKsz 1973. 1. sz. 4—18.
Kiss J., TanPet (+ lapsz.) Kiss József: Petőfi az egykorú hazai német nyelvű sajtóban. 1844—1846. TanPet 91—193.
Mezősi: PDv (I—II. Mezősi Károly: Petőfi Dunavécsein. (1—2. közl.) + lapsz.) Forrás (Kecskemét) 1969. 2. sz., máj.: 38—46; 3. sz., júl.: 34—46.
MHirl Magyar Hírlap
MKsz Magyar Könyvszemle
MNemz Magyar Nemzet
MNy Magyar Nyelv
M.orosz. Magyarország (hírlap)
MPol Magyar Politika
MSalon (MSzalon) Magyar Salon (Szalon)
MSzépírSz Magyar Szépirodalmi Szemle
MSzZskB A Magyarországon megjelent színházi zsebkönyvek bibliográfiája. Összeállította Hankiss Elemér—Berczely A. Károlyné. Bp. 1961. 481 [3] 1.
MTA I. OK A Magyar Tudományos Akadémia I. Osztályának Közleményei
MTAK A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (Kézirattár), Bp.
MTsz Szinnyei József: Magyar Tájéztató. 1—2. k. Bp. 1898—1901.
MTud Magyar Tudomány
MU Magyar Ujság
Müller Müller Lipót: Petőfi politikai költészete és Béranger. Bp. 1924. 55 l. (Eötvös-füzetek 3.)
Nádaskay: Hond Nádaskay Lajos: Versek. Írta Petőfi Sándor. 1842—1844. — A helység kalapácsa. Írta Petőfi Sándor. [Bírálat.] Hond 1844. II. 25. sz., dec. 21.: 403—405.
Nagy Ignác: TK Nagy Ignác: Menny és pokol. 2. füz. Pest, 1846. 10—16: Tigris költészet. (Úk.: EPN 147—152.)
NyIrTudKözl Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények (Közlösvár)
Nyr Magyar Nyelvőr
NySz Szarvas Gábor—Simonyi Zsigmond: Magyar Nyelvtörténeti Szótár. 1—3. k. Bp. 1890—1893.
NyUSz Szily Kálmán: A magyar nyelvújítás szótára. 1—2. k. Bp. 1902, 1908.
OL Országos Levéltár, Bp.
OrlAd Orlay [Petrics] Soma: Adatok Petőfi életéhez. 1—2. közl. BpSz 1879. 19. k. 37. sz. 1—19; 38. sz. 336—369.
OSzK Országos Széchényi Könyvtár (Kézirattár), Bp.
ÓK1 Petőfi összes költeményei. Pest, 1847. Emich. [6] 537 [7] 1. 1 t.

- ÖK2(a, b), ÖK3 Petőfi Sándor összes költeményei. 1842—1846. 2. kiad. Pest, 1848. A kiadás különböző szedésű változatairól — ÖK2(a, b), ÖK3 — l. az 1. kötet jegyzeteinek bevezetésében a Petőfi-kiadásokról szóló fejezetet (→ 1. 123).
- PAd L. Baróti: PAd
- PAlb 1898. Petőfi-album. A Petőfi-Társaság megbízásából szerk. Bartók Lajos—Endrődi Sándor—Szana Tamás. Bp. 1898. VI [2] 263 [1] l. 14 t.
- PÁll Petőfi állomásai. (Versek és elemzések.) [Tanulmánykötet.] (Szerk. Pándi Pál.) Bp. 1976. 702 [2] l.
- Pándi Pándi Pál: Petőfi. (A költő útja 1844 végéig.) Bp. (1961.) 589 [1] l. Címlapkiadása: 1962.
- PDI Pesti Divatlap
- PDv L. Mezősi (Károly): PDv
- PDV L. Péchy (Imre): PDV
- Péchy: PDV Péchy Imre: Petőfi Duna-Vecsén. Koszoru 1879. 2. k. 4. füz. 370—376.
- Péchy: PZs Péchy Imre: Petőfi és Zsuzsikája. VU 1879. 26. évf. 31. sz., aug. 3.: 497—498.
- PéK Petőfi és kora. [Tanulmányok.] Szerk.: Lukácsy Sándor—Varga János. Bp. 1970. 707 l.
- PetMúz Petőfi-Múzeum (folyóirat)
- Petrik 1712—1860. Petrik Géza: Magyarország bibliográfiája 1712—1860. 1—4. k. Bp. 1889—1892.
- PH Petőfi-Ház
- PHirl Pesti Hírlap
- PIM Petőfi Irodalmi Múzeum (Bp.)
- PIMÉvk (+ évszám) A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve (Bp. 1959—)
- PKt Petőfi-Könyvtár (sorozat)
- PN Pesti Napló
- PSÉ I. L. Fekete: PSÉ I.
- PSLK L. Gyulai: PSLK
- PSzót Petőfi-szótár. Petőfi Sándor életművének szókészlete. Szerk. J. Soltész Katalin—Szabó Dénes—Wacha Imre, Gáldi László irányításával. 1—2. k. Bp. 1973, 1978.
- Pulszky: MSzépírsz [Pulszky Ferenc:] Lyrai költészet. [Bírálat Petőfi Összes költeményeiről. 1—2. közl.] MSzépírsz 1847. I. 18. sz., máj. 2.: 277—281, 19. sz., máj. 9.: 297—301. (Pulszky szerzősége emlékirataiból tűnik ki, amelyekben bírálatának nagy részét közli is.
- PUR Petőfi újabb reliquiái 1838—1849. Gyűjtötte Baróti Lajos. Bp. 1887. XV, [1] 174 [2] l. 1 mell.
- PVM Petőfi vegyes művei. Kiadta Gyulai Pál. 1—3. k. Pest 1863.
- Rajz Rajzolatok
- Réti Réti Hugó: Csokonai hatása Petőfire. Bp. Regélő Pesti Divatlap 1909. 48 l.
- RPDI Sötér István: Petőfi a János vitéz előtt. (1954.) = S. I.: „Romantika és realizmus.” Válogatott irodalmi tanulmányok. Bp. 1956. 95—134.
- Sötér Etőfi Andor [Szeberényi Lajos]: Versek. Írta Petőfi Sándor. 1842—1844. [Bírálat. 1—2. közl.] Hírnök
- SzebHirn 1845. (+ dátum és lapszám)

- [Pozsony] 1845. 16. sz., febr. 25.: 63—64, 17. sz., febr. 28.: 67—68. (Szerzőként maga Szeberényi fedi fel magát: Századunk [Pozsony] 1845. 30. sz., 233.)
- SzebNÉ (Szeberényi: NÉ) Szeberényi Lajos: Néhány év Petőfi életéből. Szeged 1861. 35 l.
- SzebSzáz 1845. (+ dátum és lapszám) Szeberényi [Lajos]: Leleplezések. I—III. [közl.] Századunk [Pozsony] 1845. 8. évf. 30. sz., ápr. 15.: 233—235, 31. sz., ápr. 18.: 240, 32. sz., ápr. 22.: 250.
- SzépíróKözl Színnyei Szépirodalmi Közlöny
- Színnyei F. Színnyei József: Magyar írók élete és munkái. I—II. k. Bp. 1891—1914.
- TanPet Színnyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig. 1—2. k. Bp. 1925.
- Társ Tanulmányok Petőfiről. Szerk. Pándi Pál—Tóth Dezső. Bp. 1962. 509 [3] l. (Irodalomtörténeti Könyvtár 9.)
- Társalkodó Társ
- Tatay: GrP Tatay István: Grammatikai és polgári tanulók szavalmányai. Szerk. —. Pest, 1847. [2], 156 [3] l.
- Tatay: KSz Tatay: Költészeti és szónoklati remek. Pest, 1847. [8], 579 [2] l.
- TÉ L. Jókai: TÉ
- Terbe Terbe Lajos: Petőfi és a nép. Bp. 1930. 59 l.
- Toldy: BpHíradó [Toldy Ferenc]: Lyrai költemények... [kezd. ismertetés.] BpHíradó 1845. (I. évf.) 141. sz. márc. 4.: 147—148. (Toldy szerzőségére nézve l. Greguss Ágost: Toldy Ferenc félszázados irodalmi munkássága 1821—1871. Pest, 1871. 37—38.)
- Tooth Tooth István: Szavalmányok. Pest, 1848. 259 [3] l.
- TörtÉtSz A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. (Főszerk. Benkő Loránd.) 1—3. k. Bp. 1967—1976.
- TTJ: I.OK 1955 Turóczi-Trostler József: Petőfi világirodalmi jelentőségéhez. [Hozzászólásokkal.] MTA I. OK 1955: 7.k. 3—4. sz. 267—370.
- Turóczi-Trostler: MIVI Turóczi-Trostler József: Magyar irodalom — világirodalom. 1—2. k. Bp. 1961.
- Turóczi-Trostler: PBV Turóczi-Trostler József: Petőfi belép a világirodalomba. Németből ford. Berczik Árpád—Komor Ilona. Bp. 1974. 246 l.
- ÚMTSz Új Magyar Tájszótár. Cédulakatalógus az MTA Nyelvtudományi Intézetében. Bp.
- V1 Petőfi Sándor: Versek. 1842—1844. Budán, 1844.
- V2 A Magyar Kir. Egyetem betűivel. 192 l.
- Vahot: Eml² Petőfi Sándor: Versek. 1844—1845. Pest, 1845. Beimel ny. 188 [4] l.
- Várkonyi Vahot Imre: Emlékiratai. 2. kiad. Bp. (1881.) [4] 463 [1] l. (Nemzeti Könyvtár 26. Vahot Imre művei 1.) — Címe a külső címlapon: Vahot Imre emlékiratai és Petőfi Sándor emlékezete
- Vérsek 1, Vérsek 2. Várkonyi Nándor: Az üstökös csóvjája. Dokumentumok Petőfiről. Pécs, 1957. 259 l. 16 t. I. V1, V2

Vilney	Ungarische Volkslieder. (Gesammelt von Anton Vilney.) I. Folge. Leipzig, 1848. VIII, 102 l.
VoinP	Petőfi [Sándor]: Összes költeményei. Bev. és jegyzetekkel kiadja Voinovich Géza. 1—2. k. Bp. 1921.
Vörösmarty: ÖM	Vörösmarty Mihály összes művei. [Krit. kiad.] Szerk. Horváth Károly—Tóth Dezső. 1— k. (Bp. 1960—)
VP	Petőfi Sándor összes művei. 1—7. k. (1—3. k. Költeményei. 4. k. Szépprózai és drámai művei. 5. k. Vegyes művei: Útirajzok, naplójegyzetek, hírlapi cikkek és egyéb prózai írások. 6. k. Prózafordításai. 7. k. Levelezése. Függelék. Pótlás.) [Szerk. és jegyz. ell.] (Varjas Béla), [ill. az 5. kötettől kezdve:] (V[arjas] Béláné Nyilassy Vilma—Kiss József), [ill. rajtuk kívül a 7. kötetet még:] (Törő Györgyi.) Bp. 1951—1964. (Petőfi műveinek előző, 2. kritikai kiadása.)
VP1	Petőfi összes költeményei. 1. k. 1838—1844. [Szerk.] Varjas Béla. Bp. 1948. (A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának forráskiadványa. Petőfi Összes Művei 1.) — Több nem jelent meg.
VU	Vasárnapi Ujság
Zerffi: Hond 1846. (+ dátum és lapszám)	Zerffi I [gnác] G[usztáv]: Egy magyar lyricus. Irodalmi levelek dr. Laube Henrikhez Lipcsében. I—XI. [közl.] Hond 1846. 2. k. 12—17, 19, 21—24. sz. szept. 22-től dec. 15-ig.
Zilahy	Zilahy Károly: Petőfi Sándor életrajza. Pest, 1864. XIV, 159 [1] l.

Egyéb rövidítések

a.í.	alá írva
áth.	áthúzza
Bev.	e kötet jegyzeteinek bevezetése
C	cím
Egyk.úk.	egykorú újraközlés
fé.	félév(folyam)
f.í.	főlé írva
g.jel	gondolatjel
i.h.	idézett hely (a szóban forgó jegyzeten belül)
i.t.	idézett tanulmány (a szóban forgó jegyzeten belül)
id. j.	idézőjel
id. jegyz.	idézett jegyzet
jegyz.	jegyzet
K	kézirat
k.	kötet
kp.n.	központosítás nélkül
lev.	(kéziratleírásban:) levél
mell.	melléklet (fénymásolat e kötet végén)
n.	nélkül (pl. hiányjel n. = hiányjel nélkül)
s.	sor
sh.	sajtóhiba
sz.n.	szerző nélkül
t.	tábla (kiadványban)

AZ EGYES VERSEK JEGYZETEI

114. HONFIDAL

Kézirat

1882-ben Ráth Károlyné, a pesti főpolgármester felesége egy sajtóközlemény szerint „Petőfi »Honfidal«-ának egy eredeti kéziratát” őrizte; a nyilván Ráthnétól származó magyarázat szerint Petőfi az 1847/1848. tanév végén[!] mint a Régi posta utcai Schroff- (később Nyitrai-)féle leánynevelő intézet tanára [!] szavalati darabnak írta a költeményt, melynek eredeti címe *Nemzeti dal* volt; ennek a költőtől lemásolt és kiosztott példányai közül maradt fenn egy Ráthnénál (a „Hírcsarnok” c. könyvatos tudósító nyomán: Egyetértés 1882. okt. 6.: 2, „Ujdonságok” c. rovat; PN okt. 6. regg. kiad. 2). E közlemény nyilvánvaló tévedéseire (elsősorban arra, hogy Petőfi sem akkor, sem máskor nem volt tanár) Várady Antal, majd Gyulai Pál hívta fel a figyelmet (Egyetértés 1882. okt. 10.: 2, ill. okt. 11.: 2, mindkettő az „Ujdonságok” c. rovatban). Már Gyulai is felveti, egy újabb sajtóközlemény (FővL okt. 12.: 1462) pedig megerősíti azt a feltevést, hogy Vasvári Pál lehetett az a tanár, akitől a kézirat Ráthnéhoz jutott, s Vasvári talán emlékül kapta Petőfitől. — Ez is rendkívül valószínűtlenül hangzik: miért adta volna Petőfi éppen ezt az 1844-ben írt és akkor közzé is tett költeményét Vasvári-nak? Ha valóban verssel akarta volna megajándékozni, a forradalom idején nyilván mást választott volna ki erre a célra vagy újat írt volna. Ezt a jelek szerint mindenki hamarosan belátta, s a Ráthné birtokában volt állítólagos Petőfi-kéziratról (melyet egyébként nem ismertettek, sem szövegét vagy fakszimiljét nem közölték) többé nem esett szó. Ráthné elhalványult forradalmi emlékei keveredhettek itt össze: egyrészt a márciusi ifjúság két vezérének és nagy hatású szónokának alakja, másrészt a hasonló *Honfidal* és *Nemzeti dal* cím. Talán ez utóbbinak egykorú (aligha Petőfi kezétől származó) másolata maradt fenn nála. Mindezek alapján az állítólagos *Honfidal*-kézirat ügyét mint nyilvánvaló tévedést vagy félreértést levehetjük a napirendről.

Megjelenés

Hond 1844. II. 5. sz., nyárutó [aug.] 3.: 78, *Petőfi*. aláírással. VI 91—92; ÖK1 156—157; ÖK2ab—3 I. 215—216. A kötetekben az 1844. évi versek élén, az ÖK-kiadásokban „(Debrecen)” keltezéssel. Egyk. úk.: Bloch 28—29; Tatay: GrP 71 (csönkán); Tooth 189—190.

A folyóiratközléssel kapcsolatban szükségesnek látunk néhány megjegyzést. Petőfinek összesen két költeménye jelent meg a Hond-ben (a másik *Az alföld* volt a lap 1844. okt. 5-i II. 11. számában); Ferenczi tehát tévedett, amikor egy harmadikra is utalt, mely a Hond ez évi I. félévében jelent volna meg (FPÉ I. 338). — A Hond mint „szépirodalmi, művészeti és divatlap” 1843-ban indult, kiadója Petrichevich Horváth Lázár, szerkesztője Nádaskay Lajos volt; 1845. II. felétől aztán P. Horváth vette át a szerkesztést is. Petőfi kezdetben — politikai eszmélkedését megelőzően — csak művészi

bizalmatlanságot érzett a Hond-vel, illetőleg igazgatójával-szerkesztőjével szemben: 1843. március 14-én azt írja Kecskemétről Bajzának: *ha jut, közölők* [ti. az Athenaeumnak küldött versei közül], *a Honderűnek is adni méltóztassék* [...], *Petrichevich választásában nem igen bízom* (VP VII. 19). A viszony lényegesen nem változott 1844 nyarán sem, legfeljebb annyiban, hogy Petőfi most már annyit alkot, hogy sem a PDI-ban (melynek minden számába ad 1—1 verset, I. Bev., → 134), sem az Élk-ben (ez havonta közöl tőle egyet-egyet, I. 156. sz. jegyz., → 305) nem tudja mindet elhelyezni, jut belőle a Hond-nek is. Így történik meg, hogy a PDI segédszerkesztője a Hond-ben is közöl verseket. Mindaz, amit ezzel kapcsolatban Vahot (Eml² 250—251) mond, félrevezető. Petőfi egykori főnöke — akár a tudatos ferdtítés szándékával, akár feledékenységből tette — durva kronológiai hibát követett el; ugyanis az említett versek megjelenését a Hond (és más folyóiratok) Petőfi-ellenes támadásaival hozta összefüggésbe: állítása szerint ő tanácsolta neki, hogy versek felajánlásával békítse ki a lapokat, melyek azért neheztelnek rá, mert a PDI kizárólagos munkatársa. Ezért köszöntött volna be Petőfi (Vahottól mintegy feloldást kapva kötöttsége alól) a többi lapoknál, így a Hond-nél is. A Hond 1844 nyarán és őszén még csak Vahottal állt nyíltan szemben; Petőfi társadalmi-politikai ideológiája sem bontakozott még ki olyan szilárd körvonalakkal, hogy emiatt távol tartotta volna magát a laptól. Vahot valóságos rágalmazóként lepleződik le, amikor kétszínű módon azt állítja, hogy Petőfi versekkel próbálta kiengesztelni támadóit, mindössze annyi elégtételt véve, hogy „büntetésül aranyakkal fizetetti meg magát, még gyengébb verseit is” (Vahot i. h.). Azt, hogy megbízhatatlan a memóriája, ez az egyetlen állítás is elárulná — mindössze 2 versről lévén szó, a *Honfidal-ról* és *Az alföld-ről*; mit is érthetett tehát a „gyengébb versek”-en? (L. még *Az alföld* jegyzetét, → 361—362.)

Kelethezés

Petőfi a VI-ben és az ÖK-kiadásokban 13 olyan 1844. évi költeményt közöl, amelyek ez utóbbiakban „(Debrecen.)” keltezést kaptak. Egy ismeretlen című versének „Így ni, látod, ennyi az egész...” kezdetű töredéke, mely a Debrecenben 1843/44 fordulóján összeírt verskézirat egyik fennmaradt lapján olvasható, „(Debrecen, 1844.)” keltezésű (I. 126. sz. jegyz., → 192). Mivel Petőfi ebben az évben csak január folyamán és február egy részében (kb. a hónap közepéig, I. 128. sz. jegyz., → 197) tartózkodott az alföldi városban, az említett 14 verset mind ez időszak termésének kell tekintenünk. Maga a költő, köteteiben, a nem következetesen időrendi elrendezés folytán (I. Bev., → 124) csak kilencet helyezett közvetlenül az év elejére (sorrendben: *Honfidal*, *Elmondandám*... , *Tél végén*, *A dal*, *Fütyty*, *Végszó* ***hoz, *A nemes*, *Halvány katona*, *Szomjas ember ünödése*), négy vers máshová került: az *Ivós közben* (nem egészen érthető módon) dunavecsei darabok közé, további három pedig a *Népdalok* c. külön ciklusokba (az elsőbe a II., ill. X. sz. alatt a *Boldogtalan voltam*... és a *Nem ver meg engem az isten*, a másodikba a III. sz. alatt a *Hírvös város az aaföldön Kecskemét*... ; vö. 146., ill. 163. sz. jegyz., → 275, 323). A *Fütyty* c. verstől eltérte nem rendelkezünk olyan hiteles egykorú adatokkal, amelyek alapján e versek bármelyikét az említett kb. hat heti időtartamon belül pontosabban datálhatnánk (a *Fütyty* esetében is inkább csak jól megalapozott *feltevés*, hogy január 15-e előtt keletkezhetett, I. 117. sz. jegyz., → 155), ezért azon a sorrenden, ahogy Petőfi debreceni versei a VI-ben (és ennek nyomán az ÖK kiadásokban) következnek, csak annyit változtatunk, hogy a *Tél végén*-t a címben adott időmeghatározás alapján (ami persze nagyon is tág határok között értelmezhető) — február első felére kel-

tezve — a debreceni termés végére tesszük. Közvetlenül eléje, tehát utolsó előtti debreceni versként, iktatjuk be az említett töredéket. A datálás annak megfelelően, a *Füty* és a *Tél végén* kivételével, egységesen „1844. [jan. 1. — febr. közepe]”. Kiadásunk 2. kötetének első 14 (debreceni) darabja tehát sorrendben így következik:

Honfidal (114. sz.)

Elmondanám... (115. sz.)

A dal (116. sz.)

Füty (117. sz.)

Végszó ***hoz (118. sz.)

A nemes (119. sz.)

Halvány katona (120. sz.)

Szomjas ember tündöése (121. sz.)

Ivás közben (122. sz.)

Boldogtalan voltam... (123. sz.)

Nem ver meg engem az isten (124. sz.)

Hírös vörös az aafödön Kecskemét... (125. sz.)

[*Így ni, látod, ennyi az egész...*] (126. sz.)

Tél végén (127. sz.)

Véleményünk szerint tehát a szóban forgó *Honfidal* is bármikor keletkezhetett e hathetes időszak folyamán. Feltehető ugyan, hogy mint programadó, vallomásos, összefoglaló jellegű költemény, már azoknak a daraboknak a sorába tartozik, amelyekkel Petőfi a későbbiek folyamán is az óévet búcsúztatni és a (születésnapjával kezdődő) újat köszönteni szokta: *Bucsú 1844-től, Szilveszter éje 1847-ben, Az év végén* (1848), *Új esztendő napján* (1849). Ferenczi Zoltán e megfontolás alapján datálja is a költeményt: „Huszonegy éves korában, e nevezetes évfordulón, midőn Debrecenben kimondhatatlan nyomorban, beteg szenvedni át a telet: az ó-év vége vagy a születő 1844 dik évi eleje hozza meg a *Honfidal*-t, ezt az első és teljes fogadalmat a költő szent hazaszeretetről.” (F. Z.: „Petőfi és az év vége.” *PetMúz* 1893. 6. sz. 122.), ill.: „ha tudjuk azt a fontosságot, melyet a költő az év végének s az újévnek tulajdonított, melyek közül az utóbbi egyszersmind születésnapja, nem fogunk habozni azt mondani, hogy ezt a költeményt éppen 1844. Szilveszterén vagy újév napján írta.” (Ferenczi: *SzSz* 22.) A versben azonban nincs konkrét utalás a forduló évre (mint a feljebb említett darabokban); egyébként pedig Petőfinek több olyan verse, amelyeket köteteiben, ill. kéziratos füzeteiben egy-egy év természetesen élére vagy végére helyezett, bizonyíthatóan vagy feltehetően kötetyszerkesztési megfontolásból került oda: a *Hazámban*, a VI nyitó darabja keletkezési idejét tekintve negyedik a kötetben közölt versek között; az 1843. évi versek ugyanott a pozsonyi *Távolból*-lal kezdődnek, jóllehet ezt, mint köztudomású, többek közt Kecskeméten írt versek egész sora előzte meg; az 1846. évnek hagyományosan utolsó darabjaként közölt és számon tartott *Egy gondolat bánt engemet...* c. költeményt Petőfi (az utolsó sorban a „világszabadság” hangoztatásával) félreérthetetlenül az OK kötetzáró darabjának szánta, ilyenformán természetesen egyúttal az 1846. évi anyag végére is került; de egyáltalában nem biztos, hogy ez évben utoljára, ill. hogy még 1846-ban írta (a költemény pontos keletkezési dátuma ismeretlen). Ferenczi pusztá utalása tehát nem dönti el a kérdést, hogy a *Honfidal*-t közvetlenül az évfordulóhoz kapcsolódó vagy későbbi (kötet-elrendezési) megfontolásból, a VI sajtó alá rendezése során (I. Bev., → 124), az 1844. év elejére helyezett darabnak tekintsük-e.

A vers kétségtelenül odaillik Petőfi 1844. évi költeményeinek élére, jelzi az ebben az esztendőben bekövetkező nagy fordulatot: első költeménye ez, melyben nyomorúságán, egyéni gondjain felülemelkedve a hazáját őszintén féltő polgár aggodalmait szólaltatja meg. (Vö. ezt alább a Magyarázatokban a 31—32. sorhoz fűzött feltevésünkkel.) Bizonyos, hogy Petőfi debreceni helyzete november vége óta (vö. a kb. dec. első felében írt *Élő halott* jegyzetével, → I. 464—465., ill. alább az *Egy telem Debrecenben* c. verssel és jegyzetével, → 67, 405) lényegesen enyhült, legalábbis abban a vonatkozásban, hogy súlyos betegségéből körülbelül az év végére felgyógyult, hiszen különben nem vállalkozhatott volna a jan. 15-i színházi fellépésre (l. alább 117. sz. jegyz., → 154); mégis némi túlzást látunk abban, amit Pándi (121) a versről képletesen mond, ti. hogy az „az élő halott» tökéletes feltámadása”, mert a költő változatlanul nyomasztó egzisztenciális gondjairól, reményvesztettségéről 1844 januárjától tavaszig írt halálvágyas, csüggeteg hangulatú költemények egész sora tudósít (l. 123. sz. jegyz., → 182).

A *Honfidal* nyitány abból a szempontból is, hogy Petőfi ezúttal kapcsolja először össze a hazafias dalt és a bordalt (Horváth 109. szerint feleslegesen, mert — úgymond — „a hazáért ivás” toldalékával a verset, mely „már elérte nyugvópontját”, „minden szükség nélkül” erőlteti a bordalok körébe); ezt az eljárást később többször ismétli (pl. *Egri hangok*, *Részezség a hazáért*). Korántsem Petőfi leleménye ez, hanem Vörösmartyé: az effajta bordal az ő „Fóti dal”-a (1842) és „Keserű pohár” c. verse (1843) után valóságos divattá vált. Az előbbinek ösztönző hatását már korábban is láttuk Petőfi verselésében (l. elsősorban a *Pálmaphor* és *Dinomdánom* c. vers jegyzetét, → I. 389, 390); ehhez azonban véleményünk szerint egy frissebb inspiráció is járult: Vörösmarty „Honszeretet” c. költeményéé (megj. 1843. szept. 1-én, Ath 1843. 2. fé. 4. sz.). A *Honfidal*-t úgyszólván e vers helyeslő visszhangjának, az ifjú költőtárs egyetértő ráfelelésének tekinthetjük, legalábbis ami a Vörösmarty-vers indítását illeti:

„Honszeretet”	<i>Honfidal</i>
1 Szeresd hazádat	1— 4 _____ <i>Ki szeretnék, ha tégedet Nem szeretnélek.</i>
és ne mondd	13—14 _____ <i>De én nem mondom senkinek, Ki nem kiáltom [stb.]</i>
5—6 éltedet,	7— 8 _____ <i>ha kell: a templomot Eldöntöm éted.</i>
Ha kell, csekélybe vedd	

A reformkori hazafias líra egyéb, apróbb feltehető ösztönzéseire, motívum-egyezésekre, képek, metaforák korábbi használatára nézve l. Horváth monográfiáját (554—555), valamint alább, a Magyarázatok közt felsorolt adalékokat (ezek közt a Horváth által felhozottakra csak egyes indokolt esetekben utalunk).

Lehet, hogy már Debrecenben számolnunk kell a Petőfitől oly nagyra becsült Béranger chansonjainak illetésével is, amint azt Müller (13/38. jegyz.) teszi, Halász Gyulára („Petőfi és Béranger.” A Brassói Áll. Főreáliskola Értesítője 1897/1898. 3—43) hivatkozva. (Sőt az is lehet, hogy a haza képének ilyen, áldozatot érdemlő felfogásába is belejátszik Béranger olvasása.) Hogy Petőfi már ekkor megismerkedett a francia költő verseivel, Jókai említi (TÉ I. 23—24), s ezt a Petőfi-irodalomban általában elfogadták (l. pl. FPÉ. I. 335. és II. 8—9.), legfeljebb az akkori Béranger-ismeret mértékéről

oszlottak meg a vélemények. Mi inkább hajlunk arra, hogy Petőfinek a francia költő műveivel való bensőségebb megismerkedését az 1844. tavaszi dunavécsei tartózkodás idejére datáljuk, s e kérdéssel részletesebben az ott keletkezett *Gazdálkodási nézeteim* (Petőfi első refrénes verse) jegyzetében foglalkozunk (→ 299–301).

Ami az esetleges korábbi (debreceni) Béranger-hatásnak és a *Honfidal*-nak kérdését illeti, — fenntartással — megemlíjtük, hogy a hazafias hangnak a bordalba való belevegyüléséhez — elvben — Béranger is adhatott ösztönzést. Az 1833-i kiadás („Oeuvres Complètes de Béranger”, I—III. Paris) előszavában, mely a Petőfitől használt 1839. évi új kiadásban is benne volt, a francia költő ezt mondja bor- és szerelmi dalairól: „La vin et l’amour ne pouvaient guère plus que fournir des cadres pour les idées qui préoccupaient le peuple.” [A bor és a szerelem csak éppen keretül szolgált a népet foglalkoztató eszmék számára.] (Vö. még 128. sz. jegyz., → 200.)

Fogadtatás

Zalár József emlékezése szerint a Debrecenből Pestre gyalogló Petőfi egri tartózkodása alatt, a kispapi szemináriumban elköltött első ebéd után „a *Honfidalt* s a *Végszó* ***hoz című versét sok érzéssel mondá el” (r: „Petőfi és az egri kispapok.” SzépirKözl 1858. 69—73. sz., máj. 30.: 1639; Az egri tartózkodásról 131. sz. jegyz., → 210).

Szeberényi Lajos a VI bírálata ürügyén közölt, Petőfit támadó cikksorozatában a *Honfidal*-ba is beleköt: nem tartja elég fennköltnek, költőinek; a „prózába belevágó néhány kifejezés” s a nem versebe való „nehézkés” sorok példájaként hozza fel — többek között — a költemény első versszakát (SzehHirn 1845. febr. 25.: 64.) (Nyilván a 3—4. sorra gondol elsősorban, melynek személyes, egyéni, „lendületes közvetlensége”, „petőfies feltétlensége” éppen a fő ereje: vö. Pándi 121—122, 370.)

Nagyobb elismeréssel szól a versről Császár (IrŐr 1845. aug. 16.: 47): a „kellemes” kivételek közé sorolja az 1843—44. évi versek között, ekkor ugyanis — úgymond — „a külalak tisztasága már csak kivételképen mutatkozik, s a gondolat correctnessége fehér holló” [stb. stb.], de a kritikus a *Honfidal*-ban felismeri az előző időszak „kedves lantu” költőjét.

A költemény népszerűségét bizonyítja többszöri újraközlése egykorú antológiákban (l. feljebb: Megjelenés); ennek jele az is, hogy „Talabor” (álnév?) „Honszeretet” c. cikkének mottójául a költemény első versszakát választja (PDI 1846. 16. sz., ápr. 16.: 301, uk. EPN 187, tévesen ápr. 23-i dátummal). — Az a körülmény, hogy Bajza ugyancsak *Honfidal* címen ír egy költeményt, ugyanazon évben, de Petőfit követően (megj. Élk 1845. I. 1—2, tehát szintén évnívót versként), lehet véletlen, de lehet szándékos is.

A vers fogadtatásának egyik mellékága — az, hogy a Hond, ill. Petrichevich Horváth Lázár bizonyára arannyal fizette a tiszteletdíjat (vö.: *aranyával* | *Fizetted egykor költeményimet; A Honderühöz*) — a későbbiekben nagy (és fölösleges) vitát váltott ki: hogy ti. melyik folyóiratszerkesztőtől kapta Petőfi az első aranyat (l. Hatv² I. 602—606); — elképzelhető, hogy éppen Petrichevichtől, a *Honfidal*-ért (vö. 178. sz. jegyz., → 361).

Magyarázatok

1—2 *tied*: nem ismétlése az első *Tied*-nek, hanem az „E szív, e lélek” állítmánya (a „hazám!” közbevetett megszólítás). A verskezdet emlékeztet Zichy Antal „Hódolat” c. költeményének e soraira:

- „Tied vagyok hazám! tied | E hű, bár gyenge kar” („Emlény.” 1843. 99); Horváth (554) figyelmeztet rá, hogy a zsebkönyvnek ez az évfolyama megvolt Petőfi könyvtárában; l. Petőfi lefoglalt könyveinek jegyzékét: VP V. 254 (82. sz. tétel). Vö. Pándi jegyzetével (548).
- 5—6 A „kebel (szív) — templom (oltár)” metaforának a korban közkeletű voltára Horváthtól (554—555) felhozott példákat Pándi tovább szaporítja, többek közt az 1845. évi „Tavaszi” zsebkönyvből vett idézetekkel (122, ill. 529/19. sz. jegyz.). E metafora előkerül majd az *Úti levelek*-ben is (X. levél): *beharangozom az égből az angyalokat szívembe, e kis kápolnába.* (VP V. 63.)
- 7—8 Az „eldöntött templom” képen Illyés (1963. 169—170) a hazáért való önfeláldozás, mártíromság gondolatának első jelentkezését látja Petőfinél. (Ugyanígy már FPÉ I. 336., ill. Ferenczi: SzSz 21: a hazáért való önfeláldozás e gondolata szerinte „emlékeztet Kölcsy reszkető felindulására, mellyel szétomlanék a haza omladékaín’’) Nem látszik valószínűnek Oláh G. (259) feltevése: „Petőfinek a túltengő képekben [ti. az 5—8. sorban] Hugo Victor és Heine volt a példaadója.”
- 17—22 Az „árnyék”-hasonlatról Horváth (555) adatain kívül l. még Bartal Antal cikkét („Találkozások a classicus és modern költészetben”. EPhK 1894. 722—723): analógiákat hoz fel a kísérő és változó árnyéokra, s Petőfi kapcsán többek között Baróti Szabó Dávidot is idézi, de példái nem meggyőzők.
- 24 Szeberényi említett kritikájában (SzebHír 1845. febr. 28.: 67) kifogásolja a „felett”—, „fölött” váltakozó használatában megnyilvánuló, — szerinte helyesírási — következetlenséget. Bár a megjegyzésből nem tűnik ki, melyik mellett foglal állást, úgy gondoljuk, éppen az itt is előforduló „ö”-z változatot mint köznyelvi formát találta költőietlennek, prózainak.
- 29—32 Vö. Sujánszky Antal „A társak” c. későbbi költeményének befejezésével: *vidám poharazás közt a hazát éltetik, egyik társuk azonban nem vidul fel; neki nincs hazája s még reménye sem, hogy lesz [ti. lengyel bujdosó]: „S kiöntve poharából | Tokaj gyöngy-cseppjeit, | Ivá meg áldomásul | Keserve könnyeit.”* (Pdl 1844. 4. sz., júl. 4. hete: 46.) — A pohárkiürítés hasonlatának korábbi és egykorú adatait említi Szörényi László, „Arany János »Visszatekintés« című versének képanyaga” c. cikkében (ItK 1970. 332, l. uo. a 46. sz. jegyzetet is, Petőfi költeményeinek adalékaival). A költemény 31—32. sora a „Nő bűm . . .” fokozásának látszik, tehát — ezt eddig senki sem vonta kétségbe — a honfi-könnyek keserítik meg az italt. De ez egyúttal, amint fenti utalásunk szerint Horváth is figyelmeztet rá, feleslegesnek érzett ismétlés is (Illyés 1963, i. h. meg szokványosnak tartja), azért feltesszük a kérdést: nem csattanónak szánta-e a költő ezt a két sort (az ugyancsak e tájt keletkezett *Elmondandóm* . . . is poénnel végződik, l. a következő jegyzetet, → 150) — az utolsó előtti sor 4. pontja talán éppen erre akarja felhívni a figyelmet —; nem azt akarja-e kifejezni Petőfi, hogy olyan helyzetben teszi ezt a vallomást, amikor a nyomorúság könnyeket sajtol ki a szeméből? Ez korántsem jelentene törést a vers szerkezetében, sőt újszerű feszültséget teremt; hasonlót ahhoz, amit a *Batthyányi és Károlyi grófnék* c., ugyancsak 1844. évi költemény indítása támaszt: *Nekem nincs semmim, semmim e hazában, | De én egészen az övé vagyok; meg kell azonban engednünk: nem hatásos csattanó az, amit ilyen nehéz felismerni, ill. ilyen könnyű félreismerni. Mégis vö. e két sort A toronyban delet harangoz-*

nak... c. 1845. évi népdal e részletével: *egy kis bort is küldtek. | Be savanyú! ... de csak kiüríttem! | Hiszen még savanyúbb az életem.* (VP I. 268.)

Szövegváltozatok

- 1 Hond Tiéd vagyok, tiéd,
- 5 Hond keblem'
- 7 Hond kell — a
- 11 Hond V1 honra!
- 12 Hond V1 rája. —
- 17 Hond lépteid',
- 18 Hond híven!
- 23 ÖK2b bum,
- 28 Hond életedre,
- 29 Hond csepig
- 31 Hond keserű, ... mert könyeim

Fordítás

Kertbeny 326—327, „An die Heimat” címmel.

115. ELMONDANÁM...

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

V1 93; ÖK1 157—158; ÖK2ab—3 217. Mindenütt az 1844. évi versek közt; az ÖK-kiadásokban „(Debrecen)” keltezéssel.

Kelethezés

A vers keltezéséről és sorrendi helyéről l. az előző jegyzetet (→ 145—146).

Horváth (50—51) a versről szólva, többek között megállapítja: „lehet, hogy egy lelkiállapot őszinte kifejezője: szeretni kívánna, de nincs kit.” Persze, Petőfi esetében ez egyúttal azt is jelenti, hogy boldogan halmozna el *költeményekkel* egy szeretett nőt, de nincs ilyen a társaságában: tehát a szerelemvágy és a költői kifejezés vágya egyaránt gyötri. Ez a Matild-élmény (l. 107. sz. jegyz., → 1. 469—473) lezajlása után fokozottan jelentkező kettős hiányérzet azt mutatja, hogy Petőfinek nem volt könnyű a szerelem nyúgnek érzett láncától (l. *Megúnt rabság*, → 1. 99) szabadulnia. A meghökkentő, negatív, devalváló csattanóban — tudatosan vagy tudat alatt — feltehetőleg erre az élményre pillant vissza, finom iróniával, mely derűs és lemondó is egyszerre. „A tényleges szerelemvágy elegyítése ez az önszemlélet diszkrét iróniájával” — állapítja meg Pándi (321).

Többen — már Petőfi életében is — Heine hatását látták e magatartásban és kifejezésformában. Már Szeberényi egyenesen „Heine [!] tanítványá”-nak mondja, bár kétségtelenül sértő szándékkal fogalmaz így (l. alább: Magyarázatok, 5—8. s.); Erdélyi [?] (IrŐr 1846. márc. 14.: 133) a V2 költeményeinek egy csoportját „Heine-féle paródiák, ill. genreképek” címen sorolja fel; ismételten utal Heinére az ÖK1 bírálatában Pulszky is (MSzépírSz 1847. máj. 9.: 297—301).

Magunk is szóltunk már róla, hogyan és miként ismerkedik meg Petőfi még 1841—1842-ben — valamelyest — a német költővel (l. 45. és 49. sz. jegyz., → I. 301, 314—315); 1843 nyarán—őszén szintén felfedezhetők bizonyos érintkezések a két költő között (l. 101, 107. sz. jegyz., → I. 453, 473), a későbbiek során is ki kell majd térnünk e hatás alakulására. (A két költő viszonyára általában l. Zerffi: Honderű 1846. okt. 27.: 321—322, Petőfit teljesen elmarasztaló szemlélettel; a későbbiekben Gyulai: PSLK 48—49.; egy névtelen „jeles fiatal tehetség”: Petőfi költészete. Dívatcs 1856. 8—9. sz., különösen 9. sz. 162—163.; majd Imre S. II. 254—296.; Horváth 50—52.; Pándi 321—329.)

Heine hatása azonban Petőfi költészetében ritkán mutatható ki szövegszerűen (prózában sokkal inkább), s más és más formában érvényesül az egyes fejlődési szakaszokban. Eleinte — 1839—1841-ben — bizonyára csak a „Lied”-költőt látja benne. A következő hullám bizonyosan 1843 nyarán ér el hozzá (talán Pillvax-beli barátai részéről vagy közvetítésével), ekkor leginkább egy gunyoros, léprecsalóan poentírozó, a tekintélyeket fricskázó magatartás- és versépítés-formát vesz át, — melynek gyökerei azonban részint Petőfiiben is megvannak, részint Béranger ebben a vonatkozásban is ösztönző hatással lehetett rá. Ez a Petőfi-irodalomban mindenestre eltúlzott Heine-hatás főleg 1844—1846-ban érezhető (vö. FPÉ II. 71—73), első ízben világosan ebben a versben. (A heinei poentírozó szerkezeti sablon hatásáról l. 144. sz. jegyz., → 270.)

Magyarázatok

- 5—8 E versszakkal kapcsolatban Szeberényi a VI bírálatában — nyilvánvaló rosszindulattal — Petőfit szinte már plagizálással gyanúsítva — megjegyzi, hogy „ugyan ezt mondja csaknem szóról szóra Heyne [!] »Halászleánykájában«. No de hiszen fiatal szerzőnk több versei is tanúsítják, hogy ő Heyne tanítványa, és ennek modorát némileg sajátjává is tette.” (SzebHirn 1845. febr. 28.: 67.) A rokonság valóban fennáll, s ez annál érthetőbb, mert ezt a verset, Heine „Die Heimkehr” c. ciklusának 8. darabját („Du schönes Fischermädchen. . .” kezd.), mint láttuk, Petőfi 1842 tavaszán Pápán lefordította (49. sz. vers és jegyz., → I. 35—36, 313—316). Azok a sorok, amelyekre Szeberényi céloz, az eredetiben így hangzanak:

Mein Herz gleicht ganz dem Meere,
Hat Sturm und Ebb' und Flut,
Und manche schöne Perle
In seiner Tiefe ruht.

- 12—13 A végső csattanó ötletét Radó Antal („Petőfi és Shelley” EPhK 1914. III. füz. 240) „A Dream of the Unknown” [Álom az ismeretlenről] c. versében véli megtalálni. E versben a költő álmában virágokat szed, bokrétát köt:

(Siettem ama helyre, honnan jövék,
Hogy átadhassam neki azt [ti. a bokrétát] — Ó, de kinek?)

Radó szerint: „Azt hiszem, ahhoz kétség nem férhet, hogy ez a vers [az *Elmondanám*. . .] Shelley hatása alatt született”, — de persze Petőfi önállóan használta fel a motívumot: „egy kis tréfa, kedvesen,

dévajul elmondva." Mi nem tartjuk ezt a motívumhasonlóságot annyira meggyőzőnek, hogy ne lehetne véletlennek tulajdonítani; egyébként pedig Shelley közvetlen ösztönzését feltételezni ekkor, 1843/1844 fordulóján még túlságosan korai volna (Így Horváth is, 542).

Szövegváltozatok

3 ÖK3 bírok;

Fordítás

Dux 102, Kertbeny 60.

116. A DAL

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

V1 95; ÖK1 159; ÖK2ab—3 I. 219. Mindenütt az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Debrecen.)” kelezéssel.

Kelekezés

A vers kelezéséről és sorrendi helyéről l. 114. sz. jegyz. (→ 145—146.)

Petőfi több korai versének alap gondolata az, hogy a költő sorsa szenvedés: *Éhezni kell, éhezni hát, | Ki költő lenni vágy* — vonja le a tanulságot *Dalforrás* c. verse végén (→ I. 57. sz.), ugyanezt sugalmazza — tréfás formában — az *Újság* (→ I. 32. sz.); *Az utolsó alamizsna* hőségének sorsa azt példázza, hogy a költőnek elválhatatlan társa a „koldusbot és a sorsharag” (→ I. 94. sz.); *méreg a dal édes méze* — állapítja meg a költő, s csak a korai halál utáni hosszan tartó hírnevet jósolja magának a *Jövendőlés*-ben (→ I. 83. sz.). Még a *Merengés*-ben is kicsinyléssel beszél arról, hogy a sors „mindössze” egy „lantocskával” s a belőle kicsalható dalokkal ajándékozta meg (→ I. 101. sz.). *A dal* e vonatkozásban éles fordulat hírnöke: először fogalmazza meg Petőfi, hogy a költészet vigasztaló erőforrás a számára. 1844 nyarán, vándorlásainak zaklatott időszakára visszatekintve, már úgy látja, hogy a költészet mindvégig elválhatatlan barátja, kísérője volt (*Szobámban*, → I. 84. sz.), a nem sokkal utóbb keletkezett *Verseim*-ben pedig egész életére eljegyzi magát vele, mert, ha más haszna nem lesz is belőle, neki „hús árnyékot ad”. A szóban forgó vers tehát nemcsak azért tekinthető hiteles életrajzi dokumentumnak, mert „sok szenvedése” még ekkor, debreceni tartózkodása alatt sem ért véget, hanem mert ezután valóban „dalt dalra költ”: közismert termékenységének időszaka e tájt, 1844 első felében kezdődik, a művészi alkotó tevékenység ettől fogva úgyszólván rendszeres szellemi szükségletévé válik.

Magyarázatok

- 1 *éber*: itt — a szó eredeti értelmében — a.m. ébren levő, aludni nem tudó.
- 2 *szokják*: a ma nyelvi helytelenségnek számító jelen idejű igealak itt

feltehetőleg tájszólási, ill. köznyelvi eredetű (a népnyelvben ma is gyakori). Tudtunkkal ezen az eseten kívül Petőfinél csak egy ízben, 1843. évi regényfordításában, *A koros hölgy*-ben fordul elő (l. VP VI. 38); később áttért a múlt idejű igealakra.

Szövegváltozatok

7 ÖK2ab—3 dalaimra öt [feltehetőleg sh.]

Fordítás

Kertbeny 247, „Meine Lieder” címen.

117. FÜTTY

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 96; ÖK1 159; ÖK2ab—3 I. 219—220. Mindenütt az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Debrecen.)” keltezéssel.

Keletkezés

Annál pontosabb keletkezési dátumot, hogy a vers 1844-ben és Debrecenben készült, az eddigi kutatások és kiadások nem tudtak megállapítani. Az elemző-értékelő irodalom is mostohán bánt vele, éppen azért, mert életrajzi vonatkozásai, tárgyi konkrétumai úgyszólván a legutóbbi időkig homályban maradtak. Pedig Baróti Lajos már 1894-ben (a HP bírálatában) figyelmeztetett rá: „Itt [ti. a *FüTTY* kapcsán] helyén lett volna megemlékezni Petőfi debreceni szerepléséről, föllépéséről a »Velencei kalmár«-ban (január 15-én), melyben a marokkói herceget, a vendégszereplő Fánccsy pedig Shylockot adá. A költeményt Petőfi kétségkívül 1844 elején, január hóban írta” (BarHP 682).

Baróti igaz és helytálló megállapításaival szemben egy más hagyomány gyökeresedett meg, s ez akadálya lett mind a vers pontosabb kronológiai elhelyezésének, mind méltányos esztétikai értékelésének. A *Kis furulyám szomorúfűz ága*... c. verssel kapcsolatban szólunk már (l. 103. sz. jegyz., → I. 458—459) arról a (valószínűleg Pákh Albertnek pontatlan visszaemlékezéséből eredő) tévedésről, hogy Petőfi 1843. október 7-én lépett volna fel (egy alkalommal) Debrecenben, Komlóssy társulatában. Tőle vehette át Gyulai (PSLK 9—10), őt ismétli Zilahy (43—44), így adja elő a dolgot Ferenczi is (FPÉ I. 326). Közrejátszhatott ennek a téves nézetnek a kialakulásában Petőfinek Orlay Petricshez írt október eleji levele is, melyben többek közt ezt adja barátja tudtára: *Ide* [ti. Debrecenbe] *érvén a színházhoz mentem; ott több ismerőmre akadtam. Azok tudtára adák Komlóssynak ittlétemet, s ez, noha nem volt szándékom, itt marasztott. E szerint Komlóssy társaságában vagyok [...]* *Csötörtökön vagy szombaton lépek föl először.* (VP VII. 23—24.) Ferenczi szerint Petőfi fellépésének ez a két feltételezett időpontja okt. 5-e vagy 7-e volt (FPÉ I. 321, ** jegyz.). Ferenczi azért tekinthette Petőfi bejelentését fellépése igazolásának, mert magát a színlapot nem látta. Pedig Váli Béla „Petőfi mint vándorszínész. Egykoru naplójegyzetek [Szuper Károly naplója]” c. cikke végén már 1886-ban közli azt a színlapot, amely Petőfinek Fánccsy Lajos vendégszereplése alkalmával történt 1844. január 15-i fellépé-

sét igazolja (MSalon 1886. 6. k. 83—90). Mint korábban részletesen szoltunk róla (→ 1. 459), 1911-ben Bayer József — ugyancsak a színlap közlésével is — megcáfolja Ferenczi dátumát, rámutat, hogy Petőfi nem volt tagja Komlóssy társulatának, és hogy Fánccsy sem ekkor, hanem a következő év januárjában vendégszerepelt Debrecenben. Mégis mintegy 50 év múlva Hatvany újra feleleveníti az 1843. október 7-i fellépés történetét. (Hatv² I. 496. 32. jegyz.) Álláspontját magáévá teszi a VP is (VII. 287). Az 1844. jan. 15-i színlap azonban ma is megtalálható az OSzK Színháztörténeti Osztályán. Valóban Fánccsy vendéglátéka alkalmából „A velencei kalmár”-ban a „Maroccoi herceg” . . . . . „*Petőfi úr*” volt; — csak a Petőfi neve (meg a Fánccsyé) van „urazva” és kurzíválva, jeléül, hogy nem tagjai a társaságnak. De kiténik ez a színlap alján olvasható megjegyzésből is: „*Petőfi ur*, színész pályára menendő ifju — jelelt szerepet próbatételül választván, — a t. c. Közönség kegyes részvétele ajánlja magát.” (Vö. még Fekete: PVSz 138—139., ill. 147—149.)

Petőfi tehát legkésőbb január legelején újból színészek között van, közelebbi kapcsolatba kerül velük, — különben nem bíztak volna rá még oly jelentéktelen szerepet sem. Szoltunk már arról (l. 105. sz. jegyz., → 1. 465—466), hogy Petőfi — bár ez idő tájt mindenkor színésznek tartja s mondja magát — már csak betegsége miatt sem fordulhatott meg sűrűn december első felében a színházban és a színészek között. Ahogy egészsége valamennyire helyreáll, első útja közéjük vezet; úgy látszik, az október—novemberi bihari kirándulás keserves tapasztalatai sem ábrándították ki. De különben sincs más lehetősége a méglyei sovány kenyer megkeresésére, itt a tél, nem mozdulhat Debrecenből, pusztán barátai kenyerén s Fogasné gondozásából nem akar élni.

A kutatás máig sem tudta kideríteni, hogy mely igazgató társulata foglalta el Komlóssy helyét 1843/1844 telére Debrecenben. Az a néhány színlap, mely Fánccsy hagyatékában fennmaradt (l. alább), ezt nem árulja el, erre az évadra kiadott debreceni zsebkönyvről pedig nincs tudomásunk. A RPDI vidéki levelében „Debreceni nemzeti színész társaság”-nak nevezik (l. alább). A következő szezonnra kiadott (1845. évi) debreceni játékszini zsebkönyv („Emlény.” l. OSzK Színháztört. Oszt.) szerint ekkor Könyves Lajos volt az igazgató, kinek neve (keresztnév nélkül) éppen azon a színlapon is szerepel, amely Petőfi „próbatételét” hirdeti. De ha az 1844/1845. évi társulat névsorát végigbongésszük, kiténik, hogy ez már egy egészen más összetételű együttes, mint amely az előző évadban játszott ugyanott. Anyit azonban mindenesetre megállapíthatunk, hogy Petőfi, akárcsak októberben Komlóssyékknál, ezúttal is számos ismerősre akadt, hiszen itt volt pl. Keszi József és felesége, Szabó József, Deési Zsigmond, Török Benjámin, akikkel egy-másfél évvel előbb Székesfehérvárott, ill. Kecskeméten együtt játszott (vö. Fekete: PVSz 39, 72).

Sem olyan egykorú színibeszámolóról, sem emlékezésről nem tudunk, amely a jan. 15-i előadásról vagy éppen Petőfi alakításáról tudósítana. Abból a tényből azonban, hogy néhány héttel utóbb, tehát mihelyt valamelyest enyhült a tél szigora (l. 128. sz. jegyz. → 197), elhagyta Debrecent, joggal következtethetünk e fellépés kudarcára. Még nyomatékosabban igazolják ezt azok az egykorú színlapok, amelyek (a jan. 15-ivel együtt) Fánccsy színlapgyűjteményében ebből az időszakból (debreceni vendégszereplésének emlékeként) fennmaradtak; 8 db: jan. 11-, 13-, 14-, 15-, 16-, 20-, 21-, 22-ről (l. OSzK Színháztört. Oszt.); közülük csak a jan. 15-in olvasható Petőfi neve, a költő tehát sem előbb, sem az ezt egy héten belül követő 4 előadáson nem lépett fel. Elvben nem zárható ki, hogy egyszer-egyszer (ti. Fánccsy fellépésain kívül) kapott még valamilyen csekélyebb színészi feladatot (esetleg szavalást,

1. alább), a fenti negatív adatok annyit mindenestre elárulnak, hogy rendszeres foglalkoztatására nem került sor, tehát próbafelépése nem sikerülhetett valami fényesen. Ellenkező esetben még hónapokig Debrecenben maradhatott volna: mint egykorú sajtóadatokból megállapítható, a társulat április végéig játszott a városban. A RPDl névtelen debreceni levelezője írja 1844. május 1-én (38. sz. 607—608): „Egy pár szót színházunkról: ez most üresen áll, belőle Tháliának, bennünket a télen át mulattató, vagy is igazabban szólva, untató vándor papjai, a napokban elköltözének, sátoraitak más boldogabb vidéken ütendők fel” stb. Ez a „boldogabb vidék” Eger volt: Csipdessy Lajos (nyilván álnév) írja onnan május 6-án, hogy megérkezett a „Debreceni nemzeti színész társaság” (RPDl 1844. 38. sz. 608), s az itt, továbbá a Csipdessy máj. 23-i színbeszámolójában (uo. 43. sz. 687) említett színésznevek véggépp meggyőznek arról, hogy a feljebb emlegetett együttesről van szó.

Mindezek alapján nagyon valószínűnek tartjuk, hogy Petőfi *Fütyl* c. versét még a felépése előtti időszakban írta, a próbák idején, frissen gyógyult állapotban és abban a derűsebb hangulatban, melyet az új reménykedések idéztek elő. Korábbról is ismerjük, alig leplezett büszkeség fogja el, ha szerephez jut; nyilván a mostani lehetőség is felszabadító-reménykeltő hatással van rá; már úgyszólván a társaság tagjának tartja magát, akárcsak három hónappal előbb, amikor Komlóssy ígérte, hogy mindjárt készpénznek vette (vö. nov. 28-án Bajzának írt soraival: *Komlóssy meglehetősen fogada, s így egy hetet tölték Debrecenben, már mintegy tagja a társaságnak* [!], VP VII. 24).

Nos, ennek a felszabadult, bizakodó életérzésnek kifejezése a szóban forgó vers, nyilvánvalóan január első feléből, amikor Petőfi estéről estére a színházban van. A színpadról, a társulat felől néző („Társaságunk”) megbocsátó szemlélet, korántsem felháborodott rosszallása a kifütyültetésnek, mely elviselhető lenne, ha — telt házban történnék.

Mint a debreceni levelező fent idézett megjegyzéséből is kitűnik („untató Thalia papjai”), a debreceniek elégedetlenek voltak a színtársulattal. A levélíró részletesebb indoklást is adott: „Ők [ti. a színészek] itt nem a legnagyobb részvétnek örülhetnek, minek ha egy részről, a mi szükkeztetésünk, de más részről, magok is okai valának; mert ha előhaladásaikban több szorgalmat, a darabok kiválasztásában pedig jobb ízlést tanúsítottak volna: bizony keresettebb vendégeink fogtak lenni.” A névtelen szerző itt éppen Petőfi versének dilemmáját érinti: elismeri, hogy a debreceniek sajnálják a pénzüket színházra költeni, ugyanakkor (a szokott kifogásokat hangoztatva) a színészeket is hibáztatja; Petőfi a versben meghökkenő módon megfordítja ezt az érvelést, és — mintegy visszajáról — a magyar vándorszínészetnek azt az alapvető gondját fejezi ki, amit néhány hónappal utóbb, ugyancsak ő, *Levél egy színész barátomhoz* c. versében így fogalmaz meg:

„Pártolj, közönség, és majd haladunk,”
Mond a színész; és az meg így felel:
„Haladjatok, majd aztán pártolunk;”
És végre mind a kettő elmarad.

Egy másik, ekkortájt, ápr. 28-án kelt, debreceni levél írója, Vándorfi Emil (feltehetően ugyancsak álnév) még határozottabban és gúnyszerűbben marasztalja el a debreceni közönséget az előbb idézetttnél: „Mint halljuk — írja —, Komlóssy, vándorszínészcsapatával Váradról ide szándékozik átvonulni a közelgő tisztválasztásnak ideje alatt jó jövedelmet várandó előadásából. Ohajtjuk, hogy számításában ne csalódjék! — de én csak azt hiszem, hogy jó hely Várad, mivel lakosai a színészetet pártolják, míg Debrecen régi állásá-

ból — sok tekintetben — még tisztújítás sem képes kimozdítani.” (RPDI 1844. máj. 5.: 574.)

Ennek a szituációnak az ismeretében érthetőbbé válik, hogy miért nem maradhatott Petőfi a debreceni társulatnál, annak ellenére, hogy ott régi ismerősei (sőt feltehetően pártfogói is) voltak. Igaz, hogy a „marokkói herceg” jelentéktelen szerepében alig is tüntethette ki magát (vö. Fekete: PVsz 149), de a társulat az adott nehéz körülmények között nyilván egyébként sem igen vállalhatta volna egy ilyen — még jóformán kezdőnek tekintett — fiatal színész eltartásának terhét. Annál kevésbé, mert alapos okkal tehető föl, hogy Petőfi igényes, nem külső hatásokra épülő szerepfelfogása látványosabb alakításokban sem nyerhette volna meg az akkori debreceni közönség tetszését. Elég, ha ezzel kapcsolatban a helyi viszonyokkal ismerős és jóságos Pákh két egykorú humoros írására utalunk, melyekben szellemesen leplezi a város lakóinak vásári ízlését és a komolyabb színészi játékkal szemben tanúsított közönyét (l. „Egy este a debreceni színházban.” Élk 1844. 8. füz., ápr. 2. fele; lehet, hogy ez a humoreszkb éppen Petőfi közvetítésével látott napvilágot, mert ugyanebben a számban jelent meg a Pákhhoz intézett *Végszó* is: l. 118. sz. jegyz., → 157; — ill. „Utazás Debrecenben.” Élk 1845. I. fé. 5. sz. febr. 1.: 148—149.); lássuk pl. az utóbbi írás egy részletét: „Debrecenben a földszint soha nem tapsol, soha nem nyilatkozik, kivéven, ha néha-néha a karzat leköpeséi (pardon! de nevén nevezem a gyermekeket) ellen tesz nyilvános óvásokat: itt a galéria vette ki magának a bíráló tisztet. A karzat dob koszorúkat, a karzat füttyül, de soha sem tapsolja meg a színész játékát, hanem szüntelen, csak az eléje állított és rajzolt jellem fordítja kritikus figyelmét. És azért játsszék a színész bár a legremekebbbül, de játszsék valami fondorkodó gazembert, többnyire irgalom nélkül kipisszegtetik [...] Elhagyjuk a színházat, mely csak lealacsonyítólag hat Debrecenre, s melyben a nagy cél: az ízlés- és erkölcsnemesítés, physical és morális okoknál fogva, soha nem fog elérhető. . .” Petőfi Debrecen-ellenessége bizonyára nem utolsósorban ekkori színházi tapasztalataiban gyökerezik; *menyvi hízott dísznó van itt!* — írja debreceni *Úti levelé*-ben, 1847. máj. 14-én — a szellem még is olly sovány, hogy csak úgy csörög a bordája, épen mint az idevaló híres talygás-lovaknak. (VP V. 47.)

Meg kell még említenünk Lisznay Kálmán adatát, mely — ha egyáltalán hitelesnek fogadhatjuk el — csak ehhez a debreceni januárhoz kapcsolódhat: ti. 1858-ban kiadott „Dalzongora” c. kötetében a 191. lapon szerepel 1842. keltezéssel „Hölgyeinkhez” c. verse ezzel a megjegyzéssel: „Eddig megjelent verseimből kimaradt e költemény, — melyet Petőfi, ismételve [!], szavalt a debreceni színpadon.” Petőfi ugyan 1846 és 1847 folyamán is járt ebben a színházban, de akkor bizonyosan nem szavalt; Lisznay szóban forgó versének tartalma is (a nők honszerelme, s hogy csak nemzeti érzésű nő érdemel szerelmet) inkább illik 1844 légkörébe s Petőfi ekkori fejlődési szakaszába. A szaválás is szokás volt a színházban („szaválás is lesz — írja Pákh említett karcolatai egyikében —, valami szerény elvonultságban izzadó s nevét a világ előtt titkoló, különben genialis költő hazánkfia legújabb költeménye fog elszájjaltatni, mint nevezék 1795-ben a szaválást”, l. Hatv² I. 531), ám Petőfi ilyen debreceni szerepléséről Lisznayain kívül senki sem beszél, maga Petőfi sem. Nincs kizárva mégsem, hogy a társulat Petőfinek, jan. 15-i fellépése után, efféle „szerepet” osztott csak ki.

Fogaadtatás

A korabeli kritika csak egy ízben említi a verset: Császár bírálatában „ki-fakadás”-nak mondja, s kifogásolja a „költőtlen” *Adta finnyás közönséget!*

kezdetet. Miután felsorol más költeményekből olyan „szörnyűségeket”, mint *Teremt ugyse!, a ki fölmarkolta!, veszett fene, a rézangyalát* stb. — végül erre a következtetésre jut: „Már, kérem alássan, ha ez művészet, ha ez költészet: akkor az alföld legkicsapongóbb csikósa, ki az illyeket amúgy verbunkos modorban még cifrábban tudja elkeríteni, a legnagyobb művész, a legeredtibb költő a magyar világban! — Ne nehezteljen tehát Petőfi, és vak magasztalói ne torzonkodjanak, ha nyíltan kimondja a bíráló, miszerint az, ki így ír, nem a szűz musa fölkenntje [...] illy kifakadásokat magasztalni, annyi: mint a műveltség, lélek- és szív-képzettség helyett a feslettségben találni ízlést és élvét!” (Császár: Irőr 1845. 4. sz., aug. 16.: 28.)

Háromnegyed év múlva ugyanabban a lapban a „12-es” bíráló (valószínűleg Erdélyi János) — nem térve ki cím szerint egyes költeményekre — figyelemre méltó jártassággal és műértéssel szembefordul Császár vádjaival, megmagyarázza: ezek nem aljasságok, nem káromkodások, hanem „körmönfont [= tősgyökeres], erőteljes, mondhatni, shakespeare-i kifejezések”, ez a nyelv a tárgy függvénye s természetes formája, — s felhívja Császár figyelmét, hogy a magasztos költői ideálok mellett vannak életszerű, realista, népies költők is: „Nemcsak Lamartine és Dante a költő, hanem Béranger és Heine is az.” (Irőr 1846. 13. sz., márc. 14.: 131—132.)

Szövegváltozatok

4 ÖK3 Társasásung, [sh.]

7 VI érébb-utóbb [sh.]

118. VÉGSZÓ ***HOZ

Kézirat

PIM P. 39. Negyedré (18,5 × 22 cm) alakú, kékesszürke, nagyon megviselt fólió két oldalán. Az írás különösen az első lapon erősen elhalványult. Autográf, aláírása: *Petőfi Sándor*. A levél versójának alján alig olvashatóan törölt későbbi feljegyzés van (elején ennyi betűzhető ki: „Petőfi sajátkezü kézírata”). A hátlap fénymásolatát l. 1. sz. mell. — A kéziratról Pákh Károly, Albert öccse adott először hírt 1889-ben (l. Pákh Károly: „Petőfi Iglón 1845-ben.” VU 1889. 23. sz., jún. 9.: 363—367): ez az a vers, melyet „Petőfi 1844-ben Debrecenben Albert bátyámmal történt összezörrenése alkalmával írt, s bátyám távollétében az ő íróasztalára tett. A költemény egy negyedívnek mindkét lapját tölti be, s csak két szóban tér el a nyomtatásban megjelent szövegtől” (i. h. 367). Egy későbbi közlés során Pákh Károly közli a vers fakszimuléjét is (MSalon 1902. 37. k. 501—510). A kéziratot nyilván Pákh Albert őrizte meg, szívesen és sokszor beszélt e versről (l. Porzó [Ágai Adolf]: „Por és hamu.” 1892. 191), majd öccse birtokába, onnan a Petőfi-Házba került, így jutott a PIM kézíratai közé.

Megjelenés

Éljk 1844. I. 8. füz. (ápr. 2. fele): 372—373; *Petőfi Sándor* aláírással. VI 97—99; ÖK1 160—161, ÖKzab—3 220—222. A kötetekben mindenütt az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Debrecen.)” keltezéssel. Fgk. úk.: Tatay: KSZ 89—90.

Már 1855-től kezdve ismételtelen elhangzott az az állítás, hogy a verset a megértő s méltányoló Pákh maga küldte be az Éljk-nek. Először Jókainál

merül fel (TÉ I. 23), bár ő tévesen az (akkor már meg is szűnt) Athenaeumot említi; s az ő nyomán — de az Életképekre helyesbítve — FPÉ (I. 333), Illyés (1963. 76). Ezt tartja valószínűnek VP VII. (293) is, de ez nem igazolható, sőt nem is valószínű; már csak azért sem, mert a kézirat, mint feljebb láttuk, Pákhnál maradt. Petőfinek ekkor nincs szüksége közbenjáróra, mert már az Élk 1844. évf. 2. füzetében, január második felében megjelent három népdala (l. 103. sz. jegyz., → 1. 457). Sokkal inkább rászorult Pákh Petőfi közbenjárására Frankenbúrgnál, ill. az Élk-nél, amit meg is kapott. Még az sem bizonyos, hogy Petőfi a *Végszó* ***hoz-t Debrecenből küldte fel; lehet, hogy Pestre érkezése (feltehetően február vége felé, l. 128. sz. jegyz., → 197) után személyesen adta át a verset a szerkesztőnek. (Talán ő hozta magával Pákh „Egy este a debreceni színházban” c., Kaján Ábel álnév alatt közölt humoros karcolatát is, mely az Élk-nek ugyanabban a számban jelent meg, mint a *Végszó!* Így emlékszik erre Várady Antal is: „Kitől kapta Petőfi az első aranyat?” M.orsz 1880. jún. 30. Vö. még VP VII. 293.) — Petőfi és az Élk viszonyának későbbi alakulásáról l. 156. sz. jegyz. (→ 305.)

Az Élk-ben közölt mottót Petőfi a VI sajtó alá rendezése során elhagyta nem került be az ÖK-kiadásokba sem); hasonlóan járt el több más esetben is (l. erről Bev., → 123).

Keletkezés

A vers keletzéséről és sorrendi helyéről l. 114. sz. jegyz. (→ 145—146.)

A vers kétségkívül egy Pákh Alberttel történt összeveszés alkalmával keletkezett (Pákhról l. alább: Magyarázatok). Mint már volt róla szó (l. 105. sz. jegyz., → 1. 464—467), Petőfi 1843. november végén, mintegy hat heti vándorszínházkedés, faluzás után Székelyhídról Debrecenbe visszatérve, a már Sopronból ismert Pákhhoz kopogtat be. A teljesen elhagyott, lerongyolódott, betegségtől gyötört költőt és vándorszínészt — a lakást és némi kosztot nyújtó jegyszedőnő, Fogasné mellett — Pákh veszi pártfogásba, aki ekkor jogász s egyúttal nevelő egy ügyvédnél (vö. 105. sz. jegyz., → 1. 465). Később is naponként meglátogatja a beteg, majd lábadozó költőt, egy ideig úgyszólván egyedüli barátja és támogatója Debrecenben (FPÉ I. 328, 331). Az érintkezés később is rendszeres volt köztük, ez adott alkalmat a verset szülő összetűzésre.

A konkrét ok tekintetében négy nézet terjedt el. Az egyiket Jókai, Gyulai és nyomukban Ferenczi Zoltán vallja. Eszerint egy alkalommal Petőfi Pákhnál járt, ott meglátott egy szép nemzetiszínű szalagot, mely Pákhnak kedves emléke volt magakitől (s melyet Petőfi már korábban is hasztalan kért tőle). Pákh nem volt otthon, s Petőfi a szalagot — barátját megtréfálni akarva — a kalapjára kötötte. Pákh megsértődött, szemrehányó levelet írt Petőfinek, főleg azért, mert ez nyitva hagyta az asztalfiát, melyben sok bizalmas irat volt (Jókai: TÉ I. 19—23, továbbá HP, Előszó, I. k. XXXII—XXXIII, Gyulai: „Petőfi költészete.” Egyet. előadások 1877/78-ból 23, ill. BpHír 1882. okt. 15.: 5, FPÉ I. 332). Jókai később „Petőfi és ellenségei” c. cikkében is kitér az esetre, de itt mást mond. „Valamikor az életrajz-író meg lesz akadva, hogy micsoda catastrophát keressen e kifakadás háta mögött? Apróság volt az, valami olvasni elvitt könyvön zördültek össze — levél útján.” (Üstökös 1879. aug. 3.: 245—246.)

Egy másik magyarázat Orlay Petricstől származik. Az összeződülés — írja Pákhra hivatkozva („amint nekem Pákh elbeszélte”) — úgy következett be, hogy „egyszer, midőn egészsége javulóban volt”, Petőfi „beballagott” Pákhhoz. Ez éppen tanítványával foglalkozott, s a betoppanó Petőfi „kissé triviális szavakkal üdvözölte. Pákh sokat adván arra, hogy tekintélyét tanít-

ványa előtt megóvja, restellte a dolgot, fölüldulásában megfeledkezett a köztük levő viszonyról s kiutasította szobájából. Petőfi ezt igen zokon vette, s következő nap szó nélkül lépett be Pákh-hoz, asztalára egy összehajtott papírt tett s avval ismét eltávozott": — ez volt a *Végszó* ***hoz c. vers kézírata. (Ezt a változatot l. még Baróti: PAd 45—46.) A versnek Pákh jelenlétében ilyen színpadias asztalra dobása és a szótlán távozás a Gyulai—Jókai—Ferenczi—Illyés-féle változatban is megvan — Pákh Károly viszont határozottan azt mondja: „bátyám távollétében az ő íróasztalára” tette Petőfi. Orlay hangsúlyozza: „A barátság felbomlása azonban csak pár napig tartott, mert Pákh a mély érzelmi költemény által megilletődve, maga kereste fel Petőfit és kibékült vele. . .” (OrlAd 362—363.)

A harmadik magyarázat kevésbé ismert. Ez Ágai Adolftól származik, 1863-ból, tehát még szintén Pákh életéből. Ágai (talán 1843 őszére datálva az esetet) abban adja Petőfi kifakadásának az okát, hogy Pákh gúnyos megjegyzéseket tett színészi próbálkozásaira: „Petőfi ezidő szerint színészkedett. Senkinek sem akarta elhinni, hogy rossz színész, pedig csaknem minden este kinevették [1], de ő mindamellett roppant véleményrel volt önmagáról. Pákh néhány éles megjegyzést tön ez irányban, s Petőfi nekikeseredve megírta azon híressé vált verset. . .” (Az Ország Tükre 1863. aug. 21: 278.) Ágai feltehetőleg Pákh-tól szerezte értesülését: Porzó néven írt „Por és hamu” c. munkájában (Bp. 1892. 191) elmondja, hogy miután Pákhkal (1857 körül) megismerkedett, az „beszélt aztán Petőfiről sokat” (sajnos, ezúttal semmi konkrétumot nem említ, nem szól az átmeneti összeveszés okairól sem); azt azonban meg kell jegyezni, hogy Petőfinek csak egy debreceni színházi fellépéséről tudunk (l. 117. sz. jegyz., → 154), s így arra kell gyanakodnunk, hogy Ágai állításának (akár Pákh-tól vette, akár nem) Petőfi *Füty* c. verse volt a forrása (Ágai: „minden este kinevették” — Petőfi: *Minden este megköszönti | Társaságunk fütyivel*, l. 117. sz. vers). Ezt a változatot adja elő — Vadnay Károlyra hivatkozva („mondja Vadnai Pákh életiratában”) — egy, Pákhról írt szép nekrológ meg nem nevezett szerzője is, a Hazánk s a Külföld 1867. 8. számában (113—114): „Ez időben Petőfi színészkedett s abban a hitben élt, hogy jó színész. A nyugodt ítéletű Pákh ki akarta ábrándítani, s néha éles megjegyzéseket tön, melyekért az izgékony költő annyira megharagudott, hogy akkor [?] írta hozzá e verset: »Isten véled te elpártolt barát«. Mások más okot mondanak” stb. A szövetszerű egyezésekből („éles megjegyzések” stb.) gyanítható, hogy a cikkről Ágai nyomán mondja el az esetet (talán hallott Vadnaytól valami megerősítő megjegyzést, vagy magának Ágainak is Vadnay volt a közvetítő forrása?), tehát a két adat voltaképpen — egy —. De mikor történhetett ez a harmadik változatban előadott összekülönbözés? Mivel Petőfi 1843. október elején Debrecenben *nem* lépett fel, s ekkor Pákhkal sem találkozott (l. 103. sz. jegyz., → I. 458—459, ill. 105. sz., jegyz., → I. 465), a vidéki (október—novemberi) szereplésekkel kapcsolatban pedig Pákh nem mondhatott véleményt, az „éles megjegyzés” csak a költő felgyógyulása utáni, azaz kb. 1844 elejével kezdődő újbóli színészi tervezéseire s (feltehetőleg első és utolsó, tehát egyetlen) debreceni fellépésére vonatkozhatott (l. *Füty* jegyz., → 154).

A negyedik nézet az előbbi verzió általánosabb (nem kifejezetten a költő színészi terveihez, ill. működéséhez kapcsol) változatának is tekinthető: ez Fischeré (160—161), aki szerint Petőfi „bizalmasan beszélt” Pákhkal „fényes jövőjéről s diadalairól, melyeket el fog hozni az idő. Édes ábrándozásai közben észre se vette azt a kétérdős mosolyt, mely akaratlanul is Pákh ajkaira tört. Pákh kétségkívül méltányolta barátja ragyogó tehetségét, de a humor, mely a nyers való s fényes álomkép között tisztán látja a különbséget — kitört belőle [. . .]”; Fischer viszont világosan Gyulaira támaszkodik, aki

erről az időszakról szólva (PSLK 10) megjegyzi, hogy Pákh „sokszor mosolygott [Petőfi] nagyszerű tervein, noha azok valóságát kitelhetőleg segíté”, alább pedig, hogy Petőfi „hideg szobájában éhezve, fázva dicsőségről álmodozott”.

Nem kívánjuk a különféle magyarázatok közül a „legvalószínűbbet” kiválasztani, mert egyrészt — különös módon — mindegyik valamiképp az egyetlen hiteles tanúhoz, Pákhhoz vezet vissza, ő maga pedig nem nyilatkozott a kérdésről; szinte úgy tűnik, hogy nem is emlékezett már tisztán az eset hátterére, vagy nem akarta feltárni; — másrészt a vers szövegében meggyőződésünk szerint nincs utalás az összetűzést kiváltó okra vagy körülményekre; Petőfi csak annyit árul el — többféle megfogalmazásban —, hogy Pákh súlyosan, sőt jóvátehetetlenül megsértette hozzá fűződő barátságát („elpártolt” tőle, „vétkes könnyelműséggel”, „hütellenül” sebet ütött rajta, „szertezúzta”, „frigyük”, „láncszemét”, „megcsalta” barátságukat), s ezért ő mint sértett fél kénytelen a kapcsolatot megszakítani (erre utal már a cím is, továbbá a többszöri „Isten veled” stb.), e költeményt „a multakért emlékül” adja. Véleményünk szerint félreértés a 33—44. sor metaforáit magára a sérelem *tárgyára* vonatkoztatni, tehát mintha Petőfi arra célozna velük, hogy Pákh az ő színeszi (vagy egyéb) nagyratörő elképzeléseinek, fényes jövőjébe vetett „hitének világát” döntötte volna romba (vö. Pekete: PVsz 157—165., ill. PSÉ I. 296—298); az eset 3—4. változatát képviselő adatok többségével kapcsolatban fel-felmerül a gyanúnk, hogy maga az így félreértett vers volt az emlékezők forrása vagy befolyásolta őket: mint láttuk, „ábrándozásokat”, „kiábrándítást”, Petőfinek „jövőjébe vetett hitét” emlegetik. A fenti értelmezésnek világosan ellentmond az „ábrándok *köde*” metafora is: ezen nem érthette színeszi vagy költői reményeit, hiszen általában éppen hiú, alaptalan voltukat deklarálta volna; az effajta ködöt egy igaz jó barátunk éppen kötelessége elzavarni. Nem, itt világosan a barátság eszméjét érti Petőfi (s ebben a korábbi Petőfi-irodalom — legalább hallgatólagosan — mindig is egyetértett): ebbe vetette reményét, és Pákh „hütelensége” miatt ebben kellett (annyi korábbi csalódás után) újra csalódnia; — keserűen, mert ez a kötelék számára egy egész világot jelentett; de, bármilyen szilárdan hitt benne, Pákh durva fellépése romba döntötte: kitűnt, hogy ábrándvilág volt, mely egyszerre szertefoszlott.

A barátság eszményének ezzel a végletességgel és ezzel a metafora-sorral való megjelenítése valóban erőszakoltnak, „romantikus póz”-nak tűnik (vö. Horváth 47), kivált, ha arra gondolunk, hogy a vers távolról sem jelentett végleges szakítást, sőt — a jelek szerint — egyáltalán meg sem zavarta baráti kapcsolatukat (l. alább: Magyarázatok). De hogy a *Végszó* hátterében rejlt eset (bármilyen természetű volt is) mégsem pusztá alkalom és ürügy valamilyen öncélú művészi erőpróba elvégzésére, amint azt Illyés (1963. 132—133) — a debreceni verstermés nagy részét értve — feltételezi, arra a költő életrajzi helyzetének konkrét tényei figyelmeztetnek: évek óta tartó megpróbáltatások, remények és meg-megújuló kudarcok sorozata után megint a lélypontig jutott: ebben az állapotban érthetőbbé válik „egy érzékeny lélek kiborulása” (Pándi 133—134; vö. még Gyulai megjegyzéseivel, FPÉ II. 333). E küzdelmes életszakaszában a baráti kapcsolatok (különösen azóta, hogy szüleivel szakított) igen nagy jelentőségre tettek szert. Ennek beszédes dokumentumai közül e helyen csak Szeberényi Lajoshoz írt levelének (Pest 1843. júl. 21.) egy részletét idézzük: . . . *most engedj egy kérdést terjesztemen elődbe, melyet szükségesnek talállok. Érzesz-e valóban irántam oly meg, forró indulatot, mi szívet szívhez kapcsol, erős, szent láncsal? szóval i g a z i b a r á t s á g o t; vagy csak egy fiút látsz bennem, kivel egykor egy helyen jártál iskolába [...]? Ha az első áll: úgy írjál minél előbb, minél többet stb.* (VP VII. 23.)

Kísérletei ilyen „igazi barátság” megvalósítására, mint versében is céloz rá, sok csalódást okoztak neki (l. Magyarázatok 7—18. s.). Hogy a Pákhtól „ütött sebet” érezte a legfájdalmasabbnak, azt nyilván nemcsak a sérelem friss volta magyarázza, hanem az a körülmény is, hogy éppen legrégibb barátainak egyike bántotta meg, s — ami talán a legnagyobb súllyal esik latba — hogy éppen Pákhnak volt szinte életmentő debreceni támogatásáért a leginkább lekötelve. Véleményünk szerint valahol itt rejlik e „romantikus pöz” hitelesítő élményi magja: arra kell gondolnunk, hogy Pákh valamilyen szóváltás vagy vita hevében (s erre jelentéktelen ürügy vagy komolyabb téma egyaránt alkalmat szolgáltatott) olyan meggondolatlan, hirtelen felindulásban tett kijelentésre ragadtatta magát (effélel sejtet a *veszett ebként* ... *szivem megmarád* szókép is), mellyel korábbi szolgálataira, áldozataira emlékeztette Petőfit.

Egyes emlékezők szerint Pákh „Csont” c. paródiája a *Végszó*-ra írt tréfás válasz, ill. „bosszú” volt (l. alább: Fogadtatás). Fekete (PVSz i. h.) megfordítja a sorrendet: szerinte inkább Pákh verse szolgáltatott okot Petőfi „végszavára”, bár hangsúlyozza, hogy ezt csak hipotézisként veti fel. Mi úgy gondoljuk: lehetséges, hogy Pákh verse korábbi, azt is elfogadjuk, hogy „Csont a kóbor színész” = Petőfi; ez a szellemes paródia azonban, melyben semmilyen (Petőfire vagy a vándorszínészekre nézve) sértő elem nincs, nem lehetett Petőfi versének kiváltó oka vagy közvetlen előzménye.

Petőfi a vers kifermálásában formai indítékokat kaphatott Csokonaitól. Pándi (134) felhívja a figyelmet a ritkán alkalmazott rimképletre, a sorok szótagszámának szokatlan rendjére. Réti (44) ezzel kapcsolatban Csokonainak „A pillantó szemek” c. versére utal (l. „Lilla”-ciklus, XXVIII. sz.).

Fogadtatás

Az első, aki a verset méltányolta, maga Pákh volt, aki gyakran hivatkozott a költeményre (l. Porzó [Ágai Adolf]: „Por és hamu.” 1892. 191), szinte dicsekedtem vele, legalábbis Jókai szerint, hogy ő volt „az a bizonyos veszett kutya barát” (l. Jókai Mór: „Petőfi és ellenségei.” Üstökös 1879. aug. 3.: 245, ill. Jókai Mór: „Előszó.” HP I. k. XXXII—XXXIII.).

Ismét más hagyomány szól arról, hogy — ha tréfás formában is — Pákh visszavágott a versre: Garay „Kont”-jára írt, „Csont” c. paródiájában a vándorszínész Petőfit állítja elének. (Feljebb említettük Fekete Sándor feltevését a két vers fordított kapcsolatáról.) Pákh verse 1847-ben jelent meg (l. Tatay: KSz 494—495, K. Á. [= Kaján Ábel] névjellel), újabban Horváth János közölte „A magyar versek könyvé”-ben (2. kiad. Bp. 1942. 556—558; tévesen 1857. évi keltezéssel). Ágai Adolf szerint (Az Ország Tükré 1863. i. h.) Petőfi a Pákhhkal való összekoccanás után „egy vándorló társulattal Létára ment. Pákh ekkor csinálta magán tréfából az azóta hazaszerte ismeretes »Csont» paródiát, s alig van, aki gyanítaná, hogy a „kóborszínész alatt Petőfi lappang”. (Némi eltéréssel így adja elő az esetet a Hazánk s a Külföld fent idézett Pákh-nekrológiának írója is.) Ferenczi — Gyulai közlésére hivatkozva (FPÉ II. 334.) — úgy foglal állást, hogy „ez az adat így nem áll”, mert Pákh „ezt utóbb sohasem mondta”, mégis „annyi való, hogy a mint a Létára vándorlás is mutatja (»Három színész Létára tart»), a paródiában minden esetre a költő által elbeszélte vándorlás némely részletei lebegtek Pákh előtt, s a rajz egészben is talál erre az esetre”.

Fekete Sándor (PVSz i. h.) Ferenczinél sokkal határozottabban foglalt állást ebben a kérdésben. A legutóbbi kritikai kiadás levelezéskötetének jegyzeteiben foglaltakkal (VP VII. 408) vitatkozva véleményünk szerint sikerült nagymértékben valószínűsíteni, hogy Pákh a paródiában (a műfaj

szabályai szerint túlzó-torzító módszerrel) Petőfi (= Csont) egyik színész-kalandját énekelte meg. Petőfi 1843. okt.—nov. folyamán az Érmelléken: Biharútszegen, majd Székelyhídon játszott egy kis színészársulat tagjaként (vö. 104. sz. jegyz., → I. 461), ekkor bizonyosan járt a két közés és Debrecen között fekvő (Nagy-) Létán is, s egészében ráillik a főhős külső és belső leírásajellemzése. Ebből következik, hogy a paródia ekkortájt keletkezhetett (bárközlésre — mint láttuk — csak 1847-ben került sor). A „Csont” és a *Végszó* közvetlen összefüggését azonban Fekete fejtegetései után is vitathatónak érezzük. A „Csont” jellege, célzata kizárja, hogy „visszavágás”-nak vagy akár tréfás értelemben vett „bosszú”-nak tekintsük; mint Petőfi költeményének közvetlen *indítóoka* még kevésbé jöhet számításba (vö. feljebb: Keletkezés).

Nádaskay (Hond 1844. dec. 21.: 403) a VI bírálatában, arról szólva, hogy „P. ur igen sokszor nem birt kiemelkedni egyediségéből alanyiságra, nem sikerült neki érzelmeit *atalánosítani*, idealizálni” . . . , mindjárt hozzátézi, hogy „És ez nem tehetséghiányból ered, mert az ellenkezőnek néhány gyönyörű példáit van alkalmunk a könyvben láthatni. Illy példa [...] *Végszó* ***hoz” . . .

Kedvezőtlenebb a következő évben Szeberényi véleménye (SzabHirn 1845. febr. 25.: 63), aki úgy látja, hogy Petőfi verseiben „némely helyen” durva nyersség van, különösen ilyen „a következő aestheticaiatlan kifejezés: »Vesztett ebkint ki szivem megmarád«. [...] Már ha valami magános civódás közben is illy szavakkal élne egy magát művelnek tartó, és másoktól is annak tartatni kívánó ember, ez a műveletlenség bélyegét nyomná rá. Annál kevésbé szabad tehát szépműveken ilyenekre aljasodnunk; különben könnyen megesik, hogy a legjobb szépmű is veszt böcséből [!] az illy kellemetlen, durva kifakadások által”. Talán Szeberényi magára vélt ismerni az „elpártolt barát”-ban? (Korábbi baráti kapcsolatukról és szakításukról l. alább Magyarázatok 7—18. s.) Hogy a vers továbbra is a „begyében van”, néhány héttel később — már a saját neve alatt megjelent — „Leleplezések” c. cikksorozatának 1. darabja árulja el, melyben azt mondja, hogy előző kritikáját „szabadságában állott Petőfi (eredetileg Petrovics) Sándor urnak” megcáfolni vagy „tanácsomra nem ügyelve *zsviros*, *vesztett fenés*, *teveremteltés*, *veszett ebes* [!] verseit tovább is folytatni. Hiszen nyelvünk ez által is nyer — a nyers kifejezések böcségében” (SzabSzáz 1845. ápr. 15.: 233).

A barátság gondolatának szerepét emeli ki névtelen cikkében Toldy (BpHiradó 1845. márc. 4.: 143): „Petőfinek két olly motívuma van, a fiui szeretet és barátság, mik ritkán tűnnek fel mai nap a dalvilágban, mintha azok nem bírnának többé hevítő erővel; e részben tehát P., ki itt egészen magamagát adja, a nemesb kedélyek rokonszenvére annál biztosabban számolhat. És csakugyan az e tárgyú darabok [...] azok — jegyzi meg Toldy —, mik a kötet olvasása alatt szívünkbe s emlékezetünkbe leginkább tapadnak”, s a példák közt a *Végszó*-t is megemlíti.

Arról is értesülünk, hogy a verset ismételtlen szavalták — elsőnek maga Petőfi ez év febr. 20-án táján Egerben (l. *Egri hangok* jegyz., → 210) — majd 1845-ben a sárospataki és soproni képzőtársaság tagjai (Bodolay 452—453, ill. 612—613).

A vers első sorát jeligének használja Szelestey László: „N... M... hoz (jan. 30-dikán 1848)” c. költeményéhez (Hazánk 1848. márc. 9.: 733).

Magyarázatok

C: A címben levő *** jelentésére a nyilvánosság előtt csak az 1850-es években derült fény; bár — mint láttuk — Pákh korábban sem csi-

nált titkot belőle, hogy hozzá és róla szolt a vers. Ezt tudunkkal először Jókai írta meg (TÉ I. 19—20); később Gyulai, ki Pákhkal szoros kapcsolatban volt, ismételten megerősítette, s — a költemény keletkezési körülményei mellett — minden kétséget kizáró módon bizonyítja az a már említett adat, hogy a vers kézírata Pákh hagyatékában maradt fenn (l. feljebb: Kézirat). A versnek (Petőfitől elképzelt) teljes címe tehát ez lehetett: „Végszó Pákhhoz.”

Pákh Albertről (1823—1867) és Petőfivel való kapcsolatáról l. VP VII. 291—292. Mint ott olvasható, Petőfi 1839 őszén Sopronban ismerkedett meg vele mint a líceum Magyar Társaságának könyvtárosával. Attól fogva, hogy Petőfi (1840. márc. 24-én) egy újonc-transzporttal elhagyta Sopront, négy éven át nem látták egymást, legalábbis erre lehet következtetni abból, ahogyan Pákh a debreceni viszontlátásra emlékezik (VU 1861. febr. 10.: 68, vö. 105. sz. jegyz., → 1. 464). Ezután, Petőfi debreceni időzése alatt, alakul ki életre szóló barátságuk. Pákh a Petőfinek nyújtott támogatáson kívül kezességet vállalt tartozásáért is Fogas Józsefnél, a költő debreceni háziasszonyánál (erről l. 128. sz. jegyz., → 196).

Az Élk-ben a cím alatt olvasható, Vörösmartytól vett mottó (l. Szövegváltozatok) „A megcsalt leány” c. vers 25—26. sora. E vers „Csaba” álnév alatt az Ath 1839. évf.-ában (febr. 7.: 165—166) jelent meg, de Petőfi olvashatta a költő „Újabb Művei” (Budán, 1840) I. kötetében is (7—8). Újabban l. a kritikái kiadás II. kötetében („Kisebbségi költemények.” 1827—1839. Bp. 1960. 256. ill. 695).

7—18 *Nem a legelső rajtam már e seb stb.*: a „baráti kéz ütötte sebek” egyikét fölényeskedő, leckéztető viselkedésével talán Neumann Károly okozta Petőfinek 1841 s különösen 1843 tavaszán Pozsonyban; akkor a költő egy időre szakított is egykori aszódi iskola- és lakótársával (l. 28. sz. jegyz., → 1. 266); nem viselkedett Petőfivel szemben korrektül Lauka Gusztáv, az 1843 nyarán mindennapos barát sem, kire a költő Bajzának is panaszkodik 1843. nov. 28-i levelében (l. VP VII. 25. jegyz.: 289); különös hangsúllyal veti fel Petőfi Szeberényivel szemben is az igazi barátság kérdését 1843. júl. 21-én kelt levelében (l. a feljebb idézett részletet), s bár viszonyuk megromlásának első konkrét adatai 1844 őszére—1845 elejére esnek (l. VP VII. 273), lehet, hogy Petőfi, valami előttünk nem ismert ok következtében már 1843. 2. felében elhidegült tőle.

24 *harmatai*: az „i” itt a versmérték miatt j hangértékű!

26 *nevelí*: növeli.

31 *mejtérésedet*: megbánásodat, megjavulásodat.

Szövegváltozatok

A központozás és ékezés a K-ban nem mindig pontosan kivehető.

C: K Végszó [alatta:] — ***hoz —

Élk [a cím alatt ez a mottó:]

Menjünk tova,

Szívünk ketté szakadt.

Vörösmarty.

2 K *bár* szívem megmarád: Élk szívem

3 K Élk veled!

7 Élk e' seb

12 Élk ütött!

14 Élk ás;

- 17 Éljk megnyílt
 18 K Hanyatt-homlok Éljk szegény [kp. n.]
 19 K Éljk remény! Éljk miért [sh.]
 21 K Éljk csak,
 22 Éljk légyen [kp. n.]
 24 K hulljanak? — Éljk hulljanak?
 25 K bár mellem
 28 K Éljk Ugy is, K hallnád: [az n a-ból jav.]
 29 K Keblem kiáradó fájdalomát [kp. n.]
 30 Éljk értenéd [kp. n.]
 31 K megtéréseidet: VI megtéréseidet;
 33 K frigyemet; Éljk frigyemet; ÖK3 frigyemet.
 34 ÖK2ab—3 ts [sh.]
 35 Éljk e'
 36 Éljk szertezuzott K lánc-szemet....
 37 K lánc-szem
 40 Éljk Rájött
 42 Éljk romjait [kp. n.]
 43 Éljk veled, te elpártolt
 46 ÖK2ab—3 multakért

119. A NEMES

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 100; ÖK1 161—162; ÖK2ab—3 I. 223. Mindenütt az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Debrecen.)” keltezéssel. Egyk. úk.: Tatay: GrP 81—82, Tooth 192—193.

Keltekzés

A vers keltezéséről, melyhez kizárólag a fenti adatok állnak rendelkezésünkre, ill. sorrendi helyéről l. 114. sz. jegyz. (→ 145—146).

A költemény közelebbi keletkezési körülményei tisztázatlanok; különösen Petőfi politikai-eszmei fejlődésének vonalában nehéz elhelyezni. Horváth János ugyan megállapítja (111), hogy ez a „nemesi kiváltságok ellen lázadó” vers Petőfi költészetének első érintkezése „a kor politikai küzdelmeivel”, s „a politikai költészet cselekvőbb légköre” érezhető benne, de adós marad e közelebbi érintkezés alkalmának (helyének, idejének) pontosabb megjelölésével, hiszen a költő ekkori helyzete, környezete, szándékai semmi fogódzót nem adnak. Már csak azért sem, mert 1843-ból (az éppen folyamatban levő 1843/1844. évi országgyűlés ellenére) Petőfinek egyetlen politikai jellegű költeménye sem maradt ránk, sőt egyelőre a *Versek* 1. füzetének 1844. évi anyagában sem követi ezt több ilyen témájú darab. Illyés úgy nyilatkozik, hogy a debreceni versek közt van egy (ti. *A nemes*), „melyet egyelőre nehezen tudnánk hová tenni”; végül is valami későbbinek „első, távoli fénycikkázása”-ként fogja fel (Illyés 1963. 137). Pándi (TanPet 211) arra hívja fel a figyelmet, hogy a nemesi kiváltságok bírálata vagy ostorozása nem egyedül áll a kor költészetében (utal Czuczor, Kriza példájára); mint társadalomkritika Petőfi verse sem haladja meg ezek szintjét (ezért is kerülhetett be, mint feljebb jeleztük, Tatay István egyik iskolai használatra szánt olvasókönyvébe), — inkább csak a vers dramatizálása, a költő beleszólása és az akasztófa emlegetése új, de ez sem politikai tudatosság, „inkább csak a fe l

lobbanó plebejus ösztön-szenvedély" eredménye. Mindazonáltal egy nemest minden teketória nélkül „gazember”-nek nevezni és méltó helyéül az akasztófát emlegetni, már ekkor olyan indulatokat árul el, hogy e kifakadás mögött valami konkrét esetet kell gyanítanunk, melyről Petőfi Debrecenben szerzethetett tudomást. Az éles felcsattanást ekkori nyomorú, kiszolgáltatott helyzete magyarázza. Hatvány úgy fogalmazza ezt meg, hogy „Petőfiben a kiváltásos osztályok gyűléte, vagyis a szociális igazságtalanság érzete előzte meg a politikai érdeklődést. Ezért írta első programversét a nemes gazember-ről”; a vers tehát nem „politikai” költemény, hanem a szociális igazságtalanságnak (a költő saját bőrén is érzett) tapasztalatából született (Hatv² I. 805).

Nem hagyhatjuk említetlenül, hogy ezt a nem nemesekre nézve megalázó megkülönböztetést, bár nem ilyen direkt módon, hanem szatirikus célzás formájában, Gaal József már a „Peleskei nótárius” (1838) Baczur Gazsi szerepében is szóvá teszi (ezt 1842 őszén Mezőberényben maga Petőfi is alakította, l. OrLAd 349; a költő többi fellépéséről Gaal darabjában l. 74. sz. jegyz., → I. 370): Baczur Gazsi a III. szln 8. jelenésében azt mondja: „Nekem semmi közöm a renddel s őreivel, én nemes ember vagyok” stb.

Fogadtatás

A korabeli visszhang nagyon gyér, mindössze Császár Ferenc tér ki a költeményre, amikor Petőfi „költőitlen [!]”, durva kifejezéseiről, ízléstelenségeiről beszél (IrÖr 1845. aug. 16.: 28; l. erről részletesebben 117. sz. jegyz., → 157); kiemeli a vers egy fordulatát: „a 100. lap [a VI-ben itt olvasható *A nemes*] »gazember«-ét nem is említve”

Magyarázatok

A vers megértéséhez tudni kell, hogy az ún. deresen (büntetőpadon, l. alább) végrehajtott botozás a magyar büntetőjogi gyakorlatban kivált a XVIII. századtól kezdve egyike volt a leggyakrabban alkalmazott testi fenyítő eljárásoknak: „Egyrészt kegyetlen és megalázó eszközökkel kívánták fegyelemben tartani a fokozódó kizsákmányolás ellen lázadó jobbágyt, másrészt olyan fájdalmas és megalázó büntetést kívántak alkalmazni, amely a jobbágy munkaerejét nem teszi tönkre.” (L. Csizmadia Andor—Kovács Kálmán—Asztalos László: „Magyar állam- és jogtörténet.” Bp. 1972. 315, „A büntetőjog a XIII. század derekától 1848-ig” c. fejezetben.) A testfenyítő büntetéseket azonban „nemesek, a szabad királyi városok polgárai és a honoráciorok ellen” nem volt szabad alkalmazni (l. uo.). Egy régi büntetőjogi forráskiadványban érdekes dokumentumok olvashatók ezzel a megkülönböztetéssel kapcsolatban: pl. a szegedi „fenyítőház” (börtön) igazgatója 1804-ben a helytartótanácsához intézett felterjesztésében arról panaszkodott, hogy a nemes származású rabokkal a fenti tilalom miatt igen meggyűlt a baja, s kérte, „engedtessék meg, hogy azokat a rabokat is, akik nemes emberek [. . .] s a hazai törvények szerint a pálca-, korbács- vagy vessző-büntetés-től mentesek, s akiket másként, mint a kiadott ideiglenes utasításban meghatározott módon fenyíteni tilos, a mennyiben kihágást követnek el és enyhébb büntetésekkel javulásukat elérni nem sikerül, szigorúbb büntetésekkel, u. m. pálca-, korbács-, vagy vessző-csapásokkal [a katonák és tanulók példájára, akiket családi és személyes előjogaikra való tekintet és különbség nélkül fenyíthettek] ezen a helyen úgy, mint egy igazságügyi-politikai felső iskolában, ha nem is nyilvánosan, de legalább külön és zárt helyen meg lehessen büntetni” stb. (Vajna Károly: „Hazai régi büntetések.” Bp. 1906. I. 276—277. további hasonló adalékokkal.)

- I *Deresre húzták* : deres: a botozás végrehajtásához használt hosszúkás, padszerű alkalmatlóság, melyre rászíjazták az áldozatot, s úgy hajtották végre a kiszabott büntetést.

Szövegváltozatok

- I VI Derezsre   gazembert [kp. n.]
 5 ÖK₃ ellenszegülve/
 II VI derezsre:

Fordítás

Kertbeny 127. A fordító könyve végén tárgyi, nyelvi jegyzeteket ad. Az első sorhoz: „Auf den Deres zieht...” megadja a *deres* szó magyarázatát. — Vilney 66, „Den Spitzbub zieh'n sie auf die Bank” címmel, Petőfi nevével.

120. HALVÁNY KATONA

Kézirat : Nincs.

Megjelenés

PDI 1844. Új évn. 16. sz., okt. 20.: 40; VI 101; ÖK₁ 162—163; ÖK_{2ab}—3 I. 224. A kötetekben mindenütt az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Debrecen.)” keltezéssel. Egyk. úk.: Tatay: GrP 45.

Kelekezés

A vers keltezéséről és sorrendi helyéről l. 114. sz. jegyz. (→ 145—146.)

Ferenczi — feltétlen túlzással — bizonyos áttételes (az életrajzi helyzetbe beleillő) személyes mondanivalót olvas ki a versből: „a halvány ifjú ő maga [Petőfi], a betegségtől és életviharoktól üldözött, szerelmében már is csalódott költő, aki azonban tudja kötelességét.” (Ferenczi: SzSz 22.) Ferenczi nem abban téved, hogy a vers hőstét a költővel azonosítja, hanem hogy e kis költemény és Petőfi *jelene* között direkt kapcsolatot tételez fel. Holott nyilvánvalóan a költő katonai *múltja* játszik itt szerepet, melyre jelenlegi debreceni állapota emlékezteti: akkor, 1840-ben, két súlyos betegségen esett át, s az 1841. jan. 15-i orvosi felülvizsgálat (melynek következtében szolgálatképtelennek nyilvánították) gyenge testalkatot, tüdővészre való hajlamot és szívtágulást állapított meg; barátja, Sass István emlékezése szerint Petőfi, elbocsátása előtt, „elcsigázott testtel, elborult kedéllyel” érkezett vissza Sopronba (vö. 21. sz. jegyz., → 1. 245). Hogy akkori állapotba debreceni lábadozása alatt gyakran jutott eszébe, azt a *Halvány katona* időbeli közelségében írt (és a debreceni diákok, majd az egri kispapok körében feltehetően előadott) *Ivás közben* tanúsítja (l. 122. sz. jegyz., → 174): ebben három versszakon át ecseteli hajdani „bakancsos” pályafutása viszontagságait, tréfás hangsúlyt adva annak, hogy mindvégig közkatona maradt (azaz „egész a közlegénységig” vitte föl, → 13). Érdekes, hogy ennek emléke éveken át kísérti, mintha ezzel valami sérelem érte volna! Az 1844. végi *Katona vagyok én*...-ben kiemeli, hogy: *Csak káplár sem voltam, mindig közkatona* (ez akkor is jellemző adat, ha a verset zsánerképnek fogjuk fel); német nyelvű önéletrajzában így foglalja össze katonai pályafutását: *Soldat zwei Jahre, nichts, als Gemeiner*. (Katona két évig; semmi más, csak közlegény. VP V. 164.)

Még 1847 őszén is, amikor *Nézek, nézek hífelé . . .* c. költeményében újra felidézi az egykori „hősi pálya” emlékeit, erre utal a hatásos csattanóban:

*Poéta lett belőlem, csak
Poéta . . .
Ott talán már káplár volnék
Azóta!*

A *Halvány katona* hőse a „honvéd legénység” egyik ifjú tagja: tehát közlegény, mégpedig olyan, aki a gúnyolódó, lekicsinylő tiszt szavára önérté-
tesen visszavág. A fenti idézetsorozat szerintünk meggyőzően tanúsítja, hogy ez és az a közlegény nemcsak külsejét, hanem helyzetét és magatartását tekintve is szoros rokonságban áll egymással. A költő belső elégtétele ez az egykori lenézett, kiszolgáltatott közkatonán esett sérelemért. Csak ebben az értelemben adhatunk igazat Pándinak (254), aki ezt a figurát Petőfi „népi csoportozata” egyik kiegészítő típusának tekinti: „talán a hűségnél és hazafias elszántságnál is fontosabb Petőfi elszánt odaállása a közlegény mellé, a tiszturak ellenében” — állapítja meg. E kis zsáner- vagy helyzetkép epikus elemei is ezt a jellemző szándékot szolgálják, a hangsúly az arcszínekkel való művészi játékon és az ezen alapuló csattanón van: ti. hogy a sárگا vagy halovány arc nemcsak a gyávaság, hanem a fizikai gyengeség jele is lehet, de ezt a hősi elszántság ellensúlyozhatja: majd kipiroslik az arca — az ellenség vére-
től! Ezért nincs értelme feltenni a kérdést, hogy miféle „honvéd harc”-ról és milyen „ellenség”-ről van itt szó: a keret, amely a zsánerkép háttérét képezi, merőben elvont; a költemény még „a magyar virtus megverselésé-
nek” sem tekinthető (vö. Horváth 108).

Fogadtatás

Szeberényi Lajos ezt a verset csak abból a szempontból tartja megemléltendő-
nek, hogy ebben is vannak „kellemetlen, durva kifakadás”-ok, például ez: „. . . tán az inába | Szállt a bátorsága?” (SzebHír 1845. 16. sz., febr. 25.: 64); az ifjúság és az olvasók előtt azonban népszerű lett a költemény (már csak párbeszédes, és így szavalásra alkalmas volta miatt is); tudunk róla, hogy a Soproni Magyar Társaság szavalati darabjai közé tartozott (Bodolay 454). Nyilván ilyen okból került bele Tatay István 1847. évi szavalókönyvébe (1. feljebb: Megjelenés). Pulszky Ferenc pedig egyenesen magasztalóan ír róla: „Petőfi dalainak ismeretes típusától eltér néhány epigrammféle verse-
zet [. . .], melyeknek éle azonban nem igen metsző, de kitűnő a többiek közül: *A halvány katona* [. . .], melynek spartai alapeszméje beillenék Plutarch apophtegmaí [= velős mondásai, szállóigéi] közé.” (MSzépírSz 1847. máj. 9.: 297.)

Szövegváltozatok

- 4 ÖK3 sztnében.
- 9 VI uram, 'felelt ÖK1 ÖK2-ab—3 uram, felelt [A záró fél idézőjel hiánya sh., pótoltuk.]
- 10 ÖK2ab—3 Már [idj. n.]
- 11 ÖK2ab—3 Mért hogy
- 12 ÖK2ab—3 Én azt [vsz. sh.]
- 13 PDI ugy
- 15 PDI freccsent
- 16 PDI véretől! ÖK1 véretől. [!, a sh. folytán hiányzó fél idézőjelet a főszövegben pótoltuk] ÖK2b véretől! [!, kp. n.]

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Élk 1844. I. 10. sz. (május második fele) 460. (Petőfi feltehetőleg április közepe táján adta át a kéziratot az Élk szerkesztőjének, l. erről és általában Petőfi s a folyóirat ekkori kapcsolatáról 156. sz. jegyz., → 305.) VI 102—103; ŐKI 163—164; ŐKzab—3 I. 225—226. A kötetekben az 1844. évi versek közt, az ŐK-kiadásokban „(Debrecen.)” keltezéssel. Egyk. úk.: „Nagyvárad i új és ó kalendárium 1845. esztendőre...” (1844.) 43—44.

Keletkezés

A vers keltezéséről és sorrendi helyéről l. 114. sz. jegyz. (→ 145—146.)

Horváth János szerint (30) Petőfi „nyilvánosság előtt cselekvő, szereplő hajlama” a költő „lirai egyéniségének legáltalánosabban jellemző bélyege” Fekete Sándor Petőfi színészi alkatáról és hajlamáról szóló fejtegetéseiben ennek a felsőfoknak a kizárólagosságát túlzásnak minősíti, de Horváth megállapításában „meghatározó összefüggést” lát (PVsz 191), ennek bizonyítására példákat sorakoztat fel, s egyebek közt a költő „remek zsánerverseit és helyzetdallait” Petőfi utánzó, alakító készsége, „idomító tehetsége” nyilvánulásainak tekinti (uo. 188—190).

Egyrészt azért kell itt szólnunk erről a kérdéstről, mert a *Szomjas ember tünődése* Petőfi költészetében az első igazán „tisztá zsánerkép”, „a költő személyétől idegen alak” — első személyű — megformálása (Pándi 263, 236); Horváth János olyan zsánerképnek tekinti, melyben a költő „maga játssza el a kitűzött szerepet”, s csak „e hozzáalkalmazkodás által vegyít belé [...] egyéni lyraiságot” (118); „a költő teljesen eltűnik — állapítja meg —: maga a bemutatandó typus áll ki s szólal meg minden teketória nélkül” (58). Pándi is elismeri (238, 263), hogy „a figura megjelenítésének eszköze itt a megjatszás, az alakba való behelyezkedés”, de hangsúlyozza, hogy ez „az írói jellemző szándék érdekei szerint, s nem a figura esetlegességét követve” történik.

Másrészt: az 1841/1842. pápai iskolaév óta először lehetünk tanúi, hogy Petőfi-nek huzamosabb ideig körülbelül azonos összetételű *közönsége* van: ezúttal (a pápai képzőtársulat tagságának laza kollektívája helyett) egy olyan szűkebb baráti kör, amelyben effajta költeményeit, minden feszélyező kötöttség nélkül, „megjatszva” bemutathatja, sőt amelynek ír, ill. amelyet versírás közben maga elé képzelhet. Ennek meggyőző példáját láthatjuk az *Ivás közben* esetében, mely ebben a debreceni diákokból álló irodalomkedvelő társaságban hangzott el először s ugyancsak alakítás: a részeg állapot megjatszása volt (l. erről az esetről és általában a szóban forgó baráti körrel a vers jegyzetét, → 174), és alapos okkal tehetjük föl a *Szomjas ember tünődéséről* is ugyanezt, tudván, hogy Petőfi nem sokkal utóbb, Debrecen—Pest közötti vándorútjának nevezetes állomásán, Egerben, az *Ivás közben*-nel együtt előadta (l. alább: Fogadtatás).

Lényeges szerepet játszhatott e versek elszavalásában s talán keletkezésében is az a körülmény, hogy a költő debreceni tartózkodásának éppen ebben az 1844. eleji időszakában, amikor betegségéből felépülve újra a színpaddal próbálkozott, a jelek szerint olyan keserű tapasztalatokban volt része, amelyek előkészítették a színészi pályától való végleges elszakadását (l. 117. sz. jegyz., → 154—155). Petőfi — mint tudjuk — a pápai képzőtársulat tagjaként 1842/1843-ban sokszor szavalt; többek közt „magánybeszédet” adott

elő egy színműből; Vörösmarty „Szózat”-át, bizonyos demonstráló céllal, „tótosan” szavalta el; Gaal József „Ólmos botok” c. versét látványosan „megjátszotta” az „Örömműnep” közönsége előtt; aztán az iskola folytatása helyett újra a vándorszínészsorsot vállalta, nem utolsósorban azért, mert ezek a „pótcselekvések” nem elégtették ki, ő „valóságos, korlátozatlan, teljes értékű színészi munkára” vágyott (l. Kiss J., PIMÉvk 1973. 104; vö. még Fekete: PVsz 35—36). Itt, Debrecenben, úgy tűnik, ennek fordítottja következett be: a költő — színpad — színpad s őt befogadó együttes híján — újra „pótcselekvésre” szorult: a költészetet kedvelő és értő szűkebb baráti körben „megjátszva” adott elő verseket, előbb Debrecenben, majd Egerben. Úgy gondoljuk, hogy ez az újabb fordulat költészetében is maradandó nyomot hagyott: ezúttal (s ezután is sokszor) már a saját költeményeit szavalja el így különböző alkalmakkor. Ez történik majd húsvétkor Dunavecseren is, amikor az *Egy estém otthon* tanúsága szerint apjával borozgat. Ezzel kapcsolatban már Bóka László megjegyezte, hogy talán „Petőfi egész boros költészetének magyarázatát rejti: *szórakoztatni akar*” (l. B. L.: „A szép magyar vers.” Bp. 1952. 52).

Nemcsak a „tisztá”, tehát a költő személyétől elváló zsánerváltozat kialakításában lehetett része a színészi hajlammak: Petőfi éppen 1844 elején kezdi formálni a maga olykor különc, túlzó, elrajzolt bohém önarcképét is, mint a költői szerepjáték sajátos lehetőségét, melynek egyik legfőbb vonása kb. egy esztendeig az örökké szomjas, kielégíthetetlen, kedélyes borisszaság színeléle, közönsége pedig (az eleven, jelen lévő publikum helyett) egyre inkább a költőtől elképzelt olvasó. Ennek az ugyancsak Petőfi debreceni körülményeiben gyökerező verstípusnak első képviselője a tokaji keltezésű *De már nem tudom, mit csináljak*... (128. sz. vers, l. a jegyzetet, → 199), közvetlen előzménye pedig a debreceni *Ivás közben* (ez még nem a részeges ember, hanem csak az egyszeri borközi állapot bemutatása, l. 122. sz. jegyz., → 175). — Az 1842 óta nyomon követhető kettős „Művész [= színész] és költő!”-program (l. Fekete: PVsz 35—36, Kiss J. i. m. 104—106) így olvad egybe — 1844 folyamán — Petőfi költői tevékenységében.

Mindezek mellett nem feledkezhetünk meg Béranger-ről sem, akivel Petőfi itt Debrecenben, 1843/1844 fordulóján táján ismerkedik meg (l. erről 114. sz. jegyz., → 147), s akinek könnyűvérű epikureizmusa, borkedvelése és zsánerezítő hajlama talán már ebben a versben is otthagya lenyomatát (l. FPÉ II. 66—68, Horváth 49, Pándi 311).

Fogadtatás

Az *Irtóztató csalódás* c. vers jegyzetében írunk arról, hogy Petőfi kiadásra váró költeményeinek kéziratát a Nemzeti Körtől felkért háromtagú bizottság 1844. ápr. első felében elbírálta, s véleményét a hónap közepe táján a költővel is közölte (l. 143. sz. jegyz., → 261). Petőfi 1844. ápr. 28-án Dunavecseről Tárkányi Bélának, az egri papköltőnek, ottani barátságos vendéglátójának írt soraiban méltatlankodva jegyzi meg ezzel kapcsolatban: *Csak nézd, a szomjas ember tünődését is ki akarták küszöbölni, de már ezt nem hagytam.* (VP VII. 29.) E kifakadásból világosan kivehető, hogy Petőfi Egerben ezt a költeményét emlékezetes sikerrel adta elő a kispapok társaságában. (Ugyancsak a levélnek az utószavában meg értesíti Tárkányit, hogy *Az »Ivás közben«* kijött a *Regélőben*, vagy már tudod is? — Hogy ezt Egerben előadta, arról hiteles adatunk is van; ezekről az egri szavalatokról l. 131. sz. jegyz., → 210.) Hatvány nyilván ezen az alapon beszél a versnek „egri hahotás sikeréről” (Hatv² I. 649).

De éppen az idézett levélrészletből az is kiténik, hogy a vers nem nyerte meg az említett — Vörösmartyból, Szigligeti Edéből és Vachott Sándorból álló — bizottságnak a tetszését. Erre a bíráló (mintegy 15 vers, köztük a *Szomjas ember tündőlése* mellőzését javasló) véleményre reagál Petőfi — tréfásan — az *Irtóztató család* c. versben, s bár visszautasítja bortalainak elítélését, azt mondja:

*Amen hát! a mint van, legyen;
Meghajtom a sorsnak fejem,
És tünök türedelmesen — (→ 30. l.),*

mégis: a *Szomjas ember tündőlése* esetében a valóságban nem hajtott fejet, a vers ott van a VI darabjai közt.

A vers rácsáfolt a bíráló bizottmány aggodalmaira: népszerű költemény és főleg hálás szavai darab lett. Ennek jele az is, hogy a „Nagyvárad új és ó kalendárium 1845. esztendőre” (tehát már 1844 végén) leközli (I. feljebb: Megjelenés). 4 alkalommal szavalták a soproni és pesti képzőtársulatban (Bodólay 454), Eperjesen meg már 1844. nyárelő (június) 12-én az ottani Magyar Társaságban (az eperjesi Állami Levéltárban levő egykorú jegyzőkönyv szerint a szavaló „készületlensége miatt nem a legsikerültebben”; Prešov—Státný Arhív, EK—P. Inv. č. 722. p. 135.). Ugyancsak elhangzott — más Petőfi-versekkel együtt — a pápai képzőtársaság 1847. aug. 5-i örömműnépén (I. Hazánk 1847. II. 95. sz., aug. 12.: 380).

Magyarázatok

A „szomjas ember” alakja, morfondírozása, végső lépése majd újra előkerül Petőfinél *A fakó leány s a pej legény* c. novellában (1847), Csigolya Dániel alakjában és nagy szomjúságában (VP IV. 122—123); Horváth is utal erre (56, 430).

10—11 E sorokat Horváth (574) Lisznyay „A fakard” c. versének (Hond 1843. ápr. 15.: 499) e fordulatával veti össze:

Az isten adjon a mi kell

S a szomjazó torok fölé
Egy tündér-fölleget,
Mellyből boreső csorgana
S áztatna engemet.

12 E sorhoz Horváth (i. h.) Lisznyai id. versének e sorát hozza fel analógiául:

De im nagy volt a bökkenő!
Üres lón a pohár.

13 *határom*: értsd: egy darab földem, birtokom.

16 *A garat* e jelentése ma már inkább csak az orvosi nyelvben, ill. a „felönt a garatra” kifejezésben él. Petőfi a korában még általános kettős jelentést (malomalkatrész, ill. testrész) egybefogva használja a szót. Metaforikusabb felhasználását l. az *Az én torokom álló malom*... c. dunavecsei versben (→ 157. sz., l. a jegyzetet is, → 309).

18 *emberségem*: értsd: becsületelem (vö. 155. sz. jegyz. → 303).

19 „*Addsza—ne!*”: értsd: Fizess, majd akkor kapsz!

- 21—28 Az utolsó mentsvárként megmaradó eladható, értékesíthető tárgy motívuma Csokonainál: „Akadtam még egy bankóra, Kit szántam szemborítóra” („Szerelmdal a csikóbőrös kulacshoz”; vö. Réti 14).
 23 *Előre*: ti. „Elő vele, lássuk csak!”

Szövegváltozatok

- C: ÖK2b tündőse [sh.] ÖK3 tündőése
 1 ÖK3 Ejnye mi Élk isten nyila!
 7 Élk meggyúl,
 8 Élk hull [kp. n.]
 9 Élk Hm! biz a'
 11 Élk Boreső . . . .
 12 Élk V o l n a ! ÖK2b itt u [sh.]
 13 Élk V o l t
 17 Élk korcsmából
 18 Élk emberségem.
 20 Élk le [kp. n.]
 22 Élk Zálogul be —
 24 V1 ÖK2a fejkötője. ÖK2b fejkötője.
 25 Élk Jaj, de sírba
 26 Élk hitestársam;
 28 Élk fejkötője [kp. n.]
 29 Élk Oh,
 31 Élk Köny
 32 Élk szemembül [kp. n.]
 33 Élk Hát ha könyeimnek
 34 Élk bocsá, V1 bocsá!
 36 Élk sírnék!

122. IVÁS KÖZBEN

Kéziratok

K1: PIM P. 106. Kékeszöld foszladozott 2 fólió (1—4. lap), korábbi kétrét hajtogatás nyomaival. Mérete 21 × 26 cm. 1—3. l.: a vers szövege, a későbbi közlésekből elmaradt mottóval (l.: Szövegváltozatok). 4. l.: üres. (A kézirat fénymásolata: 2. sz. mell.) A kéziratot a PIM 1965-ben szerezte meg Vasberényi Géza, ismert Petőfi-kutató, dunavecsei lakostól, akihez Szakonyi Emesétől, Balogh Jánosnak, Arany János és Petőfi szalontai barátjának leszármazottjától került. (L. PIM Növ. n. 1965/100—1. sz. — Ifj. Balogh (Balog?) János szalontai szenátorról (1813—1875), kit Arany révén Petőfi is megismert és megkedvelt, l. AJÖM XV. 803, ill. VP VII. 399.)

A kézirat tisztázatnak látszik, javításnak ugyanis nyoma sincs benne (csak apró írástévesztések, ill. ezek korrekciói fordulnak elő; l. Szövegváltozatok). Azt a közlésekből elmaradt mottót azonban, amelyet az alább K2-vel jelölt (elkallódott) kézirat tulajdonosa, Somogyi József is említ (és közöl), Petőfi eltérő színű tintával és szemmel láthatóan utólag írta be a cím és a szöveg közé; ti. nagyon zsúfoltan van beszorítva. Kétségtelen, hogy Petőfi ezen a kézíraton eredetileg nem hagyott helyet a mottónak.

A K1 őrizte meg a költemény legkorábbi ismert szövegét: mint a szövegváltozatokból (l. alább) megállapítható, a RPD1-ben megjelent első közléshez áll legközelebb, de azt megelőzte: a K1-ről készült (itt-ott javított) másolat

lehetett a folyóiratközlés alapja. Eszerint feltehető, hogy a K1 Debrecenben keletkezett (s talán ott is maradt valakinél: így kerülhetett a közelben lakó Baloghhoz); mégsem valószínű, hogy a Somogyi Józseftől leírttal lenne azonos (l. alább), azért vesszük ezt fel külön mint feltételezett második kéziratot.

K2(?): Somogyi József 1871-ben azt állítja, hogy Petőfi Debrecenben szeme láttára írta (két részletben) az *Ivás közben*-t (erről részletesebben l. alább: Keletkezés), s átadta a „Lepke” c. kéziratot diáklap számára: „eredeti kéziratát most is bárkinek felmutathatom.” Közli az addig ismeretlen mottó szövegét is; ez megegyezik a K1-en olvashatóval. („Adalék Petőfi Sándor élettörténetéhez. »Legszebb verse.«” Magyar Ujság 1871. jan. 1.: 1. — A mottó szövegét l. alább: Szövegváltozatok.) Ez a kézirat tudunkkal sohasem került elő. — Somogyi József 1843/44-ben debreceni kollégiumi diák s az olvasókör könyvtárosa volt, bizonyíthatóan kapcsolatban állt 1843/44 telén Petőfivel, sőt később is ismételten találkozottak. Somogyi ettől függetlenül is igyekezett Petőfi-kéziratokra (vagy másolatokra) szert tenni (pl. a *Legenda* egykorú másolata is a birtokában volt.) Az *Ivás közben*-nel kapcsolatban azonban olyasmit is állít, ami kételyt támaszt emlékezésének megbízhatósága felől. „Pár év múlva [ti. 1843 után: Somogyi ezt az évet tekintti Petőfi debreceni tartózkodása évének — Szerk.] Pestről Szathmármegyébe utazván, [Petőfi] meglátogatott Ér-Mihályfalván” [ez 1846. nov. első felében történhetett, amikor Petőfi a közeli Ér-Andréden is járt, l. VP VII. 247., ill. 314. — Szerk.]; Somogyi felemlíti és elszavalja Petőfinek az *Ivás közben*-t, „melyről, mint [Petőfi] mondá, egészen megfeledezett [?], megmutatván eredeti kéziratát, magának lemásolta, elvitte Pestre.” — Petőfi azonban nem „feledezhetett meg” szóban forgó verséről, s nem volt szüksége lemásolására sem, hiszen az már 1844-ben a RPD1-ban, majd a V1-ben is megjelent (l. alább). Petőfi legfeljebb arról felejtkezhetett el, hogy a vers (egyik) kéziratát annak idején Somogyinak átadta.

Mint láttuk, a K1 az első közlést megelőző időből való, s legkorábbi ismert tulajdonosa Debrecen környékén élt. Ezért felvethető a kérdés: nem azonos-e a Somogyitól említett kézirat a K1-gyel, amelyen ugyancsak ott van a közlésekből hiányzó mottó? Somogyi elbeszélése a vers (és a kézirat) keletkezéséről némileg ellentmond ennek (l. alább: Keletkezés): szerinte Petőfi a cím után először a mottót írta le, aztán került sor a szövegre (a K1-en, mint láttuk, a mottó utólag van beszúrva), továbbá ahogy Somogyi előadja, a költő az utolsó két strófát utólag toldotta az első 9-hez; a K1-en azonban semmi sem mutat erre: az egész szöveg egyvegtében leírtnak látszik. Bár, mint látni fogjuk, Somogyi előadásának általában is alig lehet hitelt adni, annyi azonban bizonyos, hogy a vers egyik korai kézírata volt előtte (a mottó szövegét ő közölte először az irodalomban), de az, úgy látszik, nem volt azonos a K1-gyel.

K3(?): Péchy Imre „Kiadatlan költemény Petőfitől” c. cikkében (Figyelő 1871. 4. sz. jan. 24.: 43), mely egyébként a *Sorshúzás előtt*-tel foglalkozik, elmondja, hogy apja, „ki mint hittanhallgató 1843–44-ben Debrecenben ismeretségben állt Petőfivel”, „annak kéziratáról több költeményt lemásolt, így az »Ivás közben« című bordalt is, mely a debreceni diákok közt születt...” (Hivatkozik Somogyi József friss közlésére a Magyar Ujságban, l. feljebb.) Ez tehát *másolat* volt, de megemlítyük, mert lehet, hogy egy ismeretlen eredeti kézirat (tehát nem a K1) nyomán készült. Ez a másolat tudunkkal e megemlítése óta nem került elő.

Megjelenés

RPD1 1844. I. 32. sz., ápr. 21.: 502–503, *Petőfi*. aláírással. V1 129–131; ÖK1 181–184; ÖK2ab–3 I. 251–254. A kötetekben az 1844. évi költemé-

nyek közt, az ÖK-kiadásokban „(Debrecen.)” keltezéssel. Egyk. úk.: Tatay: KSz 110—11.

Somogyi József szerint (l. fent a K2 leírásában id. cikkét) Petőfi a verset egy „Lepke” c. kéziratot diáklap számára írta és át is adta, de arról nem szólt, hogy megjelent-e. (Az eset részletes leírását l. alább: Keletkezés.) Ebből az állítólagos lapból azonban nem maradt fenn egyetlen példány sem, sőt a debreceni kollégiumi képzőtársaság irataiban sincs róla szó (vö. Bodolay 634). Péchy Imre ugyan később ezt állítja (Reform 1874. 70. sz., márc. 12.: 1—2): „Ezen írott lap [ti. a „Lepke” — Szerk.] néhány példányban a diákság körében forgott csupán, egy példány belőle megvan jelenleg apám birtokában Heves megye, Pusztá Jenőn (kivánatra bárkinek fölmutathatom) . . .”; a „fölmutatást” azonban senki nem kérte, s a példány nem került elő. Bulyovszky Gyula, aki Somogyi szerint az eset résztvevője volt, nem emlékezett a „Lepké”-re; szerinte egy „Reménybimbók” c. kéziratot lapot adtak ki („A Reform szerkesztőjéhez.” Reform 1874. 72. sz., márc. 14.: 3). Ezt a társaság jegyzőkönyve mint tervezett vállalkozást említi is, de később: 1844 júniusában, amikor tervezetét éppen Bulyovszky terjesztette be. (Bodolay: i. h.) Pélányban azonban ebből sem maradt fenn.

Petőfi már korábban is ajánlott fel verseket a RPDl-nak; legutóbb 1843. április elején négyet (kettő meg is jelent belőlük), de aztán Garayt, a folyóirat szerkesztőjét, az Ath-nak megküldött nyílt levelében szőszegéssel vádolta (amiatt, hogy a megadott álnév helyett — ígérete ellenére — Petőfi név alatt közölte a *Víz és bor*-t); ekkor szakított a szerkesztővel (l. 81. sz. jegyz., → I. 391—392); támadó cikkét azzal fejezte be, hogy többé nem fogja (mint a *magyar mondja*) *ebre bízni a háját* (Bajza szelídítő átfogalmazása szerint: „cicára bízni a téjfölt”, Ath 1843. jún. 15.; vö. VP V. 7., ill. 193—194). Hogy 1844-ben mégis újra kopogtatott a RDPl szerkesztőségében, az feltehetőleg annak (a Petőfi-irodalomban korábban nem említett) körülménynek tulajdonítható, hogy Garay 1843 szeptemberében Erdélyi János javára lemondott a folyóirat kiadási jogáról és szerkesztéséről. Erdélyi eredetileg már 1844. jan. 1-én meg akarta indítani új lapját, a PDI-t, de mivel a hivatalos hozzájárulás késett, Garay mint kiadótulajdonos neve alatt — gazdagabb tartalommal — a Regélőt szerkesztette tovább (sógora, Vahot Imre segédletével), majd, a felsőbb jóváhagyás megérkezése (márc. 18) után — hosszabb nyugat-európai utazásra készülődve — ezt a munkát Vahot Imrére ruházta át; közvetlenül elutazása előtt, ápr. 18-án pedig, az 1844. júl. 1-én meginduló PDI-ra nézve is megállapodott Vahottal, hogy utazása idejére ideiglenesen átengedi neki. (L. ErdLev I. 431, 436., ill. T. Erdélyi Ilona: „Irodalom és közönség a reformkorban. Bp. 1970. 233—238., és uő: „Regélő Pesti Divatlap — Pesti Divatlap.” Sajtótört. tanulmány kéziratban.)

Petőfi Pestre érkezése után nyilván rövidesen értesült erről a változásról, és tudta, hogy nem Garayt kell verse(i) közlésére kérnie, hanem Erdélyit (ill. az őt helyettesítő Vahotot). Ezt annál szívesebben is tehetné, mert Erdélyi a lap 3., jan. 11-i számában (40. l.) E. jel alatt a „Levelek Ottíliahoz” c. sorozatban meglepő elismeréssel írt költeményeiről (kiemelte az 1840 óta fellépett költők közül). Közvetlen bizonyítéka ugyan nincs 1844. tavaszi találkozásuknak (lehet, hogy a verseket Vahot vette át Petőfitől), bizonyos adatokból mégis arra lehet következtetni, hogy Petőfi március folyamán vagy április első felében személyes kapcsolatba került Erdélyivel: egyrészt 1845. évi *Úti jegyzetei*-ben (még Erdélyi visszaérkezése előtt) a Rozsnyó melletti Berzétől szólva megemlíti, hogy Erdélyi ott „olly sok szép dalt” írt, s hozzáteszi: *En őt nagyon szeretem.* (L. VP V. 26); Vahot útján pedig (1844. nov. 5-én) azt üzenté neki, hogy látogassa meg a Páris közelében lakó Béranger-t (ErdLev I. 234); mindezt ismeretlenül alig tehetné. Másfelől Erdélyi is kérte

egyik (Stuttgartból keltezett) levelében Vahotot, hogy írjon neki — többek közt — Petőfi verseiről, „ha megjelennek” (RPDI 1844. 51. sz., jún. 27.: 815; Erdélyinek mint a Nemzeti Kör választmányi tagjának Petőfi versei kiadása ügyében tanúsított feltehető jóindulatú magatartásáról l. Bev., → III). — Lehetséges tehát, hogy a költő már március folyamán is meg-megfordult a RPDl szerkesztőségében, s egyik ilyen alkalommal ajánlotta fel a lapnak *Ivás közben* c. versét (de találkozhatott Erdélyivel egyebütt, pl. Vörösmarty társaságában is), a másíknak, az *Egy estém otthonn*-nak a kéziratát pedig minden valószínűség szerint húsvét utáni pesti időzése alatt, ápr. 10—20. között hagyta ott (l. 140. jegyz., → 253); feltehetően ugyanekkor (de még ápr. 15-e előtt) állapotodott meg véglegesen Vahottal, hogy vállalja a segéd-szerkesztőséget a PDI-nál (l. Bev., → 131). Elképzelhető az is, hogy mindkét versét ez utóbbi alkalommal adta oda, hiszen az *Ivás közben* közlésére ápr. 21-ig így is bőven volt idő.

A kéziratban olvasható mottót Petőfi a közlésekből elhagyta. Más esetekben a folyóirat-, ill. zsebkönyvközlésből még nem, csak a VI-ből — s ennek nyomán az ÖK-kiadásokból — maradt el a jelmondat (l. erről Bev., → 123).

Keletkezés

A vers keltezéséről és sorrendi helyéről l. 114. sz. jegyz. (→ 145—146.)

Feltűnő, hogy Petőfinek saját kezűleg sajtó alá rendezett kötetében az *Ivás közben* milyen messze került a többi (a keletkezési időrendnek megfelelően az év elejére helyezték) debreceni verstől: az 1844 április—májusában írt dunavecsei darabok zött találjuk, az *Éjjel* és a *Vizen* szomszédságában (l. a kötetek tartalomjegyzékét, → I. 158). Erre ma is csak azt a magyarázatot adhatjuk, amit Ferenczi Zoltán, aki azt teszi föl, hogy ez a vers is első megítélésre a Nemzeti Körből felkért bírálók által a VI-ből kihagyandó költemények közt szerepelt; — ami annál valószínűbb, mert Petőfinek Tárkányi Bélához írt levele szerint a bizottság „nagy részint bortalokat” „vetett ki”. Ferenczi úgy véli: Petőfi a sarkára állt s egyik-másik versét „visszaperelte” (a *Szomjas ember tünődésé*-t mindjárt az első megbeszélés alkalmával; l. annak jegyzetét, → 169), az *Ivás közben*-t talán csak utóbb, a kötet végleges sajtó alá rendezése, 1844. június—július folyamán (l. Bev., → 125), esetleg „némi javítással” (FPÉ I. 340. *jegyz.). (A bíráló bizottság működéséről l. részletebben 143. sz. jegyz., → 261.)

Az azonban kétségtelen, hogy a vers Debrecenben keletkezett (bizonyos, hogy Petőfi Egerbe már mint kész művét vitte magával, l. alább: Fogadtatás). Egészséges, feloldódott humora, társasági jellege, de főként színesileg előadható volta azt sugallja, hogy keletkezésében jelentős szerepet játszottak Petőfinek minden kudarca ellenére makacsul fel-feltörő színesi ambíciói, valamint az a körülmény, hogy debreceni baráti körében *közönségre* is talált (l. még 121. sz. jegyz., → 168). E kör ismertebb tagjai: az a Somogyi József könyvtárnok, kiről feljebb a K2(?) kapcsán szoltunk; Kovács József, a kollégiumi diáktársaság másik könyvtárosa, cantus praeses (kórusvezető), Petőfi több dalának megzenésítője (l. 104. és 108. sz. jegyz., → I. 463—464, 477; talán ő szerzett dallamot Petőfinek arra a két népdalára is, melyeknek kontaminált változatát egy hortobágyi juhász — az egykorú adat szerint — „ittas diákoktól” tanulta, l. 92. sz. jegyz., → I. 427); Bulyovszky Gyula (1827—1883), a diáktársaság jegyzője s mint említettük (l.: Megjelenés), egy kéziratot diáklap szerkesztője; Székely József (1825—1895), aki debreceni emlékei alapján hozzászólt a Petőfi borisszasága körüli vitához (l. alább: Magyarázatok 5. s.), s Ferenczi Zoltán szerint Bangó Péter költő, a későbbi esztétikai író is (l. FPÉ I. 335). Vidám diáktársaságban való előadásra külö-

nösen alkalmas darab volt az *Ivás közben*: Petőfi a részeg állapotot játszotta el benne a maga nevében; a maga kedélyállapotának hű kifejezése ez a vers, tehát korántsem „félvállról vett ötletességgel játssza ki magát” egy típusú (l. Horváth 47). Kitűnően megfigyeli és magára alkalmazza a borközi állapot jellemző tüneteit (dadogás, szótévesztés, laza gondolatfűzés, hengegés azzal, hogy bírja a bort, elálmosodás stb.), de a zsánerfigurával úgyszólván teljesen azonosul: monológjának egykori katonai pályafutására vonatkozó, 4 strofán át tartó utalásai biográfiailag helytállóak (l. alább: Magyarázatok), a 2. versszak görög történeti nevei az egykori diákok idézik, Falstaff említése (54. s.) meg a színészt; szó szerint igaz, hogy neki „kissé akaratos feje van” (6–7. vsz.). A versben még nem kifejezetten a *megrögzött* borkedvelő figura lép elénk; abban pedig, hogy *egyszer-egyszer* maga Petőfi is átélt ilyen mámoros állapotot, nincs semmi hihetetlen. („Borisszaságának” természetéről, mértékéről l. alább, a Magyarázatok élen ismertetett adatokat.) Mégis, ez a költmény már a bevezetője, előzménye annak az 1844. évi verscsoportnak, amelyben Petőfi telhetetlen borivó, könnyelmű-bohém figurának játssza ki magát (erről az „elrajzolt boros-bohém önarckép” verstípusról l. 128. sz. jegyz., → 199).

Maradtak fenn emlékezések a vers keletkezésének állítólagos közelebbi körülményeiről is. Kettő közülük megközelítően azonos. Somogyi József (*Magyar Újság* 1871. jan. 1.: 1.) — egy s más téves adat mellett — így mondja el az esetet: Petőfi gyakran feljárt a debreceni kollégium „úgynevezett olvasókori helyiségébe”, ahol egy este az emlékező még Kovács József, „és több vig cimborák” pénzt adtak össze; ezen kedélyes estét rendeztek, volt ének, ivás, dalolás. Éjfél tájban Somogyi felszólította „a bor és ifju jó kedélyünk által felvillanyozott Petőfi Sándort, hogy írjon valamit a holnapután megjelenendő »Lepke«-be.” (Erről az állítólagos kéziratos diáklapról l. feljebb: Megjegyzés.) Petőfi „Papírt kért és felírta a címet: »Ivás közben.«” Először egy Csokonai-versből vett mottót ír fel (l. Szövegváltozatok), ezután következik a vers első kilenc versszaka. „Eddig irván [...] bort kért, ivott és felolvasta, általunk a legnagyobb lelkesedéssel fogadtuk, ivás közben írott fentebbi bordalát s általadta a »Lepke« számára.” — A társaság éjfél után eloszlott, Petőfi, „mint mások is gyakran”, bent maradt aludni. Elalvás előtt még szóba kerül a vers, Petőfi érdeklődik Somogyi véleménye felől. „Azt feleltem, hogy az egész nagyon szépen sikerült darab, de nem jól végződik, mintha még hiányoznék belőle valami. . . Hát hol is hagytam el? kérdezé.” Somogyi felolvassa a két utolsó strofát, mire Petőfi „Felkelt, kezébe vette az eredeti kéziratot, szótlanul leült az asztal mellé”, s megírta a 10—11. versszakot. — Ismertetnünk kellett Somogyi előadását, mert konkrét cáfolatával nem rendelkezünk, de nem hallgathatjuk el azokat a megfontolásokat, ill. körülményeket, amelyek — enyhén szólva — egészében gyanússá teszik. Gyakori eset, hogy az emlékező kortárs évtizedek múltán elmosódott emlékképeit magából a versből (vagy, mint Somogyi is, a fennmaradt eredeti kéziratból) vett fordulatokkal próbálja hitelesebbé, konkrétábbá tenni (l. pl. Szuper Károly hamisításait, → 1. 382—383 stb.): itt ilyen a „bort kért, ivott” (vö. *Adjatok bort! a malom jól nem megyen*), ill. az utólagos megtoldás mozzanata, melyet a 10. versszak kezdete „támaszt alá”. Sőt az a gyanú is felmerül, hogy Somogyi ismert Zalár József 1858-ban megjelent emlékezését Petőfi egri tartózkodásáról, és — akarva-akaratlan — merített belőle: „megtoldásról” abban is van szó (ti. hogy a költő az *Egri hangok*-nak csak az első három versszakát írta meg helyben, a többit csak eltávozása után), és a „Hol is hagytam?” strofaképlet is szóról szóra szerepet játszik benne (ti. a hallgatóság egyik tagja a költő kérdésének véli és kiegészíti; l. minderről részletesebben 131. sz. jegyz., → 211). Ezek a mozzanatok Somogyi előadásában szembe-

tűnően úgy rendeződnek, hogy úgyszólván társszerzővé lép elő: ő rendeli meg a verset, s Petőfi ott helyben készséggel megírja (ez magában véve is valószínűtlen, l. erről alább); bíráló megjegyzésére a költő mindjárt hozzár a vershez; arról azonban, hogy a költemény végül is megjelent-e és ha igen, hol olvasható ez a közlés, elfelejt szólni; sőt, mint láthattuk, az az állítása is, hogy a verset a „Lepke” számára kérte, ami emlékezésének úgyszólván egyetlen konkrét újdonsága, bizonyítatlan maradt, hiszen e lapnak egyetlen példánya sem került elő, s még létezéséről sincs egykorú hiteles adatunk. Tegyük ehhez hozzá a kétségkívül illetékes Bulyovszkynak azt a figyelmeztetését is, hogy nem is volt szokásos egy kollégiumi lapba kívülállónak írni, „abban [ő — mint említettük — a „Reménybimbók” c., későbbi kéziratok lapról tud — Szerk.] csak az önképzőkör tagjai munkálkodtak” (Reform 1874. i. h.).

Még kevesebb bizalmat szavazhatunk Péchy Imre emlékezésének („Petőfi-reliquiák.” Reform 1874. 70. sz., márc. 12.: 1—2). Csak mellékesen, de apja (a fiú állítása szerint 1844-ben „már végzett theologus s lelkészjelölt”) visszaemlékezésére hivatkozva, tér ki az *Ivás közben* keletkezésére. Mint írja, apja „Petőfivel ösmeretségbe jött. Petőfi ugyanis bejárt a református kollégiumba [...] — egyszer bejövén [...] egy diák éppen akkor kapott hazulról hust, bort, kolbászt [...]; ettek-ittak, mulattak [...] Jó Petőfink neki hevülve a bortól, [...] verset kezdett írni. Ekkor szülemlett meg az *Ivás közben* című ismeretes bortal” ... Idősb Péchy le is írta a verset (Petőfi más költeményeivel együtt), de a fiú erről a másolatról nem szól többet (l. feljebb: Kéziratok, K3[?]); nem említi ezzel kapcsolatban a „Lepké”-t s az ottani megjelenést sem; szerinte ebben a lapban Petőfi állítólagos „Rokkadal”-a jelent meg (l. erről Bev., → 105). — Péchy „emlékezése” világosan Somogyi cikke nyomán készült. Lehet, hogy Péchy apja csakugyan ismerte Petőfit, de a verssel kapcsolatban itt csak Somogyi emlékezésének (melyre Péchy utal is) rövid kivonatát kapjuk; — a bizonyíték (ti. az apa által készített másolat) ez esetben sem került elő.

Nem hallgathatjuk el végül azt sem, hogy Petőfi és a kollégiumi ifjúság viszonyát csak Somogyi és Péchy tünteti fel ilyen családiasnak és közvetlennek. Így Kovács József elismeri ugyan, hogy a költő csaknem minden nap megfordult lakószobájukban, „de többnyire igen rideg, zárkózott s nehezen megközelíthető egyén volt” („Obernyik Károlyról.” Figyelő 1889. XXVII. k. 132. füz. 60.); Székely József szerint is „kevés szavú, tartózkodó” volt, sőt azt mondja „Petőfi és a bor” c. cikkében, az e kérdéssel kapcsolatos vitához hozzászólva (l. erről alább: Magyarázatok), hogy Petőfit sohasem látta a diákok közt szokásos nagy ivászatokon (Függetlenség 1882. 289. sz., okt. 19.). Más szóval, a Somogyi—Péchy-féle, Petőfi részvételével rendezett családias összejövétel is a vers hangulatából utólag rekonstruálnak tűnik; sokkal több a valószínűsége annak, hogy az *Ivás közben* a Nagyvárad utcai fűtetlen szobácskában, a költő alkotó magányában született meg — teljes egészében, s a víg kompániának csak (színeszként reprodukálva) elszavalta; bár azt nem zárhatjuk ki, hogy aztán — kérésükre — *leírta* (talán így keletkezett a K1 jelű kézirat).

A legendák sorába kell utalnunk az *Ivás közben* „keletkezésének” egy kései változatát. Ezt Petőfinek egy Cserey Gyula nevű állítólagos egykori barátja és „huzamos ideig lakótársa” [?] terjesztette, s 1894-ben bekövetkezett halálakor több lap felelevenítette. Az eset elbeszélése jól felismerhetően Orlay 1879-ben megjelent Petőfi-emlékezéséhez kapcsolódik. Orlay ugyanis arról számol be, hogy még 1842 kora őszén Mezőberényben meglátogatták Petőfivel a Wenckheim bárók pincéjét, s a pincegazda „sorra kóstoltatta velünk a borokat, oly ravaszul vegyítve, hogy midőn a szabad légre kerül-

tünk, a világot köd takarta előttünk” (OrlAd 350). Az Egyetértésben közzétett változat szerint a költő Cserey társaságában látogat el a Wenckheim-pincébe, s az ottani borkóstolás hatására alkotja az *Ivás közben-t*, melyet „idegen kéz irt először papírra”; a „Xerxes” szó kimondása körüli nyelvi nehézség is valóságosan megtörtént — így került a versbe. Petőfi „A versére másnap, mikor Cserey előtte felolvasta, nem tudott visszaemlékezni”. (Egyetértés 1894. 31. sz., jan. 31.: 4, ill. ennek nyomán több más lap.) Már a Petőfi-Múzeum c. folyóiratban is helyesen és határozottan cáfolták ezt a „híresztelést” (1894. 3. sz. 72), rámutatva, hogy Orlay sem a verset, sem Cserey személyét nem említi. Tegyük hozzá, hogy Csereynek egyébként híre-nyoma sincs a Petőfi-irodalomban. De ami a legfontosabb: a nyilvánvalóan koholt história arra a képtelenségre épül, hogy a költő valóban részeg volt, amikor költeményét rögtönözve „elmondta”, s a szöveget Cserey írta le (és őrizte meg ezáltal a feledéstől). S ez 1842 őszén, több mint másfél évvel a költemény első közlése előtt történt volna!

Mint láttuk, a vers keletkezésének ezek az évtizedekkel később leírt variánsai azt feltételezik, hogy Petőfi egyrészt a bortól „nekihevült”, „felvilánozott”, tehát mámoros állapotban vagy éppen az öntudatlanságig *részegen* költött, másrészt, hogy a verset ott a helyszínen *rögtönözte*. Ami az elsőt illeti, nyilvánvaló az elképzelés téves volta: Petőfi — mint láttuk — megfigyeli és tudatosan eljuttatja a részegséget („Ami ... a lehető legjózanabb művelet” — írja Pándi, 258); a kevéssé értő barátokat nyilván az első személyiség s a részeg viselkedés, logika „megszerkesztett összefüggéstelesei”-nek (Illyés 1963. 136) tökéletesen hű utánzása tévesztette meg.

De — bár megtévesztőbb — nem fogadható el a rögtönzés ténye sem. Legfeljebb az lehet igaz, hogy Petőfi ott helyben, meghökkenő gyorsasággal írta le a verset, de egyébként teljesen idegen tőle ez az alkotásmód. Valóban van rá eset — az eddigiekben is láttunk rá példát (l. a 42. sz. jegyzetben említett eseteket, → I. 293) —, hogy Petőfi nekiül, s ott helyben megír egy verset vagy akár felpattanva el is szaval. Ám sohasem akkor rögtönöz (pl. az állítólag azon nyomban „hevenyészett” [*Fürge méh...*]-nek ismerjük is korábbi változatát, l. 41. sz. jegyz., → I. 289), hanem minden bizonnyal az történik, amit Orlay megfigyelt: hogy ti. Petőfi sokszor „inkább csak erős emlékezetében hordott” kész verseket, mielőtt leírta volna őket (OrlAd 18). S bár már Szeverin [Dobrossy István] is azt híreszteli róla, hogy „egy ülő helyen 2—3 szép költeményt képes rögtönözni, a nélkül, hogy csak egy betűt is törölne abból” (PDI 1845. II. 27. sz., okt. 2.: 858) — már Gyulai figyelmeztet: „azon könnyű versek nem épen olyan fáradtság nélkül pattantak ki fejből, mint a nyomán induló lángezs csapat hiszi” (PSLK 15, vö. még Hernádi Ferenc cikkével, It 1956. 140). Meggyőzőek ebben az összefüggésben Várkonyi (196—201) tanulságos példák sorával alátámasztott fejtegetései a „fejben verselő” s a papírra már csak a kész verset leíró Petőfi alkotásmódjáról. Valóban ide illik Illyés Gyulának éppen az *Ivás közben* kapcsán tett megjegyzése: „verseit [Petőfi] mesterien szerkeszti meg, de a legerősebben megkötötteket is úgy mondja el, mintha rögtönözne” (Illyés 1963. 136). (A rögtönző alkotásmódról mint a romantikus zsenielmélet egyik tételéről l. Ratzky Rita: „Erdélyben.” [Petőfi versének elemzése.] PÁLL 277—280.)

Bizonyosra vehető tehát, hogy ha Petőfi a verset a kollégiumi ivócimborák nagy bámulatára valóban percek alatt leírta, az nagyjából már eleve készen volt a fejében.

Pándi (258) arra figyelmeztet, hogy „a borközi állapotot tükröző vers nagyon is tudatosan illeszkedik a műfaj irodalmi előzményeihez: a költeménynek eredetileg egy Csokonai-strófa volt a mottója, formailag pedig a »Fóti dal«-t követi 4/4/3-as ütemosztásával”. Vörösmarty közkedvelt, mezenésli-

tett, országzserte szavalt és énekelt bordalának inspiráló szerepére a Petőfi-irodalomban más, korábbi költeményekkel kapcsolatban is rámutattak (l. főként a *Dínomdánom* és a *Pálmaphor* jegyzetét, → i. 389, 390).

Fogadtatás

A vers fogadtatásának első színhelye: a debreceni, majd egri irodalombarát fiatalok: főiskolai, kollégiumi diákok, kispapok köre. Akárhogyan is született az *Ivás közben*, bizonyos, hogy Petőfi Debrecenben fiatalok társaságában (l. erről feljebb: Keletkezés) — hatalmas tetszést aratva — szavalta. Ugyanígy nagy népszerűségnek örvendett az egri kispapok körében, ahol Petőfi ismételten előadta (l. -r [Zalár József]: „Petőfi és az egri kispapok.” Szépir Közl 1858. máj. 30.: 1639). Erre mutat Petőfinek Tárkányihoz 1844. ápr. 28-án intézett, feljebb említett levele is, melynek utóiratában mint az egriek előtt is ismert költeményről szól a versről: *Az Ivás közben kijött a Regélőben, vagy már tudod is?* (VP VII. 29.) Egy másik feltehető korai „közönsége” — apja volt; legalábbis Ferenczi az *Egy estém otthonn* c. versnek e kijelentésében:

*Továbbá elszavaltam
Egy bordalom neki;
S nagyon nagyon örültem,
Hogy megneveteti.*

— az *Ivás közben* elszavalását tételezi fel (FPÉ II. 7), s ha végignézzük addig irt effajta verseit, valóban ez a megjátszható költemény lehetett a legalkalmasabb az idősb Petrovics megnevetetésére (de számításba jöhet még a *Szomjas ember tüdőése* is).

Mint remek szavlati darab fel is tűnik az iskolai képzőtársaságokban előadott versek között: 4 alkalommal szavallják Sopronban és Pesten (Bodolay 454), de arról is van tudomásunk, hogy 1845 szeptemberében Veszprémben egy műkedvelő társaság jótékony célú előadásán került műsorra: „F. Dániel [...] Petőfinek *„Ivás közben”* című művét a kíváncsig jól szavallá” (PDI 1845. II. 26. sz., szept. 25.: 83r—832).

A kritikai visszhang általában kevésbé kedvező. Sárosi Gyula (bár nem nyilvánosan, hanem magánlevélben) nyilván erre a versre céloz, amikor Szemere Miklósnak 1844. okt. 28-án, Petőfi költészetét pocskondiázó sorai-
ban, így ír: „Neki ízlése nincs, a káplár, kivált humoros verseiből nagyon kikandikál” (l. Sárosi Gyula: „Kisebb költeményei, prózai munkái és levelei.” Bp. 1954. 407). Szeberényi a „kellemetlen, durva kifakadások”-ra hozza fel példának (többek közt) ezt a két sort:

„Teremt ugyse ! böcsülettel [!]
Működik.”

— „rút botlások” az ilyesmik, melyeket „előbb valamely tapasztaltabb íróval” kellett volna közölni, aki figyelmeztette volna „ifjú költőnk”-et. Mert most „Mit szólhat az ilyenekhez p. o. valamely művelt hölgy, ha ilyen csárdások és erdei kóborok szájába illő beszédeket kénytelen olvasni?” (SzehHirn 1845. febr. 25.: 63.) — Császár Ferencnek e versre is célzó megjegyzéseit (IrŐr 1845. aug. 16.) és a „12”-es bíráló (Erdélyi János?) válaszát (uo. 1846. márc. 14.) l. feljebb (117. sz. jegyz., → 156—157).

Magyarázatok

5 *Máskor megfe-felelek kétannynak*: Mint feljebb, a Keletkezés c. fejezetben céloztunk rá, Petőfi itt (bár csak az egyszeri részszegség

állapotát rajzolja) kétségkívül nagyobb borivónak tünteti föl magát, mint amilyen a valóságban volt. Erről a kérdésről — éppen az *Ivás közben* kapcsán — nagy vita támadt a még életben lévő kortársak között. Mint az előzőkben láttuk, Somogyi és Péchy szerint Petőfi Debrecenben együtt ivott a diákokkal, s „felvillanyozott”, „felhevült” (azaz mámoros) állapotban írta a verset; sőt, egy névtelen emlékező szerint: „Székely Józsi barátom a tanúm, hogy a debreceni lebuiban [Petőfi] a gulyit [pálinkát] is mint gyakorlott ivó hajtogatta” („Egy 1848 márc. Iduszából”: „A Petőfi ünnep és szónoka.” *Függetlenség* 1882. 288. sz., okt. 18.: [2]). A cikkíró Jókaiival vitatkozik, aki a Petőfi-szobor leleplezése alkalmából mondott ünnepi beszédében óvott attól a félreértéstől, hogy Petőfit bordalai után nagy borivónak tartjuk. A cikkben aposztrofált Székely József már másnap nyilatkozik („Petőfi és a bor.” *Függetlenség* 1882. 289. sz., okt. 19.: [2]) — cáfolja a cikkíró állítását, Petőfi nem volt borivó. Jókait és Székelyt támogatja úgyszólván minden szavahihető tanú, többek között (még 1879-ben) Orlay: „nem volt oly borivó, mint azt bordalai után ítélve, sokan hinni szeretik”, „igen mértékletes volt” (OrlAd 350). Egy másik emlékező, Vadnay Károly is azt mondja, hogy egy ízben, midőn a költőt borral kínálták, a leggyöngébből ivott, „és vizet is töltött hozzá”. A kínálásra is csak így válaszolt: „Megvallom, én aki mindenben csak a magam lábán járok, ez egyben [ti. a bordalokban] csak Csokonait utánzom. Jó magam csupán addig iszom, amig szomjas vagyok.” („A bordalok költőjéről.” *Függetlenség* 1882. okt. 20.: [2].) A pápai diáktárs, Kozma Sándor, Petőfi-emlékezésében egy diákmulatságról szólva megjegyzi, hogy a költő „nem szeretete a lármás mulatságot; bort sem igen ivott”, s ezúttal is „egy szögletbe vonulva, hallgatva nézte” a tomboló, kurjongató diáksereget („A múltból.” *Nemzet* 1883. márc. 25. regg. k. 6—7). Petőfi 1845. májusi iglói tartózkodásának krónikása, Pákh Károly (Albert öccse) szerint azok az iglóiak, akikkel kapcsolatba került, csodálkoztak, hogy „hogy tudott ez a mértékletes, józan ember híres bordalokat írni” („Petőfi Iglón 1845-ben.” *VU* 1889. jún. 9.: 366—367) stb. Említsük meg végül magának Petőfinek a „nyilatkozatát” erről a kérdésről. Amikor Tompa episztolájára 1844 szeptemberében ugyancsak versben válaszolt, megragadta az alkalmat, hogy költőtársa — és az olvasóközönség — előtt korrigálja a róla mint nagy borivórsal elterjedt képet:

*Egyébiránt ne gondold, barátom,
Hogy én valami vad fickó vagyok,
Mihelyest a bor színét meglátom;
Nem én! csak úgy csendesen vígádom.*

(Tompa Mihályhoz)

- 9—12 Az itt felsorolt klasszikus hely- és személynevekkel Petőfi iskolai tanulmányai során találkozott; a *therpomyléi szorulat* = a thermopyléi szoros neve szándékos betűcserével; Leonidász (a versben: *Leádonas*) spártai király 300 vitézével itt tartotta fel egy ideig önfeláldozóan az óriási túlerővel támadó Xerxes perzsa királyt. A Xerxes szóval üzőtt játék annál mulatságosabb, mert a próbálkozás elemei is értelmes latin szók: *Sex* = hat, *Rex* = király.
- 21—30 Petőfi itteni utalásai 1839—1841 közötti katonáskodására mind hitelesek: valóban „bakancsos” (gyalogos) volt, közlegény maradt,

- zöld hajtókát és sárga gombot viselt (l. alább), s „hamar” szabadult: betegeskedése miatt a vállalt hat év helyett másfél év múltán elbocsátották. (L. jegyzeteinket a 15, 18, 20, 21, 22, 23, 26. sz. vershez, → 1. 227—258, ill. Dienes András: „A fiatal katona.” TanPet 7—40.)
- 23 *a ki fölmarkolta*: régies szitok, kb. a. m. a teremtését, az áldóját! (Eredetileg nyilván elvonás ilyesféle szitokból: „még az is, aki [születése után] fölmarkolta!”)
- 25 *Zöld hajtókás, sárga pitykés*: Petőfi alakulatának, a 48. sz. Gollner gyalogezrednek a megkülönböztető jelzése volt a „setétzöld” hajtóka és gallér, ill. a sárga színű pitykék (domború, füles, sárgaréz gombok), l. pl. „Közhasznú Honi Vezér 1842-re.” [Kalendárium.] Pest, [1841.] 260.
- 25—26 Erre a két sorra utal Tompa „Bártfai levél Petőfi Sándorhoz” c. verses levelében (Élk 1844. szept. 4.: 311):

Jere hozzám „sárga pitykés közlegény!”
 Úgy segéljen, fővezérré teszek én!

- 27—30 Petőfi még 1844 végén írta! *Katona vagyok én...* c. versében is azzal a ténnyel humorizál, hogy a közlegénységénél nem vitte többre.
- 29 Petőfi a bakancsot 1841. febr. utolsó hetében (pontosabban febr. 28-án) „rúghatta le”: ekkor kapta meg Sopronban az obsitot, tehát az elbocsátó levelet (l. 26. sz. jegyz., → 1. 258).
- 29 *Szent Dávid hárfájára sem*: a legszebb, legcsábítóbb szóra sem. (A bibliai Dávid király híres zsoldár- és énekszerző volt.)
- 34 *sík*: síkos, csúszós.
- 42—43 *tudja Pál, Mit kaszál*: szólás, kb. a. m. tudom én, mit csinálók.
- 43 *Mit kaszál*: ez a sor a többi stróféhoz képest „szabálytalan” többlet, toldalék. L. erről Pándi megjegyzését (258): „Az utolsó két szó formailag *vadsor* a versben, de nem »vad« kedélyileg a bordalban. Sőt: ez a rimtercet teremtő kifutás a sémából, amelyet a szólásmondás jelleg valamiképpen tüstént indokol is, amolyan költői szemhunyor-gatás, a tudatosság kikacsintása a boros játékból. A verset író s a versben megmutatkozó Petőfi azonossági jele.”
- 54 *Falstaff*: a Shakespeare-hőst — mint nagyokat lódító figurát — Petőfi az *Úti levelek*-ben is emlegeti (VP V. 49).
- 57 *Úgy igaz*: persze, tudom már.

Szövegváltozatok

A K1 az alábbi, Csokonai „Bacchushoz” c. verséből vett mottóval kezdődik (Somogyi József cikke szerint, i. h. ugyanez a mottó volt olvasható az általa őrzött, fent K2-vel jelölt kéziraton):

Soknak kárt
 Tészen a bor: szent igaz.
 Soknak árt
 A tivornya: semmi az.
 Félre most az etikával,
 Nincs itt pap.

Csokonai.

A mottót Petőfi a közlésekben elhagyta (l. erről Bev., → 123).

- 1 ÖK1 Hányapik [sh.]
 3 K RPDl ugyse,
 4 K RPDl Működik!
 5 K két annyinak, RPDl kétannyinak, ÖK3 kétannyinak;
 8 K Elakad.
 9 K RPDl therpomülei
 12 K Gondolatjaim Sex — Rex — [a *ja* az *i* helyén nem elírás: az *i-t j* hang-
 értékűnek véve a „*jaim*” 1 szótag! Petőfinél ez 1844-ig gyakran fordul elő,
 vö. pl. a *Temetőben* c. vers *idegeit, fonalai* szavával, l. 102. sz. jegyz., → 1.
 456—457.] RPDl Sex—Rex—Xerxes
 13 ÖK2ab—3 Sehogy se K tom
 14 K RPDl Magamat....
 17 RPDl higyetek, [sh.]
 19 RPDl hogy' mikép
 23 RPDl Ugy biz, fölmarkolta/
 24 K bakancsos [a *k* másból — vsz. *cs*-ből — jav.] valaha!
 27 K közlegénység (fölviven) [Véletlenül itt folytatta a következő sort,
 de észrevette, s törölte a fölös szót.]
 29 RPDl bakancsom, V1 hamár [sh.] K RPDl lerughatám;
 30 ÖK2ab—3 degredáltak
 35 az olyanoknak,
 38 RPDl Adjatok —
 41 K cibál, RPDl cibál;
 42 K Att [elírás]
 43 K kaszál. — — V1 kaszál [kp. n.]
 44 K [pontok n.] Ejh RPDl Ejh, V1 ...,Eh; [!]
 47 K szomjazom!
 48 K bort; RPDl bort, — K RPDl megyen,
 49 RPDl hajtsa [kp. n.] K bőviben. [a második *b* másból jav.]
 50 ÖK3 igyamhát! [sh.]
 51 K Kerekem; RPDl Kerekem,
 53 K Feneken; RPDl Feneken; ÖK2ab—3 Feneken,
 54 ÖK2b Falsaff [sh.]
 56 RPDl ... Hol ÖK2ab—3 hagytam!... V1 ÖK1—3 tudja [vsz. sh., a K
 és RPDl szerint javítottuk]
 57 RPDl Ugy,
 58 K RPDl utósó,
 60 RPDl mondtam — a malomról? — Én bizon, K malomról?... én bizon,
 61 K RPDl csavarítanak,
 64 RPDl malomkő, — ÖK2b álom. [sh.]
 65 ÖK2b—3 Környékez. [sh.; elrontja a rímet!]
 66 K hát, RPDl hát —
 67 K RPDl Álmodozzuk K RPDl folytatását, RPDl jó 'jszakát.

Fordítás

Kertbeny 88—91, „Unter Trinkern” címmel.

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 134, az 1844. évi első népdalciklus II. sz. darabjaként, önálló cím nélkül (a ciklusról l. *Amodom-e?* c. első darabja jegyzetét, → 275); ÖK1 185; ÖK2ab—3 I. 256. Mindenütt az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Debrecen.)” keltezéssel. Egyk. úk.: Tatay: KSz 45.

Keletkezés

A vers keltezéséről és sorrendi helyéről l. 114. sz. jegyz. (→ 145—146.) Ez a dal — és a következő — a kötetekben azért nem került a többi debreceni darab közé, mert a költő (feltehetőleg a VI sajtó alá rendezése során) két külön *Népdalok* c. ciklust szerkesztett, s ezek közül az elsőbe osztotta be őket; sorrendi helyük — a ciklusok megszüntetése után — az ÖK-kiadásokban is változatlan maradt, ekkor jelölte meg Petőfi keletkezési helyüket (l. Bev., → 124).

Magában a szóban forgó dalban semmilyen támpont nem kínálkozik a Petőfitől származó dátumadatok (Debrecen, 1844; tehát az év első másfél hónapja) pontosabbá tételére; sőt, ha ezeket nem ismernénk, akár korábbiak vagy későbbiek is vehetnénk: egy olyan, népi fogantatású dalsorozat egyik tagja, melyre már 1843 novemberétől kezdve vannak példák, s jócskán belenyúlik még 1844-be is. Azokra a darabokra gondolunk, amelyek a költő reményvesztettségét, vissza-visszatérő halálsejtelmeit népdalos formában, a népköltészet cícomátlan közvetlenségével tükrözik. Ez a vonulat abban az életrajzi helyzetben gyökerezik, melybe Petőfi 1843 utolsó negyedében került, s amelynek csak az 1844. tavaszi fordulat vetett véget. A költő (töb-bek közt) „halálsejtelmes dalokkal reagál” nyomorúságos körülményeire — állapítja meg Pándi (209) éppen a szóban forgó dallal kapcsolatban. A legnagyobb megrázkódtatást kétségkívül az a súlyos betegség jelentette, amelyen 1843 november—decemberében esett át (l. erről 105, 106. sz. jegyz., → 1. 464—465, 467—468): a nélkülözésekhez, csalódásokhoz és otthontalansághoz a fizikai szenvedés, testi elesettség társult, s ez elmélyítette a már korábban is jelentkező halálvágyas hangulatokat (l. erről 84. sz. jegyz., → 1. 400). *A dal* c. ekkortájt keletkezett verséből, melyben „sok szenvedése síró gyermekét”: a fájdalmat említi (→ 8. l.), talán nem alaptalanul véljük e betegség gyötrelmeinek visszhangját (vagy utórezgéseit) kihallani. Ezt a reményvesztett, csüggedt lelkiállapotot tükrözi a költő egy-két kora tavaszi dala is, s nehéz eldönteni, hogy e vonulat újabb termékeire, ill. korábbi (1843—1844 fordulója táján irt) versek átdolgozására gyanakodjunk, vagy inkább (bizonyos konkrét adatok alapján is) a betegség fellobbanását tételezzük fel (l. még 132. sz. jegyz., → 222).

Némelyik darabban a tiszta önkifejezés valósul meg: a kesergő népi dalnok alakja egybeolvad a költőével (pl. az 1843. dec. első felében keletkezett *Temetésre szól az ének* . . . -ben, l. 106. sz. jegyz., → 1. 467—468), más esetekben meg a zsáner erősen távolító hatása érvényesül: Petőfi a daloló népi figurán keresztül fejezi ki a maga csüggeteg hangulatát: a *Kis furulyám szomorúfűz ága* . . . c. dal (1843. okt.—nov.) énekese a kedvesét gyászoló pásztor, a *Kis menyecske, szép kis menyecske* . . . (1844. márc., ill. ápr. eleje, → 245) címűé pedig a falusi szegény legény, akinek a szeretője módos gazdához ment feleségül. E vonulatnak a két végét közt elhelyezkedő, a „tiszta

dal" és a zsánerdal közötti átmenetet képviselő darabjai közé számítjuk a *Boldogtalan voltam...* címűt. Pándi (209—210) példának hozza fel arra, hogy 1844-ben „A nagy és újszerű én-versek szomszédságában elpendülő dalok egyike-másika már csak kerekdedségével és egyszerűségével emlékeztet a népdalra; érzelmi tartalma és hangulata megejtően egyéni, személyes.” A dalkedvet némileg a zsánerhez közelíti a dalt (Petőfi nem állíthatja magáról, hogy egész élete boldogtalan volt), az a mód viszont, ahogyan a környezetéhez szól (*Hiába biztattok, Hiába beszéltek*), a személyes jelleget erősíti (a népdal énekeise mindig megnevezi a megszólított személyt, pl. az édesanyát vagy a pajtásokat), jelzi, hogy vannak körülötte, akik — egyelőre hiába — lelket szeretnének bele önteni. A vers tehát egészében hiteles lélekrajzát adja a betegségéből éppen csak felgyógyult, de tanácstalan, csüggeteg hangulatú költőnek. Érdekes, hogy a versnek ezt a konkrét személyes biográfiai vonatkozását milyen korán észrevették, sőt mintegy a debreceni tél összefoglaló mondanivalójának tekintették. Amikor Orlay Petrics Soma (1854-ben) megfesti híres képét Petőfi debreceni szállásáról, a költő a festményen éppen ezt a verset kezdi írni. (L. a Hölgyf 1858. évf.-ához mellékelt „Műlap”-ot, egy bizonyos Molnár körrajzában; vö. még az *Egy telem Debrecenben* c. vers jegyzetét, → 407.) Székely József, aki a debreceni tél folyamán Petőfivel rendszeres kapcsolatban állt (vö. 122. sz. jegyz., → 179), Orlay festményéről írt cikkében Petőfi e korszakára nézve ugyancsak a legjellemzőbbnek találja a szóban forgó verset, melyet Petőfi a képen éppen csak megkezd („Petőfi Debrecenben 1844.” Hölgyf 1857. 294. sz., dec. 24.: 1278).

Nem kíséreljük meg a dal keletkezési idejét a főszövegben adottnál szűkebb határok közé szorítani: lehet, hogy még az átélt testi szenvedések friss emlékeinek lecsapódásáról van szó (ekkor verseli meg kötete számára a korábbi élményt?), de azt sem zárhatjuk ki, hogy csüggedt-életunt hangulatába belejártott már színészi reményeinek újabb meghiúsulása is (l. 117. sz. jegyz., → 154—156).

Petőfinek 1844 elejétől kezdve megszorodó népies dalkísérleteivel kapcsolatban a Kisfaludy Társaság gyűjtőmunkájáról és Erdélyi János 1843. dec. 30-i felhívásáról l. Horváth utalásait (69).

Szövegváltozatok

C: VI *Népdalok* [a ciklus címe] II. [sorsz.] ÖK2b *Boldogtalan voltam*.

124. NEM VER MEG ENGEM AZ ISTEN

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 142, az 1844. évi első népdalciklus X. sz. darabja (a ciklusról l. *Almodom-e?* c. első darabja jegyzetét, → 275); ÖK1 190—191; ÖK2ab—3 I. 264. Mindeütt az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Debrecen.)” keltezéssel.

Keletkezés

A vers keltezéséről és sorrendi helyéről l. 114. sz. jegyz. (→ 145—146.)

Petőfi 1843-ban annyi népdalt ír, hogy a VI-ben külön, 12 darabból álló ciklust alakít belőlük (l. Bev., → 124); közülük öt már az Ath 1843. szept. 1-i számában együtt — *Pönögei Kis Pál* álnév alatt — napvilágot lát (l. 91. sz.

jegyz., → I. 422), három pedig éppen a költő debreceni tartózkodása idején, 1844. január 2. felében jelenik meg az Élk-ben (I. 103. sz. jegyz., → I. 457). Régi gyakorlatot folytat tehát, amikor — feltehetően e közlésektől is ösztönözve — 1844-ben még nagyobb kedvvel fordul a népdalírás felé. Ehhez bizonyára hozzájárulnak helyi, debreceni sikerei is: kézzel fogható adatok tanúsítják, hogy zeneértő debreceni diáktársaságából kerültek ki a legelső megzenésített Petőfi-népdalok (I. 104. sz. jegyz., → I. 463; vö. még 92. sz. jegyz., → I. 427—428).

Petőfi 1844 első negyedében tovább sokasodó népdalainak többsége (csakúgy, mint az addig írtaké) nem közvetlenül egy adott életrajzi (lelki) helyzetből fakad. Az összefüggés áttételes: mint a költő az ugyancsak debreceni *A dalban* maga megírja, „dalt dalra költ”, mert ezzel enyhíti fájdalmait: a költészetben keres felejtést és vigaszt (I. 116. sz. jegyz., → 152). Szorosabb kapcsolatot dalai és e válságos életszakasz nyomorúsága között főként abban a verscsoportban látunk, amelyben korábbi halálvágyas tendenciák erősödnek fel, ill. válnak megkapóan hitelessé (I. az előző jegyzetet).

A *Nem ver meg engem az isten* (és számos utána következő 1844. évi dal) első személyben megszólaló hőse a daloló falusi legény. Petőfi nem személyében azonosul vele (ezt tudunkra is adja; ezáltal úgy, hogy jelzi: az énekes nem járt iskolába, sem írni, sem olvasni nem tud), de átéli helyzetét, és alkalmazkodik, idomul hozzá. Népies zsánerdal, ill. zsánerkép ez: egy általa ismert, kedvelt típust mutat fel tipikus helyzetben, de úgy, hogy magatartásából ő is részt vállal: „ezeknek a szegénylegényeknek [...] nyakassága, büszkesége, dacoló rátartisága, szomorú és megkapó gyöngédsége a szerelemben, de keménysége — ha kell — a méltatlan szerető iránt: mindez Petőfi lelkületével rokon, Petőfi jellemét formázza valamennyi vers” — állapítja meg Pándi (251) az effajta dalokkal kapcsolatban.

Szövegváltozatok

C: VI *Népdalok*. [összefoglaló cím] X. [sorsz.]
II ÖK2ab—3 Soh'se

125. HÍRÖS VÁROS AZ AAFŐDÖN KECSKEMÉT...

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 163—164, a második népdalciklus III. sz. darabjaként (a ciklusról I. *Arvályányhaj a sívegem bokrétája*... c. első darabja jegyzetét, → 323); ÖKI 203—204; ÖK2ab—3 I. 283—284. Mindenütt az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Debrecen.)” keltezéssel.

Keletkezés

A vers keletzéséről és sorrendi helyéről I. 114. sz. jegyz. (→ 145—146.)

Ez a költemény a VI-ben (s annak nyomán az ÖK-kiadásokban is) meglehetősen messze került az 1844. évi termés élén (tehát a keletkezési időnek megfelelően) elhelyezett debreceni daraboktól (I. a kötetek tartalomjegyzékét, → I. 159). Ennek magyarázatára Ferenczi azt teszi fel, hogy ez is azok közé tartozott, amelyeket a VI felülvizsgálatára felkért háromtagú bizottság kihagyásra ítél, majd utólag hozzájárult a felvételiútkhoz (FPÉ I. 340, jegyz.);

s úgy látszik, ez tévesztette meg Illyést, aki szerint a költő a bizottság véleményével szemben „csak a *Hírös város az aafödön Kecskemét* című [verse] mellett száll síkra” (Illyés 1963. 149). Valójában Petőfi a *Szomjas ember tündösdése* című versét perelte vissza Vörösmartyéktól (l. 121. sz. jegyz., → 169), ezt a szóban forgó verset e vonatkozásban még közvetve sem említi, hiszen — mint Tárkányinak írta — versei kéziratából „nagy részint boralokat” akartak kihagyni, a *Hírös város az aafödön Kecskemét*... pedig nem az. Ferenczi feltevéseben mindamellett lehet valami, hiszen a VI második népdalciklusába (l. erről 163. sz. jegyz., → 323) már túlnyomórészt dunavecsei és még későbbi darabok kerültek, s az egy-két korábbi dal között — a *Hírös város*...-on kívül — ott van a tokaji (tehát februári) *De már nem tudom, mit csináljak*... is, az pedig boral a javából, s alapos okkal tehető föl, hogy az eredetileg „kivetett” darabok közé tartozott (l. 128. sz. jegyz., → 200). Petőfinak „Tisza—Duna közti tájbeszéd szerint” írt verse meg talán amiatt jutott hasonló sorsra, mert a bizottság (egyes?) tagjai szokatlannak és mérésznek érezhették az utasok kifosztásából, lólopásból élő betyár önérzetes megszólaltatását. (Vagy a tájszólás ellen szólaltak föl?)

A verset Petőfi, mint láttuk, a VI egyik népdalciklusába osztotta be, holott nem illik oda (l. erről 146. sz. jegyz., → 275): már Horváth (78) rámutatott, hogy „nem egyéb első személyben szóló genre-képnél”, „egy kecskeméti vidéki betyár önjellemzése”. Petőfi eszméi és alkotói fejlődésének, művészi törekvéseinek fontos szálai találkoznak ebben a versben. Ezek egyike a költő zsánerezési hajlama, mely éppen 1844 elejétől kezdve kétféle — mind jobban elkülönülő — módon érvényesül: egyrészt magából alakít a közönséget meghökkentető zsánerfigurát: így keletkezik az elrajzolt boros-bohém önarcképek sorozata (l. 128. sz. jegyz., → 199), másrészt mintegy magára ölti egy-egy általa jól ismert, megfigyelt, hozzá valamilyen szempontból közel álló, rokonszenvét élvező népi alak vonásait, alkalmazkodik hozzá, és „megjátssza”. Ebben a második esetben tehát csak közvetít, de többé-kevésbé idomul a tőle világosan elkülönülő zsánerfigurához, így teszi hitelessé. Ilyen híven megjártzott, belülről megjelenített alak számos népdalának daloló falusi legénye (l. erről 124. sz. jegyz., → 184), a korhelyek, talánhetetlen borisság, kikapós férjek stb. változatos sora (l. 121. sz. jegyz., → 168), végül Petőfi „lírai szabadsapata” (Pándi kifejezése, 232): pásztorok, cigányok, betyárok stb. portréi.

A betyár alakja már az 1843 tavaszán keletkezett kecskeméti *Lopott ló*-ban is feltűnik, de itt még csak afféle lótolvaj suhanc, kiről nem tudunk meg többet, mint hogy a kárvallott gazda lányába szerelmes; még a „betyár megnevezés is csak utóbb, a VI sajtó alá rendezése során került az eredeti „legény” helyére (vö. 86. sz. jegyz., → 1. 406; — ugyanitt írunk a betyár-típus irdalmi előzményeiről, a betyár-téma korábbi és egykorú feldolgozásairól). Betyárt sugall az 1843. májusi *Ki vagyok én? nem mondom meg*... c. zsánerdal is (→ 1. 86. sz.): első személyben megszólaló hőse elszántan készül arra, hogy szembeszálljon üldözőivel, a „hadnagyokkal”.

Petőfi első valódi betyárverse mégis a *Hírös város az aafödön Kecskemét*... Bár a betyár szó még ebben sem fordul elő — a figura pontosabb, hitelesebb bemutatását szinte nem is kaphatnánk, mint ahogy Petőfi versében lép elénk. A bugaci „szögény legény”-nek ez az önportréja etnográfiailag és nyelviileg is hiteles. Ezzel kapcsolatban tolu fel az a vers keletkezése szempontjából fontos kérdés, hogy miért Debrecenben ír verset Petőfi a Kecskeméti vidéki betyárról, s éppen „Tisza—Duna közti tájbeszéd szerint?” Hogy Debrecenben írta, ahhoz a fenti keltezési adatok szerint nem férhet kétség — Kecskeméten és környékén 1843 tavasza óta nem járt. Mint az imént láttuk, a *Lopott ló* a mintegy háromhónapos kecskeméti színészkedés idején kelet-

kezett. A *Hírös város*... azonban annnyival érettebb alkotás ennél, hogy mindenképpen jóval később kellett készülnie, s még azt sem tételezzük fel, hogy Petőfi a vers ötletét vagy éppen valamilyen első kidolgozását (akár kéziratban, akár emlékezetében) onnan hozta volna magával. Martinkó (PIMÉvk 1973. 34) ezzel szemben úgy véli, hogy Petőfi Debrecenben talán csak leírta a korábban elkészült szöveget; annak az egyébként helyes (és általa kidolgozott) tételnek az alapján helyezkedik erre az álláspontra, hogy Petőfi mint alkotó mindig a számára adott életrajzi helyzet konkrétumaiból, az őt környező valóságból indul ki, időmegjelölései, természeti képei stb. — megfelelő körültekintéssel — kronológiai fogódzóként is használhatók; hogy írhatta volna hát ezt az *ő-ző* verset Debrecenben? Mi úgy gondoljuk, hogy éppen itt írta: nem a mű csíráját vagy első kidolgozását őrizgette emlékezetében (háromnegyedén át!), hanem az egykori benyomásokat, kecskeméti pusztai élményeket, s ezeket fel képezelte, amikor a bugaci betyár rajzához hozzáfogott. Az alkotásnak ez a rá sajátosan jellemző módja egész költői pályáján végigkíséri majd. Szuggesztív pusztai tablók vagy pillanatképek egész sora keletkezik így a költő pesti dolgozószobájában, *Az alföld-től* (l. 178. sz. jegyz., → 362) a *Kis-Kunság-ig* (1848. jún.).

Annak a magyarázata, hogy a bugaci betyár portréja Debrecenben készül el, véleményünk szerint éppen a két jellegzetes alföldi tájat elválasztó néprajzi és tájnyelvi különbségben rejlik. A költő szűkebb hazája, születésének, neveltetésének helye a Duna—Tisza köze, annak pedig úgyszólván a mértani középpontjában terül el a Kecskemét határához tartozó Bugac. Kiskunfélegyháza sincs innen messze, ahol a kis Prohocs-fió beszélni tanult, s ahonnan aztán három évre Kecskemétre vitték. Itt végzte el 1828—1831 között az alapfokú iskola első három osztályát (l. Dienes: FP 111—119). 8 éves koráig tehát megszakítatlanul ebben az etnográfiai környezetben élt, s — mint éppen szóban forgó verse tanúsítja — e vidék jellegzetes *ő-ző* dialektusát is kitűnően megfigyelte (l. alább: Magyarázatok). A másik tájegység (Hortobágy, Debrecen) területén azonban ezúttal tartózkodott először huzamosabban (1842 őszén éppen csak átutazott, → l. 368); úgy hisszük, ez a számára szokatlan néprajzi-tájnyelvi atmoszféra ösztönözte arra, hogy az *ő-vel* beszélő Duna—Tisza közti „szögény legény” alakját keltse életre. Feltevésünket egy hasonló, de jobban dokumentálható, valamivel későbbi esettel támasztjuk alá. 1845. május elején, Késmárkon (a felső-magyarországi utazás folyamán), meglepő módon, egy rozoga alföldi csárda humoros rajza kerül ki a költő tolla alól (*Van a nagy alföldön csárda sok...*). Petőfi *Úti jegyzetei* — közvetve — világos magyarázatát adják ennek. Leírja, hogy milyen lenyűgöző hatással volt rá a Branyiszkónál hirtelen eléje táruló Kárpátok és a Táttra látványa. (Ez a Késmárkra érkezése előtti napon történt.) Az első lelkendező mondatok után váratlan lírai vallomás következik — a szűkebb haza, az alföldi táj szépségéről. Miközben szemei a Kárpátokra meredtek — írja —, lelke *elsuhant észrevétlenül messzire, oda hol nincsenek hegyek, hol halmok is alig vannak* stb. *ide, ide szállt lelkem a Kárpátokról, az én édes hazámba, a szép alföldre!* (VP V. 23—24.) Ebben az útirajzrészletben félreérthetetlen bizonyítékát kapjuk annak, hogy a rozzant „Betekints” csárda rajza éppen a kétféle tájélmény ellentétének köszönhette keletkezését. Ez történt, meggyőződésünk szerint, a *Hírös város*... esetében is.

A betyár nemcsak azért kedves Petőfinek, mert szülőföldjének jellegzetes figurája, hanem mert egy szabad életforma képviselője, független ember, nem kegyelemkenyéren él, s ezáltal — más plebejus alakokkal együtt — azt a magatartáseszményt testesíti meg, mely Petőfi művészi programjában 1843-tól, de különösen 1844 elejétől kezdve mind határozottabb körvonalakat

ölt. Felsejlik ez már a *Ki vagyok én? nem mondom meg...* c. említett betyársánerdalban is: „az indulat Petőfiről árukkodik” — állapítja meg Pándi (208—209). A bugaci betyár figurájával már másként azonosul a költő (bár Illyés — 1963. 149 — felteszi a kérdést: „Vagy még mindig a lélek adja a titkos hangsúlyt?”, azaz a *Nincs én neköm mestorségöm, nem is kő hetykeségéből* a Debrecenben újszólván minden életlehetőségtől megfosztott Petőfi dacos kifakadását véli kihallani); őt mint rokonszenvét élvező, önérzetes, életerős népi típust, mint a független pusztai emberek büszke csapatának tagját (l. Sőtér 115, Pándi 251) mutatja fel. A *Hívős város...* első személyben szóló hőse szinte hivalkodik a maga kivételes helyzetével és függetlenségével: szülővárosával, jó keresetével, gyors lovával, „ölésgéses” hitelével; hangoztatja, hogy nem emeli meg mindenki előtt a süvegét, s a „vármögye embőrei”-től nem fél, hiszen szabadságát nem veszélyeztethetik.

E célzata és részleteze bemutató módszere felismerhetetlenül összekapcsolja a költeményt a népköltési gyűjteményekben elterjedt s folklorisztikai és Petőfi-irodalmunkban sokat emlegetett „Nem bánom, hogy parasztnak születtem...” kezdetű dallal, melynek egy 7-strófás változatát maga Petőfi is lejegyezte Erdélyi népköltési kiadványa számára (l. VP V. 162—163). Ennek legteljesebb, Mátyási József kézírásában fennmaradt szövegét Mészöly Gedeon közölte „Mátyási József és »Kalászkaparék«-ja” c. tanulmányában (Népünk és Nyelvünk, Szeged, 1931. III. évf. 81—106, 186—201, 241—249; Mátyásiról és az említett versről az 1. közleményben szól; a szöveget a 91—95. lapon közli). L. még Kiss István: „Mátyási József.” Kecskemét, 1955. 72 l. (A fűzet függelékében közölt „Antológia Mátyási József költeményeiből” a 68—71. lapon a szóban forgó teljes versszöveget is tartalmazza.) Mészöly (Sebestyén Gyulával, Herman Ottóval stb. vitatkozva) véleményük szerint meggyőzően bizonyítja, hogy ezt a „Sorsával elégedő Gulyásnak Pásztori Dalja” c., az irodalomban egyszereven „Gulyásdal”-ként emlegetett terjedelmes, 37 strófából álló verszetet maga Mátyási írta (1823-ban), s nem valamely idegen forrásból másolta le. (L. uo. 95—104.) Mint Mészöly megállapítja: a „Gulyásnóta” „még szerzője életében a nép ajkára került, s többé-kevésbé megrövidítve, változtatva, részleteire bomolva népdalként, vagy nép-dalokként maig is él az egész országban, s népdalgyűjtőink a nagyvenes évek óta gyűjteményeik fő ékességéül szedegetik össze a tökéletes teljességű egésznek szétpergett gyöngyszemeit hazánk legkülönbözőbb tájairól.” (L. uo. 91.) A szöveget először a Kecskeméti Lapok 1880. évi 31. számában, apróbb eltérésekkel, egy 1826-ból (?) való másolat alapján közölték (Mátyási neve alatt); elterjedésében kétségkívül jelentős közvetítő szerepet játszhattak a ponyvakiadások is: Sebestyén Gyula „Petőfi népdalgyűjtése” c. tanulmányában egy ilyen, Szakál Lajostól kiadott ponyvatermékből tette közé a „Gulyásdal”-nak egy 31 versszakos változatát. Bekerült Erdélyi kiadványába is (NM I. 270. sz. 217—221; 23 versszak, tehát nem a Petőfitől beküldött szöveg; önálló, 3 versszaknyi töredékét l. uo. 253. sz. 208). Erősen folklorizálódott változatát közli Vikár Béla „Somogy megye népköltése” c. gyűjtésében (Bp. 1905. 133—137), Sebestyén Gyula a „Dunántúli gyűjtés”-ben (Bp. 1906. 297—298, 307) stb.

Mint említettük, Petőfi Mátyási versének 7 strófáját írta le (feltehetően emlékezetből) Erdélyi gyűjtése számára. Már Sebestyén Gyula megjegyezte, hogy Petőfi többet ismerhetett a szövegből (csak talán a lejegyzéskor nem jutott az eszébe), mert pl. *Pusztán születtem...* c. versét felismerhetően egy olyan motívummal zárja, mely csak a verszet teljesebb változataiban fordul elő (l. 162. sz. jegyz., → 322).

A „Gulyásdal” és Petőfi egyes, 1844—1845-ben írt költeményei között szövegszerű egyezéseket is lehet kimutatni (a Petőfi-filológia ebben a vonat-

kozásban a szóban forgó versen kívül főként a *Pusztán születtem...*, *Gyere, lovam...*, *Paripámnak az ő színe fakó...*, *Alku, Meleg dél van...* c. dalokat és a *János vitéz*-t emlegette, l. pl. Terbe 16—18, Biernaczký 383—385); ezeknek a jelentősége főként abban rejlik, hogy olyan szélesebb összefüggések felismerésére vezetnek rá, amelyek Petőfi költeményeinek jóval nagyobb csoportját érintik. Mátyási verse ugyanis a szabad pusztai életforma dicsérete (az maradt a kéziratban vagy ponyván terjedt, széttöredezett, folklorizálódott változatokban is), s mint ilyen, közvetve, annak a nagyszabású tablónak a népköltészeti mintái közé kell számítanunk, amelynek pásztor- és betyárfiguráit Petőfi 1844-ben szemmel látható kedvvel és gyors ütemben rajzolja fel.

A „Gulyásnóta” véleményünk szerint azokkal a vonásaival vált Petőfi pusztai költészetének inspirálójává, amelyeknek nagy népszerűségét és széles körű elterjedését is köszönhetette: a gulyás beszélgetésének, aprólékos önbemutatójának, élete részletező leírásának nyelvi és tárgyi-etnográfiai hitelességén, realizmusán túl elsősorban privilegizált szociális helyzetének önérzetes hangoztatásával. Mátyási versének minduntalan visszatérő mozzanata, hogy a pásztor a társadalom felső rétegeiben élőkéval hasonlítja össze sorsát, s a mérleget a maga javára billenti: hat bojtár „fejedelmének” érzi magát; cserényét nem adná oda „palotáért” sem; jobban nyugszik a bokrok alján, „Mint beteg Ur a prádé [parádés] szobában”; a grófnénak sincs olyan asztala és széke, mint neki (ti. övé „minden halom és tó partja”); szűrét-subáját nem cserélné el a „tekintetes Ur décbundájáért” (díszbunda), „se Plébánus reve-rendájáért”; s mikor a „Nadrágos” a nyári melegben szinte elolvad, ő „szellőzik gyolcs ingben-gatyában”; szeretőjével, a kocsmárosnő lányával pedig nem ér fel Körmök- és Selmechánya minden kincse sem (l. Petőfi népdalgyűjtését, i. h., ill. Mészöly i. t. 91—95).

De fontos a szabad pusztai életforma elhatárolása a városi polgáretől s a legalsó rétegtől, a jobbágyétól is:

Van ég alatt lakni bátorságom,
Városnál nagyobb szabadságom,
Ha szegény is, de magamé vagyok,
Szolgálatba szegődségért állok.

Mikor Jobbágy kaszál, gyűjt, azt mondom,
Ur dolgára nekem semmi gondom;
Feles füvel, vagy arató résszel
Nem bajlódom, könnyebb élni késszel.

(Mészöly i. t. 92.)

Mátyási folklorizálódott „Gulyásdal”-át tehát joggal számíthatjuk azok közé az ösztönző-érelő források közé, amelyek Petőfi zsánerdalait és zsánerképeit előkészítették; nemcsak azt segít megérteni, hogy Petőfi miért elsősorban pásztorokat és betyárokat szemel ki portréi modelljeiül, hanem azt is, hogy miért hiányzik tablójáról „a szegény jobbágy” alakja. (Vö. Sötér 115.)

A „Gulyásnótát” a bugaci betyár dalával több konkrét szöveg-, ill. motívumegyezés is összekapcsolja. Ezeket alább, a Magyarázatok közt, sorról sorra említjük meg.

Talán már e költemény keletkezése kapcsán is gondolhatunk Béranger-nek Debrecenben kezdődő hatására (vö. 114. sz. jegyz., → 147). Béranger „szegénylegényei” főleg csempészek ugyan (pl. „Les Contrebandiers” c. költeményében), de őket is a társadalmon kívül állásuk, a szabadság, korláttalanság esz-

méje élteti — s a nép szereti és védi őket, akárcsak nálunk a betyárt annak idején!

Hogy Béranger hatásával — egészen a tájnyelv használatáig — számolnunk kell, azt eléggé meglepő módon már a korabeli kritika is észrevette. Az ÖK megjelenése után a pesti Der Ungar magasztaló kritikát ír Petőfiről (1847. 88. sz., ápr. 16.: 695—696) — D. jel alatt, amely Diósy Mártont rejti (l. PéK 431/64. jegyz.). A magyar és világirodalom egyik legnagyobb költőjének mondja, hiszen nemcsak a Petőfi első verseskötetét patronáló Nemzeti Kör tagja, hanem Egressy Gábor körében sűrűn megfordulván, személyes barátságba került Petőfivel is (Hatv² I. 559, 670—671). Helyesen állapítja meg cikkében: „Wenn die Bleizunge des petits Bonhomme weniger Kernflüche lallt als der Betyár, so liegt es eben in der Verschiedenheit der beiden Nationalitäten . . .” (Ha a nehézkés nyelvű petit bonhomme-ok kevesebbet káromkodnak, annak magyarázata a két nemzet különbözőségében rejlik), és dicséri Petőfit, hogy a „csikóst” a saját nyelvén beszélteti. Hozzá kell ehhez tennünk, hogy Béranger is gyakran ír — utánzott — tájszólásban, amint erre már Horváth (84/37. jegyz.) figyelmeztet.

Horváth (uo.) a verset „stil-tréfának” fogja fel, amilyen pl. az ugyancsak 1844. évi *Carmen lugubre, Deák-pályám, A régi jó Gvadányi*, tehát afféle formai játékot lát benne. S ha mi a fentiek szerint ennél sokkal többnek tekintjük is, valóban lehetségesnek tartjuk, hogy a költemény *nyelvi* formája a költő *debreceni* (tehát az effajta játékot méltányolni és értékelni tudó) diáktársaságának is szólt (vö. 122. sz. jegyz., → 174) mint félig tréfás, félig büszkélkedő magamutogatás és megmutatása annak, hogy ő, Petőfi, más vidékről való s hitelesen tudja reprodukálni a „Tisza—Duna közti tájbeszéd”-et. Mert valóban tudja, a legkényesebb dialektológus sem találhat benne lényegesebb melléfogást.

Havas Adolf feltevése szerint Carl Holtei német költő „Schlesische Gedichte” c., sziléziai-német dialektusban írt versei (Breslau, 1830) adhatták Petőfinek a tájnyelven való írás ötletét („Petőfi és Holtei.” EPhK 1901. 801). *Az utolsó alamizsna* c. verssel kapcsolatban írunk arról, hogy a költő vándorszínesz korában alakította Holtei „Babérfa és koldusbot” c. drámájának egyik szerepét, de nem tudunk róla, hogy egyéb köze lett volna a német költőhöz (→ I. 432); az pedig egészen valószínűtlen, hogy az említett breslauer kiadvány egyáltalán a kezébe kerülhetett volna.

Fogadtatás

Amikor Dux Adolf 1845 júliusában a bécsi Sonntagsblätter mellékletében közli a vers német fordítását (más fordítások kíséretében), ezt a darabot mint Petőfi „valódi nemzeties költeményei egyikét” mutatja be (l. alább: Fordítás).

Horváth (552) szerint a vers hatására született Fiván egyik népdala (PDI 1846. II. 868, „Népdal.” II.), „egy csikós önjellemző monológja” — Tájnyelven írt vers Hirtelen Barna „Palóc doromb”-ja is (PDI 1847. II. 1425).

Magyarzatok

C: Kecskemét és a „Tisza—Duna közti tájbeszéd”: Mint feljebb említettük, Petőfi 8 éves koráig a Duna—Tisza közén élt. Bár Kiskunfélegyházán, ahol beszélni megtanult, inkább palócos dialektus volt az

uralkodó, három kecskeméti iskolaéve alatt, majd Szabadszálláson (ahol szülei 1830-tól kezdve laktak), bőven volt alkalma ellesni a Duna–Tisza közti nyelvjárást, 1843 eleji kecskeméti színészkedése folyamán is felfrissíthette tájszólási ismereteit.

A tájszólás hitelessége tekintetében kikértük Balogh Lajosnak, az MTA Nyelvtudományi Intézete munkatársának véleményét. Szerinte az *ő*-zés kifogástalan és pontos, nem vitatható a *ly*-nek *j*-vel való helyettesítése sem (*kiráj, ojan*). Ugyancsak helytállónak tekinthető az *l* kiesése és az előtte levő magánhangzó megnyújtása (*aafödön, vót, kakastéjje* stb.) vagy az *-ért* rag *-é* formája (*azé*). Mindössze a költemény 5. sorában előforduló *én neköm* helyett várnánk inkább „*én neköm*” alakot, az előbbi inkább a korabeli irodalmi nyelvre jellemző; azonkívül a *könyerét* helyett is szokásosabb a nyelvjárásban a „*könyerit*” forma; itt Petőfit alighanem a rímzsükség vezette. Az *ómáspej ómás* eleme viszont *ma* tipikusan Dunántúlon élő alak; elképzelhető ugyan, hogy mondták így a Duna–Tisza közén is, de valószínűbb, hogy ezt Petőfi a Dunántúlon hallotta, népnyelvinek érezte, és felhasználta. (Balogh Lajosnak ezután is köszönetet mondunk szíves segítségéért.)

C és I *aafödön*: az „aa” jelöléssel Petőfi a hosszú nyílt á-t (â) akarja jelezni. Alkalmazza — tréfásan, Lisznyai palócos kiejtését utánozva — az utóbbihoz írt levelében is (1847. júl. 17.): *imaadó Sánygid* (VP VII. 72).

4 *Kakastéjje*: az itt alkalmazott *ee* írásmód a nyílt hosszú é (ê) jelzése. Ami a „kakastej” értelmezését illeti, aligha van igaza Badicsnak (I. 136), aki szerint „tréfás elnevezése a viznek” — bár az ÉrtSz ezt is megengedi —, véleményünk szerint közelebb jár az igazsághoz Dux Adolf, aki a Sonntagsblätter 1845. 29. sz. (júl. 20.) mellékletében a vers fordítása (l. erről alább) egyik lapalji jegyzetében a fordításban eredetiben meghagyott kifejezéshez ezt a magyarázatot adja: „Sprich: Kakaschey. Dieser Ausdruck läßt sich deutsch nicht wiedergeben. Die eigentliche Bedeutung des Wortes is: Hahnenmilch; hier bedeutet es, das Brod ist schmackhaft; wenn sich die Kinder mit bloßem Brode nicht zufrieden geben, sagt ihnen die Mutter, es ist etwas besseres, es ist mit Kakastej gemacht, dann essen sie es mit mehr Pietät.” (Ejtsd: kakastej. Ezt a kifejezést németül nem lehet visszaadni. A szó voltaképpeni jelentése ez: kakas teje; itt azt jelenti, hogy a kenyér ízletes; ha a gyerekek az üres kenyérral nem érik be, azt mondja nekik az anyjuk: ez valami jobb, ez kakastejjel készült, s a gyerekek így nagyobb áhítattal fogyasztják.)

8 *utast*: a pusztában utazó, jövő-menő embert, akit ki lehet fosztani.

9 *ómáspej*: almáspej. Az ÉrtSz szerint alma nagyságú, kerek foltokkal tarkázott pej ló. Badics (i. h.) szerint: „világos, fehérrel játszó barna, ritkasága miatt szőpnek tartják”, még szebb, ha fején fehér folt: „csillag” van, s a lábai is fehérek.

10 *Szögény legény*: itt értsd: mint afféle szegény legény, szegény legény módjára. — A kifejezés a 'betyár' szinonimája (l. 86. sz. jegyz., → I. 405). — *szép szőriuee*: szép szerével, azaz észrevétlen ügyeskedéssel, lopva, elkötve. (Az „ee” jelölésről l. feljebb, a 4. sorhoz fűzött magyarázatot.) — A „ló-szerzés”-nek az alföldi betyárversekben gyakori motívumára nézve l. 86. sz. jegyz. (→ I. 406.)

11 *kese*: az első részén fehér (láb).

12 *Mögezesztóm, a szél sem ér nyomdába*: a „Gulyásnóta” (l. feljebb: Keletkezés) énekese is dicsekszik lova gyorsaságával, l. Petőfi népdal-

feljegyzését: „Az én lovam [...] Röpiül, csak úgy szikrázik a patkó; [...] Nyulat is elkorbácsolok rajta.” (VP V. 162.)

- 13 *Ezön járok, mint kiskiráj, kényősen*: „Kis Királyság így is állapotom” — mondja Mátyási „sorsával elégedő” gulyása —, majd megállapítja: „Öt bojtárnak vagyok fejedelme” (l. Mészöly i. t. 91; Petőfi feljegyzésében: „Hat bojtárnak vagyok fejedelme”, VP V. 162).
- 13—16 Ezt a versszakot vö. egyik legrégebb betyárballadánk, az „Angyal Bandi” egyik strófájával:

Fátyolkendő a nyakába
Ékesen, ékesen,
Cifra süveg a fejébe
Kényesen, kényesen.

(Ortutay Gyula—Kriza Ildikó: „Magyar népballadák.” Bp. 1968. 579—580, alföldi változat: a ballada egykorú szövegét — az idézett versszak variánsával — l. ErdNM I. 236. sz. 193.)

- 14 *Borjúszejtás ingöm lobog szélősen*: vö. Mátyási „Gulyásdal”-ának ezzel a sorával: „Ha bőv ingem gatyám széltől lobog” (Mészöly i. t. 91). — *Borjúszejtás* (szokottabb formájában „borjúszejtáj”): rövid, derékiig érő, lobogós ujjú (ing).
- 17—18 E két sorral vö. a Mátyási-féle „Gulyásnóta” egyik, Petőfi feljegyzésében is meglévő versszakát: „Ha megunom magam a pusztába, | Lóra kapok, megyek a csárdába” stb. (VP V. 162, idéztük a *Hortobágyi kocsmárosné*... c. vers jegyzetében is, → I. 370—371), ill. Gaal József „Peleskei nótárius”-a juhásznótájából (II. szln, 7. jelenet) ezt a részletet:

S betér a kardacsi csárdába,
Nagyot iszik ottan bujába.

(Buda, 1839. 70); ebben a darabban vándorszínész korában maga Petőfi is ismételten fellépett (l. 74. sz. jegyz., → I. 370). — *bugaci csárda*: Bugac híres puszta Kecskemét határában. A csárdáról általában mint irodalmi témáról s Petőfi költészetében játszott szerepéről l. 74. sz. jegyz. (→ I. 370); magát a híres bugaci csárdát már Órczy Lőrinc megénekelte s a fényes paloták „tzifra nyomoruságával” szemben felmagasztalta „Bugatzi tsárdának tiszteletére” c. versében („Költeményes holmi egy nagyságos elmétől” c. névtelenül kiadott verseskötetében, Pozson, 1787. 199—201). Dux lapalji jegyzete szerint (i. h.): „Die [Schenke] zu Bugacz in Unterungarn ist eine berühmte Räuberschenke” [A bugaci (csárda) híres alföldi betyárcsárda].

- 18 *rovásra*: felírásra, hitelbe.
- 21 *A vármögye emberei*: a pusztában portyázó, rendfenntartó szervek tagjai: biztosok, pandúrok stb. (Az említett, korábbi betyárdalban: „hadnagyok”, → I. 83.)
- 24 *ő keemők*: ti. őkelmek; az „ee” jelölésre l. feljebb, a 4. s. magyarázatát.

Szövegváltozatok

- C: V1 *Népdalok [cikluscím] III.* [sorsz. — A zárójelbe tett megjegyzés itt is megvan.] ÖK2b—3 Hírös ÖK2a *tajbeszéd* [sh.]

Fordítások

Dux Adolf a L. A. Frankl szerkesztette bécsi Sonntagsblätter 1845. júl. 20-i számának mellékletében (29. sz., 680—690. Beilage) közölte a vers első német fordítását, „Der Räuber” címen, a *Lopotli ló* és a *Pusztán születtem* . . . fordításával együtt. (L. Kiss J., TanPet 130, ill. 104. jegyz.) A PetMúz szerint (1893. 4. sz. 88—89), ahol a fordítás szövege is megtalálható, ezek Petőfi verseinek legkorábban kiadott fordításai, de a *Megy a juhász számaron* . . . -nak ugyancsak Duxtól készített fordítása („Ungarische Volksromanze” címen) már előbb megjelent a pozsonyi Pannonia 1845. ápr. 22-i számában (I. Kiss J. i. h.). — A Sonntagsblätter úgy mutatja be e fordításokat, mint „einige Proben seiner [Petőfi] echt nationalen Gedichte” (néhány mutatványt [Petőfi] valódi nemzeties költeményei közül). A fordításhoz Dux két lapalji jegyzetet fűz (I. feljebb: Magyarázatok 4, 17. s.). — Megjelent Dux önálló fordítás-kötetében is (41—42, a jegyzetekkel együtt). — Kertbeny 47—48.

126. [ÍGY NI, LÁTOD. . . .]

Kézirat

Arany János Emlékmúzeum (Nagykörös), a 85. sz. jegyzetben (→ I. 401) leírt, 2 összefüggő negyedrétt alakú fólióból álló kézirat harmadik, 79. lapszámmal ellátott lapján, „— Debrecen. 1844. —” keltezéssel, Petőfi kézírásával. Más Petőfi-kéziratokkal együtt az 1860-as évek közepén Balla Istváné Nagy Zsuzsika (Petőfi dunavecsei „Zsuzsikája”) hagyatékából került Nagykorörsre (I. 147. sz. jegyz., → 277). A vers a 79. lap alján végződik (ezt már az alatta olvasható keltezés is jelzi), a következő (80. lapszámú) lap már a *Lopotli ló* c. vers 1—3. versszakát tartalmazza (I. 86. sz. jegyz., → I. 404). A szóban forgó költemény címe és eleje azonban hiányzik, mert a másik fólió Petőfi egykori versesfüzetének 65—66. lapszámú lapja; a füzetből mindössze ez a 4 lap került elő (erről I. az előző kötet bevezetését, → I. 135).

Megjelenés

Ország-Világ 1880. 1. sz. 23. Csáktornyai Lajos „Petőfi egy ismeretlen költeménye” c. cikke keretében, a feljebb ismertetett kéziratból.

Mint láttuk, a vers fennmaradt töredékét Petőfi 1843/1844 telén Debrecenben összeírt versesfüzetének egyik, véletlenül fennmaradt lapja őrizte meg. Petőfi költeményeinek első gyűjteményes füzeté, a VI, zömében ennek a kéziratnak az anyagát tartalmazta, de abba a szóban forgó vers nem került bele; sőt, Petőfi nemcsak ebből hagyta ki, hanem — tudunkkal — másutt sem jelentette meg. Mivel a teljes szöveget nem ismerjük, csak találgathatnánk, hogy mi volt ennek az oka. Lehet, hogy a költő összeírt verseit a Nemzeti Kör megbízásából átvizsgáló háromtagú bizottság javasolta — többek között — ennek a versnek a mellőzését is, bár (mint Petőfi egyik leveléből tudjuk) ők főként bortalokat „vetettek ki” a kéziratból (I. 143. sz. jegyz., → 261).

Keletkezés

Az eredeti kéziratban a fentiek szerint „Debrecen, 1844.” dátummal olvasható vers keletkezéséről és sorrendi helyéről l. 114. sz. jegyz. (→ 145–146.) Havas tévedésből „(Pest.)” keletzéssel közölte (HP III. 577–578), de a jegyzetben korrigálta a hibát (uo. 713).

A szóban forgó versről a csonkán fennmaradt kéziraton kívül még közvetve sincs semmiféle adatunk; sem címét nem ismerjük, sem azt nem tudjuk, hogy hány versszak hiányzik az elejéről. A vers a szerelmes legény monológja, aki strófánként más és más enyelgő, átlátszó célzatú, naiv indokolással növeli a szabódó kedvesnek adott csókok számát, míg végül arra az eredményre jut, hogy a csók „hadd legyen hát számtalan!” Mivel a töredék kezdete az éppen elcsattant *első* csókra utal, feltehető, hogy az ismeretlen verskezdet egy vagy két versszakból állt.

A vers (amennyire a fennmaradt részletből megállapítható) népies zsánerkép, amely a főhős monológján keresztül rajzolódik elénk. E vonatkozásban az ugyancsak Debrecenben és ekkortájt készült *Szomjas ember tündése* c. költeményre (→ 121. sz.) emlékeztet, amelyet Pándi (236) mint „a költő személyétől idegen alak” első személyű megformálását „tisztá zsánerkép”-nek nevez. E töredék hősét is, ki ezúttal *csókra* „szomjas ember”, csak ez a vágya kapcsolja a költőhöz, egyébként azonban idegen tőle (ez az enyelgő, gondtalan játékosság nincs összhangban Petőfi ekkori helyzetével, l. erről 123. sz. jegyz., → 182); tehát Petőfi, akárcsak a *Szomjas ember tündésében*, „maga játssza el a kitűzött szerepet, s csak e hozzáalkalmazkodással vegyít belé [. . .] egyéni lyraiságot” (Horváth 118).

Magyarázatok

- 1 *ennyi az egész*: mint a szövegösszefüggésből megállapítható, az első csókra érti ezt az első személyben beszélő szerelmes.
- 5 *his csík, már elsikland!*?: a csík főként mocsarakban, lápokban él, gyors mozgású hal. Vö. a szólással: „Fürge, mint a csík.” — Gaal [József] „Az úrfi” c. „Alföldi életkép”-ében, melyet éppen Petőfi debreceni tartózkodása idején az Élk 1844. jan. 2. felében megjelent száma közölt (ugyanaz, amelyben Petőfi 1843 végén keletkezett népdalciklusa látott napvilágot! Vö. 103. sz. jegyz., → 1. 457), a csík fontos szerepet játszik. Az alföldi lápon csikászó csapat egyik tagja ezt dalolja:

Ne bánts engem kis lyán, ne ölj meg,
Engedd, hogy kebleden pihenjek,
Szegény csík vagyok én, s vesznem kell,
Hogyha fel nem éltetsz sziveddel.

A dal további részében a csík a szerelem jelképe lesz:

Az átkozott csík tett így velem,
Ismerem már őt — a szerelem.

(Élk 1844. I. fé. I. sz. 86.)

- 7 *Három a tánc* stb.: a szólás azt fejezi ki, hogy csak úgy lesz teljes valami, ha eléri a harmat vagy harmadszor teszik (vö. korábbi jegyzetünkkel, → 1. 412).

Közlésünk alapja — mint egyetlen hiteles szöveg — a kézirat. A közlést bevezető kipontozott sor az ismeretlen terjedelmű hiányt jelzi (l. feljebb a kézirat leírását).

C: A kéziratból hiányzó címet a töredék 1. sorának néhány szavával helyettesítettük.

127. TÉL VÉGÉN

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 94; ÖK1 158; ÖKzab—3 218. Mindenütt az 1844. évi költemények között, az ÖK-kiadásokban „(Debrecen.)” keltezéssel.

Kelekezés

Petőfi 1844. évi debreceni verseinek keltezéséről és sorrendjéről l. 114. sz. jegyz. (→ 145–146.) Mint ott elmondtuk, címe alapján a *Tél végén*-nel zárjuk a debreceni darabok sorát, s ezt a verset a költő itteni időzése utolsó két hetére datáljuk. Januárban aligha lehet — még várákosként sem — a tél végéről beszélni. Ebben az értelemben keltezi a VP is (I. 68), s ebben az értelemben írja Pándi (134): „Néhány nappal azelőtt írhatta, 1844. február elején, hogy elhagyta nyomorúsága színhelyét, Debrecent.” Ez, mint következő jegyzetünkben elmondjuk, inkább február közepe táján történt. Egykorú sajtóadatokból is arra következtethetünk, hogy a kemény január végi hideg után február első felében hirtelen megenyhült az idő. A Jelenkor „Budapesti Napló” c. hírvivata ebben az időszakban, sorrendben, az alábbi időjárás közléseket tartalmazza: jan. 28.: több nap óta „vastag hóréteg” borítja a pesti utcákat (8. sz. 47); febr. 11.: „még 10 foknyi hideg” van, de a Duna jege gyenge, nem tanácsos rajta átmerészkedni (12. sz. 69); febr. 18.: „Múlt szerdán [febr. 14.] dél tájban, több napi szakadatlan esőzés után végre megindult a Duna jege” (14. sz. 83); febr. 25.: „Dunánk jege már tökéletesen eltakarodott”, uo. lalpalji célzás olvasható a Budapesten „több napig majd szakadatlanul tartott vízmosság”-ra (16. sz. 95). Úgy látszik, az ország keleti felén ez az időváltozás néhány nappal előbb következett be, mert az Erdély felől érkező megduzzadt folyók már a hónap közepe táján súlyos áradásokat okoztak (l. a következő jegyzetet, → 198). Petőfi versének címe és tavaszváró hangulata szerintünk jól beleillik ebbe a február első felét jellemző időjárás helyzetképbe.

Megjegyezzük, hogy ebből a versből a távozás szándéka még nem olvasható ki: az utolsó versszakban csak azt a reményét fejezi ki, hogy szobája „maholnap” már nem lesz „hült, rideg”, és nem kell fáznia.

A vers személyes életrajzi vonatkozásait mindenki kiemeli, aki foglalkozott vele (utal rá FPÉ I. 336 is). Horváth ugyan az utolsó versszakban heinés megoldást lát — amiben bizonyosan igaza van (szóltunk róla, hogy Petőfi költői kísérletei 1842 óta ismételtlen mutatnak érintkezéseket Heine költészetével; l. 115. sz. jegyz., → 150) —, de ő is elismeri, hogy a „Heine-i szerkezetű darabok között ennek a humorában van a legtöbb vonzó melegség” (52), a pointe „komoly meghasonulást leplez”, a költő „mély szomorúságát öngúnnyal sebzí mélyebbé” (170). A vers Pándi szerint is „heinéskedő” hiszen megvan benne a váratlan-lehangoló fordulat, profanizáló csattanó, de mégsem ezt tartja lényegesnek: „a vers két részének ellentéte nem feltét-

len heinés szerkezet” (321); Pándi kiemeli a vers „élményi hitelességét” (134—135).

A vers mint élmény valóban hiteles — és ezt a bevezető tavaszfestő, a komor mondanivalót hangulatilag fonákjáról előkészítő rész csak kiemeli: a „hült ridég tanya”, a „kopott ruha” említése pontosan beleillik abba a képbe, amit a költő erre az időzésére visszaemlékező *Egy telem Debrecenben* c. költeményében rajzolt (l. 187. sz. vers és jegyz., → 67, 405—406).

Figyelmet érdemel Horváthnak egyik megjegyzése; ő ti. a vers első három versszakában (pontosabban: első tíz sorában) „a kezdő évek kölcsönzött stílusát” látja — a versben „a csattanó az igaz, az őszinte” (51—52). Valóban: a versnek ezt a részét — szokványos, közlírai szokíncsével (élv, csicsereg, madárajak), biedermeieres képeivel, szóösszetételeivel (mézéhes, harczene) — egy egész korszak választja el az 1844. év eleji terméstől, viszont ellentmondás nélkül beillenék az 1841. évi (vagy akkor összeírt) versek közé (pl. *Változás, Csal, Tűnődés*, → 1. 33, 34, 48. sz.). És ha felidézzük Orlay szavait, aki szerint Petőfi a pápai és Pápa előtti termésből az ÖK-be semmit sem vett fel (kéziratos feljegyzés, OSzK Fond VII. 152. sz. 7), akkor talán némi joggal gyanakodhatunk arra, hogy a vers tavaszváró része — főbb vonásaiban — korábról való, Debrecenben csak a verszáró csattanó készült. Ilyenfajta átdolgozás most, amikor versei összeírásán dolgozik (l. Bev., → 1. 135), elfogadható feltevésként kínálkozik; de hipotézisnél többnek nem tekintjük, s a versnek a szöveg alatt megjelölt datálásában erre nem is utalunk.

Fogadtatás

A verset cím szerint egyetlen egykorú kritika említi. Császár (IrÖr 1845. aug. i 16.: 27), miközben Petőfinek több írt verseit a maga konzervatív esztétika mércéjén általában a korábbiak (ti. az 1843 végéig írtak) alá helyezi, mint-hogy amazokban „csárdai tempó”, „aljas pórkifejezések” stb. stb. tenyésznek „büzhödt lapályokon”, a *Tél végén*-t azok közé a darabok közé számítja (néhányadmagával), amikor „a kedveslantú ismerős” „múzsája kiemelkedik” „a romlott lég köréből”. Világosan összefügg ez azzal a körülménnyel, amiről az előző fejezetben szoltunk, ti. hogy a vers nagy része egy jóval korábbi költői nyelvallapotot és irodalmi ízlést tükröz.

Magyarázatok

16 *kopott ruhámban*: az *Egy telem Debrecenben* c. versben „kopott gu-báját” említi, l. erről 187. sz. jegyz. (→ 407.)

Szövegváltozatok

2 ÖK1 élved [sh.]

5 ÖK2ab—3 a míg ÖK2b *etszántan* [sh.]

128. DE MÁR NEM TUDOM, MIT CSINÁLJAK...

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

PdI 1844. I. 13. sz., őszelő (szept.) 4. hete, 396, *Népdal*. címmel, *Petőfi*. aláírásal. VI 166; mint az 1844. évi második *Népdalok*. c. ciklus V. sz. darabja, önálló cím nélkül (a ciklusról l. 163. sz. jegyz., → 323); ÖK1 205; ÖK2ab—3

I. 285. A kötetekben mindenütt az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Tokaj.)” keltezéssel.

Keltekzés

Petőfi a fenti adatok szerint az ÖK-kiadásokban Tok ajból keltezte ezt a versét. Mivel 1844 folyamán csak februárban, Debrecenből Pest felé menet járt itt (XI. *Úti levele*-ben ekkori „kinos vándorlásának” éppen erre a tokaj-hegyaljai szakaszára emlékezik vissza, l. az alább idézett részletet), dala csak ekkor keletkezhetett, s így a legkorábbi a költőnek debreceni tartózkodása után írt versei közül. Hozzávetőleges datálását a Debrecenből való elindulás időpontjához viszonyítva kísérelhetjük meg.

Petőfi említett *Úti levele* szerint 1844. februárban gyalogolt Debrecenből Pestre, s útja egy hétig tartott. Pontosabb adatok máig sem állnak rendelkezésünkre. (Egykorú feljegyzések hiányában vándorútját megszakitó egri tartózkodásának dátumát sem ismerjük, l. 131. sz. jegyz., → 210.) Ferenczi a Debrecenből való távozás időpontját egy meglehetősen kétes hitelű „visszaszámolás”-sal próbálta meghatározni. Gyulai Pál „szíves közlésére”, valamint Jókainak (első ízben 1855-ben megjelent) emlékezéseire (TÉ I. 23—26), ill. a Havas-kiadáshoz írt előszavára (HP I. XXXIII—XXXV. l.) hivatkozva így adta elő Petőfi Debrecenből való elindulásának körülményeit: A költő háziasszonyának, Fogasnénak (róla l. 187. sz. jegyz., → 405) 150 váltó forinttal tartozott, s távozása előtt Pákhöt kérte meg, hogy vállaljon ezért az összegért kezességet. Pákh aláírta a jótálló kötelezvényt, melyben az állt, hogy ha Petőfi 45 napon belül nem küldi el a pénzt Fogasnénak, akkor ő, Pákh fizeti ki helyetté. Petőfi ezután Pákhnak arra a kérdésére, hogy miből tudja majd ezt a jelentős összeget (barátja „egész évi nevelői fizetéseknek 1/3-át”) előteremteni, „összeírt költeményeire mutatott”, s azt mondta, hogy még ha „térden állva kellene is házról házra” koldulnia, Pákh akkor is biztos lehet benne, hogy „napjára” megküldi adósságát. (FPÉ I. 346—347.) A jótállás történetét Ferenczi azzal fejezi be, hogy Petőfi, miután ügyében a Nemzeti Kör igazgató választmánya 1844. márc. 27-i ülésén kedvező határozatot hozott, kiadandó versei jövedelmének terhére olyan összegű kölcsönhöz jutott, melyből adósságát Pákh kezéhez „még az nap”, „egy humoros levél kíséretében, némely adat szerint épen a határidő 45-dik napján megküldte” (FPÉ I. 357—358.) Ferenczi ugyanott lapalji jegyzetben hozzáteszi, hogy Vörösmarty előre „bizalmasan közölte a választmánnyal”, milyen összegre van a költőnek sürgősen szüksége, továbbá, hogy „több adat” szerint a pénz megküldése a 43. napra esett; így jut el — márc. 27—28-tól 45, ill. 43 napot számolva visszafelé — febr. 11—12., ill. 13—14-ig mint Petőfi Debrecenből való távozása feltételezhető terminusaiig.

Egy később előkerült levelében maga Petőfi is céloz erre az ügyre, bár Pákh megnevezése nélkül. Pozsonyi barátjának, Samarjay Károlynak írja 1844. aug. 10-én küldött beszámolójában: *A mint a tavasszal Debrecenből Pestre jöttem, [...] verseimet, mellyeket még Debrecenbe összehelytem, több helyen kínálgattam, hogy vegyék meg; meri pénzre volt szükségem, ha élni, s a mi több, becsületem fontartani akartam. Debr. ben volt adósságom, s azt bizonyos időre le kellett fizetnem.* (VP VII. 30.) Ez a fogalmazás arra enged következtetni, hogy a tartozást, amelynek megfizetésére „becsületét” tette fel (ez nyilvánvaló utalás az említett kötelezvényre), a határidőig ki is egyenlítette. Az a „humoros” levele ugyan, melynek kíséretében Ferenczi szerint a pénzt megküldte (ezt Jókai már 1855-ben említi: TÉ I. 26), nem maradt fenn, az azt követőt (ápr. 15-éről) azonban ismerjük, s ennek hangulatából, témáiból csakugyan arra lehet következtetni, hogy az adósság ügye már rendeződött

Petőfi említi benne Pákhnak írt előző levelét is, l. VP VII. 27). Az idézett levélrészlet tehát igazolja Jókai, ill. Gyulai emlékezését (maga Pákh, feltehetően szerénységből, sohasem írt erről az esetről). Ferenczi számításait azonban fenntartással kell fogadnunk. Egyrészt bizonytalan, hogy a költő a Nemzeti Kör igazgató-választmányától felajánlott kölcsönt mindjárt az említett ülés után (tehát 27—28-án) kézhez kaphatta-e; valószínűbb, hogy erre néhány nap múltán, esetleg csak április első napjaiban került sor (l. erről a VI kiadásának történetét: → Bev., 115), másrészt — mint láttuk — „több adat” szerint (melyekre Ferenczi konkrétan nem utal) Petőfi a 45. helyett már a 43. napon megküldte az összeget; sőt Jókai a HP előszavában (l. k. XL. l.) ezt írja: „A negyvenkettedik napon ott volt Fogasné asszonyom kezében a százötven váltóforint” stb. Ha ezt szó szerint értelmezzük, akkor a költőnek legalább a 40. napon útba kellett indítania Pesten a pénzt, hogy Fogasné a 42-iken átvehesse. (Pákh csak arra emlékezhetett, hogy a pénz a kikötött határidőhöz képest mikor érkezett meg, a feladás időpontjára természetesen nem.) A Ferenczitől kikövetkeztetett, febr. 10—13. közötti terminus nagyjából a lehetséges legkorábbi, de a fentiek szerint Petőfi akár 10 nappal később is indulhatott (pl. ha mondjuk márc. 31-én kapta meg a kölcsönt és a 40. napon adta fel az összeget, akkor a február 29 napjából 9-et kell levonni, tehát febr. 20-a táján kelt útra). Ezért, bár a Ferenczitől előadott esetet egészében hitelesnek fogadjuk el, és abban sem kételkedünk, hogy Petőfi késés nélkül egyenlítettte ki tartozását (l. ezzel szemben Hatvany fenntartásait; ő azonban a Samarjaynak írt levelet nem vette figyelembe, s Petőfinek Pákhhoz intézett fennmaradt levelét az elkallódott korábbival tévesztette össze, Hatv² I. 546), Ferenczi számításait figyelmen kívül hagyva a költőnek Debrecenből való elindulását február közepe tájára, Pestig vezető vándorútját pedig a hónap második felére tesszük.

Ezt a datálást alátámasztják a sajtóközleményekből kivehető időjárási adatok is. 1844. február első felében ugyanis hirtelen enyhülés következett be (ezt tükrözi Petőfi debreceni *Tél végén* c. verse is, l. 127. sz. jegyz., → 194), s a gyors hóolvadás, főként a Tisza erdélyi mellékfolyóinak megduzzadása folytán, többfelé árvizeket okozott. Febr. 15—17. között pusztította el a kiáradt Maros Arad városát is. (L. alábbi sajtóadatainkat.) Az árvíz pusztítását tetézte s a védekezést megnehezítette a hónap második felében beállott hűvös, csapadékos, szeles időjárás. Petőfi — alább idézendő emlékezése szerint — ilyen időben gyalogolt végig a Hegyalján.

E megfontolások, ill. adatok alapján a költő vándorlása alatt készült verseket egységesen a hónap második felére keltezzük, időbeli egymásutánjukat csak sorrendjükkel, ill. a változó helynevekkel: Petőfi vándorútjának egymást követő állomásaival jelezzük. A következő 4 vers tartozik ide:

De már nem tudom, mit csinálnjak . . . (Tokaj) (128. sz.)

Kelesztúton állok . . . (Miskolc) (129. sz.)

Eger mellett (Andornak) (130. sz.)

Egri hangok (Eger) (131. sz.)

Legvalószínűbb útvonala — a keltezési adatok figyelembevételével — a következő volt: Debrecen—Hajdúböszörmény—Rakamaz—Tokaj—Szerencs—Miskolc—Füzesabony—Andornak—Eger—Hatvan—Gödöllő—Pest. (Vö. Ferenczi Zoltán: „Petőfinek »Egri hangok« c. költeménye.” Beöthy Emlékkönyv. Bp. 1908. 303. NB. Ferenczi korábban még úgy gondolta, hogy Petőfi a Hajdúhadház—Nyíregyháza útvonalon jutott el Tokajba, FPÉ I. 348.) Véleményünk szerint Petőfi 1844. februári Debrecen—Pest közti vándorlásának hiteles képe kerül elő *A hóhér kötele* XII. fejezetében (l. VP IV. 44).

Petőfi XI. *Úti levelé*-ben („Sáros-Patak”, 1847. júl. 9.) aznapi benyomásairól, Hegyalja vidékének szépségéről szólva, így emlékezik vissza néhány évvel korábbi itteni vándorlására: *... hejh, jártam én erre már rossz időben is. Debrecenből utaztam Pestre, 1844-ben, februáriusban, kopott ruhában, gyalog, egy pár huszassal és egy kótet verssel. E kótet versben volt minden reményem; gondolám: ha eladhatom, jó, ha el nem adhatom, az is jó... mert akkor vagy éhen halok, vagy megfagyok, s vége lesz minden szenvedésnek. Egyes egyedül mentem itt a Hegyalján; egy lélekkel, egy élő lényvel sem taládkoztam. Minden ember fődelet keresett, mert viszonyú idő volt. A süvülő szél havas esőt szórt reám. Épen szemkőzt jött. Arcomon megfagytak a könnyek, melyeket a zivatar hidege és a nyomorúság fakasztott.* (VP V. 64.) Ezt követően írja, hogy „egy héti kínos vándorlás” után érkezett Pestre. Feltehetőleg maga az utazás tett ki egy hetet (tehát az egri tartózkodás két és fél—három napját nem számítva), hiszen ez a jóval több, mint 300 km-es távolság (még ha Egerből valóban kocsival utazott is tovább, l. 131. sz. jegyz., → 212), a költőtől leirt időjárási viszonyok között, még őt, az edzett gyaloglót is nyilván próbára tette, s nem valószínű, hogy 4—5 napnál előbb eljutott volna Egerig; onnan pedig még kocsival is legalább egy teljes nap kellett Pestig.

A legegyszerűbb, Hortobágy—Tiszafüred útvonalon két nap alatt (Füzes-)Abonyba, Eger alá érkeztetett volna. A feltűnően nagy tokaj—miskolci kitérőt (mely Egerig éppen kétszeres távolságot jelentett) már Gyulai (PSLK 30), majd Ferenczi is (FPÉ I. 348) a Tisza áradásával magyarázta. Egykorú híradások egyértelműen alátámasztják ezt. Az ebben az évben szokatlanul korán kezdődött, hirtelen hóolvadás okozta — a Maros kiáradásával — Arad városának súlyos katasztrófáját (l. a pozsonyi Hírnök híradását, márc. 1.: 99, továbbá a [*Vívtl a kikirics...*] c. vers jegyzetében az „Aradi Vészlapok” c. album kiadásával kapcsolatos adatainkat, → 216); a Jelenkor márc. 3-i számának „Budapesti Napló” c. rovata (18. sz. 107) szerint „a sok esőzés s rögtöni hóolvadás miatt országszerte megbomlott utak meddő népeségüknek jósoltatják küszöbön álló józsefnapi vásárunkat [...]. Erdély felőli folyamok jobbadán kártékonyan özönlének ki medreikből. [...] Maros Aradot, Szamos pedig Szatmár-Németit árasztá el. Tiszánk is rakoncátlanokodik s hír szerint a szolnoki töltést is elszakasztá s az utazókat Cibak s Tokaj felé kényti”. Ez az adat egyrészt (igazolva Gyulai és Ferenczi indokolását) világos magyarázatot ad a Petőfitől tett nagy kitérőre, másrészt azonban gondolkodóba ejt, hogy a költő ilyen körülmények közt (melyeket természetesen a debrecenieknél is jól kellett ismerniük) egyáltalán miért vágott neki a pesti útnak. Arra kell gondolnunk, hogy talán éppen az áradásokról érkező hírek érlelték meg benne a hirtelen elhatározást: elindulni, mielőtt a víz minden irányban elvágja előtte a főváros felé vezető utakat. Ez esetben azért gyalogolt egyenesen Tokajig, mert ott és azon túl — a magasabban fekvő Hegyalján — már biztonságosan folytathatta útját. S egy Nagy-Tárkányból küldött, febr. 26-án kelt újsághírből arra lehet következtetni, hogy minden oka megvolt a sietségre, mert „E napokban — így szól a hír — a Tisza folyó át-törvén gátjain, majdnem az egész Bodrog-közt előnté dagadó árjaival, anynyira, hogy a vidéken illy nagy árvízre senki sem emlékezik; minek oka főleg az volt, hogy a Tisza jege összetorlódván, a víznek szabad lefolyása nem eszközöltethett”. (Hírnök, márc. 8.: 114.) Pontos adataink nincsenek az árvíz kiterjedéséről, de a fentiek alapján könnyen megtörténhetett volna, hogy a költő, ha csak február utolsó napjaiban indul el, kénytelen lett volna visszafordulni. Mindenesetre ezek az adatok is valószínűsítik, hogy útja február második felére esett.

Érdekes, hogy a vers elemzőinek figyelmét mindeddig elkerülte a keletkezési hely és a vers műfaja (ti. a bordal) közötti nyilvánvaló összefüggés. Pedig

Petőfi későbbi eszmetársításai is ezt sugallják: említett 1847. évi hegyaljai útján ugyanis így ír a környékről: *E városokban laknak, e hegyeken, az öröm istenei, innen küldik szét a világba apostolaitak, a palackba zárt aranyszínű lángokat, hogy prédikálják a népeknek, miszerint e föld nem sivalom völgye, mint a vallás tartja. Lelkesedve néztem jobbra-balra, előre hátra; úgy neki lelkesedtem, mintha én ittam volna ki a legékesebben szóló apostolt.* (VP V. 64; ezt a részletet követi a feljebb idézett visszaemlékezés az „1844. februáriusi” hegyaljai gyaloglásra.) Igaz, hogy most lényegesen különböző, sokkal bizonytalanabb élethelyzetben, összehasonlíthatatlanul kedvezőtlenebb egzisztenciális körülmények között utazott át Tokajon, de a boros asszociáció nem maradt el: az országszerte, sőt az ország határain túl is ismert borvidék ezúttal dalra ihlette a költőt. Pár nap múlva az *Eger mellett*-ben (→ 130. sz. vers) maga Petőfi árulja el (egyéb érvek mellett), hogy azért tesz kitérőt Egerbe, mert a hely történeti nevezetessége vonzza, s meg akarja énekelni; az *Egri hangok*-ban meg is teszi. Eszünkbe jut továbbá a hortobágyi csárda, melyet a költő 1842 őszén, a *Hortobágyi kocsmárosné*. . . -ban, némileg hasonló körülmények között örökít meg: akkor is Debrecen felől, gyalogosan, rossz időben érkezik, ugyancsak egy jellegzetesen magyar táj inspirálja költésre, s ennek a dalban — mint a csárdában mulató legény — szinte maga is részévé válik. Maga is átéli a megénekelte helyzetet: a dal konkrét szálakkal kapcsolódik az életrajzi situációhoz (l. a vers jegyzetét, → 1. 369). Hasonló a tokaji eset: ezúttal ugyan kevesebbet árul el magáról (a hortobágyi dalban azt is megemlíti, hogy Debrecenről kezdve szomjazott, s hogy „testét-lelkét” „majd megveszi a hideg”): versének mint „igazi, kitűnő dal”-nak ezúttal „egész célja egyetlen mozzanat [ti. a borkedvelő ember „rettenetes szomjúságának”] kifejezése” (Horváth 76); de ez a mozzanat most is világosan az adott életrajzi situációban gyökerezik: mi hihetetlen van abban, hogy ilyen megerőltető, nehéz gyaloglás közben csakugyan megszomjazott, s hogy — Tokaj közelében — borra támadt kedve? Megjegyezzük, hogy az élményi hitelt a borra vált Tisza költői képe is fokozza: feljebb szoltunk a Tisza és mellékfolyóinak ekkori áradásairól; a gátjait ostromló, kitörni készülő hatalmas folyam látványa, mely Tokajnál a költő elé tárult, különösen alkalmas lehetett ilyen merész képzetársítás kiváltására.

Az alkalomhoz tehát kapcsolódtak, ill. kapcsolódhattak konkrét biográfiai mozzanatok is, kétségtelen azonban, hogy a vers kielégíthetetlen szomjú énekese már kezd elkülönülni a Pest felé gyalogló költő személyétől. Emiatt Horváth a versben, a „legszorosabb értelemben vett bordalok” csoportjáról szólva s köztük ezt is cím szerint említve (49—50), „erős zsáneryszerűséget” lát: „alig dönthetni el, a maga nevében akar-e szólni, vagy csak szerepet játszik”. Természetesen — szögezi le — a költő egyénisége benne van: ebben is, mint több hasonló dalban — „érzik a szerepjátszás humora, a mímelésben lappangó szubjektivizmus” — Pándi szerint is (313) „Petőfi megjátssza a féktelen ivót”, bár a *hogyan*-on kívül nincs jelentősebb kapcsolat „Petőfi személye és a megjátzott részeg ember között”; a „zsánerjelleg az uralkodó”. Ez a zsáner a költő személyéből indul ki s mint ilyen Petőfi 1844-ben elszaporodó elrajzolt boros-bohém önarcképei első darabjának tekinthető. A telhetetlen borkivánás motívumának kétségkívül előzménye a debreceni *Ivás közben*, de több eltávolított mozzanat is van: abban nem kifejezetten a *megrögzött* részeg szólaltatja meg, hanem az *egyszeri* borközi állapotot rajzolja; továbbá egyértelmű, hogy ott a *maga* részegségét festi (a részeg figura és a költő azonosságát számos életrajzi adat, ill. utalás demonstrálja, l. 122. sz. jegyz., → 175); végül: amaz inkább valóságos, jelenlevő hallgató-néző-tetszésznyilvánító publikumnak szánt darab (erről s Petőfi debreceni diák-közönségéről l. 121. sz. jegyz., → 168), a szóban forgó tokaji meg már inkább

az elképzelt olvasónak szól: a hatásos színészi megjátszást az önportré túlzásai helyettesítik; a magát bohém vonásokkal felruházó, duhajtságot, olthatatlan borra szomjazást színtelől ónarcképeiben a *költői játék* egyik lehetőségét valósítja meg. (E boros ónarckép továbbrajzolásáról l. a dunavecsei *Poharamhoz* c. dal jegyzetét, → 292.)

A vers előzményeit keresve, az említettekén kívül utalhatunk olyan népies bordalokra is, mint a *Ki vagyok én? nem mondom meg...*, a *Hejh nekem hát vigasztalást mi sem ad...* (→ I. 91, 99. sz.) stb. De vajon Petőfi korábbi gyakorlata mellett nem kell-e már a Debrecenben megismert Béranger-re is mint példára gondolnunk? Horváthnak az a megjegyzése, hogy a vers a „legszorosabb értelemben vett bordalok” közé tartozik, ti. csak a bor kedvéért, „minden eszmei vagy érzelmi magasabb cél nélkül” énekel a költő (49), ezt sugallja; ez a Rabelais-i, falstaffi méretű boromisszaság — melyből hiányzik Petőfi korábbi bordalai többségének halálvágya, keserűsége vagy hazafias illúziója — mintha már a francia költő kispolgári epikureizmusának sablonjára készült volna.

Meg kell említenünk azt a — bizonyosan téves — híradást, mely szerint ez a vers 1843-ban Pozsonyban keletkezett, ill. ott már készen volt. Degré (I. 108—109, l. még Hatv² I. 467) emlékezik így vissza; mint elmondja, Petőfi a *De már nem tudom, mit csináljak...* kezdetű verset neki és Vachott Sándornak pozsonyi tartózkodásuk idején (tehát 1843. máj.—jún. folyamán) szavalta, amit már Ferenczi — véleményünk szerint is helyesen — kronológiai tévedésnek minősített (FPÉ I. 306/** jegyz.); az akkor elhangzott bordalt Degré nyilván azért tévesztette össze a szóban forgóval, mert ezt hamarosan megzenésítették, és így korán, már Petőfi életében kedvelt, énekelt dallá vált. (Vö. alább: Megzenésítés.)

Fogadtatás

A vers fogadtatásának legkorábbi — feltételezett — adatát gyanítja Ferenczi a mögött a tény mögött, hogy a vers a VI-ben (és ezt követően az ÖK-kiadásokban) feltűnően hátra, a második népdalciklusba került. E vers esetében valószínűnek látszik Ferenczi feltevése, hogy a Nemzeti Körből a költő verseinek elbírálására kiküldött három tagú bizottmány eredetileg kihagyásra ítélte, s csak később, Petőfi kifejezett kívánságára került vissza a kötetbe (l. erről a VI kiadásának történetét; Bev., → 115—116).

A verset az egykorú kritikák cím szerint ritkán említik. De amikor általában Petőfi bordalait elítélő vélemények hangzanak el (ezekről l. 143. sz. jegyz., → 264), rendszerint ezt is beleértik. Félreérthetetlenül versünkre céloz azonban Nagy Ignác (TK 14—15) a Petőfi költészetét durván parodizáló versegyvelegben e fordulatokkal: „S legyen e bor győri Dunává | És aztán mind ki kell innod”, vagy: „Fér-é gyomrodba annyi bor | Mint hasába sár a pocsoljának?”

A versnek a jelek szerint már Petőfi korában (de feltehetőleg elsősorban a megzenésítése után, amiről l. alább) kezdődő népszerűségére vall egy több változatban feljegyzett anekdota. Jókai Mór írja a HP Előszavában (I. k. XI. l., lapalji jegyzet), hogy Petőfinek erre a versére „azt a kritikát írta volt [hol? mikor?] a titeli rektor, hogy »De édes Petőfi, nem kapnál te abból semmit; mert mi titeliek elejbe fekünnénk a Tiszának s kiünnánk az utolsó cseppig!«” A másik változat szerint egy mármaroszigeti „úri ember”, Petőfi „rettenetes szomjas versét” olvasva, nyilatkozott így, a maga nevében (Baróti: PAD 156; hasonlóan — Jókai Móra való utalással — Tóth Béla: „Magyar anekdotakincs.” Bp. [É. n.] V. k. 51—52).

Magyarázatok

- 2—4 Petőfi boromisszaságára (ill. a valóságban ennek ellenkezőjére) l. 122. sz. jegyz., → 178—179.
- 5—8 Az itt jelentkező Tisza—Duna—én csereberelését Pándi (313) kapcsolatba hozza a *Poharamhoz* c. versben (→ 153. sz.) a „spicces logika lóugrásai”-val (pohár — én, te — pohár), — de az összevetés nem elég meggyőző; Pándi szerint is az utóbbi „az ötlet bouyolultabb változata.”

Szövegváltozatok

C: PDI *Népdal. VI Népdalok.* [a ciklus címe] V [sorsz.]

2 PDI országnak;

5 PDI csudát?

6 PDI Tiszát;

7 PDI Duna —

Megzenésítés

Egykorú megzenésítője Szénfy Gusztáv volt. A PDI a kottát 1845. télhó [jan.] 30-i (I. 9. sz.) füzetéhez mellékletként csatolta. A hátsó borítólapon ehhez az alábbi kísérszöveg olvasható: „*Műmelléklet.* H a n g j e g y e k Petőfi két népdalához. Zenéjét szerző Szénfy Gusztáv. Ezen dal-zeneművek mintegy mutatványul szakítvák ki azon hét népdalhoz irt szép melódiák közül, melyek összesen egy füzetben fognak megjelenni, s rövid időn Wagner műárosnál lesznek kaphatók.” A műmelléklet címlapjának szövege: „Szerencsés új esztendő kívánok! Hét eredeti népdal. Zongorától kísért énekhangra alkalmazva szerző és tekintetes Vahot Imre Urnak, a Pesti Divatlap szerkesztőjének tisztelettel ajánlja Szénfy Gusztáv Pest, Wagner J.” A 4 l. terjedelmű mutatvány tartalma: „Népdal Petőfitől” [a *De már nem tudom mit csináljak* . . . dallama és teljes szövege], „Néprománc Petőfitől” [a *Megy a juhász számaron* . . . dallama és teljes szövege]. A teljes kiadvány évjelzés nélkül, de nyilván 1845-ben, feltehetőleg február folyamán jelent meg. Az említett Petőfi-verseken kívül (*De már nem tudom, mit csináljak* . . . : 4. l., *Megy a juhász számaron* . . . 9. l.) Czuczor, Kunoss és mások megzenésített dalait tartalmazza. Leírása: „Szerencsés új esztendő kívánok. Hét eredeti népdal.” Stb. (l. a mutatvány leírását.) Wagner József tulajdona, Pesten. [é. n.] 10 l.

129. KERESZTÚTON ÁLLOK. . . .

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 85, az 1843. évi *Népdalok.* c. ciklus IX. sz. darabjaként (a ciklusról l. az *Érik a gabona* . . . jegyzetét, → 1. 437); ÖKI 153; ÖK2ab—3 I. 211—212. Mindenütt az 1843. évi [!] versek között, az ÖK-kiadásokban „(Miskolc.)” keltezéssel.

Kelthezés

„Sajátságos, hogy Petőfi e költeményt, mely Miskolcon kelt, a 43-ik évi ciklusba sorozza, holott tudva való, hogy a költő a következő év februárjá-

ban ment végig a Hegyalján, s ekkor érinthette Miskolcot” — írja Havas (HP II. 475). Baróti is megállapítja a versről: „Ha csakugyan ott [ti. Miskolcon] írta Petőfi, úgy az *csak 1844 kora tavaszán történhetett*” (BarHP 516). Ezt az érvelést, amely azt óhajtja, hogy az évről sem próbált senki sem megcáfolni s az időrendi elvű kiadások is elfogadtak (l. VoinP I. 66, VP¹ 104., ill. 333, VP I. 69., ill. 386), magunk is helyesnek tekintjük, de gondosabb alátámasztását, részletezést indokolásért látjuk szükségesnek. Az első tény, amelyet ki kell emelni, az a körülmény, hogy jelenlegi ismereteink szerint Petőfi 1843-ban nemcsak Miskolcon, de még a környékén sem járt, s alig is fér be itineráriumának ez évi adatai közé egy mindaddig esetleg rejtve maradt miskolci kirándulás vagy átutazás feltételezése. Mint ismeretes, az év elején Szabó József színtársulatával Székesfehérvárról Kecskemétre érkezett, s ott működött folyamatosan ápr. 7-éig (l. 79. sz. jegyz., → 1. 389); innen Pestre, majd a Bakonyon át Pápára gyalogolt (ápr. 15-e körül érkezett oda), onnan pedig kb. három hét múlva Pozsonyba (l. 113. sz. jegyz., → 1. 490). Június végén—július elején Nagy Ignác hívására Pozsonyból Pestre utazott, s ott egyetlen nagyobb megszakítással szeptember végéig maradt (l. 94. sz. jegyz., → 1. 430—431); a megszakítás: Gödöllő, ahová fordítási munkájának zavartalan befejezése végett augusztusban vonult el (l. 101. sz. jegyz., → 1. 451—452). Tudunk arról, hogy egy odalátogató barátjával kisebb körutat tett a Hévízgyörk—Domony—Penc—Duka—Szada útvonalon, egy ízben pedig feltehetően Aszódon is járt egykori tanáránál, Koren Istvánnál (l. uo.), de Miskolc még túlságosan messze esik ettől a körzettől. Pestről szeptember végén Orlay meghívására Mezőberénybe utazott, s onnan — körülbelül egy heti időzés után — Debrecenbe gyalogolt (l. 103. sz. jegyz., → 1. 458). Pár nap múltán egy kis színésztruppal az Érmellékre indult, s mintegy három hétig (Bihar-)Diószegen, majd Székelyhídon játszott (l. 104. sz. jegyz., → 1. 461), itt megbetegedett s visszavanszorgott Debrecenbe, ahonnan — tudtunkkal — az év végéig (sőt, 1844. február közepe tájáig) ki sem mozdult (vö. 105. sz. jegyz., → 1. 464—465 stb.). Mint ebből az áttekintésből látható, gyakorlatilag kizárhatjuk annak a lehetőségét, hogy Petőfi 1843-ban Miskolcon írt volna verset. Persze ha feltesszük, hogy Petőfi *helymegjelölése* téves (Baróti fogalmazása céloz erre), abban az esetben az évszám még mindig helyes lehet. Meg kell jegyeznünk: az emlékezet természetesen pontosabban rögzíti a konkrétan érzékelhető földrajzi helyet, mint az időpontot, s éppen ebben az esetben, amikor a vers egy biográfiai válaszút tétovázó hangulatát egy valószínűsítő utalás kezdetképből kiindulva rajzolja, teljesen valószínűtlen lenne feltételezni, hogy a költő éppen a helyre rosszul emlékezett volna. Hiszen csak két és fél esztendő telt el addig, amikor *Összes Költeményei* 1. kiadásának sajtó alá rendezéséhez hozzáfogott, s ennek során a korábbi kötetekben még melőzött keletkezési helyeket pótlólag a versek alá írta. Sőt tovább is mehetünk: a VI-ben, mint tudjuk, még nem szerepeltek a versek alatt a helynevek, tehát amikor Petőfi ezt az első kötetét kiadásra készítette elő, talán fél sem tűnt neki, hogy az 1843. évi termés végén elhelyezett, 12 darabból álló népdalciklusba 1844. eleji darab is került. Az is lehet, hogy szándékosan tette oda; talán azért, mert a következő évben úgyszólván több népdalt írt; annyit, hogy annak anyagában már két külön népdal- (és egy néprománc-) ciklust alakíthatott ki (l. Bev., → 124). A VI sorrendjét (a *Szevelem- és pipadal*, ill. a *Füstbe ment terv* felcserélésén kívül) az ÖK-kiadásokban is változatlanul hagyta, tehát a szóban forgó vers — a Miskolc keletkezési hely feltüntetése ellenére — ott is az 1843. évi anyagban maradt. Hasonló (bár fordított irányú) évszámtevesztés (s ennek utólagos jóváhagyása) ismétlődött meg a *Versék* 2. kötetével kapcsolatban: Petőfi *Liliom Peti* c. betyárversét a Pesti Divatlap 1845. jan. 23-i számában a cím alatt (1844.) évszámjával

tette közzé, a V2 anyagának összeírása közben azonban, hogy, hogy nem, kezdetben megfeledezett róla, aztán, amikor eszébe jutott, már csak az 1845. évi anyagba, ott is csak az utolsó versek közé tudta beiktatni. Ugyan- ezen a helyen maradt a költemény az ÖK-kiadásokban is (s ez még az első akadémiai kritikái kiadás szerkesztőit is meglepettette, l. VP I. 285).

Nem kétséges tehát, hogy a *Keresztúton állók*... a költő 1844. februári, Debrecen—Pest közötti vándorútján keletkezett: ekkor (s 1844-ben csakis ekkor) járt Miskolcon. Ennek az útjának feltehető naptári idejéről, tartamáról s egyéb körülményeiről, valamint a szóban forgó költemény sorrendi helyéről és keltezéséről l. 128. sz. jegyz. (→ 196—198.)

Petőfi ekkori miskolci tartózkodásának — e vers keltezésén és az említett vándorlás útvonalán kívül — egyéb adata nincs. Valahol a város közelében lephette meg a csüggedésnek az a hangulata, amely korábban is ismételtlen elfogta, s a kilátástalanságnak, erőfeszítései hiábavaló voltának érzésével töltötte el. Nem valószínű, hogy a versben feltett kérdést: „merre tartsak?” földrajzi értelemben is konkrétan értelmezhetnénk, hiszen vándorlásának végső célja: Pest, nem lehetett kétséges; még csak azt sem hisszük, hogy az *Eger mellett dilemmáját fogalmazgatta volna már ekkor* (ti. hogy „betérjen-e Egerbe?”, l. a következő jegyzetet, → 204); valamelyik útelágazás látványát s ekkori tévovázásának alkalmát ragadhatta meg, hogy átvitt, jelképes értel- met adjon neki, s helyzetének egzisztenciális bizonytalanságát szemléltesse vele. Ilyenformán a vers az adott szituáció tekintetében rokona az 1842. késő őszi (nov. 3-i?) *Vadonban* címűnek (l. 76. sz., → 1. 63); Petőfi akkor is egy sorsdöntő elhatározás után „bolyong”, s az elbizonytalanodás ugyanúgy jelentkezik; de, bár ennek egyes fordulatai is visszatérnek (vö. *az út majd jobb-, majd balra tér; Lépteim bolyongva tévedeznek*; ill. *De vajh talál-e célra pályám...?*), a lírai reagálás ezúttal, 1844 februárjában már összehasonlít- hatatlanul mélyebb, személyesebb és őszintébb: csalódások, nélkülözések, testi-lelki megpróbáltatások sorozata összegeződik a versben (a rendkívüli fizikai próbatételt jelentő hegyaljai út után — l. az előző jegyzetet, → 198 — Petőfi bizonyára testileg is kimerült).

Mint említettük, Petőfi ezt a versét egyik népdalciklusába osztotta be; népdalnak minősíti Horváth is (45; több más halálvágyas verssel együtt), azon az alapon, hogy a költő ezekben „kivetkezeti személyes jellegéből a halál utáni esengést, inkább csak hangulati értékét használja ki [...] vagy a képzelt daloló alak életkörülményeivel indokolja”; ebben az esetben föl- tétlenül túlzásba esik: a *Keresztúton állók*...-ban nincs valamilyen „képzelt alakra” utaló mozzanat, a népdalra csak az egyszerű szemlélettől való kiin- dulás és a hangsúlyozottan eszköztelen előadás emlékeztet; a dal tárgyi elemeit — mint láttuk — Petőfi életrajzi körülményei hitelesítik; másutt maga Horváth is arra az eredményre jut, hogy a dal „a műfaj igénytelensé- géből [...] majdnem kilép” (77). Valóban, s annyira, hogy Pándi a *Boldog- ian voltam*... c. verssel rokonítja (→ 123. sz.), mint amely szintén a költő nyomorúságos életkörülményeire való hiteles reagálás (209—210).

Magyarázai

- 1 Vö. Heine „Lyrisches Intermezzo”-ja (a „Buch der Lieder” c. kötet 1822—1823-ból való ciklusa) 67. darabjának ezzel a sorával (2. ver- szaka kezdetével): „Am Kreuzweg stand ich und seufzte.” A dal egészében komor, halálsejtelmes hangulatú. — Csak azért tartjuk érdemesnek e szerény adat megemlítését, mert az előzőkben több ízben találkoztunk Petőfi korán kezdődő Heine-kedvelésének, nem

utolsósorban a „Buch der Lieder” ismeretének jeleivel (→ 1. 302, 315—316, 344—345. stb.).

Szövegváltozatok

C: V1 *Népdalok*. [cikluscím] IX. [sorsz.]

4 ÖK3 nyugotnak.

5 ÖK3 Akár merre

6 V1 nekem: ÖK1 nekem. [Az ÖK2-kiadások szerint vesszöt tettünk.]

Fordítás

Kertbeny 59.

130. EGER MELLETT

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

V1 104; ÖK1 164—165; ÖK2ab—3 I. 227. Mindenütt az 1844. évi költemények között, az ÖK-kiadásokban „(Andornak.)” keltezéssel.

Kelethezés

Az „(Andornak.)” keltezés kétségtelenné teszi, hogy a vers Petőfi 1844. februári, Debrecen és Pest közötti vándorlása idején keletkezett: ez a község ugyanis a költő útjának két ismert állomása, Tokaj és Eger között feküdt (ma, egy másik községgel 1939-ben történt egyesítése óta, Andornaktálya a neve). Egyébként megerősíti ezt a V1 1844. évi ciklusának itt, az év eleji anyagban még nagyjából kronologikus sorrendje is: az *Eger mellett*-et debreceni versek előzik meg, utána pedig az *Egri hangok* következnek (l. erről Bev., → 124, ill. a kötetek tartalomjegyzékét, → 1. 158). Petőfi vándorútjának pontos naptári idejét nem ismerjük, de a jelek szerint ez a 7 (az egri tartózkodással együtt kb. 10) nap 1844. február második felére esett (erről s egyúttal az útja folyamán írt versek keltezéséről, ill. sorrendjéről l. 128. sz. jegyz., → 196—198).

Petőfi Miskolc felől érkezett, ahol *Kevesztúton állok*... c. versét írta vagy leírta. Mint azzal kapcsolatban elmondtuk, akkor — fáradtan, csüggeteg lelkiállapotban — a „merre tartsak?” kérdést általános, egész sorsát, helyzetét érintő érvénnyel fogalmazta meg (l. előző jegyz., → 203), azaz, abban még aligha arról volt szó, hogy „betérjen-e” majd Egerbe, hiszen ez a dilemma csak jóval odább, a Miskolctól mintegy 10 óra járásnyira levő Mezőkövesden merülhetett fel benne; ti. ha Egerbe akart menni, már itt tanácsos volt letérnie az Abony (Füzesabony) felé vezető — a pesti végcél tekintve egyenesebb — főútvonalról. (L. Ferenczi Zoltán: „Petőfinek »Egri hangok« c. költeménye.” Beöthy Emlékkönyv, Bp. 1908. 303.) Az is lehet, hogy Abonyig elment, s csak onnan kanyarodott el északi irányban. Andornakon, mintegy 10 km-re Egertől, megállapodott, s feltehetőleg ott írta be versesfüzetébe ezt a mezőkövesdi (vagy abonyi?) tétovázásában fogant, de nyilvánvalóan nem akkor mindjárt, hanem utóbb, útban Andornak felé, menet közben gigondolt költeményét (erről a rá jellemző alkotásmódról l. Várkonyi 196—201): nemcsak a keltezésből, hanem a vers bizakodó hangjából, a

„betérés” mellett felhozott érvekből is világosan kitetszik, hogy a kérdés valójában már eldőlt, a költő Eger felé tart.

Petőfi a versben több okát is adja elhatározásának. A legnagyobb, a kényszerítő ok azonban kétségkívül az, amit nem említ, ti. hogy mindenéből kifogyott, s bízik benne, hogy Egerben segítséget kaphat útja továbbfolytatásához. Ez majd abból a pár soros üzenetéből derül ki, amelyet — feltehetően még az *Eger mellett* keletkezésének napján, délután vagy estefelé — az egri papnövelde portásánál hagy az éppen távol levő Tárkányi Béla, az ismert nevű papköltő számára: „Igen megszorultam” — vallja be —, s arra kéri költőtársát, legyen szíves neki „útra valót szerezni”, mellyel Pestig elmehet. (Erről s általában Egerbe érkezésének körülményeiről l. köv. jegyz., → 207—209.)

A versben éppen ezt az egzisztenciális okot kerüli meg, ill. helyettesíti egybefonódó művészi indítékokkal. Annak bizonygatása, hogy a „jó bor” kedvéért fordult északra, már az ekkortájt kialakuló „boros-bohém” költői program keretébe tartozik: Petőfi 1844. évi versei egyik, jól kirajzolódó vonulatában mint duhaj, telhetetlen borissza hökkenti meg olvasóközönségét (l. 128. sz. jegyz., → 199). Mivel nemcsak egyszerűen „jó bor”-ról van szó, hanem az országszerte híres, sőt külföldön is ismert egri borról, bizonyos értelemben az egy-két nappal előbbi tokaji helyzet ismétlődik meg: akkor is a borárból neveztes táj ihlette a költőt versírásra. Ez azonban ezúttal csak a költemény indító mozzanata, mely a csapongó gondolattársítások egész sorát váltja ki. Eger ugyanis nemcsak földrajzi-mezőgazdasági vonatkozásban nevezetes vidék, hanem történelmi emlékekben is gazdag: áll még a vár, mely Dobó hősi küzdelmeinek színhelye volt; ezeknek pedig éppen a Petőfitől csodált Vörösmarty állított emléket „Eger” című hexameteres eposzában; ebben a környezetben bizonyára verset is lehet majd írni; az pedig — később, Pesten — pénzt is hoz a házhoz.

A kényszerítő egzisztenciális ok tehát csak ilyen áttételes, derűs formában és utójára kerül be a versebe — Petőfi „profán közelségbe hozza Dobó nagy lelkét a verseladás gondjaival” (Pándi 124) —, de nem vonhatjuk kétségbe a többi érv hitelességét sem: ezeket a „költői ihletkeresés” címszó alatt foghatjuk egybe, s az *Egri hangok*, amely e város falai között született (arról, hogy egy részét állítólag utóbb írta, l. köv. jegyz., → 211), mint az *Eger mellett*-ben felvetett ötletek művészi egybefoglalása, mint az egri bortól, történelmi miliőtől s — jól kivehetően — az „Eger” költőjétől ihletett hazafias borsal, minden tekintetben igazolta Petőfi „határozat”-át és reménykedéseit, véletlenül még abban az értelemben is, hogy éppen ezért a verséért egy év múlva értékes jutalomban részesült, azaz a szó szoros értelmében „jó pénz”-t kapott érte (l. uo., → 213).

Ennek az „ihletkereső” komplexumnak két elemét érdemes közelebről is szemügyre vennünk. Az egyik Petőfinek a várromok iránti vonzalma, amelynek viszontagságos vándorévei alatt is számos tanújelét adta (l. az előző kötet bevezetését, → l. 143., ill. 88. sz. jegyz., → l. 411). Legutóbb — tudunkkal — 1843. április első felében, egy bakonyi várrom: Pusztá-Palota kedvéért tett kisebb kitérőt (onnan keltezte *Szegei szeggel* c. versét, l. 88. sz. → l. 78—80); mielőtt megint alkalma nyílt rá, 1845 tavaszán, felső-magyarországi körútján várak és várromok egész sorát tekintette meg közvetlen közelről: Sárostat, a késmárki Thököly-várat, Füleket, a gácsi várat, Somoskőt, Salgót (l. *Úti jegyzetei*-t, VP V. 22, 24, 31—32); az elsőhöz kapcsolódott *A vom panasza* c. elveszett költeménye, az utolsóhoz meg az egy évvel később megírt *Salgó*; az 1845. évi *Visegrád táján* pedig feltehetően egy ottani várlátogatás hatása alatt keletkezett. El kell hát hinnünk a költőnek, hogy tényleges „vonz-erőt” gyakorolt rá az egri vár is, melyet, ha az emlékezéseknek

hitelt adhatunk, ekkori egri tartózkodása alatt valóban megtekintett (l. köv. jegyz., → 211).

Ennek a mélyen gyökerező vonzalomnak ezúttal külön nyomatékot adott az a körülmény, hogy — az említett eposz kapcsán — Vörösmarty neve is összekapcsolódott Eger várával. Petőfi a költő megnevezése nélkül, de félreérthetetlenül céloz erre. Számos apró, árulkodó adat tanúsága szerint kamaszkorától kezdve Vörösmarty őszinte, elragadtatót hívei közé tartozott, művészi példaképének tekintette. Ezek közül e helyen csak a leginkább jellemzőket soroljuk fel. Már Selmecezen „legkedvesebb olvasmányja” Vörösmarty, s miután otthagyja a liceumot, 1839 kora tavaszán nem utolsósorban azért áll be statisztának a Pesti Magyar Színházhoz, hogy az akkori „ünnepeltebb írókat”, elsősorban Vörösmartyt és Bajzát „csupán látásból” megismerje (SzabNÉ, közli Hatv² I. 248, 264). 1839 nyarán a „Dalma” költői álnevet használja, amely a „Zalán futása”-ban, a „Tündérvölgy”-ben és a „Magyarvár”-ban fordul elő (l. 8. sz. jegyz., → I. 209); 1841. nov. 7-én a pápai képzőtársaságban a „Petiké”-t, az év végi örömnünnepén a „Liszt Ferenchez” c. ódát szavalja (l. az egykorú jegyzőkönyv adatait: Hatv² I. 361, ill. az „Örömnünnep” egykorú nyomtatott műsorát: faksimilje az EPN II. sz. melléklete); majd 1842 őszén — Orlay emlékezése szerint — a mezőberényi alkalmi színpadon „Az úri hölgyhöz” c. költeményt adja elő (OrlAd 350); az év végén mint székesfehérvári színész fellátogat Pestre Vörösmartyhoz (ekkor ismerkedik meg vele személyesen): büszkén számol be Szeberényinek a költő (és Bajza) társaságában eltöltött „boldog fél nap!”-ról (VP VII. 16); ekkortájt írt *Pálnaphor* és *Dinomdánom* c. verse a „Fóti dal” erős ihletését mutatja (l. erről előző kötetünk jegyzeteit, → I. 389, 390); 1843 nyarán is kapcsolatot keres Vörösmartyval, aki — a Szeberényinek írt újabb levél szerint — „sine fine” ösztönzi, hogy lépjen fel a pesti színpadon (VP VII. 22—23); feljebb utaltunk a *Honfidal* és Vörösmarty „Honszeretet” c. költeménye közötti összefüggésre (II. sz. jegyz., → 147) és arra, hogy Petőfi a *Végszó* ***hoz mottóját Vörösmarty egyik verséből vette (→ 163); 1844. ápr. 15-én Pákh Alberthez intézett soraiban Debrecenben hagyott holmijának Pestre küldését kérve megjegyzi: *Vörösmarty arcképe is kinn lóg a falon, ott ne maradjon* (VP VII. 27); dunavecsei *Hattyudalféle* c. versének az Életképek közlésében a „Petike” egy részlete a mottója (l. 156. sz. jegyz., → 307); 1845. ápr. 26-án az eperjesi evangélikus liceumban tett látogatásakor a „Szép Ilonká”-t szavalja (l. a PDI 1845. máj. 15-i számának eperjesi híret, közli: EPN 85); ez évi *Úti jegyzetei*-ben a Duna méltóságteljes „omlását” Vörösmarty hexameteréhez hasonlítja, Tompa Mihályra még tréfásan az „Eger” kezdősorát alkalmazza („Megnehezült az ég viharos járása fölötted”, vö. VP V. 23, ill. 20); az „Eger”-ből idéz még az *Úti levelek*-ben is: „Oh szerelem, lelkeim szep üdvessége!” (uo. 44, az 1847. máj. 9-éről keltezett I. sz. levélben). (E felsorolásból szándékosan hagytuk ki — mint ide nem tartozókat — a *pártfogó* iránti hála megnyilvánulásainak adatait.) Nem vonhatjuk hát kétségbe, hogy ez a látogatás Vörösmartynak is szólt, s a „mester” iránti hódolattát is kifejezésre juttatta azzal, hogy Egerben a „Fóti dal”-ra emlékeztető hazafias tósztot írt (l. köv. jegyz., → 211—212).

Magyarázat

13 *határzat*: itt: elhatározás.

Szövegváltozat

8 ÖK2b—3 megénekélte. [sh.]

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Élk 1844. II. 8. sz., aug. 21.: 241—242, *Petőfi* aláírással. (Petőfinek az Élk 1844. 2. félfolyamában megjelent verseivel kapcsolatban l. 156. sz. jegyz., → 305); VI 105—107; ÖKI 165—167; ÖK2ab—3 I. 228—229. A kötetekben az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Eger.)” keltezéssel.

Keletkezés

A vers keletkezése Petőfi 1844 eleji egri tartózkodásához fűződik, amelyre akkor került sor, amikor, feltehetően február második felében, Debrecenből Pestre gyalogolt. (E vándorútja hozzátvetőleges naptári idejéről, időtartamáról, ez alatt írt verseiről és ezek sorrendjéről l. 128. sz. jegyz., → 196—198.)

Mint az előző jegyzetben részletesen elmondtuk, a költő a Miskolc—Pest közötti főútvonalról Mezőkövesdnél (esetleg Abonynál) letérve Eger felé indult, mert pénzéből kifogyva ott akart segítséget szerezni útja továbbfolytatásához (l. 130. sz. jegyz., → 204; ugyanott írtunk az egri kitérő egyéb indítékairól is). Közben, Egertől mintegy 10 kilométerre, Andornak községben megállapodott; onnan keletkezett *Eger mellett* c. költeményét (l. uo.). Ez délutáni időszakban történhetett, mert Egerbe beérkezve a papnövelde portásánál Tárkányi Bélának olyan értelmű írásos üzenetet hagyott, hogy *másnap reggel* újra jelentkezik majd. (Erről l. alább.)

A gondos Tárkányi jóvoltából fennmaradt Petőfi másik, hozzá intézett, mintegy két hónappal később kelt levelének szövege is (maga a kézirat a közlés után sajnos elkallódott), amelyben a költő egri látogatására is utal (l. VP VII. 28—29). E két egykorú dokumentum segítségével azonban csak egyes részletek tisztázhatók; Petőfi egri tartózkodásának egészéről, eseményeiről, lefolyásáról csak emlékezők állnak rendelkezésünkre. Ezek közül egyedül Zalár József tekinthető többé-kevésbé megbízhatónak, elsősorban abban a legkorábbi változatában, amelyet alig másfél évtizeddel múltán tett közzé „Petőfi és az egri kispapok” címen (SzépirKözl 1858. máj. 30.: 1637—1641, —r jel alatt). Az alábbiakban mint legfrissebbre főként erre támaszkodunk; évtizedekkel későbbi megnyilatkozásait, amelyekbe már a Petőfi körüli egri helyi hagyomány ellenőrizhetetlen elemei is belekeveredtek, csak kiegészítő forrásként, kritikával vesszük figyelembe („Petőfi Egerben.” *Egri Híradó* 1899. 61. sz., aug. 1.: 3—4, ill. önéletrajzi levele Morvay Győzőhöz, Eger, 1903. jan. 17., ItK 1916. 108—116). Hasonlóan jártunk el más kortanuk kevésbé megbízhatónak látszó írásaival is (Benőfi-Brujmann Soma 1864. ápr. 10-én kelt kiadatlan levele, melyet Ferenczi Zoltán felhasznált „Petőfinek »Egri hangok« c. költeménye” c. cikkében, Beöthy Emlékkönyv, 1908. 300—306; Kéry 48—53, „Az egri kispapok körében”: Mendel — később Mendelényi — János kispap elbeszélése 1895-ben Petőfi egri látogatásáról). Esetenként hivatkozunk Orlayra is, akinek még alkalma volt magától Tárkányitól és Pájertől értesüléseket szerezni (l. OrlAd 364).

Természetesnek kell tartanunk, hogy Petőfi Egerben elsősorban a katolikus papneveldét (papi szemináriumot) kereste fel. Feltehetőleg tudott arról, hogy ennek kebelében már régóta működik egy kispapi irodalmi társaság; márpedig ő, mint tudjuk, még a selmeci líceum, majd a pápai református kollégium ifjúsági képzetársulatának szorgalmas verselő és szavaló tagja volt, s vándorévei során, ahol csak tehette, más hasonló diáktársaságok tagjaival

is kapcsolatba lépett (l. főként 2. és 48. sz. jegyz., → I. 183, 310—311). Legutóbb, mint láttuk, a debreceni református kollégium ifjúsági „Olvasó Egyesület”-ében is gyakran megfordult, s egy szűkebb baráti körben feltehetőleg egy-egy költeményét is előadta (l. 121. sz. jegyz., → 168). Ezúttal azonban, mivel nehéz helyzetében gyors segítségre volt szüksége, nyilvánvalóan meghatározott személyeket keresett (különbön aligha tért volna le Pest felé vezető útvjáról), akikről mint költő-kollégáktól támogatást remélhetett. Zalár emlékezése szerint Tárkányin kívül Pájer Antal után tudakozódott, s „igen sajnálta”, hogy nem találkozhatott vele. (SzépirKözl i. h. 1639—1640.) Petőfinek ezt az érdeklődését utóbb maga Pájer is igazolta „Petőfyhez” c. verses levelében, melyet így kezdett: „Hallottam, hogy kerestél engemet | Utadban egykor Egren átmenet.” („Pájer Antal versei.” Pest, 1847. 115, közli: EPN 243—244.)

A költő, mint az alább közlendő levél szövegéből kitűnik, Tárkányit még nem ismerte személyesen; s valószínű, hogy Pájert sem. Nevükkel azonban már sokszor kellett találkoznia: mindkettő termékeny és felkapott verselő volt; a divatlapok és almanachok, szépirodalmi zsebkönyvek egyre-másra közölték költeményeiket. Pájer (1817—1881) 1836 körül lépett fel, Tárkányi (családi nevén Viperina, 1821—1886) pedig 1841-ben írt „Coriolán” c. balladájával aratta első nagy sikerét: ez a negyvenes éveknek egyik kedvelt szavalati darabja lett (l. Bodolay 452), mi is említettük egy — Petőfi iskola-társától készített — másolatát (l. 44. sz. jegyz., → I. 296). Tárkányi a Kisfaludy Társaság költői pályázatain is eredményesen szerepelt: többször is dicséretet kapott. Az 1843/44-re kitűzött „tanköltemény”-pályázatra beküldött munkájáért éppen 1844. február elején részesült e kitüntetésben: Erdélyi titoknoki jelentése szerint a megdicsért „VIII. sz. pályairat szerzőjeül... e név tűnt elő: *Tárkányi Béla*, Egerben.” Ez a közlemény hamarosan a lapokban is megjelent (l. pl. Jelenkor 1844. 11. sz. febr. 8; 64, RPD1 1844. 12. sz., febr. 11.: 189. stb.), tehát Petőfi már Debrecenben olvashatta. Nem lehetetlen, hogy ez jutott eszébe akkor, amikor az egri kitérőre elszánta magát.

Bizonyosra vehetjük, hogy Tárkányi és Pájer is felfigyelt már Petőfi nevére. Mindketten írtak az Athenaeumba is, amelyben Petőfi első, feltűnést keltő költeményei megjelentek, az 1843 végén kiadott „Szivárvány” c. zsebkönyvbe (l. 83. sz. jegyz., → I. 397) pedig *mind a három* költő adott verseket. Aligha kerülte el az egri papköltők figyelmét E[rdélyi János] meleg elismerése Petőfiről a Regélő Pesti Divatlap 1844. jan. 11-i számában („A lyrai pályán valamennyi felett, kik 1840 óta felléptek, kiemelendő Petőfi Sándor.” L. Bev., → 111). Petőfi tehát alapos okkal tételezte fel, hogy Tárkányiéik mint jól ismert költőtársat fogadják. Erre vallanak Petőfinek Tárkányi számára a szeminárium portásánál hagyott, alább közlendő sorai is, melyekben még közvetve, rejtve sem jelzi kilétét, költő-mivoltát: ennek felfedését kizárólag a „Petőfi Sándor” aláírásra bizza.

Pájerrel, aki már 1842-ben elkerült Egerből s mint káplán a közeli Füzes-Abonyban élt (l. Szinnyei, ill. SzépirKözl i. h. 1638), Petőfi nem találkozhatott; Tárkányi is elvégezte már tanulmányait, de mint az egri érseki iroda „tollnoka” (Egri Híradó i. h. 3) a papi szemináriumban lakott. Petőfi éppen nem találta otthon, ezért — ismételt próbálkozás után — ezt az üzenetet hagyta hátra számára a portásnál:

Tisztelt barátom (ha nem sértem e címmel):

Többször kerestem önt, de nem találtam honn. Holnap reggel hét óra tájban ismét eljövök. Igen örülni fogok önt megismerhetni; bár jöttömnek más indoka is van. Igen megszorítottam (holnap bővebben elbeszéltem) addig legyen szives Ön

nekem utavallót szerezni, mellyel Pestig elmehetek. Ne ülközzék Ön meg e quasi parancsoló hangon, de, bár nagy szükségben vagyok, nem koldulok. Holnap minderről bővebben, addig isten önnel

Petőfi Sándor
(L. VP VII. 26., ill. 290—291.)

A találkozásra valóban másnap reggel került sor (ezek szerint az első egri éjszakára Petőfi valahol kint a városban húzódott meg, vö. Hatv² I. 511/76. sz. jegyz.), de Tárkányi, bár „egész szívességgel” fogadta, nem tudott vele sokat időzni, mert dolga az érseki irodára szólította (OrlAd i. h.); Petőfit a kispapok veszik körül, köztük ott van Zalár (eredeti nevén Hizli) József, Petőfi egri napjainak krónikása, a későbbi költő (1825—1914, l. Hatvany méltatását, Hatv² I. 525—529) és az ugyancsak buzgó verselő Benőfi (Brujmann) Soma (1821—1887), kivel Petőfinek — felvett nevük hasonló hangzása miatt — nem sokkal utóbb a PDL hasábjain némi nézeteltérése támadt (l. VP V. 10, 196). Az összeseregelő irodalomkedvelő kispapoknak kezdetben csalódást okozott a „szerény, igénytelen, beszélni alig merő ifjú”, kit verseiből ítélve egészen másként képzeltek el (SzépirKözl i. h. 1639). Ebben a beállításban feltehetőleg sok a későbbi szépítés, hiszen Petőfinek addig alig több mint 20 verse látott nyomtatásban napvilágot (nem számíthatjuk ide a Petrovics Sándor és a Pönögei Kis Pál név alatt megjelenteket), másrészt azonban az is igaz, hogy akkoriban valaki néhány *leközölt* verssel már költőnek számított; az egri kispapok pedig figyelemmel kísérték az irodalom eseményeit, meghozattak minden „feltűnőbb” magyar könyvet s járatták a magyar folyóiratokat (l. uo. 1637—1638). „Olvasó Társaságuk” 1848 előtti iratai sajnos elkallódtak (l. Bodolay 314), de vannak adataink arról, hogy más diáktársaságokban már az 1843/44. iskolai év folyamán is (tehát még a VI megjelenése előtt) szavaltak Petőfi-verset (l. uo. 452). A Petőfi név a nagy tekintélyű Ath 1843. évfolyamában már gyakran feltűnik, mégpedig olyan, a fiatalabb költőnemzedékhez tartozó kedvelt lírikusokével egy sorban, mint Vachott Sándor vagy Vidor Emil (Kerényi Frigyes). A feljebb említett, 1843 végén kiadott „Szivárvány” c. zsebkönyvet, melyben a kispapi társaság „büszkeségeinek”, Tárkányinak és Pájernek is jelentek meg írásai (l. Petrik 1712—1860. III. 548), s amely január folyamán kerülhetett az „Olvasó Társaság” könyvtárába, legalább az irodalmat kedvelő, maguk is verselgető papnövendékek bizonyosan forgatták, s abban Petőfi nevét is láthatták; lényeges körülmény továbbá, hogy az Életképeknek abban az 1844. évi 2. számában (megjelent január második felében), mely az „Órangyal” c. katolikus egyházi almanachról — Tárkányi ismételt említésével — részletes ismertetést közölt, látott napvilágot Petőfinek méltán feltűnést keltett népdalciklusa is (*Kis furulyám szomorúfűz ága... A virágnak megtiltani nem lehet... A szerelem, a szerelem... — Petőfi Sándor név alatt*), mely aligha került el a kispap olvasók figyelmét. (A ciklusról l. 103. sz. jegyz., → I. 457; kedvező fogadtatásáról, korai megzenésítéseiről 104, 108. sz. jegyz., → I. 462—463, 476, 478.)

Elhíhetjük hát Zalár Józsefnek, hogy mint ismerőst fogadták maguk közé a Tárkányitól rájuk bízott költőt, de úgy gondoljuk, inkább egyfajta, a ritka világi vendégnek szóló kíváncsisággal, mintsem azzal a lelkenedzéssel, ahogy ezt kívált a kései, századforduló körüli emlékezések sugallják. — Magukkal viszik vendégüket, reggelit adnak neki. A barátságos környezetben aztán Petőfi is feloldódik, beszédessé válik, különösen az ebéd alatt, amikor elszavalja — a már említett mulatságos félreértéstől kisérvé — az *Ivás közben-t* (l. annak jegyzetét, → 175). A társaság ebéd után is együtt marad; Petőfit Tárkányi a saját szobájában szállásolja el. (A szoba leírását l. Huttkay Lipót:

„Petőfi Egerben.” BpHírl 1905. jan. 18.: 2.) Petőfi felolvas versei kéziratából („Egy egész kötetnyi volt ez” — írja Zalár), többek között a *Honfidal-t*, a *Végszó* ***hoz-t és újból és újból az *Ivás közben-t*, megjátszva a részeg embert. Ez utóbbinak sikerére a Tárkányihoz intézett újabb, ápr. 28-án kelt dunavecsei levélnek az utóiratából is lehet következtetni, melyben Petőfi a vers megjelenéséről tudósítja; ugyanott méltatlankodva közli vele, hogy a *Szomjas ember tűnődését* ki akarták vele hagyatni, „de már ezt nem hagy-tam” (I. VP VII. 29); úgy látszik tehát, hogy Egerben ezt is előadta, hiszen megjátszásra, színeszi produkcióra különösen alkalmas darab volt, bár ezt a verset az egri források nem említik. „Természetes, hogy többé senki sem kételkedett azon, hogy ő Petőfi.” (SzépirKözl i. h. 1639.) Nemcsak Petőfi kezdeti merevsége enged fel tehát, hanem a vendéglátók is annak a szerény külsejű poétából sugárzó szuggesztív erőnek a hatása alá kerülnek, amelyről annyi későbbi, a szavaló Petőfit idéző emlékezés tudósít.

Így kezdődött Petőfi egri időzése a kispapi szemináriumban s ilyenformán alakult ki az a deris és bensőséges légkör, amelynek az *Egri hangok* keletkezését köszönhetette. Hogy erre Zalár nemcsak magából a versből következtetet (amely az *Eger mellett* cíművel együtt az *Összes költemények* viszonylag ritkább 1847. évi első, egykötetes kiadásán kívül még legalább három kétkötetes zsebkiadásban is hozzáférhető volt, l. az előző kötet bevezetését, → I. 123—124), hanem valóban élt még benne az emléke, azt Petőfinek feljebb említett ápr. 28-i levele tanúsítja, melyben pár héttel Egerben járta után így emlékezik ottani tartózkodására: *Oh Béla barátom! be szép napok voltak, melyeket körötökben töltél; istenemre sohasem feledem*; ugyanakkor „derék ifjak”-nak nevezi kispap vendéglátóit („kiknek meleg barátságával dicsek-szem”), s levele végén „derék társaid szíves, baráti emlékezetébe” ajánlja magát (VP VII. 28—29; NB. ennek a levélnek a szövege csak 1878-ban, a „Petőfi-Reliquiák” c. kötetben vált nyomtatásban ismertté, l. uo. 296; feltehető hát, hogy Zalár nem ennek ismeretében írta meg 1858. évi cikkét).

Zalár legelső cikke szerint Petőfi három napig időzött Egerben, de nem vehető ki egészen világosan, hogy ebbe a „három napba” a költő Egerbe *érkezésének* töredék napját (tehát amikor Tárkányit még csak kereste, de nem találkozhatott vele) beszámítja-e. Petőfi a fent idézett sorokban a kispapok körében töltött „szép napok”-ról beszél. Maga Tárkányi, aki tudunkkal csak egyetlen egyszer írt Petőfinek erről az egri tartózkodásáról, így fogalmaz: „1844 februárjában Petőfi nálam töltött pár napot az egri szemináriumban” („Levél Egerből.” FővL 1885. 284. sz., nov. 20.: 1894). Legalább két, esetleg három teljes napot kell hát számítanunk.

Az idézett tanúk a költő egri tartózkodásának a hónapnál pontosabb dátumát nem jelölik meg; nem akadtunk ilyenre egykorú forrásokban sem. A helyi hagyomány azonban (mely a századforduló óta egri irodalmi forrásokban is fel-felbukkan) úgy tartja, hogy a költő febr. 18-án, farsang vasárnapján délután érkezett a városba s kereste Tárkányit a szemináriumban, másnap, 19-én jelentkezett újra (ez az 1844. febr. 19-i dátum került az egykori lakoszábjának bejárata fölött elhelyezett emléktáblára is), a kispapok társaságában töltötte a teljes hétfői és keddi napot, majd febr. 21-én, hamvazószerdán távozott (l. Huttkay Lipót: „Tárkányi élete, kisebb művei és bibliográfia.” Eger, 1909. 28; Csépanyi Ferenc: „Petőfi az egri kispapok között.” Egri Egyházmegyei Közlöny 1944. márc. 15.: 25—26; Iványi Sándor: „Petőfi Egerben.” Hevesmegyei Kalendárium az 1948. évre. [Eger, 1947.] 47—50). — Iványi Sándor, az egri katolikus Főegyházmegyei Könyvtár vezetője, személyesen is megerősítette ezt a helyi hagyományban gyökerező adatot. Készséges segítségét, jegyzeteinkben felhasznált felvilágosításait és bibliográfiai adatait ezúton is köszönjük.

Hogy a pihenésen, vidám együttes étkezéseken és szavaláson kívül mivel töltötte Petőfi ezt az időt, arról az emlékezések kevés megbízható adatot tartalmaznak. A leginkább hihető Zalár első emlékezésének azok a részletei, amelyekben költészeti eszmecserékről, Petőfinek egyes költőtársairól nyilvánított megjegyzéseiről szól, ti. hogy Pájert elismeréssel (l. feljebb), „S...”-t — azaz nyilván Sujánszky Antalt — pedig kicsinylően emlegette (SzépirKözl i. h. 1640). Hogy az egri várat megtekintette, valószínű ugyan; érdekes azonban, hogy erről Zalár 1858-ban nem tesz említést, csak 4 évzized múltán mondja (Egri Hiradó i. h.), amikor már úgyszólván lehetetlen megállapítani, mire emlékszik ő maga, s mi az, amit (akaratlanul) máshonnan merített (pl. az *Eger mellett* c. versből).

Zalár szerint az utolsó (tehát szerinte a harmadik teljes egri) napon Petőfi elhatározta, hogy másnap tovább folytatja útját Pestre, s ekkor délután, „míg a kispapok az iskolában voltak”, kezdett hozzá az *Egri hangok* megírásához. Csak az első három versszakkal készült el — állítja Zalár 1858-ban —, s ezt felolvasta a hozzá látogatóknak. „Másnap csakugyan elindult, s a többi versszakokat az uton írta meg” (SzépirKözl i. h. 1640—1641). Amennyire mellékes kérdésnek érezzük, hogy a költő egri tartózkodásának második vagy harmadik napján keletkezett-e az *Egri hangok* (ill. annak legalább egy részlete), annyira indokoltnak tűnik, hogy ennek a meghökkentő állításnak figyelmet szenteljünk. Nagyon valószínűtlenül hangzik (s nem is tudunk hasonló esetről Petőfivel kapcsolatban), hogy a költő ezt a versét félig megírt állapotban mutogatta vagy felolvasta, de az egésszel nem tudott idejében kirukkolni; éppen itt, ebben a körben, amelynek valóban annyit köszönhetett, vallott volna kudarcot a gyorsaságáról ismert költő, aki 1844 nyarán teljes joggal írja Samarjay Károlynak, hogy „csak úgy kópóm a verseket” (l. VP VII. 30). S hogyan egyeztethető ez össze azzal, amit Zalár első emlékezése végén olvashatunk, ti. hogy a kispapok „uti költségül honoráriummal lepték meg [Petőfit] az *Egri hangok*ért”. (SzépirKözl i. h. 1641. — A honoráriumkérdésről l. alább.) Valóban elfogadott volna egy meg nem írt versért tiszteletdíjat? Ha tudnánk róla, hogy a költeményt utóbb Pestről kéziratban megküldte Egerbe, talán elhithetnénk Zalár emlékezésének ezt a részletét, de ennek semmi nyoma, s nem is valószínű. Másrészt azonban mi oka lett volna Zalárnak, hogy ilyet állítson vagy mi tévesztette meg, ha valójában nem így történt? Hiszen ezzel éppen Egertől vitatta el az onnan keltezett Petőfi-vers egy részletének keletkezését. A későbbi emlékezések már egyértelműen arról számolnak be, hogy Petőfi *megírta* és a búcsúvacsorán (elutazása előestéjén) nagy hatással felolvasta költeményét (Egri Hiradó i. h., ItK 1916. I. h.); ezeknek azonban — mint említettük — az 1858-as első emlékezéssel szemben nem szívesen adunk hitelt. Nem sokat nyom a latban Benőfi Somának Ferenczi által felhasználta (1864. évi) kiadatlan levele sem, amely viszont látszólag Zalár korai emlékezését támasztja alá, valójában azonban nem egyéb, mint annak némileg kiszínezett kivonata (Beöthy-emlékkönyv i. h., I. erről részletesen alább). Úgy hisszük tehát, hogy Zalárnak valamilyen — kétségtelenül jóhiszemű — tévedéséről vagy félreértéséről lehetett szó. Orlay, bár nem tudjuk, milyen forrás nyomán, megjegyzi, hogy az új versét olvasó költőt a kispapok „jelkesedésükben megszakították” (a 3. versszak elhangzása után! L. OrIAd 364—365). Talán ennek a megszakításnak az emléke vezette félre Zalárt.

Mindenesetre elgondolkoztató, hogy Horváth (107) a vers belső lírai menetéből kiindulva ugyancsak különállónak tekintti az első három versszakot: „E dalnak nem hazafis része a java; sőt az inkább elrontja konvencionális jellegével a három első versszak egyénileg fesztelen, meleg léletszerűségét.” Még határozottabban s félreérthetetlenül a kétszerre való megírás mellett

foglal állást Hatvany (l. Hatv² I. 515—516/88. jegyz.): „Ami [...] az *Egri hangok*-nak az első ihlet hevében leírt három strófáját illeti, azokban a vers élete él — a következő öt strófán, bármily művészién tökéletesek, mégis mintha a költő újra lélegzenék — megérik, hogy az első háromhoz utóbb fűzött toldalék.” De még ha e vélemények alapján elfogadjuk is, hogy Petőfi a költeményt csakugyan „két lélegzetre” írta, ez még nem zárja ki, hogy még Egerben befejezte, s a „búcsúvacsorán” már az egész verssel állt fel. Pándi (124—126) szerintünk helyesen hangsúlyozza a vers egy öntésű voltát, belső, lírai, szerves egységét; annyit azonban ő is elismer, hogy amikor a bordalos fordulatok után a költő ismét a haza kérdéséhez tér vissza (8. versszak), ez „nem minden erőltettség nélkül, kitapintható költői fogással” történik.

Mindezek alapján valószínűnek tartjuk tehát, hogy Petőfi az *Egri hangok*-at teljes egészében Egerben írta s a kispapok körében fel is olvasta; mégis a vers egri vagy későbbi befejezésének kérdését — mint egyelőre megnyugtatóan nem tisztázhatók — nem tekintjük véglegesen lezártnak.

Foglalkoznunk kell Benőfi Soma említett (Ferenczitől közölt) kiadatlan levelének a vers keletkezését érintő részletével. „A három első versszak üyszólván szemlén láttára készült. Eredetileg záreszme az lett volna: hogy miután a Vörösmarty által dicsőített Dobó várára s a legtüzeseb bortermő Egedre [hegy Eger határában. — A szerk.] lát; ha ennek minden pohár bora egy év lenne Vörösmarty életéből, — mind meginná” [ti. Vörösmarty egészségre]. „Utóbb” azonban — teszi hozzá Ferenczi — „jobb megfontolásra [...] Egerről és Dobóról a hazára megy át” stb. (Beöthy-emlékkönyv 304.) Ezzel az állítólagos emlékezésadattal kapcsolatban mindenekelőtt leszögezzük, hogy Benőfinek Ferenczitől közölt elbeszélése Petőfi egri napjairól és a költemény keletkezéséről egészében Zalár 1858. évi (tehát alig néhány évvel korábban megjelent) emlékezésének kivonata: ahhoz képest — Benőfi személyének előtérbe helyezésén kívül — semmi kézzel fogható újdonságot nem tartalmaz, csak éppen ezt a költemény eredeti „záreszméjére” vonatkozó részletet. Ez azonban ugyancsak Zalár írásának egyik mozzanatára épül, ti. arra, hogy a vers két részletben készült, továbbá arra az állítására, hogy Petőfi az első három versszakot az érdeklődő kispapoknak megmutatta, ill. felolvasta. Benőfi — mintegy újra odaképzelve magát a hallgatók közé — szinte hallani véli Petőfi tervezgetéseit a költemény folytatásáról és befejezéséről. Csakhogy mindaz, amit erről leír, „benne van” vagy magában az *Egri hangok*-ban, vagy azt a kiadásokban megelőző *Eger mellett*-ben. Petőfi ugyanis ez utóbbiban fogadkozott, hogy Egerben majd „felköszönti” a város egykori hős védőjének, Dobónak „dicső” megénekelőjét, ti. Vörösmartyt. Erre azonban tudtunkkal nem került sor, amire Benőfi (talán nem is tudatos hamisítóként, hanem többé-kevésbé ösztönösen) ezzel az álemlékezéssel próbált magyarázatot adni. Írásának az a részlete, amely szerint a költő „Dobó várára s a legtüzesebb bortermő Egedre lát”, világosan a vers 1. 2. és 4. strófáján alapul (kipillant az ablakon, egri bércek borát issza, odalátszik a várhegy), az a különösen hangzó részlet pedig, hogy minden pohár bor „egy év lenne Vörösmarty életéből”, a befejező versszak ötletének (*de im, mit veszek észre | Egy század minden pohár*) meglehetősen ügyetlen variálása. Benőfi levelének állításait tehát mint emlékezésnek álcázott utólagos kombinációkat el kell vetnünk, Ferenczinek ezekre épített fejtegetéseivel (Beöthy-emlékkönyv 305) együtt.

A költemény keletkezéstörténetéhez hozzátartoznak az egri tartózkodás befejezésére vonatkozó adatok is. Ezekből ugyancsak tarka és ellentmondásos kép alakul ki. Zalár 1858-ban úgy emlékszik, hogy a Pestre induló költőt, „nehogy úgy kényteleníttessék menni Egerből Pestre, mint Debrecenből jött Egerbe, t. i. gyalog: uti költségül honoráriummal lepték meg az »Egri han-

gok-ért.” (SzépirKözl i. h. 1641.) Benőfi azt állítja, hogy ő gyűjtötte össze az „útköltséget”, s az összesen 36 forintot tett ki (Beóthy-emlékkönyv 305). Ez valóban szép összeg lett volna (36 pengő forint 90 váltó forinttal egyenlő; Petőfi debreceni adóssága összesen 150 váltó forint volt, l. 128. sz. jegyz., → 196), ha hihetnénk, hogy Benőfi kivételesen éppen erre a számadatra jól emlékezett. Mendelényi János (annak idején Mendel nevű kispap) a század végén úgy nyilatkozott Kéry Gyulának, hogy a gyűjtött pénzt (összeget nem említ) Tárkányi „útköltségül nyújtotta át a költőnek, de hogy önérzetét meg ne sértse, olyképpen, mintha az előfizetési díj lenne a majd Pesten kiadandó verskötetre”, és hogy „a költő, midőn versei megjelentek, nem feledkezett meg az egri kispapokról, hanem a tőlük kapott összegnek megfelelő példányokat elküldte Tárkányinak. Azok közül való az a példány is, amelyet Mendelényi Gábor földbirtokos ajándékozott a Petőfi Társaságnak”. (Kéry 53.) Lehet, hogy így történt, s Petőfi a *Versék* példányaival róta le tartozását (bár ennek e kései emlékezésen kívül nincs semmi nyoma), Tárkányinak írt dunavecsei leveléből azonban kiténik, hogy „legendát” ígért az „Órangyal” c. feljebb említett katolikus „vallási almanach” 1845. évi kötetébe (ti. Tárkányi ennek állandó munkatársa volt), lehetséges tehát, hogy tapintatos pártfogója ennek előlegezett honoráriumaként adta át költőtársának a gyűjtött összeget. Az ígért „legenda” azonban sosem készült el (l. erről és a felfedések szerint helyette írt pagányolós *Legendá*-ról VP VII. 28, 295), elképzelhető hát, hogy az ilyen dolgokban mindig pedáns Petőfi az ígért vallásos költemény helyett első verseskötetének példányaival térítette meg a tiszteletdíjül kapott összeget. — Hogy végül is csakugyan kocsival utazott-e Pestig, vagy a kapott pénz zsebre téve gyalog folytatta útját, nem tudjuk; ő maga Tárkányinak írt levelében megkerülte ezt a kérdést: „*Töletek eljövém — írta — mikor, mikor nem? azt már nem tudom, de akármikor, csakhogy Pestre értem.*” (L. uo. 28.)

Fogadtatás

Ha a vers — amint Zalár első emlékezésével szemben feltételezzük (l. feljebb) — már Egerben teljes egészében elkészült és elhangzott, akkor első nagy sikerét a késői emlékezések szerint ott, mindjárt keletkezése után aratta. Ez jutott kifejezésre abban, hogy (ha igaz) — Zalár emlékezése szerint is — ott helyben „honoráriumot” kapott érte: a kispapok, mint az imént említettük, ezen a címen gyűjtöttek a számára „útköltséget”.

Majdnem egy esztendővel később újabb anyagi hasznót s nem csekély erkölcsi sikert hozott Petőfi számára a költemény. Az Élk szerkesztője, Frankenburg Adolf 1844 novemberében jutalmat tűzött ki a folyóirat 1844. 2. félévi folyamában megjelent „legjobb elbeszélésre és költeményre”; arra tíz, erre három aranyat (Élk 1844. II. félév, nov. 20.: 692). A versek elbírálására Bajza Józsefet, Garay Jánost és Vachott Sándort kérte fel, de az olvasókat is szeretete volna megszavaztatni (s így lapját minél nagyobb számban olvastatni): „hogy e szerint a nyilvános vélemény is latba vehetethvén, a bíráló bizottmány ítéletét minél biztosabb alappal támaszthassuk.” Bajza a szerkesztőhöz intézett, 1845. jan. 24-én kelt levelében Berecz Károly „Polgárhit” c. költeményét javasolta a jutalomra, Garay és Vachott viszont jan. 25-én közösen írt levélben a versek közül „Petőfi összes dalait” emelte ki, „s ezek közt pedig leginkább kitűnőnek vélik az *Egri hangok*-at”. Frankenburg a vélemények közlése után kijelentette, hogy „a legjobb költeményért eső 3 db aranyat [...] a szótöbbséget nyert *Egri hangok* című költemény szerzőjének, Petőfi Sándor úrnak” fogja kifizetni, s hogy egyúttal Berecz versét külön díjjal kívánja jutalmazni; mint egyúttal megjegyezte, az olva-

sók közül „csak igen kevesen küldék be becses nyilatkozataikat”. (Élk 1845. I. 3. sz., jan. 18.: 99, a „Mi hír Budán?” c. rovatban; vö. még Frankenburg cikkével: „Emlékezések Petőfi Sándorra.” FővL 1883. márc. 3.: 164. — Bajza állásfoglalásának magyarázata: Pándi Pál: „Az Athenaeum triászta.” MTud 1960. I. sz. 7.)

Zalár József egyik késői írásában említi, hogy Szemere Pál gratulált elsőként az egrieknek ehhez a vershez. Szemere 1840-től fogva nyarainak egy részét Egerben tölti, s főnek-fának eldicséri Petőfit (Egri Hiradó i. h. — Zalár szerint a költő „e nagyérdemű veterán író elismerése visszhangjaként” írta volna *Szemere Pálhoz* c. költeményét; ez azonban csak 1845 vége felé született).

Feltűnő, hogy a vers a Petőfit dicséző vagy ócsárló bírálatokban annak idején milyen kevés helyet kap. Legfeljebb azt említhetjük meg, hogy Császár (Irőr 1845. 4. sz., aug. 16.: 27) Petőfi „póriasságáról”, „betyárság”-áról beszélve (l. erről 127. sz. jegyz., → 195) a kivételek közt cím szerint az *Egri hangok*-at is említi.

Közvetve — és német nyelven — történik rá utalás 1848-ban: a Magazin für die Literatur des Auslandes c. berlini folyóirat febr. 5. és 8. száma (16, 17. sz. 61, 66—67) cikket közölt „Aus dem Tagebuche eines Magyaren” (Egy magyar naplójából) C. M. B. fordításában (Carl Maria Benkert, azaz Kertbeny Károly névjele, aki valójában a cikk szerzője volt). A naplóészlet Petőfiről szól, és otromba túlzásokkal mutatja be a kávéházakban „Pinty úrfi” (e című versének hőse) módjára tanyázó, ill. az országban száguldozó költőt, aki többek közt „tüzes török vért iszik Egerben” (az eredeti szöveg szerint: „so trinkt er . . . das feurige Türkenblut in Eger”, l. i. h. 16. sz. 61, vö. még Turóczi-Trostler József: MÍVI II. 563). Megjegyzendő, hogy Petőfi az *Egri hangok*-ban nem iszik „török vért”, de az ugyancsak 1844. évi — későbbi — *Dávidó után*-ban igen; ez utóbbi verset és bordal-társait: az *Élet, halál*, ill. a *Részegség a hazdéri* címűt patrióta kicsengésük miatt Pándi (314—315) valóban az *Egri hangok*-kal kapcsolja össze.

Magyarázatok

- 17—20 A *kedvmag* mint költői kép — humoros stíluskörnyezetben — már a *Kördal*-ban is előkerül (1843. július, 98. sz. vers, → I. 89): *Borba van a kedvmag vetve*.
- 21—24 Petőfi IX. *Úti levelé*-ben ez a gondolat ilyen formában fejeződik ki: *Temessetek el éjszakon, s ültessetek sítom mellé narancsfát; meglátjátok, hogy ott is virít, mert szívem megmelegíti a földet, mellyben fekünni fog* (VP V. 60).
- 25 Huttkay Lipót id. cikke szerint Tárkányi szobájából, amelyet Petőfinek engedett át, valóban az egri várra nyílt kilátás.
- 39 *virány*: nyelvújítási szó, jelentése: 'virágos, kies tájék, rét, mező' (ÉrtSz).

Szövegváltozatok

- Az Élk-ben az egyes versszakok 6. és 8. sora egységesen beljebb kezdődik.
- 3 Élk csudálni,
4 Élk így
9 Élk melegben;
- 10 ÓKzab—3 Környékez [feltehetően szedői elnézésből származó változat; vö. az *Ivás közben* 65. sorával is, amely ugyancsak a régiesebb szóalakot tartalmazza]

- 15 V₁ ÖK₁ egy egy [Élk, ÖK_{2ab}—3 szerint jav.]
 17 Élk volna,
 18 Élk felett;
 21 Élk hogy ha
 23 Élk Melegítné
 26 Élk hír
 28 Élk V₁ Ozmánvérrel
 31 ÖK_{2ab}—3 víz
 33 Élk ÖK_{2ab}—3 Elvirult
 35 Élk V₁ Hosszu,
 36 Élk e' haza.
 39 Élk e' régtől
 41 Élk Eh,
 43 Élk E' háborítsák
 45 V₁ ÖK₁ sopankodásnak [nem sh., hanem népnyelvi alakváltozat, melyet a ÖK_{2a}-ban vsz. maga Petőfi javított a köznyelvi á-s alakra; ezért ez utóbbit fogadtuk el véglegesnek]
 47 Élk gyenge
 48 Élk Embere!
 49 Élk bajával!
 52 Élk Uj
 53 Élk Uj
 54 Élk Uj
 55 Élk előbb [sh.]
 57 Élk észre!
 59 Élk van [kp. n.; sh.]
 61 Élk élek [kp. n.]

Fordítás

Kertbeny id. cikke mottójaként (Magazin für die Literatur des Auslandes, Berlin, 1848. febr. 5.: 61) az *Egri hangok* 3. versszakának német fordítását választotta. — Kertbeny 350, az előbb említett versszak, „Fragment” (részlet) címen.

132. [VIRÍT A KIKIRICS. . . .]

Kézirat

PIM — P. 34/3. sz., a *Kis menyecske, szép kis menyecske. . . .* c. vers jegyzetében (→ 245) részletesen leírt kézirategység 1—2. lapján, egy *Népdalok* c. ciklus II. sz. darabjaként, külön cím nélkül. Petőfi kézírása. A kézirat Császár Ferenc hagyatékából, az „Aradi Vészlapok” c. kiadvány (erről l. alább) szerkesztési irataival került elő, s jutott 1956-ban — más Petőfi-kéziratokkal együtt — a PIM birtokába (l. a *Vándorélet* c. vers jegyzetét, → 230).

Megjelenés

AV 294—295, a *Népdalok* c. ciklus II. sz. darabjaként, önálló cím nélkül. (A ciklusról l. az I. sz. *Mi foly ott a mezőn. . . .* jegyzetét, → 257—258.)

Petőfi e költeményét egyik önálló kötetébe sem vette fel. Nyilván tudatosan járt el így, hiszen amikor a V₁ anyagát összeállította, az AV-ben közölt többi verséről nem feledkezett meg. Lehet, hogy ez a vers is azok között volt,

amelyeknek a Nemzeti Körtől felkért háromtagú bizottság a törlését javasolta Petőfi verseinek kiadásra szánt kéziratából, bár ezek Petőfi egykori levele szerint „nagyobb részt” bortalok voltak (l. erről 143. sz. jegyz., → 261); de azt sem zárhatjuk ki, hogy maga Petőfi mondott le róla, Horváth János szerint (79) talán a „viríts” — „kikirics” rím rossz hangzása miatt.

Petőfi-kötetben először: DK 1874. 746, a „Kétes keletűek” közt, „(1843 vagy 1844.)” keltezéssel.

Az „Aradi Vészlapok” c. almanach, amelyben Petőfi szóban forgó verse (a fentiek szerint a költő életében először és utoljára) megjelent, jótékony célú kiadvány volt. Arad városát 1844. febr. 15—17-én előtötte a Maros jeges áradata, és hivatalos becslés szerint 150 000 váltó forint kárt okozott, 27-én pedig a közeli Gyorok község nagy részét tűzvész hamvasztotta el (l. AV XI; vö. még a RPDl febr. 25-i számának rövid hírével: 1844. 16. sz. 251). Arad polgármestere és a megye főszolgabírája segélykérő felhívással fordult a közvéleményhez (l. pl. Jelenkor. márc. 14.: 125). Országos gyűjtés indult, melynek egyik kezdeményezője az irodalmi estélyeiről híres művészetkedvelő és -pártoló Bohus Jánosné Szögyény Antónia volt (l. PHirl márc. 3.: 151). Ugyanő hívta fel az arisztokrata körökben kedvelt szalonköltőt, Császár Ferencet (a pesti váltófeltörvényszék ülnökét), hogy adjon ki szépirodalmi albumot az aradi és gyoroki károsultak javára (l. AV XIII). Az ilyen célzatú írói zsebkönyvek divatját — úgy látszik — a „Budapesti Árvizkönyv” (Pest, 1839—1841. I—V. kötet) indította el, amelyet az 1838. évi árvízről süjtött könyvkiadó, Heckenast Gusztáv támogatására adtak ki. (Ebben Császárnak is jelentek meg költeményei.) Az 1843-i miskolci tűzvész nyomán hasonló céllal kiadott „Szívárvány” c. album már Petőfitől is közölt két verset (→ i. 397). Császár 1844. március elején levélben felszólította azokat az írókat, akiknek az „aradi album”-ban való közreműködésére számított (vö. Miklós Róbert: „Az »Aradi vészlapok« szerkesztői levelezéséből.” PIMÉvk 1959. 135—142).

Mint Czuczor Gergelynek küldött soraiból, valamint a Császár-hagyatékban fennmaradt válaszlevelekből kiténik, a zsebkönyvbe szánt hozzájárulásokat legkésőbb húsvétig (ápr. 7—8) kérte (l. Figyelő 1885. XIX. 395., ill. V. Nyilassy Vilma: „Dal a pipáról s más egyébről.” PIMÉvk 1959. 143—156). E terminus lejártával, ápr. 7-én, közleményben tájékoztatta az olvasóközönséget a vállalkozás állásáról; bejelentette, hogy sokan már megküldték munkáikat, másoknak pedig ígérését bírja, majd betűrendben felsorolta az almanachban közreműködő írók névsorát, Bajzától Vörösmartyig, *Petőfit is* említve. Végül jelezte, hogy a kötetet „f. hó [tehát április] közepe táján sajtó alá bocsáthatva” néhány vidéki honfitársát előfizetések gyűjtésére fogja felkérni. (PHirl ápr. 11.: 248; RPDl 29. sz., ápr. 11.: 462, Jelenkor ápr. 11.: 169. stb.) Az almanach várható megjelenési idejéről óvatosan úgy nyilatkozott, hogy „kevés hónap múlva” adhatja ki a gyűjteményt. Erre csak több mint 5 hónap elteltével került sor; valószínű tehát, hogy a nyomdának is jóval a tervezett határidő után adta oda a kéziratot. A Császár-hagyatékban előkerült levelek adatai ugyan azt mutatják, hogy a munkatársak többsége március—április folyamán megküldte ígért hozzájárulását (l. V. Nyilassy Vilma i. t. 153—154, Miklós Róbert i. t. 138—139), a nyomdai munkálatok megkezdését egyes dolgozatok késése miatt — úgy látszik — mégis a nyárra kellett halasztani. Ezek közé tartozott Sárosy Gyula „Aradi vésznapok” c. bevezetése (az árvíz rövid leírása), mely a szerző levelének tanúsága szerint, legalábbis kiadható formában, még júl. 5-én sem volt kész (júl. 12-ére ígérte, „okvetlenül”, l. uo. 142), s jún. 12-i levelében küldött „A vésztoi lány” című verse (vö. uo. 141), amely még belekerült a kötetbe (AV 403—404). Lehet ugyan, hogy ennek törzsanyagát május—júniusra már kiszétké; Sárosy bevezető

írása ugyanis a kötet római lapszámozással ellátott első, költeménye pedig az arab lapszámozású törzsanyag utolsó ívén olvasható, s ezek nyomdai munkálatait utóbb, pótlólag is végezhettkék. De akár a szerkesztő várt az utolsó kéziratok beérkezésére, akár a nyomda az első és utolsó ív anyagára, a vállalkozás megkészt: ezt jelzi Császár szerkesztői előszavának aug. 15-i dátuma is (AV IV). A nyomás eddig az időpontig (az előszót tartalmazó első ív és talán az utolsó fél ív kivételével) befejeződött: az Élk aug. 7-én jelenti (6. sz., hátsó borítólap), hogy „közel húsz ív” elhagyta a sajtót, a BpHíradó „Budapesti Hirharang” c. rovata pedig aug. 25-én arról ad hírt, hogy a nyomtatás elkészült, „a könyv megjelenését csupán egyikét művész késedelmezteti, kik a munkához melléklendő képek s hangjegyeket [ti. a kötet végéhez csatolt kottamelléleteket] mindeddig el nem készíthették” stb. (32. sz. 138). Az Élk szept. 11-én (II. félév 11. sz. 360) még mindig csak azt jelenti, hogy a „réz- és acélmetszetek” elkészülésére várni kell.

A kötet tényleges megjelenésének hírei a sajtóban feltűnően nagy időközt ölelnek föl. A legkorábbi közlés az Élk-é: szept. 25-én (13. sz., az első borítólap belső oldalán); ezután a BpHíradó következik szept. 29-én (52. sz. 233); a Jelenkor okt. 6-i híre szerint (80. sz. 481) „az Aradi Vészlapok elhagyják a sajtót, s minden könyvárusnál 4 pfton kaphatók”; okt. 9-én újra az Élk ajánlja a kötetet rövid hírből az olvasók figyelmébe (15. sz. hátsó borítólap); végül a Honderű ószó (okt.) 12-én közli a hírt (15. sz. 243). — Okt. közepe táján több lapban is teljes tartalomjegyzéket magába foglaló hirdetést közölnek „a víz és a tűz által károsult aradmegyeiek segélyezésére” kiadott album megjelenéséről (Petőfi nevének említésével s a kötetbe felvett munkáinak felsorolásával); hangsúlyozva, hogy a vállalkozástól remélhető, jótékony célra fordítható nyereség, ha a „t. közönség részvéte nem hiányzandik”, egy pár ezer forintra is rúghat; egy példány ára 4 pengő forint. (Pl. BpHíradó okt. 13.: 268; Élk okt. 16.: az 1. borítólap belső oldalán; PHír okt. 17.: 716, — a hirdetésnek ebből a közléséből következtetett Endrődi tévesen arra, hogy a kiadvány éppen okt. 17-én hagyta el a sajtót; stb.). A megjelenés tényleges időpontját tehát *szeptember végére* tehetjük.

A kötet részletes bibliográfiai leírása: Aradi Vészlapok. Kiad. Császár Ferenc. Pesten, 1844. [K. ny. n.] [2] XIV, 408 l. 4 t. 2 kottamell. — A szerkesztői „Előszó” (III—IV) dátuma: Pest, 1844. aug. 15. A római számozású első ív ezenkívül még Sárosy Gyula említett tudósítását tartalmazza az aradi árvízről (VI—XI), valamint Császár beszámolóját az Arad melletti Gyorok községben pusztított tűzvészről (XI—XIII).

A szerkesztő 1845. febr. 12-éről keltezett közleményben ismertette az AV „segélyükerét”, tehát a vállalkozás anyagi mérlegét (l. pl. Jelenkor 1845. 15. sz., febr. 20.: 88). Addig az időpontig 768 frt 6 kr. + 2 arany volt az aradiakat illető tiszta jövedelem, s a közölt adatok alapján még mintegy 900 pld. várt eladásra. A „tiszta” jövedelem majdnem egyenlő volt a nyomdai költségek levonása után fennmaradó összeggel; feltehető ugyanis, hogy a szerzők túlnyomó többsége lemondott honoráriumáról: a szerkesztői levelezés anyagában ugyanis sehol sincs célzás igényelt vagy kifizetett tiszteletdíjra. Az egyetlen ismert kivétel a Petőfi-kéziratok egyikén olvasható, apr. 18-i keltezésű feljegyzés 3 pengő forint kifizetéséről (l. 139. sz. jegyz., → 247). Császár tehát a költőnek csak kivételesen, nehéz anyagi helyzetére való tekintettel fizetett. Lehetséges azonban, hogy Petőfi többet nem is kapott (fogadott el) tőle (a többi három kéziratban nincs ilyen följegyzés), tehát a költő a versek nagyobb részét ingyen hozzájárulásként engedte át (l. Nyilassy Vilma i. t. 156).

A fentiek szerint szept. végén megjelent kiadványban végül is a következő Petőfi-versek jelentek meg:

Vándor élet (46—47.) [Későbbi címe: *Vándorélet*].

Népdalok. I. (Mi foly ott a mezőn . . . , II. Virtt a kikirics . . .) (294—295.).

Htu terv (390.) [Későbbi címe: *Füstbe ment terv.*].

Dal a szivárról (404—405.) [Későbbi címe: *Szevelem- és pipadal*].

Mindegyik vers alatt fel van tüntetve a költő neve (Petőfi, ill. Petőfy alakban).

A díszes kiállítású, aranyozott kötésű kiadványban Petőfi versei a reformkor sok ismert vagy divatos (már a kötet kiadása idején népszerű vagy csak azután „beérkezett”) írójának műveivel kerültek egy sorba. Közülük már a „Szivárvány” c. albumban szerzőtársa volt Császár, Lauka Gusztáv, Lisznyai Kálmán, Ney Ferenc, Sujánszky Antal, Tárkányi Béla, Tompa Mihály, Vajda Péter; a jóval terjedelmesebb „Aradi Vészlapok”-ba ezeken kívül írt — a kisebbektől eltérően — Bajza József, Czuczor Gergely, Garay János, Jósika Miklós, Kisfaludy Sándor, Nagy Ignác, Pálffy Albert, Péczely József, Sárosy Gyula, Vachott Sándor, Vörösmarty, és benne jelent meg Eötvös József „Éljen az egyenlőség” c. nagy sikerű vígjátéka is. (L. még 83. sz. jegyz., → I. 397. — Az album írógárdájának összetételére, életkorára stb. nézze I. Miklós Róbert i. t.)

Hogy Petőfi hogyan került kapcsolatba a vállalkozással, pontosabban Császár Ferenczel, az album szerkesztőjével, nem tudjuk pontosan, de mivel Császár a Nemzeti Kör tagja, sőt korábban alelnöke is volt (vö. Dezsényi Béla cikkével, ItK 1963. 166), tudnia kellett arról, hogy a Kör az ifjú poétát felkarolta. Valószínű ugyan, hogy nem Császár kért Petőfitől, hanem a költő ajánlott fel az album számára verseket, hiszen neve még korántsem volt „az egész magyar hazában oly érdemlett tiszteletben álló név”, amint azt az album szerkesztője az *egész* munkatársi gárdára vonatkoztatva írta. Császár előtt azonban a Nemzeti Kortól függetlenül is ismert lehetett, mert — mint említettük — az előző év végén megjelent, ugyancsak jótékony célú „Szivárvány” c. zsebkönyvbe mind a ketten írtak. Petőfi az „Aradi Vészlapok” előre felkért, idősebb — vagy legalábbis hosszabb írodalmi múltra visszatekintő — szerzői közül is többel személyes ismeretségben volt vagy szorosabb kapcsolatban is állt, akik figyelmeztethették erre a publikálási lehetőségre. Ilyen volt Vörösmarty, ekkor első számú felkarolója, versei kiadásának a Nemzeti Körben kezdeményezője és szorgalmazója (emlékezetes pártoló javaslatát a Kör igazgató-választmányi ülésén márc. 27-én tette meg, I. Bev., → 112). A nemzet köztiszteletben álló koszorús költője nyilván az elsők közt értesült a zsebkönyv kiadásának tervéről (a vállalkozáshoz „Czillej és a Hunyadyak” c. drámájának egy részletével járult hozzá, I. AV 255—264), s nincs kizárva, hogy pártfogoltját Császárnak személyesen is figyelmébe ajánlotta. Erre következtethetünk abból az említett adatból, hogy Császár Petőfinek honoráriumot fizetett (mint láttuk, a zsebkönyv fennmaradt szerkesztési levelezésanyagában nincsenek ilyen természetű utalások, ezt maga Petőfi aligha kérte, valaki tehát figyelmeztethette Császárt a költő inséges helyzetére). Petőfi Vörösmartyn kívül kapcsolatban állt a kötet más felkért vagy tényleges szerzőivel is (Bajza, Frankenburg, Lisznyai, Nagy Ignác, Vachott Sándor), s így a vállalkozásról legkésőbb március közepe táján feltétlenül értesülnie kellett. Mint első kötete kiadására készülő kezdő költő nem hagyhatta kihasználatlanul azt az alkalmat, hogy egy ilyen nemes célzatú, a legismertebb írók részvételével megvalósuló vállalkozás keretében újabb versekkel hívja fel magára az olvasóközönségnek (az Ath-ban megjelent versekkel) már felkeltett figyelmét.

Petőfi tehát valamikor március második felében kereshette fel Császárt az „Aradi Vészlapok”-ba szánt költeményeivel. Előbb aligha, hiszen Császár említett levélfelhívásaira márc. 15—25. közötti keltezéssel érkeztek a leg-

korábbi válaszok (I. Miklós Róbert i. t. 138—139, V Nyilassy Vilma i. t. 153—154).

Az „Aradi Vészlapok” szerkesztési iratai közt fennmaradt verseket, melyek 4 külön kéziratlapon vannak, Petőfi nem egyszerre, hanem feltehetően több részletben juttatta el a szerkesztőhöz. Ennek bizonyítéka, hogy 1. két külön, 2—2 darabból álló, I—II. számozású *Népdalok* c. ciklus van a kéziratok között; ha egyszerre adta volna oda ezeket, közös cím alá foglalta volna őket I—IV. sorszámmal; 2. a két külön kéziraton olvasható *Dal a pipáról s más egyébről*, ill. a *Dal a szivarról* ugyanannak a versnek változatai, ezeknek is külön-külön kellett Császárhoz kerülniük.

Petőfi, párnapos húsvéti (ápr. 7—8.) dunavecsei tartózkodás után (I. 139. sz. jegyz., → 249) körülbelül 10 napot töltött Pesten, aztán, 20-a táján, visszautazott szüleihez: Császárnak a *Híu terv* (későbbi címe: *Füstbe ment terv*) és a vele egy fólióra írt két népdal kéziratán olvasható egykorú feljegyzése szerint (I. alább) ápr. 18-án még Pesten volt, aztán Dunavécsein pihent, s csak két hónap múlva, június közepe táján költözött föl a fővárosba, segédszerkesztői munkájának megkezdése végett (a dunavecsei tartózkodás tartamára s egyéb adataira nézve I. a *Magány* c. vers jegyzetét, → 266). Ilyenformán, tekintettel a Császártól kitűzött húsvéti terminusra, a kéziratok leadása szempontjából gyakorlatilag csak a húsvét előtti, mintegy 2—3 heti időszak, ill. az azt követő rövid pesti időzést vehető számításba (június második felére legfeljebb a korábbi változathoz átdolgozott *Dal a szivarról* átadását tehetjük, mert ez a kötetnek említett utolsó ívére került; erről I. részletesebben alább).

Az említett, egy és ugyanazon kéziratlapra írt *Híu terv* (későbbi címe: *Füstbe ment terv*), ill. *Népdalok I. (Mi foly ott a mezőn...)* és *II. (Mondom, ne ingerkedjetek velem...)* kéziratán olvasható egykorú feljegyzés szerint Császár ápr. 18-án 3 pengő frt tiszteletdíjat fizetett a költőnek (I. a kézirat leírását a *Füstbe ment terv* jegyzetében, → 247). Ezt a három verset tehát feltehetőleg ezen a napon adta át a költő személyesen a szerkesztőnek, amit az az adat is alátámaszt, hogy a *Füstbe ment terv* (mely az ÖK-kiadásokban „Duna-Vecse” keltezéssel van ellátva) húsvét előtt nem is keletkezhetett: a költő 1844-ben akkor járt először szüleinél (I. 139. sz. jegyz., → 247—250).

A másik népdalciklusnak (*I. Kis menyecske, szép kis menyecske... II. Virít a kikirics...)* ezek szerint korábban, okvetlenül még húsvét előtt kellett Császár kezébe jutnia (az előbbi népdal egyébként az ÖK-kiadásokban pesti keltezésű; az utóbbi a kiadásokból kimaradt, tehát Petőfittől való keltezése nincs). Bizonyosra vesszük a *Vándorélet* és az ugyanazon lapra írt *Dal a pipáról s más egyébről* húsvét előtti átadását is: ezek az említett két népdalhoz hasonló zöldes színű papírra vannak írva (a később átadott két népdal: *Mi foly ott a mezőn... II. Mondom, ne ingerkedjetek velem... kéziratának papírja eltérő, fehér színű), egyébként pedig elkészítésük — kivált, ha tekintetbe vesszük, hogy az előbbi nagyobb terjedelmű, s megírása adott tárgyhoz kötött voltánál, leíró jellegénél fogva feltehetőleg több időt igényelt — nem férhetett bele a húsvét utáni pesti tartózkodás rövid időszakába, amelyre az ápr. 18-án átadott három versnek részben megírása (átdolgozása?) és letisztázása is esett. Hozzáteesszük ehhez, hogy Petőfi mint még kezdőnek számító, kevésbé ismert nevű, aligha a személy szerint felkértek közé tartozó, inkább önként ajánlkozó fiatal szerző, feltehetőleg pontosan tartotta magát a szerkesztőtől kijelölt terminushoz (húsvét, ápr. 7—8.), s első ízben még ezt megelőzően jelentkezett nála néhány verssel. Bemutatkozásul a két kis népdal nem lehetett elegendő. Ezek közül Császár egyébként törölte a *Kis menyecske, szép kis menyecske... kezdetűt* (a kéziraton ceruzával áthúzta, s az almanachban mellőzte is; feltehetőleg ennek pótlására vitte be a költő 18-án a másik*

két népdalt), s ha említett ápr. 7-i közleményében mégis megnevezte „Petőfy”-t, akkor ez — előtte még jóformán ismeretlen költőről lévén szó — bizonyára nem pusztá ígérlet, hanem már elfogadott kéziratok (éspedig nem egyetlenezig kis népdal) alapján történhetett. (Baróti Lajos határozott kijelentését azonban, mely szerint a Petőfitől közlendő versek összes kézíratai „kétségkívül” a szerkesztő birtokában voltak már akkor, l. BarHP 682, el kell utasítanunk, hiszen bizonyos, hogy a költő három vers kéziratát — mint láttuk — ez időpont után adta át Császárnak.)

A legvalószínűbb tehát az, hogy az első népdalciklus, valamint a *Vándorélet* és a *Dal a pipáról s más egyébről* kézírata már húsvét előtt Császár asztalán volt (márc. 15. — ápr. 7. között kerülhetett oda); ezeket követte ápr. 18-án (vagy egy-két nappal előbb, ha feltesszük, hogy Petőfinek a tiszteletdíjért külön kellett elmennie Császárhoz) a *Híú teru* (*Füstbe ment teru*) a másik népdalciklussal. A *Dal a szivarról* mint a *Dal a pipáról s más egyébről*-nek későbbi, Császár ízlése szerint módosított változata pedig a szerkesztőhöz kerülhetett akár mindjárt húsvét után (esetleg az előbbiekkal együtt), akár — ebben a kivételes esetben — június második felében (amikor Petőfi Dunavecseről visszaérkezett Pestre), mert ez az almanach utolsó ívén kapott helyet (vö. 136. sz. jegyz., → 240—241).

Császár a Petőfitől kapott 7 költemény (a nyolcadik átdolgozás, tehát nem külön vers) közül kettőt: két népdalt — mindkét ciklusból egyet-egyet — mellőzött (az ízlésének legkevésbé megfelelő, valójában sikerültebb műnépdalokat, l. a *Kis menyecske, szép kis menyecske*... jegyzetét, → 246); a *Dal a pipáról s más egyébről* c. változatot átíratta (így jött létre a *Dal a szivarról*); kisebb módosításokat hajtatott, ill. hajtott végre a *Vándorélet* kéziratában, s talán hozzányúlt a *Vándorélet*, *Híú teru*, ill. a *Mi foly ott a mezőn*... szövegéhez a kötetnek az eredeti kéziratokról lemásolt szedőkéziratában, ill. a korrektúra során is.

A Császár-hagyaték Petőfi-kéziratainak ismertté válása előtt a Petőfi-irodalom elfogadta Ferenczi Zoltánnak azt a nézetét, hogy az „Aradi Vészlapok”, ill. a Petőfi-kötetek egyes szövegei közti lényegesebb eltéréseket (a *Vándorélet* szövegében, a *Híú teru* címében, a *Szerelem- és pipadal*, ill. a *Dal a szivarról* szövege között stb.) Császár Ferenc saját kezű, önkényes beavatkozásának kell tulajdonítanunk (l. Ferenczi Zoltán: „Szerelem és pipadal» Császár Ferenc simításában.” *PetMúz* 1891. 3. sz., 111—112; *FPÉ* II. 78; e források nyomán olvashatunk másutt is Császár „erőszakos javításai”-ról, l. pl. *EPN* 20). Ezt a felfogást a költő kézírásában fennmaradt változatok világosan megcáfolják, ill. úgy módosítják, hogy Petőfi Császár kívánságára, de saját kezűleg hajtott végre bizonyos változtatásokat, amelyeknek jelentős részét csak kényszerűségből vállalta, mert önálló kötetekben jórészt a korábbi szöveget állította vissza (l. az egyes versek, elsősorban a *Szerelem- és pipadal* s a *Vándorélet* jegyzetét, ill. V. Nyilassy Vilma idézett tanulmányát). Császár apróbb szerkesztői beavatkozásainak lehetőségét azonban továbbra sem zárjuk ki.

A Császár-hagyatékna a legutóbbi kritikai kiadás megjelenése óta előkeült Petőfi-kéziratai s a velük kapcsolatos fenti megfontolások az egyes költemények pontosabb datálását teszik lehetővé: a szóban forgó versek leg-többjének a keltezését az első kiadásban feltételezettnél korábbra tehetjük vagy szűkebb időhatárok közé szoríthatjuk. (L. az egyes versek jegyzeteit.)

A [*Virtt a kikirics*...] c. dalt Császár a fentiek szerint a húsvét előtti hetekben, kb. március 15. és április 7. között kapta meg Petőfitől a *Kis*

menyecske, szép kis menyecske. . . . cíművel együtt, s csak ezután, a szerkesztés során a később hozott népdalciklusból közlésre elfogadott *Mi foly ott a mezőn. . . .*-nél foglalta egy ciklusba; így kapott az előbbi az albumban II. sorszámot. A dalt feltehetőleg érzelmessége, ill. népiességének elmosódó volta tette elfogadhatóvá a konzervatív ízlésű költő-szerkesztő szemében.

Keletkezés

A versnek nincs Petőfitől származó keletzési adata. Mint láttuk, eredeti kézirata az „Aradi Vészlapok” c. kiadvány szerkesztési iratai közt maradt fenn, s oda, Császár Ferenc szerkesztő kezébe, minden valószínűség szerint 1844. márc. közepe és ápr. 7-e között került mint a költő egyik *Népdalok* c. ciklusának II. sz. darabja. A vers tehát ebben az időszakban már bizonyosan készen volt, kérdéses azonban, hogy mióta. Még Debrecenben írta volna, ahol hasonló hangulatú *Boldogtalan voltam. . . .* c. dala (→ 123. sz.) is keletkezett? Vagy Debrecenből Pest felé menet, a csüggeteg, halálváró *Keresztúton állok. . . .*-kal körülbelül egy időben? (→ 129. sz.) Sőt még 1843 utolsó hónapjait sem zárhatjuk ki a keletkezés ideje szempontjából: mint feljebb már volt róla szó (l. 123. sz. jegyz., → 182), Petőfi 1843 novemberétől kezdve a hasonló, népi fogantatású, már nem konvencionálisan halálvágyas dalok egész sorát írja, s ezek közé a [*Virti a kihirics. . .*] bárhová beilleszthető. Említettük, hogy akkor is „1843 vagy 1844” keletkezést kapott, amikor (1874-ben) mint elfelejtett Petőfi-verset először iktatták a költő összegyűjtött verseinek kötetébe (l.: Megjelenés). Elvben nem zárhatjuk ki hát annak lehetőségét, hogy mint kész verset hozta magával Debrecenből (verseinek ott összeírt kéziratában), s hogy bár később a VI-ből kihagyta, arra alkalmasnak találta, hogy az „Aradi Vészlapok” számára felajánlja.

Bizonyos megfontolások mégis arra késztetnek bennünket, hogy Petőfi-nek ezt a dalát 1844 tavaszára, pontosabban márciusára datáljuk. (Petőfi Debrecen és Pest közötti vándorútja, mint feljebb elmondtuk, valószínűleg február második felére esett, tehát a költő körülbelül e hónap végén érkezett a fővárosba, l. 128. sz. jegyz., → 197; eszerint aligha tévedünk sokat, ha pesti tartózkodását március elejétől számítjuk. — Áprilisban sem igen írhatta már ezt a dalt, ha húsvét előtt eljuttatta Császárhoz.) Mivel támaszthatjuk alá a márciusi keletkezést? Egyrészt a természeti kezdőképpel (ismételten elmondtuk, hogy Petőfi ezeket az iniciálisokat már korai népdalkísérleteiben is közvetlen szemléletből meríti, l. 64. sz. jegyz., → I. 347; 110. sz. jegyz., → I. 480), mely meggyőződésünk szerint a kora tavasszal (márciusban) nyíló virágra utal (l. alább: Magyarázatok). 1843-ból valónak tehát csak úgy tekinthetnénk a verset, ha feltételeznénk, hogy egy esztendeig őrizgette (emlékezetében vagy kéziratban), amíg végre kiadásra felajánlotta, s ez már magában véve is valószínűtlen. Másrészt: minden jel arra mutat, hogy a bizonyosan 1844. évi és Pestről keletkezett *Gyöngye vagyok. . . .* c. dal (→ 133. sz.), mely úgy szólván a [*Virti a kihirics. . . .*] hangulati ikerpájának tekinthető, ugyancsak márciusban készült (l. 133. sz. jegyz., → 224); rokonítja őket a szokványos 4-soros, páros rímű népdalstrófától való eltérésre, tehát a formai újításra való törekvés is. Csüggedt, életunt hangulatuk (mely áttételesen még az ugyancsak feltehetően húsvét előtti *Kis menyecske, szép kis menyecske. . . .* c. népdalban is tükröződik, → 138. sz.), nem mond ellent ennek a feltevésnek: magától Petőfitől tudjuk, hogy Pestre érkezése után egyik könyvkereskedőtől a másikig hiába „hurcolta” megvételre kínált verseinek kéziratát, míg aztán „történetesen” (véletlenül) összetalálkozott Vörösmartyval, aki megígérte neki, hogy „majd eszközöl valamit” (l. Bev., → I. 135); s még ezután is várnia kellett egy darabig, amíg végre konkrét biztatást kapott. A

hosszú idő óta tartó bizonytalanság állapota tehát Pesten sem szűnt meg egy csapásra, a tényleges éles fordulat a költő életében és kedélyállapotában csak március vége felé következett be. (Egyáltalán nem is tudjuk, hogy eddig az időpontig, tehát a Pestre érkezése utáni 3—4 héten át hogyan, miből tartotta fenn magát, hiszen már az egri kispapokhoz mindenéből kifogyva állított be, a tőlük kapott „útravaló” pedig hosszabb időre nem lehetett elég, l. 144. sz. jegyz., → 268.) Ha ezekhez az előzményekhez hozzátesszük a Debrecen—Pest közötti viszontagságos vándorlás (l. 128. sz. jegyz., → 198) megpróbáltatásait, körülbelül az a biográfiai háttér rajzolódik ki, amit a *Gyöngye vagyok...* és a [*Virít a kikirics...*] „borzongató előérzete” (l. Horváth 77), halálsejtelme, a betegség, a „hervadás” motívuma sugall (vö. még az ugyancsak márciusra keltezett *Fürdik a holdvilág az ég tengerében...* feltehető életrajzi háttérével is → 226—227).

A Petőfi-vers első rímpárja megegyezik egy népi rigmuséval (népdaléval?):

Hej kikirics, kikirics,
Nekem többet ne viriccs.

(Csűry Bálint: „Szamosháti sótár.” I. k. Bp. 1935. 504. Nd[=népdal] megjelöléssel.) Bakos József „Mátyusföldi gyermekjátékok” c. gyűjtésében (Bp. 1953. 225) „Hé kukurics, kukurics | Én rám bizon ne virits” alakban fordul elő, de találkozunk „Hej kökörös, kökörös”, „Hej, kakarics, kakarics” és más változatokkal is (l. az előkészületben levő Új Magyar Tájszótár cédu-laanyagát az MTA Nyelvtudományi Intézetében), amiből e rigmus egykori nagy elterjedtségére lehet következtetni. Talán nem véletlen ez a rímválasztás: mintha a költő tudatosan az emlékezetében visszhangzó népi rigmusra ráfelelve, annak ellenében biztatná a virágot: „Csak viríts, kikirics!”

Mindezeknek a megfontolásoknak az alapján Petőfi dalát Pestről, 1844 márciusából kelteztük.

Magyarázatok

C, 1, 5 *kikirics*-en Petőfi véleményünk szerint nem érthette az újabb szakirodalomban „őszi kikerics” (*Colchicum autumnale*) néven emlegetett lila virágú, hanem valamelyik, kora tavasszal sárgán virító növényt. A pontosabb azonosítást megnehezíti, hogy ennek a virágnévnek feltűnően sok alakváltozata van (*kikerics*, *kikirics*, *kikerics*, *kükör*, *kükör* stb., l. TörtÉtSz II. 605, a „kükörcsin” címszóban), ill. hogy vidékenként más és más jelentéssel fordul elő. Első helyen talán a „tavaszi hérics”-et (*Adonis vernalis*) említhetjük (erre az értelmezésre nézve l. az ÉrtSz, „kikerics” címszavát is), mely „a tavasz egyik legfeltűnőbb virágdíszé” (l. Jávorka Sándor—Csapody Vera: „Erdő-mező virágai.” 4. jav. kiad. Bp. 1965. 91, színes rajza a 24. táblán); de szóba jöhet a közismert gyermekláncfű vagy pitypang (*Taraxacum officinale*), amelyet Tálasi István szóbeli közlése szerint éppen a Kiskunság területén neveznek *kikerics*-nek (vö. még Györfly István Szeged környéki gyűjtésével: *Nép és Nyelv* 1943. 188; továbbá a *Nyr* 1915. 90. Bács-Bodrog megyei, ill. 1939. 12. dél-alföldi adataival); a mocsári gólyahír (*Caltha palustris*), melyet Györfly István 5 adata szerint a Szeged környéki népnyelvben „kikirics”, ill. „sárga kikirics” névvel jelölnek (*Nép és Nyelv* 1943. 120); sőt van adat a tavaszi kankalin (*Primula veris*) jelentésre is (Kassai József: „Magyar nyelv-tanító könyv.” Sáros-Patak, 1817. 47, „Ki-kerts” alakban). Az „őszi

kikerics'-cselel való azonosítást (vö. PSzót II. 651) tehát nem fogadhatjuk el; annál kevésbé, mert nemcsak a népnyelvi, hanem az irodalmi adatok is egyértelműen azt tanúsítják, hogy a jelző nélküli kikircs (kikerics, kikircs stb.) a tavasz hírmondója: Örczy Lőrinc „Generális Belezainak” c. költői levelében írja:

Im a tavasz eljött, kikirits virágzik,
Szántók nótájokat vígan fityerésszik.

(„Költeményes holmi egy nagyságos elmétől.” Pozson, 1787. 108.) — A „Fáncsy-Album” (Pest, 1855.) egyik, Vadnay Károlytól írt elbeszélésében ezt olvassuk (17): „Minő változatlan rend! ... először jó az ősz, ősz után a tél, tél után a tavasz, s tavaszkor mindig először virít a kikircs, aztán az ibolya, aztán a gyöngyvirág. ...” — Tompa Mihály verseiben gyakran fordul elő ez a virágnév (mindig „kikircs” alakban). Ha az őszi lila virágot érti rajta, mindig kiteszi az „őszi” jelzőt, a másikat azonban jelző nélkül használja, s gyakran az ibolyával együtt említi. „A kikircshez” c. versében, melynek ref-rénje: „Csak jőjj ki, jőjj ki már!”, kifejezetten a tavasz előhírnökét üdvözlí benne, s „első virág”-nak, „nyájas követ”-nek nevezi:

Ne várd: míg a magas tetőrül
A hó lassúdan elmegeyen;
Míg pázsit és bokor kizöldül
S szellő csapong a völgyeken!
Ne várd az emlényt [nefelejcs], gyöngyvirágot:
Az alvó szép testvéreket! stb.

(Tompa Mihály versei. VI. k. Pest, 1863. 112.)

„Kikircsekben...” c. verse pedig így kezdődik: „Kikircsekben, ibolyákban üdvözlém a kikeletét” stb. (Uo. II. k. Pest, 1858. 183.) — Másutt („Kis kertemben kiszáradt az eperfa...” kezdetű ismert népdalában) céloz rá, hogy a kikircs „sárga színű” (uo. I. k. Pest, 1858. 26). — Az ÉrtSz Gárdonyitól is idéz példát a szóban forgó jelentésre: „Mindenfelé az ibolya nyílt, s a völgyben a ... pitypang és kikircs virága sárgállt...” — A virágnév tájnyelvi „kivircs” változata (megvan már az első „Magyar tájszótár”-ban: Buda, 1838. 205), mely nyilván népetimológiai eredetű, ugyancsak ezt az értelmezést támasztja alá.

Hogy élénk sárga virágú növényről van szó (szemben a lilásrözsaszínű őszi kikericcselel, a világos ibolyaszínű kökercsinnel), arról a már idézett adatokon kívül az elterjedt „sárga, mint a kikerics” népi szóláshasonlat is árulkodik (l. ÉrtSz vagy pl. Merényi László: „Eredeti népmesék.” Bp. 1861. II. k. 134: „A szép leány aztán reggelre kelve olyan sárga lett, mint a kikircs” stb.).

Nem kételkedhetünk tehát abban, hogy Petőfi a tavasszal sárgán kivirító kikircs természeti képét mint ellentétet alkalmazza egy olyan, daloló népi figura elesettségének, lemondó-csüggeteg lelkiállapotának szemléltetésére, amellyel alig elkülöníthetően azonosul (vö. még a 11. sorhoz fűzött alábbi megjegyzéssel); az ellentétes értelemlre utal az „Én *ugyis* hervadok” fogalmazás is (vö. még Pándi 214—215).

II Anyám, édes lelkem stb.: Petőfi népies zsánerdalt ír, melynek énekese zokogó (a fia sorsán vagy állapotán kesergő) édesanyját szólítja meg.

Ennek a népdalban gyakori fordulatnak itt hiteles életrajzi háttere van: tudjuk, hogy a költő őszintén ragaszkodott szüleihez (különösen édesanyjához), csak a „művész”-(színesz-)pályához való ragaszkodása miatt volt kénytelen — átmenetileg — szakítani velük, s mielőtt elérkezett sorsának rég várt és remélt kedvező fordulata, mindjárt felkereste és kiengesztelte őket (l. 139. sz. jegyz., → 248). A dalban tehát (mint több korábbi darabban is) a daloló falusi legény és a költő alakja e vonatkozásban is alig elválasztható módon mosódik egybe. (Vö. különösen a *Fürdik a holdvilág az ég tengerében...* bűnbánó betyárfigurájával, kinek monológjában mintha maga a költő szólítaná meg rég elhagyott anyját, l. 134. sz. jegyz., → 226.)

Szövegváltozatok

Alapszöveg: K. (Az AV két apró eltérése sajtóhiba. Arról, hogy Petőfi a leadott kéziratokhoz képest, pl. a korrektúra során, már nem változtatott a szövegeken, a *Vándorélet* tanulságai alapján, annak jegyzetében írunk részletesebben, → 234.)

C: K AV *Népdalok*. [a ciklus címe] II. [sorsz.] [Mivel a versnek önálló címe nincs, Petőfi gyakorlatának megfelelően a kezdősort adjuk címként.]

3 AV *ügyis*

5 AV *kikírás* [sh.: a régi és újabbkori népnyelvi gyűjtésekben gyakori a virágnévnek ez a hosszú i-s változata, de ez az eltérés az AV szerkesztőségi anyagában fennmaradt Petőfi-kézirattól kétségteljesül nyomdai eredetű, mert a költő később már nem ellenőrizte a szöveget.]

133. GYÖNGE VAGYOK...

Kézirat: Nincs.

V1 135, az 1844. évi első népdalciklus III. sz. darabjaként, önálló cím nélkül. (A ciklusról l. *Almodom-e?* c. I. sz. darabja jegyzetét, → 275.) ÖK1 186; ÖK2ab—3 I. 257. — Mindenütt az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

Keletkezés

A dal, fenti keltezési adatai alapján, akár a költő kora tavaszi (március—áprilisi), akár nyári pesti tartózkodása idején (június—július folyamán) készülhetett; tehát az utóbbit sem zárhatjuk ki eleve, annál kevésbé, mert a szóban forgó első 1844. évi népdalciklusnak több olyan darabja van, amely bizonyosan a költő március—áprilisi pesti tartózkodása *után* keletkezett: 2 dunavecsei, 1 kunszentmiklósi dal és a pesti keltezésűek közül is legalább egy: az *Elvennemlék én, csak adnának...*, mely kiadásunkban 1844. jún. 15—júl. 15. keletkezési dátumot kapott (l. 166. sz. jegyz., → 334—335).

A *Gyöngé vagyok...* esetében azonban a népdalos szándékot áttörő, a népies zsánerdal kereteit szétfeszítő „életfáradtság” (Horváth J. kifejezése, 228) szinte kényszerít arra, hogy e dal időrendi helyét az 1844. március végéig terjedő (tehát a *Versék* kiadását előkészítő, felszabadító hatású Nemzeti Kör-i határozat előtti) életrajzi szakaszban, gyakorlatilag 1844. márciusában jelöljük ki. Korábbi is lehetne: Horváth (uo.) egy olyan dalsorozat egyik tagjaként említi, melynek darabjai „megannyi színezetbeli változatai egy lény-

gében azonos hangulat-diszpozíciónak" (l. erről 123. sz. jegyz., → 182) elképzelhető, hogy a költő csak ekkor, Pestre érkezése után írja *le* (esetleg némi igazítással) a már előbb (Debrecenben vagy onnan Pestre vivő vándorútján) készült, emlékezetében megőrzött dalát. De Petőfi pesti keltezése így is feljogosít arra, hogy a verset márciusra datáljuk, ahol a feltehetőleg ugyan-csak ekkori [*Virtit a kikivics...*] és a bizonyosan márciusi *Fürdik a holdvilág az ég tengerében...* mellé a legtermészetesebben illeszkedik. Az előbbivel — alaphangján: a szenvedésektől megtört, életunt embernek „mintegy borzongató előérzetén” kívül (Horváth 77) — a kevésbé szokványos strófaszerkezetre (itt a sorok tördelésére) való törekvés is rokonítja. Dalainak egy csoportjában az 1843 vége óta gyakori halálsejtelmes, néha csattanó formájú verszárás még ekkor is változatos formákat ölt: a [*Virtit a kikivics...*]-ben a haldokló énekes mellett zokogó anya, az „alacsony sír” és a keresztfa képeivel, a *Fürdik a holdvilág...*-ban a „vár az akasztófa” fenyegetésével, a szóban forgó darabban pedig kézzel fogható utalással: ti. hogy ágyát „a halál hideg keze” vetette meg. A valamivel későbbi — március végére—április elejére eső — dalokban már áttételesebb, személytelenebb, a népi zsánerdalba oldottabb módon jelentkeznek ez a zárómotívum (l. 138. sz. jegyz., → 245).

A gyengeségtől ágynak eső, borzongó (vö.: *Mindenfelől | Fázom*) énekes képe talán nem mindenestől merő népdalos fikció: Petőfi 1843/1844 telén Debrecenben súlyos lázas betegségén esett át (l. 105. sz. jegyz., → I. 464—465), lábadozása igen sanyarú körülmények között történt (l. *Egy telem Debrecenben* c. költeményét, → 187. sz.), s ezt követő viszontagságos Debrecen—Pest közötti vándorlása is megviselhette. (Ezeknek a fizikai és lelki megpróbáltatásoknak áruló nyomaikat még sokáig hordozza külsején: *Tudom sokat koplaltál, | Mutatja is színed* — jegyzi meg apja hüsvétkor, az *Egy estém ott-honn* tanúsága szerint.) A dal tehát a költő kimerültségének, testi-lelki elesettségének hiteles dokumentuma; az egyetlen konkrét távolítót, a zsáneresítő szándékból fakadó mozzanatot a „szerető” (*rózsám*) jelenléte.

Szövegváltozat

C: VI *Népdalok*. [a ciklus címe] III. [sorsz.]

134. FÜRDIK A HOLDVILÁG AZ ÉG TENGERÉBEN...

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

PdI 1844. I. 9. sz., nyárutó (aug.) 5. hetében: 267, *Néprománc* címmel, *Petőfi*. aláírással. VI 112, a *Néprománcok* c. ciklus I. sz. darabjaként, külön cím nélkül. A ciklus többi darabja: II. *A csaplárné a betyárt szerette...* III. *Megy a juhász számaron...* (A ciklus keletkezéséről l. Bev., → 124, ill. alább: Keletkezés.) ÖKI 170; ÖK2ab—3 I. 235. A gyűjteményes kötetekben az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel. Egyk. úk.: Bloch 170; Tatay: GrP 45, „A zsvány” címmel.

Keletkezés

A betyár alakja Petőfit már 1843 tavasza, kecskeméti vándorszínészkedése óta foglalkoztatta; legutóbb Debrecenben, feltehetőleg éppen az eltérő etnikai-földrajzi környezet hatása alatt írt verset — a kecskeméti betyárról (*Hívős város az aafödön Kecskemét...*, → 125. sz., ill. jegyz., → 186).

Szóban forgó, 1844. évi, Pestről keltezett s először augusztusban kiadott betyárversét kötetekben az 1844. év eleji debreceni, ill. a bizonyosan áprilisi (ill. későbbi: május—júniusi) dunavecsei versek tömbjei közé helyezte, de ezen az alapon mégsem tekinthetjük minden további nélkül az 1844. kora tavaszi pesti időzés termékének: egyrészt azért, mert véleményünk szerint az előtte álló két darab: a *Javulási szándék*, ill. a *Betegségemben* a dunavecsei tartózkodás után keletkezett (l. az előbbi vers jegyzetét, → 376), másrészt pedig egy olyan ciklus egyik tagjáról van szó, melynek másik darabját: a *Megy a juhász számaron...* címűt okvetlenül későbbinek (májusból vagy június első feléből valónak) tartjuk (l. 161. sz. jegyz., → 315).

De ha a versnek a kötetekben elfoglalt sorrendi helye nem is bizonyítja korai voltát, nem szól ellene sem; más meggondolások pedig éppen a márciusi keletkezést valószínűsítik.

Petőfi „néprománc”-nak nevezi a költeményt (mint láttuk, a PDI-ben ezt a címet adja neki, ill. a VI-ben ilyen című ciklusba foglalja). Ha a VI szóban forgó *Néprománcok*-ciklusát a kötet *Népdalok*-ciklusaival (l. a kötetek tartalomjegyzékében, → I. 157—159) összevetjük, megállapíthatjuk, hogy Petőfi az első személyben szóló (népi figura ajkára adott) utóbbiakkal szemben (l. erről részletesebben az *Almodom-e?* c. vers jegyzetét, → 275) *harmadik személyű* (elbeszélő formájú) népi tárgyú darabokból állította össze néprománc-ciklusát. A megkülönböztető elv tehát pusztán formai volt, ezért került pl. a kecskeméti betyárról készült zsánerdal a népdalok, az erdőben méléző haramiáról szóló *Fürdik a holdvilág...* meg a néprománcok közé. Igaz, hogy zömében ez utóbbi is a betyár mondja, de monológjának az öt sornyi elbeszélő formájú bevezetés mintegy epikus keretet ad. Ezért eshetett Petőfi választása erre a darabra is, amikor költeményei 1844. évi anyagából valamikor 1844 júniusában a szóban forgó kis néprománc ciklust kialakította (l. erről még: Bev., → 124). Feltehető, hogy ennek három darabja közül legalább az egyik valóban a költő debreceni, ill. dunavecsei tartózkodása közti időben, tehát márciusban, Pesten készült, s emellé hozta előbbre a másik két verset (esetleg két korábbi mellé a harmadikat). Ez a korai vers minden valószínűség szerint a pesti keltezésű *Fürdik a holdvilág az ég tengereiben.* volt, az pedig, amely keletkezési idejéhez képest lényegesen előbbre került, a (mint említettük) feltehetően májusban vagy június első felében írt *Megy a juhász számaron...* (*A csaplárné a betyárt szerette...* címűnek a közelebbi datálására alig van támpontunk, l. 169. sz. jegyz., → 342): a szóban forgó betyárvers ugyanis az 1844. márciusi csüggeteg hangulatú, halálsejtelmes dalok tárgyias párjának tekinthető; a költő *belső* rokonsága a külsőleg idegen figurával félreismerhetetlen: ő is elszakadt otthonától, földönfutó lett, fáj a szíve az anyja után, szemrehányásokat tett magának, hogy nem hallgatott az intelmeire, s gyakran töltötte el a korai haláltól való félelem. A 6. sortól kezdve csak a kesergő betyárt halljuk, a vers komor csattanóját is (az akasztófa említésével) ő fogalmazza meg. Hasonló, halálra utaló, első személyű a verszárás a *Tél végén, Keresztúton állok...*, [*Virtit a kikirics...*], *Gyöngye vagyok...*, *Mi nagyobb a nagy Szenigellérthegynél...*, *Kis menyecske, szép kis menyecske...* c., 1844. kora tavaszi darabokban.

Az 1845. évi zsánerdal: *A toronyban delet harangoznak...* jut eszünkbe: a költő abban is tudunkra adja, hogy nem ő maga, hanem egy a mezőn dolgozó, ott ebédelő falusi legény kesereg „áldástalan élet”-én; ugyanakkor azonban afelől sem hagy kétségben, hogy az egyszerű népi énekes dala az ő fájdalmat, Etelka elvesztése miatti gyászát fejezi ki: ő az, aki „porló szerető”-jével együtt akar elporladni. „Saját hangulatát népi alakba öntve át, genre-dalt ír, s ez is egyik módja a tárgyi kivetődésnek” — állapítja meg Horváth (234) az Etelka-ciklus utóhangjaként keletkezett versről. Ez tör-

tént, véleményünk szerint, a *Fürdik a holdvilág* . . . esetében is. Azt is mondhatnánk, hogy a vers az 1843 májusában írt *Távolból*-nak néhány hónappal későbbi, a pozsonyínál is nagyobb (súlyos betegséggel tetézett) debreceni nyomorúság nyomán keletkezett, zsánerdalba transzponált változata. Ezt még bizonyos szövegszerű, ill. motívumegyezésekkel is alá lehet támasztani:

Távolból
Bár maradtam volna benne végig!

Odahagytam őslakom s anyámat
Bolygó lábam száz tövisre hágott.
. . . ha akkor látok a világba:
Nem marasztott volna tán hiába!

Fürdik a holdvilág . . .
„Mért vetettem fejem tilalmas
dolgokra!”
Elhagytam házatad
. . . földönfutó lettem
Édes anyám, mért nem fogadtam
szavadat?

A *Fürdik a holdvilág az ég tengerében* . . . csak korábbi lehet 1844 húsvétjánál, amikor az idős Petrovics kiengesztelődött a kibékülés őszinte szándékával és örvendetes hírekkel hazatért költő iránt, a szülők és a fiú kapcsolata újra zavartalanná vált, s egyúttal a halálvágyas, csüggetget dalokat szinte egy csapásra bizakodóbb hangulatú, kedélyes vagy vidám darabok váltották fel. Sőt, a kora tavaszi pesti versek sorában is inkább a legelső, a hónap első felében keletkezettek közé illik. A fentiek szerint nem lehetetlen, hogy ötlete, terve még a debreceni időszakba nyúlt vissza, s Pesten csak végső formáját nyerte el. Ezért kelteztük a verset márciusra, s helyeztük mindjárt a *Gyöngye vagyok* . . . mögé.

Kérdés, hogy az érzelmes, elhagyatottságát panaszló betyár figurájához lelkileg idomuló költő mit adott e zsánerhez a maga képzeletéből, s mit vett át hozzá esetleg a népköltészetből vagy az irodalmi népiesség termékeiből. Ami ez utóbbiakat illeti, bizonyos, hogy már 1844 előtt is bőven kínálták Petőfinek e figura mintáit a színpadon és a folyóiratok, almanachok, verseskötetek lapjain egyaránt. Horváth János írja (Népiesség 247—248): „Érdekes jelenség, hogy a népi alakok közül a betyárral (s általában a pusztá fiaival) foglalkozott költészetünk legnagyobb érdeklődéssel és idealizálással kezdettől fogva. A velejében romantikus népiesség ugyanis, amint táj-eszményét a pusztában találta fel, eredeti népi alakul leginkább a társadalmon kívül álló betyárt ragadta ki regényes érdeklődése számára. Az az egyetemes romantikus hajlam, mely a társadalomtól magát függetleníteni merő szabálytalan, titokzatos, de a normális ember számára épp azért érdekes jelenségeket oly különös részvétellel élvezte [. . .], nálunk (míg csak Eugène Sue hatása holmi nagyvárosi »rejtelmekre« s »titkokra« nem terelte a regényíró figyelmét) a betyárromantika népies formájában talált teljesen magyaros ízű kielégítésre.” Az irodalmi adatok részletes felsorolását a szabadságharcig I. Dömötör Sándor „A betyárromantika” c. tanulmányában (2. közl., *Ethn* 1930. 103—113). A bűnbánó, a rendezett emberi társadalomba (bár későn) visszavágyó betyár figurája azonban a népies iránzatnak legfeljebb a korai szakaszában gyökerezhet (l. pl. a „megtérő Zöld Marci” történetét Wándza Mihály „hamis érzelmeiktől” áthatott, 1817-ben nyomtatásban is kiadott darabjában, vö. Dömötör i. t. 106), mert a későbbi szakaszban már a fennálló társadalmi renddel többé-kevésbé tudatosan szembehelyezkedő, de lovasias és nagylelkű, gazdagot kifosztó, szegényt segítő betyár típusa válik uralkodóvá, főleg Gaal József Zöld Marci-történeteiben s ezek nyomán (l. uo. 108—111). Petőfi szegénylegényei inkább ezzel tartanak rokonságot, de el is különülnek tőle: a költő szabad életformájukat, függetlenségüket hangsúlyozza, s ezzel összefüggő tulajdonságaikat: vakmerőségüket, gyorsaságukat és hetyke önérzetüket emeli ki; igazságosztó szerepük a háttérbe szorul. (Vö.

Pándi 233: „Petőfi betyárai általában jellem- és temperamentumbeli kiválóságokkal tűnnek ki: ez az, amit a költő rokoninak érez bennük, s amiért azonosulni tud velük.”) A *Fürdik a holdvilág az ég tengerében* . . . hőse e tekintetben kivétel (vö. Sötér 115, 124; Pándi „negatív betyár”-nak nevezi, 256); ez nyilvánvalóan a feljebb említett önkifejező szándék következménye. Ebben az összefüggésben figyelemre méltó, hogy a vers „haramjá”-ról szól, s ennek szinonimái közül a „betyár” megjelölés az, amely Petőfi költészetében mindig pozitív és egyre összetettebb népi figurát jelent (vö. erről Kőnczei Ádám meggyőző fejtegetéseit: „Ez még nem népballada.” NyIrTudKözl 1962. 330—331; NB. a „betyár” szó Petőfinél — jól datálhatóan — 1844 nyarán, *Az alföld*-ben fordul elő legkorábban, l. 169. sz. jegyz., → 342).

A feltehető irodalmi hatásnál fontosabbnak érezzük a népköltészeti ösztönzést. Ezt kell feltételeznünk az egész versbeli helyzetet meghatározó motívumban: az anya bűnbánó megszólításában. Thaly Kálmán a „Szencsey-daloskönyv”-ből idéz egy 1688-ból való, egy halálra ítélt jegyző nevében szóló versezetet, melyben az alábbi strófa fordul elő:

Szülém-asszony édes anyám,
Intésedet nem fogadám,
Sok sírásodat nem szánám —
Jaj édes anyám!

(„Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok . . .” Bp. 1864. I. 243; Dönmötör Sándor nyomán idézi Pándi is: 255). Ez a motívum később is inkább rabénekekben gyakori (vö. Vargyas Lajos: „A magyar népballada és Európa.” Bp. 1976. II. 741—744, főleg 743), de népballadákba is bekerült mint „az akasztófa alatt álló betyár utolsó intelme” (Terbe 21). Bogár Imre balladáját hozzák fel példának (Dönmötör i. t. I. közl. Ethn 1930. 11., ill. Pándi 256; NB. Bogár Imrét 1862-ben végezték ki, tehát balladája mintegy két évtizeddel Petőfi verse után keletkezett, maga a szöveg azonban „nyilvánvalóan korábban kialakult, Bogár Imre neve csak utólag illeszkedett bele” — vallják népballada-kutatóink, vö. pl. „Magyar népballadák.” Vál. és jegyz. ell. Kriza Ildikó. Bp. 1976. 635), ebben és más újabb típusú népballadánkban az elítélt betyár így szól az anyájához:

„Édes anyám voltál,
Mért nem tanítottál?
Gyöngye fának ága voltam.
Könnyen hajlíthattál.”

(„Magyar Népköltési Gyűjtemény.” Gyűjtötte és szerk. Sebestyén Gyula. VIII. k. Bp. 1906. 225. Vö. még „Röpülj, páva, röpülj.” Magyar népballadák és balladás dalok. Sajtó alá rendezte Csanádi Imre és Vargyas Lajos. Bp. 1954. 330, 326.) Még közelebbi megfelelője Petőfi versének egy az efféle betyárbúcsúztatókban és rokon műfajú darabokban igen elterjedt vándorstrófa, melyben az énekes (akárcsak az idézett XVII. századi versrészlet hőse) nem anyját, hanem saját magát illeti szemrehányással, hogy nem hallgatott rá. Petőfi ezt is ismerhette: egyik változata előfordul már Erdélyi János „Válogatott népdalok” c. gyűjteményében (Pest, 1857. 170):

Édes anyám sok szép szava,
Mit meg nem fogadtam soha!
Megfogadnám még valaha,
De fel nem találok soha.

(Vö. még Dönmötör i. t. 23.)

Fogadtatás

Horváth (550) egy B. jelű szerző „Néprománc”-ában, mely a PDI 1844. őszhó (okt.) 27-i számában (58.) jelent meg, már a *Fürdik a holdvilág*... hatását tételezi fel.

Magyarzatok

- 5 *Baltája nyelére támaszkodva*: a betyárok fegyvere a pásztorok (kanászok, juhászok) ősi szerszáma, a gallyazásra, bozótirtásra, farkasok elleni védekezésre használt, mai közismert változatánál sokkal hosszabb nyelű, keskenyebb fokú balta volt; tehát támaszkodni is lehetett rá. A pásztoroknál a XIX. században (földesúri tilalmak folytán) a bot váltotta fel. Alátámasztják ezt a jelentésmódosulást a szótári értelmezések is. Az „Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár” I. kötetében (szerk. Szabó T. Attila. Cluj-Kolozsvár, 1976. 561) felsorolt, 1611—1763 közötti adatok a jegyzet szerint egy kivétellel „hosszú nyelű, fokoszerű kézfegyverre” vonatkozhatnak. Újabb források ezzel szemben kizárólag rövid nyelű kéziszerszámként értelmezik (pl. Balagi Mór: „A magyar nyelv teljes szótára.” Pest, 1873. I. 65; CzF I. 402; ÉrtSz I. 401). Kép: Kresz Mária: „Ungarische Bauertrachten (1820—1867).” Berlin—Budapest, 1957. 74b tábla: egy „Erdő-Kövesd”-i, Heves megyei pásztor hosszú nyelű fokossal vagy baltával (egy 1855 körül Párizsban megjelent kiadványból, I. szövegrész 161); ill. VU 1869. 20. sz. 268. (Baltájára támaszkodó pásztor rajza.)

Szövegváltozatok

Fel kell hívunk a figyelmet arra, hogy a költő halála után megzenésített s országszerte elterjedt nótává vált dal szövege többé-kevésbé folklorizálódott, és olyan szövegvariánsok váltak szinte általánossá, melyeket a Petőfitől származó eredeti források nem igazolnak. Ilyen szövegromlás következménye többek között „az *éj* tengerében” és a „*Fokosa* nyelére” változat. (L. „Népies dalok.” Szerk. Kerényi György. Bp. 1961. 151; „Alföldi népballadák.” Gyűjtötte Kálmány Lajos. Sajtó alá rendezte Ortutay Gyula. Bp. 1954. 32a és b sz. szöveg, vö. a jegyzettel is: 245—246. stb.; Terbe 40—41; vö. még Faragó József cikkével: „Petőfi verséből — székely népballada.” *Igaz Szó* [Bucuresti] 1960. 9. sz., szept. 452—456.)

C: PDI *Néprománc*. VI *Néprománcok*. [a ciklus címe] I. [sorsz.]

- 2 PDI VI középeben;
- 3 PDI Sűrű
- 6 PDI dolgokra?
- 7 ŐK2b anyam, [sh.] PDI akartad —
- 8 PDI szavadat!
- 12 PDI utasok
- 14 PDI hagynám [kp. n., sh.] lehel! — [az „l” sh.]

Fordítások

Dux Adolf: „Volksromanze.” Pannonia (Pressburg) 1846. 3. sz., jan. 10.: 12 (vö. Kiss J., TanPet 180); Dux önálló fordításkötetéből kimaradt; Vilney 54—55. (mint magyar népdal, Petőfi megnevezése nélkül); Kertbeny 345—346.

Kézirat

PIM — P-an. P. 34/1. sz., 25×20 cm méretű, 2 összefüggő zöldes színű fólió 1—3. lapján, mottóval, *Petőfi*. aláírással. (L. 5. sz. mell.) A 4. lapon a *Dal a pipáról és más egyébről* c. vers olvasható, ugyancsak *Petőfi*. aláírással. Mindkét vers Petőfi keze írása. Az utóbbi vers szövege ceruzával át van húzva.

A kézirat Császár Ferenc hagyatékából, az „Aradi Vészlapok” c. jótékony célú album szerkesztési irataival került elő. (Az albumról l. a [*Virtt a kikirics...*] c. vers jegyzetét, → 216.) Ez a hagyaték, amely 1956-ban Császár Margittól vétel útján került a PIM tulajdonába (a beszerzési napló száma 1956/1092), 4 kézirategységen 8 Petőfi-verset tartalmazott, a Petőfi-szakleltár 34. sz. alatti bejegyzése sorrendjében a következőket:

1) *Vándor élet*. [Későbbi címe: *Vándorélet*.] — *Dal a pipáról s más egyébről*. [Későbbi címe: *Szezelem- és pipadal*.]

2) *Dal a szivarról*. [Későbbi címe: *Szezelem- és pipadal*.]

3) *Népdalok. I.* (Kezdősora: *Kis menyecske, szép kis menyecske...*), II. (Kezdősora: *Virtt a kikirics...*)

4) *Húú terv*. [Későbbi címe: *Füstbe ment terv*.] — *Népdalok I.* (Kezdősora: *Mi foly ott a mezőn?*), II. (Kezdősora: *Mondom, ne ingerkedjetek velem...*) (A kéziratok részletes leírását l. az egyes versek jegyzeteiben.)

Megjelenés

AV 46—47, mottóval, *Petőfi*. aláírással és — a két lap közé ragasztott táblán — a „Vándor élet” c. rézmetszettel (ennek verses illusztrációjával szolgált Petőfi költeménye). A metszet aláírásai: „Rajz[olta] Barabás. Metsz[ette] Riedel.” Ennek a metszetnek egyik, eredeti helyéről kitépelt példányát őrzi az OSzK Petőfi Ereklyetára (Fond VII. 283. sz. — A metszet fénymásolatát l. 4. sz. mell. Már Török Károly szóvá tette, hogy a metszetet mint Petőfi költeményének forrását újból meg kellene jelentetni, vö. „Petőfi egy pár elfeledt verse” c. cikkével, FöyL 1874. jan. 16.: 52—53).

VI 115—117; ÖKI 172—174; ÖKzab—3 I. 238—240. A gyűjteményes kötetekben az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezőssel. — Az AV-ban közölt mottót Petőfi a VI sajtó alá rendezése során elhagyta (nem került be az ÖK-kiadásokba sem); hasonlóan járt el több más költeményének eredeti jelgójével is (l. erről Bev., → 123).

Egyk. úk.: Tatay: KSz 427, a „Festő költemény” c. fejezetben.

A verset tartalmazó kéziratot Petőfi feltehetőleg 1844. márc. közepe és húsvét (ápr. 7—8) között adta át az „Aradi Vészlapok” szerkesztőjének. (Az almanachra, Petőfinek mint munkatársnak a vállalkozással való kapcsolatára, az albumba szánt versei átadásának valószínű sorrendjére, ill. időpontjára és a kiadványban megjelent Petőfi-versekre nézve l. a [*Virtt a kikirics...*] c. vers jegyzetét, → 216—218.)

Keletkezés

Petőfi, mint az „Aradi Vészlapok” c. almanach létrejöttének körülményeiből és a Császár-hagyaték Petőfi-anyagából kikövetkeztethető, még 1844 kora tavaszán felkereste a kiadvány szerkesztőjét néhány versével (köztük a *Vándorélet*-tel), hogy közlésre ajánlja őket (l. 132. sz. jegyz., → 218). Ez március közepe tájától kezdve húsvétig történhetett (amikor a költő Dunavésére utazott, l. 139. sz. jegyz. → 249), de ennek a költeménynek (és a vele

egy kéziratra írt *Dal a pipáról s más egyébről* címűnek) az esetében inkább március vége—április eleje felé, mert ez az album egyik mellékletéhez készült afféle „verses illusztráció”-ként (l. az alcímet); erre a feladatra pedig nyilván a szerkesztő kérte fel a költőt, s első jelentkezésekor adhatta oda neki e célból Barabás Miklósnak a kiadvány számára felajánlott vagy átengedett (egyik festményét reprodukáló) rajzát. A versnek tehát (melyet Petőfi a fentiek szerint az ŐK-ben Pestről keltezett) e két időpont: az első jelentkezés és a kézirat átadása között, március vége felé kellett keletkeznie.

Barabás Miklóst (1810—1898), az ekkortájt már elismert festőművészt és felkapott portréfestőt valószínűleg Császár kérte fel az albumhoz való hozzájárulásra. A művész a szóban forgó rajzot hamar elkészítette, hiszen Petőfi már ennek az alapján dolgozott. Amikor Császár ápr. 7-én kelt sajtóközleményében (l. 132. sz. jegyz., → 216) megemlítette, hogy a kiadvány „műmellékletekben sem fog szűkölködni”, ezt már nyilván Barabás rajza birtokában tette. (A mellékletek száma az AV-ban, a „Vándor élet” c. metszettel együtt, összesen 4.) Mint Barabás munkáinak saját kezű jegyzékéből kitűnik, a művész ez idő tájt almanachokba, divatlapokba több tsurajzot adott kisebb-nagyobb összegekért (l. a jegyzék lent idézett közléseit) a „Cigány család”-ról készített rajznak azonban ebben nincs nyoma; ennek feltehetően az az oka, hogy Császár felhívása értelmében (vö. 132. sz. jegyz., → 216) a jótékony célra adott munkáért nem fogadott el tiszteletdíjat.

Az eredeti kép, amelyről a rajz készült, az előző, 1843. évi „Egy utazó cigány család Erdélyben” c. olajfestmény volt (l. Barabás munkáinak időrendi jegyzékében az 1843. évi 825. sz. tételt, itt a 360 conv. [pengő] forintos eladási ár is szerepel; vö. „Márkosfalvi Barabás Miklós önéletrajza.” Bev. és jegyz. ell. Biró Béla. Kolozsvár, 1944. 251. és Szendrey János—Szentiványi Gyula: „Magyar képzőművészek lexikona.” I. k. Bp. 1915. 100. — Ne téveszszük össze az ugyanabból az évből való „Vásárban induló olái család” c. kompozícióval!). Barabás ezt a képét felküldte az 1843. évi bécsi műegyleti kiállításra. Ott mérsékelt elismeréssel fogadták, a műkritikusok „karikírt”-nak, azaz torznak, gúnyosnak érezték; — mint a magyar szemleíró megjegyzi, alighanem azért, mert nem ismerik jól a magyarországi cigányokat (l. RPDl 1844. jan. 7.: 26; Hond 1843. II. 3. sz., júl. 22.: 84; — ill. PHirl 1844. júl. 11.: 473, az újdonságíró visszatekint Barabás 1843-ban kiállított festményének fogadtatására). Maga Barabás is említi, hogy kifogásolták a figurák szedett-vedett ruházatát, és meggyőzően cáfolja a vádat (Hond i. h. 80—82). 1843. nyarán a pesti műegylet kiállításán is részt vett e festményével (l. „A pesti Művészeti Egyesület által 1843 [ban] kiállított művek lajstroma.” Pest, [1843.] 118. sz. „Barabás Miklós, Pesten. Utazó cigány család Erdélyben”). Itthon nagyobb sikere volt, és Barabást e képe nyomán mint „a magyar nemzeti életkép” megteremtőjét kezdték emlegetni (l. Hoffmann Edit: „Barabás Miklós.” Bp. 1950. 38—39). A kép még elkészülése évében elkelt, gróf Fáy István „máltai lovag” vásárolta meg családi gyűjteménye részére (Hond 1843. II. 24., sz. dec. 16.: 772); jelenlegi lelőhelye ismeretlen.

A kép első (s tudtunkkal egyetlen) reprodukciója az a rajz, amelyet maga a művész készített az „Aradi Vészlapok” számára. Tudtunkkal ez sem maradt fenn, csak a kiadványban megjelent metszet őrizte meg. Ismerünk viszont egy, közvetlenül a festményről készült, igen aprólékos szóbeli leírást. Ugyanis Nagy Ignác az Élk 1844. évi 1. számában közölte, „A koldusbíró” c. „népéleti rajz”-ában (a festmény és a művész említése nélkül) meglepő módon Barabás utazó cigánycsaládját vonultatja el Pest határában, a soroksári vámnál, a címszereplő előtt, aki aztán — küldetésének megfelelően — távozásra bírja a nemkívánatos konkurrenciát. (Ez az életkép-féle a szerző „Torzképek” c. gyűjteményének 4. részében is megjelent: Pest, 1844. 135—

165.) „Tűgész vándorló cigánycsalád érkezik” — így kezdődik a leírás, melyből csak egy kis részletet, az öreg cigány bemutatását közöljük az azonosság szemléltetésére (vö. a 4. sz. melléklettel): „A lovon kedélyes arckifejezéssel ül az öreg dáde, hegyes fejér szakállal s bajusszal [...]; fejét viharrongált bárányszőr-sipka, mellét s hátát pedig vörös mellény takarja, mely kimondhatatlanul rongyos ugyan, de mégis vörös mellény! Öltözetének kimondhatatlan része csak terdeig ér, s olly foszlányos, hogy sem nevét, sem kelméjét nem merjük meghatározni. Bal kezével a bozontos ló sörényébe kapaszkodik a dáde, jobbával pedig gyöngéden szorit magához egy mindenféle posztószélbe takargatott kis purdét” stb. (Élk 1844. I. sz. [jan. első fele] 51.) A leírás végig ilyen gondos, a legkisebb részletekre kiterjedő; színekre is többször utal; bizonyos tehát, hogy az 1843-ban Bécsben és Pesten is kiállított festmény nyomán készült, s egyben annak bizonyítéka, hogy a művész az eredeti kép pontos másolatát készítette el a Császár-féle vállalkozás részére. A leírás a mi szemünkben azért különösen érdekes, mert Petőfi verses feldolgozásának prózai pendantja, néhány hónappal korábról. Feltehető, hogy a költő ismerte (a folyóirat következő, 1844. évi 2. számában népdalai jelentek meg, l. a *Kis furulyám szomorúfűz ága*... c. vers jegyzetét, → I. 457), de verse tömörségében is jellemzőbb, hitelesebb, életszerűbb, mint Nagy Ignác szárazon humorizáló, a rajzot szolgálai követő, terjedős leírása.

A rajzról egy bizonyos Riedel készítette a kötetbe ragasztott fametszetet. „A negyvenes évek fametszője — olvassuk Dezsényi Béla »Az első magyar képes hetilap« c. tanulmányában — a Nürnbergből beszármazott Riedel Károly Ágost, aki a Trattner—Károlyi-féle kiadványokat látta el »nem nagyigényű« fametszetekkel.” (MKsz 1940. 32.) Úgy látszik azonban, hogy a megbecsült mesterek közé tartozott: az Élk-ben éppen ez idő tájt (1844. júl. 24.: 113) „derék művésznünk”-ként említik.

Az almanachban a metszet és a hozzá tartozó költemény címe azonos. Kérdés, hogy a rajz és a verses illusztráció összetartozását jelző közös cím kitől származott: Barabás adta-e beküldött rajzának (mely, mint láttuk, nem maradt fenn), vagy a szerkesztő leleménye volt a festmény (és a rajz?) említett hosszú eredeti felirata helyett? Vagy a költő adott versének önálló címet, s ez került aztán a metszet alá? Ez az utóbbi magyarázat látszik a legvalószínűbbnek: az előbbi feltevéseket semmilyen konkrét adattal nem tudjuk alátámasztani, Petőfi azonban mindvégig sajátjaként kezeli (a kiadásokban is megtartja) a címet, amely egyébként valóban a „vándor élet” mozgalmas, eleven rajza, sokkal inkább, mint Barabás műve (l. alább). A metszetre, mely — a többi képmelléklettel együtt — bizonyosan csak jóval Petőfi versének keletkezése után, valamikor a nyár végén készült el (l. 132. sz. jegyz., → 217), feltehetően a kötet szerkesztése során tették rá a Petőfi-vers címet.

Petőfi versének alcíme a VI-ben csak ennyi: (*Képhez.*). Később, az ÖK I-ben már pontosabb meghatározást ad: (*Barabás rajzához.*) Ez az utóbbi is arra mutat, hogy a költő a metszet céljára adott *rajz* alapján készítette versét; de nem lehetetlen, hogy látta magát az eredeti festményt is, hiszen az — mint láttuk — 1843 nyarán (pontosabban július—augusztus folyamán) Pesten is ki volt állítva, akkoriban pedig Petőfi többnyire éppen a fővárosban tartózkodott (l. 94. sz. jegyz., → I. 430—431). A mű természetes ábrázolásmódja (akár látta az eredetit, akár nem) megnyerhette a tetszését; erre Barabás említett védekezéséből is lehet következtetni, amelyben azt fejtegeti, hogy ő „természeteszerűleg” festett, s egy utazó cigánycsaládot galámba nem öltöztethetett; sőt erre a valóságtól elrugaszkodott művészetszemléletre jellemző példaként említi a bécsi „Humorist” egy megjegyzését, melyben azt kifogásolták, hogy „Légyott” c. almanachrajzában az udvarlót pipával a

szájában ábrázolta (Hond 1843. II. 3. sz., júl. 22.: 80—82). Éppen azért valószínű, hogy Petőfi (akinek — véletlen, de jellemző tárgyi egyezés! — elsősorban a „pipa” miatt gyűlt meg a baja Császár Ferencsel, l. 136. sz. jegyz., → 240) e rajz verses illusztrálásának feladatát szívesen vállalta. Mint az elkészült költemény mutatja, kedvvel is végezte el: a metszet és a vers összevetéséből megállapítható, hogy — a kötőfékszáron vezetett „vén, kehes” lőtől a meszelő nyeléig — a költészeti nyelven aprólékos és érzékletes leírást adta Barabás művének. (Még a főszöveg „zöld erdő”-je és a rajz egyetlen fája közti eltérés is csak egy későbbi igazítás következménye: Petőfi a kéziratban még „erdővég alatt” vonultatja el a cigányokat, l. a Szövegváltozatok 8. sorát; a tetszetősebb „zöld erdő alatt” fogalmazás a VI-ben jelenik meg először, ahol képmelléklet már nincs.) A bevezető humoros felkiáltás és a hangulatos befejezés szerves egységbe fogja össze a képen egy kissé széteső csoportot, s a költő a látható és rajzban ábrázolható dolgokat a képzőművész számára hozzáférhetetlen adatokkal egészíti ki: az izmos legény „izzad” a gebe nógatásában; a rajkók „szörnyű éneket” pityeregnek; nagyapjuk „hátra-hátra rúg”; a pipafüst „szemet rág s fojtja a tüdőt”, a szél pedig „olyan dolgokat” sűg a vándorok fülebe, hogy megremeg a lábszárak is. Az egész előadást együttérző humor szövi át, azé a Petőfié, aki hat évig tartó vándorlásai során nemcsak hogy sűrűn találkozhatott cigánykaravánnal, de maga is osztozott a cigányok hányatott sorsában: átélte s elszenvedte a vándorélet minden viszontagságát.

Feltehető, hogy sem a naturalista kidolgozás, sem Petőfi együttérzése nem nyerte meg a finnyás és „az alsóbb néposztályokkal” szemben elfogult szerkesztő tetszését. De éppen mert a vers sorról sorra a rajzot követte, az pedig az ünnepelt Barabás műve volt, egészében nem utasíthatta el, csak egy-egy kifejezésébe kötött bele. Császár szerkesztői beavatkozásairól az eredeti kézirat előkerülése óta pontosabb képet alkothatunk. Felhasználjuk ehhez a Császár-hagyaték többi Petőfi-kéziratának ilyen vonatkozású adatait is.

A *Vándorélet* egyetlen eredeti kéziratában előforduló érdemi változtatások közül az egyik bizonyosan a szerző kezével történt: az 58. sorban az eredeti „farba rugnak” kifejezést maga Petőfi húzta át és helyettesítette az „elfelednek” szóval (V. Nyilassy Vilma tehát téved, amikor ezt a javítást Császárnak tulajdonítja, l. „Dal a pipáról s más egyébről” c. tanulmányát, PIMÉvk 1959. 152). Ez került az AV-ba is. Mivel azonban a költő a VI-ben (és az ÖK1-ben) „fumigálnak”-ra módosította, végül pedig — az ÖK kétkötetes kiadásában — éppenséggel az eredeti „farba rugnak”-hoz tért vissza (l. Szövegváltozatok), kétségtelen, hogy a kéziratban — ha saját kezűleg is — a szerkesztő kívánságára, kényszerűségből hajtotta végre a „szelidítést”. (Erre, ha nem tévedünk, még húsvét előtt, a vers bemutatásakor került sor Császár szerkesztői szobájában.) Lényegében ugyanez történt a *Dal a pipáról s más egyébről* c. verssel (végleges címe: *Szevelem- és pipadal*), csakhogy abból a Császártól ösztönzött (megkivánt?) átírás folytatán szinte már egy — Petőfitől később ugyancsak elvetett — új versváltozat keletkezett (l. 136. sz. jegyz., → 240). — A *Vándorélet* 33. sorában a szerkesztő az eredeti „bagóz” szót később világosabb színű tintával áthúzta, és föléje „csihol” szót írt (ez bizonyosan nem Petőfi keze írása!); ez a „szalonképesebb”, de színtelemből, laposabb kifejezés került be az AV közlésébe is. A kötetekben ezúttal is az eredeti szöveggel találkozunk (*Ki bagóz* stb.). Arra, hogy Császár az AV szerkesztése során más szerzők műveihez is önkényesen hozzányúlt, V. Nyilassy Vilma Tompa egyik versével kapcsolatban hoz tanulságos példákat (i. t. 153).

Petőfi feltehetően levonta magában e szerkesztői kötőzkodések tanulságát, ha nyíltan egyelőre nem is emelhetett szót ellenük (a cigányok „bagózását”

pl. éppen olyan joggal védhette volna, mint Barabás a bécsi kritikuskokkal szemben az „utazó cigánycsalád” rongyos ruházatát): ebből az esetből, melynek során a konzervatív ízlés avultságát s egyben makacsságát a saját bőrén érezhette, egész költői pályafutását befolyásoló hasznos tapasztalatokat szűrhetett le.

Császár beavatkozását kell látnunk azokban az esetekben is, amikor nem magában a Petőfi-kéziratban, hanem a kézirat és az AV közlése között állapíthatók meg olyan jelentősebb (fogalmazásbeli) eltérések, melyeket Petőfi a későbbi közlésekben nem vesz figyelembe. Ilyen fordul elő a *Vándorélet* 30. sorában, ahol a „meglapulnak szépen a fiuk” eredeti szöveget az AV-ben „meglapulnak a tüzes fiuk” váltja fel. Ez tudatos igazításnak látszik, s a szerkesztőtől eredhet, mert Petőfi a kötetekben megmaradt az eredeti szövegénél. (Ha Petőfi esetleg a korrektúra során maga változtatta volna meg a szöveget, miért tért volna vissza a korábbi fogalmazáshoz? Egyébként nem valószínű, hogy a több tucat szerző maga korrigálta volna műve nyomdai levonatát.) Ideszámíthatjuk a *Vándorélet* 34. sorának „fölgöt” szóalakját az AV-ban, mely valószínűleg ugyancsak Császár módosítása volt az „e” hangzó ötszöri ismétlődésének kiküszöbölésére. (Petőfi később ezt sem vette figyelembe.) Hasonló eltéréssel találkozunk a *Mi foly ott a mezőn* . . . 6. és 7. sorában is: az előbbiben az AV a kézirat „Habjai mentében” sorát „A patakok mentében” szöveggel helyettesíti, a következőben pedig az eredeti „rózsa fejlík” kifejezést „rózsa nyílik”-kel cseréli fel. A kötetekben a költő egyik módosítást sem fogadta el.

Az AV-ban keletkezett szövegváltozatok közt elvéve olyan is akad, amelyet Petőfi később jóváhagyott. Ilyen a *Vándorélet* 36. sorában a „paprikában főtt” szóalak (a korábbi „nőtt” helyett), melyet a költő később is megtart. Ez a javítás — ceruzajárással — már a kéziratban is ott van, s nem is biztos, hogy Császártól való: talán a nyomdai kézirat letisztázása során eszközölték (a szerkesztői iratok közt fennmaradt nyugtából ítélve Lauka Gusztáv végezte a másolást, l. PIMÉvk 1959. 150). Valószínű, hogy ezáltal Petőfi elírásáról van szó, hiszen a „paprikában nőtt” kifejezésnek nem is tudunk elfogadható értelmet adni. A *Füstbe ment terv* utolsó előtti sorában a végleges szöveg „csügtem” szóalakja — a kézirat (*Hű terv*) „függtem”-je helyett — ugyancsak az AV-ban tűnik fel először („csügtem” változatban).

Összefoglalva a fentieket, megállapíthatjuk, hogy Császár az almanach szerkesztése során mind közvetve (ráhatással), mind közvetlenül (saját kezű átrással) érvényesítette esztétikai nézetait, ill. ízlését; Petőfi azonban, ha kényszerűségből engedett is, a saját kötetekben minden lényeges esetben kitartott elképzelései mellett.

De a vers szövege Császár beavatkozásától függetlenül is változott: Petőfi 1844 tavaszán — nyarán (már miután az AV-ba szánt szöveget a szerkesztőnek átadta), a VI sajtó alá rendezése vagy letisztázása során (l. erről Bev. → 123) néhány helyen igazított rajta. Ekkor lett az említett „erdővég”-ből „zöld erdő” (8. s.), az „asszony, férfi, lány”-ból a ritmikailag jobb „férvj, menyecske, lány” (31. s.), ekkor maradt el a mottó stb. A versnek a főszóvegben közölt végleges változata tehát csak ekkor alakult ki.

A költeményhez Petőfi eredetileg Szigligetitől választott mottót (szövegét l. a Szövegváltozatok közt). Ezzel jelent meg a vers az AV-ban; a későbbi közlésekből azonban elmaradt. (A VI szerkesztése során hasonlóan járt el Petőfi más versek jelisével is, l. Bev. → 123.) Ez a néhány sor, melynek közelebbi forrását a költő nem jelölte meg, „A nagyidai cigányok” c. 3 felvonásos eredeti színműből való, melyben az I. felvonás 3. „jelenés”-e — afféle erdei cigány életkép — a Petőfi-idézte (tánckísérettel előadott) dalbetéttel kezdődik. Ennek teljes szövege:

Szabad az életünk
 Adót nem fizetünk,
 Lakunk még nem omolt
 Ránk, mert az égi bolt!
 Hazánk Magyarország,
 Vagy az egész világ!
 Ősünknek fénye ő!
 A híres Pharaó!
 S ha nincs ma mit ennünk,
 Holnap tovább megyünk.

(L. OSzK — Színháztört. Oszt., N. Sz. N. 54. sz. szöveggönyv.) A zenét a bemutató előadás színlapja szerint Szerdahelyi József szerezte (l. uo. a színlapgyűjteményt).

Szigligeti darabját 1842. okt. 16-án mutatta be a Nemzeti Színház, s aztán még 5 ízben játszották: nov. 6-án, 13-án, dec. 18-án, 1843. febr. 28-án és 1844. febr. 11-én. (L. Bayer József: „A magyar drámairodalom története.” Bp. 1897. II. 459.) Petőfi tehát, mint életrajzi adataiból következtethető, egyik előadást sem láthatta; de feltehetőleg játszott a darabban Kecskeméten, a Szabó József-féle társulat tagjaként, 1843. márc. 13-án (vö. Fekete: PVsz 78); így maradhatott meg emlékezetében a dalbetét szövege.

Petőfi a fentiek szerint felkészre, előtte fekvő rajz nyomán írta költeményét, s amit a grafikus ábrázoláshoz hozzatett, azt saját tapasztalataiból, emlékeiből merítette. Olvasmányélményeknek tehát sem a vers létrejöttében, sem kidolgozásában nem lehetett számottevő szerepük. Ezért legalábbis erős fenntartással kell fogadnunk a *Vándorélet* világirodalmi „előzményeire”, „forrásaira” vonatkozó különféle feltevéseket: Lenau: „Die drei Zigeuner”, Eichendorff: „Die Zigeunerin” c. versét említi ilyen összefüggésben Dukony Mária „Az Alföld a német irodalomban” c. tanulmányában (Bp. 1937. 25); vö. még Laban Ferdinand: „A prosopopeia Lenaunál és befolyása Petőfire.” (Kolozsvár, 1882. 12); „Kétségtelen, kissé Lenau cigányainak rokonai ők — jegyzi meg a *Vándorélet* hőseiről Sötér (118) —, de Petőfi számára nem holmi életfilozófia tanulságait személyesítik meg, hisz nincs mit tanulnia tőlük, mint Lenaunak — annak az életnek részesei ők is, melyben Petőfi oly mélyen megmerült, s melynek emlékeit, élményeit most a nemzeti költészet forradalmi témává avatja.” — Imre S. (II. 333) Burns „Jolly beggars” c. költeményével veti össze a Petőfiét. — Talán csak a Béranger-re való utalásnak van némi alapja, de éppen Hankiss János, aki a francia költő hatását Petőfi költészetében mindeddig a legmegbízhatóbban térképezte fel, a *Vándorélet*-ről szólva igen óvatosan fogalmaz: hangsúlyozza, hogy ebben „az utolsó két sor van csak a bohème-filozófiának szentelve” (uo. 10); szerinte „a *Les Bohémiens* és a *Les contrebandiers* költője [...] a *Vándorélet* kitűnő leíró művészenek csak általános hangulatot s derült, a nyomornak fittyet hányó életfelfogást adott”. (Hankiss 7—8.) Szerintünk még ez is túlzás: Petőfi ugyan feltehetőleg már Debrecenben olvasgatta Béranger-t (l. 114. sz. jegyz., → 147), de a francia költővel való elmélyültebb foglalkozás félreismerhetetlen nyomai csak a szóban forgó vers keletkezése utáni, 1844. május—júniusi dunavecsei termésben mutathatók ki (l. 155. sz. jegyz., → 299—301).

Fogadtatás

A költemény fogadtatásának legkorábbi adatait az „Aradi Vészlapok” c. almanach szerkesztőségi anyagában fennmaradt kézirat, ill. az abból levon-

ható tanulások szolgáltatták. Ezekről mint a vers szövegtörténetének dokumentumairól feljebb, a Keletkezés c. fejezetben adtunk számot.

A költeménynek két felületes említésével találkozunk az AV sajtóvisszhangjában. Az Ungar c. pesti német lap 1844. okt. 14-i számának mellékletében „Frigyes” aláírással feltehetőleg Szarvady Frigyes dicséri — a met-szetet, s azt hiszi, hogy ez készült a vers nyomán (l. Kiss J., TanPet 106—107). Ugyancsak az album képanyagáról szólva a Nemzeti Ujság okt. 30-i, 70. számának szemleírója csak annyit jegyez meg, hogy Barabás képét „Petőfi hasoncímű szeszélyes versezete” kíséri.

A verset egykorú jegyzőkönyvi adatok szerint a soproni evangélikus líceum diáktársaságában ismételten szavalták (Bodolay 454).

Magyarázatok

- 1 *Szent Kleófás!*: Kleofás a Biblia szerint Krisztus anyjának sógora, az ifjabb Jakab apostol apja volt. A névnek más, hasonló funkciójú, felkiáltásban való, egykorú vagy korábbi irodalmi előfordulására nincs adatunk.
- 4 *oláhcigány*: „a leginkább Erdélyből származó”, faluról falura vándorló, sátorban lakó cigányokat nevezték így (l. pl. CzF IV. 1020), s mint feljebb említettük (→ 231), festményének címében maga Barabás is utalt rá, hogy „Erdélyben” vándorló cigányokat ábrázolt.
- 14 *gabanc*: tájszó (alakváltozata „gabancs” vagy „gabbancs”), kb. a. m. gebe (gírhes, sovány, agyonhajszolt ló), l. MTsz, CzF, EtSz stb.
- 14—15 *a csikófogat* | *Ethullatta*: a csikófogak a fiatal ló váltó- vagy tejfogai, számuk 24 (méncsikóban 28). A csikófogakat az állandó metszőfogak 2 és fél—5 éves korig váltják fel. A fogazatból tehát következtetni lehet a ló korára.
- 20 *dáde*: cigány eredetű szó (alakváltozata „dádé”) a. m. az öreg (cigány), vénember (l. ÉrtSz, CzF).
- 21 *Óldalain*: az i itt (mint Petőfinél gyakran) „j” hangértékű, tehát nincs szótagfőlőség!
- 28 A sorvégi kérdőjel helyébe a mai helyesírás szerint pont kívánkozik.
- 36 *Tán dohányuk paprikában főtt*: ti. olyan facsaró a dohány füstje, mintha paprikás lében főzték volna meg.
- 47—48 *Illy hős népet mi sem rettetet. . . | Csak a szél! ezt megsüvegelik.* — Berze Nagy J. (39) szerint ez a két sor „egy ismerős magyar adoma” reminiscenciája, „mely arról szól, mi a cigány véleménye a szélről. (Sz. . a hideg szél nélkül.)” Az adoma teljesebb formája pedig egy, a szomszéd népek körében élő anekdota, amely szerint a cigány egymás után találkozik a hideg, a nap és a szél megszemélyesített alakjaival, de csak az utóbbinak köszön, a többitől nem fél. Ezt támasztja alá az 55. s. „szél úr” kifejezése is.
- 50 *emberségtelen*: ez a szó már Calepinus szótárában (1592) előfordul (l. NySz I. 630); találtunk adatot az UMTSz anyagában is (Erdős János hódmezővásárhelyi gyűjtése a XIX. század 2. feléből) ’önző’, ’szívtelen’ jelentéssel; valószínű tehát, hogy nem Petőfi egyéni szóalkotása.

Szövegváltozatok

A K-ban az 55—58. s., az AV-ban a 37—44. és 55—58. s. nem külön szakasz; ez utóbbiban a szakaszok a sorkihagyáson kívül bekezdéssel indulnak. A VI-ben az egész költemény egyetlen szakaszból áll, a nagyobb sorközöket

2—2 soreleji gondolatjel helyettesíti (ezeket alább külön-külön is jelezzük).
C: K AV Vándor élet. [Alcím nincs. — A cím alatt jobbra e jelmondattal:]

*Szabad az életünk,
Adót nem fizetünk,
Lakunk az égi bolt stb. [AV bolt; stb.] [L. 3. sz. mell.]*

Szigligeti.

[Ez a név az AV-ban ritkítva.]

- V₁ [Alcím:] (*Képhez.*) ÖK_{2b}. [Alcím:] Barabás rajzához). [! A kezdő zárjel sh.-ból elmaradt.] ÖK₃ [Alcím:] (Barabás rajzára.)
- 1 K Kleófás!... AV Kleófás!....
- 2 K karaván. AV karaván!
- 4 K AV oláh cigány.
- 5 AV Avagy utazási
- 7 V₁ — — Ott
- 8 K AV sorban *erdővég* alatt;
- 9 AV vén [kp. n.]
- 11 K AV Üggyel bajjal V₁ Üggyel, bajjal K legény. AV legény!
- 12 K is,
- 17 K AV erő,
- 19 AV nehezül,
- 20 AV Dade AV ÖK_{2ab}—3 egyedül:
- 21 K V₁ egy egy
- 23 K V₁ Kikidugván ÖK₃ fejsket, [sh.]
- 24 K AV éneket —
- 25 K AV legkényelmesebb. . . .
- 27 K Ugy [a szó első két betűje másból javítva] sipítanak, [a szó első betűje másból javítva] AV sipítanak,
- 28 K AV isten [kp. n.]
- 29 AV hátra-hátrarúg,
- 30 K meglapúlnak AV meglapúlnak a tüzes fiúk. [Császár igazítása? vö. feljebb: Keletkezés.]
- 31 E sorral új szakasz kezdődik! V₁ — — Megy K AV megettök *asszony*, *férfi*, K lány AV lány,
- 32 K AV után;
- 33 K <bagóz [kp. n.] [f. 1.:] *csihol*, [későbbi javítás, világosabb színű tintával; nem Petőfi írása, hanem feltehetőleg Császáré, l. feljebb] AV Ki *csihol*,
- 34 AV fölleget,
- 35 AV rág [kp. n.] AV tüdőt;
- 36 K dohányuk [A kéziratból jól kivehetően ez volt Petőfi szándéka szerint a végleges szóalak; ez az eredeti dohányok szóból van javítva, s nem ellenkezőleg; annak ellenére, hogy a versben az -ok, -ök birtokosrag általánosabb az -uk, -ük-nél.] K *nött*. [Császár vagy még inkább a másoló javította a szót ceruzával „fött”-re. Az eredeti szóalak elírás is lehet, mert Petőfi a javítást a későbbi közlésekben is megtartotta; l. fent a Keletkezés c. fejezetet.] AV *fött* ?
- 37 K Leghátul V₁ — — Leghátul
- 38 AV hetvenkedik;
- 39 AV Boldogulni
- 41 K AV roszúl; —
- 44 V₁ Nagyvitézül
- 45 V₁ — — Igy
- 46 K AV végeig;

- 47 K retteget; [a pontosvessző kettőspontnak is olvasható] AV retteget: [Lehet, hogy a főszöveg „retteget” alakja szedői elnézés következménye, mely mindvégig elkerülte Petőfi figyelmét.]
 48 K szél!(<,> [Petőfi áthúzta a vesszőt, és felkiáltójelet szűrt be helyette.]
 K AV azt
 50 AV *tul* emberségtelen;
 51 AV akad,
 53 AV lábszárak
 55 V1 — — De AV *ur* ÖK2b könnyü [sh.]
 58 K S <farba rúgnak> [az áthúzott szavak fölé Petőfi világosabb tintával ezt írta:] *elfelednek* AV S *elfelednek* V1 ÖK1 S *fumigálnak* K AV bajt!

136. SZERELEM- ÉS PIPADAL

Kéziratok

K1: PIM — P-an. P. 34/1. sz., a *Vándorélet* c. vers jegyzetében (→ 230 részletesen leírt kéziratregység 4. lapján, *Dal a pipáról s más egyébről* címmel, Petőfi. aláírással. A vers szövege ceruzával, átlósan, egy vonással át van húzva. Az autográf kézirat Császár Ferenc hagyatékából, az AV szerkesztőségi irataival együtt került elő s jutott 1956-ban a PIM birtokába (l. 135. sz. jegyz., → 230). A kézirat fénymásolatát l. PIMÉvk 1959. 144.

K2: PIM — P-an. P. 34/2. sz., 24,5 × 19,5 cm nagyságú fólió 1. lapján, *Dal a szivarról* címmel, Petőfi. aláírással. (Fénymásolatát l. 6. sz. mell.) A cím ceruzával kétszer át van húzva, föléje ugyancsak ceruzával II (római kettes) számot írtak (feltehetőleg tévedésből, az „Aradi Vészlapok” szerkesztése során, l. alább: Keletkezés). A hátlap üres. — Ez a kézirat is a Császár-hagyatékából való (l. feljebb a K1 leírását).

Megjelenés

AV 404—405, *Dal a szivarról* címmel, Petőfi. aláírással. V1 119; ÖK1 174—175; ÖK2ab—3 I. 241. A gyűjteményes kötetekben az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

A verset tartalmazó kéziratot Petőfi feltehetőleg 1844. márc. közepe és húsvét (ápr. 7—8.) között adta át az „Aradi Vészlapok” szerkesztőjének, aki a kiadványt eredetileg április közepén akarta sajtó alá bocsátani. (Az almanachra, Petőfinek mint munkatárának a vállalkozással való kapcsolatára, az albumba szánt versei átadásának valószínű sorrendjére, ill. időpontjára és a kiadványban megjelent Petőfi-versekre nézve l. 132. sz. jegyz., → 216.)

Keletkezés

Petőfinek ez a verse a fenti adatok szerint 1844-ben, Pesten keletkezett, s mivel első változatának kéziratát — a vele egy kéziratregységen fennmaradt *Vándorélet*-tel együtt — minden valószínűség szerint még húsvét (ápr. 7—8.) előtt átadta Császár Ferencnek, az „Aradi Vészlapok” szerkesztőjének (l. az említett vers jegyzetét, → 231), ezt a *Dal a pipáról s más egyébről* c. legkorábbi változatot kora tavaszi pesti tartózkodása első hónapjában, március folyamán vagy április első napjaiban kellett megírnia. Erre következtethetünk abból az adatból is, hogy Petőfi a verset, mely a V1-ben még a húsvéti hazatéréshez kapcsolódó *Füstbe ment tervet* követte, az ÖK1 sajtó alá rendezése során e költemény elé helyezte (tehát fölcserélte a két verset, l. a kötetek

tartalomjegyzékét, → 1. 158). Ennek a módosításnak csak időrendi oka lehetett (nyomdai, tördelési ok nem játszhatott szerepet, mert a két vers pontosan azonos terjedelmű): elmondtuk, hogy az 1844. évi versek elrendezése a VI-ben (s az ebben a tekintetben majdnem változatlan ÖK-kiadásokban) eleinte még nagyjából kronológiai (l. Bev., → 124). Petőfi 1846-ban, amikor az *Összes költemények* 1. kiadását sajtó alá rendezte, úgy látszik, felfigyelt erre az apró sorrendi hibára (ennek az egész pályafutása szempontjából olyan fontos 1844. évi tavasznak s kivált húsvéti hazatérésének az emlékei bizonyára mélyen bevésődtek a tudatába), és korrigálta (más ilyen beavatkozására nincs is példa az ÖK-kiadásokban). A keletkezés lehetséges *legkésőbbi* időpontjának tehát április első napjait (a költő 5—6-án indulhatott el Dunavecseire, szülei meglátogatására, l. 139. sz. jegyz., → 249), a legkorábbi időpontnak pedig — elvben — az 1844. kora tavaszi pesti tartózkodás kezdetét, március elejét kellene tekintenünk (ez utóbbira nézve l. 132. sz. jegyz., → 221): nem tudjuk bizonyítani, hogy a vers az „Aradi Vészlapok” részére, tehát az azzal kapcsolatos, március közepén kiadott felhívás nyomán készült (mint a vele együtt, ugyanazon a kéziraton fennmaradt *Vándorélet*, l. ennek jegyzetét, → 231), azaz lehetséges, hogy ezt már mint kész költeményt másolta le a kiadvány számára. Mégis, a verset ironikus humora és felszabaldult életfilozófiája olyan élesen elkülöníti a március eleji komor, halálvágyas természetű, hogy (a *Vándorélet*-tel együtt) az új, derűsebb, harmonikusabb alkotói és életszakasz előhírnökét kell benne látnunk. Megírása tehát március végére—április elejére eshetett, amikor kedvező változások egész sora éles fordulatot idézett elő a költő életében: Vörösmarty négysemközt, majd a Nemzeti Kör igazgató-választmányának márc. 27-i ülésén nagy elismeréssel nyilatkozott a fiatal költő verseiről, s ennek nyomán pozitív határozatot fogadtak el kiadásukról; Petőfi pedig jelentős összegű kölcsönhöz jutott, melynek segítségével adósságát rendezhette s megélhetési gondjait enyhíthette (l. Bev., → 115); lehetővé vált rég óhajtott hazautazása és szüleivel való kibékülése (l. 139. sz. jegyz., → 249); ugyancsak ez idő tájt állapotodott meg Vahot Imrével, hogy július 1-től szerkesztőségéje lesz a Pesti Divatlapnál (l. Bev., → 131).

A versben megénekelt kék szemű leányt a Petőfi-irodalom korábban a dunavecsei Nagy Zsuzsikával azonosította, s ezen az alapon a költemény keletkezését a dunavecsei tartózkodás *utáni* pesti időszakra, 1844 nyarára tette (Péchy: PZs 498, HP II. 482). Ezt már a Havas-kiadás bírálója „kérdéses”-nek találta (BarHP 682), Ferenczi Zoltán pedig a *Szerelem- és pipadalt*-t ki is hagyta a „Zsuzsika-versek” közül, azzal a megjegyzéssel, hogy „alighanem korábbi s inkább ötletszerűnek látszik” (FPÉ II. 13). A Császár-hagyatékként Petőfi-kéziratainak ismeretében Ferenczinél sokkal határozottabban állapíthatjuk meg, hogy a *Szerelem- és pipadal* nem kapcsolható ehhez a ciklushoz, hiszen Petőfinek az ugyancsak kék szemű dunavecsei kislánnyal való idilli kapcsolata nyilvánvalóan későbbre, 1844 májusára esett (l. 144. sz. jegyz., → 268). A fentiek szerint húsvét előtt átadott vers tehát, melynek szerkezetén, gondolatmenetén a későbbi módosítások (l. alább) nem változtattak, független a Zsuzsika-élménytől (így foglalt állást már V. Nyilassy Vilma is: „Dal a pipáról s más egyébről.” PIMÉvk 1959. 155—156). A húsvét előtt megismert, szeretett és a költő szerelmét viszonzó kék szemű leányról e versen kívül semmit sem tudunk; valószínű, hogy csak képzelt alak volt, akit egy szeszélyes ötlet, a pipázás és a szerelem újszerű költői összekapcsolása hívott életre (ennek és általában a pipadal-típusnak irodalmi előzményeiről l. az alább következő összeállítást).

Számos adattal igazolható, hogy Petőfi valóban hódolt a pipázás szenvedélyének, vagy legalábbis rendszeres dohányos, főként pipás (1844-ben még

feltehetőleg csak az) volt (l. erről alább az 1. sorhoz fűzött magyarázatot). A pipának, ill. a dohánynak szóló — a kék szemű leány iránti vonzalommal párhuzamosan kifejezett — vallomás tehát életrajzilag hiteles: formáját tekintve tréfás ugyan, de tartalmára nézve nem tekinthető túlzottnak.

Császár Ferenc a vers első, *Dal a pipáról s más egyébéről* c. változatát nem fogadta el, vagy legalábbis sikerült a költőt átdolgozására rábírnia: a kéziratot áthúzta (l. fent a K₁ leírását); ez a szöveg soha nem is került közlésre, mert Petőfi az AV számára átírta (így keletkezett a *Dal a szivarról* c. változat; l. fent a K₂ alatt leírt kéziratot; ez a szöveg látott napvilágot az AV lapjain), s bár önálló kötetekben lényegében az eredeti fogalmazáshoz tért vissza, ahhoz képest is módosított némileg a szövegen (egyebek közt a címet is megváltoztatta). Így alakult ki 1844 nyarán, a VI sajtó alá rendezése során a *Szerelem-és pipadal* végleges szövege.

A múlt század végén Ferenczi Zoltán az AV és a VI (ill. az ÖK-kiadások) szövege közötti eltéréseket Császár önkényes, saját kezű, „glacé-kesztyűs” szerkesztői beavatkozásával magyarázta („Szerlem és pipadal» Császár Ferenc simításában.” *PetMúz* 1891. 3. sz. 111—112., ill. *FPÉ* II. 78). Ez a felfogás a két eredeti kézirat előkerüléséig elfogadott volt a Petőfi-irodalomban. (L. még az előző kritikai kiadást is: „Az AV-beli eltérések Császár Ferenc javításai.” *VP* I. 387.) Ezek azonban cáfolhatatlanul bizonyítják, hogy Petőfi engedett a szerkesztő kívánságának vagy rábeszélésének: az elutasított változat helyett újat, Császár ízlésének megfelelőt írt. Nem tudhatjuk, hogy milyen érvekkel bírta erre a szerkesztő, de a lényeg mindenképpen az volt, hogy a pipát mint költői tárgyat kifogásolta, s helyette az előkelőbb szivart ajánlotta (a *Vándorélet* jegyzetében említettük Barabás Miklós korábbi esetét a Humorist-tal, amikor a bécsi lap műkritikusa érdekes, de jellemző véletlenségből éppen azt kifogásolta a művész „Légyott” c. rajzában, hogy a szerlemest pipával a szájában ábrázolta, l. 135. sz. jegyz., → 232—233); hiszen az erre alkalmazott változatot már hajlandó volt közölni.

Petőfi Császár érvelését és javaslatait — mint az „Aradi Vészlapok”-nak felajánlott többi verse esetében — ezúttal is csak kényszerűségből fogadta el, magában azonban fittyet hányt rájuk, sőt ez a pipát mint költői tárgyat illető kifogás (megtoldva a *Vándorélet* Császártól szorgalmazott vagy végrehajtott „szelldítéseivel”, amelyek közül különösen a „bagóz” szó mellőzése fakad egy tőről a pipaellenességgel, vö. 135. sz. jegyz., → 233) feltehetőleg végérvényesen elidegenítette tőle, sőt talán nevetségessé is tette szemében a rangjánál fogva nagy befolyással rendelkező, főúri körökben kedvelt költő-szerkesztőt. V. Nyilassy Vilma az átdolgozás körülményeit és lehetséges indítékait latolgatva arra az eredményre jutott, hogy Petőfi dacból, gúnyos szándékkal írta meg a *Dal a szivarról* c. változatot (l. i. t. 146—150); utóbb, mint láttuk, lényegében az eredeti pipás-változathoz tért vissza. Az anyagi érdek nem játszhatott itt döntő szerepet: a költő három, az AV-ba szánt verséért kapott ugyan 3 pengő forint honoráriumot (l. 139. sz. jegyz., → 247), a többi kéziratokban azonban nincs díjazásra utaló feljegyzés, feltehető tehát, hogy ezeket — köztük a „szivardalt” is — már ajándékként engedte át a jótékony célú vállalkozás számára (vö. 132. sz. jegyz., → 217). Maga az átdolgozás mint verseléstechnikai feladat aligha került különösebb fáradságába: az 1—2. sor módosításán kívül csak a címet kellett megváltoztatnia és a 7. sorban a „pipa” szót „szivar”-ral helyettesítenie. (Ezt akár Császár szerkesztői szobájában elvégezhette.) Ez az oka annak, hogy a *Dal a szivarról*-t nem tekintjük új műnek, hanem változatként kezeljük, hiszen az átdolgozás a verstest túlnyomó részét érintetlenül hagyta. Mégis lehetséges, hogy Petőfi erre a műveletre csak hosszabb tavaszi dunavecsei tartózkodása alatt vagy onnan visszatérve, 1844 nyarán szánta rá magát (ez esetben tehát az átfírt

vers külön lapon fennmaradt kéziratát is csak a nyár folyamán juttatta el Császárhoz); a „szivardal” ugyanis az AV utolsó, a kötet törzsanyagánál később kiszedett ívére került (vö. 132. sz. jegyz., → 217). Az új kéziratban a vers címét áthúzták, és II számot írtak a helyébe (I. fent a K2 leírását); lehet, hogy ez pusztá szerkesztői elnézés vagy tévedés volt, de elképzelhető az is, hogy Császár eredetileg Petőfi népdalciklusába akarta iktatni a verset (I. 141. sz. jegyz., → 257), aztán — éppen a „szivar” miatt — letett róla; tény, hogy a vers végül a kéziraton törölt *Dal a szivarról* címmel jelent meg.

A verset 1844. márc. végi—ápr. eleji keltezéssel soroljuk be; az átdolgozás feltételezett idejére pedig a második dátummal utalunk.

Petőfi verse megírásához bőven meríthetett ösztönzést a magyar irodalomból. A magyar pipadalkok hosszú sorát „az első magyar szonett”: Faludi Ferencnek, a gazdag és szerzteágazó európai „dohányköltészet” első hazai reprezentánsának „A pipáru!” c. verse nyitja meg (I. F. F. „Költeményes maradványi...” 2. jav. kiad. Pozsony, 1787. 67—68, XXXV. ének; vö. Turóczi-Trostler József: „Faludi és a gáláns költészet. I. A pipáru!” It 1938. 57—64. és Turóczi-Trostler: MIVI I. 369—376); irt illet Kőlcsey Ferenc (1826), Kisfaludy Károly (1827), Gaal József (1836), Sárosy Gyula (1836., ill. átdolgozva 1838), a kevésbé ismertek közül Finta Károly, Petőfi pápai iskola-társa és barátja (I. „Pápai Érdemkönyv.” 13—15; Fintáról I. Hatv² I. 359, 464); ide sorolható Garay János „Kandalló dal”-a is, amely a RPD1 1844. febr. 15-i számában jelent meg (13. sz. 197—198., ill. GJÖM I. 282), ebben felhívja a kandalló mellett koccintgató magyar társaságot: bocsássanak „Sűrű, nagy füstöt” „A nagy áldomásra”; legyen ez a haza „régí borujának” jelképe, | „Melly miként e füst sötéten | Nehezült fölébe, Melly miként e füst enyészék Semmisség ürébe.” A német költészetből Petőfi Lessing, Höltz, Lenau hasonló tárgyú versét ismerhette. „A dohány egyetemes gyógyítószér — írja e költészet motívumairól szólva Turóczi-Trostler József íent id. tanulmányában — „megtisztítja az agyvelőt, elpárologtatja, elvonja az egészségre ártalmas nedveket, szemlélődésre, filozofálásra készíti az embert, osztozik magányában, könnyít mélabúján. A pipafüst az elmúlás, a földi sors, a tündérszerencse hasonlata [...]. A legtöbb dohányvers lényegében e néhány vezető gondolat vagy változata körül forog.” (L. még Zolnai Béla: „A magyar biedermeier.” [Bp. 1940.] 19.) A pipázás a hazai költészetben mint jellegzetesen magyar szokás, mint előnyös, megkülönböztető sajátosság jelenik meg: Garay János feljebb említett, 1844. évi „Kandalló-dal”-ának 1. versszaka szerint

Kályha mellett fül a német,
S kassait tobákol,
Fojtó szénnel füt, süt és főz
A nehézkes ángol;
Magyar ember kandallóba
Maga gyujtja fáját,
S versenyt szítja füsti mellett
Hosszu, nagy pipáját.

Sárosy Gyula „Népdal”-ában meg a különféle nemzetiségű kérők közt válogató lány így utasítja el a németet: „Nincs bajusza, sert iszik, *Nem pipázik*, nem erős, | A beszéde recsegős.” (AV 295, kiemelés tőlünk.) Figyelemre méltó, hogy ez a „pipázó magyar”-t dicsérő dal megjelenhetett az AV-ban, amelynek szerkesztője Petőfi „pipadalk”-át elutasította; Császár a társadalmi állását, foglalkozását tekintve hozzá közelebb álló, már ismert nevű Sárosyval nem érezte szerkesztői hatalmát, már csak azért sem, mert — mint aradi

lakostól — tőle várta az almanachnak nagy sokára elkészült bevezetését (l. 132. sz. jegyz., → 216).

A pipázás a szerelemmel is sokféleképpen kapcsolódik már a Petőfi előtti magyar költészetben. (L. erről Pándi 546.) Klasszikus példa erre Amadé közsímsert toborzódalának („A szép fényes katonának...”) 10. versszaka: „Mint tűz meggyúlt pipájában: | Úgy ég a szerelme” stb. (Vö. ennek átirat változatával, Kazinczy 1827. évi „Katonadal”-ával is: „Amint pipájában a tűz ég, | Aként ég szerelme.”) Kisfaludyt a pipa füstje a „leánykegy” mulandóságára figyelmezteti (Aurora 1828. 80—82, Szalay Benjámin álnév alatt); Sárosy szerint a „pipa mellett két viharokban | Szédület és mámor [ti. a szerelem mámor] enyész.” (Ath 1838. jún. 3.: 696.)

Maga Petőfi már 1843 nyarán, *Befordúltam a konyhára*... c. népdalában a pipatűz és a szerelmi érzés, a rágyújtás és a szerelem fellobbanása motívumait párosítja, ill. szembesíti. Csak egy lépés ettől a *Szezelem- és pipadal*-nak a pipakedvelést a szerelmi érzéssel szinte drasztikusan azonosító hasonlósora (*Szezelem én galambomat, Miként szezelem a dohányt* stb.). Ezzel pedig — tudatosan — kettős célt valósít meg: növeli a pipa és a dohány becsületét, egyúttal azonban — némileg Heinére emlékeztető módon — a szerelmi „lángolást” is degradálja (pl. azzal, hogy a pipa és a leány egyaránt a költőért „ég”). Az egymást követő különféle hasonlítások, bár előre átgondolt és pontosan kidolgozott terv szerint, logikusan kapcsolódnak egymáshoz, végül már túlbonyolítják a verset, úgyhogy első olvasásra nem is válik világossá a záróstrófa (s vele az egész költemény) értelme, ti. hogy mire utal vissza az „E kettőt”, ill. az „őket” szavakkal. Csak a gondosabb elemzés dönt a „lyányszem” és a „füst”, azaz a „leány és a pipa” javára (l. alább: Magyarázatok).

Magyarázatok

A vers szerkezetének megértéséhez csak úgy juthatunk el, ha belátjuk, hogy az utolsó sor az „egyet” (mennyet, istent) jelenti: tőle függ a költő „boldogsága”, s mivel a „lyányszem” és a pipafüst éppen olyan kék, mint a mennybolt, ezt amazokkal (ill. a leánnyal és pipával, akinek, ill. amelynek „tartózkodásai”) azonosítja.

- I *Szezelem én téged, pipáml!*: Hogy Petőfi valóban erős dohányos volt s rendszeresen pipázott, azt e helyen a vers keletkezésével nagyjából egykorú (1843—1844. évi) adalékokkal támasztjuk alá. A költő székesfehérvári és kecskeméti színész-, ill. lakótársa, Némethy György ismételtelen említi Petőfi hosszú szárú pipáját és gyakori „füstöléseit” (l. Hatv² I. 422, 430, 435); az *Egy telem Debrecenben* c. versből közsímsert adat, hogy a költő 1843/1844 telén égő pipáját szorongatva melengette dermedt ujjait; Pesten, a PDI szerkesztő-segédéként csináltatott és viselt magyaros öltözetéhez a fokes mellett a makrapipa is hozzátartozott (Vahot: Eml² 238); a *János vilézt* — 1844 végén — kis szobájában fel-alá járva, hosszú szárú pipájából füstfelhőket ergetve írta (uo. 243). A *Szezelem- és pipadal*-on (valamint az imént említett emlékező versén kívül) még számos 1844. évi költeményében jelzi pipakedvelését: az *Ebéd után*-ban a „kölyök”-től követelt pipával teszi teljessé a kora délutáni sziesztazás kényelmét; a *Szemszázomkor* címűben tréfás túlzással írja, hogy azért fél a megvakulástól, mert akkor nem láthat többé leányt — és pipafüstöt (a *Szezelem- és pipadal* ötletének variálása!); az *Éjszakáim*-ban ablakából kikönyökölvé, „hosszú szárból sűrűn” pöfékel; a *Mi lett?* c. vers

szerint pedig bortól felhevülve, mámoros hangulatában még „rossz cseréppipája” füstjét is rózsaszínűnek látja.

10—11 *menny födele, mennyfödél*: mennybolt.

14 *e kettőt*: ti. a „lyányszem”-et és a füstöt, azaz a leányt és a pipát (l. a bevezető magyarázatot).

Szövegváltozatok

C: K1 *Dal a pipáról s más egyébről*. [A *Dal* szó első két betűje másból van javítva; a pipáról szó r betűjét p-ből javította Petőfi.] K2 AV *Dal a szivarról*.

1 K2 AV *én, te jó növény, K1 pipám,*

2 K2 *Mellyből szivarom késziték* — AV *Mellyből szivarom késziték*: K1 ég —

3 K1 *ne? hisz a pipafüst,*

4 K1 *szeme* [kp. n.]

6 K1 K2 AV *dohányt* —

7 K2 AV *szivar és leány V1 ppa*

8 K1 egyaránt. [jav. ebből?:] egyiránt. [Lehet, hogy éppen fordítva történt: az „egyaránt” volt az eredeti, és Petőfi „egyiránt”-ra javította.]

9 K1 K2 *lyányszem,*

10 AV *födele,*

12 K1 K2 — *Csillagtűzben* — AV *Csillagtűzben* [előtte és utána kp. n.]

15 K1 K2 AV *őket,*

16 K1 *nyerem!*

137. MI NAGYOBB A NAGY SZENTGELLÉRTHEGYNÉL....

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

V1 137, az 1844. évi első népdalciklus V. sz. darabjaként, önálló cím nélkül (a ciklusról l. *Almodom-e?* c. I. sz. darabja jegyzetét, → 275); ÖK1 187; ÖK2ab—3 I. 259. Mindenütt az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

Kelekezés

A rendelkezésre álló filológiai adatok csak annyit árulnak el, hogy a vers 1844-ben Pesten keletkezett, és hogy a V1-ben, 1844 novemberében jelent meg először nyomtatásban. Készülhetett tehát 1844 nyarán is, júniusban vagy júliusban, amíg a költő a V1 kéziratát le nem zárta (l. erről Bev., → 125). Különféle megfontolások azonban arra készítenek bennünket, hogy a verset Petőfi tavaszi (Dunavecse előtti) pesti tartózkodásának időszakához kössük. Itt ugyanis — más darabokkal együtt — természetesen kapcsolódik ahhoz az 1843 derekáig visszanyúló halálséjtelmes, egyszerű, népi hangvételű dalvonulathoz, amelyet a debreceni télen többek között a *Temelésre szól az ének*...., a *Boldogtalan voltam*...., a Debrecen—Pest közötti vándorúton pedig a *Keresztúton állok*.... képviselt (vö. 123.sz. jegyz., → 182). De a halál-motívum mint csattanó, mely az 1844. kora tavaszi termésben változtatott formákat ölt (l. erről Pándi 225—226), ezúttal már érezhetően veszít korábbi (1843. végi—1844. eleji) személyességéből, közvetlen életrajzi hitelességéből: erre a versre többé-kevésbé áll az, amit Horváth (45) az 1844. évi népdal-

termés egy csoportjával kapcsolatban megállapít, ti. hogy ezekben a költő „a halál utáni esenges”-nek „inkább csak hangulati értékét használja ki, csak az elkeseredés pillanatnyi szülötteként lobogtatja meg, vagy a képzelt daloló alak életkörülményeivel indokolja”. A búsongó falusi legény és a Duna-parton, a Szentgellérthegy tövében heverészve tépelődő kétségbeesett költő alakja közé a „mély szerelem” húz választóvonalat: Petőfi komor lelkiállapotának a kínzó szerelemvágy ekkor legfeljebb csak egyik (talán az 1843. végi „Matild”-élményből visszamaradt) összetevője (erről l. 115. sz. jegyz., → 150); az a „halálnem” pedig, melyet ez a verszárás fogalmaz meg, ti. hogy bárcsak egy nagy hal berántaná a vízbe, annyira bizarr, hogy inkább mosolyra ingerel, mintsem együttérzést keltene. Mind ez a poén, mind a dalbeli milió a *Kis menyecske, szép kis menyecske*. . . . c. dalt juttatja eszünkbe: ezeknek mindenképpen egymás időbeli szomszédságában kellett keletkezniük, olyan időpontban, amikor a költő már a fizikai erősödés (feltehető kora tavaszi gyengélkedéséről vagy inkább kimerült állapotáról l. 133. sz. jegyz., → 225) és a bizakodás, reménykedés útján volt, tehát 1844. március második felében — április elején. Ennek a bizonyosan ápr. 18. előtt készült másik dalnak a keletkezési adatai (l. alább, → 245) ugyancsak erre az időszakra utalnak. Összekapcsolja a két darabot az a körülmény is, hogy mindkettőben a szerelmi bánat a halálvágy forrása. (Petőfi többi korai, 1844 első negyedéből való dalában nincs konkrét utalás a csüggeteg életuntság okára.)

Fogadtatás

A versnek egyetlenegy Petőfi-korabeli említéséről van tudomásunk: Pulszky (MSzépírSz 1847. máj. 9.: 297) szerint Petőfinél „felette ritka” az olyan költemény, „melyben a gondolat egysége s az előadás kerekdedsége el volna tévesztve”, a szóban forgó népdalt azonban ilyennek tartja, mert „vége erőtetett”.

Magyarázatok

2, 3, 5 A *Duna* mint kép és mint a népdal tárgyi eleme egymagában is jelzi, hogy Petőfi újra hosszabban a fővárosban tartózkodik (vö. még az ugyancsak e tájt keletkezett *Kis menyecske, szép kis menyecske*. . . . c. népdallal, melynek énekese menyecske-kedvesével együtt a Dunába akarja ölni magát, → 138. sz.). Újdonság Petőfi költészetében, hiszen ilyen direkt formában 1843 májusa óta nem fordult elő: akkor, Pozsonyban, mint a költő tartózkodási helyét a rég elhagyott, távoli otthonnal összekapcsoló víziút a „kis lak”-ot juttatta eszébe (*Távolból!*); hónapokkal később, már 1844 elején, a *De már nem tudom, mit csináljak*. . . . c. dalba csak mint a Tiszát magába fogadó folyó került bele; az *Egri hangok*-ba meg egy közismert szólás („sok víz elfoly a Dunán”) elemeként.

5 *Dunaparton fűbe heveredtem*: „Mai helyrajzi ismereteinkkel felemásnak érezzük ezt a verset — írja Vargha Balázs (Budapest c. folyóirat 1967. dec.: 14—15) —, pedig nem az. Ne felejtjük el: a rakpartok rendezését egész Pest és Buda hosszában csak a századforduló körül fejezték be. Petőfi idejében még akárki fűbe heveredhetett a Gellérthegy közelében, akár a budai parton, a Sáros-fürdő deszkabódéja előtt (ez volt a Gellért-fürdő elődje), akár a pesti oldalon, ahol sem hídfünek, sem Ybl vámházának, a mai közigazdasági egyetemnek nem volt még nyoma.”

Szövegváltozatok

C: VI *Népdalok*. [a ciklus címe] V [sorsz.]
ÖKzb—3 Szentgellérthegeynél? [pontok n.]
6 ÖKzb mellett.

Fordítás

Kertbeny 31.

138. KIS MENYECSKE, SZÉP KIS MENYECSKE...

Kézirat

PIM — P. 34/3. sz., 26 × 21 cm méretű, zöldes színű fólió 1. lapján, egy *Népdalok* c. ciklus első, I. sz. darabjaként, külön cím nélkül. (Fénymásolatát l. 7. sz. mell.) A szöveg vörös írónnal keresztül-kasul át van húzgálva. A ciklus II. sz. darabja a *Virít a kikirics*... kezdősorú dal, a fólió 1—2. lapján. Aláírás (a ciklus végén, a II. sz. darab alatt): *Petőfi*. Az egész kézirat Petőfi-autográf. A kézirat a Császár-hagyaték Petőfi kéziratai közül való, 1956-ban került a Múzeum birtokába (l. a *Vándorélet* jegyzetét, → 230).

Megjelenés

VI 170, az 1844. évi második népdalciklus IX. sz. darabjaként. (A ciklusról l. az *Arválynyhaj a süvegem bohrétája*... c. vers jegyzetét, → 323.) ÖK1 207—208; ÖKzb—3 I. 289. Mindenütt az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keletzéssel.

A költő — más darabokkal együtt — eredetileg ezt a versét is az „Aradi Vészlapok” c. almanachba szánta, de a szerkesztő mellőzte (l. alább: Fogadtatás).

Keletkezés

E dalának kéziratát Petőfi minden valószínűség szerint 1844 húsvétja (ápr. 7—8.) előtt: március második felében vagy április első napjaiban adta át (mint a feljebb leírt, 2 darabból álló népdalciklus egyik darabját) az „Aradi Vészlapok” szerkesztőjének, Császár Ferencnek (l. erről a [*Virít a kikirics*...] c. vers jegyzetét, → 219). A dal az ÖK említett adatai szerint 1844-ből való és Pesten készült. Ezek szerint keletkezése szempontjából csak a költő pesti tartózkodásának legelső, márciusi—április eleji szakasza jöhet számításba (l. erről 132. sz. jegyz., → 221); a korábbi kritikai kiadás 1844. júniusi keletzését (l. VP I. 99) ennek megfelelően korrigálnunk kell. Ez az eset is konkrét példa arra, hogy a VI 1844. évi második népdalciklusába kerülhettek kora tavaszi dalok, ahogy — másfelől — az elsőnek is vannak későbbi darabjai (l. 163. sz. jegyz., → 323).

Maga a vers népi zsánerkép, mely — a művészi szándékot tekintve — a debreceni *Nem ver meg engem az isten* c. dalhoz (→ 124. sz. vers) hasonló: daloló legény szavaiból jellegzetes falusi szituáció bontakozik ki, tipikus szereplőkkel: a „kis menyecske” bár jómódú és „takaros”, de durva emberhez ment feleségül, és boldogtalan mellette; kesereg a „se szép, se gazdag” énekes is, kit a menyecske annak idején kikoszarzott. Ezúttal is félreérthetetlen tehát, hogy nem maga Petőfi a dal első személyben szóló, szenvedő hőse, de átéli a helyzetét, mely bizonyos vonatkozásaiban az övével rokon. A kétségbeesés és a halálvágy motivuma azonban itt könnyedebb, áttételesebb formát ölt, mint más, 1844 első negyedéből való darabokban (a *Boldog-*

talán voltam . . . -tól a Gyöngye vagyok . . . -ig), a befejezés már-már a humor határát súrolja. Ez a, bár csak egy árnyalattal, de érzékelhetően derűsebb hangulati háttér arra készítet, hogy ezt a népdalt — hozzávetőlegesen — március végére—április elejére keltezzük: a költő március közepe táján már bizonyosan ismeri Vörösmarty kedvező véleményét a *Versék* kéziratáról, s ígéretének birtokában van, hogy „majd eszközöl valamit” (l. 132. sz. jegyz., → 221).

Fogadtatás

Császár Ferenc mint az „Aradi Vészlapok” szerkesztője vörös irónjával törölte, s az almanachból valóban ki is hagyta Petőfinek ezt a dalát. (L. feljebb a kézirat leírását.) Hasonló sorsra jutott a másik, később átadott ciklus *Mondom, ne ingerkedjetek velem!* . . . kezdetű darabja is (l. 142. sz. jegyz., → 259). Ismerve Császár konzervatív ízlését (vö. pl. 135. sz. jegyz., → 233), nem csodálkozhatunk rajta, hogy éppen ezt a kettőt utasította el a felajánlott négy közül. Míg a közöltek (a [*Virtt a kikirics . . .*] és a *Mi foly ott a mezőn . . .*) mint sápadtabb, érzelmes darabok közelebb álltak az ő jellegtelen, sablonos szobai líra-eszményéhez (az előbbit, mint láttuk, Petőfi ki is hagyta kötetéből, vö. 132. sz. jegyz., → 215), a mellőzötteknek erőteljes vonásokkal rajzolt, hiteles parasztfigurái (a szeretetlen ura mellett boldogtalan fiatalasszony, a büszke és indulatos, de a leányokhoz gyengéd falusi legény) idegenek, ellenszenvesek lehettek a szemében; bizonyára megütközött — a szóban forgó dalban — a Dunába ugrás motívumán (a más feleségével!), ill. a másikban a „fejek beverése” és a „Megtanítom kesztyűbe dudálni!” kifejezéseken, amelyekhez hasonlókat később, sokat emlegetett hírhedt kritikájában mint „csárdai tempót” utasított el (Irőr 1845. aug. 16.: 27) — bár ebben magára a *Kis menyecske, szép kis menyecske . . .* c. dalra vagy annak valamely kifogásolt részletére szövegszerűen nem utalt.

Magyarázat

15—16 A Duna említéséről l. a *Mi nagyobb a nagy Szentgellérthegynél* jegyzetét (→ 244).

Szövegváltozatok

- C: K *Népdalok*. [a ciklus címe] I. [sorsz.] VI *Népdalok*. [a ciklus címe] IX.
 [sorsz.]
 2 K Hejh [kp. n.]
 3 K menyecske,
 4 K esve!
 6 K sem szép, sem gazdag;
 7 K takaros,
 9 K tudom:
 10 K téged;
 12 K ver!
 14 K kezedet;
 15 K *Gyerünk*   Duna [a D másból (*d?*) javítva.]
 16 K Dunába. a

Fordítás

Kertbeny 5.

Kézirat

PIM P. 34/4. sz., 19,5×47,5 cm méretű fólió 1. lapján, *Híu terv* címmel, *Petőfi*. aláírással. (Fénymásolatát l. 8. sz. mell.) A kézirat 2—3. lapján: egy *Népdalok*. c. ciklus van (*I. Mi foly ott a mezőn...*, *II. Mondom, ne ingerkedjetek velem!* ... kezdősorral), a ciklus végén újra *Petőfi*. aláírással. Mindez *Petőfi* keze írása. A *II*. sz. népdal ceruzával át van húzva. A 3. lap alján, ugyancsak ceruzával, Császár Ferenc írásával ez a megjegyzés olvasható: „Adtam a költőnek 3. f. p. [azaz: forintot pengőben] April 18d 844.” (L. 10. sz. mell.) — A 4. lap a kéziratári jelzettől eltérően üres. A kézirat Császár Ferenc hagyatékából, az „Aradi Vészlapok” szerkesztési irataival került elő, s jutott 1956-ban — más *Petőfi*-kéziratokkal együtt — a PIM birtokába (l. 135. sz. jegyz., → 230).

Megjelenés

AV 390, *Híu terv* címmel, *Petőfi*. aláírással. VI 118; ÖK1 175; ÖK2ab—3 I. 242. A gyűjteményes kötetekben az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Duna-Vecse.)” keltezéssel. Egyk. úk.: Tatay: GrP 46, „Édes anyámnak viszontlátása” címmel.

Petőfi a vers feljebb leírt (két népdalt is tartalmazó) kéziratát 1844. húsvéti (ápr. 7—8.) dunavecsei látogatása után Pestre visszaérkezve, legkésőbb ápr. 18-án, legvalószínűbben éppen ezen a napon adta át Császár Ferencnek, az „Aradi Vészlapok” szerkesztőjének. (Az almanachra, *Petőfi*nek mint munkatársnak a vállalkozással való kapcsolatára, az albumba szánt versei átadásának valószínű sorrendjére, ill. időpontjára és a kiadványban megjelent *Petőfi*-versekre nézve l. 132. sz. jegyz., → 216.) Császár ugyanis ezzel a dátummal jegyezte rá a kéziratra, hogy a költőnek 3 pengő forintot fizetett (l. fent a kézirat írását); feltehetőleg akkor, amikor a szóban forgó verseket *Petőfi*től átvette.

Az almanach szerkesztője *Petőfi*nek egyes átadott verseit mellőzte, másoknak szövegében kisebb-nagyobb módosításra bírta rá a szerzőt, sőt egyes esetekben saját kezűleg is hozzányúlt a szövegekhez (szerkesztői szempontjairól, beavatkozásairól összefoglalóan l. a *Vándorélet* c. vers jegyzetét, → 233); a szóban forgó verset azonban lényegében változatlanul közölte. Ferenczi Zoltán az AV és a VI szövegének összehasonlításából még arra következtetett, hogy a vers címét Császár változtatta önkényesen *Híu terv*-re (l. *PetMúz* 1891. 3. sz. 111. és FPÉ II. 77—78), de a kézirat előkerülése óta tudjuk, hogy a versnek ez volt az eredeti címe, s maga *Petőfi* helyettesítette később, a VI sajtó alá rendezése során, a „*Híu*” jelzőt a „*Füstbe ment*”-tel. Az utolsó előtti sor „*függetem*” szavát azonban — úgy látszik — Császár javította „*csüggetem*”-re (a kéziratban ennek még semmi nyoma, s a költőnek a kézirat átadása után már aligha volt alkalma a szöveghez hozzányúlni), s *Petőfi* ezt a változtatást kivételesen elfogadta: köteteiben a „*csüggetem*” alaknál maradt; nem világos, hogyan s mikor szerzett erről tudomást, hiszen a VI nyomdakész kéziratát legalább 10 héttel az AV megjelenése (okt. vége) előtt át kellett adnia a nyomdának; a 16. sor variánsát (K: Mint a gyümölcs — AV: *Miként* gyümölcs) azonban figyelmen kívül hagyta.

Keltekezés

Petőfi a *Füstbe ment terv*-ben megénekelte hazatérését megelőzően 1842. okt. második felében, az iskolai „nagyszünet” végén járt utoljára Dunavecsein.

Apja, anyja akkor lelkére kötötte, hogy folytassa tovább tanulmányait. A költő azonban, megélhetési nehézségek miatt is, főként azonban a belső kényszernek engedve, Páparól — ahová a beiratkozás szándékával ment — pár napi ott-tartózkodás után eltávozott, és egy székesfehérvári szintársulat tagja lett. (I. minderről részletesen 77. sz. jegyz., → 1. 380—381.) Tudta, hogy ez a lépése „villámcsapás”-ként éri majd a teljes elszegényedés és az „örök törődés” állapotában tengődő szüleit, de „művész és költő” akart lenni, nem „középszerű ember” (I. egykorú leveleit, VP VII. 13—15, ill. Kiss J., PIMÉvk 1973. 85—88). Ezután, kisebb-nagyobb szünetekkel, 1844 elejéig a vándorszínészek küzdelmes és hányatott életét élte, s ezalatt kapcsolata szüleivel teljesen megszakadt. Színészi terveit apja kezdetől fogva (már 1839 óta) határozottan ellenezte, s a költő ezúttal mint „visszaeső bűnös” még kevésbé számíthatott megértésére vagy éppen bocsánatára (Petőfi *Kerényi Frigyeshez* c. költői levelében is világosan utal apja neheztelésének erre a fő okára: *Apám kibékült, volt is rája ok, | Hiszen színész már többé nem vagyok*). 1847-ben, *Fölszedtem sátorfám . . .* c. versében, stílizáltan, de a lényeg tekintve kétségkívül hitelesen idézte föl szüleitől való elszakadásának ezt a keserű időszakát; anyja kétségbeesését, ill. apja indulatos kifakadását:

*„Hogy tiszta nevemnek ilyen foltja vagyoni!
Ha föl nem akasztják, én lövöm őt agyon.”
Híve ment e szónak, hozzám is élve,
Nem is tettem lábam apám küszöbére,
Meri nagyon jól voltam én annak tudója,
Hogy ígéretei ő híven lerója.
Kedvem kerekedett beszólni sok ízben
Öregeimhez, de biz én be se' néztem. [stb.]*

Tudjuk, hogy rajongásig szerette anyját, és mindvégig ragaszkodó, hálás fia volt apjának is (I. az *Egy este ott honn* jegyzetét, → 253), mégsem látogatta őket, a fentiek szerint még akkor sem, amikor — a Szabó-féle társulat tagjaként — hónapokon át Kecskeméten, Dunavecstől alig egy napi járóföldre működött. Nem a félelem, hanem önérzete tartotta vissza: várta az alkalmat, amikor majd sikereinek, boldogulásának örömhíreivel engesztelheti ki szüleit. A színészi pályához fűzött reményei azonban nem teljesültek, s anyagi helyzete is egyre kilátástalanabbá vált. 1844 februárjában, színészi terveivel (ha nem is végérvényesen) felhagyva (I. a *Bucsu a színészettől* c. vers jegyzetét, → 331) Debrecenből Pestre gyalogolt, hogy összeírt költeményeinek kiadót keressen. Ez a próbálkozása végül, Vörösmarty jóvoltából, sikerrel járt: a Nemzeti Kör határozatot hozott a *Versék* kiadására, egyúttal jelentős összegű előleghez is juttatta az anyagi eszközökből teljesen kifogyott költőt (I. részletesebben Bev., → 112). Körülbelül ez időben történt az is, hogy Vahot Imre segédszerkesztőnek hívta maga mellé a Regélő utódaként 1844. júl. 1-ével meginduló PDI-hoz (I. Bev., → 132). Ezek az események, melyek a költőt egy csapásra kiemelték az egzisztenciális bizonytalanság állapotából, végre lehetővé tették azt is, hogy szüleivel való viszonyát rendezze. Mint Sass István írja: a költőnél, amikor Vörösmartytól határozott biztatást kapott költeményei kiadására, „boldogabb embert képzelni sem lehetett. Belejátszott ez érzelmen emelésébe szüleivel való kibékülésének biztos kilátása is, tudva, hogy a rideg apa szíve a hírek hallatára meglágyul”. („Petőfi mint Pönögei Kis Pál megérkezik Pestre.” VU 1887. jan. 2.: 6.) A költő a fent idézett versrészlet folytatásában is utal rá, hogy csak akkor kereste fel újra szüleit, amikor már rálépett a hírnév útjára:

*Csak akkor, hogy már megeltem a valamit,
Megeltem, megeltem, két ország tudja: mit.*

Erre a látogatásra a fentiek szerint a Nemzeti Kör emlékezetes, 1844. márc. 27-i ülése előtt aligha került sor. Ezt megelőzően ideje sem volt hazautazni: alig egy hónapja tartózkodott a fővárosban, s megélhetési gondjai, a versek kiadásával kapcsolatos utánjárások ezalatt teljesen lefoglalták (Dunavecse mintegy 60 km-re fekszik Pesttől, s az oda-, ill. visszautazásra — szekéren — 1—1 teljes napot kell számítani; vö. Magyarázatok 12. s.), végül, de nem utolsósorban: március végéig az utazáshoz szükséges anyagi eszközöknek is teljes híjával volt (az útra szekeret kellett fogadnia, s nem állíthatott be szüleihez — annyi idő eltelté után — teljesen pénz nélkül).

Arról viszont, hogy a költő 1844 húsvétján (ápr. 7—8.) otthon időzött, hiteles forrásból, a költőnek ápr. 15-én Fákó Alberthéz intézett leveléből tudunk: ebben említi, hogy az „innepek”-et szüleinél töltötte (l. VP VII. 27). A *Füstbe ment terv* tehát, mely az ÖK-kiadások keltezési adatai szerint 1844-ben Dunavecscén keletkezett, s amelyben a költő „rég nem látott” anyjával való találkozását örökíti meg, a húsvéti látogatásról szól. Megírásának is az innepekre kellett esnie, mert a költő a — később dunavecsei keltezéssel ellátott — vers kéziratát legkésőbb ápr. 18-án átadta Pesten az „Aradi Vészlapok” szerkesztőjének, s csak ezt követően (ápr. 20-a körül) tért vissza megint, s ezúttal hosszabb időre, szüleihez. A vers keletkezése tehát, ha az innepek előtt és után még 2—2 napot számítunk (említett levele szerint „néhány napig” volt otthon), ápr. 5—10-re tehető. Hogy éppen megérkezése napján — Péchy Imre szerint ápr. 7-én — írta volna, mégpedig az *Egy estém otthonn* cíművel együtt (l. Péchy: PDV 371.), semmivel sem igazolható feltevés, mely azonban a Petőfi-irodalomban tényként terjedt tovább. Még az is teljességgel elképzelhető, hogy a „fejben” Dunavecscén elkészült verset csak utóbb, visszaérkezése után, Pesten írta le.

Jókai Mór Szücs János nyugalmazott tanítónak, Petőfi egykori dunavecsei barátjának a múlt század végén írt levele nyomán, részletesen elbeszéli a költő Dunavecscére érkezésének állítólagos történetét (l. MHirl 1898. jan. 9.: 1—2., közli Hatv² I. 548—549; ezt veszi át Baróti is, PAD 60—62). Az előadásban több nyilvánvaló életrajzi tévedés, anakronizmus fordul elő (a költő 1844 nyarán állít be a rektorhoz; ez a költőt — apja előtt — „a nemzet tanítójának”, „dicső fiúnak” nevezi, holott ezt 1844 tavaszán még nem mondhatta; Petőfi említi neki, hogy már felvette *A helység kalapácsa* honoráriumát, pedig az csak három-négy hónappal később történhetett). Mivel Szücs levelét nem ismerjük, nem állapíthatjuk meg, hogy mit tett hozzá, mennyiben színezte ki — s egyúttal hamisította meg — Jókai (Hatvany éppen Szücs János egy másik, néhány évvel korábban ugyancsak Jókainak írt levelével kapcsolatban mutatta ki, hogy tartalma mennyire átalakult a regényíró feldolgozásában, l. Hatv² I. 557—558), s hogy mi torzult el esetleg már az idős (80 év körüli) levélíró emlékezetében. Az egész elbeszélés magját, ti. hogy a Dunavecscére érkezett Petőfi, mielőtt a szülői ház küszöbét átlépte volna, előbb barátjához, a rektorhoz tért be, s kifaggatta: jól vannak-e szülei, mit mondanak róla stb., önmagában még el lehetne hinni. De az olyan részletek, mint az, hogy a költő, apja szidalmaitól, nyilvános botránytól tartva, Dömsödtől gyalog, a Dunaparton jött, s ugyanebből az okból Szücsnél megvárta az est beálltát, valamint hogy ezalatt a tanító titokban Petrovicsékhoz sietett és előkészítette a híres költő, „a haza dicső fia” kedvező fogadtatását, végül, hogy maga Szücs is szemtanúja volt a *Füstbe ment terv*-ben megénekelt „kedves jelenetnek” — mindezek gyanússá teszik az egész elbeszélést.

A késői Petőfi-émlékezések tipikus alakja a jóbarát vagy jóakaró, aki „verseiből ismerte már a költőt” (még mielőtt költeményeinek első füzetje megjelent volna; erre a dunavecsei jelenet után jó fél esztendővel került csak sor), s aki rendszerint magát Petőfit is háttérbe szorító főszereplője az előadott történetnek. (Ennek a hazaérkezési változatnak a továbbélésére nézve I. Sándor András cikkét: „Kis lak áll a nagy Duna mentében. . .” Csillag 1954. 2161–2162, közli Hatv² I. 551.) A helyi hagyományban Petőfi hazaérkezéseinek másik változata is élt: a rongyos ruházatú költő a község határából, a csabonyi erdőtől (ahol az ún. Petőfi-fa áll) üzen anyjának, hogy restell így apja előtt mutatkozni, küldjön neki rendesebb ruhát, cipőt (I. Dienes: LP 122). Ez legenda s nyilván annak elemei szüremkedtek be már Szücs elbeszélésébe is, forrása pedig kétségkívül az említett, 1847. évi *Fölszedtem sátorfám. . .* c. vers volt (amint a Petőfiről szóló dunavecsei anekdoták, epizódok nagy része valamelyik itteni keletkezésű vagy Dunavecseire vonatkozó Petőfi-költeményen alapul; erre nézve a további jegyzetekben több példát említnünk). Ebben, mint láttuk, szülői önérzetében sértett, elsőszülöttjéhez fűzött reményeiben csalódott apjának „kegyetlen” haragját festi, még indulatossá kifakadását is verse foglalja; emiatt került el a költő — mint ő maga írja — olyan sokáig a szülői házat. Ebből a költői emlékezésből kerekedett ki az apai házba lépés ilyen vagy olyan ürüggyel való késleltetésének irreális motívuma. Az egész életrajzi szituáció s maga a *Füstbe ment terv* is arról vall, hogy a költő — a fenti mendemondákkal ellentétben — türelmetlenül várta a viszontlátást és az alkalmat, hogy szüleit sorsa alakulásának kedvező híreivel megörvendeztethesse: *Tudnivaló dolog, hogy nem lőtt meg apám, | — írja idézett verse folytatásában is —, Mikor azután az ajtó rájok nyitám; | Ollyat örült, hogy a szüve is fájt bele, stb.*

A fentiekben vázolt életrajzi helyzet, a másfél év utáni viszontlátás öröme, a családi kör régóta nélkülözött bensősége, a fiú- és testvéri szeretet újraélése, a valahova tartozás szívet melegítő tudata: ezeknek az élményeknek a talajából sarjadt ki Petőfi költészetének 1844. évi nagy tematikai-műfaji újdonsága, családi lírája. Az elhagyott otthon s az azzal egybeolvadó, aggdóó anya emlékképét korábban is fel-felidézte (*Hazámban, Távolból*), de a szorosabb értelemben vett családi versek sorát a *Füstbe ment terv* nyitja meg. A költő ezután gyakran szól családjá egyes tagjaihoz vagy róluk: az *Egy estém otthonn-t* javarészt apjának, az *István öcsémhez* címűt testvérének, a *Vizen* és a *Szülőimhez* címűt mindkét szülőnek szenteli stb. A legnagyobb melegséggel, szeretettel azonban anyjához fordul: az *Egy estém otthonn-t* is az ő dicséretével, öccséhez intézett költői levelét az ő féltésének gondolatával fejezi be, s iránta érzett szeretetének ritka őszinteségű dokumentuma a szóban forgó költemény. A viszontlátás meghiúsult, szótlán öröme mögött az anyától való kényszerű elszakadás időszakának nélkülözései, testi-lelki szenvedései húzódnak meg. A költő ragaszkodott apjához is (l. az *Egy estém otthonn* jegyzetét → 254), de anyja iránti szeretete mélyebb érzelmi rétegekből fakadt. Jól érzékeltetik ezt szüleit párhuzamosan bemutató versei (l. 150. sz. jegyz., → 286). Amikor — a pápai iskolaév befejezése után — Orlay Petrics Somával együtt felkereste szüleit, egy izben meghatottan kérdezte barátjától: „Van-e az én anyámnál a világon jobb anya?” (OrlAd 348); más szavakkal ugyanezt fejezi ki az *Egy estém otthonn* záró versszaka is (→ 28). L. még Mezősi tanulmányát: „Petőfi anyja.” *Studia Comitatus* 1. Tanulmányok Pest megye múzeumaiból. Szentendre, 1972. 275–290.

Petőfi családi verseiről szólva Pándi a gyér irodalmi előzmények, elsősorban a harmincas években fellépett költők: Erdélyi, Vachott Sándor, Garay e tárgykörbe vágó verseinek bemutatása után megállapítja, hogy „folytatást követelő, ihlető hagyományról e tekintetben nem is lehet beszélni”: az emlé-

tettek verseiből sugárzó családi eszmény „más, mint Petőfi eszménye”; ezt inkább a népdalokban kifejezésre jutó „családi etosz”-hoz fűzik szoros szálak; „A házasságok búcsúversei, a katonafiú-dalok megannyi tiszta foglalat-ai az egyszerű emberek szülőtiszteletének” (Pándi 140—141).

A VI (ill. az ÖK-kiadások) sorrendjéből általában óvakodunk kronológiai következtetéseket levonni (a kérdésről l. a jegyzetek bevezetését, → 124), az adott esetben a fentiek szerint erre nincs is szükség, viszont az egyébként is bizonyított keltezési adat alapján megállapíthatjuk, hogy Petőfi a költeményt ezúttal keletkezési idejének megfelelően, legkorábbi dunavecsei verseként sorolta be. Ebből kiindulva és bizonyos tartalmi utalások alapján a kötetekben utána következő dunavecsei verset, az *Egy estém otthonom* címűt is e húsvéti otthoni tartózkodás termékének tekintjük (l. 140. sz. jegyz., → 253), a többi 17, innen keltezett költeményt azonban már az ápr. 20-a után megkezdett újabb, közel kéthónapos dunavecsei időzészhez kell kapcsolnunk (ezekről s általában a dunavecsei tartózkodásról a *Magány* c. vers jegyzetében számolunk be összefoglalóan, → 266—268).

A költemény végleges szövege a VI sajtó alá rendezése során (az év tavaszán vagy nyarán) alakult ki: a költő megváltoztatta a címet, a 2. sor gondolkodám alakját „gondolkodám”-ra változtatta, és javított a 9. sor fogalmazásán. Ezek a módosítások azonban nem érik el azt a mértéket, hogy miattuk második keltezést is kellene adnunk.

Fogadtatás

Toldy Ferenc a VI ismertetésében több verset sorol fel, s köztük ezt is, azon a címen, hogy a fiúi szeretet (és a barátság) ritkán feltűnő motívumai csendülnek meg bennük, és „szívünkbe és emlékezetünkbe leginkább tapadnak” (Toldy: BpHiradó 1845. márc. 4.: 147). — Császár Ferenc, aki mint az „Aradi Vészlapok” szerkesztője közlésre elfogadta a költeményt, egy évvel később, hírhedt kritikájában Petőfi „második időszakának” (mely alatt az 1844. évi termést érti) „kivételesen” kiemelkedő darabjal közé számítja (Császár: IrŐr 1845. aug. 16.: 27—28). Cím szerint megemlíti Pulszky Ferenc is mint „a házi életet szüleinél” választékosan és hűséggel festő „gyönyörű idyllek” egyikét (Pulszky: MSzépírSz 1847. máj. 2.: 281).

Magyarzatok

- 12 *a szekér szaladt*: a költő a *Kerényi Frigyeshez* c. vers 40. sora szerint (... *amidőn megindult szekerem*) 1844. június derekán is szekéren tette meg a Dunavecse—Pest közötti utat.
- 13 *a kis szobába*: Petrovicsék dunavecsei lakásáról, a „kis lak”-ról a *Távolból* jegyzetében írunk (→ i. 419—420), de vö. a *Magány* c. dunavecsei vers helyesbítő jegyzetével (→ 267).
- 15 *szóltanul*: azt a gondolatot, hogy a néma megindultság a mély érzésnek minden szónál, beszédnél kifejezőbb megnyilvánulása, már Vörösmarty megfogalmazta „Idához” c. versének 2. strófájában:

Nem mondom mint szeretlek,
Hol lennék arra szót?
Nem érez, a' ki érez
Szavakkal mondhatót.

(Az 1836-ban írt vers az Aurora 1837. évf.-ában jelent meg, l. Vörösmarty: ÖM II. Bp. 1960. 206, ill. 605.) I. még Vörösmarty „Honszeretet” c. versében is:

A néma szeretet
Szűz mint a lélek, mellynek a
Nyelv még nem véthetett.

(Ath 1837., l. 114. sz. jegyz., → 147.) Petőfi ezt a lélektani megfigyelést már 1841 elején írt *A visszatért* c. versében értékesíti: az újra hazája földjére lépő „sorsharag úzta” vándor

*Szólni akar sokat és szépet [. . .]
S e' szent órában szózatot ajka kihalt.*

Ez már jól felismerhetően a *Füstbe ment terv* csattanójának előlegezése (vö. 22. sz. vers és jegyz., → I. 19, 248—249).

Szövegváltozatok

- C: K *Hú* terv. AV *Hú* terv
1 ÖK2b úton — [sh.] ÖK3 úton — K haza felé [előtte és utána g. jelek nélkül] AV hazafelé [mint előbb]
2 K AV gondolkozám:
5 K először
9 K AV *És szállt fejembe számtalan*
10 K AV gondolat;
13 K AV toppanék —
14 AV Röpült K AV anyám,
15 K *És* függtem AV *És* csüggttem V1 ÖK1 csüggttem [a főszövegben a források többségében képviselt gg-s helyesírási variánst közöltük] K AV szóltanúl,
16 AV *Miként* gyümölcs

Fordítások

Dux 100, „Aufgebener Plan” címmel; Kertbeny 270 (az előszó szerint Dux fordítását vette át).

140. EGY ESTÉM OTTHONN

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

RPDl 1844. 3. évf. 40. sz., máj. 19.: 632—633, *Petőfi*. aláírással. V1 120—122; ÖK1 176—178; ÖK2ab—3 I. 243—245. A gyűjteményes kötetekben az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Duna-Vecse.)” keltezéssel. Egyk. úk.: Tatay: KSz 167—168.

Petőfi verse a RPDl utolsó fél évfolyamában (1844. jan.—jún.) látott először napvilágot. A költő és a folyóirat ekkori kapcsolatáról l. az *Ivás közben* c. vers jegyzetét (→ 173); arról, hogy szóban forgó költeményét mikor juttathatta el a RPDl szerkesztőségéhez, alább, a Keletkezés c. fejezetben írunk.

Petőffi 1844 húsvétján (ápr. 7—8.), másfél évi távollét után, a PDI-nál betöltendő segédszerkesztői állásának és költeményei várható kiadásának örövendetes hírével néhány napra hazautazott szüleihez Dunavecserre. A nehéz körülmények között élő, majdnem nyomorgó öreg Petrovics-házaspár és az elsőszülött fiú közötti hosszas, nyomasztó feszültség engedett fel mindkét részről ezekben a napokban: szülei nehezteltek volt rá, hogy tanulmányait a sikerrel elvégzett pápai iskolaév után újra abbahagyta, s kivált apja nagyon haragudott, hogy komédiások közt keresi megélhetését. Petőfi — mint 1847-ben írt *Fölszediem sátorfám* ... c. versében írja — emiatt került el olyan sokáig a szülői házat. Feltehetően ebből a költői emlékezésből kerekedtek ki később azok a kiszínezett, legendaszerű dunavecsei történetkéik, melyek szerint a hazatérő költő nem mert mindjárt, előkészítés nélkül apja színe elé kerülni. Az említett versben azonban nincs erről szó, sőt, éppen az derül ki belőle, hogy apja is nagy örömmel fogadta: megtérő fia látván és a kedvező hírek hallatára hamar kiengesztelődött (vö. még Petőfi 1844 nyarán írt, *Kerényi Frigyeshez* c. költői levelével is, melyben örömmel jelenti barátjának, hogy kibékült apjával); s így végre helyreállt a mindnyájuktól óhajtott családi békeség. (Mínderről részletesebben l. a *Füstbe ment terv* c. vers jegyzetében, → 247—250.)

Életrajzilag-lélektanilag jól indokolható tehát, hogy a költő mindjárt első látogatása alkalmával versbe öntötte a kibékülés élményét: a *Füstbe ment terv* után, mely a viszontlátás, az anyával való találkozás megható pillanatképe, az *Egy estém otthonn* a két szülő epikus jellegű, gyengéd humorral rajzolt együttes portréja, melyben ezúttal az apának jut a jelentősebb szerep, bár a befejezés a „legszeretőbb anyát” idézi. Az az „egy este”, amelynek lefolyását a költeményből talán stilizáltan, de lényeges mozzanatokban nyilván hitelesen ismerjük meg, kétségkívül az egyik, közvetlenül a költő hazaérkezése utáni, tehát húsvéti este volt: a költemény a rég élvezett megírt együttlét boldog újdonságának hangulatát árasztja; ezt alátámasztják olyan konkrét utalások is, mint az, hogy apja „ez egyszer” — végre az ő kedvéért iszik (vö. alább: Magyarázatok 3. sor); hogy „olgy rég” nem látta a fiát s „úgy megvénült azóta”; a hosszan tartó elválás után szokásos, véget nem érő faggatózások és elbeszélések említése stb. Maga a versbe foglalás — elvben — sokkal későbbre is eshetett volna (kivált ha Petőfi ritka élményfelidéző képességére gondolunk), de a feldolgozás meleg közvetlensége az élmény, a benyomások friss aktualitásáról tanúskodik. A verset egyébként, ha az ápr. 20—25. között kezdődő s június közepéig tartó újabb dunavecsei tartózkodás időszakában (l. erről 144. sz. jegyz., → 266) készült, Petőfinek fel kellett küldenie Pestre (csak úgy jelenhetett meg máj. 19-én), már pedig semmi nyoma, jele nincs annak, hogy ilyen küldeményre sor került volna (a költő későbbi, ápr. 20—25-e után írt dunavecsei versei kivétel nélkül Pestre érkezése után, júliustól kezdve jelentek meg). Sokkal hihetőbb, hogy még ápr. 10—20-a között hagyta ott a verset a RPD-i szerkesztőségében, mielőtt hosszabb dunavecsei tartózkodását megkezdte volna. Mindezek alapján meg vagyunk győződve róla, hogy a VI, ill. az ÖK-kiadások sorrendje a dunavecsei darabok közül előre helyezett *Füstbe ment terv* és az *Egy estém otthonn* esetében a valóságos időrendnek felel meg, s nem valamilyen kötet-szerkesztési megfontoláson alapszik: ez a két vers húsvéti keletkezésével kronológiailag is megelőzte a többi dunavecsei költeményt.

Arról, hogy a családi élet, a családon belüli kapcsolatok mint költői téma szorosabb értelemben véve 1844. évi dunavecsei tartózkodása idején kezdő foglalkoztatni Petőfiit, az előző jegyzetben írtunk (→ 250). A költő ekkori

helyzetében érthető, hogy ezekben a versekben a gyermeki szeretet kapott elsősorban hangsúlyt: a dunavecsei kis szobát a szülők jelenléte avatta meleg családi otthommá. De míg anyjához, ill. anyjáról Petőfi már azelőtt is szólt (l. no.), az idős Petrovics alakja a korábbi verstermésben csak egyszer tűnik fel: a katonakori (1840- vagy 1841-ből való) *Honvágy*-ban, s ott is úgy, mint „jégszivű”, fiára átkot mondó „kemény atya”, kinek haragja csak a fiú sírja mellett lágyul meg s változik sajnálkozó, részvevő megbocsátássá (l. 19. sz. vers és jegyz., → I. 17. 237–238). Az 1844. évi dunavecsei hűsvétől fogva már gyakrabban s nem a neheztelő, hanem a gyengéd, ragaszkodó fiú szemzögéből rajzolja vagy említi: az *Egy estém otthonn*-ban a rég várt viszontlátás és megbékélés örömteli derűjével; a *Vizen*-ben az anyával szembeállítva, egy vonásra redukált, frappáns, de nem bántó jellemzéssel; *Szülőimhez* c. versében — „meggazdagodása” esetére tréfásan a család minden tagjának ajándékokat helyezve kilátásba — apjának a „csinos ház” alá pincét és abba jó bort ígér:

*Meghíhatja éd'sapám
Minden jó barátját;
Borozás közt lelkőket
A jókedűbe mártják.*

Apja iránti szeretetét a legközvetlenebbül *István öcsémhez* c., 1844 nyarán Pesten írt költői levelében önti lírai formába; ez a költemény leplezetlenül tárja fel azt az érzelmi hátteret, amelyet az *Egy estém otthonn* inkább csak sejtet, de ennek legnagyobb hatású kifejezése majd (1845-ben) *A jó öreg kocsmáros* lesz.

Petőfi családi lírájának hazai (inkább csak tematikai, mintsem felfogásbeli) előzményeiről l. az előző jegyzetet (→ 250).

Fogadtatás

Toldy Ferenc a VI recenziójában (BpHiradó 1845. márc. 4.: 147) dicsérőtel emeli ki a barátság mellett a fiúi szeretetet mint olyan „motivumokat”, melyek „ritkán tűnnek fel mai nap a dalvilágban” (bár e verset cím szerint nem említi); az ÖK1-et bíráló Pulszky viszont (MSzépirSz 1847. máj. 2.: 277), amikor felsorolja azokat a „gyönyörű idyllek”-et, amelyekben Petőfi „a házi életet szüleinél” választékosan és híven „kifesti”, felveszi közéjük az *Egy estém otthonn*-t is.

A vers a pesti evangélikus gimnázium képzőtársulatában kedvelt szavatali darab volt (Bodolay 454); egy alkalommal — a társaság 1845. évi örömmünneperől szólva — a sajtóban is említik, hogy más Petőfi-versek mellett az „Egy estém [!] otthon” is elhangzott (PD1 1845. 2. évn. 10. sz., jún. 5.: 311, Somfai Károly beszámolójában).

Magyarzatok

- 2 *jó öreg*: a „jó” jelző hangulati értékéről, irodalmi előzményeiről s ennek a jelzős összetételnek „értelmi-érzelmi” újdonságáról l. Pándi 143. („Vörösmarty »Petiké«-jének »jó öreg«-e inkább familiáris színezetével, mintsem konkrét jelentésével áll közelebb Petőfihez” — állapítja meg. Vörösmarty versének első közlése: Ath 1841. jan. 19.: 22.)
- 3 *S a kedvemért ez egyszer* —: Ez a sor az előző után vetett kiegészítés (s nem a következő „az isten áldja meg!”-gel olvasandó egybe); erre figyelmeztet a közbeszúrt gondolatjel s a korábbi folyóiratközlés

- felkiáltója is (vö. Szövegváltozatok). Értelme tehát az, hogy az apa ezúttal (hosszú idő után először) végre a fia kedvéért és nem miatta való bűjában, elkeseredésében (mint azelőtt annyiszor) iszik. (Vö. Bóka László: „A szép magyar vers.” Bp. 1952. 29., ill. Pándi 143, 531—532.) Petőfi tehát itt a dunavecsei kibékülést megelőző időszak feszültségére, ellentéteire céloz (vö. a *Füstbe ment terv* jegyzetével, → 248).
- 5—6 *Soká nem voltam otthonn* stb.: 1842 októbere óta, amikor szülei kívánsága és kérése ellenére abbahagyta iskolai tanulmányait, és újra színésznek állt (l. uo.).
- 7 *Úgy megvénnült azóta*: Petrovits István 1791. aug. 15-én született (l. Dienes: FP 18), azaz ekkor 53. évében volt.
- 8 *az idő lejár*: ti. eljár (régiesen); újabb kiadásokban is elő-előfordul (szavalatokban sem ritka) a ma szokásos „eljár” ige használata, pedig ez verstani szempontból is durva hiba: hosszú szótag kerül a rövid helyére.
- 11—24 Az apa kezdetől fogva (már 1839-ben is!) makacsul ellenezte fia színészi terveit; ez volt kapcsolatuk megromlásának fő oka (l. 139. sz. jegyz., → 248).
- 24 *mint hányasz bukfenceket*: Petőfi a következő versszak szerint elmosolyodott apja „műértő” megjegyzésén. Azt azonban bizonyosan tudta, hogy a színművészet és a komédiázás között nemcsak apja, hanem az akkori, látványosságokat kedvelő, főként vidéki lakosság jelentős része sem tett különbséget, hiszen a különféle összetételű és nivójú vándorszínész-együttesek és cirkuszi társulatok egymást váltva, a leggyakrabban ugyanabban a helyiségben (pajtában, kocsiszínben) tartották előadásait, sőt voltak olyan — jól jövedelmező — színművek, amelyek a színjátszást az akrobatikával vegyítették; pl. az ún. „majom-darabok”, melyekben a legnagyobb közönségsikert a majomnak álcázott, föl-le ugráló, bukfencező táncos-akrobata aratta. A fennmaradt színpad tanúsága szerint 1842 őszén Székesfehérváron maga Petőfi is fellépett egy ilyenben (vö. Kiss József—Miklós Dezső: „A »második inas«-tól a »könyváros«-ig. Petőfi szerepei a székesfehérvári színpadon.” PIMÉvk 1969—1970. 124). A költő „bukfencek” helyett egy színészilag megjátszható versét adta elő apjának (l. alább).
- 29 *Továbbá*: „A fesztelen, a folyóbeszédbe való *továbbá*, melyhez hasonlót a költő később oly gyakran és oly természetesen szűr majd be származó mondataiba — úgy tüntet ott a szakasz élén, hogy méltán támadhat az a gondolatunk, a költő nagyon is tudatosan, kihívásul, mintegy harci lobogóképpen tűzte oda.” (Illyés 1963. 157; vö. még Pándi 145—146.)
- 29—30 *elszavaltam Egy bordalom*: a *Szomjas ember tündése* vagy az *Ivás házban* lehetett az a bordal, mely az öreg Petrovicsot megneveztette (Ferencai az utóbbira gyanakszik, FPÉ II. 7); más nem is igen jöhetett számításba (eddig lrt bordalairól l. az *Irtózató csalódás* jegyzetét, → 263); mindkettő megjátszva előadható, színészi alakításra alkalmas darab volt; Petőfi tehát a „felvilágosítás”, a színészet értéke melletti érvelés helyett *bemutatta* apjának, hogy hogyan dolgozik, mit csinál a színész. Az említett versek előadásával már Debrecenben, majd az egri kispapok körében nagy sikert aratott (l. 121., ill. 131. sz. jegyz., → 169, 210).
- 33—36 *De ő nem tartja nagyra* stb.: Feltehetően ez a versszak volt a forrása annak a dunavecsei színhagyománynak, mely szerint az öreg Petrovics

Petőfi Gömör megyei táblabíróvá választásának hírére megjegyezte: „Jobb szeretném, ha kocsis volna!” Bár feljegyzője mint megtörtént esetet adja elő (Péchy: PDV 371), Petőfi apja 1845-ben már aligha mondott ilyet.

37—40 *Nem is lehet csodálni! Csak húsvágáshoz ért* stb.: Nem apjának sajnálkozó mentegetéséről van itt szó; e strófa újdonsága az, hogy abban a korban írja le, amikor az előkelő származás és „uri” foglalkozás még általános értékmérő. A „tudományok”-ra való utalását csak ironikusnak foghatjuk fel, hiszen azt, amit annak idején „tudomány”-nak tartottak, ő maga sem becsülte sokra; ezért nem fejezte be iskolai tanulmányait sem. Ez a versrészlet tehát annak a jele, hogy Petőfinél megkezdődik a »mesterség«, ill. a „tanultság” hagyományos fogalmának átértékelése. Szeberényi Lajos a VI kritikájában (SzabHirn 1845. febr. 28.:) teljesen félreértve (vagy tudatosan a visszájára fordítva) Petőfinek e sorait, e versszak közlése után megbotránkozásának ad kifejezést, hogy a költő ilyen lekicsinylően ír apjáról: „Az ilyen pöffeszkedés, mely a legnagyobb elbizottságot árulja el, ironiál, kivált kezdőnél, kinek fődíszje szerénység, igen bántó.”

45—56 A versnek ezt — az anyáról szóló — három utolsó strófáját Pándi Pál Heine „Deutschland. (Ein Wintermärchen)” c. művének XX. részével veti össze: a költő hosszú távollét után váratlanul hazatér, anyja nagy örömmel fogadja, megvendégeli, s közben újra meg újra kérdéseivel halmozza el. (Még szövegszerű egyezés is van: „S hogy jó étvággal ettem ott, | anyám is derűsebb lett, | száz kérdést tett föl, ezt meg azt, | fogósat is nem egyet”, Kardos László ford. Kiemelés tölünk. — Vö. a 45—46. sorral.) Maga Pándi is siet leszögezni, hogy Petőfi nem ismerhette Heinének 1844 januárjában írt költeményét (tegyük hozzá, hogy a kiadás előszava 1844. szept. 17-én kelt), tehát csak „fejlődésbeli rokonságról” van szó (korántsem „véletlen” egyezésről): „Heine is, Petőfi is a feudális érzelmi világ s a filiszteri-érzelgős költészettan ellen ragadják verse az illető valóságot.” (Pándi 147.) Ez azonban csak nagy általánosságban állítható: Heine verse át van szöve politikai allúziókkal; az anya kérdéseinek és rájuk adott rafinált, allegorikus válaszoknak konkrét politikai jelentésük van. Ami valóban megejtően egyezik a két szövegben, azt az életrajzi szituáció hasonlósága magyarázza.

56 *Legszeretőbb anyámt!*: Vö. Orlay Petrics Soma emlékezésének azzal a részletével, amely 1842. nyár végi közös dunavecsei látogatásukra vonatkozik: „Az öröm, mellyel szülei hitük szerint jó útra tért fiukat fogadták, leírhatatlan volt, s Petőfi első magunkra maradásunk alkalmával e szavakat intézte hozzám: van-e a világon az én anyámnál jobb anya?” (OrlAd 348.)

Szövegváltozatok

- C: RPD1 ÖK2b—3 otthon.
 3 RPD1 egyszer/ ÖK3 egyszer...
 4 RPD1 meg.
 5 RPD1 ÖK2b—3 otthon,
 6 RPD1 már,
 7 RPD1 Ugy ÖK2b megvenült [sh.]
 8 RPD1 Hja!
 10 RPD1 jött —
 12 VI egyéb

- 16 RPD1 szűnteték.
 21 RPD1 „Tudom [kp. n.] RPD1 V1 koplaltál;
 22 RPD1 színed. —
 26 ÖK3 hallgatám:
 27 RPD1 De,
 28 RPD1 Világosíthatám.
 30 RPD1 bordalom' neki,
 31 RPD1 V1 S nagyon, nagyon
 32 RPD1 megnevettedi;
 33 RPD1 *Ambár* nem ÖK3 De δ_i [sh.]
 34 RPD1 van, —
 39 RPD1 *Kevés* hajszála
 40 RPD1 tudományokért. —
 42 RPD1 kiürült, V1 kiürült:
 43 RPD1 *irogatni*
 44 ÖK3 Ó [sh.] RPD1 V1 ÖK1 nyugozni [Valószínű, hogy az eddigi közlésekbe nyomdai elnézés folytán került ez a szóalak, s Petőfi az ÖK2a-ban javította ki a hibát; nála ez a köznyelvi kiejtésnek megfelelő -nn-es írásmód az általános (a „nyugonni”-n kívül pl. az „alunni”, „fekünni” esetében is, vö. PSzót I. 149, 972), ezért választottuk mi is ezt.]
 49 RPD1 vége hossza V1 vége, hossza
 50 RPD1 Kérdezgetésinek.
 51 RPD1 nekem e'
 52 RPD1 estenek;

Fordítás

Kertbeny 273—275.

141. MI FOLY OTT A MEZŐN

Kézirat

PIM P. 34/4. sz., a *Füstbe ment terv* c. versjegyzetében (→ 247) leírt kézirat-egység 2. lapján, a *Népdalok* c. ciklus I. darabjaként, önálló cím nélkül, a ciklus végén *Petőfi*. aláírással. (Fénymásolatát l. 9. sz. mell.) Az autográf kézirat Császár Ferenc hagyatékából, az AV szerkesztési irataival került elő s jutott 1956-ban — más *Petőfi*-kéziratokkal együtt — a PIM birtokába (l. 135. sz. jegyz., → 230).

Megjelenés

AV 294, a *Népdalok* c. ciklus I. sz. darabjaként (e ciklusról l. alábbi jegyzetünket). V1 136, mint az 1844. évi első *Népdalok* c. ciklus IV. sz. darabja (a ciklusról l. *Almodom-e?* c. I. sz. darabja jegyzetét, → 275); ÖK1 186—187; ÖK2ab—3 I. 258. A gyűjteményes kötetekben az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

A verset tartalmazó kéziratot *Petőfi* feltehetőleg az 1844. húsvétja (ápr. 7—8.) utáni napokban adta át Császár Ferencnek, az AV szerkesztőjének (az almanachra, *Petőfinek* mint munkatársnak a vállalkozással való kapcsolatára, az albumba szánt költeményei átadásának feltehető időrendjére és a kiadványban megjelent *Petőfi*-versekre nézve l. a [*Virtt a kikircs* ...] c. vers jegyzetét, → 216), legkésőbb 18-án, mert a kézíraton olvasható egykorú

szerkesztői feljegyzés szerint Császár ezen a napon fizetett ki a költőnek 3 pengő forint tiszteletdíjat (l. a kézirat leírását a 139. sz. vers jegyzetében, → 247).

A költő feltehetőleg még húsvét előtt egy másik, ugyancsak két darabból álló népdalciklus kéziratát juttatta el Császárhoz, aki abból a *Kis menyecske, szép kis menyecske*. . . , ez utóbbiból pedig a *Mondom, ne ingerkedjetelek velem*. . . c. dalt törölte, s a megmaradó kettőből (tehát a *Mi foly ott a mezőn*. . . és a [*Virult a kikivics*. . .] címűből alkotott ciklust az AV-ban (ennek feltehető okairól l. 138. és 142. sz. jegyz., → 246, 260).

A kézirat eredeti szövegét a 6. és 7. sorban valószínűleg Császár módosította (l. Szövegváltozatok; ill. általában a szerkesztő beavatkozásairól a *Vándorélet* jegyzetét, → 233); a költő kötetében megmaradt a korábbi fogalmazásnál.

Keletkezés

A költemény az ÖK-kiadások fenti keltezési adatai szerint 1844-ben Pesten írt népdal. Mivel legkésőbb április 18-án már készen volt (l. feljebb), vagy a márciusi—április eleji, vagy a rövid húsvét utáni pesti tartózkodás vehető számításba. A kérdés teljes bizonyossággal nem dönthető el; valószínű ugyan, hogy Petőfi a húsvét utáni napokban adta át a szóban forgó kéziratot Császárnak, de lehet, hogy korábban elkészült népdalát másolta le az AV számára. Mégis, a verset átszövő, színes természeti képsor (patak, zöld mezőség, piros rózsa, vö. Pándi 219—220) mintha a pár napos dunavecsei tartózkodás (l. erről a *Füstbe ment terv* jegyzetét, → 249) vagy a tavaszi utazás élményeinek friss emléke lenne. Ezért a dalt feltételesen húsvét utánról keltezzük: Petőfi 10-e körül érkezhetett vissza Pestre (l. 132. sz. jegyz., → 219), 18-án járt Császárnál, s 20-a körül között utazott le újra szüleihez (l. a *Magány* c. vers jegyzetét, → 266).

A dalt a Petőfi-irodalom korábban Petőfinek a dunavecsei Nagy Zsuzsika iránti szerelmével hozta kapcsolatba, tehát az ún. „Zsuzsika-versek” közé számította. (Ezekről és a leányról általában l. a 147. sz. vers jegyzetét, → 278.) Péchy (PZs 497) szerint egyenesen Zsuzsikához intézte volna — többek között — a szóban forgó dalocskát is: „Talán a leány keservére céloz elválásukkor” — jegyzi meg a verssel kapcsolatban Ferenczi (FPÉ II. 13); ő ugyanis — és utána többen — a Pestről keltezett dalt, pontosabb kronológiai fogódzó híján, nyári keletkezésűnek vélték (l. még az előző kritikai kiadás datálását is: „1844. június”, VP I. 93). A Császár-hagyaték Petőfi-kéziratának fenti adatai azonban világosan cáfolják ezt. Már V. Nyilassy Vilma megállapította a kéziratokat bemutató cikkében („Dal a pipáról s más egyébről.” PIMÉvk 1959. 155), hogy a *Mi foly ott a mezőn*. . . (a *Mondom, ne ingerkedjetelek velem*. . . c. népdallal együtt) „legfeljebb nyitánya a Zsuzsika-daloknak, de semmi esetre sem utóregése”, mert a költő a rövid húsvéti látogatás alatt éppen csak hogy megismerkedhetett Nagy Zsuzsikával. Valószínű ugyan, hogy látta (hiszen az idősb Petrovics a leány apjának, Nagy Pálnak hússzékberlője volt, l. 147. sz. jegyz., → 278; tehát a két család állandó szoros kapcsolatban volt egymással), de ezt a verset még nem írhatta hozzá, ilyen rövid ismeretség után még nem nevezhette szeretőjének — még a szó itteni és ekkori eredeti értelmében sem (l. alább: Magyarázatok). Szerintünk tehát még határozottabban el kell különíteni a verset a Zsuzsika-ciklustól, hiszen rá mint szép leányra, ki szerelmet ébresztett benne, véleményünk szerint a későbbi *Almodom-e?* c. versben figyelt fel (l. 146. sz. jegyz., → 275). A vers egyébként — a kézirati ciklus címe szerint is — „népdal”, és a benne megszólított lány modelljeként éppúgy nem kell egy bizonyos, a költő környezeté-

ben élő személyt feltételeznünk, mint a *Kis menyecske, szép kis menyecske . . .* vagy a *Mondom, ne ingerkedjetelek velem . . .* esetében sem. Petőfi, mint azokban, itt is a szerelmes parasztleány nevében énekel; hitelesen szólaltatja meg a figurát, de nem azonos vele.

Magyarázatok

- C, 1 *foly*: ti. folyik; az ige nem-ikes alakjának használata, mely Petőfiné általános, feltehetőleg tájnyelvi eredetű; a szó a régiségben, egészen XVIII. századig, még iktelen volt.
3 *szeretöm*: a „szerető” Petőfi szóhasználatában gyakran csak érzelmi kapcsolatot fejez ki, tehát nem utal okvetlenül szerelmi viszonyra (vö. *Te szívemnek szép gyönyörűsége . . .* jegyz., → 311).

Szövegváltozatok

- C: K AV *Népdalok*. [a ciklus címe] I. [sorsz.] VI *Népdalok* [a ciklus címe] IV. [sorszám] ÖK2b—3 mezőn? [pontok n.]
2 K AV Patakviznek K gyöngye; AV gyöngye:
4 AV bubánat könye.
6 AV *A patak* mentében
7 K rózsá nyílik AV nyílik
9 AV könyed
11 AV könytől
12 K rozsája. [elírás?]

Forrástás

Kertbeny 32.

142. MONDOM, NE INGERKEDJETEK VELEM . . .

Kézirat

PIM P. 34/4; a *Füstbe ment terv* c. vers jegyzetében (→ 247) leírt kézirategység *Népdalok* c. ciklusának II. sz. darabjaként, külön cím nélkül, a ciklus végén Petőfi. aláírással. A vers szövege ceruzával át van húzva. (A kézirat fénymásolatát l. 9—10. sz. mell.) A ciklus I. sz. darabja: *Mi foly ott a mezőn . . .* A kézirat Császár Ferenc hagyatékából, az AV szerkesztési irataival került elő s jutott 1956-ban — más Petőfi-kéziratokkal együtt — a PIM birtokába (l. 135. sz. jegyz., → 230).

Megjelenés

VI 167, az 1844. évi második népdalciklus VI. sz. darabjaként (a ciklusról l. *Arválynyhaj a süvegem bokrétyja . . .* c. I. sz. darabjának jegyzetét, → 323). ÖK1 205—206; ÖK2ab—3 I. 286. Mindenütt az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

Petőfi ezt a költeményét (más versekkel együtt) eredetileg az AV-ba szánta (erről l. 132. sz. jegyz., → 316), de abban mégsem jelent meg. A verset tartalmazó kézirat a rajta olvasható egykorú feljegyzés dátuma szerint legkésőbb ápr. 18-án, valószínűleg éppen ezen a napon került Császár Ferenc, az almanach szerkesztője kezébe (l. 141. sz. jegyz., → 257). Császár Petőfinek

két, külön átadott népdalciklusából egy-egy darabot törölt, a megmaradtakat összevonta s úgy adta ki (l. uo.); a mellőzöttek közt volt a szóban forgó népdal is. (L. erről V. Nyilassy Vilma cikkét: „Dal a pipáról s más egyébről.” PIMÉvk 1959. 155.)

Keletkezés

A kiadásokban Pestről, 1844-ből keltezett vers feltehetően húsvét (ápr. 7—8.) utáni, de 18-ánál semmi esetre sem későbbi keletkezésére nézve l. a *Mi foly ott a mezőn*... c. dal jegyzetét (→ 258). Az 1844. nyári datálást tehát, mely Ferenczinél a kiadások sorrendjén alapul (l. FPÉ II. 81), s amelyet még a Varjas-féle kiadás is átvett („1844. június”, l. VP I. 95), korrigálni kell; ez az eset egyébként újabbán előkerült forrás alapján figyelmeztet arra, hogy az ÖK-kiadások „Pest” keltezése az 1844. évi *második* népdalciklusban éppúgy nem jelent feltétlenül 1844. nyári, mint az *elsőben* kora tavaszi (Dunavecse előtti) keletkezést. A *Mondom, ne ingerkedjetek velem*... persze lehet márciusi darab is. Amikor a költő — feltevésünk szerint még húsvét előtt — átadta Császárnak az almanachba szánt verseinek első csoportját s vele együtt az egyik népdalciklust, talán már megtudta a szerkesztőtől, hogy az egyik népdalt nem fogadja el közlésre (l. 138. sz. jegyz., → 245); ehelyett, pótlékkul, húsvét után újabb, két darabból álló ciklust vitt be, ez foglalta magában a szóban forgó dalt is. Ezt kiválaszthatta már korábban elkészült népdaljai közül is. Mégis, egyrészt figyelembe véve, hogy az ezzel együtt leírt és húsvét után átadott *Mi foly ott a mezőn*...-ben a húsvéti dunavecsei tartózkodás, ill. az oda-vissza utazás élményének hatását véljük felismerni (l. a vers jegyzetét, → 258), másrészt, tekintettel a *Mondom, ne ingerkedjetek velem*... friss, magabiztos, a márciusi darabokétól elütő, önérzetes hangjára, ezt a rövid, húsvét utáni pesti időszakot jelöltük meg mint a dal legvalószínűbbnek látszó keletkezési idejét.

A korábbi datálásoknak ez a korrekciója egyúttal azt is jelenti, hogy Petőfi e népdalának legfeljebb annyiban lehet köze a dunavecsei „Zsuzsika-ciklus”-hoz, mint a *Mi foly ott a mezőn*... címűnek (vö. ennek jegyzetével, → 258); sokkal valószínűbb azonban, hogy teljesen független attól.

Fogadtatás

A verset az „Aradi Vészlapok” szerkesztője, mint feljebb láttuk, mellőzte: a kéziratban vörös írónnal áthúzta. Császár, aki egy és egy negyedévvvel később, ismert bírálatában hevesen kikelt a „csárdai tempó”, a költő „durva szójárási” ellen, alkalmasint ebből a népdalból is (bár itt cím szerint nem említi) „a pórok legalsóbb, legnyersebb osztályának” hangját vélte kihallani (vö. Császár: Irőr 1845. aug. 16.: 27): magán a közönségesnek, „aljas”-nak érzett témán, egy szilaj haragú, de a leányokhoz gyengéd parasztleány lírai jellemzésén túl különösen megütközhetett a „fejek beverése” és a „kesztyűbe dudálni” kifejezésen; valószínű, hogy a „túlmen” nyelvjárási igealak sem tetszett neki.

Szövegváltozatok

C: K *Népdalok*. [a ciklus címe] II. [sorsz.] VI *Népdalok*. [a ciklus címe] VI. [sorsz.]

1 VI ingerjetek [sh.]

5 K Jó a tréfa, jó,

6 K túl mén; VI túlmén.

9 K . . . . De
10 K beszélem.
11 ŐKzab—3 szépséged!

Forrástás

Kertbeny 37.

143. IRTÓZTATÓ CSALÓDÁS

Kézirat: Nincs.

PdI 1844. I. fé. 8. sz., nyárutó (aug.) 4. hete: 235, *Petőfi*. aláírással. Ugyanazon a hasábon, közvetlenül fölötté, a költő *Poharamhoz* c. verse áll *Pönögei Kis Pál*. aláírással (Petőfinek főként 1843-ban használt álneve, l. 91. sz. jegyz., → I. 422—424). Arról, hogy a két vers célzatosan került együtt közlésre, l. alább (Keletkezés). Az *Irtóztató csalódás*-nak ez volt az egyetlen egykorú közlése; a kötetkiadásokból kimaradt (téves tehát az az állítás is, hogy csak a VI-ből maradt volna ki, és a V2-be került bele, vö. Pándi 292).

Petőfi-kötetben először: PVM III. 244—246, „(Pest, 1844.)” keltezéssel; a költő összegyűjtött versei közt először: DK 1874. 713.

Nem tudjuk biztosan, miért mellőzte Petőfi ezt a versét kötetekben: alkalmi jellege, olyan esethez kötött volna miatt-e, melyet az olvasók nem ismerhettek (l. alább: Keletkezés), vagy azért, mert a költemény befejezésében tett „fogadalma” ellenére bordalok egész sorát írta még ezután? (Bordaloktészetenek újabb, 1844. nyári—őszii fellendüléséről l. alább: Magyarázatok, 24—26. s.)

A mottóval kapcsolatban megjegyezzük, hogy Petőfi 1844 első felében több költeményéhez választott mottót, de ezeket a VI sajtó alá rendezése során elhagyta, s így nem kerültek be az ŐK-kiadásokba sem (I. Bev., → 123). Feltehetően így járt volna el ebben az esetben is, de, mint láttuk, ezt a versét a kötetekbe nem vette fel. Ezért kellett a mottót (mint az egyetlen hiteles szöveg tartozékát) ezúttal a főszővegben meghagynunk.

Keletkezés

A Nemzeti Kőr Vörösmarty kezdeményezésére és indítványa alapján 1844. márc. 27-én foglalkozott Petőfi verseinek ügyével, és határozatot hozott kiadásukra, előfeltételként szabva az általa kijelölt háromtagú bizottság kedvező szakvéleményét. Ez az „alválasztmány”, melynek elnöke Vörösmarty Mihály, másik két tagja Szigligeti Ede és Vachott Sándor volt, őszintén elismerő, kedvező jelentését (feltehetően Vörösmarty fogalmazásában) máj. 11-én terjesztette elő. A bizottság azonban már hetekkel előbb kialakította részletekbe menő véleményét, mert azt Petőfivel április közepe táján, legkésőbb 20-áig megbeszélétk. A költő ugyanis körülbelül ekkor utazott hosszabb időre szüleihez Dunavecseré (l. 144. sz. jegyz. → 266), s onnan Tárkányi Bélának írt levelében, ápr. 28-án méltatlankodva számolt be arról, hogy a mintegy 15 kislejtezett darabon kívül (melyek „nagy részint” bordalok voltak) még a *Szomjas ember tündésé*-t is ki akarták „küszöbölni”; mint megjegyzi, ezt már nem engedte (VP VII. 28—29; hogy melyek lehettek a kihagyásra javasolt darabok, arról l. alább a Magyarázatokat; vö. még a VI kiadástörténetének megfelelő Bev., → 116).

A költő a fentiek szerint a bizottság törlési javaslatait általában különösebb ellenkezés nélkül elfogadta, ami annál kevésbé eshetett nehezebbé, mert a bizottság véleménye egészében — mint a Nemzeti Kőr máj. 11-i ülésének

jegyzőkönyvből tudjuk (I. Bev., → 118) — igen kedvező volt, és formailag is megnyitotta az utat a VI kiadásához. A vers 5—6. sora éppen azt sejteti, hogy a bizottság tagjai (lehet, hogy nem voltak jelen mind a hárman, de Vörösmarty minden bizonytalanságát; az sincs kizárva, hogy ő egyedül közölte Petőfivel a közösen kialakított véleményt) azzal érveltek: néhány gyengébb bordal mellőzésével a gyűjtemény nem veszít értékéből, sőt nyer vele. Hogy a bordalok (egy részének) kiselejtezése mégis sértette Petőfi költői becsüségét, azt ez a költemény tárja fel. Az idézett levélnek az a fordulata, hogy „Csak nézd, még a Szomjas ember tünődését is”, jelzi, hogy a többi törlési javaslatokat is kelletlenül fogadta, ezúttal azonban kézzel foghatóbban fogalmaz. Igaz ugyan, hogy a vers ironikus formájú: annyira eltúlozza az eset jelentőségét és a lelkiállapotára gyakorolt hatását, hogy a vers értelme már-már ellenkezőjére: öngúnyba fordul („irtóztató csalódás”-ban volt része; „roppanó búbánat érte”; kis híján „ketté repedt” a szíve; már azt hitte, hogy ő a világ legjobb bordalköltője; beletörődik a sors akaratába). Hozzájárulnak ehhez a vers ünnepélyes, fennkölt alapszövegéből kirlvó, komikus feszültséget keltő köznyelvi elemek is, amelyek jelzik, hogy mindez nem kell komolyan venni (az „egy kukk dicsőség”, „a hir kakasüllején”, a „lepottyán” kifejezés). Mégsem lehet kétséges, hogy valamilyen valóságos sérelem versbe foglalásáról van szó, s ha lehántjuk a vers ironikus felső rétegét, eljutunk az eset magjához: a költőt bántotta, hogy bordalaiba, melyekre büszke volt, belekötöttek. Fogadkozása, hogy nem „zengi többé” a bort, csak issza, ugyancsak ironikus. A vers a *Poharamhoz* c. bordallal együtt jelent meg a PDI augusztus 4. heti számában (I. 12. sz. mell.), s bár ez alá Pönögi Kis Pál álnevét nyomatta, melynek a Petőfivel való azonossága csak a VI megjelenése után vált nyilvánvalóvá (Vörösmarty valószínűleg ismerte, de Vahot aligha), ennek célzatossága félreérthetetlen: a *Poharamhoz* c. dalt már Dunavecscén, tehát a fogadalmát követően írta, s az *Irtóztató csalódás* fölötti közlésével azt kívánta kifejezésre juttatni, hogy a bírálat nem vette el a kedvét a bordalműfaj művelésétől. Ezt aztán 1844 nyarán—őszén újabb boros dalok egész sorával igazolta is. (L. alább: Magyarázatok 24—26. s.)

Az *Irtóztató csalódás*-nak, mint láttuk, nincs Petőfitől való keltezése. Keletkezhetett tehát akár Pesten, akár Dunavecscén; annyi azonban bizonyos, hogy a bizottsággal tartott megbeszélés után nem sokkal. Nemcsak az említett, erős belső feszültségre valló költői játék, ill. módszer jelzi ezt, hanem a konkrét utalások is az ez alkalommal „mondott”, ill. „hallott” bíráló megjegyzésekre (az utóbbi ige háromszor is előfordul), nemkülönben az 1. sor jelen idejű igealakja („A lelkem is *sír*”; NB: a múlt századi gyűjteményes kiadások nagy részében hibásan „*sír*” alakban szedték, l. alább: Szövegváltozatok). Sajnos, nem tudjuk pontosan, hogy mikor ült össze a bizottság Petőfivel, csak annyi bizonyos, hogy húsvét utáni kb. 10 napos pesti tartózkodása idején; valószínű azonban, hogy 15-e után, mert ha ezt megelőzően került volna erre sor, annak feltehetően nyoma lenne a Pákh Alberthez e napon intézett levélben. Ezért a verset feltételesen Pestre és ápr. 15—20-ra datáltuk (mint láttuk, a költő kb. 20-áig maradt a fővárosban), de nem zárhatjuk ki egészen azt sem, hogy hazautazása közben vagy dunavecsei tartózkodása első napjaiban — mindenesetre még áprilisban — írta, mert lehet, hogy Vörösmartyékkal közvetlenül elutazása előtt találkozott. Ez a kettős keltezés magyarázata.

Magyarázatok

Móttó: Forrása (a Biblia ószövetségi részéből) Salamon prédikátor könyve — „a földi gyönyörűségnek híjábólalóságáról” szóló — II. részének 4.

verse, mely közel-egykorú kiadásban, betű szerint és teljes egészében így hangzik:

„Elvégezém az én szívemben, hogy magamat adnám boraltra (még mikor a böltseséget követném, és elővenném ezt a bolondságot), mig nem meglátám, hogyha az emberek fiainak e volna jó, mellyet kellene tselekedniük az ég alatt, az ő életek napjainak számok szerint.” („Szent Biblia.” Károli Gáspár ford. Kőszeg, 1848. I. 568.) A magyar bibliatanács ószövetségi szakbizottságának fordításában (Bp. 1961., a 2. fejezet 3. verseként) világosabbá válik a passzus értelme: „Elvégeztem szívemben, hogy testem bornak adom, — de ugy, hogy szívemet azért a bölcsesség vezesse — és ragaszkodom az oktalansághoz, amíg meg nem látom, hogy jó-e ez az emberfiaknak, amit cselekedniük kell az ég alatt életük napjainak száma szerint.” Valószínű azonban, hogy a költő csak a mottóban idézett sort ismerte mint zsréfásan alkalmazott bibliai eredetű szállóigét (már diákkorában hallhatta), s a szóban forgó vers utolsó strófájában tett ígéretének (l. alább a 24—26. sorhoz fűzött magyarázatot) kívánt vele nyomatékokot adni.

6 *egy kukk dicsőséget se'* „egy kukkot sem” = egy szót, egy hangot sem; a fenti jelentésben (ti. egy cseppet sem) tudtunkkal csak Petőfinél — s csak itt — fordul elő. (A hagyományos jelentésben l. a *Dalforrás* 20. sorában, → I. 45.)

8 *És szívem ketlé nem repédt!*: ez a sor így értendő (a felkiáltójel hívja fel rá a figyelmet): „Csoda, hogy szívem meg nem hasadt.”

9—11 Azzal a kérdéssel, hogy melyek lehettek a bizottság kívánására kihagyott versek, általánosságban a jegyzetek kiadástörténeti bevezetésében foglalkozunk (→ 116). Bár többségük Petőfi feljebb idézett levele szerint is bortal volt, ilyen műfajú versei közül jóformán csak a *Víz és bor* címűről állíthatjuk több-kevesebb valószínűséggel, hogy a töröltek közé tartozott, mert ez — jóllehet korábban már meg is jelent — a VI-ből kimaradt. Gondolhatunk még a bortalok között az *Ivás közben* címűre, amely az év eleji debreceni darabok közül kiszakntva a dunavecsei versek nagyobb tömbjébe, majdnem közvetlenül a VI első 1844. évi népdalciklusa elé került, mintha a költő később, a bizottság véleményével dacolva (esetleg átdolgozott formában?) újra beiktatta volna a füzet nyomdai kéziratába (ez ugyanis az eredeti kalkulációhoz képest később, június—július folyamán, kb. a korábbi terjedelem egy negyedével bővült, l. Bev., → 120). Hasonló megfontolások alapján szóba jöhet a tokaji keltezésű *De már nem tudom, mit csináljak*... c. (kötetünkben 128. sz.) dal is, amely az 1844. évi második népdalciklusba került. Lappanghatnk még a VI-ben olyan korai (1844. márciusi) pesti keltezésű bortalok, melyeket a költő ugyancsak az említett kéziratbővítés során vett fel az eredetileg kisejtetettek közül; mások pedig a törlés következtében talán a V2 anyagába kerültek át, vagy egyszer s mindenkorra elvesztek: Petőfinek olyan bortaláról, mely e tájt (1844 folyamán) csak folyóiratban vagy zsebkönyvben jelent volna meg, de a VI-ből kimaradt, nincs tudomásunk.

A VI-nek bizonyosan vagy nagy valószínűséggel 1844. márciusig elkészült anyagában a következő bortalok, ill. boros-bohém zsánerdalok és zsánerképek fordulnak elő (amelyeket tehát „átengedett”, jóváhagyott a bizottság; lehetséges azonban, hogy egyeseket közülük Petőfi utólag „csempézett vissza”) — a kötet sorrendjében haladva: *A borozó, Felköszöntés, Hortobágyi kocsmárosné*..., *Dínomádnom*,

Kördal, Hejh nekem hát vigasztalást mi sem ad . . . , Szomjas ember tünődése, Egri hangok, Ivás közben, De már nem tudom, mit csináljak . . . — A kötet későbbi, e műfaji keretbe sorolható darabjai: *A faluban utcahosszat . . .* (Duna-Vecse), *Poharamhoz* (uo.), *Vízet iszom* (Pest), *Carmen lugubre* (uo.), *Az én torkom álló malom . . .* (Duna-Vecse), *Meredek a pincegádor . . .* (uo.). A kötet tehát összesen 16 „boros verset” tartalmaz; ezenkívül megemlíthetjük még az *Eger mellett, Javulási szándék, Zsuzsikához* (*Ne hozd, ne hozd azt a bort kis leány . . .*) és *Gazdálkodási nézeteim* c. verseket, melyek nem bordalok ugyan, de a költő borkedvelésének fontos szerep jut bennük. Mindez együttvéve is csak 20 költemény, tehát kevesebb, mint a VI darabszámának (109) egyötöde. Ezért nehezen érthetők (s csak elfogultsággal magyarázhatók) a kötet ismertetéseiben, bírázataiban itt-ott előforduló, a bordalok túl nagy számára utaló (ezt esetleg kifogásoló) megjegyzések; l. pl. az Élk 1844. nov. 20-i számában (688): „Többen a sok bordalt sokalják e gyűjteményben: de, uram, istenem, ha már arra vagyunk kárhoztatva, hogy magunk igyuk meg harminc millió akó borunkat, legalább legjobb „bordal»-költőink énekeit vegyük meg s azok eldalolása mellett tessük bűnkát a kancsóba.” Stb. Feltehetőleg ez az ismertetés bátorította fel a fiatal Falk Miksát, aki három nappal később megjelent recenziójában ugyancsak a bordalok mennyiségén akadt fönn: azt állította, hogy a VI „legnagyobb része” bordalokból („bacchantische Lieder”) áll (l. Spiegel 1844. nov. 23.: 749, vö. Kiss J., TanPet 108—109), ami a fentiek szerint durva tévedés. Császár Ferenc (IrÓr 1845. aug. 16.: 27) már odáig ment el, hogy megszámlolta, hányszor fordul elő a kötetben a „bor”, ill. az „áldomás” szó (míg „az első időszakban” csak 8-szor, ill. I-szer, addig a „másodikban”, azaz 1844-ben már 17 + I-szer).

- 14 *a hír kakasüllején*: kakasülő (tájnyelvi alakban): átvitt értelemben valamilyen magasan fekvő hely (általában a színházak nézőterének legfelső emeletét, karzatát értették rajta); Petőfi egyéni módon, tréfásan alkalmazza a hírnév magaslátára.
- 15—16 *Anakreon*, [Csokonai] *Vitéz Mihály, Béranger*: Petőfi ezúttal mint bordalok híres költőit említi őket. Kerényi Frigyes a PDI 1844. 1. fé. 7. számában (aug. 3. hete), tehát egy héttel Petőfi versének megjelenése előtt — hozzá intézett verses válaszában (l. 164. sz. jegyz., → 327) — költőtársát mint a bor és szerelem dalnokát, „pogány Anakreon”-nak nevezi. Ez az időbeli egybeesés csak véletlen lehet, hiszen Petőfi verse a fentiek szerint hónapokkal előbb keletkezett.
- 15 *Vitéz Mihály*: Petőfi Csokonai-kezdésének jellemző adata, hogy az általa olyan nagyra tartott Béranger-vel és a bordalműfaj klasszikusával, Anakreonnal egy sorban említi. (Csokonaihoz és költészetéhez fűződő kapcsolatáról a *Csokonai* c. vers jegyzetében szólnak majd.) *Béranger*: Petőfi itt írja le először a francia költő nevét. A vele való foglalkozás körülbelül ettől az időtől fogva hagy mélyebb nyomot költészetében; Dunavecsnél kezd (nyilván az ő hatására) refrénes verseket írni (l. 155. sz. jegyz., → 300). Ferenczi ezért 1844 májusából keltezi a verset, „midőn [Petőfi] Béranger-vel már foglalkozott” (l. „Béranger és Petőfi.” *PetMúz* 1894. 6. sz. 118); de mi ezt a körülményt — bár a korai, inkább áprilisi végi dunavecsei keletkezést a fentiek szerint magunk sem tartjuk kizártnak — a datálásnál nem vettük figyelembe, hiszen Petőfi a jelek szerint már Debrecenben, 1843/1844 telén olvagatta kedvelt költője verseit (l. 114. sz. jegyz., → 147).

24—26 Petőfi fogadkozása (ti. hogy nem ír több bordalt) természetesen csak költői fogás, a csattanó előkészítő része, hiszen számos ilyen műfajú dalt írt még, mind április végétől június közepéig terjedő dunavecsei tartózkodása idején (l. feljebb, → 264), mind a szóban forgó költemény megjelenése utáni időszakban (még 1844 folyamán): *Furfangos borivó, Mi lett? Igyunk!, Dávidó után* stb. — Ami az ígért másik részét illeti (ti. hogy csak „torkába önti ezután” a bort), arról l. a *Poharamhoz* jegyzetét (→ 292); erre az elhatározására utal a Bibliából vett mottóval is (l. feljebb az ahhoz fűzött magyarázatot).

Szövegváltozatok

Szövegközlésünk alapja — mint egyetlen hiteles szöveg — a PDL közlése.

- 1 PVM (III. 244) sirt! . . . [Elnézésből vagy nyomdai hibából származó téves múlt idejű igealak, amely — mint feljebb láttuk — a datálás szempontjából félrevezető lehet. Ez a hiba számos későbbi Petőfi-kiadásba átöröklődött, így a DK-ba, sőt a HP-be is.]
- 2 PDL búbanat: az „ú”-nak a versmérték szerint rövidnek kellene lennie (bubánat)
- 16 PDL Beranger [sh., javítottuk]
- 19 PDL tündérhona [sh., javítottuk]

144. MAGÁNY

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

V1 125—126; ÖK1 179—180; ÜK2ab—3 I. 248—249. Mindenütt az 1844. évi versek közt; az ÖK-kiadásokban „(Duna-Vecse)” keltezéssel.

Keltekzés

Petőfi hányatott életében 1844 márciusa nagy fordulatot hozott: 27-én a Nemzeti Kör — Vörösmarty kezdeményezésére — kedvezően határozott versei kiadása ügyében, s nagyobb összegű kölcsönhöz is juttatta. (L. Bev., → 112.) Mind az erkölcsi siker, mind az anyagi gondok lényeges enyhülése hozzájárult a költő elhatározásához, hogy hazalátogat Dunavecseire, felkeresi másfél éve nem látott szüleit. Erre az említett határozat után egy héttel, az április eleji húsvéti ünnepnapok alkalmával került sor (l. 139. sz. jegyz., → 249). A *Versek* kiadásának örvendetes hírével érkező költő végre kibékült apjával, aki a színészi pályához való makacs ragaszkodása s tanulmányai ismételt félbeszakítása miatt annak idején nagyon megharagudott rá (l. 140. sz. jegyz., → 253). Petőfi húsvét után, ápr. 10-e körül visszautazott Pestre, s ott kb. 10 napig időzött; ezalatt (feltehetőleg ápr. 15—20. között) hallgatta meg a Nemzeti Körtől kijelölt alvალasztmánynak a *Versek* kéziratáról kialakított véleményét (l. 143. sz. jegyz., → 261); bizonyára ekkor állapodott meg Vahot Imrével, hogy júl. 1-től kezdve a PDL segédszerkesztője lesz (l. 165. sz. jegyz., → 331); ápr. 18-án verseket adott át Császár Ferencnek az „Aradi Vészlapok” c. album számára (l. 132. sz. jegyz., → 219); végül: az Élk. ill. feltehetőleg a RPDl szerkesztőségében is megfordult (l. 155., ill. 140. sz. jegyz., → 305, 253). Pesten mindent elrendezve visszatért Dunavecseire, hogy a segédszerkesztői „hivatal” megkezdéséig még rendelkezésére álló idő

nagy részét szülei körében, pihenéssel és nyugodt alkotó munkával töltse. Ápr. 20-a táján utazott le: Pákh Albertnek 15-én azt írta, hogy „a napokban” megy ismét haza, s már a választ is oda kérte (l. VP VII. 27); 18-án, mint az imént említettük, még bizonyosan Pesten volt, 28-án meg már Dunavecseről írt Tárkányinak (l. uo. 28—29). Mindkét levele szerint június közepéig szándékozott szüleinél maradni, s Pestről Kerényi Frigyeshez intézett, jún. 25-éről keltezett költői leveléből megállapítható, hogy csakugyan akkortájt érkezett megint vissza a fővárosba (17. s.: *Másfél hete, hogy őket elhagyám, Kiknél valék, apám és jó anyám.* 29. s.: *Miní mondám, itt vagyok másfél hete*), tehát kb. két héttel munkába állása előtt. Azaz, második, huzamosabb dunavecsei tartózkodása nem egészen két hónapot tett ki: kb. ápr. 20-ától jún. közepéig tartott. (Feltehetőleg ugyanerre az időszakra estek, de pontosabban nem datálhatók, a költő kunszentmiklósi, ill. kiskunlacházi kirándulásai, melyekhez néhány versének keletkezése fűződik, l. 161., ill. 163. sz. jegyz., → 314, 323). Meg kell említenünk még egy, a dunavecsei tartózkodás befejezése szempontjából zavaró adatot. A „Der Ungar” c. pesti német napilap 1844. jún. 10-én (132. sz. 524) a színészek és írók hagyományos rákosmezei kirándulásáról közölt beszámolót (ez tehát valamikor június elején lehetett). Ennek alkalmával a szokásos műsor keretében Vörösmarty előadta „egy új bordalát”, „Dann wurden einige Gedichte aus der vom Kör herauszugebenden Sammlung, von Petöfi deklamirt” — folytatja az ismeretlen újságíró. Ezt korábban úgy értelmeztük, hogy maga a költő szavalta el néhány versét, tehát már június első napjaiban Pestre kellett érkeznie (l. TanPet 105), az idézett mondat azonban, kiváltképp ha a „Sammlung” szó utáni, nyilván sajtóhibából odakerült vesszőt figyelmen kívül hagyjuk, úgy is fordítható, hogy „ezután néhány költemény hangzott el Petöfinek a Kör által kiadandó gyűjteményéből”, tehát nem a költő, hanem a jelenlevők (feltehetőleg a kiránduláson résztvevő színészek) egyike adott elő a *Versék*-ből. Vörösmarty ötlete lehetett ez: a művészek, írók és más értelmiségiek körében előadott szemelvények hatásosan szolgálhatták az előfizetőségűjtő akció (l. Bev., → 119—121) sikerét.

Tudtunkkal Petöfi 1844-ben nem is járt ezután Dunavecseren (l. Mezösi: PDv II. 43; állítja ezt Péchy is: PDV 375), de egyébként sem valószínű, hogy Petöfi a hetenként megjelenő Pesti Divatlap szerkesztőségét ilyen látogatás időtartamára otthagyhatta volna (erre utaló egykorú adatról vagy emlékezésről nincs tudomásunk). Egyébként kétségtelen, hogy a költő 1844. évi dunavecsei versei kivétel nélkül ebben az ápr.—jún. havi időszakban keletkeztek, hiszen mindegyik a *Versék* 1. füzetében látott napvilágot (egyőtől eltekintve, mely egyáltalán nem is jelent meg a költő életében), a kötet kézírata pedig augusztus folyamán került a nyomdába (l. Bev., → 122); kizárhatjuk tehát annak lehetőségét is, hogy a dunavecsei keltezésű darabok némelyike egy esetleges későbbi (1844. aug.—dec. közötti) dunavecsei látogatás alkalmával keletkezett volna.

Petöfi szülei 1841 tavaszán (feltehetőleg ápr. 24-én, az új bérleti időszak kezdetén, l. Mezösi: PDv I. 42) költöztek Dunavecserre, ebbe az annak idején 7000 lakosú, Pesttől 65—70 km-re délre fekvő Duna menti mezővárosba. Petöfi is időzött ott korábban: 1841 tavaszán—nyár elején, majd 1842. szeptemberben, ill. október vége felé. (Ez alkalmakkor írt verseit l. i. kötetünkben: 29—40., ill. 67?, 69?, 70. sz.) Az idősb Petrovics István a dunavecsei mészárszéket és a húsvágás jogát bérelte. Ezt különféle egykorú, ill. emlékezős-adatokból tudjuk; maguk a leghitelesebb források, ill. dokumentumok: a bérleti viszonyra vonatkozó hivatalos feljegyzések, üzleti könyvek nem maradtak fenn (l. Mezösi: PDv I. 43—44; a 41. lapon említi, hogy a „dunavecsei helyi levéltár” elpusztult). Péchy Imre — családi és helyi száj-

hagyomány alapján írt — cikke szerint a költő apja Nagy Pál jómódú helybeli gazdálkodónak, a tényleges haszonbérlónek albérlóje volt, akitől annak idején, dunavecsei életük kezdetén, 1400 Ft kölcsönt is kapott (l. Péchy v: PZs 497). Nagy Pál leánya volt Petőfi dunavecsei „Zsuzsikája” (l. 147. sz. jegyz., → 278). A költő szüleit 1845 nyarán már Szalkszentmártonban találjuk (l. VP VII. 303); hogy mikor költöztek oda, nem tudjuk pontosan. Ferenczy szerint ez 1844 „őszen” történt (FPÉ II. 12), a dunavecsei szájhagyomány nov. 1-ét emlegeti (Dienes: PU 14, Vasberényi Géza adata nyomán); de egy, az egykorú sajtóban megjelent dunavecsei levélből kivehetően Petrovicsék még decemberben is dunavecsei lakosok voltak (l. PDI 1844. 2. fé. 24. sz., dec. 15.: „az anya, ki Petőfi bölcsőjét ringatá, körünkben van”, a levélről l. Bev., → 130). A szülők szalkszentmártoni megtelepedésére tehát csak 1845 elején, esetleg tavasszal került sor.

Petrovicsék dunavecsei otthonáról, a „kis lak”-ról a *Távolból* jegyzetében írtak (l. 90. sz. jegyz., → 1. 419—420) helyesbíteniük kell: Dienes András véleményével szemben ugyanis Mezősi Károly meggyőző érveléssel támogatott felfogásának kell helyt adnunk, melyet helyszíni vizsgálódásaink és Vasberényi Géza dunavecsei lakos, az ismert Petőfi-kutató szóbeli közlései is igazolnak. Eszerint Petrovics István nem az egykori (1875-ben lebontott) „községi árendás kocsmá”, hanem a ma is álló, tájmúzeumá berendezett *mészárszék* épületében lakott; mint feljebb írtuk, hűskimeréssel foglalkozott, emellett a „poharaztatás” csak mellékes, szerény jövedelmi forrás lehetett. Orlay Petrics Soma emlékezéseiben, jól felismerhetően, ezt az utóbbi épületet írja le, de tévesen azt állítja, hogy az „utcára nyíló szoba kocsmául szolgált” (OrlAd 248, l. még 70. sz. jegyz., → 1. 361). Orlay több mint 30 évvel később foglalta írásba emlékeit, s ez esetben nyilvánvalóan az idősb Petrovics későbbi foglalkozása (nem utolsósorban *A jó öreg kocsmáros* c. vers) téveszthette meg. Félrevezetnek ebben a vonatkozásban a helyi emléktáblák is: az, amelyik az egykori kocsmáépület helyén álló hősi emlékmű talapzatára került, hirdeti a Petrovics-házaspár hajdani lakását; a volt *mészárszék* épületén elhelyezett tábla pedig csak azt, hogy ott volt „Petőfi apjának *mészárszéke* 1840—1844-ig”. Holott kétségtelen, hogy ugyanitt laktak: az utcai helyiségben a húst mérték (esetleg mellékesen bort is árultak), a hátsó kis szoba meg szerény lakásukul szolgált. (L. Mezősi: PDv II. 43—44. E helyen köszönjük meg Vasberényi Géza helyszíni eligazítását és felvilágosításait.)

Mivel Petőfi számára ebben a szűkös kis lakásban nem volt férőhely (legfeljebb átmenetileg, a húsvéti ünnepek idején húzódnak ott meg benne), az emlékezők szerint Nagy Páléknál, külön szobában lakott (l. az *Ebéd után* jegyzetét, → 271).

Petőfi 1844. évi dunavecsei tartózkodásai idején (ápr. 5—10., kb. ápr. 20—jún. 15.) tudunkkal összesen 19 verset írt. Közülük 18-at az ÖK-ban ő maga látott el Duna-Vecse keltezéssel; a *Kicsinke szöke kis leányka...* kezdetű, *Zsuzsikához* [II.] c. vers (→ 148. sz.) ottani keletkezését tartalma és kéziratának provenienciája bizonyítja. Petőfi e versek egyikét, a *Füstbe ment terv*-et (*Híú terv* címen) bizonyosan húsvéti dunavecsei tartózkodása idején írta, mert kéziratát ápr. 18-án átadta az „Aradi Vészlapok” szerkesztőjének (l. 139. sz. jegyz., → 249); s minden valószínűség szerint ugyancsak húsvétkor készült az *Egy estém otthonn* is (l. 140. sz. jegyz., → 253). A többi 17 költemény keletkezése a második, huzamosabb dunavecsei tartózkodás idejére esik. Ezek pontos keletkezési időrendjét adatok hiányában nem tudjuk rekonstruálni; ezért — néhány korrekcióval — a kötetkiadások (VI, ÖK1—3) egymással teljesen egyező sorrendjét követjük (kihagyva természetesen a Petőfítől a dunavecsei darabok közé iktatott pesti vagy egyéb keltezésű verseket). Eltérünk ettől abban, hogy a szóban forgó *Magány* c. verset

vesszük a 17 közül előre (ennek indokolását l. alább); továbbá az *Almodom-e?* c. verset —, amely tartalmából ítélve a Nagy Zsuzsikával való első találkozás élményét örökíti meg, — mint első „Zsuzsika-verset” a *Ne hozd, ne hozd azt a bort kis leány...* kezdetű, *Zsuzsikához* c. elé iktatjuk be (l. 146. sz. jegyz. → 275); ez utóbbit pedig kiadásunkban a feljebb említett másik *Zsuzsikához* [II.] c. (*Kicsínke szöke kis leánya...* kezdetű) darab követi, amely a költő életében nem jelent meg. Eszerint a dunavecsei verstermés sorrendje kötetünkben a következőképpen alakul:

1844. ápr. 5—10., ill. 7—10. keltezéssel:

Füstbe ment terv (139. sz.)
Egy estém otthonn (140. sz.)

1844. ápr. 20—jún. 15. keltezéssel:

Magány (144. sz.)
Ebéd után (145. sz.)
Almodom-e? (146. sz.)
Zsuzsikához [I.] (*Ne hozd, ne hozd azt a bort kis leány...*, 147. sz.)
Zsuzsikához [II.] (*Kicsínke szöke kis leánya...*, 148. sz.)
Éjjel (149. sz.)
Vizen (150. sz.)
A faluban utcahosszat. (151. sz.)
Sírom (152. sz.)
Poharamhoz (153. sz.)
Dedkópályám (154. sz.)
Gazdálkodási nézeteim (155. sz.)
Hattyudalféle (156. sz.)
Az én torkom álló malom... (157. sz.)
Te szívemnek szép gyönyörűsége... (158. sz.)
Meredek a pincegádor... (159. sz.)
Katona barátomhoz (160. sz.)

Nem tudjuk bizonyosan, hogy április végével kezdődő dunavecsei tartózkodása alatt melyik — innen keltezett — versét írta először a költő, de a *Magány* mindenestre az elsők között volt: az egész költemény, s különösen az I. és 4. versszak azt sugallja, hogy közvetlenül a költő odaérkezése utáni napokban, tehát feltehetően még áprilisban keletkezett (*E kis faluban, Itt kiudnok élni én ezentul*, ill.: *szépen megszökém, S itt vagyok*).

A költő a versnek — az utolsó sor csattanójába rejtett — alapötlete szerint hitelezői elől menekült falusi magányába. Az életrajzi körülmények ismeretében meg kell állapítanunk, hogy ez legalábbis erős túlzás: valószínű ugyan, hogy Debrecenből Pestre érkezése után egy ideig kisebb-nagyobb kölcsönökre szorult (hiszen Egerbe már mindenéből kifogyva érkezett, az ott kapott támogatás pedig — bár ennek mértékéről nincsenek megbízható adataink — „útiköltség” volt, vö. 131. sz. jegyz., → 212; tehát a fővárosban már újabb bevételi forrás után kellett néznie), március végére Vörösmarty és a Nemzeti Kör jóvoltából anyagi ügyeit is sikerült rendeznie; leutazására éppen egy nagyobb tartozásának kiegyenlítése után került sor (*Debr. ben volt adósságom, s azt bizonyos határidőre le kellett fizetnem* — írta Samarjay Károlynak, l. VP VII. 30), s abból az előlegből, amihez a Nemzeti Kör segítségével jutott, az

adósság visszafizetése után is maradt mintegy 15 pengő forintnyi, azaz számottevő összegű költőpénze. (L. Bev., → 115.) Lehet, hogy ezt vagy ennek egy részét kisebb tartozásai törlesztésére kellett fordítania (de meg kell jegyeznünk, hogy ilyen természetű ügyleteinek éppen ebből az időszakból sem egykorú dokumentumokban, sem emlékezésekben nincs nyoma), továbbá tartalékolnia kellett bizonyos összeget hosszabb dunavecsei tartózkodásának költségeire is, ugyanakkor konkrét adataink vannak arról, hogy húsvét utáni pesti időzése alatt (ápr. 10—20. között) újabb bevételei voltak: ezekben a napokban adhatta át Frankenburgnak (honorárium ellenében) a *Szomjas ember tünődése*, sőt esetleg a *Végszó* ***hoz c. verset (az előbbi május, az utóbbi április második felében jelent meg az Élk-ben, l. 121. és 118. sz. jegyz., → 168, 157), az ugyanakkor Pákh Albert nevében felvett 4 pft tiszteletdíjat (kölcsonképpen?) önkényesen a maga céljaira fordította (l. ennek tréfás közlését az ápr. 15-én Pákhhoz intézett levelében, VP VII. 27; NB. ha ez kölcsön volt is, nem olyan, ami miatt el kellett volna menekülnie Pestről); az *Egy estém otthonn* kéziratát (sőt talán az ápr. 21-én megjelent *Ivás közben*-ét is) ekkori pesti időzése alatt vihette el a RPDI szerkesztőségébe (l. az utóbbi vers jegyzetét, → 174); végül az „Aradi Vészlapok”-ba szánt verseiért ápr. 18-án 3 pft-ot kapott Császár Ferentől (l. 132. sz. jegyz., → 219). Mindez a versek jövedelmének terhére kapott előleg maradékán kívül további 15—20 pft-ot tehetett ki. Egzisztenciális helyzete tehát március végétől április közepe tájáig lényegesen jobbra fordult. S ha mindamellet mégis voltak Pesten tartozásai, azoknak a gondját bizonyára nem „szökéssel” vetette el. Emlékezések és több konkrét eset egybehangzón bizonyítja, hogy Petőfi pontos fizető volt: a vállalt határidők betartását becsületbeli ügynek tekintette (mint az említett debreceni tartozás esetében is; de tanulságos ebben a tekintetben a néhány évvel később Kubinyitól kapott 200 Ft-nyi tartozás lelkiismeretes rendezése is, l. VP. VII. 358); Arany egy neki kölcsönadott 108 pft-nyi összeggel kapcsolatban később ezt jegyezte fel Petőfi levelére: „Dacára tréfáinak, a 108 pengőt legelső alkalommal sietett visszafizetni — általában igen lelkiismeretes volt az ilyenekben” (l. uo. 430). Jókai meg éppen a szóban forgó (és még feltehetőleg a hasonló csattanójú *Szobámban* c.) verssel kapcsolatban hangoztatja: „Amit Petőfi a hitelezőiről ír, tiszta költői szenvelgés. Soha Petőfi neve egy váltó alá nem volt írva. De még ha valahol vándorszínész korában kosztpénzelt tartozásban maradt, azt is megküldte, mihelyt pénzt szerzett.” („Az én életem regénye.” Bp. 1912. 206.)

A hitelezők előli rejtőzködés tehát csak annak a bohém-önarcképnek egyik vonása, amelyet Petőfi 1844. évi versei egy csoportjában „boros versekkel” kezdett megrajzolni (l. 128. sz. jegyz., → 199), s amelyet a legvégletesebben majd az 1844. nyári *Javulási szándék*-ban dolgoz ki (l. ennek jegyzetét, → 378). Korántsem pusztán magára erőltetett álarcról van szó; láttuk, hogy mindig valós elemekből indul ki, de felnagyítja, néha mértéktelenül eltúlozza őket; egyúttal az egy-egy tulajdonságot hangsúlyozó jellemzés a zsánerhez közelíti a verset. Ahogyan egyfelől a csendes borozgatás melletti kedélyes vagy meghitt baráti beszélgetés vágya egyes darabokban a féktelen borissza-ság formáit ölti magára, ezúttal a pénzsűkékben lévő, tartozásait újabb kölcsönökből törlesztgető, de anyagi ügyekben mindig lelkiismeretes költőből az adózó hitelezők elől menekülő kétes egzisztencia lesz. (Pándi 323. is megengedi, hogy „a hitelezők gyakori emlegetése éppúgy a bohémköltő portréjának tartozéka, mint az eszem-iszomok és egyéb könnyelműségek emlegetése”.) Petőfi az egysíkú, zsánerszerű jellemzés kedvéért még a múltat is meghamisítja, hiszen a 2—3. versszak azt sugallja, mintha „a nagy világban” kizárólag az éjjel-nappal lesben álló hitelezők keserítették volna meg az életét,

ugyanakkor tudatosan elhallgatja visszavonulásának tényleges okait, ti. hogy szüleivel évek óta nem lehetett huzamosabban együtt, hogy Pesten nincs lakása, hogy Dunavécsein nyugodtabban dolgozhat verseinek kiadásra váró kéziratán stb.

Ebben az önzsaneresítő törekvésben már Béranger költészetének Dunavécsein felerősödő befolyását is kell látnunk, aminek az itt keletkezett versekben egyéb, jól felismerhető jelei is vannak. Erről részletesen szólunk a *Gazdálkodási nézeteim*-mel, Petőfinek azzal a dunavécsei költeményével kapcsolatban, amelyben a „boros-önarckép” kidolgozása a könnyelmű-korhely Petőfi bemutatásával egészül ki (l. 155. sz. jegyz., → 299).

Hogy kik a költő üldözői, akik elől falun kellett elrejtőznie, az csak a legutolsó sorban és váratlan eredménnyel lepeződik le: az olvasó alig gyaníthatta ezt a megoldást. Mivel ez a poénes zárás Heine kedvelt eljárása volt, a szakirodalomban elterjedt nézet, hogy Petőfi a *Magány*-ban és más, főként 1844—1845. évi költeményeiben a német költőtől ellesett szerkezeti sablont alkalmazta; ugyanakkor hangsúlyozzák, hogy ez az érintkezés átmeneti és felületi jellegű volt, mélyebb érzelmi rétegekre nem terjedt ki. Ferenczi szerint ez a hatás, „mely azonban nem jelentékeny”, az 1844. évi versek közül — a szóban forgó *Magány*-on kívül — az *Első szerelmem*, *Vizen*, *A nap házassálete*, *Halálom*, *Hozzá és Szobámban* címűekben tapasztalható (FPÉ II. 72—73). Horváth János Petőfi-monográfiájában a szerepjátszás elmélete keretében egy bizonyos „Heinészkodó szerepet” is megkülönböztet, de ezt mindjárt el is határolja a „heinei cinizmus”-tól, azzal az indokolással, hogy a pozitív előkészítő részre következő negatív csattanó „cinikussá csak akkor válhat, ha az olvasó komoly érzelmeit hozta mozgásba a pozitív rész. Már pedig Petőfi versei közt ilyen aligha találunk.” (Horváth 50; hasonlóan Sötér 108.) A továbbiakban a *Hozzá*, *Magány*, *Elmondandám* . . . , *Tél végén*, *Szobámban* és *Élet, halál! nekem már mindegy!* c. 1844. évi verseket elemzi e heinei szerep szempontjából (ez egyúttal az ő értékelése szerint a német költő „cinizmusától” való távolodás sorrendje), s végül így foglalja össze vizsgálódása eredményeit: „Heinei-cinizmusról tehát, a szó igazi értelmében, Petőfinél nemigen beszélhetünk. Ami e költeményekben a cinizmus határán látszik állani, az inkább humor, Petőfinek már korábban is kimutatható, eredeti tulajdona. Heine hatása mindössze annyiban állhat, hogy e humor elemeinek szerkezeti, epigrammatikus, csattanós megosztására tette figyelmessé.” (Uo. 52.) Pándi Horváth Jánossal vitatkozva a felsorolt versek közül a *Magány*, *Szobámban* és *Hozzá* esetében látja indokoltnak a Heinével való érintkezés feltételezését, s ideszámítja még „távolabbi rokonként” a *Szerelmem és pipadal-t*, a *Szemfájásomkor-t*, valamint „még távolabbról” az *Első szerelmem-et*. „Egyfajta profanzálás, illúziórombolás az — állapítja meg —, ami szemléletileg erősebben-lazábban összefűzi ezeket a költeményeket. A heinei ihletés, pontosabban a heinei felhatalmazás e lírai modor érvényesítésére: többségüknél aligha vitatható.” Végül: „*A boldog pestiek-et* — távolabbról — a látszattól a valóságba, a játékos nagyzolásból a humorral fogalmazott realitásba zökentő fordulat rokonítja ezzel a verscsoporttal.” (Pándi 321—322.) A *Magány-t* Pándi mint e verscsoport egyik „jellegadó” darabját tartja számon.

Magyarázatok

- 3—4 *Itt kívánok élni én ezentul* stb.: Péchy (PZs 497) ebben a két sorban Nagy Zsuzsikára való utalást lát: „talán e versben [Petőfi] azt az idilli boldogságot, nyugalmat rajzolja, amelyben Zsuzsika oldalán szeretne élni, visszatérve a »nagy világ«-ból” (elfogadja ezt Hatvany

is, l. Hatv² I. 812), holott erről szó sincs: mint láttuk, Petőfi csattanóval zárja a verset, s már a bevezető sorokban is ezt készíti elő; a továbbiakban megtudjuk, hogy korántsem valakinek a kedvéért, hanem valakik *elől* vonult vissza a falu csendjébe. A *Magány*-ban Zsuzsika-vonatkozást látni tehát kétségtelenül belemagyarázás.

20 *A hitelezők*: Petőfi *Szobámban* c. versét is a hitelezőire való tréfás utalással zárja (→ 185. sz. vers, l. a jegyzetet is, → 397).

Szövegváltozat

10 VI hiúzszemek

Fordítás

Kertbeny 135—136.

145. EBÉD UTÁN

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 123—124; ÖKI 178—179; ÖK2ab—3 I. 246—247. Mindenütt az 1844. évi versek között; az ÖK-kiadásokban „(Duna-Vecse.)” keltezéssel.

Keltekzés

A vers datálásáról és sorrendi helyéről l. 144. sz. jegyz. (→ 267—268).

Mint előbbi jegyzetünkben elmondtuk, Petőfi 1844. húsvétkor néhány napra hazalátogatott Dunavecseire, majd Pesten elrendezve ügyeit, ápr. 20-a körül visszatért szüleihez, hogy a munkába állásáig rendelkezésére álló mintegy két hónapot az otthoni nyugodtabb körülmények között pihenéssel és verseinek sajtó alá rendezésével töltsse (→ 270). E hosszabb dunavecsei tartózkodását illetően nyilván húsvétkor állapotott meg szüleiével, s minden valószínűség szerint már ekkor szóba került dunavecsei szállásának kérdése is. Minthogy szülei egyetlen kis lakószobájukba huzamosabb időre nem fogadhatták be (l. előző jegyz., → 267), más megoldás után kellett néznie, annál is inkább, mert verseinek sajtó alá rendezéséhez csendre és megfelelő lakóhelyre volt szüksége. A szájhagyomány és az annak alapján megírt cikk szerint az apjával üzleti kapcsolatban álló Nagy Pál, jómódú helybeli gazdálkodó, Nagy Zsuzsika apja (l. 147. sz. jegyz., → 278) egyik (7 helyiségből álló) házában kapott külön szobát (Péchy: PDV 372). Ez a ház még ma is áll, Petőfi-múzeumot rendeztek be benne (l. Dienes: LP 120, Dienes: PU 12, fénykép uo. 13). Az emlékezősekben arról is esik szó, hogy „csinos, festett szoba” volt a Petőfié, „ruganyos pamlaggal, lefüggönyözött ablakokkal”, „a herceg is ellakhatott volna benne” stb. (Péchy: PDV 372—373); ezek az adatok azonban nyilvánvalóan a szobán forgó versből kerültek a szájhagyományba. (Más dunavecsei költemények esetében is tanúi lehetünk annak, hogy ezek maguk válnak az emlékezősek forrásaivá, l. pl. a *Füstbe ment terv* jegyzetét, → 250.) Sőt felmerülhet a gyanú: vajon a Nagyék házában rendelkezésre bocsátott szoba emlékezés-adata nem mindenestül az *Ebéd után*-ra és az *Éjjel*-re (vö. 149. sz. jegyz., → 285) alapozott puszta kombináció-e? Úgy gondoljuk azonban, hogy Balla Károlyné Nagy Zsuzsika, akinek (akkor

már megözvegyült) férje Péchy fő adatközlője volt, ha másra talán nem is, de arra, hogy Petőfi náluk lakott, feltehetően jól emlékezett. Konkrét bizonyítéknak tekinthető továbbá, hogy Zsuzsika hagyatékában olyan Petőfikéziratok is maradtak fenn, amelyek nem hozzá vagy róla szólnak, tehát úgy kerülhettek hozzá, hogy a költő — mint számára felesleges, átdolgozott anyagot — annak idején, dunavecsei tartózkodása befejeztével, szobájában, Nagyék házában hagyta őket (I. Bev., → 121). A helyi hagyomány hiteles adataként fogadhatjuk tehát el, hogy a költő 1844. ápr. végétől június közepéig ennek a ma is meglévő (Zrínyi u. 23. sz. alatti) háznak egyik szobájában lakott, s az *Ebéd után*-ban egyik itteni kora délutánját verselte meg.

A monológ formájú vers hőse szemmel láthatóan szuverén tulajdonosa a szobának, egyedül élvezzi annak minden kényelmét, nagy hangon rendelkezik, elhúztatja a függőnyt, betéteti az ablakot stb. Petőfi ő, aki a közönségnek játszik, de ezáltal nem úgy, hogy egy idegen figurához alkalmazkodik (mint pl. a *Szomjas ember tünődésé*-ben, I. 121. sz. jegyz., → 168), hanem magából alakít típust. Horváth (118) szerint „kölcsonzott jelmezt vesz magára, melyen át lírai állapota típusszínűzettel jut kifejezésre”, pedig nem kölcsonöz, csak tülöz: az eljátszott szerep minden lényeges eleme és kelleke adott. Ha a szóban forgó különleges életrajzi helyzetet nem ismernénk, alig is lehetne ezt a kis költeményt megérteni; azt mondhatjuk, hogy erős „életrajzi töltése van”; humorának forrása a múltbeli állapot és Petőfi jelene közötti éles kontraszt: a költőt, aki ennek az előttünk lepergetett jelenetsornak első személyben beszélő, zsörtölődő, a „kölyköt” (a körülötte lábatlankodó házbeli vagy szomszéd gyerek) korholó főszereplője, szemmel láthatóan rendkívüli módon mulattatja ez a számára képtelennek tűnő helyzet, ti. hogy ő, a Selmechről való távozása óta (tehát több mint öt éve) földönfutó, éhez-fázó vándor, úgyszólván átmenet nélkül a polgári kényelem válogatott kellékeinek birtokába jutott: még „ott kinn”, a nagy melegeben mindenütt szorgos munka folyik, ő maga a kiadós ebéd elfogyasztása után, lefüggönyözött szobájában puha pamllagon heverész. Hogy még élesebben mutatkozzék meg a helyzet képtelensége, eltúllozza kényelemszeretét (még arra is rest, hogy a legyet elkergesse a füléről; a pipát a szájába kell adni), önző, basáskodó figurát csinál magából, aki szidja és hajszolja a „kölyköt”, s a szoba hűséből kárörvendőn nézi, hogyan dolgoznak az emberek a nagy forróságban. A vers így zsánerképhez, hőse egy-két vonással jellemzett zsánerfigurához közelít.

Ismert és éppen Dunavecscén kibontakozó jelenség ez Petőfinél: verseinek egy jelentős, 1844. évi csoportjában, az ún. „bohém-önarcképek”-ben is ez figyelhető meg; sőt már az ön jellemzés irányában, tendenciájában is felfedezhetünk némi rokonságot: a nappal heverésző költő bemutatása előkészíti az egész éjjelt átmulató Petőfi könnyelmű-korhely önportréját (I. 155. sz. jegyz., → 299). Petőfi azonban mindezekben a költeményekben — a túlzásokkal, elrajzolásokkal együtt is — félreérthetetlenül magáról szól, gúnyos-önleplező játékossággal. Ezért szerintünk tévednek azok, akik a versben szatirikus zsánerképet: a földesúri tunyaság és gőg kipellengérezését látják. Már Petőfi korában is felbukkant ez az értelmezés: egy Magyarországon járt német újságró, Heinrich Pröhle 1848 tavaszán Lipcsében megjelent cikkében Petőfiről szólva az *Ebéd után* c. verset éppen mint a henylő, de jobbágyait kíméletlenül dolgoztató földesúr önkényének a magyar életre jellemző példáját említi (I. alább: Fogadtatás). Hasonlóan interpretálja a verset Gáldi László „Vers és nyelv” c. tanulmányában: „Petőfi ezáltal is céltudatosan járt el — írja —: nemcsak a formát alkalmazta parodisztikusan, hanem verse teljes egészében éles szatíra [...], a henylő és kizsákmányoló nemesi osztály ellen irányul [...], lényegében véve már *A magyar nemes elfűtára*.” („Nyelvünk a reformkorban.” Szerk. Pais Dezső. Bp. 1956. 583.)

Pándi óvatosabban fogalmazta meg ezt a gondolatot: „Az *Ebéd után* játékos mímelése a patópáлизmus korai kritikájának eszköze” — írja „Petőfi hazafias és politikai lírájának kezdetei” c. tanulmányában (TanPet 208); s ezt az értelmezést később úgy finomítja, hogy az *Ebéd után* humora több rétegből fakad: „Humoros a dölyfös gazda kényelmébe magát belejátszó Petőfi. Humoros magának az elképzelt basának a képe. S a legfinomabb és legértékesebb humor abból a játékkal érzékeltetett távolságból árad, mely a szerepet elváltatja a szerepjátszótól.” (Pándi 260.) Mi — a fentiek szerint — az első humorforrást fogadjuk el valóságosnak (vö. még Horváth 53); ezzel kapcsolatban egyrészt emlékeztetünk arra, hogy a vers egy tematikai sorozatba illeszkedik: a húsvéti dunavecsei időzés alkalmával írt *Egy estém ott-honn-t* követően a költőnek egy ottani *délutánját* örökíti meg, s a sort majd az ugyancsak dunavecsei — már a Zsuzsika-versek csoportjába tartozó — *Éjjel* zárja; másrészt rá kell mutatnunk, hogy a versben nincs semmilyen gazdára, földesúrra utaló mozzanat: maga a cím is teljesen „semleges” (vö. a korai politikai tárgyú vagy vonatkozású költemények címével: *A nemes*, *A magyar nemes*), nem tűnik ki a versből, hogy a bent lustálkodó személynek valami köze volna a ház közelében folyó szorgos munkához (az, hogy a tízó napon dolgozók „az ő munkásai” volnának — vö. Fogadtatás —, Pröhle önkényes belemagyarázása), sőt ennek ellene is mond a „munkálnak mindenütt” fogalmazás, ami azt jelenti, hogy ott kint általában, mindenfelé serény munka folyik. A „kölyök” megszólítás inkább kislíút, mintsem valamilyen urasági cselédet sejtet. Kézszel fogható tárgyi alapja tehát nincs a politikai-társadalmi értelmezésnek; — a verset át-meg átszövő játékoság, a könnyed tréfálkozás hangneme (pl. az „imádotd pamlogom” kifejezés, az „Az volt ám még az agy!” felkiáltás, az apró kellemetlenségek groteszk felnyitása stb.) pedig kifejezetten ellene szól.

Gáldi László szerint Petőfi *Ebéd után*-jának formai mintája Vörösmarty „lebegő jambusi hatos” verssora volt (pl. „Az ifjú költő”), „hangnemi átcsapással”: a korábbi alkalmazási kör szándékos megváltoztatásával (vö. „Nyelvünk a reformkorban” 582., ill. TanPet 471).

Fogadtatás

A korai kritikák (1845) a költészethez méltatlan prózaiság címén utasítják el a verset: az egyik a kezdősor felkiáltását kifogásolja (SzabHirn 1845. febr. 25.: 64), a másik Petőfi ízlésbeli „eltévnyedésének” példaként a vers öt strófáját kommentár nélkül, de a „nagyaPÁD!” — lomhaSÁG” asszonánc gúnyos kiemelésével közli (Császár: IrÓr 1845. aug. 16.: 28).

Ugyanakkor vannak már példái a vers kezdődő népszerűségének is. Az eperjesi kollégiumi képzőtársaság 1845. ápr. 26-i ülésén, Petőfi jelenlétében, többek közt éppen ez a vers hangzott el (Bodolay 244). (Érdekes az a földrajzi-kronológiai egybeesés, amely ezt az adatot Pákh Károly 4 évtizeddel később megjelent emlékezésének egy részletével összeköti: eszerint Petőfi 1845. májusi iglói tartózkodása alkalmával Pákh Albert húga, Vilma a költő kérdésre válaszolva azt mondta, hogy versei közül az *Ebéd után* tetszik neki a legjobban; erre Petőfi állítólag megjegyezte: „Mondhatom, hogy ugyancsak eredeti gusztusod van!” VU 1889. jún. 9.: 366.) A vers a soproni és a pesti evangélikus gimnázium irodalmi diáktársaságában — a *Pál mester*-rel együtt — a leggyakrabban szavalt Petőfi-költemények közé tartozott (Bodolay 454); az utóbbi társaság egyik örömmünneperől szóló egykorú sajtóbeszámolóban cím szerint is említették (PDI 1845. 2. évn. 10. sz., jún. 5.: 311). A közlésnek az irodalmi kritikában is érvényesülő alapvető változásáról tanús-

codik Erdélyi Jánosnak az *Ebéd után*-ra is célzó elvi jelentőségű megjegyzése „Egyéni és eszményi” c. tanulmányában: „Berzsenyi ma talán kétségbe esnék, ha Garay Nagyidai cigányait, Hári [!] Jánosát olvasná; ha látná Vörösmartyban sok helyüit a nemidealist, p. o. »Borod sötét, mint a cigány leány«, Petőfinél a »kecskerágót«, az »úgy jóllaktam, hogy még-eiket és számtalan sok hazai jellemzetet, miért némelyek rossz költőnek hiszik, de — ezen már túlvagyunk. Az »Olymp, aetheri, myrtusz« stb. ideális dolgok, hála istennek kiküszöbölvék költészetünkéből, s annak örül minden jobb érzés, a mi magán viseli a nem-ideális valóságát, a jellemzetet, az igazságot.” (MSzépirSz 1847. 2. fé. 23. sz., dec. 5.: 354—355.)

Érdekes példája a más verséből merített ösztönzésnek Vajda János „Ebéd után” (tehát azonos) című költeménye, mely így kezdődik: „En is jóllaktam” (Hazánk 1848. jan. 18.: 645); a szerző Petőfi közvetlen lírikusi magatartását öltve magára „csaknem komázik” a közönséggel, „s ebbe a keretbe foglalja szeszélyes szatirikus kedvcsapongásait a költői dicsőségről” (l. Barta János, It 1958. 351). De a versből kiérezhető Vajda ingerültsége is az ilyen köznapi témákat kedvelő, az eszményektől elforduló olvasóközönséggel szemben.

Feljebb utaltunk a vers egykorú külföldi említésére is. Az ott megnevezett Heinrich Pröhle a magyarországi nemzetiségekről írt cikkének 2. közleményében a győztes forradalom költőjének, Petőfinék a verseit egyebek közt e szavakkal méltatja: „Mag er uns den Ritt des Schafhirten beschreiben [...], oder mag er uns den Gutsherrn schildern, welcher von seinem Lager aus einem Diener zuruft: Du Schlingel, öffne mir einmal die Thüre meines Hauses, damit ich sehen kann, ob draußen meine Leute, die Faulpelze, arbeiten! — überall sehen wir das ungarische Leben mit seinen wilden, unverschleierten Reizen vor uns.” (Akár a juhász utazását rajzolja [...], vagy akár a földesurat, aki az ágyból odakiált egyik szolgájának: te fickó, nyisd ki az ajtót, hadd lássam, dolgoznak-e kint az embereim, azok a naplopók! — mindenütt a magyar életet látjuk a maga féktelen, leplezetlen varázsával.) (Pröhle, H[einrich], Die Grenzboten [Leipzig] 1848. 1. fé. 2. k. 25. sz. 453—459. Az előző, I. közleményből megtudjuk, hogy a szerző az előző évben bejárta Magyarországot; főként a szlovák és német lakta vidékeket kereste fel. Vö. még Turóczi-Trostler József „Petőfis Eintritt in die Weltliteratur” c. tanulmányával, ALitt 1960. III. 100., ill. Turóczi-Trostler: PBV 140., ill. Fenyő István: „Két évtized.” Bp. 1968. 252—254.) Világos, hogy az *Ebéd után* c. versről van szó, melynek Pröhle politikai jelentést tulajdonított. (L. erről feljebb: Keletkezés.)

Szövegváltozatok

- 1 Petőfi feltehetőleg szándékosan írt rövid U-t a sor elején, a mérték kedvéért (a nyomdának hosszú nagy Ú-ja is volt, l. pl. ÖK1 167, az *Egri hangok* utolsó előtti versszakában: *Új pohárral* stb.), tehát nem volna indokolt ezt mint sajtóhibát kijavítani.

8 ÖK3 agy. [g. jel n.]

20 ÖK3 füllemen.

Fordítás

Kertbeny 125—126.

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

V1 133, az 1844. évi első *Népdalok* c. ciklus I. sz. darabjaként, önálló cím nélkül. A ciklus többi darabja: II. *Boldogtalan voltam...*, III. *Gyöngye nagyok...*, IV. *Mi foly ott a mezőn...*, V. *Mi nagyobb a nagy Szentgellért-hegynél...*, VI. *Elvinnék én, csak adnának...*, VII. *Pusztán születtem...*, VIII. *Nem nézek én, minek néznék? az égre...*, IX. *A faluban utcahosszat...*, X. *Nem ver meg engem az isten.* — A VI-nek ez az első 1844. évi népdalciklusa, amelyet 10 cikluson kívüli vers közbeiktatása után követ a — 11 tagból álló — második (1. a kötetek tartalomjegyzékét, → 1. 158—159; az utóbbi ciklusról. az *Arválynyhaja süvegem bokrétdája...* c., 163. sz. vers jegyzetét, → 323), 2 debreceni (II., X.), 2 dunavecsei (I., IX.), 1 kunszentmiklósi (VII.), ill. 5 pesti keltezésű darabot tartalmaz. Mivel a pesti versek közül legalább 1 (VI.) bizonyosan nyári, Petőfi a ciklust nem állíthatta össze június második felénél előbb. — ÖK1 184; ÖK2ab—3 I. 255. Mindenütt az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Duna—Vecse.)” keltezéssel.

Ha a VI népdalciklusainak műfaji összetételét szemügyre vesszük, Pándival (195) egyetértésben megállapíthatjuk, hogy „Petőfi meglehetősen szabaddan kezelte a népdal-megjelölést”; az általunk is „népdal”-ként elfogadott darabok közé olyan népies zsánerdalokat is főlvett, mint a *Pusztán születtem...*, *Az én torkom álló malom...*, *Hírös város az aafödön Kecskemét...*, *Hejh Büngözdsi Bandi...* vagy az *Ezrivel terem a fán a meggy...* Ennek véleményünk szerint az az egyszerű magyarázata, hogy „népdal”-on Petőfi — legalábbis e ciklus esetében — nem valamilyen költészeti műfajt értett, hanem általában olyan énekelhető darabot, amelyben egy-egy népi figura saját magáról szól, a maga érzéseit, gondolatait dalolja el; ellentétben az olyan darabokkal, amelyek egy-egy népi figuráról nem az ő nevében szólnak. Ez utóbbiakat *Néprománok* címen külön ciklusba foglalta (I. 134. sz. jegyz., → 225). A két népdalciklusba tehát olyan dalokat válogatott, amelyekben egy népi vagy annak tekinthető figura első személyben énekel. Érdekes átmenetet képez a „népdalok” és a „néprománok” között a Petőfitől az utóbbihoz sorolt *Fürdik a holdvilág az ég tengerében...*, amely többségében az erdőben mélázó betyár szájába adott kesergés, a nélány soros bevezetés és az idézőjel alkalmazása azonban mintegy epikus keretbe foglalja (I. 134. sz. jegyz., → 226).

Keltekezés

A dunavecsei versek keltezéséről I. 144. sz. jegyz. (→ 267—268.)

A szóban forgó, Dunavecseről keltezett költemény, tartalmából és a verskörnyezetből ítélve, a költő ottani szerelmi idillje, Nagy Zsuzsika iránti vonzalma kezdetét jelzi: a lánnyal való első találkozás élményét örökíti meg. Péchy Imre, Petőfi dunavecsei időzésének krónikása szerint ebben a dalban és az *Éjjel* (eredetileg ugyancsak *Zsuzsikához*) címűben még csak az önmagát sejtő, nyilatkozni sem merő érzés szól — tehát a legkorábbi „Zsuzsika-verseknek” tekinti e kettőt (Péchy: PZs 497). A Petőfi-irodalom később sem vonta kétségbe, hogy ennek a darabnak a tárgya, a „tündérnek látott” leány: Nagy Zsuzsika. (Más, e tekintetben számba vehető nőismerettségéről nem is esik szó sem az egykorú forrásokban, sem az emlékezésekben — egy bizonyos Kiss Klárát kivéve, akit azonban csak egy kései, legendaszerű,

biográfiai dokumentumnak nem nevezhető közlés említ: egy „Mendemondák Petőfiről” c. névtelen cikk, BpHírl 1908. aug. 26.: 18; úk. Hatv² I. 560.) Horváth János (77) úgy véli, hogy a vers a költő más, 1844. évi népdalaival együtt inkább a népi zsánerdal és a „tisza dal” között foglal helyet, tehát nem dönthető el róla, hogy egy elképzelt népi figura vagy a költő érzéseit fejezi ki. Szerintünk azt az illúziót, hogy egy falusi legény énekel, Petőfi elsősorban a kedvelt népdalsorfajjal kelti fel (4 + 4 + 2 vagy 4 + 3 + 3 osztású tizes, l. pl. „Be van az én szűröm ujja kötve”, ErdNM I. 208; „Nem bánom, hogy parasztnak születtem”, ezt maga Petőfi is feljegyezte Erdélyi gyűjtése számára; l. erről részletesebben 125. sz. jegyz., → 187; ilyen sorokban írta Petőfi már 1843-ban a *Kis furulyám szomorúfűz ága* . . . c. dalát, 1844 márciusában a *Gyöngye vagyok* . . . címűt stb., vö. Horváth János: „Rendszeres magyar verstan.” Bp. 1951. 32—33), a módszer azonban elárulja a műköltőt: a leány első megpillantásának élményét pillanatképszerűen fejezi ki a dalban, a már kifejlődött érzés magasabb fokáról visszatekintve. Talán egy tervezett, de meg nem valósult „Zsuzsika-ciklus” nyitó darabjának szánta (erről l. még a *Zsuzsikához* [I.] jegyzetét is, → 280). Ennélfogva lehetséges, hogy később keletkezett, mint a ciklus más elkészült darabjai, mégis, közelebbi adatok híján, a *Zsuzsikához* fűződő kapcsolat eseménytörténetét véve alapul, az e tárgykörhöz tartozó versek élén helyezzzük el. Mivel a versben a ciklushoz való tartozásnak közvetlen bizonyítéka nincs (még anyyi sem, mint más darabokban a haj színének megjelölése), a *Zsuzsika-élmény* összefoglaló ismertetését nem itt, hanem a *Zsuzsikához* [I.] jegyzetében adjuk (→ 278—282).

Péchy állítása szerint a költő ennek a versnek a kéziratát is megküldte *Zsuzsikának* (a cím szerint is a lányhoz intézett versekkel együtt), de ez feltehetőleg tévedés: ez a költemény nem volt ott a *Zsuzsika* (a későbbi Ballané) hagyatékában fennmaradt darabok között (l. erről is 147. sz. jegyz., → 281).

Szövegváltozatok

C: Az *Álmodom-e?* cím után sehol sincs négy pont, jóllehet ezt Petőfi olyan esetekben, amikor a kezdősor egy részét választotta címnek, általában ki szokta tenni. Ezúttal talán azért hagyta el, mert a verskezdet itt a megszakítás jelzése nélkül is alkalmas, önállóan megálló verscím. — V1 *Népdalok* [a ciklus címe] I. [sorsz.]

Fordítás

Kertbeny 49.

147. ZSUZSIKÁHOZ [I.] (*Ne hozd, ne hozd azt a bort* . . .)

Kézirat

Arany János Emlékmúzeum (Nagykőrös), külön jelzet nélkül, egy negyed-rétű fólió 1. lapján. Keltezése nincs, külön aláírása sem (de az egész kéziratnak igen, l. alább). A fólió 1—2. lapján a *Zsuzsikához* [II.] c., *Kicsinke, szőke kis leányka* . . . kezdetű vers olvasható, ugyancsak keltezés nélkül; ezután következik az egész kézirat aláírásaként: *Petőfi Sándor*. — Autográf tintaírás, melynek hitelességét Petőfi öccse, István is igazolta Félégyháza, 1867. okt. 13. keltezésű rájegyzésével. Ugyanis ekkor leplezték le Kiskun-

félegyházán a Petőfi-emléktáblát, s ez alkalomból a részvevőknek — köztük Petőfi Istvánnak — megmutatták a „Zsuzsika-versek” addig ismeretlen kéziratait. Ezeket a költő az egykorú újsághír állítása szerint annak idején „átadta Zsuzsikának” (vö. FővL 1867. okt. 17.: 955). A költő öccse azonos keltezésű és szövegű feljegyzésének tanúsága szerint ekkor még a szóban forgó, 2 verset tartalmazó kézirattal együtt volt az *Éjjel* c. költemény ugyan-csak *Zsuzsikához* címet viselő korábbi változatának eredeti kézírata is (l. annak jegyzetét, → 284). Ezt követően kerülhetett az előbbi két Zsuzsika-vers kézírata Nagykőrösre, Petőfi egykori, 1843/1844 telén Debrecenben összeírt, s 1844 nyár elején feltehetőleg Zsuzsikáéknál hagyott (esetleg a lányra bízott) versesfüzetének fennmaradt töredékeivel együtt (ezekről l. az előző kötet bevezetését, ill. 85. sz. jegyz., → I. 135, 401), Balla István, Zsuzsikának ekkor már özvegy férje (Balláné ui. 1865-ben halt meg, l. alább) ajándékából (l. FővL i. h. és HP III. 717). Havas tehát téved, amikor azt állítja, hogy ez az ajándékozás „az 1860-as évek elején” történt, hiszen a három Zsuzsika-kézirat 1867-ben még együtt s az egykorú újsághírből kivehetően magántulajdonban volt; az *Éjjel* c. azonban nem jutott Nagykőrösre, hanem — pontosan már nem tisztázható úton-módon — a Petőfi-Társaság szerezte meg; jelenleg a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi (l. a vers jegyzetét, → 284). Havas ugyan említi, hogy Ádám Gerzson, az egykori nagykőrösi főgimnázium igazgatója még magával Zsuzsikával beszélt az asszonynál lévő Petőfi-kéziratokról (l. HP i. h.), az ajándékozásra azonban nyilván csak 1867 után került sor.

A szóban forgó, két Zsuzsika-verset tartalmazó Petőfi-kézirat mindvégig Nagykőrösön maradt, s jelenleg is az egykori főgimnázium jogutódának tulajdona. A második világháború utáni években egy ideig lappangott, s az előző kritikai kiadás szerkesztői nem tudtak hozzáférni; időközben azonban előkerült, ilyenformán mi vagyunk először abban a helyzetben, hogy Havas közlésének néhány tévedését korrigálhatjuk, s így a vers teljesen hiteles szövegét közölhetjük. Ennek főként a „Kicsinke szőke kis leánya. . .” kezdetű *Zsuzsikához* [II.] c. vers esetében van jelentősége, mert azt csak ebből a kéziratból ismerjük (vö. a következő jegyzettel, → 282), de e kézirat alapján a *Zsuzsikához* [I.] című vers variánsanyagát is bővítettük.

Megjelenés

PdI 1844. I. fé. 16. sz., őszhó (okt.) 20.: 42, *Pönögei Kis Pál*. aláírással. VI 127; ÖK1 180; ÖKzab—3 I. 249. A kötetkiadásokban az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Duna-Vecse.)” keltezéssel.

A PdI-ban használt, még 1843-ban választott Pönögei Kis Pál álnév eredetéről, korábbi előfordulásairól. a *Ki vagyok én? nem mondom meg. . .*, ill. a *Poharamhoz* c. vers jegyzetét (→ I. 422, és e kötet 291). Az álnév a szóban forgó esetben bukkán fel utójára. Hogy ezúttal mi készítette a költőt ennek az alkalmazására, nem tudjuk határozottan eldönteni. A Nagy Zsuzsika iránti tapintatból irt volna más nevet a költemény alá (ti. hogy a falusi felfogás szerint ne ártsen vele a jó hírének)? Vagy attól tartott, hogy a leány a vers októberi közzétételét a költő újabb közeledési kísérlete jelének tekinti? Esetleg újabb szerelme (pl. a „szőke hölgy”, egy állítólagos Dessewffy-grófnő, vö. 182. sz. jegyz., → 386) előtt kívánta leplezni Zsuzsika iránti korábbi érzelmeit? Igaz ugyan, hogy a költemény néhány héttel később napvilágot látott a VI füzetében, csakhogy itt elvegyült a többi versek közt, míg a folyóiratban (melyet a költő feltehetőleg már ekkor is rendszeresen megküldött szüleinek, vö. VP VII. 33, 301) minden darab alatt ott volt a szerző neve.

A dunavecsei versek datálásáról, sorrendi helyéről általában l. 144. sz. jegyz. (→ 267—268.)

Ez a költemény Petőfi egykori dunavecsei szállásadója, Nagy Pál leányához, Nagy Zsuzsikához szolt. Ezt, az emlékezések adatain kívül, minden kétséget kizáróan igazolja az a körülmény, hogy egyetlen eredeti kézírata (más Petőfi-versekkel együtt) az ő hagyatékából került elő (l. feljebb: Kézirat). Egyébként más dunavecsei „Zsuzsikáról” a Petőfi-irodalom nem tud (sőt, más itteni nőismeretségét is csak egy igen késői, valószínűtlen legendaszerű közlés említi, l. az *Almodom-e?* c. vers jegyzetét, → 275—276).

Nagy Zsuzsikát a dunavecsei református egyház anyakönyvének adatai szerint 1828. jan. 9-én keresztelték, tehát Petőfivel való megismerkedése idején már elmúlt 16 éves (l. Mezősi: PDv II. 42); apját Nagy Pálnak, anyját Mészáros Juliannának hívták (uo. 46). A Petőfi-irodalomban valamivel fiatalabbnak tüntették föl, részben Péchy, részben Petőfi nyomán: az előbbi 14—15 évesnek mondja s általában „gyermeklányka”-ként emlegeti (Péchy: PZs 497), a költő „kicsinke szőke kis leányka”-nak vagy éppen „kis szőke gyermek”-nek nevezi (l. a *Zsuzsikához* [II.], ill. a *Kerényi Frigyeshez* c. verset), pedig nála csak 5 évvel fiatalabb, eladósorban lévő „nagy lány” volt. (Megjegyzendő: Petőfi pl. a vele egykorú Mednyánszky Bertát is „szőke gyermek”-nek szólítja később az *Éj van...* c. versben; az ilyen becéző megnevezésekből bajosan következtethetünk az életkorra.) A lány szőke hajszínét a költő a *Zsuzsikához* [II.] c. versben a kezdősorban kívül még kétszer említi; hogy kék szeme volt, azt el kell hinnünk Péchynek, hiszen fő adat-szolgáltatója — mint maga említi — Balla István, Zsuzsikának akkor már özvegyen maradt férje volt. (Róla mint Petőfi dunavecsei barátai egyikéről l. 155. sz. jegyz., → 302.)

Nagy Zsuzsika a dunavecsei ref. egyház anyakönyvi adatai szerint 1848. febr. 5-én kötött házasságot Balla István „tanító-káplán”-nal, s 1865-ben, 37 éves korában halt meg tüdőgümőkórban (l. Mezősi: PDv II. 46.).

Zsuzsika apja, Nagy Pál, Dunavecse jómódú birtokos polgára volt. Mint a községi mézarszék főbírlője albirleti szerződést kötött Petrovits Istvánnal az 1841—1844. évi ciklusra, s annak idején tekintélyes, 1400 Ft-nyi kölcsönrel is segítette (l. a *Magány* c. vers jegyzetét, → 267). Az emlékezések és a helyi szájhagyomány szerint Nagyéknak két házuk volt egymás mellett, s az egyiknek, mely hét helyiségből állt (ez a ma is meglévő „Petőfi-ház”, ma a Zrínyi u. 23. sz. épület, Vasberényi Géza tulajdona), első, utcai szobájában lakott a költő 1844. ápr. végétől jún. közepéig terjedő dunavecsei tartózkodása idején (erről l. uo., → 266), sőt esetleg már első, hűsvéti látogatása alatt is, mivel szülei egyetlen lakoszobájában nem volt számára megfelelő férőhely. A helyi hagyomány szerint a szomszéd telken állt a Nagy család lakóháza, melyre Petőfi, szobája udvari ablakából, ráláthatott (l. erről az *Ebéd után* c. vers jegyzetét, → 271). Petőfi dunavecsei tartózkodásának krónikása említi, hogy Nagyék — azon túl, hogy szállást adtak a költőnek — gyakran meghívták ebédre s egyéb módon is gondoskodtak róla (l. alább az 1. sorhoz fűzött magyarázatot). Petőfi tehát, attól fogva, hogy elfoglalta külön szobáját, Zsuzsikát sűrűn láthatta, s ápr. 20. körüli megérkezését követően bizonyára hamarosan meg is ismerkedett vele, ha erre hűsvétkor még nem került volna sor (vö. a *Mi foly ott a mezőn...* jegyzetével → 258).

Ebből az ismeretségből fejlődött ki a költő dunavecsei „idyll”-je (ez a kifejezés a Zsuzsika-élménnyel kapcsolatban szinte általánossá vált a Petőfi-irodalomban, l. FPÉ II. 12, HP II. 484 stb.), melynek valóságos érzelmi hátterét (hogy tényleg olyan idillikus volt-e vagy sem) azért nehéz fölírteni,

mert az emlékezések — hol egészen szembetűnő, hol közvetett módon — jórészt magukra az életrajzi dokumentumokként csak óvatosan kezelhető dunavecsei versekre vezethetők vissza, s ezeknek nemegyszer önkényes vagy szó szerinti értelmezésén alapulnak. A költeményektől független, megbízható életrajzi adatok száma gyér. Petőfi fennmaradt levelezésében Zsuzsikáról nem esik szó.

A nélkülözések és testi-lelki megpróbáltatások nehéz éveit után Dunavecseknél viszonylagos gondtalanságban élő költőnek megtetszett a fiatal, szőke, kék szemű leány (ilyen volt az ostffyasszonyfai Tóth Róza, vö. 31. sz. jegyz., → 1. 272—273; a titokzatos pesti „szőke hölgy”, l. a *Színbírálót* c. vers jegyzetét, → 386, továbbá Csapó Etelke és Mednyánszky Berta is), és szerelmre lobbant iránta. A nehezen ellenőrizhető adatokból e vonzalom „eseménytörténetek” két, lényegesen eltérő változatát lehet rekonstruálni. Az egyik főként a *Zsuzsikához* [II.] c. versre alapozható. E változat szerint a költő megvallotta szerelmét Zsuzsikának, s attól biztatást kapva, Dunavecseről Pákh Alberthez intézett állítólagos levelében úgy nyilatkozott, hogy „egy szőke lány őt a világ legboldogabb emberévé tette”. (Péchy: PZs i. h.) E levél eredetijéről vagy kiadott szövegéről nem tudunk (Péchy nem utal a forrására), de tény, hogy Petőfi ekkor levelezésben állt Pákhkal — még ápr. 15-én Pestről megírta neki, hogy Dunavecserére kéri a választát (vö. VP VII. 27., ill. 293) — tehát hihető, hogy Dunavecseről küldött neki levelet. Mégis gyanús Péchynek ez az utalása: egyrészt miért idéz olyan felületesen és nem szó szerint ebből a tárgya szempontjából olyan fontos ismeretlen forrásból? Hiszen ha Petőfi ezt megírta Pákhnak, akkor feltehetőleg részletesebb felvilágosítással is szolgált barátjának a leánykérés körülményeiről, házassági tervéről stb. Másrészt a Péchy utalásában szereplő kifejezés egy olyan Petőfi-levelében is előfordul, amelynek szövegét már ismerhette: a költő 1847. május végén Papp Zsigmondnak megírta, hogy szeptemberben feleségül veszi Júliát; levelét így fejezte be: „őiel a világ legboldogabb embere Petőfi Sándor.” A levél a kolozsvári Történeti Lapok 1874. évf. 1. számában látott napvilágot (l. HP VII. 66, 353). Nem állítjuk határozottan, hogy Péchy kombinációja vagy éppen koholmánya a fenti levéladat (hiszen élhetett Petőfi e kifejezéssel egy korábbi levelében is), de mindenképpen e változat gyenge pontjának kell tekintenünk.

A lánytól kapott bátorítás után írhatta a költő *Zsuzsikához* [II.] c. versét, melyet Péchy cikke szerint a másik azonos cíművel és egyéb darabokkal együtt — „egy szép szerelmes levél kíséretében” — öccsével, Istvánnal küldött el a lánynak (a teljes idézetet l. alább). Bár az említett kísérőlevél nem került elő, a két vers ma is meglévő eredeti, a költő aláírásával is ellátott autográf kézírata — mint látni fogjuk — valóban Zsuzsika (a későbbi Balla Istvánné) hagyatékában maradt fenn, s nyilván még 1844-ben (a költő dunavecsei tartózkodása idején vagy az azt követő hónapokban) jutott a birtokába. Az átadás vagy elküldés ténye arra vall, hogy a Petőfi életében kiadatlanul maradt második Zsuzsika-vers nem csupán az asztalfióknak szánt ábrándozás volt, hanem kacérkodás a házasság gondolatával. Ha valóban így volt, akkor kosarat kellett kapnia, hiszen a házasság nem jött létre. De hogy az elutasításnak mi volt a háttere, mik voltak az indítékai és hogy milyen körülmények között értesült róla a költő, nem tudjuk; csak találgathatjuk — Péchyvel és másokkal együtt —, hogy a jómódú Nagy Pál megtagadta leánya kezét a biztos megélhetéssel nem rendelkező, vagyontalan költőtől (l. Péchy: PZs i. h.).

A rekonstrukció másik változata a *Kerényi Frigyeshez* c. versre (→ 146. sz.) épül. Ebben Petőfi elmondja, hogy a kislány a búcsúzúászor árulta el — nem szavakkal, hanem csókjával és könnyeivel —, hogy „érte ég” (amit addig

titkolt); s ő maga (a költő) is csak ekkor ébredt szerelme tudatára. De mindjárt napirendre is tér a dolog fölött: *Mi egymáséi soha nem leszünk, | Egymást feledni lesz talán eszünk.* Feltehetőleg erre a versrészletre alapítja Péchy a maga okoskodásait (melyek, mint sok más esetben, ezúttal is alig szétválaszthatóan vegyülnek az emlékezők és a falubeli szájhagyomány ellenőrizhetetlen adataival) arról, hogy „a kis szőke szende lány gyermeki ártatlanságában szerelme alig gondolt”, öntudatlan vonzalmának csak a válás pillanatában tudott kifejezést adni; hogy végül is a költő mondott le a lányról, érezve, hogy nem szabad annak sorsát az ő anyyira megalapozatlan egzisztenciájához kötnie; továbbá, hogy az önérzetes Petőfit feszélyezte a tudat, hogy apja 1400 forinttal adós Nagy Pálnak (i. h.).

Azért ismertettük külön a két változatot, mert nehéz lenne őket ellentmondások nélkül egyesíteni. Ezek pedig elsősorban Petőfi említett verseiben gyökereznek: egyfelől a szóban forgó *Zsuzsikához* [I.] c. versben, melyet az ÖK-kiadásokban maga a költő keltezett Dunavecseről, megvallja a leány iránti szerelmét; másfelől búcsúzásukról megállapítja: *En nem tudám, hogy ötet szeretem (Kerényi Frigyeshez).* Sehogyan sem hozható ez összhangba a *Zsuzsikához* [II.] c. verssel sem, mert bár ennek nincs hiteles (Petőfitől származó) keltezése, alig lehet kétséges, hogy ezt is Dunavecser írta: a fővárosról írva azt jegyzi meg benne: „*Ott fenn lakunk Pest városában, Az élet ott vigám!*” (Vö. még a vers jegyzetével, → 283.) Ha pedig feleségül kérte a versben, hogyan állíthatta később, az elválásnál, hogy addig nem vált tudatossá benne ez az érzelem? S ha a kislány valóban csak ekkor, a búcsúzásnál nyilatkozott (csókkal és könnyekkel), hogyan értsük a Pákhnak írt állítólagos dunavecsei levél örvendező közlését?

A legvalószínűbbnek az látszik, hogy a két verset Petőfi a „Zsuzsikához”-ciklus 3. darabjával, az *Éjjel* cíművel együtt csak emlékül adta Zsuzsikának, talán éppen a búcsúzásokról, vagy később Pestről küldte el neki. Házasságra megfelelő lakás, biztos jövedelem híján nem gondolhatott, vagy még inkább azért, mert Zsuzsika magatartásából semmi biztatást nem meríthetett. (Talán ezt panaszolja el a *Te szívemnek szép gyönyörűsége*... c. dalban.) Leánykérésre tehát bizonyára nem is került sor (ezt a mozzanatot Balláké később kerekíthették a fennmaradt verskézirat köré, megadva a módját a falusi szokás szerinti gyűrű, levél és „követ”-küldéssel, aki a költő öccse lett volna). Amit a költő az elválási jelenettel kapcsolatban ír, az feltehetően egy kissé elregényesített lezárása az inkább csak Petőfi képzeletében és néhány versében átél „idill”-nek.

A Petőfi-irodalom számos dunavecsei és későbbi pesti verset kapcsolt össze Zsuzsika személyével. Ezek közül három, mint feljebb láttuk, kétségkívül magához a lányhoz szól (*Zsuzsikához* [I.], [II.] és az *Éjjel*), az *Almodom-e?* címűben pedig nyilvánvalóan a lánnyal való első személyes találkozás élményét örökítette meg a költő, s ezt a verset talán egy tervezett „Zsuzsika-ciklus” nyitó darabjának szánta (l. a vers jegyzetét, → 276). Ideszámíthatjuk még a *Te szívemnek szép gyönyörűsége*. c. dunavecsei keltezésű darabot is, mely, mint említettük, a lány közönye miatti kétségbeesés kifejezésének látszik (l. a vers jegyzetét, → 311). Véleményünk szerint tehát ez az öt darab tekinthető közvetlenül Zsuzsikától inspirált versnek (így véli Mezősi is: PDV II. 42), egyéb költeményeket csak áttételesen és nagy óvatossággal kapcsolhatunk a Zsuzsika-élménykörhöz. A Petőfi-irodalomban e vonatkozásban sok túlzó és felületes nézettel találkozunk, melyeket az érintett versek jegyzeteiben igyekszünk megcáfolni. E helyen, összefoglalásul, az alábbiakat mondjuk el. Péchy Imre, aki még a kétségkívül illetékes kortanútól, Zsuzsika özvegy férjétől és a viszonylag friss, mintegy 3 évtizedes helyi hagyományból szerezte értesüléseit, a jelek szerint e vonatkozásban akarva-akaratlan félre-

vezető szerepet játszott: állítása szerint ugyanis Petőfi „közvetlenül” Zsuzsikához írta volna (az említett 5 darabon kívül) a következő verseket is: *Elvennemlék én, csak adnának...*, *Mi foly ott a mezőn...*, *Árványhadjaj a süvegem bokrétája...*, „s még ezeken kívül 3—4 dalt, melyek mai napig. [1879!] kéziratban kiadatlanul hevernek jelenleg a nagykőrösi helyv. hitv. lyceum könyvtárában”, majd hozzát teszi, hogy mindezeket „Szépen letisztáztva, egy szép kísértő szerelmes levél, egy karikagyűrű kíséretében, elküldötte István öccsétől [értsd: öccse által] a költő Zsuzsikának, melyeket az holta napjáig kegyelettel őriztet” (Péchy: PZs 496; erről az állítólagos „elküldésről” l. feljebb.) Péchy a cím szerint felsorolt verseket — a Zsuzsikához címzettek kivül — feltehetőleg nem az emlékezősek nyomán, hanem tartalmukból ítélve számította a szorosan vett Zsuzsika-ciklushoz (valamelyik Petőfi-kiadásból kiválasztva a megítélése szerint Zsuzsikára vonatkozókat); az idézett utolsó mondatot alig is érthetjük másra, mint a *Zsuzsikához szóló* 3 versre (*Zsuzsikához* [I.], [II.] és az *Éjjel*) — bár Péchy nem így érti! —: az első kettőt Zsuzsika valóban haláláig őrizgette, az utóbbinak ugyancsak hozzá címzett eredeti kéziratát azonban feltehetően elajándékozta (ez később, kézről kézre jutva, a Petőfi-Társaság gyűjteményébe került, l. 149. sz. jegyz., → 284). Annak azonban, hogy a Péchytől említett többi költeményt Petőfi Zsuzsika számára ugyancsak lemásolta volna, nincs semmi nyoma; ezeket kizárólag az egykorú közlésekből ismerjük. Közülük az egyiknek feltehetőleg egyáltalán nincs köze a Zsuzsika-élményhez: ez a *Mi foly ott a mezőn...* mely egy egykorú adat tanúsága szerint 1844. ápr. 18-án már bizonyosan készen volt. Petőfi Zsuzsikát legkorábban hűsvéti (ápr. 7—8.) dunavecsei látogatása alkalmával láthatta (bár egyáltalán nem biztos, hogy már akkor találkozott vele), tehát a vers keletkezéséig szorosabb kapcsolat nem fejlődhetett ki közöttük, szeretőjének pedig (mint a dalban teszi) éppen-séggel nem nevezhette még a szó eredeti értelmében sem (l. 141. sz. jegyz., → 258). A többi, Péchytől említett darab (esetleg hozzájuk véve még az *Ez a világ a millyen nagy...* és *A faluban utcahosszat...* címűt) olyan műnépdaloknak tekinthetők, amelyekben a költő személyes szerelmi élménye alig elválaszthatóan olvad össze az elképzelt falusi legény érzelmeivel, ill. dalbeli helyzetével. Egyfelől kimutathatók a Zsuzsika-élmény félreérthetetlen nyomai: a szeretett lány hajának szőke, szemének kék színe (*Árványhadjaj a süvegem bokrétája...*, *Nem nézek én, minek néznék? az égve...*), érzéketlensége (*Ez a világ a millyen nagy...*, *A faluban utcahosszat...*), a szülői tilalom (*Elvennemlék én, csak adnának...*), másfelől azonban kétségtelen eltávolító mozzanatok fordulnak elő: pl. *A faluban utcahosszat...* az elutasítás miatt bánkódó Petőfi önabrázolója lehetne, ha nem derülne ki, hogy a vad mulatozásban feledést kereső legény „csalfa” kedvese „világát mással éli most”; az *Árványhadjaj a süvegem bokrétája...* c. dalban megénekelte leány, kit az énekes „a faluban választott” és mátkájának nevez, árva, holott Zsuzsika nem volt az (l. 163. sz. jegyz., → 324). Hogy itt már — feltehetően a Zsuzsika-élménytől inspirált — *műnépdal-kísérletekről* van szó, azt az egyes darabok közti tárgyi ellentmondások is mutatják; egyszerű, tipikus érzelmi helyzetek egész skáláját játssza végig bennük: az egyikben a lány közömbös iránta (*Ez a világ a millyen nagy...*), a másikban nem ő, hanem az anya áll a szerelem beteljesülésének útjában (*Elvennemlék én, csak adnának...*), a harmadikban a szeretett lány árva, a legény már mátkájának tekinti, s bizonyosra veszi, hogy nemcsak szép, hanem „jó” (azaz hű) is (*Árványhadjaj a süvegem bokrétája...*). Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a körülményt sem, hogy Petőfi ezeket az utóbb tárgyalta darabokat mind a *Versek* 1. első népdalciklusába iktatta (l. az *Almodom-e?* c. vers jegyzetét, → 275), tehát ő maga is műnépdaloknak tekintette (arról, hogy ezek közé került az egyik közvetle-

nül „Zsuzsika-vers”-nek tekintett darab, az *Álmodom-e?* is, l. annak jegyzetét, → 275).

A Petőfi-irodalomban a Zsuzsika-élmény továbbhullámlására is vannak utalások. A helyi hagyományban elterjedt vélemény, hogy a *János vitéz* Iluskájának ő volt a modellje (l. pl. Mezősi: PDv II. 43); Péchy (i. h.) a *Felhők*-ciklus *Mi szebb, mint...* c. darabjának szerelméről álmodó „szép gyermekleányában” is Zsuzsikára vél ismerni; van olyan helyi felfogás is, mely szerint Zsuzsika emléke a költő egész életében végigkísérte; ezt Mezősi Károly (i. h.) is túlzásnak tartja.

Magyarázatok

- 1 *Ne hozd, ne hozd azt a bort* stb. — Péchy szerint Petőfi a dunavecsei napokban gyakran Nagy Páléknál, szállásadójánál (l. feljebb) ebédelt. „Más napokon s rendszeren mindennap ebéd után a gazda egy kancsó fehér bort küldött be lányától a vendégnek” (Péchy: PZs 497—498). Az idézett részlet szemelláthatóan a vers nyomán készült rekonstrukció; Péchyt gyakran tetten lehet érni, hogy a költő dunavecsei keltezésű verseit életrajzi dokumentumokként kezeli s cikkében felhasználja.

Szövegváltozatok

A K-ban Petőfi a 3—4. és a 8—9. sort beljebb kezdte.

- 2 PDI Hisz' vagyok... K vagyok;
- 4 PDI Fölfordította eszemet — K eszemet...
- 5 K Nem ihatom, nem kell — sok, a mi sok. PDI Nem ihatom, nem kell, sok a mi sok!
- 7 PDI Azt [kp. n.] K Azt, angyalom? szerelmedet? nekem?
- 8 K PDI ÖK₃ Ugy PDI poharat!
- 9 K PDI V₁ ÖK₁ csep [az ÖK későbbi kiadásai szerint javítottuk] K marad — PDI marad;
- 10 K lenyelem. PDI elnyelem!

Fordítás

Kertbeny 312.

148. ZSUZSIKÁHOZ [II.] (*Kicsinke szőke kis leányka...*)

Kézirat

Arany János Emlékmúzeum (Nagykőrös), a másik *Zsuzsika* c. verssel együtt (l. 147. sz.), ugyanazon a kétlapos fólión, a költő autográf tintaíráásával. A kézirat Nagy Zsuzsika Balla Istvánné hagyatékából az 1860-as évek végén került jelenlegi helyére. (Részletes leírását, előkerülésének adatait l. az előző jegyzetben, → 276.) A versnek ez az egyetlen hiteles kézirata, sőt — egykorú közlés híján — egyedüli hiteles szövege. Segítségével a korábbi kritikai kiadásokban megjelent szöveget lényegesen kijavítva adhatjuk közre (l. az alábbi fejezetet).

Megjelenés

A vers Petőfi életében sem folyóiratban, sem kötetben nem jelent meg: a költő nyilván a Zsuzsika iránti tapintatból mondott le a kor ízlése szerint merészen erotikus költemény közléséről (talán éznel a tapintattal függött össze a *Zsuzsikához* [I.] c. vers Pönögei Kis Pál éznel alatti közlése is, l. az előző jegyzetet, → 277). Kiadatlan is maradt keletkezésétől számítva több mint két évtizeden át. Említésre méltó adat, hogy „mint a nyilvánosság előtt még ismeretlen szerelmi dalt” 1867. okt. 13-án a kiskunfélegyházi Petőfi-émléktábla felavatása alkalmával (amikor is Petőfi István, a költő testvéröccse saját kezű hitelesítő záradékkal látta el a Zsuzsika-versek eredeti kéziratát, l. uo., → 276) fel is olvasták, kiadására mégis csak jóval később, Csáktornyai Lajos „Petőfi egy ismeretlen költeménye” c. közleménye keretében került sor, a *Függetlenség* 1879. dec. 14-i mutatványszámának első lapján (újraközlését l. uo. 1882. okt. 15.: [1]). Ezen Havas részben javított, részben rontott: közlésében (HP III. 519) durva hibák maradtak; feltehetőleg nem is látta az eredeti kéziratot, hanem talán az arról készített pontatlan másolat alapján dolgozott. Így a 27. sorban hibásan „egész Magyarország” áll „széles Magyarország” helyett; a 31. sor pedig az ő közlésében „Lefekszel szépen s meglegited” — a helyes „Lefekszel, és meglegited” helyett; számos apróbb (ékezesi, interpunkciós) hibát is követett el. Mivel az eredeti kézirat a korábbi akadémiai kritikai kiadás munkálatai idején még nem volt hozzáférhető (l. VP I. 389), szövegünk a vers első hiteles közlése.

Keletkezés

Petőfi dunavecsei szerelme tárgyáról, szállásadó házigazdájá, Nagy Pál helybeli gazdálkodó Zsuzsika nevű leányáról, e vonzalom természetéről, némileg ellentmondásos adatairól az előző jegyzetben részletesen írtunk (→ 279). Ugyanott szóltunk arról is, hogy Petőfinek mely (dunavecsei vagy későbbi keletkezésű) költeményei tekinthetők „Zsuzsika-versek”-nek (→ 280), az *Almodom-e?* c. darab jegyzetében pedig azt a feltevést kockáztattuk meg, hogy a költőt Dunavécsein, a lánnyal való megismerkedése után, egy „Zsuzsika-versciklus” írásának terve foglalkoztathatta (melyről aztán később letett), mert nem kevesebb, mint három hozzá címzett versét ismerjük (ezen és az előzőn kívül l. még az *Éjjel* c. 149. sz. darabot, amely korábban ugyancsak *Zsuzsikához* címet viselt, → 284); talán ebbe szánta az *Almodom-e?* és a *Te szívemnek szép gyönyörűsége...* c. verset is (vö. 147. sz. jegyz., → 281).

Már az előző jegyzetben kétségbe vontuk Péchy Imrénének azt az állítását, hogy Petőfi a „Zsuzsika-versekkel”, köztük ezzel a *Zsuzsikához* [II.] cíművel, a lány kezét kérte volna meg. Sokkal valószínűbbnek látszik, hogy elválásuk előtt emlékül adta a lánynak a hozzá címzett három költeményt (l. még 149. sz. jegyz., → 284). Bár a *Zsuzsikához* [II.] keletkezési körülményei egykorú adatok hiányában nem tekinthetők tisztázottaknak, mégis az a legvalószínűbb, hogy — mint a másik kettőt — ezt is még Dunavécsein írta („*Ott fenn lakunk Pest városában, Az élet ott vig ám*” — írja benne), ezért láttuk el a főszevegben ezzel a — kérdőjeles — keltezéssel. A dunavecsei versek közötti sorrendi helyére nézve l. a *Magány* c. vers jegyzetét (→ 268).

Magyarázatok

19—20 az *atyushoz is lejárvunk* stb. — Nagy Pál dunavecsei gazdálkodó a helyi hagyomány szerint jómódú ember volt (a költő apja 1400 Ft-tal tartozott neki, l. az előző jegyzetet, → 278), nyilván erre céloz Petőfi — tréfásan — e sorokban.

Közlésünk alapja (mint egyetlen hiteles forrás) a kézirat.

27 HP III. 520: *egész* Magyarország (Havas hibás közlése, melyet — a kézirat hosszas lappangása miatt — kiadásunk korrigál először)

31 HP III. 520: *Lefekszel szépen s melegítéd* (mint előbb)

37 K *Az éldegélnénk* szót Petőfi utóbb írta be a kivakart s kibetűzhetetlen korábbi szövegrészlet helyére.

149. ÉJJEL

Kézirat

PIM P-an. P. 22. sz. 21 × 13 cm méretű, kékes színű restaurált fólió 1. lapján (a hátlap üres). Autográf tintairás, alul P. S. aláírással. Címe: *Zsuzsikához*. — A lap alján Petőfi István saját kezű igazoló feljegyzése: „Petőfi Sándor bátyámnak saját kézzel írt költeménye. Petőfi István Felegyháza [!] Octb 13. 867.” (A kézirat fénymásolatát l. 11. sz. mell.) — Hasonló feljegyzés olvasható a másik két Zsuzsika-vers kéziratán; keletkezéséről l. 147. sz. jegyz. (→ 276.) — A kézirat a szakleltár bejegyzése szerint „a Petőfi Társaság törzssanyagából való”, „ajándék az 1900-as évek elejéről, Berenczeny [?] Bélától”. Mint a kéziratár régi iktatókönyvéből megállapítható, az ajándékozó viszont egy (olvashatatlan nevű) komáromi ügyvédől kapta a kéziratot. Ez annak idején még együtt volt a Balláné Nagy Zsuzsikától őrzött többi Petőfi-verskézzel (l. 147. sz. jegyz., → 277), de hogy Ballák mikor és milyen körülmények között váltak meg tőle, nem tudjuk; az bizonyos, hogy már nem volt azok között a kéziratok között, amelyek — állítólag az 1860-as évek végén — a nagykőrösi gimnázium birtokába jutottak (erről l. uo.).

Arra viszont, hogy a kéziratot Petőfi még Dunavecscén odaadta a lánynak (s nem később, Pestről küldte el neki), a benne előforduló szövegvariánsokból lehet következtetni: ezek még egy korábbi szövegállapotot mutatnak, amelyen Petőfi a VI végleges sajtó alá rendezése során, 1844. június—július folyamán (l. Bev., → 123) több ponton javított (vö. alább: Szövegváltozatok).

Megjelenés

VI 128; ÖK1 181; ÖK2ab—3 I. 250. Mindenütt az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Duna-Vecse.)” keltezéssel.

Keletkezés

A dunavecsei versek keletzéséről, sorrendjéről általában l. 144. sz. jegyz. (→ 267—268.)

A vers eredeti címe, a korábbi fogalmazásban előforduló „Az én kis Zsuzsikám” szövegváltozat (l. alább), a kézirat provenienciája (l. feljebb), valamint az ÖK-kiadások keletzése egyértelműen bizonyítja, hogy a dunavecsei „Zsuzsika-versek” egyikéről van szó: ő az a lány, akinek megpillantását remélve néz ki ablakán a költő. Említettük, hogy Petőfi feltehetőleg valamilyen Zsuzsika-ciklus gondolatával foglalkozott Dunavecscén (l. 146. sz. jegyz., → 276), ebbe számíhatta a szóban forgó darabot is.

A dunavecsei hagyomány szerint Petőfi szállásadójának, Nagy Pálnak két háza volt a községben, két egymás melletti telken. Az egyiknek, amely

ma is áll (l. 147. sz. jegyz., 278), utcai szobáját foglalta el a költő — mondják még ma is a községben —; ennek az udvarra néző ablakából a Nagykéti lakott szomszédos épületre nyílt kilátás. Ezt a házat időközben már lebontották. (L. minderről Mezősi: PDv II. 42; magáról a szobáról l. még az *Ebéd után* c. vers jegyzetét → 271.) Hogy pontosan így volt-e, vagy — mint annyi más dunavecsei költemény esetében — a helyi emlékezések „igazodtak” a versszöveg adataihoz, megbízható egykorú adatok hiányában nem dönthető el. A vers keltezésének pontosabb (a többi Zsuzsika-versekhez viszonyított) meghatározására sincs mód: a vers a dunavecsei tartózkodás ideje alatt bármikor keletkezhetett.

Mint említettük, Petőfi a VI kéziratának sajtó alá rendezése során, feltehetően június—július folyamán Pesten, még simítgatott a kéziratban fennmaradt eredeti szövegen (l. alább: Szövegváltozatok). Két ekkori módosítás célja az volt, hogy a Zsuzsika név ne maradjon a versben: a címet *Éjje!-re*, „Az én kis Zsuzsikám” sort „Az én kedves babám”-ra változtatta. Az előbbit lehetne azzal is magyarázni, hogy ki akarta küszöbölni a címazonosságot, hiszen a „*Ne hozd, ne hozd...*” kezdetű dalnak is *Zsuzsikához* volt a címe; a másik korrekció azonban, úgy látszik, ugyanannak a törekvésnek az eredménye, amely az előbb említett Zsuzsika-vers Pönögei Kis Pál álnév alatti közlésében, ill. abban nyilvánult meg, hogy a lányhoz intézett másik, *Zsuzsikához* [II.] c. vers (148. sz.) a költő életében kiadatlan maradt: vagy Zsuzsikát akarta kímélni, vagy éppen annak a látszatát akarta kerülni, hogy érzelmei azóta sem változtak stb. (l. 147., ill. 148. sz. jegyz., → 277, 283). A kettős dátum második adata erre az átalakításra utal.

Szövegváltozatok

- C: K *Zsuzsikához*.
4 K *küldi* rám.
7 K *aztat hiszed*,
9 K *ágába* [apoztrof n.]
10 K *nézelek*; ÖK2ab—3 *nézelek*,
14 K *én kis Zsuzsikám*;
16 K *megpillantanám!*

Fordítás

Kertbeny 313.

150. VIZEN

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 132; ÖK1 184; ÖK2ab—3 I. 254—255. Mindenütt az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Duna-Vecse.)” keltezéssel.

Keletkezés

A dunavecsei versek keltezéséről és sorrendjéről általában l. 144. sz. jegyz. (→ 267—268.)

A fentiek során ismételten volt szó arról, hogy Petőfi életének 1844 tavaszán bekövetkezett fordulata — egyéb kedvező változásokkal együtt — a szülői háztól való elszakadásának hosszú és gyötrelmes szakaszát is lezárta:

úgy békülhetett ki szüleivel, hogy ha a színészetről egyelőre le is mondott, a „középszerű ember” útjára sem kellett lépnie; húsvétkor azzal állíthattott be hozzájuk, hogy verseit kiadják; április végén pedig már úgy utazott le, mint a PDI leendő, júl. 1-ével hivatalba lépő segédszerkesztője (l. 165. sz. jegyz., → 331). Az apa és fiú közötti ellentét, a „művész vagy mesterember” dilemma feloldódott, s a költőnek soha többé nem kellett kerülnie a szülői házat (l. 139. és 140. sz. jegyz., → 249, 253). Sőt, mindjárt arra is alkalma nyílt, hogy két hónapot nyomasztó gondoktól mentesen, pihenéssel, nyugodt munkálkodással, szülei közvetlen környezetében, Dunavecscén töltsön (l. 144. sz. jegyz., → 265–266).

A hosszú távollét után hazalátogató költő szüleit ezúttal sem találta jobb körülmények között, mint legutóbb, 1842 őszén (akkori helyzetükről l. a Petőfi társaságában ott járt Orlay emlékezéseit: OrLad 348, vö. 70. sz. jegyz., → l. 361): „örök törődés” közt, szűkösen éldegéltek, s Petőfi, bármennyire is együtt érzett velük, maga sem volt olyan helyzetben, hogy sorsukon lényegesen javíthatott volna (l. 179. sz. vers és jegyz., → 373).

A szülőkkel való viszony rendezése Petőfi költészetében is mély nyomot hagyott. Sokat emlegetett családi líráját, amelyben a családon belüli kapcsolatokat úgyszólván előzmény nélküli bensőséggel és közvetlenséggel emeli a költészet szféráiba, ekkori dunavecsei versei nyitják meg. Az életrajzi körülmények természetes következménye, hogy e költemények középpontjában a gyermek és a szülő kapcsolata áll. A *Füstbe ment terv* az anyja viszontlátáskor megilletődött költő hiteles pillanatképe önmagáról, az *Egy estém otthon*-ban a fia iránt kiengesztelődött apa kerül az előtérbe, s a vers „a legseretőbb anyá” dicséretével zárul (l. 139. és 140. sz. jegyz., → 249, 253); a következő, néhány hónapra terjedő időszakban további verseket szentel nekik, ill. szól róluk vagy hozzájuk (a szóban forgó darabon kívül l. *Kerényi Frigyeshez*, *István öcsémhez*, *Szülőimhez* c. költeményét).

A *Vizen* c. versben a Dunavecscére visszavonult, pihenő, csendben dolgozó Petőfi úgy mutatja meg a két szülő alkata és fiukhoz való viszonya közti éles különbséget, hogy — egy elképzelt helyzetben — beszélteti őket: egy-egy mondatból kirajzolódik a mindenekelőtt fia életéért aggódó anyja, ill. az anyagiasság gondolkodású, szigorú apa jelleme. Nem durva a szembeállítás (a költő tudja, hogy apját a megélhetésért vívott örökös és meddő küzdelem formálta ilyené), inkább mosolyt keltő.

A keret: a csónakázás csak ürügyül szolgál (indító mozzanat), de az evezésnek mint ütemes mozgásnak a vers keletkezésében is része lehetett. Várkonyi Nándor „Verstérkép és versnaptár” c., igen tanulságos dolgozatában (számos bizonyító példa felsorolása után) megállapítja: „Semmi kétség, hogy Petőfi az úgynevezett motorikus tipushoz tartozott, kinél mind a befogadó, mind az alkotó szellemi munkát a mozgás megkönnyíti, elősegíti. A mozgás természetesen sokféle lehet, Petőfinél is láttuk két alfaját, a pénzhajigálást és a dobolást. Ez alfajtaknál szintén az ütemesség a főmozzanat, az igazi mozgást azonban a járás, a menetelés jelenti” stb. (Várkonyi 200.) A *Vizen*-ből arra következtethetünk, hogy a költő nemcsak járás, hanem evezés közben is verselt: szüleivel való találkozásának, gyakori együttlétüknek élménye a „vizen” is költeménnyé formálódott.

A vers körül a jelek szerint egész kis helyi legendakör keletkezett, melyben — e folyamat ismert szabályai szerint — valóságos mozzanatok alig felismerhetően eltorzulnak és idegen elemekkel keverednek. Jellemző példája ennek a megbízhatatlanságáról, kritikái érzékének hiányáról hírhedt helyi krónikás, Péchy cikkének a vers keletkezésére vonatkozó részlete:

[Petőfi] „kedvenc időtöltése a Dunán való ladikázás volt. Nyári meleg napok lévén, fürdeni naponkint kijártak, s az ilyen kirándulás ritkán történt

meg ladikázás nélkül. Petőfi rendszeren evezős volt, Szücs János pedig, kit ő rektramnak hitt, kormányos. Mint evezős, fáradhatatlanul húzta a ladikot, de sokszor beleavatkozott a kormányos dolgába is: »rekt'ram nem jól megyünk!« Szücs bosszankodván, hogy Petőfi a kormányos dolgába avatkozik így felelt neki: »Bátori Gábor református superintendens [jegyz. a lap alján: Meghalt 1842-ben.] székfoglalójában így szólt a papokhoz: én oly hajónak rendeltettem kormányosává, melynek, ti papok, evezősei vagytok; nektek nem szabad előre nézni: jól megy-e a hajó; nektek csak a lapátra kell vigyáznótok.« Petőfi sajátos érdességével csak annyit válaszolt, hogy ő nem olyan bolond, mint a heverő papok, s azért, hogy lapátolja a vizet, arra is gondja van: vajon célja felé közeleg-e ladikja? És Szücsnek továbbra is tűrni kellett Petőfi interpellációit. — Költőnk különben olyan tökélyre vitte az evezést, hogy a ladikot — két evezővel — kormányos nélkül is tudta irányozni. Ezen ügyességének köszönhető, hogy Szücs Jánost, midőn ez a Dunába bukott s a víz háromszor fölvetette, ki tudta ragadni a halál torkából, ladikját gyorsan arra kormányozván. Petőfit ezen bravúrjáért sokan üdvözölték; csak a szerető édesanyja intette őt: ne menjen többé ladikázni, mert megtörténhetik, hogy ő is a Dunába bukik. Atyja — mint hogy ruhái a hajladosásban jelentékeny sérüléseket szenvedtek — megdorgálta kedvenc időtöltéséért. E tény leírása a *Vizen* c. költemény, melyet másnap a „jó fiúk”-nak (ti. dunavecsei baráti körének) is fölolvastott: „No fiúk, csaptam egy verset; hallgassátok” (Péchy: PDV 374). Alig lehet kétséges, hogy a Péchytól elbeszélte eset forrása maga a vers volt, melynek mozzanataihoz anekdotikus vagy elképzelt részletek kapcsolódtak. Csak csodálkozhatunk a Petőfi-életrajz megírását tervező Péchy naivitásán, amellyel a vers szerint is a költőtől *elképzelt* szavakat valóságosan a szülőknék tulajdonítja; ráadásul e megjegyzések az állítólagos életmentés után hangzottak volna el. Hogy csakugyan megmentette volna Petőfi a rektor életét, nem tudjuk megcáfolni (maga Szücs mindenesetre feltűnően későn, az 1890-es években mondta el a továbbcifrázott történetet Jókainak, I. J. M.: „Szücs János.” „Az én életem regénye” c. kötetben, Bp. 1912. 235—236), de ennek a vers keletkezéséhez semmi köze sem lehetett. Még valószínűbb azonban, hogy a dunavecsei keltezésű vers „evező Petőfi”-képehez (*Feszíttem a lapátot, hogy szinte izzadó*) a nép képzeletében csakúgy kapcsolódott a költő életmentő „bravúr”-ja, mint a csónakázáshoz a rektor anekdotája a szuperintendens székfoglalójáról. — A „csónakos Petőfi”-ről szóló dunavecsei legendakör később tovább terebélyesedett: Fodor István református presbiter a század elején azt állította, hogy fiatal legény korában mint vízimolnár együtt csónakázott a költővel, s „közben Petőfi mondani kezdte a verset” stb. (Sándor András: „Kis lak áll a nagy Duna mentében.” Csillag 1954. 2163, közli: Hatv² I. 556); egy másik újabb gyűjtés szerint a költő a dunavecsei Mészáros malmosékhöz járt át ladikkal (Dienes: LP 126) stb. Ezeknek a népi emlékezőseknek a regisztálásával már a folklór területére tévednénk.

Az irodalomban a verssel kapcsolatban Heine-inspirációra való utalásokkal találkozunk: Gyulai (155) a heinei kompozíció hatását látja benne; a vers „éle és fordulata” Voinovichtot is Heinére emlékezteti (VoinP I. 96); véleményünk szerint azonban a Heine-féle poénes szerkezeti sablonnak (vö. 144. sz. jegyz., → 270) ehhez a vershez semmi köze sincs.

Fogadtatás

Bodolay (454) adatai szerint a verset már Petőfi életében szavalták a pesti evangélikus gimnázium képzőtársaságában.

9 ÖK_{2b}—3 Apám: [sh., vö. az 5. sorral: Anyám,]
10 ÖK₃ bogy [sh.]

Fordítás

Kertbeny 265.

151. A FALUBAN UTCAHOSSZAT.

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 141, az 1844. évi első népdalciklus IX. darabjaként (a ciklusról l. *Almodom-e?* c. I. sz. darabja jegyzetét, → 275); ÖK₁ 189—190; ÖK_{2ab}—3 I. 263. Mindenütt az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Duna-Vecse.)” keltezéssel.

Egyk. úk.: Erdélyi János említi, hogy egy kecskeméti kalendáriumban 1847-ben közölték Petőfinek ezt a népdalát, s a szöveg 4. sorában „fene” helyett „medvél”-t szedtek (E. J.: „Pályák és pálmák.” Bp. 1886. 328. — Erre a naptárra nem sikerült ráakadnunk.) — Bucsánszky Alajos kis képes naptára 1849-ik évre. 1. évf. Pest [1848.], a füzet végén lévő vásárnaptárt közvetlenül megelőző számozatlan [44.] lapon, „Petőfi Sándor.” aláírással. (A szöveg egyetlen lényeges eltérése az eredetitől a 9. s. „galambom” szava a „csillagom” helyett, ami kezdődő folklorizációt sejtet.) A naptár eredeti példányát l. a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest-gyűjteményében (B 059/141).

Keltekezés

A dunavecsei versek keltezéséről, sorrendjéről általában l. a *Magány* c. vers jegyzetét (→ 268). A dal, melynek első személyben éneklő hőse a kedvese hűtlensége miatt vad duhajkodásban feledést kereső falusi legény, nem tartozik a dunavecsei Nagy Zsuzsikának szánt vagy közvetlenül róla szóló darabok közé (ezekről l. 147. sz. jegyz., → 280), hiszen a dalbeli kedves „elbujdosott” (azaz elhagyta a dalolót), s „világát mással éli most”; „kétségtelen — állapítja meg Horváth János —, hogy nem Petőfi az, aki Dunavecsén [. . .] — tele palack a kezében — muzsikaszó mellett táncol végig utcahosszat s hűtlen kedvese ablaka alatt dévaj elkeseredéssel a legeslegvigabbat húzatja. Nem, hanem genre-alak ez is, meg nem nevezve, hanem dala által kellő mértékig jellemezve. A vers lényege, célja éppen a jellemzés.” (Horváth 74.) Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy Petőfi „egyéni lyrizmusa: az elkeseredésre tomboló életkedvvel reagáló, dacos önérzése” ezt a duhaj figurát a költő „lelki rokonává” avatja (uo. 75). Ezt elfogadja Sőtér is (124), de további konzekvenciáig jut el: „Szembeszegülés a fájdalommal, a kapott seb dacos, büszke leplezése: ennyiben közös e népdal a borozó költeményekkel — s ugyanemiatt kapcsolódik is Petőfi konfliktusához, s a konfliktusból eredett lázadó, kihívó magatartásához. A kihívásra, mely a »veszett fene« idiotizmusában éppúgy megnyilvánul, mint a »falurossza« szerepével való ily lírai azonosulásban: a kortársak ugyancsak felhorkantak, s mi sem hunyhatunk szemet felette.” (L. alább: Fogadtatás, ill. Magyarázatok 4. s.)

Nem egy szerep pusztá eljátszásáról van tehát szó, hanem annak a költő szándéka szerinti megformálásáról (vö. még Pándi 252—253); a *Poharamhoz* c. versben direkt módon vall a maga (eltűzött) borisszaságáról (l. 153. sz. jegyz., → 292), ezúttal pedig — és még néhány dunavecsei zsánerdalában — egy-egy népi figura közvetítésével (l. még: *Az én torkom álló malom...*, *Meredék a pincegádor...*). Mivel az utcán duhajkodó parasztleány szerelmi bánatában hiszik, arra is gondolhatunk, hogy — ugyancsak transzponálтан — szerephez jutott a Zsuzsika iránti vonzalom, tehát az adott dunavecsei biográfiai-érzelmi szituáció is: „az általánosság leple alatt kiérezhető a valódi viszonyok emlékei és vonásai” — írja Ferenczi (FPÉ II. 12). Ha elfogadjuk azt, hogy a „Zsuzsika-idill” gyors lezárulásához nem utolsósorban a fiatal lány közönye is hozzájárult (l. 147. sz. jegyz., → 280), akkor feltehető, hogy — bár a dal, mint említettük, nem neki vagy róla szól — ő volt a *modellje* a népdalbeli hűtlen szeretőnek; aminthogy a másik, Dunavécsein keletkezett szerelmi népdal (*Te szívemnek szép gyönyörűsége...*) ugyancsak a szeretett lány „kegyetlenségét” panaszolja. Láttuk, hogy még egyes, 1844 nyarán Pesten írt népdalokban is e kék szemű és szőke hajú lány iránti fellobbanás emléke él tovább (l. 147. sz. jegyz., → 281). Ennek a személyes érdekeltységnek része lehetett tehát abban, hogy Petőfi olyan őszinte átéléssel és megtévesztő hűséggel játssza el az elhagyott legény sírva vigadását: ez az alakítás, látványosságát, mozgalmasságát, lélektani hitelét tekintve az *Ebéd után* jelenetsorára emlékeztet, amelynek maga Petőfi a hőse (l. 145. sz. jegyz., → 272). Nem feledkezhetünk meg azonban a falusi környezet ösztönző hatásáról sem.

Fogadtatás

Szeberényi (Hirn 1845. febr. 25.: 64) a verset „durva kifakadása” miatt utasítja ei: a 3—4. sor idézése után felteszi a kérdést, hogy „költeménybe, szépműbe” illő-e ez a részlet. Az egykorú kritikai megjegyzések egész sorában itélik el a „veszett fene” kifejezést (l. alább: Magyarázatok), de a költeményt *egészében* nem méltatják figyelemre.

Magyarázatok

- 2 *Muzsikáltatom magamat*: ti. muzsikáltak magamnak (régiesen).
- 4 *veszett fene*: elhomályosult értelmű durva nyomósító kifejezés (ÉrtSz.). Az egykorú kritika hevesen kikelt ellene: Nádaskay (Hond 1844. dec. 21.: 404) szerint még a „próza” név is hízlelő rá; Szeberényi (1845. febr. 25-i híralatával egybehangzóan, vö. feljebb) „Leleplezései” I. részében is célzást tesz Petőfi „zsíros, veszett fene, teremtettés, veszett ebes” verseire, melyeket állítása szerint az ő tanácsai ellenére tovább folytatott (SzabSzáz 1845. ápr. 15.: 233); Császár (Irőr 1845. aug. 16.: 28) a szerinte költőhöz méltatlan „aljasságok” felsorolásában ezt a kifejezést is említi; Pulszky (SzépirSz 1847. máj. 2.: 279) a „maradandó becsü” népdalokból itt-ott kirívó „porias kifejezések” példájaként hozza fel. — Jókai „Petőfi eszmecsrái” c. emlékezésében is szóba kerül ez a kifejezés. Elbeszélése szerint egyszer Orlay Petrics Soma, Petőfi barátja látogatóban járt a már akkor házas költőnél, és Júlia jelenlétében kicsúszott a száján, hogy „egy meg a fene” A költő felesége elhagyta a szobát, Petőfi meg szemrehányást tett Orlaynak. Jókai, aki ugyancsak jelen volt, megkérdezte: „Hát te, Sándor, nem azt írtad-e, hogy »Táncolok, mint veszett fene!»”

Petőfi válasza ez volt: „Az más.” — „Nem hölgyeknek írtam és nem hölgyeknek szavalom.” (J. M.: „Őszi fény.” Bp. 1898. 79.)
10 *bujdosó csillagom*: értsd: bolygó vagy üstökös.
11 *időlem elbujdosott*: értsd: elhagyott.

Szövegváltozatok

C: VI *Népdalok*. [a ciklus címe] IX. [sorsz.]
16 ÖK2 *búsulok a csalfaságán*. [sh., egy szótaggal hosszabb a sor!]

Fordítások

Pannonia (Pressburg) 1845. 88. sz. júl. 31.: 348 („Ein Lied von Petőfi” címen Dux Adolfótól; az időrendben második, Magyarországon megjelent Petőfi-versfordítás, l. Kiss J., TanPet 131); Dux 49, „Volkslied” címen; Kertbeny 3.

152. SÍROM

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 146; ÖK1 193; ÖK2ab—3 I. 268. Mindenütt az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Duna-Vecse.)” keltezéssel.

Keltekzés

A dunavecsei versek keltezéséről, sorrendjéről általában l. 144. sz. jegyz. (→ 267—268.)

Horváth (170—171) a *Felhők*-ciklus 1845. előtti előzményeit ismertetve megállapítja: „Megvan benne [ti. Petőfiben] az akkor még első sorban érvényesülő vig, életrevaló kedély mellett annak imitt-amott feltűnő árnyéka is: az elborulásra való hajlam, mely csak ritka őszinte pillanatokban jut el tiszta elégikus megnyilatkozásig” stb. „Lényegét tekintve szentimentalizmus”, mely „a dal és epigramm határán (Sírom. 1844) már a *Felhők* lakonikus szűkszavúságával, meglepő nagyítással és önálló szemléletre kiállítottan jelentkezik.” Múló hangulatváltozás ez: a sorsfordító tavaszi változások túlláradó öröme után (l. 145. sz. jegyz., → 272) bekövetkezett átmeneti visszahatás, a kora tavaszi vertermést még át-meg átjáró halálsejtelmek (l. 132. sz. jegyz., → 221) újrafeltolulása. Ennek közvetlen előidézője a költőnek az a dunavecsei megbetegedése vagy ismétlődő rosszullete lehetett, amelynek tünetei ugyanitt írt *Hattyudalféle* c. verse szerint megint a korai halál előérzetével töltötték el (l. 156. sz. jegyz., → 305). Erre következtethetünk az 5—6. sorból: ez a versrészlet úgy értelmezhető, hogy a „kin”, melyet érez, testi gyötrellem, hiszen „lelkéig hatol”, tehát nem ott támadt. De míg ezek a komor aggodalmak az említett költeményben egy kedélyes bohém életfilozófia köntösébe burkolva úgyszólván súlytalanává válnak (l. uo.), a *Sírom* mélyebbre enged bepillantást; szinte úgy fogható föl, mint az amott elejtett gondolat (ti. hogy a következő tavasszal talán már az ő sírján fakad a virág) továbbszövése. Ugyancsak Dunavecsén írt *Zsuzsikához* [II.] c. versének tanúsága szerint meg volt győződve arról, hogy — ezután irandó költeményei nyomán — „maholnap széles Magyarország” visszhangzik majd a nevéből

(148. sz. vers, → 34). A *Sírom* azt az aggodalmát fejezi ki, hogy a korai sír e reményeit, hírnevét is eltemeti. Ez itt mintegy visszajáról történik: a „piramid” verszáró motívuma utal, mint a halál utáni hosszan tartó költői dicsőség jelképe (l. alább: Magyarázatok), e valóban „szükszavú” vers jelentésére. E kétségek továbbélésének jelzése az 1844. őszi *Verseim*.

Figyelemreméltó adat, hogy Béranger egyik költeményének, melyet az ugyancsak dunavecsei *Gazdálkodási nézeleim*-mel hoztunk kapcsolatba (l. 155. sz. jegyz., → 301), „Mon tombeau” (Síremlékem) a címe.

Magyarázatok

5 *megkövül*: kővé válik.

7 *fölkött*: Szeberényi helyesírási következetlenségnek tekinti és hibáztatja az ö-s alak használatát a (kisebbségben maradó) „felett”-tel szemben (SzabHír 1845. febr. 28.: 67).

8 *Pyramíd*: a „piramis” német (esetleg francia) közvetítéssel hozzánk került alakváltozata; jelentése itt 'gúla alakú építmény, síremlék' (vö. TörtEtSz III. 205). Horatius óta (l. Ódák III. 30, „Exegi monumentum...”) a hosszan tartó hírnév jelképe a költészetben. (Vö.: Borzsák, I.: „Exegi monumentum aere perennius...” Acta Ant. Hung. XII. k. Bp. 1964. 137—147., ill. Trencsényi-Waldapfel Imre: „...Regalique situ pyramidum altius.” Uo. 149—167.)

Szövegváltozat

7 ÖK2ab—3 sírom

153. POHARAMHOZ

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

PDI 1844. I. félév 8. sz., nyárutó (aug.) 4. hete, 235; *Pönögei Kis Pál*. aláírással. (Petőfinek erről az 1843 nyara óta használt álnevére l. 91. sz. jegyz., → 1. 422—424; hogy ezúttal miért alkalmazta, alább a Keletkezés c. fejezetben mondjuk el.) Közvetlenül alatta, ugyanazon a hasábon jelent meg — *Petőfi*. aláírással — az *Irtóztató csalódás* c. vers (→ 143. sz.), VI 147; ÖK I 194; ÖK2ab—3 I. 269. A gyűjteményes kötetekben az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Duna-Vecse.)” keltezéssel.

Keletkezés

A dunavecsei versek keltezéséről, sorrendjéről általában l. 144. sz. jegyz. (→ 267—268.)

Miután a Nemzeti Körtől kijelölt háromtagú bizottmány (Vörösmarty, Vachott Sándor, Szigligeti) átnézte Petőfi verseinek kéziratát, egészében kedvező véleménye mellett körülbelül 15 darabnak, főleg bordaloknak a kihagyását javasolta a kiadandó kötetből. Ezt 1844. ápr. közepe táján, feltehetőleg a 15-e és 20-a közötti napokban közölték a szerzővel. Petőfi *Irtóztató csalódás* c. versében tréfásan elsratta számkivetett bordalait; ápr. 28-án

Dunavescéről keltezett soraiban pedig méltatlankodva írta Tárkányi Bélának, hogy még a *Szomjas ember tünődését* is „ki akarták küszöbölni”, de azt már nem engedte. Lehet, hogy később a többi, ekkor kiselejtezett vers közül is visszakerült néhány a VI füzetébe (l. minderről Bev. → 116).

Az a tény, hogy a költő már a Vörösmartyékkal folytatott beszélgetését követő dunavecsei tartózkodása alatt több bordalt írt (a szóban forgó *Poharamhoz* címűn kívül az *A faluban utcahosszat . . .*, *Az én torkom álló malom . . .* és a *Mevedék a pincegádor . . .* c. népies darabokat), mutatja, hogy nemcsak a bizottmánynak az ilyen műfajú költemények túl nagy számát kifogásoló bírálatát hagyta figyelmen kívül, hanem saját, említett verse végén kinyilvánított fogadalmát sem vette komolyan (ti. hogy többé „nem zengi”, csak „torkába önti” a bort). Félreérthetetlenül demonstrálja ezt az a feljebb említett körülmény, hogy a vers az *Irtóztató csalóds*-sal együtt, közvetlenül fölötte jelent meg a PDL-ban: Petőfi fogadkozására Pönögei Kis Pál cáfolt rá. (L. 12. sz. mell.) A költő tehát egyáltalán nem pusztá „szeszélyből” használta újra ezt a korábbi álnevét (mint régebben feltételeztük, → 1. 423), hanem nagyon is kiszámított, kaján szándékkal, amely ugyan az olvasók többsége előtt rejtve maradt (csak az álnev titkába avatottak ismerhették fel, pl. Vörösmarty), de Petőfinek mindenesetre jóleső belső elégtételül szolgált. Mint a PDL segédszerkesztője s e minőségében korrekтора, egyúttal „versitése”, azaz a versrovat gondozója (vö. Fekete: PSsz 34) nyilvánvalóan ő maga rendezte így a két költemény közlését; lehet, hogy még Vahot sem tudott a dolog háttéréről. Mindez igazolja Pándi feltevéését, amely szerint Petőfi „éppen a triumvirek [ti. a háromtagú bizottság] javaslatától sarkallva, annak ellenében rajzolta élesebbre játékos önarcképet [. . .], s zendített rá újra és újra a bordalra” (Pándi 292). De bizonyára jelentős szerepe volt e vonatkozásban Béranger költészete inspiráló hatásának is: az *Irtóztató csalóds*-ban láthattuk, hogy Petőfi mint nagy bordalköltőt Anakreonnal és Csokonaival egy sorban említette a francia dalnokot. Valószínű, hogy már Debrecenben olvassatta költeményeit (l. 114. sz. jegyz., → 147), Dunavescén azonban kétségkívül a hatása alá került. „Boros önarcképet” nemcsak élesebbre rajzolta, hanem új elemekkel egészítette ki: egyes itt írt költeményeiben már mint könnyelmű bohém figura mutatkozott be (l. a *Gazdálkodási nézeteim* c. vers jegyzetét, → 299). Az önportré legfontosabb vonása továbbra is az az „iszonyú” „borra-szomjazás” marad, amelyről már év eleji, tokaji keltezésű *De már nem tudom, mit csináljak . . .* c. dalában is panaszkodik (→ 128. sz. vers). Ugyanerről vall a *Poharamhoz* is, de a komikusan túlzó hasonlatok helyett a megszemélyesített pohár kedélyes megszólításának, komázó kioktatásának módszerével. (A két vers összevetését l. Pándi 315., ill. 128. sz. jegyz., → 200.)

Horváth J. szerint a bordalok egy csoportjában, melyhez ezt is számítja „erős genreszerűség van: sokszor alig dönthetni el, maga nevében akar-e szólni, vagy csak szerepet játszik” (Horváth 49—50.). Igaza van Horváthnak abban, hogy formailag mindkét értelmezés lehetséges (Pándi 313. meg inkább csak játékot lát a versben), de hogy „az egykorú közönség s főképp a kritika szívesen értett [az effajta bordalokban] mindent Petőfire” (Horváth 50), az nyilván Petőfi szándéka szerint történt: a maga nevében szólt, mert olvasóit (feltehetően kritikusat is) ugyanúgy meg akarta hökkenteni ezekkel a verseivel (l. a következő vers jegyzetét is, → 294), mint az utcán járó-kelő pesti polgárokat feltűnő magyaros-népies ruházatával, a PDL „élő magyar divatképe”-ként (l. Vahot: *Eml.* 238—239). Feltehető, hogy a vers augusztusi közlése is ezzel a törekvésével volt összefüggésben: Petőfi a jelek szerint július—augusztus folyamán még életmódját is ehhez a verseiben kialakított bohém-önportréhoz igazította (l. a *Javulási szándék* c. vers jegyzetét, → 380).

Szövegváltozat

5 PDI VI tenéked
8 PDI véges végtelen.

Fordítások

Dux 101, Kertbeny 352.

154. DEÁKPÁLYÁM

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 149—150; ÖKI 195; ÖKzab—3 I. 270—271. Mindenütt az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Duna-Vecse.)” keltezéssel.

Keltekzés

A dunavecsei versek keltezéséről, sorrendjéről általában l. 144. sz. jegyz. (→ 267—268.)

Petőfi költeményeinek azt az 1844 tavaszára—nyarára eső sorozatát, amelyben — nyugodtabb körülményei között — korábbi küzdelmes, zaklatott élete folyására, tanulókora, katonáskodása és kudarccokkal, nélkülözésekkel teljes színészi pályafutása eseményeire emlékezik, a *Deákpályám* és az ugyancsak Dunavecscén keletkezett *Katona barátomhoz* nyitja meg. Ilyen verse volt még a nyári *Első szerelmem*, *Szobámban* és az őszi *Levél egy színész barátomhoz*. A *Szobámban* c. költeményben nemcsak emlékezik, hanem be is mutatja emlékező önmagát: *És visszaszállok gondolatban | A messze fekvő múltakon; 1844. szeptember eleji Felelet Tompa Miskának* c. episztolájában (későbbi címe: *Tompa Mihálynak*) pedig így ír ekkori múltidéző kedvéről:

...ha bizalmas ember van mellettem,
Mosolyogva a bús múlt időket
Elbeszélem, hogy mennyit szenvedtem,
Mint majd egyszer elbeszélem néked. (Stb.)

E vonulat lezárásának látszik az év második feléből való *Katona vagyok* sn. . . . , amelyben a viszontagságok utáni „beérkezés”, nyugodtabb életszakasz elégedett hangulatában támadt derűs visszatekintő kedvet fanyar epigrammatikus gúny váltja fel.

E sor elején álló költeménye, a *Deákpályám*, az összes közt a legvidámabb hangulatú: a szüleivel kibékült, nyomasztó egzisztenciális gondjaitól egyelőre megszabadult költőnek azt a mókázó-játékos kedvét tükrözi, amely más ez időben írt költeményeire is jellemző. (L. erről az *Ebéd után* jegyzetét, → 272.) Ez a játékosság ezúttal abban nyilvánul meg a leginkább szembe-tűnő módon, hogy a költő — tárgyához illően — latin szavakkal és kifejezésekkel tűzdeli meg versét: a kor iskoláztatásában ugyanis a latinnak alapvető szerep jutott, s a gördülékeny kifejezőkészség szintjén való elsajátítását Petőfi iskoláiban is elsőrendű oktatási célnak tekintették. Feltehető, hogy

már 8—9 éves korában, Kecskeméten megismerkedett a latin nyelv alapelemeivel (l. Fekete: PSÉ I. 54), a sárszentlőrinci iskoláról szólva pedig Sass István írta egyik emlékezésében, hogy a tanulók egymás között csak latinul beszélhettek („Petőfi gyermekkoráról.” VU 1883. 803; közli Hatv² I. 131); az aszódi „schola latina”-ban szintúgy. A pesti piaristáknál Petőfi a latin nyelvet heti 16 órában tanulta (l. uo. I. 143). Selmecbányán latin volt a tanítás nyelve (l. pl. Versényi György cikkét, PHirl 1881. jú. 12., közli Hatv² I. 245), a tanárok többsége nem is beszélt jól magyarul (vö. Breznayik János: „A selmecbányai ágost. hitv. evang. egyház és lyceum története.” Selmecbánya, 1889. II. 315).

A „deák” (diák) szóról sem kopott még le a ’latinus műveltségű, latinul tudó’ jelentés; a verscímnek ezt az értelmezését erősíti maga Petőfi is a latin kifejezések halmozásával. Erre az eljárásra feltehetőleg az ún. makarónikus (nyelvkeveréses) költésztől kapta az ötletet, amelynek egyes darabjai annak idején még széles körben ismertek és kedveltek voltak: így elsősorban a „Megholt feleségem, Satis tarde quidem” kezdetű dal, amelynek szabályosan váltakozó magyar, ill. latin félsorai külön-külön összeolvasva egymással ellentétes értelműek (Pálóczi Horváth Ádám „Ötödfele száz Enekei” közt is megvan, változatait, előfordulásait l. a kézirat kritikai kiadásának jegyzeteiben, Bp. 1953. 256. sz. 838; népszerűségére jellemző adat, hogy Szigligeti Ede 1849-ben betétként fölvette „Liliomfi”-jának kiadásába; megvan Arany János dalgyűjteményében is: l. az 1952. évi, Kodály Zoltán—Gyulai Ágost szerkesztette kiadás I. 44. sz. darabját). A műfajról l. Tolnai Vilmos, „Makaróni nyelv és irodalom” c. cikkét (MNy 1930. 241—248); ebben más olyan nyelvkeveréses darabokat is említ, melyek Petőfinek ugyancsak mintául szolgálhattak; a szóban forgó versről megjegyzi, hogy szorosabb értelemben véve nem makarónikus költemény, mert Petőfi csak idegen szavakat halmoz benne, az alak és a szerkezet keveredése nélkül (holott ez tévedés, l. pl. alább a 9. sorhoz fűzött magyarázatot). — Horváth János Petőfi-könyve függelékében (540) egy parodisztikus céllal írt, német—latin kevert nyelvű versikére hívja fel a figyelmet mint lehetséges „ihlető” példára („Anzeigja.” Hond 1844. 16. sz. ápr. 20.: 525). Bár a közlés éppen a dunavecsei időzés kezdetére (vagy az azt megelőző napokra) esett, nehéz feltételezni, hogy ennek a szellem- és ötletellen kísérletnek bármilyen köze lett volna Petőfi verséhez.

A költő — mókázó kedvében — rosszabb diáknak, hanyagabbnak és könnyelműbbnek tünteti föl magát, mint amilyen az életrajzi adatok tanúsága szerint volt. Hasonló tendenciákat más, ekkoriban keletkezett költeményeiben is felfedezhetünk: némelyekben borkedvelését túlozza el (*Poharamhoz*, l. 153. sz. jegyz., → 292), másokban könnyelmű-bohém életfelfogását fejtí ki (*Gazdálkodási nézeteim*, l. 155. sz. jegyz., → 299), ismét más darabokban meg már szélsőséges korhelyönarcképet rajzol (*Javulási szándék*, l. 180. sz. jegyz., → 378). Ebbe a keretbe illeszkedik a *Deákpályám* is, az egykori bukdácsoló s végül kicsapott diák portréjának felvázolásával; de el is különül az említett típusú versektől azáltal, hogy iskolai szereplése kudarcáért jó részt tanáira hárítja a felelősséget (nem magát „szólja le” elsősorban, mint pl. Havas állítja, HP II. 490). A vers nem annyira a költőnek mint diáknak torz önjellemzése; inkább Petőfi és tanárai — a költő iskolai pályafutását meghatározó — konfliktusainak gúnyos, kiélezett bemutatása.

A szóban forgó vers, bár címe szerint a költő egész iskolai pályájáról szól, valójában tanulmányainak az 1838/1839-es selmecbányai tanév első félévével lezáruló szakaszán alapul, hiszen a vers befejező sorai szerint a költő végül is katonának csapott fel; az 1841/42-es pápai tanévet tehát figyelmen kívül hagyja. (Főként ez a magyarázata annak, hogy Petőfinek ezt a diákonarcképet Jókai, aki a költőt mint pápai diákot ismerte, olyan határozottan

elutasította: TĚ I. 6: „jó tanuló volt, tanárai dicsekedtek vele; egy szó sem igaz abból, amit ő egy versében írt: »Secundába pónált mégis sok számár professorom«” stb.) Mivel pedig a selmeci felévet megelőző három iskolai évben, Aszódon, Petőfi a legjobb tanulók közé tartozott (l. alább: Magyarázatok 1. s.), azt állíthatjuk, hogy a *Deák pályám*-ban voltaképpen selmeci emlékeit szedte versbe, tehát tanulmányainak arra a szakaszára koncentrált, amely a legalkalmasabb volt a „rossz diák-önarckép” megrajzolására. (Erre mutatnak a vers egyes konkrét vonatkozásai is, l. alább a Magyarázatokat.) Nem zárhatjuk ki azonban, hogy a selmeci emlékek-élmények rajzába korábbi vagy későbbi iskolai benyomások is vegyültek, ezért az alábbiakban ennek a lehetőségével is számolunk.

Petőfi ebben a versben, a játékos elrajzolás kedvéért életre hozza tényeit is elferdíti, hiszen — tudtunkkal — egész iskolai pályafutását tekintve is csak egyszer és egyetlenegy tárgyból bukott meg, s ez nem a „poézis” volt; nem igaz, hogy kicsapták volna, s ennél fogva az ennek előzményeként említett, de homályban hagyott „szerelemhistória” is — minden valószínűség szerint — csak az ő képzeletében esett meg. Mégis, ez utóbbi célzást kivéve, melynek háttere felderíthetetlen (l. alább: Magyarázatok), az adatok arra mutatnak, hogy nem teljességgel kitalált-koholt állításokról van szó, hanem a költő, akárcsak előbb említett típusú önszánerező verseiben, valós mozzanatokból indul ki, de ezeket erősen eltúlozza. (L. helyreigazításainkat a Magyarázatok közt.)

A helyi emlékezésanyagban csak egyetlen egy olyan adat van, amely erre a versre vonatkozatható: Petőfi dunavecsei tartózkodásának krónikása említi, hogy a költő baráti társasága egy ízben az eső miatt egész éjszaka Balla István (l. 155. sz. jegyz., → 302) szállásán maradt, s a beszélgetés közben „Petőfiből egyre folytak a deák-, színész- és katonaelejtől vett adomák”, melyekkel igen jó kedvre hangolta a társaságot. (Péchy: PDV 374.) Péchy előadására azonban általában jellemző, hogy semmi kimutathatóan új nincs bennük; fő adatszolgáltatója, Balla három évtized múltán konkrétumokra már nem emlékezett; ezáltal is feltehetőleg a kiadásokból ismert dunavecsei versanyagból „kerelkedett ki” az említett epizód.

Pándi (261) megállapítja, hogy a latin kifejezésekkel megtűzdelt vers „stiláris humora [...] voltaképpen új a magyar lírában”, előzményét azonban — szerinte — Csokonai költészetében fellelhetjük: „A *Béka-egérharcban* unosuntalan találkozzunk latin szavak humoros célzatú versbeszövésével.”

Fogaadtatás

Szeberényi, Petőfi első verseskötetéről írt kritikájában, annak igazolására, hogy Petőfit „a népszerűség vadászása gyakran a legkellemetlenebb túlzásokra vitte”, egyik példaként a *Deák pályám*-at említi, „mellyben van ugyan egy kis elméncség, de különben a legotrombább emanatioja [= kiáradása] a méregnek és haragnak” (SzebHiern 1845. febr. 25.: 64).

Császár Ferenc a vers 1. és 3. strófáját — az *Ebéd után* néhány versszakával együtt — mint a költő „második időszaka [ti. 1844. évi költészete] ízlésbeli eltévelyedésének” jellemző példáját idézi, Pulszky pedig „Petőfi legsértőbb hangú versei” közé sorolja a *Deák pályám*-at: „abban semmi elméncség sincs, ha [...] sok professzorát számárnak nevezi s elbeszéli, hogy őket *kutyaliter infestálta*” (Pulszky: MSzépírSz 1847. máj. 9.: 297).

A verset az eperjesi evangélikus líceum ifjúsági képzőtársulatában („Magyar Társaság”) az egykorú jegyzőkönyv szerint (Eperjesi Állami Levéltár — EKP. Inv. l. 723, 33. p.) elszavalták; előadták az egyik pesti diáktársaságban is (Bodolay 454).

- C: A „diák” szó „deák” alakváltozata Petőfi korában általános volt; nála még ez a gyakoribb (l. PSzót I. 531), pl. 1844-ben: „Látszik, deák vagy és kálomista” (*Tompa Mihályhoz*); a görög diakonosz-ból: délszláv közvetítéssel nyelvünkbe került szó kettős ’tanuló’, ill. ’latin nyelvű, latinos műveltségű’ jelentése a magyarban fejlődött ki. Az utóbbit a múlt század első évtizedei óta kezdi felváltani a „latin” szó. (Vö. Tört.EtSz. I. 628—629.) A vers egésze itt a két jelentés egy-egését demonstrálja: a „deák”-pályát latin kifejezések kísérik végig (l. feljebb: Keletkezés).
- 1 *Diligenter frequentáltam*: szorgalmasan látogattam. Nehéz eldönteni, hogy komolyan vagy ironikusan írja-e ezt, mert három aszódi iskolaévében, a szigorú Koren tanár keze alatt valóban szorgalmas diák volt, és bizonyítványát tekintve is a legjobbak közé tartozott (l. 1. sz. jegyz., → I. 175); az ezután következő selmecbányai 1. félévben azonban (melynek végén ott is hagyta az iskolát) egyre jobban elhanyagolta a tanulmányait (l. alább); az 1841/1842. pápai iskolaév folyamán pedig elsősorban az őt érdeklő tantárgyakkal foglalkozott, egyébként inkább csak arra ügyelt, hogy meg ne bukjon (l. Kiss József: „Művész és költő!« Petőfi megválása a pápai kollégiumtól.” PIMÉvk 1973. 89; OriAd 344; Kozma Sándor emlékezése szerint Petőfi a mathézist, logikát, mineralógiát, botanikát elhanyagolta, l. Hatv² I. 367). Tekintve, hogy a vers tárgyi vonatkozásai főként a selmeci félévre utalnak (l. az alábbi jegyzeteket), inkább az ironikus értelmezés felé hajlunk.
- 3—4 *Secundába ponált* stb.: szó szerinti jelentése: „II. osztály”-ba helyeztet; a bukással volt egyértelmű. A Petőfi-kutatás a költő változatos iskolai pályafutásának okmányadatait elég megbízhatóan felderítette: bizonyítványait 1833-tól kezdve hiánytalanul ismerjük. Ezekben egyetlen egy bukás fordul elő: a selmeci félév végén Lichard Dániel magyar történelemből adott a költőnek „secunda classis”-t (l. 2. sz. jegyz., → I. 183; Fekete: PSÉ I. 120). A tárgyak és a professzorok többszáma (alább az „inter alia” kifejezés ennek megerősítése) tehát kétségkívül túlzás; Selmecen azonban az összes többi tárgyból „I-rendű” osztályzatot kapott, tehát a szekunda után a legrosszabbat; sőt hittan- és római régiségtan-jegye után kiemelték, hogy e kategóriákban is „az utolsók között” van („ex ultimis”). (l. Hatv² I. 253—254.) A többszörös bukástól tehát jóformán csak egy hajszál választotta el. (Pápan — kitűnő osztályzatok mellett — 3 tárgyból végzett az I-rendű kategóriában „az utolsók közt”, l. FPÉ I. 226.) — A „sok számár professor” közé eszerint Lichard Dánielt bizonyára odaértette (erről az érdemes pedagógusról, a szlovák nemzeti ébredés, a népszerű ismeretterjesztés fáradhatatlan munkásságú alakjáról l. az új Petőfi-életrajz I. kötetét, a Petőfi-irodalomban korábban hagyományosan egyoldalú, torz Lichard-portré korrekciójával: Fekete: PSÉ I. 119—121); Petőfi rajta kívül feltehetően más selmeci tanárookra is célzott.
- 5—6 *A poesisból is ebbe* stb.: Szeberényi Lajos, Petőfi selmeci iskolatársa s annak idején bizalmas barátja, emlékezéseiben megjegyzi, hogy Petőfi a liceumban „hideg, idegen nyelven, szárazon előadott tudományokat, különösen a költészettant nem tanulta oly szajkó módon, mint némely akkori első eminens” (SzabNÉ 11); de mint említettük, magyar költészetből így is I-rendű jegyet kapott, tehát, ha gyöngé

- minősítéssel is, „megfelelt” (Pápán meg éppen kitűnő, vagyis legjobb osztályzatot kapott mind a magyar, mind a német nyelv- és irodalomból.)
- 6 *inter alia*: többek között (tehát újra céloz többszörös bukására).
- 7—8 *hogy* | *Ennek kelljen állnia*: ti. hogy ez igaz legyen; az egykorú iskolai költészettan leszólásában már a „lappangó költő-önérzet” is kifejezésre jut (l. Pándi 261).
- 9 *El sem obliviscálnak*: el sem felejteneik. — Petőfi itt már nem egyszerűen latin szót kever a magyar szövegbe, hanem a latin „oblivisco” (elfelejtek) igét magyar igekötővel és igeraggal használja. Lehet, hogy ez eredeti ötlete volt, de az egykorú diáknyelvből is származhatott.
- 10 *occiósióm*: alkalmam.
- 11 *Kutyáitier*: kutyául, kutya módra (Petőfi tréfás latinos képzése, vö. a 9. sorhoz fűzött magyarázattal); *infestáltam*: felbosszantottam.
- 13—16 *Egynek plane* stb.: találgatni sem érdemes, hogy hogyan folytatta volna Petőfi ezt a mondatot, ha nem szakítja félbe — annyiféle változat lehetséges. Szögezzük le, hogy nincsenek *hiteles* adataink olyan szerelémhistóriáról”, amelyben Petőfi és valamelyik tanára együtt szerepelt volna. Annál inkább támadtak később ilyen *legendák* (másnak nem nevezhetjük őket) Selmechányán, nyilvánvalóan e sorok nyomán, melyeknek „rejtélyes” háttere sokáig foglalkoztatta az olvasók képzeletét. Petőfi célzását még az aszói Cancriny Emília iránti szerelmével is kapcsolatba hozták (l. erről s a selmeczi legendákról: 2. sz. jegyz., → I. 187., ill. Hatv² I. 250—253).
- 15 *in aeternum*: örökre.
- 16 *Sub rosa*: titokban.
- 17 *denique*: hát, végre, egyszóval.
- 18 *Sine fine*: vég nélkül.
- 19 *consiliám abeundi*: kikapás, eltanácsolás (az iskolából). Petőfit nem csapták ki az iskolából (sem Selmeccen, sem másutt), de valószínűnek látszik, hogy a selmeczi líceumban — mulasztásai, állandó készületlensége miatt — már ez a veszély fenyegette (Orlay írja ezt, l. OrLAd 2; Delhányi Zsigmond pedig úgy fogalmaz, hogy „tanárai tanácsolták neki az eltávozást”, l. Delhányi 46., ill. Hatv² I. 244; mindketten megbízható emlékezők, kikről nem tesszük föl, hogy magából a versből következtetnek).
- 20 *breviter*: hamarosan.
- 21 *vagáltam*: kóboroltam, kószáltam.
- 23 *tandem*: végül.
- 23—24 E két sor értelme az, hogy diákpályája végén felcsapott katonának (valójában, mint feljebb említettük, 1841/1842-ben, tehát katonáskodása után még elvégzett egy iskolai évet Pápán); a *panganét*-ot ugyanis az osztrák császári hadsereg gyalogos katonái viselték, s köztük annak idején Petőfi is: ez bajonett (szurony) volt, melyet a vállukon átvetett szíjon függő bőrtokban hordtak (tehát csakugyan a combjukat verte). Kard nem tartozott a felszerelésükhöz; a két fegyverrelvezetés közötti *azaz hogy* eszerint „nem azonosító, hanem [...] helyesbítő értelmű”; mintha ezt írta volna: „kard, akarom mondani panganét” (vö. Wacha Imre: „Panganét, szurony és gyíkleső” c. cikkével, Nyr 1964. 465—467., ill. Betkowskij Jenő hasonló értelmezésével: „...azaz hogy panganét.” Nyr 1965. 505). Petőfi „elszólása” nyilván nem véletlen: a kard az ősi magyar virtust s a

katonának felcsapott Petőfi egykori ábrándjait jelképezi; ehelyett csak panganét fityegett a költő oldalán. Petőfi tehát iskolai számvevését katonai pályafutásának tömör, ironikus mérlegével fejezi be.

Szövegváltozatok

- 2 ÖK2b—3 Iskoláim'
- 3 ÖK2a mégis
- 7 VI da nagy, [sh.]
- 13 ÖK2ab—3 pláne
- 18 ÖK2ab—3 fine
- 23 ÖK2b—3 combom'

Fordítás

Kertbeny 140.

155. GAZDÁLKODÁSI NÉZETEIM

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Élk 1844. II. 15. sz., okt. 9.: 480, *Petőfi*. aláírással. — A költő 1844. második félévében havonta 1 verset adott az Élk-be (l. 156. sz. jegyz., → 305); lehet, hogy ezt még szeptemberre szánta, de e hó 4-én megjelent Tompa Mihálynak hozzá intézett verse, s erre kellett válaszolnia (*Felelet Tompa Miskának* — későbbi címe: *Tompa Mihályhoz*), ezért maradhatott a *Gazdálkodási nézeteim* októberre. VI 151—152; ÖK1 196—197; ÖK2ab—3 I. 272—273. Mindenütt az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Duna-Vecse.)” keltezéssel.

Keltekzés

A dunavecsei versek keltezéséről, sorrendjéről általában l. 144. sz. jegyz. (→ 267—268.)

Petőfi Dunavécscén viszonylag rendezettebb, nyugodtabb körülmények között élt, mint márciusban Pesten, mert a Nemzeti Körtől március vége felé kapott előlegből — debreceni adósságának visszafizetése után — még maradt mintegy 40 váltó forintja (l. Bev., → 115); valószínű ugyan, hogy egyéb tartozásai is voltak (hiszen márciusban is élnie kellett valamiből; az egri kispapoktól kapott „útiköltség” vagy „előleg” nem tarthatott sokáig, l. 132. sz. jegyz., → 222), de folyóiratokba s az „Aradi Vészlapok” c. albumba adott verseiért már jócskán csurrant-csöppent neki honorárium (l. 144. sz. jegyz., → 269). Csakugyan maradhatott hát „egy-két forintja”, melyet dunavecsei baráti körében (l. alább: Magyarázat) elkölthetett. Ez az életrajzilag hitelesnek elfogadható tény szolgál ürügyül bohém életfilozófiája kifejtéséhez. Hasonlóan nyilatkozik közvetlenül a dunavecsei tartózkodás után Pestről Kerényi Frigyeshez intézett költői levelében:

*A holnapról én nem gondolko-dom;
S ha a jövőbe vetem is szemem:
Vagyon dolgában bizonyára nem.*

A tények azonban arra vallanak, hogy Petőfi 1844 tavaszán józan gazdálkodási elvek szerint intézte ügyeit: hiszen nyilván éppen azért költözött le szüleihez mintegy két hónapi tartózkodásra, mert a pihenéséhez, nyugodt munkájához szükséges anyagi feltételeket Dunavecسن biztosítani tudta mindaddig, amíg lakással, fizetéssel, ellátással járó segédszerkesztői állását Pesten elfoglalhatta (l. 144. sz. jegyz., → 266). *Ebéd után* c. költeménye éppen arról tanúskodik, hogy dunavecsei egzisztenciális körülményei — vándorévei nyomorúságához képest — kedvezőek voltak; annyira, hogy a szokatlan kényelem és gondtalanság valósággal mulattatta (l. a vers jegyzetét, → 272). Jókai, aki éveken át volt Petőfivel szorosabb kapcsolatban (közismert tény, hogy 1847 novemberétől kezdve több mint féleven át együtt is laktak), ezt a jellemzést adta róla: „Petőfi igen jó gazda volt, szorgalmas és józan ember [...]. Mikor egyszerre annyi pénzhez jutott, hogy fölöslege maradt, a szüleit segélyezte vele.” („Apróságok az írói tulajdonjog kérdéséről és Petőfiről.” A Hon 1880. jún. 29. 165. sz. [1.] Jókai egy más alkalommal — éppen a szóban forgó költemény kapcsán — a fentiekkel összhangban azt is elmondta, hogy Petőfi ennek megjelenése (okt. 9., l. feljebb) táján kapta „az első nagyobb összeget kiadójától, s az egészszet elvitte szülőinek, kik már akkor egészen tönk्रे jutottak” (A Petőfi-szobor felavatása alkalmával, 1882. okt. 15-én tartott emlékbeszédében említette ezt.) „Ha Jókai nem téved — teszi hozzá Havas Adolf —, akkor ez a legelső nagyobb tiszteletdíj az a 40 pft lehetett, amennyiért Petőfi *A helység kalapácsá*-t Geibel könyvárusnak eladta. Tudjuk, hogy ez a költemény október utolján került a könyvpiacra.” (HP II. 490., a megjelenés időpontjáról l. 192. sz. jegyz., → 421.) Az ebben a kérdésben ugyancsak illetékes Petőfi István, a költő öccse hasonlóan nyilatkozott későbbi életrajzírójának, Sipos Somának; azt fejtegette, hogy Petőfi nagyon jól tudott a pénzzel bánni, helyesen osztotta be azt a keveset, amihez jutott; sőt, tette hozzá, abból a gazdatiszti fizetésből, amit ő, az öccs elhordált, a költő szépen meggazdagodott volna. (VU 1898. 206.)

A szóban forgó vers könnyelmű életfilozófiáját tehát sem az egykorú életrajzi adatok, sem az emlékezőkése nem igazolják. Bizonyos szubjektív hitelemégis van a költeménynek, mert Petőfi, mint ekkortájt írt *Szobámban* c. verséből megállapítható, valóban könnyelműnek és meggondolatlannak tartotta magát (l. 185. sz. jegyz., → 396); de ezt ott önvádként hangoztatja, itt pedig — általánosítva és eltúlozva — annak a szélsőséges bohémarcképnek egyik fontos vonását rajzolja meg vele, melynek révén magát, „személyes aktualitások nélkül, csak mint egy eredeti költő-típus képviselőjét lépteti szívre” (Horváth 117). Ezzel a törekvéssel más dunavecsei versekben is találkozunk: a *Magány*-ban azt akarja olvasóival elhítenni, mintha hitelezői elől menekült volna vidékre (l. 144. sz. jegyz., → 269), a *Poharamhoz*-ban és más darabokban — egy korábban elkezdett sorozat folytatása-, sőt fokozásaként — a telhetetlen borisszát játssza (l. 153. sz. jegyz., → 292), *Javulási szándék* és *Betegségemben* c. verseiben pedig, melyeket 1844. nyári pesti tartózkodása idejére datáltunk (majd más ekkori és korábbi darabokban is) ez a tendencia még végletesebb, teljesebb formát ölt: míg itt, a tervezett eszem-iszom előtt, csak kifejti „gazdálkodási nézeteit”, azokban már állítólagos tivornyáiból, rendetlen, korhely életmódjából indul ki, s vonja le következtetéseit (l. 180. sz. jegyz., → 379).

E feltűnő tendencia mögött a Petőfi-irodalomban sokan és nem alaptalansul gyanították Béranger chansonjainak hatását. Időben körülbelül egybeesett ezzel az a Béranger-inspiráció, amely a költő 1844. évi humoros zsánerképein érezhető, továbbá a refrénnek — Petőfinél éppen ezzel a verssel kezdődő — gyakori alkalmazása is. (Vö. minderről: Ferenczi Zoltán: „Béranger és Petőfi.” 2. közl. PetMúz 1894. 6. sz., nov., 113—126; FPÉ II. 8—9; VoïnP

I. 98; Miklós Elemér: „Petőfi és Béranger.” Bp. 1904. 75 l.; Kacziány Géza: „Petőfiről és mestereiről.” Bp. 1910. 93—164; Horváth 54—62; Hankiss; Földvári Erzsébet Klára: „A magyar Béranger-kultusz.” Pécs, 1936. 37—57.)

Bizonyos, hogy Petőfi nem Dunavecscén ismerkedett meg Béranger költészetével, hiszen már egy korábbi versében (*Irtóztató csalóadás*, l. 143. sz. vers) mint a legnagyobb bordalköltők egyikét említi a francia mestert. A legkorábbi adatok az 1843/44. fordulója tájára eső debreceni időszakra utalnak (l. 114. sz. jegyz., → 147); a Béranger költészetével való alaposabb megismerkedés azonban — az egyre szaporodó meggyőző vagy elgondolkoztató egybevetések, kétségtelen vagy valószínű szövegösszefüggések, motívumegyezések stb. tanúsága szerint — 1844 tavaszára-nyarára, a hosszabb dunavecsei, majd ezt követő pesti tartózkodás időszakára esett. — thy [Kecskeméthy Aurél] arra emlékezett vissza (PN 1857. aug. 23., [1.]), hogy „Tizenhárom év előtt [tehát 1844-ben], egy hő nyári délután együtt olvasták Béranger verseit egy olcsó francia kiadásból, szótár segítségével (vö. Hatv^a I. 595). Jellemző és e vonatkozásban még nem említett hiteles, egykorú adat Vahot Imre levelének egy részlete: a PDI szerkesztője Pestről, 1844. nov. 5-én a Franciaországban tartózkodó Erdélyi Jánoshoz (a folyóirat tulajdonosához) intézett soraiban Petőfi üzenetét tolmácsolva arra kéri, hogy látogassa meg „az öreg Bérangert”, aki „Nem messze lakik Páristól!” (ErdLev I. 234.) Magához a dunavecsei tartózkodáshoz fűződő ilyen adatról nem tudunk; Péchy állítása szerint a költő ottani barátai, akik „később” (mikor?) Pesten meglátogatták, elmondták, hogy „kis szobájában, ágya fölött, Béranger arcképe függött, s rá mutatva mondogatta: Ez az én istenem” (Péchy: PDV 375). Ezt Péchyvel kapcsolatos rossz tapasztalatainkból kiindulva (l. pl. 122, 150. sz. jegyz., → 176, 287) kétségbe kell vonnunk: a jelenet egyébként is utólag konstruálnak tűnik; forrása Gyulai (PSLK 57) lehetett: „Természetesen Bérangert szerette [Petőfi] mindenek felett” — olvassuk az először 1855-ben megjelent tanulmányban, ahol Gyulai az *Úti levelek* ismert részletét is idézi: „Mindenki tisztelettel említse az ő [Béranger] nevét — ő a világ első költője!” (VI. levél, l. VP V. 54). Figyelemreméltó egyezésekről, a véletlenül nem magyarázható egybeesésekről olvashatunk viszont a dunavecsei, ill. az ezt követő pesti hónapok verstermésének több darabjával kapcsolatban (l. 156, 162, 180. stb. sz. jegyz., → 306, 321, 380—381, ill. a szóban forgó vers kapcsán alább).

A Béranger chansonjaiban igen gyakori refrént Petőfi ettől fogva mindig alkalmazza (még 1849-ben is: *Csatában, A székhelyek*); de — mint újdonságot — a legnagyobb kedvvel, változatos megoldásokkal, úgy tűnik, éppen 1844-ben; l. következő verseit (az OK sorrendjében): *Pusztán születtem. . . . , Gazdálkodási nézeteim, Vízet iszom, Bucsu a színésztől, A boldog pestiek, A csavargó, Pinty úrfi, Ha, Sovány ősz, Csokonai, Volnék bár. . . . , A természet vadtrága, János gazda, Levél egy színész barátomhoz, Mit szól a bölcs?, Pál mester, Szerelem és bor, Bucsu 1844-től*, ill. a kótekből kihagyott *Színészdal* — összesen tehát 19 refrénes költemény, melyek közül minden valószínűség szerint a szóban forgó a legkorábbi, tehát az év első harmadában még egyáltalán nincs refrénes vers (természetesen nem fordul elő a korábbi években sem). Figyelemre méltó, hogy több mint fele részben *változó refrénről* van szó (mint a szóban forgó költeményben is), amit ugyancsak Béranger-től lesett el Petőfi; a változások sok esetben csak a vers végén, csattanószzerűen következnek be, máskor meg a szövegszerűen változatlan refrén *értelme* fordul végül a visszájára. Petőfi tehát ebben a francia mesterétől eltanult fogásban rejlt esztétikai lehetőségeket leleményesen aknáztta ki. (L. erről különösen Ferenczi Zoltán „Béranger és Petőfi” c., feljebb id. cikkének 2. közleményét,

melyben a francia költő és Petőfi refrénjeit részletesen tárgyalja és összeveti, 113—122.)

A költő Béranger-kedvelésének, -kultuszának későbbi adataival összefoglalóan Béranger-fordításai kapcsán foglalkozunk majd; a konkrét összefüggésekre, feltehető inspirációkra, szövegegyezésekre azonban az egyes versek jegyzeteiben esetről esetre rámutatunk.

A *Gazdálkodási nézeteim*-et Hankiss (9) Béranger „Mon tombeau” (Síremlékem) c. költeményével hozza kapcsolatba; Petőfi verse szerint ennek „mintájára készült”; figyelmeztet rá, hogy „a két költemény alap gondolatát kifejezi a változó refrain” A francia költő ugyanis így fejezi be az egyes versszakokat: „Buvons (Mangeons, Plaçons, Donnons stb.) gaiement l’argent de mon tombeau”, azaz hogy inkább „együk (igyuk stb.) meg azt a pénzt, amit síremlékemre tennék félre” (l. Béranger 1862. II. 211—213). Hankiss (uo.) végül megjegyzi: „Különös nyomatékot ad a két vers összehasonlításának, hogy verses formájuk csaknem azonos: az első 4—4 soros versszak-tagok egyformák” (azzal a különbséggel, hogy Petőfi a sorvégi néma e-t egy újabb, 11. szótaggal helyettesíti), „a szakok másik tagja Petőfinél egyszerűsítve van s csak a kétsoros refrainre szorítkozik”.

Szemléletével és refrénjével emlékeztet Petőfi versére Béranger „L’homme rangé” (A rendezett ember) c. chansonja is; Petőfi versének 3. strófája pl., melyben a „fukarság nyavalyáját” ítéli el, mintha a francia versnek egyik versszakát visszhangozná:

Faut-il que je m’inquiète
Pour quelques frais superflus ?
Si ma conscience est nette,
Ma bourse l’est encor plus.
Quand on n’a rien,
Landerirette !
On ne saurait manger son bien.

(Béranger 1862. I. 135.)

Petőfi a verset a „barátim”-hoz intézett felszólítással indítja, s a továbbiakban is ismételten jelzi annak a pajtási körnek a jelenlétét, amely az evés-ivással egybekötött vidám időtöltésre készülő költőnek alkalmul vagy ürügyül szolgál „gazdálkodási nézetei” előadására. E baráti társaság jelentőségét a helyi hagyomány és az ettől befolyásolt életrajzi irodalom nyilvánvalóan eltűlozza, mert — mint más dunavecsei költemények esetében is (l. 145, 147, 150. sz. jegyz., → 271, 282, 287, stb.) — nem valóságos (legfeljebb elmosódott) emlékekből, hanem magukból a versszövegekből indul ki, s ezeket a megszólításokat (l. még a *Hattyudalféle* szövegében is: *ti jó fiúk, kiket | Hozzám barátság lánca köt*) túlságosan konkrétan, betű szerint értelmezi. Pedig kétségtelen, hogy e vonatkozásban is Béranger a minta, akinek chansonjaiban állandóan visszatérő formula az „amis”, „mes amis” megszólítás és a pajtásokhoz, ivócimborákhoz való fordulás. „Mión a vele hasonló sorsban élő barátaival fehér asztal mellett ül — írja Miklós Elemér (i. m. 20) —, elfelejti a költő a maga nyomorúságát, kacagó jókedvvel kapja fel a habzó serleget s víg dalolással biztatja társait:

Mes bons amis, voulez-vous dans la joie
Passer quelques instants sereins
Buvez un que . . .

Igyék egy keveset, ki néhány gondtalan, vidám percet akar kedves barátai körében eltölteni." Nem állítjuk, hogy Petőfi képzelt személyekhez intézte a versében foglalt intelmeket, hiszen néhány dunavecsei barátjának nevét is ismerjük (l. alább: Magyarázatok I. s.), de hogy valójában miféle pajtsai kör volt ez, milyen kapcsolat fűzte őket egymáshoz, arról a Péchy-féle cikk alapján (l. uo.) a fentiek szerint aligha alkothatunk reális képet.

Törő Györgyi „Petőfi anyagi helyzete” c. tanulmányában úgy véli, hogy a *Gazdálkodási nézeteim* életrajzi szempontból a legjobban 1843 nyarához kapcsolható, amikor a költő valóban „megfoghatatlan gyorsan” hágott nyakára a fordításaiért kapott jelentékeny összegnek (TanPet 54—55); azaz — kimondatlanul — feltételezi, hogy a költő ezt a versét még 1843-ban megírta. Ez persze elvben nem zárható ki, hiszen a dunavecsei keltezés egy esetleges átdolgozása is lehetne; de egyrészt — mint láthattuk — a költemény szervesen illeszkedik be abba az 1844. évi verstermésbe, amelyben Petőfi, erős túlzásokkal, mint a holnappal nem törődő bohém, nagy borivó, különnc figura mutatkozik a közönség előtt, másrészt a fentiek szerint a refrént a költő ettől a dunavecsei tartózkodásától kezdve alkalmazza; végül a versben megszólított baráti kört a dunavecsei *Hattyudalféle*-ben is említi (l. alább: Magyarázatok I. s.).

Fogadtatás

Pulszky (MSzépírSz 1847. máj. 9.: 297) Petőfi „bordalainak némelyikét”, köztük a *Gazdálkodási nézeteim*-et, azon a címen ítéli el, hogy „egész prosai, sőt néha még aljas hangja is, kellemetlenül érinti az olvasót.” (Vö. ezt még alább a vers 2. sorához fűzött magyarázattal.)

Magyarázatok

- 1 *barátim*: Petőfi itt és a *Hattyudalféle* c. versben („ti jó fiúk”) utal dunavecsei baráti köre tagjaira. Nevüket elsősorban Péchy Imre cikke tartotta fenn, aki három évtizeddel később, állítása szerint éppen az ő emlékezéseik nyomán írta meg a költő dunavecsei időzésének krónikáját; — bár a jelek szerint inkább magukból az onnan keltezett versekből merített. Ebben a cikkben olvassuk: „Balla István s. lelkes, Bernolák Károly akkor tanító, most földbirtokos és Szücs János rektor, kik jelenleg is életben vannak, és adataimat szolgáltatták, képezték a költő bizalmas baráti körét. Mínthogy Petőfinek olyan úri lakása volt, hogy a dunavecsei mondás szerint, abban egy herceg is ellakhatott volna, sokszor itt gyültek össze a jó barátok, az estéket azonban többnyire Balla István segédlelkésznél töltötték. [...] Zenéltek, pipáztak, borozgattak s igen sokszor még az éjjel is ébren találta őket.” (Péchy: PDV 372—373.) Péchy tehát három nevet említ. Balla István 1843-ban került Dunavecseré, s a költőnél majdnem egy évtizeddel idősebb volt (1814-ben született, l. Lukácsy Imre; „Beszél a múlt. A dunavecsei ref. egyházközség és Dunavecse község története.” Dunavecse 1943. 78; vö. még Mezősi: PDV II. 46; 86. sz. jegyz.). Petőfi „Zsuzsikáját” később (1848-ban) ő vette feleségül (l. 147. sz. jegyz., → 278). A dunavecsei ref. temetőben levő sírköve szerint 1813-ban született és 1890-ben halt meg. — Szücs Jánost (Petőfi révén) Jókai Mór is személyesen ismerte, s egyik késői írásában úgy emlékezett rá, hogy annak idején mint

dunavecsei rektor körülbelül 30 esztendő volt (l. J. M.: „Szücs János.” MHirl 1898. jan. 9.: 1—2., ill. „Az én életem regénye.” Bp. 1912. 233—237). Jókai ezt a cikket Szücs levele nyomán írta, melyet 1892-ben Nagykőrösről kapott tőle (a kézirat az OSZK Kézírtárában található, közlését l. Hatv² I. 557—558; Szücsről és Petőfivel való dunavecsei kapcsolatáról l. még Nemzet 1882. 44. sz. okt. 14. e. k. 2.). — Bernolák tanító keresztneve — mint a dunavecsei ref. temetőben levő sírjának felirata tanúsítja — Sámuel volt; a helyi hagyományban is B. Soma néven emlegetik (vö. Hatv² I. 551, 553); a Péchytól említett Károly keresztnev tehát téves (mindenesetre különös, hogy állítólagos adatközlőjének nevét sem írja helyesen); talán második keresztnev volt? Bernolák Sámuel a sírfelirat szerint 1821-től 1892-ig élt; eszerint Petőfivel való kapcsolata idején 23 éves lehetett. Később (1849-ben) a Nagykőrösre távozott Szücs János rektori helyét ő foglalta el Dunavescsén. (L. Lukácsy Imre: i. m. 76—77.) — A dunavecsei szájhagyomány (Péchytól eltérően) tudni véli, hogy Fülöp György, az 1849. aug. 30-án vértanúhalált halt dunavecsei jegyző is a baráti kör tagja volt (l. Sándor András cikkét: Csillag 1954., közli Hatv² I. 551, 553, vö. még uo. 769—770); valószínű azonban, hogy a község két hírességének személyét csak a kegyelet kapcsolta utólag össze.

- 2 *a rézangyalát!*: Ezt a felkiáltást az egykorú sajtóban többen is eltiltik: Dardanus (azaz Pompéry János, vö. Ferenczi Zoltán: „Ki volt Dardanus?” EPhK 1915. 673) Sajóvölgye, [1844.] nov. 29. keltezésű „úti levelében” kocsisának „az angyalát!” kifakadását használja fel ürügyül arra, hogy „néhány tehetségdús fiatal költőink” ellen „durva, közönséges hangjuk, káromlásaik” miatt támadást intézzen (Élk 1844. II. 24. sz., dec. 11.: 783). A továbbiakból kiténik, hogy elsősorban (vagy kizárólag) Petőfire céloz. A költő mindenesetre így fogta föl, mint *A természet vadvirága* c. versének alcíme (*Dardanusféle kritikusaimhoz*) mutatja. — Császár (Irőr 1845. aug. 16.: 28) a Vi bírálatában, az „aljas”-nak (költői műbe nem illőnek) minősített „káromlási műszavak” felsorolásában ezt a kifejezést is idézi. — Nagy Ignác „Tigris költészet” c. irodalmi satírájában („Menny és pokol” c. kötete 2. füzetében, 1845. okt. 9-én, l. EPN 147) egy, Petőfit parodizáló (költeményei egyes kifejezéseiből, részleteiből tendenciózusan összeállított) verszetet közöl, benne e két sorral: „Hej, a ki ragyogása van | A réz angyalának” (l. EPN 150), aminek nyilván a szóban forgó vers a forrása.
- 10 *a lét kiellene*: értsd: a lét kietlensége; kietlen, pusztta volta.
- 13 *Emberségemrel*: becsületemre; becsületszavamra (mondom); régies köznyelvi kifejezés, ill. hivatalos hitelesítő formula (l. PSzót I. 814). *páva*: lény, élőlény.
- 19 *e rend*: ti. a fukarok, kincset kincstre halmozók „rend”-je, azaz tábor.
- 29—30 *Ebből indulva* stb.: sajtatos, régies szerkezet, ún. „közölés” fordul elő ebben a két sorban: a megszokott „nem azért szerzek pénzt, hogy meglegyen, hanem hogy...” szerkezetet úgy alakítja át, hogy a „szerzek pénzt” szavak a két „hogy” közé kerülnek.
- 33 *szent jóllakásra mondom*: tréfás, profán nyomatékosító formula, mely Petőfi egyéni leleményének látszik (talán a „Szentheverdel napja” mintájára).
- 34 *pótra*: poltra, poltura (régí aprópénz).

- C: Élk nézetim.
1 ÖK2ab—3 Jertek [kp. n.] ÖK1 forintom. [Feltehetőleg sh., a VI alapján vesszøre javítottuk.] Élk foríntom;
3 Élk gondom —
6 Élk egyem!
7 Élk Mert, terített
8 Élk Dicsőbb, miná [sh.]
9 Élk Ez, engem [sh., egy szótaggal rövidebb a sor!]
11 Élk nem,
16 Élk izzad —
17 Élk pénz, hogy csak
19 Élk e' ÖK2b vitézi: [sh.]
21 Élk multat buslakodva
22 VI szűk
23 Élk mégsem
27 Élk most,
28 Élk sírom ÖK2ab—3 nyugalom
29 VI ÖK1 indulva [kp. n., feltehetőleg sh.; az Élk és az ÖK2 szerint javítottuk] Élk nem hogy csak legyen,
31 ÖK2ab—3 néhány [nehéz eldönteni, hogy Petőfi javítása volt-e ez az ÖK2a korrektúrájában vagy sh., de inkább az utóbbi]
33 VI ÖK1 jövőnk, [sh.]
34 Élk zsebemet.
35 Élk e' legyen;
36 Élk egyem!

Fordítás

Kertbeny 65—66.

156. HATTYUDALFÉLE

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Élk 1844. 2. fé. 2. sz., júl. 10.: 46—47; VI 159—160; ÖK1 201—202; ÖK2ab—3 I. 279—281. A kötetekben mindenütt az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Duna-Vecse.)” keltezéssel.

Petőfinek ez a verse az első, amely az Élk 1844. második félévében — feltehetően a Frankenburggal kötött szó- vagy írásbeli megállapodás alapján — megjelent. A Hírnök c. pozsonyi lap 1844. máj. 31-i (42—43. összevont) száma (majd a jún. 4-i is) közli Frankenburg „Jelentés”-ét „az »Életképek« c. divatlap 1844-diki másod félévi folyama iránt”, amelyben — a korábbi, másutt kiadott előfizetési felhívásoktól (pl. PHírI jún. 20.: 424. s ezt követően többször) eltérően — a megnyert író-munkatársak névsorát is közzétette, hogy ezzel is fokozza az érdeklődést az „időhöz nem kötött” füzet sorozatból „legfelsőbb helyen nyert engedelemnél fogva” a 2. félév kezdetén rendszeresen megjelenő lappá váló folyóirata iránt. E 24-tagú és „stb. stb.”-vel végződő betűrendes névsorban — Bajzával, Czuczorral, Kovács Pállal, Vörösmartyival, Vidor Emillel [Kerényi Frigyes] és másokkal együtt — Petőfi is ott volt;

tehát a költő legkésőbb május közepéig bizonyosan megállapodott Frankenburggal, hogy költeményeket ad folyóiratába. Ez — elvben — levélben is történhetett, sokkal valószínűbb azonban, hogy Petőfi hosszabb dunavecsei tartózkodásának megkezdése előtt, legkésőbb április 20-ig (l. 144. sz. jegyz., → 265) megegyezésre jutott a szerkesztővel. Ápr. 15-én Pákhnak írt levele szerint, e nap reggelén az Élk szerkesztőségében járt, és átvette Frankenburgtól a barátja részére járó honoráriumot (l. VP VII. 27). Bizonyára ekkor vagy ezekben a napokban adta oda a szerkesztőnek *Szomjas ember tiindödése* c. versét, mely a folyóirat május második felében kiadott számában látott napvilágot, sőt lehet, hogy a *Végszó* ***hoz címűt is csak ekkor, amely április második felében jelent meg (l. 118. sz. jegyz., → 157).

Feltehetően ez alkalommal állapodtak meg abban is, hogy Frankenburg a folyóirat 2. félévi folyamán Petőfinek havonta 1—1 versét közli: bár a megegyezésnek dokumentuma nem maradt fenn, s Frankenburg sem említi, ez a megjelenési adatokból egyértelműen kiderül. Az Élk szóban forgó fél-évfolyama Petőfi következő költeményeit közölte: *Hattyúdalféle* (júl. 10.), *Egri hangok* (aug. 21.), *Felelet Tompa Miskának* (szept. 11.), *Gazdálkodási nézeteim* (okt. 9.), *Népdalok (Az én torkom álló malom...)*, *Ez a világ a millyen nagy...*, nov. 6.) *Szobámban* (dec. 28.). — Frankenburg a feljebb említett, első ízben máj. 31-én közzétett előfizetési felhívásában célzást tett arra, hogy a felsorolt szerzők „több dolgozata” máris a kezében van. Petőfi versei közül az *Egri hangok* című ekkor már nála lehetett; a többit feltehetőleg visszaérkezés után, júniustól kezdve bocsátotta rendelkezésére a költő. Ez a megegyezés azután született, hogy Petőfi Vahot felszólítására (valószínűleg még húsvét előtt) elvállalta a július elején induló PDI ségedszerkesztői teendőinek ellátását, s megállapodott leendő főnökével abban, hogy a PDI-on kívül az Élk-be és Honderűbe is adhat verseket. (L. erről Bev., → 134.)

Az Élk-hen közölt mottót Petőfi a VI sajtó alá rendezése során elhagyta (nem került be az ÖK-kiadásokba sem); hasonlóan járt el több más esetben is (l. erről Bev., → 123).

Keletkezés

A dunavecsei versek keletzéséről, sorrendjéről általában l. 144. sz. jegyz. (→ 267—268.)

A költőnek ez időben — 1844 tavaszán-nyarán — jelentkezett rosszulleteiről, melyeknek egyike e költeménye megírására ösztönözte (vagy ürügyet szolgáltatott rá), a *Betegségemben* c. vers jegyzetében (→ 382) írunk. Feltehetőleg hasonló ok váltotta ki az ugyanitt keletkezett *Sírom* c. vers resignált gondolatsorát is (l. 152. sz. jegyz., → 290). E betegségről a dunavecsei életrajzi anyagban nincs megbízható adat: amit Péchy állít (PDV 372), ti. hogy a költő itt „mell- és szívfájást érezvén sokszor rettegett a tüdővészttől”, azt feltehetően a vers 2—3. sorából következtette ki, s így kerülhetett cikkébe az az adat is, hogy Petőfi reggelenként „édes, meleg juhsávoval” kúrálta magát, melyet Nagy Zsuzsika vitt be neki. (Péchy, mint említettük, nem magától a fiatalon elhunyt Zsuzsikától, hanem annak özvegy férjétől, Balla Istvántól s talán a szájhagyományból vette adatait, három évtizeddel Petőfi ottani időzése után, l. 147. sz. jegyz., → 280.)

Nem kívánjuk kétségbe vonni, hogy a költő csakugyan észlelte magán a vers elején leírt tüneteket, s hogy ezek akkor meg is ijesztették (a *Sírom*-ban is mintha fizikai „kín”-ról szólna, l. 152. sz. jegyz., → 290), a vers egészét tekintve azonban mindez csak kiindulás, alkalom, hogy „magát valami mulattató, félvállról vett ötletességgel, jurátus-humorizálással különösképpen tetszeni akaró typussá játssza ki” (Horváth 47). Úgy tűnik, a „víg fickók”

s, kikhez a költő az utolsó három versszakban szól, inkább e típusformálás kellékei, mintsem Petőfi valóságos dunavecsei környezetének tagjai (l. erről 155. sz. jegyz., → 302); a körükben „fölségesen” átvirrasztott éjszakák emlegetése pedig már a *Javulási szándék* korhely-tivornyázó Petőfijét készíti elő (l. 180. sz. jegyz., → 379; vö. még alább: *Magyarázatok* 21—22. s.).

A versbeli helyzet jellegzetesen béranger-i: „Petőfi víg cimborái körében gondol a halálra s énekel *Hattyudalfélé*t, úgy, mint Béranger” — állapítja meg Hankiss (6). és a francia költő „*Mon âme*” (Lelkem) c. versére utal, egyik részletét idézve:

C'est a table, quand je m'enivre
De gaieté, de vin et d'amour,
Qu'incertain du temps qui va suivre,
J'aime a prévoir mon dernier jour.

„A két költemény vége — folytatja Hankiss — egészen hasonló: Petőfi is, Béranger is barátai, mulatásának tanúi közt akar meghalni, s nem gyászolást vár tőlük, hanem emlékezés megőrzését víg dalok közepett.” (A francia vers szövegét l. Béranger 1862. I. 211—213.) — De nem kevésbé meggyőző a „*La mort subite*” (A hirtelen halál) c. Béranger-chansonnal való összevetés sem: a francia dalnok — barátaihoz szólva — halála esetére ugyanúgy „végrendelkezik”, mint a *Hattyudalfélé*-ben Petőfi:

Si j'allais, couronné de lierre,
Ici fermer les yeux soudain !
En chantant remplissez mon verre,
Et de vos mains pressez ma main.
Si Bacchus, dont je suis l'apôtre,
Ne m'inspire un joyeux transport;
Si ma main ne serre la vôtre,
Adieu, mes amis, je suis mort !

(Béranger 1862. I. 281—282.)

Fogadtatás

Bodolay (454) adata szerint a verset a szabadságharc előtti időszakban a soproni képzótársaságban szavalták.

Magyarázatok

C: A RPDl 1844. márc. 31-én (I. 26. sz. 407—408) Matisz Pál „*Hattyúdál*” c., szerelmi tárgyú, kesergő, halálvágyas versét közölte. Mivel Petőfi bizonyára figyelemmel kísérte ezt a folyóiratot, a PDI elődjét, amelybe ő maga is adott verseket (az *Ivás közben* ápr. 21-én jelent meg benne, l. 122. sz. jegyz., → 172), elképzelhető, hogy szóban forgó verse címének megválasztására Matisz versének címe ösztönözte. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy maga Petőfi is írt korábban (1842-ben) egy *Hattyúdál* c. verset; ennek szövege nem maradt fenn (l. az előző kötet bevezetését, → 1. 146).

6—10 Ebben a versszakban a költő Aiszóposz egyik meséjére céloz, amelyben „a teherhordásban elcsigázott öreg a halált hívja, de mikor az megjelenik, megszeppen, s arra kéri, segítse vállára a terhet; — a nehéz élet ti. még mindig jobb, mint a halál. Petőfi versében is még tovább cseng a célzással megpendített gondolat.” (L. Tolnai Vilmos

- utalását, It 1913. 377.) Az aiszóposzi mese más előfordulásait, változatait, irodalmi feldolgozásait említi Berze Nagy János (Ethn 1925. 40) és Szörényi László (ItK 1970. 338).
- 21—22 *ti jó fiúk* stb.: Petőfi dunavecsei baráti körének tagjairól (Balla István segédlelkész, Szücs János rektor, Bernolák Sámuel [Károly?] tanító s talán Fülöp György jegyző) l. 155. sz. jegyz., → 302.
- 25 *főltt*: Szeberényi (Hirn 1845. febr. 28.: 67) kifogásolja a szóalakot (ti. köznyelvinek, közönségesnek érzi a szerinte irodalmibb „felett” helyett).
- 31—35 Petőfinek e sorai visszhangzanak abban a verses levélben, melyet Szeberényi Lajos 1844-ben intézett hozzá, majd önmagát igazolandó, „Leleplezések” c. cikksorozatában később közzétett; amikor arról ír, hogy bor hiányában szomjan fog halni, e szavakkal fordul Petőfihez:

Jöjj siromhoz te is és hozz vig társakat,
 Űritsetek rajta néhány poharakat;
 Legyen dicső hangjok temetési hang,
 Derék bordalaid gyászéneklési hang.

(SzabSzáz 1845. ápr. 18.: 241; közlés: EPN 77.)

Szövegváltozatok

C: Éljk [A cím alatt jobboldalt ez a mottó:]

A halál

— — — — innenonnan

Lekaszál.

Vörösmarty.

[A „Petike” c. versből.]

- 2 Éljk szorul... majd megfulok...
 3 Éljk rág.
 7 Éljk most,
 9 Éljk Olyan formán
 13 Éljk más,
 14 Éljk vigadás
 15 Éljk vér [kp. n.; sh.]
 17 Éljk fájdalmakat [kp. n.; sh.]
 19 Éljk újra világ,
 21 Éljk fiúk,
 26 Éljk társaim/
 29 Éljk tudjátok:
 31 Éljk Jertek, [a vessző sh.]
 32 ŐKzab—3 sírom Éljk körül:
 33 ŐKzab—3 Vigán VI hangoztásssok [sh.]
 34 Éljk dalait,
 35 Éljk mult emlékeül.

Megzenéstités

Talán még 1849. előtti bejegyzés: Kiss Dénes: Népdalok 1. (OSzK Zeneműtár Ms. Mus. 1097) 10b fol., 147. sz. darabja: a vers 1. strófájának szövege, dallammal (sem Petőfit, sem a dallam szerzőjét nem nevezik meg).

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Élk 1844. II. 19. sz., nov. 6.: 607, egy kéttágú *Népdalok* c. ciklus I. darabjaként, önálló cím nélkül. A ciklus II. sz. darabja: *Ez a világ a millyen nagy...*, aláírása: *Petőfi*. — Petőfi 1844. második felében havonta 1—1 verset adott az Élk-nek (I. erről 156. sz. jegyz., → 305), nagyjából olyanokat, amelyeket a VI-be is felvett; a jelek szerint ez okból került ez a kis ciklus (melyet Petőfi, úgy látszik, egy darabnak számított) a folyóirat első novemberi számába: a költő kérésére történhetett így, hogy a két népdal még a VI megjelenése (nov. 10. körül, I. Bev., → 127) előtt napvilágot lásson. Ezek voltak a VI-nek folyóiratban legutoljára közzétett darabjai, s így néhány napon belül kétszer egymás után jelentek meg (vö. Bev., → 128).

VI 162, az 1844. évi második *Népdalok*-ciklus II. sz. darabjaként, önálló cím nélkül. (A ciklusról I. a 163. sz. vers jegyzetét, → 323.) ÖKI 203; ÖK2ab—3 I. 282.

A gyűjteményes kötetekben az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Duna-Vecse.)” keltezéssel.

Egyk. úk.: „Miskolczi közönséges naptár... 1848-dik esztendőre.” 7. évf. (Miskolc, 1847.), az első borítófédél belső oldalán, mint egy kéttágú „Népdalok”-ciklus első darabja. (A második: *Részegség a hazáért...*). A ciklus aláírása: „Petőfi.” — Tooth 200—201.

Kelekezés

A dunavecsei versek keltezéséről, sorrendjéről általában I. 144. sz. jegyz. (→ 267—268.)

Horváth, Petőfi 1844. évi bordalairól szólva (50), cím szerint kiemeli a szóban forgó darabot, mint amelyen „világosan kimutatható, hogy nem a költő nevében szól [...]. Itt ui. »feleségéről« is beszél. De ebben is csak e tartalmi mozzanat árulja el, hogy nem Petőfire értendő, hanem igazi genre kép.” Sőtér megállapítja (124—125), hogy Horváth János — *A fahuban utcahosszat-tal együtt* — „joggal sorolja a genre-dalok közé *Az én torkom álló malom*... címűt, a *Meredek a pincegádor*...-t, az *Ezrivel terem a fán a meggy*...-et, *A hegyoldalt venyigesor takarja*... címűt, valamint a *Katona vagyok én-t* is. [...] ha e dalok típusain végigtekintünk, lehetetlen észre nem vennünk, hogy Petőfinek ugyanoly módon s ugyanoly okok miatt van lírai köze hozzájuk, mint a »veszett fenét« emlegető legényhez. Az »álló malom« vagy a »meredek a pincegádor« részegei egy éppen nem »szalónképes« életörömöt fejeznek ki, s fennkölt borközi gondolatok helyett egész genre-komikus mivoltukban tiltakoznak bármiféle nyűg és életkényszer ellen — a »sorsharag« ellen, még ha ez csak feleségük »pergő rokkájával« látogatja is meg őket”. Vagyis: Petőfi „az első személyben előadott boros alakrajz” (Pándi 265) hősenek szerepébe nemcsak behelyezkedik, hanem azt a maga szájaize szerint alakítja ki, a maga költői céljainak szolgálatába állítja (I. 151. sz. jegyz., → 288).

Nemcsak a zsánerfigura kiválasztása, hanem a dal két fő szerkezeti eleme: az előbb külön-külön alkalmazott, majd összekapcsolt két hasonlat is a falusi környezet hatásáról árulkodik. Malom, őrlés, molnár, garat, ill. rokka és fonás: mind ennek a milliók jellegzetes rekvizitumai, s jelzik, hogy a vers

keletkezésében a közvetlen szemlélet milyen lényeges szerepet játszott. (A bánatot őrlő malom hasonlatának esetleges irodalmi vagy népköltési eredetéről l. alább.)

Magyarázatok

- 1—4 Ez a hasonlat, ti. a torok mint malom, melyet (búfelejtésül) a bor „nedve” hajt, Petőfinél már korábban is előfordul, l. az *Ivás közben* c. verset (→ 122. sz., 44—49. és 50—51. sor). — Horváth (95/41. jegyz.) ennek a hasonlatnak korábbi irodalmi változataira hívja fel a figyelmet. Az egyik Balassi Bálint V. Coelia-dalának 1. versszakában fordul elő (a dal címe is jelzi, hogy a költő a szerelmet „hol malomhoz, hol haranghoz” hasonlítja):

Mely csuda gyötrelem ez, hogy az szerelem
búrra most malommá lett,
Hol mint gabonáját engemet szolgálját
szép Coeliával őrltet,
Siralmam patakja az kereket hajtja, kin
lisztté létig töret.

(„B. B. összes művei.” Összeállította Eckhardt Sándor. Bp. 1951. I. 126.) Waldapfel József megállapította, hogy a Balassi-vers mintájul szolgáló olasz villanellában is megvan a malom-hasonlat, „szinte szó szerint”, „a kép majdnem minden mozzanatával” (ItK 1937. 153). — Horváth másik irodalmi adata Vörösmarty „Vérnász” c., 1833-ban írt szomorújátékából való. Telegdi, a dráma főhőse mondja az I. felvonás 4. jelenetében vetélytársáról, Tanárról szólva:

Sajnáltam volna [...]
Őt, a ki engem [...]
Rideg malommá tett a bú patakján,
Holott magamnak őrlök bánatot.

(„V. M. munkái.” Szerk. Gyulai Pál. IV. k. Bp. 1903. 21.) — Czuczor Gergely „Búmalom” c. versének (először megjelent 1836-ban) utolsó, 5. versszaka így szól:

Mint a veszett lakodalom,
Falun kívül zúg egy malom,
Oda megyek, a garaton
Bánatomat lejáratom.

(„Cz. G. Összes munkái.” Sajtó alá rendezte Zoltvány Irén. Bp. 1899. II. 59.) Úgy látszik, hogy Czuczor ezúttal — mint több más esetben is — egy általa ismert népdalstrófát használt fel (s nem az ő dala folklorizálódott). E népdalstrófának Petőfi versével egykorú közlését l. Kecskeméthy Csapó Dániel 1. „Dalfüzérké”-jében (Pest, 1844. 55. sz. „Dana”, 52.):

Kis-Patakon van egy malom,
Búbánatot őrlnek azon;
Nekem is van egy bánatom,
Odaviszem, lejáratom.

(Hasonló, újabbnak ismételt változatát l. pl. Kodály Zoltán: „A magyar népzene.” 4. kiad. Bp. 1969. 119, Vikár Béla Vas megyei gyűjtéséből.) — Horváth (i. h.) utal a malomhasonlat egyik, az előbbtől eltérő népköltési előfordulására is. Azt a moldvai csángó dalt, melynek első négy sora ezt a képet tartalmazza, „egy 1848 előtti gyűjtésből” tették közzé:

Itt e klézsei patakon
Van egy bánat őrlő malom.
Bár bánatom megőrlené,
Hogy bú szívem ne gyötrené.

(N yr 1917. 134.)

Nem kétséges tehát, hogy a Petőfitől megújítva alkalmazott hasonlat egy gazdag és változatos irodalmi-népköltészeti sorozatba illeszkedik, de hogy milyen úton-módon, milyen forrásból jutott Petőfihez, arra ez idő szerint nem tudunk pontos választ adni.

Szövegváltozatok

- C: *Élk Népdalok.* [a ciklus címe] I. [sorsz.] VI *Népdalok.* [a ciklus címe] II. [sorsz.]
- 1 *Élk malom,*
  - 2 *Élk Csak úgy öröl, ha locsolom,*
  - 3 *Élk szívem a mónárja.*
  - 6 *Élk rokka,*
  - 9 *Élk malom;*
  - 10 *Élk zúgjon — locsolgatom.*
  - 11 *Élk zúgjon/ ne*

158. TE SZIVEMNEK SZÉP GYÖNYÖRŰSÉGE...

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 165, az 1844. évi második népdalciklus IV. sz. darabjaként, önálló cím nélkül (a ciklusról l. a 163. sz. vers jegyzetét, → 323); ÖK1 204—205; ÖK2ab—3 I. 284—285. Mindenütt az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Duna-Vecse.)” keltezéssel.

Kelethezés

A dunavecsei versek keltezéséről, sorrendjéről általában l. 144. sz. jegyz. (→ 267—268.)

Petőfi dunavecsei időzésének krónikása, Péchy (PZs 497) azt írta, hogy ez a vers is ott volt között a darabok között, amelyeket a költő „szépen letisztázva, egy szép kísérő szerelmes levél, egy karikagyűrű kíséretében” elküldött Nagy Zsuzsikának, ez azonban bizonyítatlan, sőt teljességgel valószínűtlen, feltehetőleg a szájhagyományból származó adat (l. 147. sz. jegyz., → 279).

Magából a versből nem dönthető el, hogy maga Petőfi-e a kedvesét kérlelő kegyetlenségét panaszoló „szerető” (értsd: aki szerelmes valakibe, l. alább

Magyarázat) vagy egy elképzelt falusi legény. Az előbbi esetben a verset az ún. Zsuzsika-ciklushoz számíthatnánk, amint azt a Petőfi-irodalomban (Péchy idézett állítása nyomán) többen tették is (pl.: HP II. 492, FPÉ II. 11), legutóbb Mezősi (PDv II. 42). Igaz ugyan, hogy Petőfi a népdalok közé osztotta be, de ezekkel főként az kapcsolja össze, hogy első személyben szól (ami a jelek szerint a költő fő ciklusszerkesztési elve volt, l. az *Almodom-e?* jegyzetét, → 275); versformája éppen nem népdalszerű. Ezért még ha népdalkísérletnek tekintjük is, feltehető, hogy a „kőkemény” szívvé lány modellje Zsuzsika volt, olyan áttételes módon, mint *A faluban utcahosszat* esetében (l. annak jegyzetét, → 288–289).

Magyarázat

- 6, 7 *Szeretőd*: a szövegösszefüggés figyelmeztet rá, hogy az énekes pusztán azért mondja magát a lány „szeretőd”-jének, mert szerelmes belé, s nem a szónak a népköltészetben közkeletű értelmében (ti. hogy szerelmi viszonyt folytat vele).

Szövegváltozatok

- C: VI *Népdalok*. [a ciklus címe] IV [sorsz.] ÖK1—2ab gyönyörűsége...
[az 1. s. alapján javítottuk]
8 ÖK2ab—3 előtt,
9 VI monhatom [sh.]
10 ÖK2b—3 nagy [kp. n.]

Forrástás

Kertbeny 26.

159. MEREDEK A PINCEGÁDOR....

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 168, az 1844. évi második *Népdalok*-ciklus VII. sz. darabjaként, önálló cím nélkül. (A ciklusról l. I. sz. darabja, a 163. sz. vers jegyzetét, → 323); ÖK1 206; ÖK2ab—3 I. 287. Mindenütt az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Duna-Vecse.)” keltezéssel.

Keltekzés

A dunavecsei versek keltezéséről, sorrendjéről általában l. 144. sz. jegyz. (→ 267–268.)

Petőfi dunavecsei boros zsánerdalairól l. 151. sz. jegyz. (→ 289.) A szóban forgó vers a *Poharamhoz* közvetlenül népdalba transzponált változatának tekinthető, mert falusi énekes nem szerelmi bánatában (*A faluban utcahosszat*....) vagy házsártos felesége miatt (*Az én torkom álló malom*....), hanem csakis a bor kedvéért iszik.

A dunavecsei szájhagyomány tudni véli, hogy a régi református paplakban ma is meglévő pincéről írta Petőfi ezt a dalát (l. Sándor András: „Kis lak áll a nagy Duna mentében...” Csillag 1954. 2162, ill. Hatv² I. 553; Mezősi: PDv II. 43). A dal és ez a meredek lejárátú pince azonban nyilvánvalóan

utólag kapcsolódott össze a helybeliek képzeletében, feltehetően azon az alapon, hogy tulajdonosa, Balla István lelkész annak idején, káplán korában Petőfi dunavecsei baráti köréhez tartozott. (L. 155. sz. jegyz., → 302.)

Magyarázat

- 1 *Meredek a pincegádor*: pincegádor = pincetorok, a mélyebben fekvő pincehelyiség lejtős előtere, ahol az ivóalkalmatosságokat, a borkezeléshez szükséges edényeket és felszerelést stb. tartották (l. CzF V. 227, 228). Ez a sor tehát nem pusztán népdal-kezdőkép, hanem egyúttal a zsánerdalban elbeszélt mozzanatsor kezdete: a pincéből hazafelé igyekvő részeg azért esik el, mert a pincegádorban felfelé menet megbotlik, és a kijáratnál orra bukik.

Szövegváltozatok

C: VI *Népdalok*. [a ciklus címe] VII. [sorsz.]

- 4 ÖK2ab—3 Terhe [az „m” elhagyása inkább sajtóhibának látszik, mintsem szándékos szerzői javításnak; de teljességgel ez sem zárható ki: az előző kritikai kiadásban ez a főszöveg, l. VP I. 91] ÖK3 *összedőltem* — [sh.]

12 ÖK3 *Jó időbe*, [sh.]

Fordítás

Kertbeny 43.

160. KATONA BARÁTOMHOZ

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 174—175; ÖK1 210—211; ÖK2ab—3 I. 293—294. Mindenütt az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Duna-Vecse.)” keltezéssel.

Kelekezés

Petőfi emlékező verseinek arról a dunavecsei *Deák pályám*-mal és a szóban forgó *Katona barátomhoz* c. darabbal kezdődő sorozatáról, melyben — viszonylag nyugodtabb körülményei között — gyermekkorra és vándorlásai változatos képeit eleveníti fel, l. az előbb említett költemény jegyzetét (154. sz., → 293).

Petőfit, aki másfél évi szolgálat után, hosszas betegeskedése miatt, alkalmatlanság címén 1841 februárjában kilépett a hadseregből, a jelek szerint még 1844-ben is gyakran foglalkoztatta katonai múltja. Debreceni *Ivás közben* c. költeményében, melyet ottani diáktársasága tagjainak, majd az egri kispapoknak is elszavalt, hitelesen megjátszott „borközi állapotában” az egykori bakancsos emlékei törnek felszínre (l. 122. sz. jegyz., → 179—180). A katonakori sérelmek lelki mélyrétegében gyökerezik az ugyancsak debreceni *Halvány katona* és az év második feléből való *Katona vagyok én*. . . . (vö. 120. sz. jegyz., → 166). Utal a katonasors nyomorúságára akkor is, amikor gondolatban „végigszállva” „A messze fekvő múltakon”, mintegy gyorsmérleget készít viselt dolgairól (*Szobámban*):

a hazán túl
Naponti négy krajcár díjért
Hívem fogyasztám a katonák
Sületlen, sóltan kenyerét;

Amikor pedig (elsősorban selmeci élményein alapuló) iskolai pályafutásának rajzát (*Deák pályám*) a valóságos időrendnek megfelelően azzal zárja, hogy végül is katonának csapott fel, ezt véleményünk szerint szimbolikus értelmű, tudatos „elszólással” teszi („kard, azaz hogy panganét”), ami dióhéjban a „hősi pályához” fűzött egykori remények csúfos meghiúsulását fejezi ki (l. 154. sz. jegyz., → 297–298).

Egykori barátjához, ki vele a nehéz katonasorsot megosztotta, már korábban, 1842 őszén is írt verset: az *Emlékezés. K. . . . Vilmoshoz* címűt, mely az *Összes költemények*-ben a *K. . . . Vilmos barátomhoz* címet kapta. A kipontozott név Kuppis Vilmost rejti (l. erről és Kuppisnak a kutatás által feltárt személyi adatairól a korábbi vers jegyzetét, → 1. 363–365), aki életrajzírója szerint Petőfitől eltérőleg kitöltötte teljes (6 éves) katonaidejét, tehát szolgálatban volt még akkor is, amikor ez a vers készült. Állítólag később felkereste Petőfit pesti lakásán (l. uo. 365).

Petőfi az utolsó strófában céloz rá, hogy az egykori katonabarát képe mindegyre megjelenik emlékezetében; ezzel ő maga ad magyarázatot arra, hogy miért intéz újabb verset hozzá.

Fogadtatás

Toldy (BpHiradó 1845. márc. 4.: 147) — más versekkel együtt — egyrészt tárgyánál fogva mint a barátságunk „mai nap a dalvilágban” ritkán előforduló megéneklését emeli ki a VI füzetének mindkét *Katona barátomhoz* c. darabját (a VI-ben ugyanis még a feljebb említett korábbi, *Emlékezés. K. . . . Vilmoshoz* c. vers is ezt a címet kapta, vö. Magyarázatok), megjegyezve, hogy Petőfi „itt egészen magamagát adja”, „az e tárgyú darabok [. . .] azok, mik a kötet olvasása alatt szívrünkbe s emlékezetünkbe leginkább tapadnak”. Ezzel szemben Greguss (Futár 10, l. EPN 326) a vers „elemzésének” ürügyén otromba gúnytal illeti a költőt.

Magyarázatok

- C: Petőfi 1842 őszén írt *Emlékezés. K. . . . Vilmoshoz* c. versét a VI-ben ugyancsak *Katona barátomhoz* címen vette föl; ebben tehát két ilyen című költemény volt (l. a kötetek tartalomjegyzékét, → 1. 157, 159). Az ÖK-kiadásokban aztán Petőfi, feltehetőleg éppen a címazonosság kiküszöbölése végett, a korábbi vers címét *K. . . . Vilmoshoz*-ra változtatta.
- 2 *Képzeménym*: „képzemény”: nyelvújítási szó, a. m. képzelet, elképzelés.
- 24 *Hallhatók*: ti. hallhattuk (e kétféle igealaknak annak idején még váltakozó használatáról l. 72. sz. jegyz., → 1. 365).
- 27, 30 *Emlékelem, emléked*: az „emlék” itt ’emlékezet’ jelentésű (vö. PSzót I. 820, l. a 3. jelentést).

Szövegváltozatok

- 2 VI panorámája:
8 ÖK2b—3 fölött
16 ÖK2ab—3 örömemnél;
25 ÖK2b—3 szívedben

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

PDI 1844. I. 7. sz., nyárutó (aug.) 3. hetében: 200, *Néprománc* címmel, *Petőfi*. aláírással, valamint Vahot Imre, a PDI szerkesztője lapalji jegyzetével, melyet csillag kapcsol a vers végéhez: „Mindenki el fogja ismerni, hogy ezen ép oly szép mint egyszerű népies románc a költészet e nemében példányul szolgálhat; — hasonlít ez a híres hollandi festész Van Goyen tájképeibez, melly [!] sokszor csak egy pusztta síkságot képez, egy nagy fával, kúttal vagy más illy félével; de azért a nemzeti jellem még tájképeit is erősen bélyegzi. *A szerk.*”

VI 114, a *Néprománcok* c. ciklus III. sz. darabjaként, önálló cím nélkül (a ciklusról l. 134. sz. jegyz., → 225); ÖK1 171—172; ÖK2ab—3 I. 237. A gyűjteményes kötetekben az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Kún-Szentmiklós.)” (ÖK1), ill. „(Kun-Szentmiklós.)” (ÖK2ab—3) keltezéssel. Egyk. úk.: Tatay: KSz 118—119, „Néprománc” alcímmel; Tooth 200.

Keletkezés

Petőfi az *Összes költemények* 1844. évi ciklusában két versét látta el „(Kún-Szentmiklós.)” keltezéssel: a *Megy a juhász szamáron...*, és a *Pusztán születtem...* címűt (l. a kötet tartalomjegyzékét, → 1. 158). Mind a kettő megjelenet a VI füzetében, tehát legkésőbb július végéig, a nyomdai munkálatok megkezdéséig (l. erről Bev., → 125) el kellett készülniük. Keletkezésük nem eshetett az év első negyedére, mert a költő körülbelül február közepéig Debrecenben tartózkodott, ekkor Tokaj—Miskolc—Eger érintésével Pestre gyalogolt (l. 128. sz. jegyz., → 196), és hűsvégig (ápr. 7—8.) — amikor rég nem látott szüleinél töltött néhány napot (l. 139. sz. jegyz., → 249) — versei kiadásának ügye Pesthez kötötte. Tavaszi dunavecsei tartózkodása folyamán viszont annál gyakrabban lehetett alkalmá az alig 15 km-re fekvő Kunszentmiklóstra látogatni. 1844. évi ottani időzésére ugyan nincs a két szóban forgó keltezésen kívül egykorú hiteles adatunk, arra azonban igen, hogy az idősb Petrovits István az 1842. nov. 1-ével kezdődő három esztendőös ciklusra — a dunavecsei mészárszék mellett — a kunszentmiklósi mészárszékét, ill. juhszékét is bérbe vette, s ebben a költő öccse mérte a húst, és látott el egyéb, a székállással kapcsolatos adminisztratív teendőket (elszámolások, befizetések stb.). (Mezősi Károly: „Új adatok Petőfi kunszentmiklósi kapcsolatairól.” *ITK* 1963. 480—483; l. minderről részletesebben az *István öcsémhez* c. vers jegyzetét, → 372.) Az ifjabb Petrovits Istvánt tehát munkája Kunszentmiklóshoz kötötte, és szüleinél nem sok időt töltetett (jellemző ebből a szempontból, hogy 1844-ből fennmaradt költői kísérleteit a kiskun helységből keltezi, Dunavecseről azonban egyet sem, vö. a PIM tulajdonában levő eredeti kézírral, V-an. V. 648. sz. a., ill. a „Petőfi István versei” c. kiadvánnyal: Pest, 1909. 38—41), az apának viszont, aki személyében volt felelős a kunszentmiklósi hússzék szerződés szerinti működééséért, bizonyára gyakran át kellett rándulnia hozzá. Egy-egy ilyen útján kísérhette el Sándor fia is, aki egyébként valamilyen üzleti megfontolásból az 1842—1845. évi adóösszeírások és adólerovási számadások tanúsága szerint a kunszentmiklósi hússzék *névleges* (az apát helyettesítő) árendása volt (l. Mezősi i. t. 482).

Feltehetőleg ekkortájt barátkozott össze az itt élő Bankós Károllyal, kihez aztán mindvégig szoros kapcsolat fűzte (vö. VP VII. 417., ill. Mezősi, PéK 543). Öccse vagy Bankós kedvéért ismételten is megfordulhatott s akár hosszabban is időzhetett itt, a Kiskunság felső járásának ebben a legnagyobb, annak idején mintegy 6000 lelket számláló helységében. A szóban forgó két költemény keletkezése a legtermészetesebben ezekhez a feltételezett látogatásokhoz kapcsolható. A költő néhány napos hűsvégi dunavecsei időzését ebből a szempontból figyelmen kívül hagyhatjuk, s az sem valószínű, hogy ez a két jellegzetesen pusztai, alföldi levegőt árasztó költemény a költő huzamosabb Duna—Tisza közti tartózkodásának kezdeti időszakában, még valamikor április folyamán készült volna. Ezért mindkettőt májusra vagy június első felére kelteztük; sorrendi helyüket pedig közvetlenül a dunavecsei darabok után jelöltük ki.

Azt, hogy e versek június közepén átutazóban keletkeztek volna, akkor, amikor a segédszerkesztői munka megkezdésére készülő költő Dunavecseről visszatért Pestre, már csak azért sem tartjuk valószínűnek, mert szekerével feltehetőleg a legegyszerűbb Duna-menti (Dunavecse—Kiskunlacháza—Dunaharaszti—Soroksár) útvonalon, tehát nem Kunszentmiklós felé kerülve jutott el a fővárosba (l. erről a 163. sz. vers jegyzetét, → 324).

Ferenczi — minden indokolás nélkül — azt állítja, hogy Petőfi e két versét „Kunszentmiklóson egy kirándulás alkalmával, mindenestre Pestre visszatérte után, júliusban” írta (FPÉ II. 81—82, lapalji jegyzetben). Ez az állítólagos júliusi kunszentmiklói látogatás (melynek az egykorú dokumentumokban, ill. az emlékezésanyagban semmilyen konkrét nyoma nincs) teljesen valószínűtlen: Petőfi éppen ennek a hónapnak az elején kezdte meg szolgálatát a PDL-nál: egyéb teendői mellett ő korrigálta a hetenként megjelenő számokat (l. Fekete: PSSz 11—16), s amellettt ebben a hónapban, legkésőbb ennek vége felé kellett leadnia *Versei* első füzetének nyomdákész kéziratát (l. Bev., → 125), benne a szóban forgó két kunszentmiklói verssel! Azaz, ha ezt a Ferenczi-féle elképzelést nagyon erőltetjük, fel kell tételeznünk, hogy Petőfi már július más felében (tehát alig három-négy héttel Pestre érkezése után) újra szekeret fogadott, és lerándult a Duna—Tisza közére, éppen azokban a napokban, amikor a lapnak a legnagyobb szüksége volt rá, ott megírta ezt a két versét, s visszatérve Pestre, még a leadás előtti napokban beiktatta őket a VI kéziratába; mégpedig úgy, hogy a *Megy a juhász számaron*... az 1844. évi „Néprománc”-ciklus harmadik, a *Pusztán születtem*... meg az 1844. évi első népdalciklus hetedik tagja lett. Nyilvánvaló tehát Ferenczi tévedése, de szükségét éreztük ennek az „ad absurdum”-cáfolatnak, mert a Petőfi-irodalom a két verset Ferenczi kategorikus megállapítása nyomán általában 1844. júliusi keltezésűnek tekinti (l. pl. VoinP I. 108, VP I. 102—103).

A *Megy a juhász számaron*... keletkezésének magyarázatául Kéry (148—150) egy anekdotázú történetet ad elő a Bankós Károllyal pipázgató Petőfiről s a mellettük számarháton elhaladó, beteg „rúzsá”-jához igyekvő juhászlegényről; ez azonban, világosan kivehetően, a vers ismeretében kialakított, ügyetlen, utólagos rekonstrukció. Megemlíteni is csak azért érdemes, mert valószínű, hogy Kéry, aki a századforduló táján gyűjtötte könyve anyagát, magával Petőfi egykori jó barátjával, a feljebb említett, 1905-ben elhunyt Bankóssal beszélt, s ha ezt a verset hallotta főle emlegetni, akkor ez újabb adat arra, hogy a két barát már 1844 nyarán kapcsolatba került egymással.

Természetesen nem tartjuk kizártnak, hogy Petőfi költeménye valamilyen — esetleg Kunszentmiklóson látott vagy hallott — megtörtént eset költői feldolgozása (Mezősi szerint „Petőfi »kitűnő elbeszélő képességű atyjától is hallhatott hasonló népi tárgyú történeteket”, l. i. t., ItK 1963. 483), de ilyenre

utaló, hitelesnek tekinthető adat az emlékezésanyagban nem fordul elő. — Amit Orlay — már nem a forrás kérdéséről — mond (OrlAd 357), hihetőbb Kéry közlésénél, ti. hogy amint magától Petőfitől hallotta, „egyszer Vachott Sándor fölhozta [ti. a költő előtt] néprománcokban szegénységünket, s arra buzdította, hogy próbálna ilyeneket írni, mire ő megírta *Megy a juhász számadron*. . . c. költeményét”; csakhogy Orlay ezt az esetet jóval korábban (az 1850-es évek elején? vö. VP VII. 285—286) Gyulai Pálhoz intézett (keltezetlen) levelében másként beszélt el, ti. úgy, hogy Vachott megjegyzésére Petőfi a *már kész* vers elmondásával válaszolt, mire költőtársa elragadtatva ölelte meg, s kérte, hogy „írjon többet és olyanokat” (OSZK Ki-tár Fond VII. 152. sz.). De a levél szerint ez az eset Petőfi pozsonyi tartózkodása idején, 1843 tavaszán történt, s Orlay a verset ezért erre az évre datálja. Az eset ebben a formában mégis valószínűbben hangzik (csak az évszámot kell 1844-re kiigazítanunk): Petőfi nem írhatta ezt a versét Vachott biztatására — Kunszentmiklóson; viszont bemutathatta neki 1844 nyarán Pesten mint barátjának és a Nemzeti Körből felkért bírálóbizottság tagjának. (Vö. alább: Fogadtatás.)

Sass István úgy tudta (állítása szerint ugyancsak magától Petőfitől hallotta), hogy Petőfi Vachott tanácsára a vers eredeti szövegének utolsó versszakát végleg el is hagyta a költemény végéről, „annak csattanósabb végződése kedvéért” (Tolnamegyei Közlöny 1880. dec. 19.: [1] és VU 1884. febr. 17.: 103. lapalji jegyzetben; mindkét részlet közlését l. Hatv² I. 597, 598). Erről az állítólagos utolsó versszakról nem tudunk többet; kizárólag Sass tesz róla említést.

Horváth János Dickens „Twist Olivér” c. regényének egy részletére utal mint a vers alapötletének lehetséges forrására: a kéményseprő Ganfield bosszankodott, mert lakbérhátalékát nem tudta előteremteni, s emiatt „majd önön fejét, majd szamarát kínzá”. (L. Gondol Dániel fordítását, Pest, 1843. 29.) A költő ismerte és (évekkel később) melegen méltatta is Dickens (írói nevén Boz) regényeit (l. XVIII. *Úti levelé*-t, VP V. 74), de Horváth összetevése véleményünk szerint még óvatos feltevésként sem állja meg a helyét.

Fogadtatás

Vahot Imrének a vers első közléséhez fűzött szerkesztői megjegyzése (l. feljebb: Megjelenés) a vers fogadtatásának legkorábbi adatai közé számítható. Petőfi főnöke, azon túl, hogy a lapjában megjelent verset olvasói figyelmébe ajánlotta, úgy látszik, valóban fel is figyelt annak eredetiségére.

Orlay adatát arról, hogy Petőfi Vachott Sándornak elmondta a verset, s az nagyon dicsérte, l. feljebb a Keletkezés c. fejezetben. Bizonyos, hogy ez valamilyen módon összefügg Szeberényi emlékezésével, aki elmondja, hogy amikor a költőt 1844 augusztusában, pesti lakásán, utoljára felkereste (azután végleg megszakadt köztük a baráti kapcsolat, vö. VP VII. 273), a költő Pákh Albert jelenlétében „közlötte” vele *Megy a juhász számadron*. . . c. kezdetű néprománcát. „Elmondtam felőle én is — folytatja Szeberényi — helyes vagy helytelen véleményemet, mindegy. Ekkor ő nyíltan bevallotta, hogy ő e művét, midőn megírta, semmire nem becsülte és meg akarta semmisíteni, de miután Vachott Sándor gyönyörűnek, valóságos hogarthi képnek találta, megkegyelmezett neki, s elhatározta magát, hogy közölni fogja.” (PN 1872. dec. 31. regg. k. [1.]) Mivel Vachott egyik tagja volt annak a Nemzeti Körből kiküldött bizottmánynak, amely 1844. március végén — április első felében véleményt nyilvánított Petőfi kiadásra felajánlott költeményeiről (l. 143. sz. jegyz., → 261), természetesnek tekinthetjük, hogy a költő, Dunavecseről visszatérve, neki (is) megmutatta azokat az újabb (Dunavecserén,

Pesten stb. írt) verseit, melyekkel a kézirat anyagát bővítette (erről l. Bev., → 121); s mivel a *Megy a juhász számaron* . . . is ezek közt volt, elképzelhető, hogy Vachott Sándor olyan véleményt nyilvánított róla, melyet Petőfi aztán barátainak (Orlay, Sass István, Pákh, ill. Szeberényi) is említett. De hogy valóban elragadtatott dicséret volt-e ez (mint Orlay és Szeberényi írja) vagy kritika: ti. (Sass István két ízben is megírt emlékezése szerint) egy állítólagos utolsó versszak elhagyására vonatkozó javaslat, nehéz eldönteni; Szeberényi állítását mindenesetre gyanússá teszi, hogy az a hasonlat, amelyet Vachott Sándor szájába ad („hogarthi kép”), túlságosan is emlékeztet a Vahot *Imréére*, aki — mint feljebb láttuk — a lapjában közölt vershez fűzött szerkesztői jegyzetében „Van Goyen tájképeit” említette.

Sass István (VU i. h.) azt is elmondja, hogy először az utcán hallotta Petőfőtől ezt a verset: a Hatvani utcai „Grassalkovich-palota előtt állásba helyezkedve mondá el”.

Horváth figyelmeztet arra, hogy Graisiger Rudolfnak a PDI 1844. évf. őszhó (okt.) 13-i, 15. számában közölt „Néprománc”-a „már a Petőfié [ti. az alig két hónappal előbb megjelent *Megy a juhász számaron* . . . c. néprománc] hatása alatt” jelent meg (Horváth 563).

A vers Szénfy Gusztáv dallamával 1845 elejétől kezdve országszerte ismert és kedvelt nótává vált (l. erről alább: Megzenésítés; uo. ismertetjük az *énekel*t szöveg népszerűségét bizonyító egykorú adatokat is). Ennek jele egy ezután megjelent paródia is, hiszen ilyennek írására csak közismert művet szoktak felhasználni. A meglehetősen gyenge kísérlet a szerző megnevezése nélkül — talán éppen Petőfi mint a lap segédszerkesztője révén — a szerkesztői üzenetek között jelent meg. Az ironikus kommentár szerint „eredetisége miatt” érdemli meg, hogy mindjárt közzé is tegyék, az üzenetek írója tehát, úgy látszik, nem vette észre, hogy tudatos parodizálásról van szó (amit egybek mellett az alcím is elárul). A paródia szövege:

A DEÁK

— Néprománc (!?!?) —

Szobában ül a diák,
Füstös a pipája,
Nincsen pénze, de nagyobb
Holnap censurája.

Könyvet ragad, s de mint nem megy
Mindjárt a fejébe,
Káromkodva földhöz veri
A könyvet mérgében.

(PDI 1845. I. 16. sz., febr. 23.: 262; vö. VP VII. 512., ill. 570.; vö. még Kozocsa Sándor közlésével, „Egy ismeretlen Petőfi-paródia.” It 1944. 35—36.) — 1846-ban Szelestey László is írt egy meglehetősen ügyetlen paródiát a vers nyomán (l. „Sz. L. költeményei.” 2. kiad. Pest, 1856. i. k. 5—7, 1846. évszámmal; egykorú közléséről nem tudunk).

Szeberényi Lajos — más Petőfi-versek hosszas elmarasztalása után — a szóban forgót dicsérettel említi azok között, „melyek egyszerűségök, derült vidorságok által a mi kedélyünket is felvidítják” (Szébhír 1845. 17. sz., febr. 28.: 67.) — Néhány hónappal később Moholy József tesz gúnyos célzásokat az Élk-ben bizonyos „finnyás” költőkre, akik „pár aranyért legfőlebb is csak plajbással vakarítanak egy-egy balladát — a csacsiról” stb. (Élk 1845. 21. sz., máj. 24.: 673—674; erre utal Petőfi Vahot Imréhez intézett nyílt

levelében, amikor megjegyzi, hogy „valami moly is rágódik” rajta, l. VP V. 15.)

A PDI 1845. jún. 5-én (10. sz. 311) arról ad hírt, hogy a pesti evangélikus gimnázium „szónokköltészettani osztályával összekötött magyar nyelvtársalom [képzőtársaság] örömnepén” több Petőfi-verssel együtt a *Megy a juhász számaron*... címűt is szavalták. (Ezt itt később is többször előadták, l. Bodolay 454.)

Az Irodalmi Őrben (az Élk kritikai melléklapjában) Császár Ferenc élesen támadja az általa is „híres néprománc”-ként említett verset, elítéli „fonóházi és csapszéki” hangját, majd e szavakkal fordul a vers dicsérőjéhez (feltehetőleg elsősorban Vahot Imréhez): „valjon voltak-e szivesek azon magasztaló urak kissé figyelmesen átolvasni e »szamárdalt«? Alig hihető, hogy igen, különben megfoghatlan volna, mikép lehet Petőfi silány darabjainak ezen legsilányabbját jelesnek, genialisnak mondani! Biráló képes volna tagról tagra boncolva e verset megmutatni, hogy az a sületlenségnek non-plus-ultrája; de biz a fáradságot nem érdemli meg; s csak azt jegyzi meg futólag, hogy abban sem gondolatcorrectség, sem formatisztaság, sem a genialitásnak nyoma nincsen.” Kifogásolja a cselekménysort, mely szerint az első versszakban „megy a juhász”, a másodikban „nyáját legelteté”, a harmadikban „felpattan a számárra” [a váltakozó jelen és múlt időről l. alább: Magyarázatok]... „a negyedikben végre a legnagyobb képtelenséget s vadságot fejezi ki, mert elkeseredvén a juhász, a szegény számárt, mellyen pedig vágatott beteg, s útja közben meghalt kedveséhez, főbe üti botjával! Ez aztán költészet, ez románca? [!] Boldog isten, mire jutánk? Ha a magyar már illy sületlenségekben látna jelességet, illyekben venne észre genialitást: le kellene mondanunk végképen azon reményről, hogy valaha Európa művelt nemzetei sorában helyet foglalhassunk.” (IrŐr 1845. 4. sz., aug. 16.: 29.) Császár támadására a 12-es jellű kritikusk (feltehetőleg Erdélyi János) adott ugyanabban a lapban tömör, de méltó választ: „... miért a juhásznak s falu kalapácsának kalandja kevesebb költői tárgy, mint a sima salonok bűnei? — aljas csak az, a mi szolgai.” (IrŐr 1846. márc. 14.: 131.) Zerffi Gusztáv, a Honderű munkatársa, Császár véleményéhez csatlakozik (Petőfi elleni támadásával kapcsolatban l. Kiss J., PéK 436—438), amikor egy utalás erejéig a *Megy a juhász számaron*...-t is elutasítja: „Mindig csak az élet szennyes, a társaság ármýdalai [...] — a pórnép kinövéséi, juhászverekedések és csikósaljasságokban fogja-e lelmi örömét, mulatságát?” (Hond 1846. II. 16. sz., okt. 20.: 301.)

Jóseffy Vilmos emlékezése szerint (közvetette Friedlieber Ignác, PHirl 1907. jún. 23.: 36, közlését l. Hatv² II. 139) Petőfi 1847. júl. 9-i sárospataki látogatása alkalmával a kollégium képzőtársulatában egy Fodor nevű diák elszavalta a verset. (Az ezzel kapcsolatban Petőfi szájába adott kommentár a versről mint „burkolt szatírá”-ról nyilvánvaló, ügyetlen koholmány.)

A vers híre a forradalom évében külföldre is eljut: a lipcsei Grenzbotten c. lap közli H. Pröhle magyarországi útibeszámolóját, melynek keretében Petőfit s egy-két költeményét is bemutatja: „Mag er uns den Ritt des Schafhirten beschreiben, welcher von der Haide auf seinem Esel an das Sterbebette seines Weibes eilt und da er doch zu spät kommt, seinen Schmerz nur dadurch beweist, dass er dem Esel mit seiner langen Hirtenstange einen Schlag über den Kopf gibt; oder mag er uns den Gutsherrn schildern [...], überall sehen wir das ungarische Leben mit seinen wilden unverschleierten Reizen vor uns.” (Akár a juhász utazását írja le, aki a pusztról számárháton siet felesége [!] halálos ágyához, s amikor mégis késve érkezik, fájdalmát csak azzal fejezi ki, hogy hosszú pásztorbotjával fejbeüti szamarát; akár a földesurat mutatja be [...] itt az *Ebéd után* c. versről szól, l. annak jegyzetét,

→ 274], mindenütt a magyar élet tárul elénk a maga vad és leplezetlen varázsával.) (Die Grenzboten 1848. 1. fé. 2. kötet, 25. sz. [megjelent jún. 20—25. között] 458; vö. Turóczi-Trostler József: „Petőfi's Eintritt in die Weltliteratur.” ALitt III. Bp. 1960. 100., ill. uő: „Petőfi belép a világirodalomba.” Bp. 1974. 140.)

Magyarázatok

A versben váltakozó jelen és múlt időt (ezen, mint láttuk, már az egyik egykorú bíráló, Császár Ferenc megütöközött) csak úgy értelmezhetjük helyesen, ha belátjuk, hogy Petőfi (annak idején mindenesetre szokatlan, de pontosan átgondolt módon, melyet modern kifejezéssel „időjáték”-nak nevezhetnénk) a „boldogtalan juhász” jelen idejű pillanatképéből indul ki, s innen visszakérintve a 2—4. versszakban beszéli el, hogy mi történt. (NB. az „Egyszer-csak” elbeszélő múltat vezet be, tehát a „hallja”, „Fölpattant”, „vágat” praesens historicum; csak formájára nézve jelen idő.)

Szövegváltozatok

C: PDI *Néprománc*. VI *Néprománcok*. [a ciklus címe] III. [sorsz.]

6 PDI nyája;

10 PDI Házafelé

14 ÖKI *Mit* [sh.; javítottuk]

16 PDI [E sor végén csillag van, melyhez a lap alján szerkesztői jegyzet kapcsolódik. Szövegét l. feljebb: Megjelenés.]

Fordítások

Pannonia (Pressburg) 1845. 47. sz., ápr. 22.: 187, Dux Adolftól, „Ungarische Volksromanze” címen. Tudtunkkal a legkorábban megjelent Petőfi versfordítás; ennek magyarázata nem utolsósorban a megzenésített és országszerte énekelt vers nagy népszerűsége (l. alább: Megzenésítés; vö. még Kiss J., *TanPet* 130., ill. *ItK* 1973. 364). Bekerült az önálló fordításkötetbe is: Dux 50. — Vilney 89, Petőfi verseként; Kertbeny 343.

Megzenésítés

Először Szénfy Gusztáv készített dallamot a vershez, 1844/1845 fordulóján. Amikor a zeneszerző „Hét eredeti népdal” címen tervezett füzetéből a PDI 1845. jan. 30-i számához mellékelt mutatványt adott, ez egy másik Petőfi-versen kívül (*De már nem tudom, mit csináljak*. . .) a *Megy a juhász számaron*. . . dallammal ellátott szövegét tartalmazta, amely aztán nem sokkal utóbb napvilágot látott az önálló kiadvány 9. lapján is (e források részletes leírását l. 128. sz. jegyz., → 201). Szénfy megzenésítése, mely tudtunkkal Petőfi életében az egyetlen, a költeménynek valóságos diadalútját nyitotta meg — legalábbis ami az *énekelt* szöveget illeti. A továbbiakban ennek egykorú adatait ismertetjük (magának a költeménynek mint irodalmi alkotásnak visszhangját l. feljebb: Fogadtatás). Nyilvánvalóan a *nóta* országos népszerűségének a következménye az, hogy Petőfinek ezt a versét fordítják le először német nyelvre (l. feljebb: Fordítások), valamint, hogy már 1845 elején paródiát is írnak rá (l. feljebb: Fogadtatás). A megzenésített mű színpadon, dalbetétként is elhangzott: a PDI híre szerint (1845. II. 15. sz., júl. 10.: 480) a „Szökött katona” egyik pozsonyi előadásán — a darab német nyelvű átdolgozásában — magyarul énekelték. Végül idézzük magát Petőfit,

aki Vahot Imréhez írt, már említett nyílt levelében (PDI 1845. jún. 19., I. VP V 15) mintegy a kritika méltatlan támadásainak ellensúlyozására hangoztatja: „Néprománcomat a számról mindenfelé éneklék, énekelték most a gömöri restauration még a kortesek is. Magam is jelen voltam Rimaszombatban e tisztujtáson [...]”

A dalnak még Petőfi életében megkezdődött foklorizálódásáról I. Biernaczy Szilárd cikkét: „»Petőfi dalai« a nép között.” (FK 1973. 3—4. sz., főként 379—382., ill. 389—393.)

162. PUSZTÁN SZÜLETTEM. .

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 139, az első 1844. évi népdalciklus VII. sz. darabjaként, önálló cím nélkül (a ciklusról l. az *Almodom-e?* c. vers jegyzetét, → 275); ÖK1 188—189; ÖK2ab—3 I. 261. Mindenütt az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Kún-Szentmiklós.)” keltezéssel.

Keletkezés

A Kunszentmiklósról keltezett vers 1844 májusában vagy június első felében készült: a költő, aki április vége óta a közeli Dunavecسن tartózkodott, bizonyára onnan rándult át a kunszentmiklósi hússzékelt önállóan vezető öccse meglátogatására, meg talán Kunszentmiklóson élő barátja, Bankós Károly kedvéért is; ilyen látogatásra az említett időszakban bármikor és többször is sor kerülhetett; a Ferenczi-féle életrajz nyomán elterjedt 1844. júliusi keltezés viszont teljesen valószínűtlen (minderről részletesen írunk a másik azonos keltezésű vers, a *Megy a juhász számaron...* jegyzetében, → 315).

A *Pusztán születtem...* népies zsánerdal: az énekes — jellegzetes alföldi figura — maga mutatkozik be dalában. Petőfi már korábban is írt ilyen típusú verset: a *Hívős város az aafödön Kecskemét...* címűt. Arra, feltevésünk szerint, akkori helyzetében, az élesen eltérő földrajzi-etnikai-nyelvjárási környezet ösztönözte, azért is írta „Tisza—Duna közti tájbeszéd szerint” (l. 125. sz. jegyz., → 186), ezúttal viszont, éppen ellenkezőleg, maga a szűkebb haza, a Kiskunság, a Duna—Tisza közti, alföldi táj és nép, amellyel egy teljes esztendei távollét után (hosszabb kecskeméti tartózkodása 1843. április elején ért véget, l. 79. sz. jegyz., → I. 389) újra közvetlen és tartós kapcsolatba jutott (l. erről részletesebben *Az alföld* jegyzetét, → 362). Ennek művészi dokumentuma a másik kunszentmiklósi vers, a *Megy a juhász számaron...* is: Petőfi alföldi tablójára a Debrecenben megelevenített bugaci betyár mellé ezúttal juhász- és csikós-portré került. (Lehetséges, hogy ekkor már megvolt a másik betyár-zsánerkép: *A csaplárné a betyárt szerette...* is, de valószínűbbnek látszik, hogy ez közvetlenül a dunavecsei tartózkodás befejezése után, Pesten keletkezett, l. 169. sz. jegyz., → 342.) Míg az előbbi: „néprománcc”, mely a juhászt epikus keretben, harmadik személyű előadásban mutatja be (l. 134. sz. jegyz., → 226), a szóban forgó utóbbinak a módszere a csikós szájába adott részletező leírás. Erre Petőfi az alföldi népköltészetből kaphatott ösztönzést. Már a *Hívős város az aafödön Kecskemét...*-tel kapcsolatban említettük Mátyási József nevezetes „Gulyásdal”-át („Sorsával elégedő Gulyásnak Pásztori Dallja”, 1823), mely ponyván, kéziratos másolatokban, de elsősorban mint énekelt szöveg országszerte elterjedt, s rendkívüli népszerűsége tett szert: erről kéziratos és nyomtatott gyűjteményekben fellel-

hető számos változata, ill. kisebb-nagyobb törmeléke tanúskodik; Petőfinek a Kisfaludy Társaság felhívása nyomán saját kezűleg összeírt népdalgyűjtése is tartalmazza egy hétversszakos variánsát (1. minderről részletesebben 125. sz. jegyz., → 187). Mátyasi „Gulyásdal”-ának a költő saját kezű gyűjtésében fennmaradt változatát a *Pusztán születtem*...-mel összevetve Sebestyén Gyula úgy találta, hogy Petőfi dala „a pásztorélet képen csak annyit változtat, hogy nem a lejegyzett dal *gulyásáról*, hanem a rangosabb *csikósról* beszél. Egyébként a hangja, ritmusa ugyanaz marad” stb. (S. Gy.: „Petőfi népdalgyűjtése” Ethn 1914. 206.) Bár ez erős túlzás, annyi bizonyosnak látszik, hogy Mátysinak Petőfítől jól ismert folklorizálódott dala mint egy első személyben éneklő önérzetes alföldi pásztor önportréja mintául szolgált Petőfi szóban forgó költeményéhez is. Ez tömörebb: csak néhány lényeges vonásból, ill. mozzanatból áll; ezek mind megvannak Mátysinál is (a cserény mint lakás; a jó paripa; a lovával összeszokott, jó lovas pusztai ember; a pásztor kedvese, akit feleségül akar venni), de ami a leginkább meggyőz a két vers rokonságáról, az (akárcsak a *Hívős város*... esetében) a szabad pusztai embernek mindkét szövegből áradó büszke öntudata. Vannak konkrét szöveg-, ill. motívumegyezések is: ezeket a legutóbbi módszeres, a korábbi filológiai eredményeket értékesítő és összefoglaló vizsgálat tanulságainak (l. Biernaczky 384) felhasználásával a Magyarázatok közt sorról sorra említjük meg. Biernaczky, összevetései védelmében, figyelemztet arra, hogy „a műköltészetben — különösen pedig olyan nagy költőnél, mint Petőfi — a mintától való erősebb eltávolodás természetesen jelenség” Ezt az észrevételt az 1844-ben már tudatosan a művészi önállóság útjára lépő, az eredetiség programját hangoztató költővel kapcsolatban (vö. *Az utánzókhöz* c. verssel és jegyzetével, → 69, 418) teljesen jogosnak érezzük, de az a körülmény, hogy a különféle irodalmi és népköltészeti ösztönzéseket 1844-től kezdve egyre nehezebb szövegszerű egyezésekben felismerni, természetesen nem adhat felmentést a filológust kötelező szigor alól; ellenkezőleg: fokozott óvatosságra int. Így pl. alig hihető Petőfi *Gyócs a gatyám, patyolat az ingem* sorának rokonsága a Mátyasi-féle szöveg „ha bőv ingem gatyám széltől lobog” sorával, hiszen a két sor megformálása még csak nem is hasonló, csupán a ruhadarabok megnevezése azonos; azt pedig, hogy milyen volt az alföldi csikós viselete, Petőfi nyilvánvalóan nem a népköltészetből tanulta.

A folklórösztönzésekkel érdekesen és művészi összhangban ötvöződik egy műköltői eredetű fogás: a refrén, amelyet Petőfi — mint már szóltunk róla — Dunavecscén, ottani Béranger-olvasmányainak hatása alatt kezdett alkalmazni; ezt követően még 1844-ben 19 költeményében élt vele, de később is, mindvégig, gyakran visszatért hozzá (l. 155. sz. jegyz., → 300). A költő kitérő művészi ösztönrel nyúl ehhez a hatásos poétikai eszközhöz, amikor a *Pusztán születtem*...-et írja: a versszakok végén a *Csikós vagyok az alföldi rónán* ismétlése már önmagában is a figura rátartóságát, kevély öntudatát emeli ki, az utolsó stófa refrénjének váratlan módosulása pedig csattanószzerűen zárja le a verset és kerekíti ki a csikósportrét: kedvese *Csikósné lesz az alföldi rónán*, azaz a „sorsával elégedett” pásztor boldogsága ezáltal teljessé válik. Petőfi itt szuverén módon, fölényes művészettel, de félreismerhetetlenül a béranger-i refrén egyik gyakori változatát, a csattanóval kombinált refrént alkalmazza (a *Pusztán születtem*... után, 1844 végéig, még *A csavargó, Vizet iszom, Ha, Színészdal, Volnék bár*..., *János gazda, Bucsú 1844-től c.* versében is; a későbbi előfordulásokat itt nem említjük: példaként hozzuk fel a francia dalmok „La mort subite” (A hirtelen halál) c. chansonját, amely mint Petőfi egyik dunavecsei költeményének valószínű ihletőjét már más vonatkozásban is említettünk (l. 156. sz. jegyz., → 306): ennek refrénteknikája hajszálnyira megegyezik a *Pusztán születtem*...-ével.

Kéry (40) tévesen Petőfi 1845. évi borjádi tartózkodása idejére keltezi a verset. (Hogy ez az általa előadott epizód, melyben a „Gyolcs a gatyám, patyolat az ingem” sorról esik szó, minden ízében otromba hamisítvány, nemcsak a durva kronológiai hiba árulja el, hanem maga a tartalom is: Petőfi Sass Erzsikétől kérdezi, hogy „Így mondja-e a nép?”) Zalai Szalay László elbeszélése meg az akkori Kiskun-Félegyháza-hoz tartozó orgoványi csárdában írogató Petőfiről már a Petőfi-legendák közé tartozik: a vers ott készült volna egy csikós kérésére (z. Sz. L.: „A pusztá balladája.” Bp. 1943. 58—60).

Magyarázatok

- 1 *Pusztán születtem* stb.: vö.: „Nem bánom, hogy parasztnak születtem” (Mátyási József „Gulyásdal”-a Petőfitől feljegyzett változatának — l. feljebb: Keletkezés — 1. sora, l. VP V. 162., ill. Biernaczky 384).
- 2 *hajlok*: a „hajlék” régies alakváltozata.
- 2—3 E két sor megfelelője a fenti „Gulyásdal” teljesebb változatában (1. versszak 3. sor): „Eb cserélné cserényt palotával” (ErdNM I. 217—221; Sebestyén Gyula: „Petőfi népdalgyűjtése.” Ethn 1914. 193—207; Mészöly Gedeon: „Mátyási József és »Kalászkaparék«-ja.” Népünk és Nyelvünk 1931. 91; Biernaczky i. h.).
- 3 *van cserényem*: a cserény „fedetlen, vesszőből táblásan fonott pásztorlakás” (l. Herman Ottó: „A magyar pásztorok nyelvkincse.” Bp. 1914. 180.); rendszeren négy táblából álló, négyszögben felállított falazat, mely helyről helyre hordozható (l. „A magyarság néprajza.” 3. kiad. Bp. é. n. II. 118). Részletes leírását, alaprajzát l. Nagy Czirok László: „Pásztorélet a Kiskunságon.” Bp. 1959. 119—125. A szó előfordul Petőfi népdalgyűjtésében („Gulya keríti be cserényemet”, l. VP V. 162) és 1848. évi *Kis-Kunság* c. költeményében is (*Cserény oldalánál | Szundikál a gulyás leterített subán*).
- 5—6 E két sor tartalmi megfelelője Mátyási „Gulyásdal”-ának ez a Petőfitől is feljegyzett részlete: „Ha megunom magam a pusztába, | Lóra kapok, megyek a csárdába” (l. VP V. 162; előfordulása más korábbi vagy egykorú változatokban: Sebestyén i. t., Mészöly i. t. 94). Ezt a versszakot idéztük már előző kötetünkben, a *Hortobágyi hoscsmárosné*... c. verssel kapcsolatban is (l. 74. sz. jegyz., → I. 370—371).
- 9 *Gyócs a gatyám, patyolat az ingem*: a gyolcsból, vagyis fehér, sima vászonból vagy ennél is finomabb patyolatvászonból varrt gatyá, ing általában ünneplő ruhadarabok voltak (l. Turi Mészáros István: „Petőfi-magyarázat.” MNy 1927. 398—405). E sor tartalmi megfelelője a Mátyási-féle „Gulyásdal” következő részlete: „Bötsülöm a pásztori gunyámat, | Ha bőv ingem, gatyám széltől lobog, | Lány keblében a szív értem dobog.” (ErdNM i. h., Sebestyén i. t. 201.)
- 11—12 Vö. e két sorral Mátyási említett „Gulyásdal”-ának e részletét: „S Angyal Pannikámat el is veszem, | Híres neves Gulyásnévá teszem” (vö. Terbe 16).

Szövegváltozat

C: VI *Népdalok*. [a ciklus címe] VII. [sorsz.]

Fordítások

A legelső három, külföldön fordításban megjelent Petőfi-vers egyike: a bécsi Sonntagsblätter 1845. júl. 20-i számának mellékletében („Beilage”) jelent meg, Dux Adolf német fordításában, „Der Csikós” címmel (vö. 86. sz. jegyz., → I. 407., ill. Kiss J., TanPet 130). Megjelent az önálló kötetben is: Dux 39. Toldy Ferenc e fordításkötetről írt kritikájában a verssel kapcsolatban megjegyzi, hogy a *Nem szükséges a nyereg a hálán* német megfelelője az eredetit „széplítő pótlásokkal” hamisítja meg („Ich brauche nicht des glatten Sattels Tand”, MSzépírSz 1847. máj. 9.: 294); Vilney 45, Petőfi megnevezése nélkül; Kertbeny 19.

163. ÁRVÁLYÁNYHAJ A SÜVEGEM BOKRÉTÁJA...

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 161, az 1844. évi második népdalciklus I. sz. darabjaként, önálló cím nélkül. A ciklus további darabjai: II. *Az én jorkom álló malom...*, III. *Hírös város az aafödön Kecskemét...*, IV. *Te szívemnek szép gyönyörűsége...*, V. *De már nem tudom, mit csináljak...*, VI. *Mondom, ne ingerkedjetelek velem...*, VII. *Meredek a pincegádor...* VIII. *Hejh Büngözsdi Bandi...*, IX. *Kis menyecske, szép kis menyecske...*, X. *Ezrivel terem a fán a meggy...*, XI. *Ez a világ a millyen nagy...* A ciklus 11 darabja közül — az ÖK-kiadások keltezése szerint — 1 (Kiskun-)Lacházán (I. sz.), 3 Dunavescsén (II., IV., VII.), 1 Debrecenben (III.), 1 Tokajban (V.), 5 pedig Pesten keletkezett (VI., VIII., IX., X., XI.), nyilvánvaló tehát, hogy a ciklus sorrendje, akárcsak az előbbi (I. 146. sz. jegyz., → 275), nem kronológiai: későbbi dunavecsei — pesti darabok szeszélyesen keverednek korai (debreceni, tokaji stb.) versekkel. Azaz Petőfi e ciklus végleges formáját is csak Dunavecséről visszatérte után, június második felében — július elején, Pesten alakította ki (vö. még Bev., → 125); ÖK1 202; ÖK2ab—3 I. 281. — Mindenütt az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban („Lacháza.)” keltezéssel.

Keletkezés

Lacházán, ahol a vers az ÖK-kiadások keltezése szerint keletkezett, a költő 1844. első negyedében csakúgy nem járhatott, mint Kunszentmiklóson (vö. 161. sz. jegyz., → 314), de áprilistól júniusig többször át kellett rajta utaznia: ez a több mint 3000 lelket számláló, a kiskun kerülethez tartozó Duna menti helység a Pestet szüleinek lakóhelyével összekötő országút mentén feküdt, mintegy 40 km távolságra Dunavecsétől. A költő előbb 1844. húsvétján látogatott haza; ekkor csak néhány napot töltött ott (I. 139. sz. jegyz., → 249), ápr. 20-a körül azonban hosszabb dunavecsei tartózkodás céljából újra leutazott, s csak június közepe táján tért vissza Pestre (I. 144. sz. jegyz., → 266), tehát 4 ízben is átszekerezett Lacházán (a szekeret mint közlekedési eszközt mind a *Füstbe ment terv*, mind a *Kerényi Frigyeshez* c. versben említi). Sőt valószínű, hogy ez alkalmakkor éjszakázott is ott.

Pintér Jenő egy csak részleteiben kiadott Petőfi-tanulmányában egykorú források alapján arra keres választ, hogy milyen feltételekkel és milyen körülmények között utazhatott az egykori kisdíák Szabadszállásról Pestre. A

kincstár gyorskocsijai az igen magas útiköltség miatt nem jöhettek számításba; „parasztszekéren sokkal olcsóbb volt az utazás, de egyúttal lassúbb is, mert nem használhattak váltott lovakat. Az állatokat pihentetni és etetni kellett, s az utasok sem bírtak el egykönnyen hetvenöt kilométernyi utat. Éjjeli szállásra a legalkalmasabb pihenőnek ígérkezett Lacháza. Ez a két végső pont közepére esett. Hajnalban felültek Szabadszálláson, éjjelre megháltak Lacházán, másnap estére behajtottak Pestre.” (P. J.: „Petőfi Sándor pesti diákévei.” Hatv² I. 140.) Dunavescséről kiindulva is körülbelül így történhetett, esetleg azzal az eltéréssel, hogy a szekér nem Kunszentmiklóson át, hanem az egyenesebb és rövidebb Duna menti úton jutott el Lacházára. Ilyenformán a költőnek alkalma lehetett ott egy-egy délutánt, estét eltölteni, a községben körülnézni és — akár verset is írni. Úgy gondoljuk, leghelyesebb, ha az *Árvalányhaj a süvegem bokrétdája*. . . . c. dalt egy ilyen, átutazóban történt kiskunlacházi tartózkodás termékének tekintjük. Hogy valamelyik áprilisi útján vagy június közepe táján, hosszabb dunavescsei időzéséről Pestre visszatérőben írta-e, nem könnyű eldönteni. Péchy a verset a dunavescsei Nagy Zsuzsikáról szóló, sőt a lánynak kéziratban el is küldött darabok közé sorolja, s az utóbbi dátumhoz köti (l. Péchy: PZs 497., ill. 498: „A Lacházán írott — Pestre utazása közben készült — dalban [...] a kék szemek ismét eszébe jutnak”); ezt a Petőfi-irodalomban el is fogadták (FPÉ II. 12; HP II. 491—492; VoinP I. 101).

A vers azonban nem tartható a dunavescsei „Zsuzsika-ciklushoz”, s Péchy késői állításán kívül semmi nyoma, sőt valószínűsége sincs annak, hogy ott lett volna a lánynak odaadott vagy később elküldött darabok között (l. erről 147. sz. jegyz., → 281). Petőfiének ebben a népdalában „a költő és a genretípus annyira egymásba olvadtak — írja Horváth (77) —, hogy a dal alanya teljességgel felismerhetetlen. Lehet a költő, de lehet valamely népi alak, sőt bárki, aki magyarul és természetesen beszél”. De még tovább kell mennünk: a költő nem lehet azonos a dal énekesével, hiszen Nagy Zsuzsika nem volt árva: anyja, Nagy Pálné Mészáros Julianna a dunavescsei temető sírkövének felirata szerint 1854-ben, 58 éves korában halt meg (Vasberényi Géza közlése), s a lányt Petőfi nem nevezhette „mátká”-jának. A szőke hajú és kék szemű Nagy Zsuzsika (l. 147. sz. jegyz., → 279) tehát legfeljebb a modellje lehetett a népdalbeli mátkának, ami — magában véve — kevés lenne a dátumkérdés megnyugtató megoldásához (hiszen pl. a bizonyosan kora tavaszi, tehát a dunavescsei tartózkodás előtti *Szevelem- és pipadal* is kékszemű leányról szól, l. 136. sz. jegyz., → 239).

Véleményünk szerint sokkal nagyobb, sőt döntő súllyal esnek latba a versben — nyilván nem véletlenül — fontos szerepet játszó növény-, ill. virágnevek: a kezdőkép „árvalányhaj”-a, a haj szőke, ill. a szem kék színét szemléltető sárguló „tisza búza” és a közötté termő „kék virág” (búzavirág). A fentiek során számos ízben meggyőződhattünk arról, hogy Petőfi verseinek effajta vonatkozásai — még a képek, hasonlatok szférájában is — hasznos tájékozási pontul szolgálhatnak a keletkezési idő meghatározásánál (vö. 132. sz. jegyz., → 221, l. még Martinkó, PIMÉvk 1973. 25—35), márpedig az említett adatok egyértelműen júniusra utalnak (áprilisa semmiképpen, l. alább: Magyarzatok), tehát azt sugallják, hogy a költő a vers keletkezésének időszakában gyakran láthatott a legények süvegébe tűzött friss árvalányhaj-csokrokat és gabonatóblákban kéklő búzavirágot, — vagy éppen azt, hogy a június közepe tájt Pestre utazó költő Dunavescséről Lacháza felé szekerezve, hullámzó búzavetések és árvalányhajtól fehérlő mezők közt fogalmazgatta népdalát. Mint a költő emlékezetében élő friss szemléleti kép, ezt a datálást támasztja alá a „bús árvalányhaj” említése a bizonyosan nyáron, Pesten készült *Az alföld*-ben is.

Baróti megjegyzi (BarHP 683), hogy Petőfi Lacházán nemcsak a fenti időpontban, hanem „máskor is megfordulhatott” Kétségtelen, hogy akár májusban vagy június elején Dunavecseről, akár később (június végén—július első felében) Pestről is ellátogathatott oda. Egy ilyen nem jelentéktelen távolságú (Dunavecseről oda-vissza 60, Pestről 70 kilométernyi) út megtételére azonban valamilyen különös, nyomós okának kellett lennie, márpedig ilyenről nem tudunk, s arról sem, hogy Kiskunlacházán rokonai vagy ismerősei éltek volna.

Magyarázatok

- C, 1 *Árvalányhaj a süvegem bokréjtája*: az ún. pusztai árvalányhaj (*Stipa pennata*) a kiskun homokbuckák jellegzetes növénye; termésének fehér bóbítája május—júniusban díszlik (l. *Az alföld* c. versben is, → 57). A csúcsos, felhajtott peremű, nemezből készült XVI—XVIII. századi fejfedőt, egykori nevén túri vagy kunsüveget az alföldi pásztorok még a múlt század közepe táján is viseltek (l. „A magyarság néprajza.” 3. kiad. [Bp. 1942.] I. 337), a *Hírös város...* bugaci betyárja félrevágva, „a jobb szemén” hordja (→ 125. sz. vers). Régebben tollat tűztek rá: az árvalányhaj mint kalapdísz „a múlt század közepén terjedt el a nép között” (l. „A magyarság néprajza” id. kiad. I. 340.)
- 7, 8 *kék virág*: ma is gyakran nevezik így a búzavirágot (*Centaurea cyanus*), mely júniustól kezdve virágzik.

Szövegváltozatok

C: VI *Népdalok* [a ciklus címe] I. [sorsz.]

1 ÖK₃ *Árvalányhaj* [sh.]

6 *A lesz után vessző kellene*, de egyik kiadásban sincs kitéve.

Fordítás

Kertbeny 50. (Kertbeny az „árvalányhaj”-at betű szerint „Waisenmädchenhaar”-nak fordította, holott a német nyelv ilyen nem ismer; helyes megfelelője „Steppengras” vagy „Mariengras” lett volna.)

Megzenésítés

Szénfy Gusztáv „Parlagi rózsák” c., megzenésített Petőfi- és Szakál Lajos dalokat tartalmazó füzetének (Pest, 1846.) második darabja. (Az 1846. márc. második felében megjelent kiadvány tartalmáról és visszhangjáról l. 96. sz. jegyz., → 1. 439—440), de egészítsük ki ezt a pesti *Der Ungar* 1846. márc. 29-i számának ezzel az egész kiadványra vonatkozó megjegyzésével: „Gedicht und Composition recht anziehend und lieblich, wenn auch nicht ganz den Zauber der eigentlichen Volksmuse und Musik besitzend.” (Szöveg és dallam igen vonzó és kedves, bár a tulajdonképpeni népköltészet és népi zene varázsát nem bírja egészen. — L. Kiss J., *TanPet* 175; NB. az a megállapítás, hogy ez lett volna a legelső, megzenésített Petőfi-verseket tartalmazó önálló kiadvány, téves: Szénfy másik füzete: a „Hét eredeti népdal”, benne a két Petőfi-versessel, már 1845 februárjában elhagyta a sajtót, vö. 128. sz. jegyz., → 201.)

Kézirat Nincs.

Megjelenés

PDI 1844. I. fé. 2. sz., nyárhó (júl.) 2. hete: 43—44; *Levél*. — *Kerényi Frigyeshez*. — címmel, Pest, 1844. jún. 25-i keltezéssel (I. Szövegváltozatok) és *Petőfi*. aláírással. Ez volt a költő első verse a PDI-ban, melynek — indulásától, júl. 1-től kezdve — segédszerkesztője lett. A Vahottal kötött megállapodás szerint minden számba kellett egy-egy verset írnia; ez az év végéig — egy-két kivételtől eltekintve — így is történt; hogy a legelső számban miért nem jelent meg verse, nem tudjuk. (L. részletesebben a jegyzetek bevezetését, → 134.)

VI 143—145 (a feljebb említett keltezéssel); ÖK1 191—193; ÖK2ab—3 I. 265—268. Az önálló kötetekben az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

Keletkezés

Petőfi ezt a költői levelet a közlésekben megjelölt dátum szerint Dunavecséről való visszatérése után, jún. 25-én küldte el Pestről (bár kézirat nem maradt fenn, valószínű, hogy saját kezűleg leírva s nem csak nyomtatásban: a verset tartalmazó folyóiratszámmal juttatta el barátjához). Ezt a keltezési adatot tekintjük a költemény keletkezési idejének; lehetséges, hogy egy-két nappal előbb készült, de semmi esetre sem Dunavecsén (vö. Hatv² I. 647).

Kerényi Frigyes (róla és Petőfivel való további kapcsolatáról l. alább: Magyarázatok) Vidor Emil költői nevén 1844. március elején hirdettet előfizetést első verseskötetére (l. RPD1 20. sz., márc. 10.: 315; Hond 11. sz., tavaszélf [márc.] 16.: 362. stb.) A kiadvány már május végén—június elején meg is jelent: „Költemények.” Írta Kerényi Frigyes. (Vidor Emil.) Pesten, 1844. Landerer—Heckenast ny. 188 (5) l. (L. Honi Irodalmi Hirdető 1844. 5. sz. [máj.] 18.; PHirl jún. 2.: 380; Világ jún. 8.: 359 stb.); a kötet ekkor még „minden hiteles könyvárusnál”, a hónap végén közölt új hirdetések szerint (Világ jún. 26.: 404; PHirl jún. 27.: 442 stb.) pedig Emich Gusztáv két fővárosi könyvkereskedésében volt kapható. Petőfi bizonyosan tudott Kerényi előfizetési felhívásáról (talán éppen akkortájt, március elején ismerkedett meg vele Pesten személyesen, l. alább: Magyarázatok 10—14. s.), s ha előbb nem, a Dunavecséről Pestre érkezése utáni napokban értesülnie kellett róla, hogy a kötet már el is hagyta a sajtót. Bár költői levelében még közvetve sem utal rá, szerintünk nem férhet kétség ahhoz, hogy a kiadvány megjelenése készítette költői levele megírására, hiszen ő maga is, ki Kerényinél egy esztendővel volt fiatalabb, éppen első verseskötete sajtó alá bocsátására készült. Később is vissza-visszatérő szokása, hogy költőtársait (a jelentőseket s a hozzá közelállókat) verssel köszönti, s a nyilvánosság előtt mintegy szövetségébe fogadja (l. Tompához, Jókaihoz, Aranyhoz intézett költeményét). Kerényi ugyancsak episztolával válaszolt (l. alább: Fogadtatás): ez a költői levélváltás alapozta meg mindvégig zavartalan kapcsolatukat.

Petőfinek ez az első költői levele (a PDI-ban és a VI-ben még *Levél* is a címe, l. Szövegváltozatok); azok a korábbi versei, amelyeket távol levő személyhez intéz (*K. . . . Vilmos barátomhoz, Végszó ***hoz, Katona barátomhoz*) nem levélformájúak, s tartalmuk, indítékuk is elüt az episztoláétól. Ezt viszont hamarosan két hasonló követi majd: az *István öcsémhez* és a *Tompá Mihályhoz*; az *őszí Levél egy színész barátomhoz* inkább levélformába öntött emlékezés.

Fogadtatás

Kerényi egy hónap múlva („Eperjes, nyárhó [júl.] végén 1844” keltezéssel) hasonló terjedelmű, „Petőfi Sándornak” c. verses választ írt, mely a PDL aug. 3. heti számában jelent meg (7. sz. 197, újra közli EPN 11—12), ezzel a lapalji jegyzettel: „Ezen költemény kissé későn érkezett hozzánk a Petőfi által Kerényihez írt levél után. *A szerk.*” A versben mindenki mást megelőzve (de feltehetően Petőfi 1843-ban megjelent *En* c. versének ismeretében) találóan állapította meg a költőről:

Őszinte vagy, lepletlen, egyenes,
Ki álvirágot dlsznek nem keres,

majd, elérve Petőfi közeledésének valóságos indítékait, együttműködésre hívta fel:

Reményeink tavaszt sugárzanak,
Legyünk mi benne zengő madarak:
Pacsirta-nép föld- és éggel rokon,
Keltvén, riasztván ékes hangokon,
A honmező, hogy népesülne fel;
S tegyük örömmel, amit tenni kell.

(Kerényi ezt a versét felvette „Újabb költemények” c. kötetébe is: Pest, 1846. 43—45.)

Ez a költői levélváltás élénk visszhangot keltett a fiatalabb költők körében, akik ezután egyre-másra episztolákat, tisztelegő költeményeket intéztek Petőfihez. Legelőször Tompa jelentkezett „Bártfai levelével” (Élk szept. 4.; erre válaszolt Petőfi a *Felélet Tompa Miskának* — később *Tompa Mihályhoz* — c. verssel), aztán — időrendben — Losonczy László (1844. szept.); verse akkor nem jelent meg, csak a szerző 1853-ban kiadott „Költeményei” 1. kötetében. Pest, 191—192), Szeberényi Lajos (okt. 16.; ez sem jelent meg akkor a PDL-ban, ahová szerzője eredetileg szánta, hanem a következő tavasz folyamán a pozsonyi Hírnök melléklapjában, a Századunkban: 1845. ápr. 18.: 240—241, újraközlését l. EPN 76—77; a közlés háttéréről l. VP V. 197—198), Sujánszky Antal (Hond 1844. okt. 19.), Görgey [István] (PDL 1845. máj. 22.), Lásznay Kálmán (uo. júl. 3.) stb. Erre a sorozatra célzott a Hond 1845. jún. 10-i száma „Laprosta” c. rovatának meg nem nevezett szerzője (42. sz. 461): „honnan van az, hogy míg a »Szózat«, »Néphymnus«, »Merengés« koszorús írója [ti. Vörösmarty] csak bizonyos ünnepélyek alkalmával dicsőítetik [1] egy Sárosy, Tárkányi és Sujánszkytól, bizonyos idő óta alig jelenik meg lap, mellyben Petőfihez intézett dicsőítő, magasztaló versezetek Eduardo Cuni-gundája ne ismételtetnék” [Turóczi-Trostler József egykori közlése szerint „Célzás egy akkoriban divatos dalra, melynek refrénje e két név ismételtetéséből állott”, l. Lukácsy Sándor—Balassa László: „Vörösmarty-émlékkönyv.” Bp. 1955. 340. — A szerk.], majd megjegyzi, hogy ő, ha szerkesztő volna, ilyen, „csak nagy költőket illető dicsőítéseknek” nem adna helyet lapjában, már csak azért sem, hogy „az úgy is elbizottat” „még elbizottat-bbá” ne tegye. Vahot erre néhány nap múlva, a költő „Nyílt levelé”-hez fűzött lapalji jegyzetben vágott vissza: „No hiszen még csak most fogják mondani kis lelkű irigyeid, hogy elbizott vagy. Jól teszed barátom, légy büszke, neked erre több jogod van, mint millióknak. Légy büszke, s vesd meg

a törpéket és a gazokat." (PDI 1845. 12., sz. jún. 19.: 376.) — Zerffi még a következő évben is megpróbálja fölmelegíteni a „tömjénezés” vádját a Petőfihez intézett költői levelekkel kapcsolatban: „Vannak írók, kik [...] magukat pajtásaiktól megleveztetik, énekeltetik és áldomásoztatják — de emellett mégis csak középszerűt, néha épen rozsat hoznak napvilágra.” Stb. (Hond 1846. 2. fé. 19. sz., nov. 10.: 361.)

*

Toldy (BpHiradó 1845. márc. 4.: 147) abban a bírálatában, amelyben Petőfit és Kerényit — első verseskötetük alapján — összehasonlítja, a szóban forgó verset is említi: megróva Petőfit amiatt, hogy „egyediségének . . . egy ily oldalát is mutatja fel, mely a művelt emberiség hajlamai körén kívül fekszik: a dorbézolás, éjjeli időtöltések, rendetlen élet szeretetét”, ennek az „irány”-nak egyik példájaként a Kerényihez intézett levelet hozza fel, „hol a baráti emlékezés tetőpontja a rusztizás s a baráti örömek versiója az »áldomásozás«”

Magyarázatok

Kerényi (1842-ig Christmann) Frigyes 1822. jan. 1-én született. Felső-magyarországi német polgárcsaládból származott. Tíz éves korában teljes árvaságra jutott. Magyarul csak ezután tanult meg. Előbb német nyelven kezdett verselni, de már 1838—1840-ben az eperjesi evangélikus liceum magyar képzőtársaságának szorgalmas tagja volt (l. Bodolay 723., ill. Szoják Rezső: „Kerényi Frigyes élete és költészete.” Breznóbánya, 1909. 11). Petőfit két évvel megelőzve lépett fel az Ath-ban (1840. márc. 5-én jelent meg itt első verse, majd 1842-ig számos más), 1842-től kezdve a RPDl, majd annak folytatása, a PDI közölte költeményeit. Mint költő a Vidor Emil álnevet használta, melyet — mint feljebb láttuk — a Kerényi Frigyes név alatt még első verseskötete címlapján is feltüntetett. 1846-ban adta ki „Újabb költemények” c. kötetét (Pest, Heckenast, 133 l.). A forradalomig Eperjesen élt, végigküzdötte a szabadságharcot, majd még megmaradt vagyonát pénzzé téve kivándorolt Amerikába, s ott nemsokára meghalt. Költészetéről l. Bóka László jegyzetét (B. L.: „Könyvek, gondok.” Bp. 1966. 81—82).

Petőfi Kerényihez mindvégig őszintén ragaszkodott; mint költőt is becsülte, és amikor csak tehetette, pártfogolta: 1845 tavaszán Eperjesen hosszabb időt töltött nála, s erről *Úti jegyzetei*-ben is megemlékezett (erről később, az akkor keletkezett *Az erdei lak* c. verssel kapcsolatban írunk majd részletesen), 1846-ban beszervezte a Tizek Társaságába; biztatta, hogy írjon a győri Hazánkba (l. Kovács Pálnak írt levelét, Pest, 1847. febr. 18., VP VII. 46); 1847-ben hozzá címezte *Úti levelei*-t, s ezek 1. darabjában (1847. máj. 9-én) védelmébe vette a MSzépírsz bírálatával szemben, többek közt e szavakkal: *Míg a csöcselék azt káltja rád, hogy nem vagy költő, addig a múzsa lehajlik hozzád egébből, s homlokodat megcsókolván ezt mondja: „Kedves gyermekem!”* (L. VP V. 45.) — Kerényinek hasonlóan őszinte baráti érzéseiről Petőfihez intézett vagy róla szóló költeményei tanúskodnak: így a „Petőfinek” c., melyet Csapó Etelka halálára írt (PDI 1845. tavaszelo [márc.] 20.: 363., ill. említett „Újabb költeményei” c. köteté, Pest, 1846. 77), „Szület után” („Újabb költeményei” 20—21), „Triolettek. III.” („Sándorkám, ez ugy-e jól lesz? . . .” kezd., uo. 108). Vö. még Ferenczi Zoltán: „Levelek Petőfihez.” XXVII, XXVIII., a két utóbbi vers szövege jegyzetekkel: PetMúz 1894. 3. sz. 58. — A két költő misszilis leveleiből egy sem maradt fenn.

3 *hány hét a világ. . . ?*: egykorú szólás, mely körülbelül annyit jelent: „mi újság?”, „hogyan vagytok?”

- 4—5 Nem tudjuk, mitől szenvedett „keservesen” Kerényi.
- 10—14 *Hát még mióta rusztiztam veled!* Stb.: „rusztizni”: ruszti bort inni (Ruszt, Sopron megyei község, annak idején országszerte híres volt jó boráról). Itt a szó jelentése kibővül: „baráti kvaterkázást”, „borközi eszmecsserét” fejez ki (vö. J. Soltész Katalin: „Petőfi szavai nyomában.” Nyr 1963. 219—220, Hatv² I. 647., ill. Pándi 169—170). — Nem tudjuk, hogy erre a vidám ismerkedésre, mely a vers szerint a Komló (teljesebb formájában Komló-kert) néven emlegetett pesti vendéglőben (a Pilvax közelében, körülbelül a mai Városház utca elején, l. VP V. 205) történt, mikor kerülhetett sor. A Petőfi-irodalomban eltérő véleményekkel találkozunk. Baróti (BarHP 682) 1843 nyarára teszi (ugyanígy az Újabb Kori Ismeretek Tára, Pest, 1855. VI. 65). Kerényi életrajzírója úgy tudja, hogy Kerényi 1843. februárban, letéve ügyvédi vizsgáját, Pestről visszatért Eperjesre (Szoják Rezső: i. m. 16—17), tehát a fővárosban ettől fogva legfeljebb alkalmilag vagy átutazóban tartózkodott. 1843 nyarára utal Jókainak (Bellaágh József közlésén alapuló) adata, mely szerint Kerényi (az Ath-nak 1840 óta munkatársa, l. feljebb, a Magyarazatok élen) közbenjárt volna Bajzánál a *Disznótornban* közlése érdekében; ez a vers ui. 1843. aug. 1-én jelent meg; a cikkben azonban annyi az ellentmondás és az életrajzi tévedés, hogy ennek az állításnak sem igen adhatunk hitelt (l. minderről 78. sz. jegyz., → 1. 384). 1843. augusztus folyamára esett a „Szivárvány” c. jótékony célú zsebkönyv anyagának összegyűjtése is; ebben a kötetben mind Petőfinek, mind Kerényinek jelentek meg versei (l. 83. sz. jegyz., → 1. 397); Kerényinek azonban emiatt nem kellett személyesen Pestre utaznia. Mi inkább Ferenczi feltevéését fogadjuk el: szerinte Petőfi akkor ismerkedett meg eperjesi költőtársával, amikor ez „versei kiadása végett” 1844 márciusában Pesten járt (l. FPÉ I. 36, VoinP I. 105); feljebb említettük, hogy Kerényi 1844. március elején hirdetett előfizetést versei első kötetére; e célból minden bizonnyal el kellett utaznia Pestre, s így könnyen összetalálkozhatott az akkor írói körökben sokat forgoló Petőfivel. Azt is megemlíthetjük, hogy Kerényi szóban forgó kötetében, melyet az előbbieket szerint 1844 elején zárt le, még semmi nyoma nincs Petőfivel való megismerkedésének, a következő pedig (az „Újabb költemények”) — mint említettük — négy, Petőfihez intézett vagy róla szóló verset tartalmaz.
- 17—18 *Másfél hete, hogy öket elhagytam* stb.: Ebből az adatból, amit Petőfi a 29. sorban megismétel, állapítható meg, hogy Petőfi június közepe táján érkezett vissza Pestre Dunavecseről.
- 20—28 *Hiszzen színész már többé nem vagyok* stb.: Petőfi színészi pályája befejezésének körülményeiről l. a *Bucsú a színésztől* c. vers jegyzetét, → 331—332.
- 30—44 *Másod magammal jöttem én ide* stb.: A dunavecsei Nagy Zsuzsikáról, távozása előtti búcsúzásukról szól itt Petőfi — egyéb adatokkal, emlékezésekkel nehezen összeegyeztethető módon (erre a *Zsuzsikához* [I.] c. vers jegyzetében tettünk kísérletet, → 279). Figyelemre méltó, hogy költői levelének e tárgyról szóló részletét a PDI-ben még így fejezi be: *Egymást feledni lenne bár eszünk.* (L. alább: Szövegváltozatok.) Ez kevésbé fejezi ki a belenyugvás hangulatát, mint a végleges „lesz talán eszünk” fogalmazás.
- 46 *vers termelt elég*: A Dunavecscén írt versekről l. 144. sz. jegyz. (→ 268.) Vö. még néhány héttel később Samarjaynak írt levele e részletével: *Eddigi hallgatásodon fölötte csudálkoztam [...] pótold helyre, írj*

sokat [„íráson” itt költést ért. — A szerk.], (*én csak úgy köpöm a verseket*)” stb. (L. VP VII. 30.)

- 53—58 F fejtegetéseit vö. *Gazdálkodási nézeteim* c. versével (→ 155. sz., jegyz.: 299).
- 61 *a többiekkel*: nyilván azokat érti, akik rajta és Kerényin kívül a vers elején említett „rusztizáson” jelen voltak; hogy név szerint kiket, nem tudjuk.
- 66 *áldomásozunk*: Császár (IrŐr 1845. aug. 16.: 27) Petőfi bordalainak nagy számát kifogásolva említi, hogy egyik versében az „áldomás” szó fordul elő; ezzel feltehetően a szóban forgó versre utal.

Szövegváltozatok

A VI-ben a vers egyetlen szakaszból áll; a szakaszok közti közöket két-két sor eleji gondolatjel helyettesíti. (Ezeket alább esetről esetre is feltüntetjük.)

C: PDI *Levél*. [Álcím:] — *Kerényi Frigyeshez*. — [Dátum, fent, jobbra:] *Pest, jun. 25. 1844.* VI *Levél*. [Álcím:] *Kerényi Frigyeshez*. [Dátum, fent jobbra:] *Pest, jún. 25. 1844.*

- 2 VI ÖK1 ÖK2ab—3 kapod) [A pont sh.-ból maradt el; pótoltuk.]
- 10 PDI *bibáltam* veled! [bibál: borozgat, poharazgat; vö. FŠzót I. 353.]
- 11 PDI Komlóban...
- 12 PDI *napot!*
- 14 PDI *Mathuzsálem-életem*.
- 15 VI — — Nos PDI hál [aposztrof n.] istennek! —
- 16 ÖK2ab—3 *legény*,
- 18 ÖK2b *anyám* [kp. n.; sh.]
- 19 PDI *kibékült*;
- 25 PDI *szinpadon*
- 26 PDI *Kín* *hírben*...
- 28 PDI *Boruljon*
- 29 VI — — *Mint* PDI *hete*.
- 34 ÖK3 *Midőn* [sh.] PDI *búcsuzni*
- 35 PDI VI *felém!*
- 41 VI *elhagynm*: [sh.]
- 42 PDI ÖK3 *Elkezde*
- 44 PDI *lenne bár* *eszünk*.
- 45 VI — — *Egyébiránt* ÖK2ab—3 *telék*,
- 46 ÖK3 *elég*,
- 49 PDI *A pénz!* ez ám *bökkenő*. [a névelő hiánya sh.] ÖK3 *bökkenő*,
- 56 PDI *gondolkozom*.
- 58 PDI *nem*, ÖK2b—3 *nem* :
- 61 PDI *Veled*,
- 62 ÖK3 *téged* [kp. n.]
- 63 Ezzel a sorral *új* szakasz kezdődik! VI — — *Ti*
- 65 PDI *üt*, VI *üti*: [sh.]

165. BUCSÚ A SZINÉSZETTŐL

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

PDI 1844. I. fé. 10. sz., őszelő (szept.) 1. hetében: 298—299, *Petőfi*. aláírással, ill. (a cím alatt) — *Junius végén 1844*. — dátummal, amelynek feltüntetésére

azért volt szükség, mert a versben foglalt bejelentés (*Most szerkesztő-segéd leszek*) s közvetve az egész költemény Petőfi első „hivatalba-lépésének” a közlést két hónappal megelőző alkalmához kapcsolódott (l. erről alább: Keletkezés). VI 176—177; ÖKI 211—212; ÖKzab—3 I. 294—296. A kötetekben az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

Keletkezés

A költemény Petőfi életének egyik jelentős fordulatahoz kapcsolódik: 1844. július elsejétől az ekkor meginduló (az első félévi Regélő Pesti Divatlap helyébe lépő) Pesti Divatlap segédszerkesztője lett (l. erről Bev., → 132), s ez egyúttal hivatásos színészi pályafutásának lezárását is jelentette. A fentiek szerint 1844. június végén írt versében sorsának ezt a fontos változását adja hírül és kommentálja: azt hozza olvasóinak tudomására, hogy nincs nyére ez a fordulat, és nem tesz le véglegesen színészi terveiről; ezt a tanulságot emeli ki, nyomtatékosítja a refrén is, amelynek szövege mindvégig változatlan marad ugyan, az utolsó versszakban mégis új értelmet nyer (l. erről mint a Béranger-től eltanult refrén sajátos változatáról alább).

Az az életrajzi helyzet, amelyben ez a költemény létrejött, lényegében már 1844. kora tavaszán kialakult, amikor Petőfi megegyezett Vahottal segédszerkesztői alkalmazásáról. Ápr. 15-én Pákh Alberthez intézett soraiban így írt erről: *A mi pedig engem illet, barrrátom! a mi engem illet: le lé p e k a s z i n é s z i p á l y á r ó l (de bizonyosan mindazáltal nem tudom örökre-e vagy sem?) lemondok tehát a színi pályáról, s tudod mi leszek? vagy is mi vagyok már úgy szólván? hát izé: a Regélő segédszerkesztője, a jövő jéltől kezdve Vachot Imre mellett. Már bizonyos. Bajza, Vörösmarty, Nagy Ignác s átaljában mindnyájan helyeslik e lépésemet. Vachot Imre maga szólított föl...* (L. VP VII. 27.) Több szempontból figyelemre méltó, sokat mondó ez a levélrészlet. A bejelentés körülményes bevezetése (az „a mi engem illet” ismétlése, a rendkívüli közlést sejtető „barrrátom!” megszólítás) és tálalása (az érdemi részlet kiemelés, majd megismétlése) arra mutat, hogy Pákhot Petőfi elhatározásának valóban meglepetésként kellett érnie. A költő tehát Debrecenből eljöttekor feltehetőleg még annak bizonygatásával vált el barátjától, hogy miután költeményeit eladta és tartozását kifizette (erről l. 128. sz. jegyz., → 196), megint színészként próbál majd szerencsét. Akkor csak a debreceni színtársulattól vált meg (ehhez jan. 15-i, a jelek szerint egyetlen ottani fellépésének feltehető kudarca is hozzájárult, l. 117. sz. jegyz., → 154), a színészi pályáról azonban továbbra sem akart letérni. Látszólag ellentmond ennek egyik *Úti levele*, amelyben 1847. júl. 9-én — 1844. februári, Debrecen—Pest közötti vándorlására visszaemlékezve — azt írta, hogy a magával vitt „kötet versben” volt minden reménye (l. VP V. 64); de a szövegkörnyezet is arra mutat, hogy versei értékesítésétől, pénzre váltásától úgyszólván fizikai fennmaradása, élete függött, s a későbbi színészi tervek ehhez képest egyelőre a háttérbe szorultak; — más, időben közelebb eső megnyilatkozásaiból bizvást következtethetünk arra, hogy 1842-ben megfogalmazott kettős „művész [= színész] és költő!” — programjához (vö. 82. sz. jegyz., → I. 394. Fekete: PVsz 35—36., ill. Kiss J., PIMÉvk 1973. 104—106) még ekkor is változatlanul ragaszkodott. Amikor Tárkányi Bélának Dunavecseről azt írta, hogy „ezentúl” mint Vahot segédszerkesztője csak az irodalomnak él majd, megjegyezte: *Ha jól emlékszem, ezt is te tanácsoltad* (l. VP VII. 29). Ebből világosan kitűnik, hogy Egerben, ahol Tárkányival személyesen találkozott (l. 131. sz. jegyz., → 209), az őt barátsággal fogadó költőkollégának is beszámolt színészi terveiről, hiszen mi más lehetett az az alternatíva, amivel szemben Tárkányi az irodalomhoz való pártolást ajánlotta neki! S hogy még április elején is

színésznek tekintette magát, azt a húsvétkor írt *Egy estém otthonn* tanúsítja, amely szerint — az idősb Petrovics kifejezésével — Petőfinek változatlanul a színészet a „mestersége”, azaz foglalkozása, s ennek szépségéről apját is megpróbálja meggyőzni (*De ő makacs fejl föl nem | Világosíthatám*). Ezt követőleg kellett hát azt a lépést megtennie, melynek folytán — elvileg legalább — egyelőre lemondott a színészi pályáról, s aminek következtében jún. 25-én (még munkába állása előtt) Kerényi Frigyesnek azt írhatta:

*Apám kibékült; volt is rája ok:
Hiszen színész már többé nem vagyok.*

A fordulat tehát közvetlenül húsvét után következhetett be: Vahot a jelek szerint ekkor szólott Petőfinek, aki (mint levelében utal rá) több jóakarójával, barátjával megtanácskozta a dolgot, aztán igent mondott a szerkesztőnek. (L. erről még Bev., → 131.) Ez teszi érthetővé azt, hogy a Pákhnak szóló levél fent idézett részlete — különösen a Petőfitől kiemelt mondat és az azt követő, zárójelbe foglalt fenntartás — lényegében már annak tömör összefoglalása prózában, amit Petőfi a két hónappal később készült költeményben közöl olvasóival. Az a kétsége azonban, hogy helyesen cselekedett-e, amikor a színpad regényes világa helyett a szűk szerkesztőségi szobát választotta, ezúttal sokkal nyugtalanítóbb, nyomatékosabb módon jut kifejezésre: a levél „de bizonyosan mindazáltal nem tudom” határozatlan formuláját a költemény félreérthetetlen végkicsengése váltja fel: „*Légy a mi voltál, légy színész!*” stb. Ennek idején, áprilisban, egyrészt a rábeszélések hatása alatt, másrészt a küszöbön álló hosszabb otthoni időzésre való készülődés hangulatában, egyszerűbbnek látszott ez a döntés, mint közvetlenül munkába lépése előtt. Ekkor már közelebről megismerkedett segédszerkesztői munkája feltételeivel és várható körülményeivel (erre mutat az „egy kis szoba” említése), s ezekhez képest még riasztóbbnak tűnt előtte a színészet színes, kalandos világától való elszakadás. Csak azzal vigasztalhatta magát, hogy ez az állapot nem lesz tartós (hasonló következtetésig jut, már munkába állása után, *A csavargó* című versben, → 188. sz.): ezt a reményt sugallja az utolsó versszak s maga a refrénes szerkezet is. A refrént Petőfi — mint láttuk — minden valószínűség szerint Béranger hatására, ez év tavaszán, Dunavecseen kezdte alkalmazni, s ettől fogva gyakran élt vele (l. 155. sz. jegyz., → 300). Feljebb szólunk már a refrénnek arról a változatáról, amelynek az utolsó előtti versszakig betű szerint azonos szövege az utolsó strófában némileg módosul; ez a kis változás tartalmilag lényeges, és hatásosan, csattanószerűen zárja a verset (l. 162. sz. jegyz., → 321). A szóban forgó költeményben Petőfi megint új refrénttechnikát alkalmaz: a refrén mindvégig teljesen azonos szövegű, de jelentése az adott szövegösszefüggésben az utolsó strófában mégis lényegesen módosul, tehát az ún. változó refrénéhez hasonló poénszerű esztétikai hatást vált ki (ezzel találkozunk még 1844 folyamán *A boldog pestiek*, *Csokonai* és *A Pál mester* c. versben; a későbbiek közül mint a legismertebbek egyikét, *A jó öreg kocsmáros* címűt említjük meg): a *Bucsu a színésztől* első négy versszakában még semmi sem jelzi, hogy az *Isten veled, regényes élet! | Kalandok, isten veletek!* refrén nem végleges búcsúvétel: a költő eddig még csak sajnálkozását és fájdalmit fejezte ki, hogy elszakadt a színpadtól; az utolsó strófában azonban feloldja a visszavonhatatlanság látszatát, a „Hát addig is. . .” kezdetű mondatdal pedig kinyilvánítja, hogy csak ideiglenes, időben korlátozott búcsúról lehet szó.

Arról, hogy a költő, bár a színészi pályához nem tért vissza többé, egy ízben még színpadra lépett (ti. 1844. okt. 12-én műkedvelőként a Nemzeti Színházban), l. alább a 36. sorhoz fűzött magyarázatot.

Fogadtatás

Nádaskay (Hond 1844. dec. 21.: 404) a verset — más darabokkal együtt — annak példajaként említi, hogy Petőfi „én-jét [...] elpalástolni nem bírja, nem akarja, [...] mi módjával, kedélyes modorban megbocsátható ugyan s *verselésnek* megjárja, de a költészet magasb mérelveit [= ismérveit] rájuk illeszténünk alig lehet. P. úr pedig följosgosa bennünket, hogy tőle maradandóbb, benső beccsel bírőbb, magasb szellemű költeményeket várjunk.” — Pulszky (MSzépírSz 1847. máj. 2.: 281) a verset mint Petőfinék „a színészi életet” művészién festő költeményét emeli ki. — Greguss (Futár 11—13) gúnyos széljegyzetekkel látja el a költeményt, néhány soros részletet idézve belőle; de nem annyira magáról a versről szól, mint inkább ürügyet keres benne Petőfi személyének megtámadására.

Magyarzatok

- 5 *Thalia papja*: a VI szövegében az istennő neve *Thalia* formában szerepel (l. alább: Szövegváltozatok), valószínű tehát, hogy Petőfi görögösen, az i-t nyújtva és hangsúlyozva ejtette.
- 11—12 *a balitélet* | *Vak óriásának nyelve*: a „vak óriás (óriás)” kifejezéssel a téveszmék nagy befolyását és szívósságát érzékelteti.
- 17—18 *ottan a rózsának* | *Sokkal nagyobb tölvise van*: l. pl. azt a levelet, amelyet Petőfi mint kecskeméti színész 1843. márc. 14-én Bajza Józsefnek írt: *mennyi az ármány a színésznél*. — panaszkolta neki — *Gyákran jaidulok föl: isteni művészet, mért ördögök papjaid!* (L. VP VII. 19.) Vö. még *Levél egy színész barátomhoz* c. költeményének befejező soraival.
- 22 *Két évi emlékezetek*: Petőfi 1842. október elejétől 1844 januárjáig, tehát mintegy 15 hónapon át volt folyamatosan vándorszínész; ha ehhez hozzászámítjuk 1839. tavaszi pesti statisztai működését és 1841 nyári faluzását, ez összesen valóban közel két esztendei időtartamot tesz ki.
- 28 *Egyalakú*: egyhangú, unalmas.
- 36 *Légy a mi voltál, légy színész!*: Petőfi e jóslata ellenére végleg elszakadt a színési hivatástól, de mint „műkedvelő” még egy ízben próbát tett a színpadon. 1844. okt. 12-én a Nemzeti Színházban Sziglieti Ede „A szökött katona” c. darabjának „Gémesi nótárius”-át (ill. a III. felvonásban „Gémesi iparlovag”-ját) alakította Egressy Gábor jutalomjátéka alkalmával, mérsékelt sikerrel (l. erről: Fekete: PVsz 167—177). — Mint rendszeres színházlátogató, színikritikus, majd mint színműíró és Shakespeare-dramák fordítója mindvégig szoros kapcsolatban maradt a színpad világával (1844—1845. évi színbírálati működéséről l. 182. sz. jegyz., → 384), a magyar színjátás ügyének 1844-ben több verset szentelt (l. *Egressy Gáborhoz*, *Színészdal*, *Levél egy színész barátomhoz*), *A tintás üveg*-ben pedig a kitinő magyar jellemszínész, Megyeri Károly alakját örököltette meg.
- 37—38 *még újra elzárt* | *Menyországomba léphetek*: Jókai (TÉ I. 19) a versnek ehhez a részletéhez ezt a megjegyzést fűzi: „Mennyi szenvedély, mily rajongó érzés kellett ahhoz, hogy valaki két évi szenvedés, inség, lemondás és bosszúság szakadatlan folyamát »menyországának« nevezze, s annak bezárt ajtajához visszasírjon!” Vö. még ezt a jelzős kifejezést a *Kerényi Frigyeshez* c. vers alábbi, a költőnek a színésztől való elszakadására vonatkozó soraival: *ollyasmit értek én*, | *Mit a paradicsomnak küszöbén* | *Almátevett ősrünk érezhetett*, | *Middn belőle kikergettetett* (l. 164. sz. vers, → 44).

- C: A PDI-ban a cím alatt ez áll: *Junius végén 1844.* —
1 ÖK2ab—3 mindazoknak [kp. n.; sh.]
5 VI Thália
6 PDI lesznek...
10 PDI — Ki jól — ÖK2b—3 jól.
13 PDI színpadról,
14 PDI Szívem beteg...
18 ÖK2ab—3 tövise PDI van;
22 ÖK2b—3 Kétévi PDI emlékezetek...
27 PDI ÖK2ab—3 untató,
30 PDI ülhetnek...
31 VI ÖK1 veled [kp. n.; sh., a többi versszakban ott van a vessző! Javítottuk.]
34 PDI megbékülve
35 ÖK3 száműzések;
36 PDI Légy,
37 PDI újra

166. ELVENNÉLEK ÉN, CSAK ADNÁNAK...

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 138, az első 1844. évi népdalciklus VI. sz. darabjaként (a ciklusról l. *Almodom-e?* c. első darabja jegyzetét, → 275); ÖK1 188; ÖK2ab—3 I. 260. Mindenütt az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezés-sel.

Keltelezés

Már a *Nem nézek én, minék néznék? az égre...* c. vers jegyzetében említettük — az 1844. évi első népdalciklus pesti keltezésű darabjairól szólva —, hogy az *Elvennélek én, csak adnának...* minden valószínűség szerint a dunavecsei tartózkodás utáni, nyári időszakban keletkezett. Ezt a véleményünket főként arra alapozzuk, hogy a dal 10. sora szerint „Aratás van” (s a kesergő költő sajnálja, hogy nem „búzának” termett, mert akkor most levágnák); márpedig az ilyen konkrét utalások a költőt körülvevő fizikai, természeti adottságokra, ill. jelenségekre tapasztalataink szerint kormeghatározó jelentőségűek (vö. pl. 65. és 110. sz. jegyz., → I. 350, 480). „A szinte napra datálható versek példája arról beszél — állapítja meg Martinkó (PIMÉvk 1973. 25—26) —, hogy Petőfinél az efféle *külső* utalás sohasem sablonos »természeti kép«, »népdalküszöb«, mely — a kifejezés keresése során — ürügyként, *formai* indítékként kerül elő mint a *belső* élményanyag párhuzama vagy ellentéte. [...] Petőfi nem a belső lelki világhoz igazítja a külsőt, hanem — bizonyíthatóan! — általában valami reális, valóságos külső mozzanatot mint impulzust indítja meg az alkotás folyamatát. [...] Petőfi egyik nagy újdonsága éppen ez volt.” S ha erre a megfigyelésünkre egy 1843. nyári dal esetében még csak óvatosan hivatkoztunk (l. az *Érik a gabona...* c. vers jegyzetét, → I. 438), ezt kerek egy esztendővel később, a népdalos sablonokkal leszámolt, magabiztosan a saját lábán járó (vö. Pándi 217—230),

a költészet új, eddig járatlan utait kereső Petőfi (vö. *Az utánzókhöz jegyz.*, → 418) dalával kapcsolatban már sokkal határozottabban tehetjük: elképzelhetetlennek tartjuk, hogy 1844 kora tavaszán irt népdalban aratást, levárga érett búzát emlegetett volna!

Péchy Imrénének az az állítása viszont, hogy Petőfi ezt a dalát — más darabokkal együtt — „közvetlenül” a dunavecsei Nagy Zsuzsikához írta, amelynek nyomán az 1844. nyári keltezését a Petőfi-irodalomban (hallgatólógasan) bizonyítottanak tekintették (l. pl. FPÉ II. 13, HP II. 484 stb.), nem lehet irányadó a datálás kérdésében, mert — mint más darabok esetében kimutattuk (l. pl. 141, 163. sz. jegyz., → 258, 324) — Péchy nem annyira az egyébként is erősen elhalványult dunavecsei helyi emlékezősekből, mint inkább magukból az önkényesen értelmezett versekből s azok (kronológikusan vélt) sorrendjéből indult ki. Pedig ennek a dalnak az éneke sem maga Petőfi, hanem egy kedvesétől eltiltott, kesergő falusi legény: a dalbeli helyzet, amint a *Kerényi Frigyeshez* c. költői levélinek a „Zsuzsika-idült” lezáró részlete világosan mutatja, lényegesen különbözik attól az érzelmi szituációtól, amelybe Petőfi a dunavecsei tartózkodás után került (l. 164. sz. vers és 147. sz. jegyz., → 45, 280). Ezért Horváth János is téved (Péchy, ill. annak nyomán Ferenczi téveszti meg), amikor a dalt azok közé a darabok közé sorolja, amelyekben „a költő és a genretypus” felismerhetetlenül egymásba olvad (Horváth 77—78): ennek a dalnak alanya, aki aratás idején panasolja kedvesének (jelen időben), hogy hiába kéri a kezét anyjától, nem lehet Petőfi. Péchy világosan leleplezi már az a feltűnő ellentmondás is, hogy míg ebben a dalban az anya tagadja meg a költőtől a leány kezét, az *Arvalányhaj a süvegem bokrévétája*... címűben meg, amelyet Péchy ugyancsak a „közvetlenül” Zsuzsikához írt darabok közt említ, a leány (egyébként már az énekes „mátkája”) — árva. Még Hatvany sem veszi észre ezt, s a szóban forgó verest úgy kommentálja, hogy Petőfi „nem csábításra, hanem házasságra gondolt, s oly kevéssé volt a Goethe-féle hódítók közül való, hogy még legtisztább szándékának keresztülviteli lehetőségében sem igen bízott” (Hatv² I. 812).

A datálást és a Zsuzsika-kérdést eszerint nem úgy kell összekapcsolni, hogy a dal Zsuzsikához szól, tehát (pesti keltezésű lévén) csak 1844. nyári lehet, hanem megfordítva: mivel a dal nyáron készült, feltehető, hogy dunavecsei emlékek, helyzetek, érzések térnek vissza benne. Nem zárhatjuk ki, hogy Petőfi, amikor — nyilvánvalóan a hosszabb falusi tartózkodás hatása alatt — Pesten megint egész sor népdalt ír, áttételesen a maga Zsuzsika-élményéből is merít, annak helyzeteit éli át újra, de világos, hogy nem azonosul az anyai tilalom miatt elkeseredett, életunt falusi énekesrel.

A verszáró halálvágyas motívum kora tavaszi népdalokkal kapcsolja össze ezt a darabot (l. [*Virít a kikircs...*], *Gyöngye vagyok...*, *Fürdik a holdvilág az ég tengerében...* stb.), de előfordul ez még a dunavecsei termésben is (l. *Sívom*, vö. a jegyzettel is, → 290).

A dalt a fentiek alapján az aratás idejére, 1844. június második, ill. július első felére datáltuk.

Szövegváltozatok

C: V1 *Népdalok*. [a ciklus címe] VI. [sorsz.]

ÖK2b—3 adnának, [pontok n.]

8 ÖK3 széken!

Fordítás

Kertbeny 30.

Kézirat : Nincs.

Megjelenés

PD I 1844. I. fé. 3. sz., nyárhó (júl.) 3. hetében: 73, *Petőfi*. aláírással. VI 178—179; ÖKI 212—213; ÖK 2ab—3 I. 297—298. Az önálló kötetekben az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

Keletkezés

Több jeltől lehet arra következtetni, hogy a *Kedves vendégek* és — a kiadásunkban ezt követő — *A boldog pestiek* c. vers egymás időbeli közelségében keletkezett; a PDI két egymás utáni számában (július 3. és 4. hetében) jelentek meg (ez egyszerre nem is történhetett volna, mert Petőfi — Vahottal történt megállapodása értelmében — a folyóirat minden számába egy-egy költeményt adott, I. Bev., → 134); a VI 1844. évi versanyagának utolsó, a második népdalciklust követő, 7 darabból álló csoportjában is szorosan egymás mellett állnak, előbb a *Kedves vendégek*, azután a másik (I. a kötetek tartalomjegyzékét, → I. 159), végül: a két költemény nyilvánvaló eszmei kapcsolatban áll, abban az értelemben, hogy pendantjai, kiegészítői egymásnak. A költő ugyanis az „ostoba falusi nép” kigúnyolását a „boldog pestiek” ironikus formájú, végeredményben semmivel sem hízlelgőbb bemutatásával ellensúlyozza, amiben félreérthetetlen szándékosság van: a költő mindkét életformától világosan elhatárolja magát. Bár megnevezései („falusi nép”, „falusiak”, „pestiek”, „kisvárosbéliék”) látszólag arra utalnak, hogy általánosságban a vidéki embert, ill. a városi polgárt kívánja (mintegy a szabad, pusztai ember szemszögéből, I. a *Pusztán születtem*... jegyzetét, → 321) gúny tárgyává tenni, mindabból, amit elmond róluk, egy-egy meghatározott rétegre, ill. annak életformájára ismerünk. „A boldog pestiek”-en feltehetőleg a dologtalan arisztokratákat és az előkelősködő, nagy lábon élő s emiatt gyakran csődbe jutó vállalkozókat (iparosokat, kereskedőket) érti a költő (I. erről a következő vers jegyzetét, → 340), a *Kedves vendégek*-ben pedig egy falusi család szatirikus rajzát adja: az apa talán jobb módú (béresekkal dolgoztató), de földhözragadt, parlagias modorú gazda vagy földbirtokos, az anya tudálékos; lányuknak, a „kisasszony”-nak pedig szemmel láthatóan semmi köze sincs azokhoz a falusi lányokhoz, akik Petőfit annyi népdal vagy szerelmes vers írására ihlették. Petőfi nyilvánvalóan nem általában a „falusi nép”-et gúnyolja; csak egy bizonyos, a költő szemében elavult, anakronisztikus életformát kíván nevétségessé tenni.

Alig szorul tehát bizonyításra, hogy Petőfi ezt az 1844-ből, Pestről keltezett verset nem írhatta kora tavasszal, hanem csak nyáron, a Dunavecscén eltöltött hónapok tapasztalatainak, még frissen élő benyomásainak birtokában: a fővárosban meglepedő, az új, szokatlan környezetben tájékozódó költő irányjelzése ez (akárcsak, más vonatkozásban, *A boldog pestiek*). A nyári keletkezést erősíti az a tény is, hogy a VI említett utolsó hét darabjának (melyek közé ez is tartozik, vö. Bev., → 125) egyikével kapcsolatban sem merült fel — még csak feltevés formájában sem —, hogy tavasszal készült volna, továbbá, hogy a fentiek szerint ezzel a verssel szorosan összetartozó *A boldog pestiek* is csak 1844 nyarán keletkezhetett (I. a következő jegyzetét, → 339). Nyári dátumra következtethetünk a *Kedves vendégek* bizonyos konkrét vonatkozásaiból is. Petőfi abból indul ki, hogy falusi ismerősei, mint „írják”, fel akarták hozzá látogatni. Lehet, hogy maga a faluról

kapott levél csak ürügy, költői fogás (bár semmi hihetetlen nincs benne), az azonban bizonyos, hogy dunavecsei időzésének megfigyelései és tanulságai csapódtak le a versben. Csak ott és akkor ismerhetett meg, talán szülei révén, efféle falusiakat — 1844-ben. A kora tavaszi datálásnak nemcsak a versbeli szituáció, hanem az a körülmény is ellentmond, hogy a költő már mintegy „a fővárosi ember szempontjából” (l. Horváth 59), a pesti lakos fölényével beszél a falusiakról.

Mivel a vers a PDL július 3. heti számában már meg is jelent, a költő Pestre érkezése (kb. jún. 15) és július közepe között kellett készülnie. Keltezését — a vele körülbelül egyidőben írt — *A boldog pestiek*-ével együtt ennek megfelelően határoztuk meg. A közlési sorrend tekintetében az egykorú kiadásokat követjük, tehát a szóban forgó verset adjuk előbb.

Fogadtatás

Nádaskay (Hond 1844. dec. 21.: 404) a VI-et ismertette ebben a költeményben is „prózaiságokat” talál, s „még a prózai nevet is hízélgésnek” tartja a „trágya” kifejezésre. — Császár (Irőr 1845. aug. 16.: 29) a *Kedves vendégek*-et Petőfi költészete „hanyatló időszakának” termékei közé sorolja. — Pulszky szerint (MSzépírSz 1847. máj. 9.: 300) a vers Petőfinek egyik sikerült „satyrikus irányú” darabja. — Greguss (Futár 1847. 14) az egész szöveget leközli és közbevetett gúnyos kommentárral kíséri. Pl. a „S mily érdekes...” kezdetű néhány sorral kapcsolatban ezt állapítja meg: „Ez oly eredeti költői halmazat, minőt még egy költőben sem találtam; ily merény még Malaya szigetén is hallatlan — pedig ott az antropophagia [emberevés] is uralkodik. Trágya! béresek! gyapju! — Trágya! Éz engem a hetedik menyországba emel: mily illatos áldozat Helikon hegyén!”

Egykorú szavaltati adatok: a PDL híre szerint (1845. I. fé. 2. évn. 10. sz., jún. 5.: 331) a „Pesti Evang. Gimnásium szónokköltészeti osztályával egybekötött Magyar Nyelvtársalom” [= társaság] örömnünnepén — más verssekkel együtt — a *Kedves vendégek* is elhangzott: egy bizonyos Zilahy adta elő „de-rekasan” Bodolay több pesti, ill. pápai elszavalását említi (454). — Az eperjesi ev. lyceum magyar képzőtársaságában a fennmaradt jegyzőkönyv adatai szerint (Eperjesi Áll. Levéltár, EKP. Inv. č. 723: 11, 13. p.) 1847. okt. 24-én és 31-én szavalták a költeményt. Népszerűségét bizonyítja, hogy egyik sorát 1846-ban mint szállóigét idézik (l. alább).

Magyarázatok

- 5 A PHirl „Fővárosi újdonságok” c. rovatában (szerkesztője □ jel alatt Pákh Albert volt, l. Gulyás: *ÁL*, 511) kifogásolják, hogy a nemzeti színház „jövevény művészei” csaknem mindig a Rákóczy-indulóval lépnek fel: „Megérhetjük — folytatja —, hogy Elssler Fanny [híres táncosnő] — ki még a tavasszal lebegend szinpadunkra — a Rákóczy-nótára fogja eljárni a Styriennet [a stájer táncot]. »Pompás multság lenne; képzelem« mondja Petőfi.” (PHirl 1846. 639. sz., márc. 12.: 169.)
- 15—16 Ezt a két sort Horváth (558) Kazinczy Ferenc „Poétai epistola Vitkovics Mihály barátomhoz” c., 1811-ben írt költeményének egy részletével veti össze: „Töröm magam, mint kezdjem a beszédet A Nyírben terme jól a buza, rozs?”
- 21 *Szobája ablakán*: ti. az ablakpárkányon, mely az egykori falusi otthonokban az olvasmányok (kalendáriumok, ponyvafüzetek) hagyományos férőhelye volt, — könyvespolc vagy könyvszekrény helyett.

- 22 *Szigvárt, Kártigám*: két érzelmes, kalandos regényről: „román”-ról, egykor igen kedvelt olvasmányokról van szó. Az előbb említett művet a német Johann Martin Müller eredetijéből Bartzafalvi Szabó Dávid fordította magyarra „Szigvárt Klastromi Története” címen (megj. Pozsony, 1787. 2 kötet). Az eredetinek nagy sikere volt, hatása a Wertherét is felülmúlta (Kazinczy Ferenc el volt ragadtatva tőle), Bartzafalvi Szabó erőltetett, értelmetlen, új szóalkotásokkal zsúfolt fordítása azonban sokat rontott hazai népszerűségén; ennek ellenére évtizedeken át egyik legkedveltebb képviselője maradt a „kolostor-román” divatos típusának (vö. György Lajos: „A magyar regény előzményei.” Bp. 1941. 258—261). — A másik regényt feltehetőleg ugyancsak német eredetiből Mészáros Ignác fordította vagy dolgozta át „Buda Várának Vissza-Vételekor A Keresztények Fogságába Esett *Egy Kártigám* nevű Török Kis-Asszonyok Ritka, és emlékezetes Történeti” címen (Pozsony, 1772). Ez az ún. „heroikus román” jellemző példája irodalmunkban, „a magyar közönség rajta kezdte gyakorolni a románolvasást”; 1817-ig 4 további kiadása jelent meg. Anyos Pál még verset írt „Kártigám nevezetes írójához”, Batsányi rajongott a regényért; Kazinczy már „a fesz és pőf cifrától dagadt, faldosva-faldosott nyomorult munkának” nevezte egyik levelében (l. György L. i. m. 214—217). De még Déryné is így ír emlékirataiban (arról szólva, hogy kislány korában Jászberényben a postamesterhez fordult olvasnivalóért): „Kaptam is, és ki volt boldogabb, mint én: *Kártigámot* és *Erbiát* [Pálffy Sámuel népszerű románja. — A szerk.]. Oh Istenem! hogy elsírtam fölöttök.” (L. Bayer József kiadását, Bp. é. n. I. 25.) — A húszas években csökkenni kezd az effajta „román”-ok népszerűsége, a század 30—40-es éveire már teljesen elavultak, s Petőfi joggal említi őket a földhözragadt parlagi izlés példáiként.

Szövegváltozatok

A PDI-ban a 8. sor után nincs sorköz; a VI-ben a szakaszok közötti közt a következő sort kezdő két-két gondolatjel helyettesíti (l. alább soronként is).

- 1 PDI VI O ez
 5 Ezzel (a lap tetejére került) sorral új szakasz kezdődik! PDI *Dicső* mulatóság VI — — Pompás
 9 VI — — Jeles
 12 VI ÖK1 ember [a -t tárgyrag hiánya nyilvánvaló sh.; az ÖK2 alapján javítottuk]
 13 PDI VI S mi érdekes
 18 PDI úgy képzelet. — ÖK2b—3 képzelet,
 19 PDI személy; ÖK3 személy,
 21 PDI ablakán;
 22 PDI Kártigám. — ÖK3 Kártigám,
 23 PDI kisasszony? Oh ÖK3 kellemes,
 25 ÖK3 társalog:
 27 VI — — Vigan ÖK2ab—3 Vigan

Kézirat : Nincs.

Megjelenés

PDI I. fé. 4. sz., nyárhó (júl.) 4. hetében: 108, *Petőfi*. aláírással. VI 180—181; ÖK1 214—215; ÖK2ab—3 I. 298—300. A kötetekben az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel. Egyk. úk.: Tatay: KSz 478, a „Satyra, csalánszat” c. fejezetben.

Keltekzés

Arról, hogy a *Kedves vendégek* és *A boldog pestiek* mint egymást kiegészítő darabok feltehetőleg közel egy időben, közvetlenül egymás után keletkeztek, az előző jegyzetben írtunk (→ 336). A szóban forgó verset úgy foghatjuk fel, mint a PDI-ban egy héttel előbb közölt *Kedves vendégek* ellenversét, amellyel Petőfi azt akarta olvasói értésére adni, hogy a földhözragadtság, vidéki parlagonállóság elítélése a részéről nem egyértelmű a felszínes, élvezeteket habzsoló fővárosi életforma igénylésével. (Amellett, hogy mindkettőtől elhatárolja magát, világosan kijelöli saját helyét is: a körülbelül ez idő tájt írt *Az alföldben* megmondja: *Ott vagyok honn, ott az én világom*, a júniusi *Pusztán születtem*... tanúsága szerint pedig a szabad, pusztai ember életformája a legrokonszenvesebb a szemében, l. 178. és 162. sz. jegyz., → 366, 321.)

Petőfi már 1843 nyarán is tartózkodott huzamosabban Pesten (l. 94. sz. jegyz., → I. 430), tehát lehettek olyan tapasztalatai, amelyek alapján akár 1844 kora tavaszán megírhatta ezt a pestiekről szóló költeményét. Ennek azonban ellentmond nemcsak a versnek a bizonyosan nyári *Kedves vendégek*-kel való összetartozása, hanem az a fölényes biztonság is, amellyel Petőfi behelyezkedik a pesti arisztokrata vagy nagypolgár szerepébe (a „mi boldog pestiek” jelentéséről l. alább: Magyarázatok), s eljártssa; ezt a biztonságot csak az a tudat adhatta a költőnek, hogy 1844. július elsejétől kezdve ő maga is — fővárosi állással és lakással rendelkező — pesti lakos lett (vö. Bev., → 134). Végül, de nem utolsósorban, rá kell mutatnunk arra, hogy Petőfi sok meggyőző adat tanúsága szerint Dunavécsein, az ott alaposabban megismert Béranger költészetének hatása alatt kezdett refrénes verseket írni (l. 155. sz. jegyz., → 300), s a refrénnek a sajátos változatával is, amelyet ezúttal olyan hatásosan alkalmaz — ti. a szövegében változatlan, de a jelentése szerint az utolsó strófában meglepetésszerűen az ellenkezőjére fordul refrénnel — találkozhatott már a francia mester szanzonjaiban (l. erről a *Bucsu* a *szinészettől* c. vers jegyzetét, → 332).

Havas Adolf konkrét esetet gyanít a költemény háttérében: szerinte Petőfi „talán” Kuthy Lajosra (rőla és Petőfivel való kapcsolatáról l. VP VII. 410) célzott, „kinek lakása pazar fényűzéssel volt berendezve, s ki csödbe jutván, kénytelen volt hitelezői zaklatásai elől vidékre menekülni” (HP II. 494). Havas azonban tévedett, mert Kuthy csödjé csak egy évvel később, 1845 őszén következett be (l. Wallentinyi Dezső: „Kuthy Lajos életrajza.” Bp. 1887. 61—62), Petőfi pedig 1844 nyarán is értesülhetett hasonló esetekről, hiszen pl. a PHír-nak úgyszólván minden egyes száma tartalmazott új meg új csödperekre és csőd eljárásokra vonatkozó hivatalos közléseket (l. alább: Magyarázatok).

Mivel a verset az előzővel körülbelül egy időben keletkezettnek tartjuk, megrássa dátumát is azzal megegyezően határoztuk meg (l. az előző jegyzetet, → 336; a két vers közlési sorrendjéről l. uo.).

A versből világosan kitűnik, hogy Petőfi a címben és a refrénben megnevezett „boldog pestiek”-en a kispénzű, de életvitelben a mágnásokhoz kapaszkodó, s ilyenformán állandóan a bukás szélén álló, elegáns aranyifjakat, akkori elnevezésük szerint arszlánokat érti, s valószínű, hogy hozzájuk számítja a fényűzésükben a mágnásokkal versengő, nagy lábon élő s emiatt gyakran fizetésképtelenné váló vállalkozókat (iparosokat, kereskedőket) is. A PHirl hivatalos közleményeinek állandó rovata a „Csődök” (csődperек kitűzése, csődeljárás megszüntetésének bejelentése); az 1844. június—júliusi számokat végiglapozva meggyőződhetünk róla, hogy ilyen esetek az időben napirenden voltak. Az érintett személyek többsége pesti lakos volt. Közülük egyeseknek csak a nevét tüntették fel, másoknak a foglalkozását is. E két hónapban pl. többek között a következő „eladósult” és fizetésképtelenné vált pesti vállalkozók nevével találkozunk: Sommer Gáspár vasáros (PHirl jún. 2.: 379), Adamovics István vászonkereskedő (jún. 13.: 406), Grin S. B. kereskedő (jún. 27.: 441), Hanner János kész-fehérmű árus (jún. 30.: 449), Csigaházy Eduárd dohánykereskedő (júl. 7.: 467), Guttmann József kereskedő (júl. 14.: 483) stb. stb. Petőfi értesülhetett ezekről az esetekről a sajtó útján, de baráti társaságában is, amelyben sok jogász és ügyvéd volt. Pl. Halász József költőt, Petőfi pesti baráti körének tagját (vö. Hatv² I. 614, 615, 673), a „Szivárvány” c. album szerkesztőjét (ebben Petőfinek is jelentek meg versei l. 83. sz. jegyz., → I. 397), akitől Petőfi segédszerkesztői működése idején a PDI is közölt verset („Az én verseim.” 1844. Új évn. 23. sz., télelő [dec.] 8.: 151), nevezték ki jún. elején, mint hites ügyvédet, „tömeggondnokká” egy bizonyos Domkó Károly pesti szabómester csődperében (358. sz. 389).

Pándi óvatos feltevése (263), hogy a versnek (az „arszlángunyoló” magyarázat mellett) „lehetséges egy másik értelmezése is, ti. hogy Petőfi „a maga és barátai életén [...] ironizál [...], szembeszegezve a »boldog pesti« élet *létszátával* a pointe-ban megvillanó realitást”. Ennek az értelmezésnek szerintünk már maga a versben is ellentmond: ez ugyanis — a szöveggel ellentétben — *nem* többes szám első személyű (Petőfi a költeménynek a refrénnel azonos „Mi boldog pestiek” címet is adhatta volna). A költő éppen ezzel jelzi, hogy ebben a „beszéltető” formában is „a” pestiekről szól. (Vö. a 121. sz. verssel: a zsánerfigura nevében beszél ott is, de a versnek a *Szomjas ember tündőse* címet adja.) Még meggyőzőbben cáfolják a szóban forgó feltevést a versszöveg konkrét tárgyi utalásai: a „fényes palota”, naponta „nagy epikuri tor”, „sok cifra szolgál”, „táncterem”, „hintó” stb; — Petőfi ezekkel világosan egy olyan társadalmi réteg fényűző életmódjának kereteit jelöli meg (még ha az állandó egzisztenciális fenyegetettség állapotában is), amelybe az ő baráti társaságának tagjai még átmenetileg sem juthattak.

Fogadtatás

A verset a korabeli sajtóban egyedül Greguss (Futár 1847. 15—16) említi gúnyos kommentár kíséretében.

Szövegváltozatok

- C: ÖK1 *blodog* [sh.]
 3 ÖK2b—3 A [!] tart [sh.]
 14 PDI remeg —
 17 PDI mindennap
 18 PDI epikúri

- 21 PDI M_{ig}
 22 PDI V_{igan}
 30 PDI semminék —
 31 ÖKz_b—3 M_{ig} PDI c s ő d ő t

169. A CSAPLÁRNÉ A BETYÁRT SZERETTE....

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 113, a *Néprománcok* c. ciklus II. sz. darabjaként. (A ciklus keletkezésére, többi darabjaira nézve l. a *Fürdik a holdvilág az ég tengerében*... jegyzetét, → 225); ÖKI 170—171; ÖKz_b—3 I. 236. Mindenütt az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel. Egyk. úk.: Bloch 170—171.

Kelekezés

Az 1844. évi ciklusba sorolt, az ÖK-kiadásokban Pestről keltezett költemény, amely a VI-ben látott először nyomtatásban napvilágot, Petőfinek akár kora tavaszi (március—áprilisi), akár nyári (jún. 15. körül kezdődő) pesti tartózkodása idején készülhetett (mindenesetre július vége, a verseskötet kéziratának lezárása előtt, l. Bev., → 122). Az a körülmény, hogy az egykorú kiadásokban az 1844. évi költemények sorában az év eleji debreceni és az április—júniusi dunavecsei verstermés két nagyobb tömbje között foglal helyet, nem jelenti azt, hogy keletkezési idejét tekintve is közéjük esik: a kötet elrendezése ugyanis nem következetesen időrendi, már csak a két önféle, utólag összeállított ciklusok miatt sem, melyek egyikébe éppen a szóban forgó vers is tartozik (minderről l. 134. sz. jegyz., → 226). Ez idő szerint azonban olyan érvényes sincs, amelynek alapján egyértelműen a költő június—júliusi pesti tartózkodásához kapcsolhatnánk. Hangulata, komor befejezése alapján inkább a kora tavaszi darabok közé illenek (vö. 133. sz. jegyz., → 221); pl. az erre az időszakra datálható *Fürdik a holdvilág az ég tengerében*... énekesére az akasztófa vár, a szóban forgó vers betyárja meg az utolsó versszak szerint „hóhétkézre került” Másfelől azonban rá kell mutatnunk arra, hogy ezt a figurát Petőfi — bármilyen mély rokonszenvvel figyeli is — korántsem azzal a szubjektív belső érdekkel állítja elénk, mint az említett vers mélyzáró erdei haramiáját: az önkifejező funkció helyett a tárgyilagosabb, távolságot tartó, jellemfestő — Pándi (235) fogalmazása szerint „egy típust indulatában megragadó” — szándék lép előtérbe. A *Fürdik a holdvilág*... nagyrészt monológ, melyhez a bevezető hangulatos természeti kép szolgáltalt halvány epikus hátteret, *A csaplárné a betyárt szerette*... azonban egész kis történet: falusi féltékenységi dráma keretében állítva mutatja be hőseit. Szükszavúsága, tömörsége a balladára emlékeztet, pedig az eset elbeszélése „csak szükséges előkészület az igazi cél felé, mely a költemény végén fog majd kibukkanni. [...] Az utolsó sorát van az egész költemény.” (Horváth 59—60.) Ehhez hasonló módszerrel a májusnál semmi esetre sem korábbi *Megy a juhász száron*... c. másik „néprománc”-ban találkozunk (l. 161. sz. vers, → 43), lehetséges tehát, hogy e két darab a ciklus kialakítása során együtt került előbbre, a dunavecsei versek elé, a *Fürdik a holdvilág*...-gal együtt. Nehéz tehát a döntés, de a mérleg nyelve inkább a nyári keletkezés felé billen; nem utolsósorban azért is, mert véleményünk szerint efféle falusi rémtörténeteket, ponyván is terjesztett „istóriákat”, melyeknek a féltékenységből,

ill. bosszúból elkövetett gyilkosság gyakori eleme, s nemegyszer (mint a szóban forgó versben is) minden fontosabb szereplőjük gyászos véget ér, hosszabb dunavcesei tartózkodása alatt hallhatott Petőfi. (Efféle esetek nyomán keletkezett ún. ponyvaballadák egész sorát tartalmazza Kálmány Iajos gyűjtése: „Alföldi népballadák.” Sajtó alá rendezte Ortutay Gyula. Bp. 1954.)

Tegyük mindehhez hozzá, hogy Petőfinek ez a legkorábbi olyan verse, melynek hőstét „betyár”-nak nevezi (ez a szó ötször fordul elő a versben). Az 1843. évi kecskeméti *Lopott ló* szövegébe a „betyár” csak a VI sajtó alá rendezése során, feltehetőleg 1844. június—júliusában került az eredeti „legény” helyett (vö. 8o. sz. jegyz., → I. 405); a *Ki vagyok én? nem mondom meg . . .*, a *Hírös város az aafödön Kecskemét. . .* és az ugyancsak 1844. évi, de csak a V2-ben kiadott, tehát feltehetőleg 1844. július után keletkezett *Liliom Peti betyárhősére* nem megnevezéséből, hanem a leírásból és a körülményekből lehet ráismerni; a *Fürdik a holdvilág az ég tengerében. . .* kesergő énekese pedig a szöveg szerint „haramja”, ki társait „rablók, fosztogatók” névvel illeti (vö. 134. sz. jegyz., → 228). Egyáltalán: Petőfinek az a legkorábbi, a szóban forgónál pontosabban datálható költeménye, amelyben a „betyár” szó előfordul, az 1844. június második felében vagy júliusban keletkezett *Az alföld* (l. 178. sz. jegyz., → 362); mint láttuk, erre az időre tehető a *Lopott ló* „legény” szavának „betyár”-ral való felcserélése is. Vagyis: ez a szóhasználat ugyancsak inkább a nyári, mint a tavaszi keletkezés mellett szól.

Mindezeknek a megfontolásoknak az alapján a verset feltételeesen Petőfi 1844. nyári pesti tartózkodásának június közepétől július végéig terjedő szakaszára datáltuk, és sorrendi helyét is ennek alapján jelöltük ki; mivel azonban a tavaszi keletkezés ellen sem tudunk perdöntő bizonyítékot felhozni, mint másik lehetséges dátumot ezt is feltüntettük.

Hankiss (8) a verset Béranger „Jeanne la Rousse” c. költeményével hozza összefüggésbe: „a vadászó felesége erős szociális érzékkel megírt kis dráma hősnője, amely szükszavúságában, lefojtott szenvedélyességében hozzájárulhatott valamivel a betyárkölteményeknek ahhoz a típusához, amelyhez *A csaplárné a betyárt szerette. . .* tartozik, azzal a különbséggel, hogy a francia költő ereje a Vörös Janka nyomorának leírásában van, míg a magyar költő figyelme eleve a csattanó felé fordul” stb. (A Béranger-hatásról, melyet már egyes 1844. eleji, debreceni költeményekkel kapcsolatban feltételeztünk, de elmélyülését főként a dunavcesei időszakban konstatáltuk, l. 114., ill. 155. sz. jegyz., → 147, 299—300.)

Szövegváltozatok

C: VI *Néprománcok*. [a ciklus címe] II. [sorsz.]

6 ÖK3 elverte;

8 ÖK1, ÖK2ab—3 javába. [Az ’ lemaradása valószínűleg sh.; javítottuk; Petőfi ugyanis ilyen esetekben általában kiteszi az aposztrófot, l. pl. *A faluban utcahosszat. . .* 3. s., *Meredek a pincegádor. . .* 12. s. stb.]

10 ÖK2ab—3 leült, ültében

13 ÖK2ab—3 került,

Fordítások

Kertbeny 344.

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 140, az első 1844. évi népdalciklus VIII. sz. darabjaként, önálló cím nélkül. (A ciklusról l. *Almodom-e?* c. első darabja jegyzetét, → 275); ÖK1 189; ÖK2ab—3 I. 262. Mindenütt az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

Kelethezés

Petőfi a VI 1844. évi anyagából — az előző évektől eltérően — nem egy, hanem két népdalciklust alakított ki, feltehetőleg ebben az évben (a kézirat júliusi lezárásáig) írt népdalainak nagy száma miatt: az 1842. évi hárommal, ill. az 1843. évi tizenkettővel szemben huszonegyet. Ezeket mintegy „megfelelve”, az első tízet dunavecsei költeményeinek nagyobb tömbjébe ékelve helyezte el, a többi tizenegyet pedig nyáron keletkezett pesti versei közé. E ciklusok megszerkesztését: anyaguk kiválogatását és a sorrend megállapítását valószínűleg már Dunavecscén megkezdte, de a kötet 1844. évi anyaga a ciklusokkal együtt nyilván csak visszatérése után Pesten, június közepétől körülbelül július végéig nyerte el végleges formáját, s ekkor került sor a nyomdakész tisztázata elkészítésére (l. erről részletesebben Bev., → 121—122).

A két népdalciklusban egyesített dalok sorrendje (amint az ÖK-kiadások keletkezési helyadatai világosan elárulják) nem kronológikus: korai debreceni, pesti, későbbi dunavecsei, kunszentmiklósi, nyáron írt pesti stb. darabok szeszélyesen, egyáltalán nem a naptári időrendnek megfelelően változtatják egymást. Valamilyen más (pl. tárgyi, műfaji, hangulati) rendező elv sem érvényesül: a költő — szemmel láthatóan — különösebb mérlegelés nélkül, abban a sorrendben írta le az egyes dalokat, amint a kézirat sajtó alá rendezése során éppen a keze ügyébe kerültek, ill. az eszébe jutottak. Az 1844. évi ciklusok belső sorrendjében tehát az időrend még abban a durva, megdöcögő formában sem valósul meg, mint egyébként az ez évi anyag egészében, amelynek nagyobb, bár némileg szóródó, egymásra következő debreceni, dunavecsei, pesti verscsoportjai — százalékos eloszlásukkal legálább — a költő ekkori életútja főbb állomásainak felelnek meg. Ennek nyomát a két népdalciklus csak annyiban őrzi, hogy az elsőben inkább — bár korántsem kivétel nélkül — korai és dunavecsei, a másodikban pedig főként dunavecsei és későbbi népdalok kaptak helyet (de a III., V. és IX. számú darab mégis bizonyosan a dunavecsei tartózkodást megelőző időben készült, l. a kötetek tartalomjegyzékét, → I. 158—159).

Mindezt azért kellett előrebocsátanunk, hogy bizonyítsuk: a népdalciklusok sorrendje a felmerülő datálási problémák megoldásánál jóformán figyelmen kívül hagyható. Márpedig ilyen gondok több népdal esetében jelentkeznek. Elsősorban olyan, *pesti* keltezésű darabokra gondolunk, amelyekről (köztük a szóban forgó népdalról) konkrét filológiai adatok és érvek híján nem lehet megnyugtatóan eldönteni, hogy a költő március—áprilisi vagy nyári pesti tartózkodása idején keletkeztek-e. Korántsem mindegyik Pestről datált népdal tartozik ezek közé: az első ciklusból a *Gyöngye vagyok...*, *Mi folyót a mezőn...*, *Mi nagyobb a nagy Szentgellérthegynél...* az előző kritikai kiadás óta előkerült eredeti kéziratok tanúsága szerint április közepén már készen volt (l. az egyes versek jegyzeteit), tehát a korábbi időszak témése; az *Elvennélek én, csak adnának...* nagy valószínűséggel júliusra keltezhető (l. 166. sz. jegyz., → 334); a második ciklus *Mondom, ne ingerkedjetek*

velem... és *Kis menyecske, szép kis menyecske*... c. dala pedig, akárcsak a feljebb említettek, bizonyosan megvolt már április derekán (l. 138. sz. jegyz., → 245). A két ciklus többi pesti darabjait nem merjük határozottan sem az egyik, sem a másik időszakhoz kapcsolni. Fokozott óvatosságra int a *Mi folyott a mezőn*... , *Mondom, ne ingerkedjétek velem*... , és *Kis menyecske, szép kis menyecske*. esete, amelyeket a kiadások eddig 1844 júniusából kelteztek (l. pl. VP I. 93, 95, 99), holott — mint említettük — minden kétséget kizáróan legkésőbb áprilisiak. Úgy gondoljuk tehát, hogy kisebb hátrány származik e néhány népdal alternatív datálásából, mint az esetleg két-három hónapnyi tévedés kockázatának vállalásából. A szóban forgó versek (az egykorú kiadások sorrendjében) a következők:

Nem nézek én, minek néznék? az égre... (első népdalciklus VIII. sz.).

Hejh Büngözsdi Bandi... (második népdalciklus VIII. sz.).

Ezrivel terem a fán a meggy... (ua. X. sz.).

Ez a világ a millyen nagy... (ua. XI. sz.), összesen 4 darab.

Ezeket a hasonló kettős dátummal ellátott *A csaplárné a betyárt szerette*... c. vers után, ill. — mivel többségük az egykorú kiadásokban a dunavecsei versek többségét követő második népdalcsoportozáshoz tartozik — az egységesen június második felére—júliusra keltezett pesti darabok elé iktattuk be, „Pest, 1844. [? jún. második fele—júl.] [? márc. vége—ápr.]” dátumjelzéssel. A második dátum azt jelenti, hogy ezek a népdalok, amennyiben a korai pesti tartózkodás termékei, inkább annak március végétől számítható, életrajzilag—lelkileg kiegyensúlyozottabb második szakaszában keletkezettek.

A *Nem nézek én, minek néznék? az égre*... c. dalt a dunavecsei Petőfi-émlékek gyűjtője, Péchy a Nagy Zsuzsika emléktől inspirált 1844. nyári versek egyikének tekintette (l. 147. sz. jegyz., → 281), megjegyezve, hogy a költő benne „egész apotheozist szentel Zsuzsika szép szemének” (Péchy: PZs 498). A dilettáns szerző véleményét (mely végső soron a kiadások sorrendjén alapult), többen hallgatólagosan elfogadták (l. pl. FPÉ II. 12, 81); Hatvány arra hozza fel példának a verset, hogy „Petőfi számára Zsuzsika az életnek annyi keserves tapasztalata után a fészekrakó megpihenésének illúzióit jelentette” (Hatv² I. 812), holott a költő, ha netán Dunavecscén foglalkozott volna is házassági tervekkel (l. 147. sz. jegyz., → 280), jún. 25-én Kerényihez intézett költői levelében megírta, hogy *Egymást feledni lesz talán eszünk, s ezzel a meglehetősen józanul hangzó lezárással* (mely az életrajzi tények tanúsága szerint végleges volt) ez a szerelmi boldogságot és féltést kifejező dal aligha egyeztethető össze. Nagy Zsuzsika ugyan valóban kék szemű lány volt (l. uo., → 278), s ennél fogva feltehető mintája a június közepe tájára keltezett *Árvalányhaj a süvegem bokré tája*... c. dalban megénekelt „mátkának” is (l. 163. sz. jegyz., → 324), de kék a legkésőbb április eleji *Szerelem- és pipadal*-ban emlegetett „lyányszem” is, amely egyébként ugyancsak az ég kékségét juttatja a költő eszébe (*Miként a lyányszem* [...], *Nem kék-e a menny fődele* [...]?).

Szövegváltozatok

C: VI *Népdalok*. [a ciklus címe] VIII. [sorsz.] ÖK2b—3 égre; [pontok n.]

Fordítás

Kertbeny 28.

344

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 169, az 1844. évi második népdalciklus VIII. sz. darabjaként, önálló cím nélkül. (A ciklusról l. az *Arvályányhaj a süvegem bokrétdaja*... c. I. sz. darabja jegyzetét, → 323.) ÖKI 207; ÖK2ab—3 I. 288. Mindenuzt az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

Kelekezés

A VI füzete két 1844. évi népdalciklusának pesti keltezésű darabjairól s az ezekkel kapcsolatos datálási kérdésekről l. 170. sz. jegyz. (→ 343.) A szóban forgó darab véleményünk szerint azok közé tartozik, melyeknek kora tavaszi vagy nyári kelekezését ez idő szerint nem tudjuk határozottan eldönteni.

Az előbbi mellett a bizonyosan korai (legkésőbb április közepén készült) *Mondom, ne ingerkedjetelek velem*... c. (a VI-nek ugyanabba a ciklusába tartozó) népdallal való tárgyi és hangulati rokonsága szól: mindkettő egy önérzetes parasztlgény fenyegetőzése, — amabban némileg elfojtottan mint az „ingerkedő” riválisokhoz intézett utolsó, vészjósló figyelmeztetés, az utóbbiban pedig fékevesztett átkozódás formájában mint a kíméletlen megtorlási szándék bejelentése. Azaz ezúttal a háttérben lényeges eltávolító tárgyi mozzanat is van: a szóban forgó zsánerdal énekesét a rovására elkövetett kettős csíny hozta ki a sodrából. A tettest nevének szövege, s ennek becéző formája betyárt sejtet (vö. Angyal Bandi, Zöld Marci, Sobri Jóska), de hogy Büngözsdí Bandi történeti személy volt-e, arról egyelőre semmit sem tudunk (l. alább: Magyarázatok). Ha ezt bizonyító adatok kerülnének elő, lehetővé tehetnék a dal pontosabb datálását, de ez idő szerint nem zárhatjuk ki, hogy kigondolt névről van szó; kivált ha meggondoljuk, hogy ez az „istentelen zsvány”, valamint a terhére rótt lólopás és csábítás csak eszköz a költő kezében „egy típus megragadására egyetlen indulatában” (Pándi 235); Horváth (59) véleményünk szerint téved, amikor Büngözsdí Bandiban látja a vers „meg sem szólamló” főalakját.

A versen végighúzó átkozódás viszont, mely félreismerhetetlenül a népköltésben gyökerezik, mint az alföldi folklórral való tartósabb érintkezés feltűnő jele, inkább a dunavecsei tartózkodás *utáni* pesti időszakra utal. Az említett kora tavaszi dal „Megtanítom kesztyűfibe dudálni” kifejezése csak értelmetlenül kérkedésnek tűnik ezekhez a szitkozódásokhoz képest (*Hóhár kössön hurkot átkozott nyakadon! — Füljön rossz lelkeddel a mélységes pokol! — mennykő üssön beléd!*), melyeknek mintáját, szenvedélyességében méltó párját Fehér Anna balladájának ismert befejező átoksorozatában találjuk meg (l. pl. „Röpülj, páva, röpülj.” Szerk. Csanádi Imre—Vargyas Lajos. Bp. 1944. 70—73. sz.). Idézzük itt ennek önállósult változatát az Erdélyi-féle gyűjteményből:

Isten átkát nem kívánom,
De ha rád száll, azt se bánom;
Szálljon is rád, azt kívánom,
Gyilkosom benned nem szánom.

Az a fa is száradjon ki,
A melly alatt meg fogsz állni;
Az a csárda gyuladjon ki,
Mellyben csendesen fogsz hálai.

Borod, búzád ne teremjen,
Szántó földed ne zöldeljen;
Páros késed kiforduljon,
Az is a szivednek álljon!

(ErdNM I. 476. sz. 456.)

Ez az átokformula él tovább Petőfi 1847-ben keletkezett *Két sohaj*-ában is:

*Átkozom-rosz lelkét
Verje meg az isten,
Holtig sirjon-ríjon,
Mást ne is tehessen.*

*Váljék pokolkövé
Mindenik könnycsepje,
S szívét elevenen
Hamuá égesse!*

(L. VP II. 166.)

A versnek a fentiek szerinti kettős keltezéséről, ill. sorrendi helyéről l. 170. sz. jegyz. (→ 344.)

Magyarázatok

C, I *Büngözsdi Bandi* (esetleg Pünkösti András vagy Andor?) nevű betyárról tudunkkal nem szólnak a történeti források; népköltésztünkben sem fordul elő ez a név. Betyár mivoltára nevének formájából és abból következtethetünk, hogy lovat lopott (a név, mint feljebb említettük, kigondolt is lehet; mint analógiát felhozhatjuk Gaal József „Peleskei notárius” c. darabjának „szegény legényeit”: „Sugár Laci”-t és „Szekfü Bandi”-t, kik a II. „Szakasz” 1—3. jelenetében lépnek fel, s a komiszárnak vélt notáriust kis híján fölakasztják; l. a Nagy Ignác-féle „Szinműtár” 2. füzetében megjelent első kiadást, Budán, 1839. 66. — Petőfi mint vándorszínész a darabban többször is fellépett, vö. 74. sz. → I. 370); a „zsvány” minősítés, mellyel a kárvallott énekes haragjában illeti, inkább becsmérlő kifejezés, mint a foglalkozásra való utalás. — A mezőberényi színhagyomány szerint ez a betyár a községhez tartozó Büngözsdi pusztáról származott s az Alföldnek ezen a részén tevékenykedett, Petőfi tehát 1842—1843. évi mezőberényi látogatásai idején (ezekről l. 71. és 103. sz. jegyz., → I. 362, 458) hallhatott róla; l. Irányi István tanulmányát a „Mezőberény története” c. kiadványban (szerk. Szabó Ferenc, Mezőberény, 1973. 2. k. 42—43). Valószínű azonban, hogy ezeknek a késői népi emlékezéseknek a forrása maga Petőfi verse s a költő alakja köré szövődött, gazdag helyi hagyomány és legendakör volt.

8 *Füljön rosz lelkeddel a mélységes pokol! Értsd: lelkeddel fűtsék a poklot, kerülj pokolra!*

II — *mennyhő üssön beléd!* — Császár (Irőr 1845. aug. 16.: 28) ezt a sort emelte ki, azzal a megjegyzéssel, hogy „ha ez művészet, ha ez költészet: akkor az alföld legkicsapongóbb csikósa [...] a legnagyobb művész, a legeredetibb költő a magyar világban!” Az elfogult kritikus azt is figyelmen kívül hagyta, hogy Petőfi itt *beszéli*; a 12-es

jelű bíráló (Erdélyi János? — IrŐr 1846. márc. 14.: 132) tehát e megjegyzésére is válaszolt, amikor azt fejtegette, hogy „a vitéz Csepű Palkó [...] csak nem beszélhet azon nyelven, mellyen Árpád, a hódító [...] Épen abban áll Petőfi főérdeme, hogy nyelvét, hangját, modorát a tárgyhoz alkalmazza [...]”

Szövegváltozatok

C: VI *Népdalok*. [a ciklus címe] VIII. [sorsz.]
6 ÖKzab—3 csábitottad el

Fordítások

Dux 44. „Volkslied” címen; Kertbeny 39. (Előszava szerint Dux fordítását vette át.)

172. EZRIVEL TEREM A FÁN A MEGGY....

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

PdI 1844. I. 11. sz., őszelő (szept.) 2. hetében: 324; *Népdal*. címmel, *Petőfi*. aláírással. VI 171—172, az 1844. évi második népdalciklus X. darabjaként, önálló cím nélkül. (A ciklusról l. *Arvadyányhaj a süvegem bokrétdája*... c. I. sz. darabja jegyzetét, → 323) ÖKI 208—209; ÖKzab—3 I. 290—291. A kötetekben az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keletzéssel.

Kelekezés

A VI füzete 1844. évi népdalciklusainak pesti keletzésű darabjairól s az ezekkel kapcsolatos időrendi problémákról l. 170. sz. jegyz. (→ 343.) Vannak ilyen gondok a szóban forgó dal esetében is: bár bizonyos megfontolások inkább a nyári keletkezést valószínűsítik, ezt konkrét tényekkel alátámasztani nem tudjuk.

Az a körülmény, hogy a papucsférj figurája e népdalon kívül a dunavecsei *Az én torokom álló malom*...-ban, a minden valószínűség szerint június 2. felében—júliusban Pesten írt *Ambrus gazdá*-ban, majd — mint metafora — az ősszel keletkezett *A nap házassátele*-ben tűnik fel, arra ösztönöz, hogy az *Ezrivel terem a fán a meggy*... kronológiai helyét is inkább a nyári, pesti darabok között jelöljük ki, de persze lehetséges, hogy ez a tematikai sor éppen a szóban forgó zsánerdallal még áprilisban, Pesten kezdődött. Ez ugyanis az említett dunavecsei dalhoz áll a legközelebb: ugyancsak első személyben szól (a másik kettővel ellentétben), és mindkét énekes a feleségére panaszskodik; a különbség az, hogy *Az én torokom álló malom*... boldogtalan hőse „felesége csatározásai elől a boritalhoz menekül” (Horváth 73), az *Ezrivel terem a fán a meggy*...-é azonban, miután az ellenálláshoz nem volt mersze, reményei pedig meghiúsultak, nem lát kiutat kétségbeesett helyzetéből, hiszen felesége „az ördögnek sem kell”.

A kezdőkép és az első rímpár félreismerhetetlen népdal-reminiszcencia, mely a dal 4/4/1 osztású magyaros sorfaját is meghatározta. Ma is él az a régi népies dal, melynek ritmusa és rímjátéka átöröklődött Petőfi versébe:

Uccu bizony, megérett a meggy,
Uccu bizony, rajta maradt egy.
Mennél jobban érik a meggy, annál jobb a meggy,
meggy, meggy,
Mennél jobban kéri a lányt, annál jobban megy.

(L. Kerényi György: „Népies dalok.” Bp. 1961. 35; legkorábbi ismert feljegyzése Kiss Dénes 1844-ben megkezdett kéziratos füzetében található: OSzK Zeneműtára, Ms. Mus. 1097. sz. 182., l. Kerényi i. m. 212.) Ez a konkrét népdal-inspiráció magyarázza meg azt is, hogy a természeti kezdőkép és a tartalom (a meggy és a papucsferj panaszai) közt nincs meg a Petőfítől megszokott szerves kapcsolat (vö. Pándi 218); az „Ezrivel” és az „Egy” ellentéte ehhez egymagában kevés. Ezt azonban az olvasóval összekacsintó játékoság, mely a sorok szokatlan tördelésében is megnyilvánul, éppúgy feledteti, mint a rímjátékkal összefüggő szórendi hibákat (l. Magyarázatok).

A népdalíthetési kezdettel szemben a verszárás egy régi, az „Ezeregyéjszaka meséi”-ig és a „Pancsatantrá”-ig visszakövethető, Európa-szerte elterjedt népmeseig vezet el. Ennek tárgyát egyik legkorábbi feljegyzése alapján Zlinszky Aladár így határozta meg: „Egy házsártos asszony, a ki férjén zsarnokoskodik, a kit még az ördög sem áll ki, annál is rosszabb; másfelől egy csodálatos gyógyítás, melyben az ördög a kijátszott fél.” (Z. A.: „A gonosz asszony meséje és Arany Jóka ördöge.” ItK 1899. 16.) A „csodálatos gyógyítás” szerves része a történetnek: az ördög éppen az asszonytól való féltében takarodik ki a betegből.

Ezt a mesét dolgozta fel Arany János „A Jóka ördöge”-ben (1851): Judit zsembes, házsártos asszony, aki megkeseríti a boldogtalan papucshős Jóka életét. Valóban „oly rossz, hogy az ördögnek sem kell”: amikor Jóka már-már végképp kétségbeesik, hogy „Sohase pillant rá boldog özvegysege”, Judit asszony véletlen baleset folytán a pokolra kerül, s az ördögöt eljeszti onnan. Ez aztán Jókának nagy szolgálatot tesz (itt következik a csodás gyógyítás motívuma), csak hogy újra ne kelljen lemennie. Arany a mesét minden valószínűség szerint a Társalkodó c. folyóiratban 1842. szept. 10- és 14-én (73. 74. sz. 292, 294—295) megjelent, „A gonosz nő és az ördög” c. „Népmondá”-ból merítette (ezt átvette egy 1844. évi győri kalendárium is); ennek forrása viszont egy 1837-ben Ausztriában kiadott német nyelvű népmese-gyűjtemény volt. Szerkesztője, Johann Nepomuk Vogl osztrák költő a szöveg fordítását a szlavóniai horvát-szerb mesekincsből fordította németre. „Arany szorosan követte a naptárt vagy a Társalkodót, csak jobban kiszínezte a részleteket.” (L. Voionovich Géza jegyzetei a költemény kritikai kiadásához: Arany János: „Elbeszélő költemények.” Bp. 1952. 329—331.) A mese eredetéről, vándorútjáról l. Zlinszky Aladár i. t. ItK 1899. (15—40., ill. — pótlások — EPHK 1912. 830. és 1913. 438—439.) A mesetípus két magyar előfordulását ismerteti: Berze Nagy János: „Magyar népmesetípusok.” (Szerk. Banó István.) II. k. Bp. 1957. 470—471. (1164. sz. „Királykisasszonyba bújt ördög.”)

Lehet, hogy Petőfi is ismerte a Társalkodóban közölt szöveget, de ennek a mesének az elemei nyilván nem irodalmi forrásból kerültek dalába, hanem a folklór, elsősorban a népdal közvetítésével. A „Megholt feleségem...” kezdetű félnépi gúnydal, melyet mint magyar—latin nyelvkeverés darabot a *Deák-pályám* valószínű mintájaként említettünk (l. 154. sz. jegyz., → 294),

a rossz feleségnek — az örvendező özvegy szájába adott — tréfás elsiratása. Petőfi ismerhette azt a népdalt is, amelyben az elkeseredett férj (gondolatban feleségéhez szólva) már csak az ördög segítségében reménykedik:

Bár az ördög olly jó volna,
Talyigára tenne,
Mennél jobban sikoltaná,
Annál jobban vinne.

(L. ErdNM III. 190. sz. 96.)

Miklós Elemér (32) Petőfi versét Béranger „De profundis”-ával hozza kapcsolatba: ebben „a férj meghalt feleségétől búcsúzik, ki szerinte biztos a paradicsomba jut, mert mindig tökéletes hűséggel viseltetett — legutolsó kedveséhez”; de már Hankiss (7) megjegyezte erre, hogy „ez az ősrégi contemotívum úgyszólván a levegőben volt”; s mellékesen, a „formai hasonlóság” alapján Béranger egy másik versének („On s'en fiche !”) 5. strófájára utalt:

C'est trop d'une maitresse:	(Egy szerető sok,
Que je fus malheureux	S milyen rettentő
Avec deux !	Volt kettő !
Que j'eus peu de sagesse	Mily bolond vagyok,
D'en avoir jusqu'a trois	A mikor három
A la fois !	A párom !)

(A költemény teljes szövegét l. Béranger 1862. I. 163—165.) — Dedinszky Gizella („Petőfi és Burns.” Bp. 1932. 16.) Burns „The Joyful Widower”-ének (A vig özvegy) rokon motívumaira figyelmeztet (az elhunyt asszony házszántos természetét ugyancsak a férj szavaiból ismerjük meg; nem kerülhetett a pokolba — bizonygatja —, az ördög nem tudná elviselni a jelenlétét stb.); világos, hogy ebben az esetben is a feljebb említett vándoranekdota révén jött létre ez a csak látszólag közvetlen összefüggés.

Fogadtatás

Császár (Irőr 1845. aug. 16.: 28) a „De az ördög sohsem vitte el” sort is példaként hozza fel Petőfi „aljasságaira”, s megállapítja, hogy aki így ír, „nem a szűz musa fölkentje [...] így dallani annyit tesz, mint a költészet istenének szép és égi ajándékával rutul visszaélni [...]”. (Vö. még 171. sz. jegyz., → 346.) Greguss (Futár 1847. 10) a sorok 8 + 1 szótagra osztásán gúnyolódik: „a mi népköltőnk [...] tudja, hogy varietas delectat, ő tudja, hogy egy hosszabb sor, meg egy rövidebb sor, Emich ur velinpaperján igen jól veszik ki magokat”, az utolsó két sorra pedig ezt a megjegyzést teszi: „Mi oly roszt? a vers?”

Magyarázatok

- 3—4 *Feleségem van nekem csak* | *Egy*: a helyes szórend „csak egy van nekem” volna, de a versforma szembevetendő játékossága, a 4/4/1 osztású verssornak két (8 + 1 szótagos) része tördelése elfogadhatóvá teszi a hibát: mintha az is a komikus hatás keltésének szándékos eszköze lenne.
- 7—8 *Előbb-utóbb sírba vinni* | *Fog*: a helyes szórend „sírba fog vinni” lenne (vö. az előző magyarázattal).
- 9—10 *Furcsa isten teremtmése* | *Ó*: értsd: „furcsa istenteremtése ő” (a „Furcsa” az összetett szó jelzője).

Szövegváltozatok

C: PDI *Népdal. VI Népdalok.* [a ciklus címe] X. [sorsz.]

- 4 VI Egy.
- 7 PDI Előbb-utóbb
- 14 PDI Kér;
- 15 PDI ÖK2b—3 Mégis
- 19 PDI bírok hisz'
- 22 PDI Néz,
- 24 ÖK2b Vész [kp. n.; sh.]
- 25 PDI Ízben
- 27 PDI istenem,
- 28 PDI Volt!
- 29 VI sohsem
- 30 PDI El.

Fordítás

Kertbeny 61—62, „Lange treibt die Weichsel...” címmel.

Megzenésítés

A PDI 1844. őszelő (szept.) 4. heti számában (I. 13. sz. 402), a „Fővárosi nyílt hírek” rovatban közzétett hír szerint „Egressy Béni igen helyes melódiát készített Petőfinek a P. Divatlap 11ik számában megjelent népdalára”, tehát az *Ezrivel tevem a fán a meggy...* címűre; ez a dallam azonban tudunkkal kiadatlan és ismeretlen (vö. Isoz 33).

173. EZ A VILÁG A MILLYEN NAGY...

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Élk 1844. II. 19. sz., nov. 6.: 608, mint egy *Népdalok* c., két darabból álló ciklus II. sz. dala (l. az I. sz. *Az én torkom álló malom...* jegyzetét, → 308; ugyanott arról is írunk, hogy e közlés alig néhány nappal előzte meg a VI megjelenését, amelyben a két dal újra napvilágot látott). A ciklus aláírása: *Petőfi*.

VI 173, az 1844. évi második népdalciklus XI. sz. (utolsó) darabjaként. (A ciklusról l. *Arvanyhaj a süvegem bokrétdája...* c., I. sz. darabja jegyzetét, → 323); ÖK1 209—210; ÖK2ab—3 I. 292. Az önálló kötetekben az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

Keltekzés

A VI 1844. évi népdalciklusainak „Pest” keltezésű darabjairól s a velük kapcsolatos időrendi problémákról l. 170. sz. jegyz. (→ 343—344.)

Ferencki Zoltán ezt a népdalt azok közé a versek közé számította, amelyekben az 1844 júniusában Pestre visszatért Petőfi „hol világosabban, hol homá-

lyosabban emlékszik meg" dunavecsei szerelméről, Nagy Zsuzsikáról (l. 147. sz. jegyz., → 278); „az általánosság leple alatt kiérezhető a valódi viszonyok emlékei és vonásai” (FPÉ II. 12—13). Ferenczi csupa olyan darabokban tétélezte fel ennek az élménynek a továbbhullámzását, amelyek az *Összes költemények* sorrendjében a Zsuzsika-versek után következtek, azaz abból a feltevésből indult ki, hogy a kötetek elrendezése kronologikus. Az ő nyomán Voinovich is „a dunavecsei hetek” emlékének tekinti Petőfi dalát (VoinP I. 104). Hatvány pedig már úgy foglalkozik vele, mint a „Zsuzsika-ciklus” egyik darabjával, s a két befejező sorban a bátortalan és csekély önbizalommal rendelkező költő „eleve-lemondó” megnyilatkozását látja (Hatv² I. 813). A verset Mezősi is az 1844 nyarán Pesten Zsuzsika emléktől inspirált dalok közé sorolja (PDv II. 43).

Ha a kötetek sorrendjének teljes figyelmen kívül hagyásával kizárólag magából a versből indulunk ki, mindjárt nehezebb választ adnunk arra a kérdésre, hogy ki is tulajdonképpen a dal alanya: maga Petőfi-e vagy egy népi figura? „Magára veheti bárki — írja Petőfi népdalainak egy csoportjáról, köztük az *Ez a világ a milyen nagy* . . . című dalról Horváth János (78) —, aki a megdalolt egyszerű érzelmek részese. Akár helyzetdalok, akár pedig a költő legsajátabb érzelmeiből sarjadtak, típus-jellemük annyira kitágult, egyéni származásuk pedig annyira rejtett maradt, hogy bárki részére egyéni-ek lehetnek.” Hogy a szeretett lány közönyén kesergő dal a Zsuzsika-élmény utóhangja-e (s így esetleg a dunavecsei *Te szívemnek szép gyönyörűsége* . . . és *A faluban utcahosszat* . . . folytatása, ill. megfelelője-e, vö. 158, 151. sz. jegyz., → 310, 288), az magából a versből nem állapítható meg. Ha bizonyosan tudnánk, hogy nyári — konkrét, egyénítő jegyek híján akkor is legfeljebb arra gondolhatnánk, hogy egy már nem aktuális érzelmi helyzet népdalba transzponált, eltávolító rekonstruálásáról van szó, de az áprilisi keletkezés ellen nem tudunk konkrét érvet felhozni, hiszen tény, hogy akkor is írt Pesten népdalokat, pl. éppen a *Mi foly ott a mezőn* . . . és a *Mondom, ne ingerkedjetelek velem* . . . címűeket is, melyekről csak az utóbbi évtizedek során derült ki, hogy a korábbi felfogással ellentétben) nem nyári, hanem kora tavaszi darabok (l. 141, 142. sz. jegyz., → 258, 260). Sőt a dal befejező fordulata (*Égjen el hát árva lelkeim!*) éppen a kora tavaszi dalok halálvágyas verszárására emlékeztet (l. 133. sz. jegyz., → 225); ilyen az 1844 nyarára keltezhető versek közül csak az *Elvénnelek én, csak adnának* . . . címűben fordul elő (→ 166. sz.).

A verset az ugyanabba a ciklusba tartozó és ugyancsak pesti *Nem nézek én, minek néznék? az égre* . . . cíművel feltűnő egyezések kapcsolják össze (l. Magyarázatok 4, 5, 9—10. s.), melyeknek alapján joggal tehetjük föl, hogy egymás időbeli szomszédságában keletkeztek, de az utóbbit sem tudjuk pontosabban datálni (l. 170. sz. jegyz., → 343—344).

Orlay említi Gyulai kérésére írt emlékezésében, hogy Petőfi 1843 decemberében Pesten „a Pilvaxtól szálásáig [!] az Uri utcában [ma Petőfi Sándor utca. — A szerk.] csinálta haza menőben »Ez a világ a milyen nagy« népdalát”. (OSzK Kézirattár, Fond VII. 152. sz.) Mind az évszám, mind a hónapmegjelölés nyilvánvalóan téves (maga Orlay írja uo., hogy „bár mindenről jót állok, hogy igaz amit állítottam, de az időről amelyben történt nem kezeskedhetek mindenütt [!]”); valószínűnek látszik, hogy *egy másik* Petőfi-dal volt az, amely Orlay emlékezete szerint ilyen módon, az utcán keletkezett; de akár ez volt, akár más, bizonyosra vehetjük, hogy a költővel kapcsolatban annyszor említett esetek egyike történt meg: ti. hogy már kész, fejben megőrzött versét adta elő, mintha éppen akkor rögtönözze volna (l. erről 122. sz. jegyz., → 177).

A dal kettős keltezéséről, ill. sorrendi helyéről l. 170. sz. jegyz. (→ 343.)

Fogadtatás

Greguss (Futár 1847. 10) a dal több sorát idézi, és kevésbé magát a verset illető, mint inkább Petőfit nyílt sértő szándékkal gúnyoló, otrombán szellemeskedő kommentárral kíséri. Arra pl., hogy a leány tekintete elégeti a költő lelkét, ezt a megjegyzést teszi: „Ne féljen, hogy lelkét elégeti: a víz nem egykönnyen szokott meggyulladni.”

Magyarázatok

- 1 A nagy világ és a kis leány szembeállítását megtalálható Shakespeare „A velencei kalmár” c. drámája I. felvonásának 2. színében (vö. Horváth 544): Portia mondja: „Lelkemre, Nerissa, kis személyem végképp megunta a nagy világot.” Mint feljebb említettük, Petőfi egyetlen ismert debreceni fellépése 1844. jan. 15-én éppen ebben a darabban történt (l. 117. sz. jegyz., → 154).
- 1—4 Ezt a versszakot vö. az ugyancsak 1844. évi és Pestről keltezett *Nem nézek én, minek néznék? az égve...* c. dal (→ 170. sz.) 5—6. sorával: *Ez a világ nekem nem is kellene* stb.
- 5 *Te vagy a nap*: vö. az előbb említett dal 3—4. sorával: *Kedvesemnek hék szemében van egem, Onnan süt rám tiszta napfény melegen.*
- 9—10 *Szemed — Elégeti a lelkemet!*: ezt is vö. az imént idézett sorokkal. — Hasonlóan hangzik Baczur Ignác „Népdal”-ának két sora a „Kliegl-könyv”-ben (Pest, 1842. 82): „Ne nézz reám — tekinteted | Megöl, meggyilkol engemet.” (Horváth 544.)

Szövegváltozatok

- C: Éljk *Népdalok* [a ciklus címe] II. [sorsz.] VI *Népdalok* [a ciklus címe] XI. [sorsz.]
- 2 Éljk Te [kp. n.] galambom [kp. n.] vagy,
  - 4 Éljk adnálak.
  - 6 Éljk Teljesteli sötétséggel.
  - 8 Éljk hasadna.
  - 9 ŐK2b—3 szemed' —
  - 10 Éljk lelkemet [kp. n.; sh.]
  - 11 Éljk ugy se

Fordítás

Kertbeny 23.

Megzenésítés

Egressi Béni: „Ablak alatt” c. kiadványa 2. füzetében; ez az évjelzés nélküli füzet Isoz (32) szerint 1847-ben jelent meg.

174. VIZET ISZOM

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 153—154; ŐK1 197—198; ŐK2ab—3 I. 274—275. Mindenütt az 1844. évi versek közt, az ŐK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

A vers a VI-ben a két népdalciklus közé iktatott, 10-tagú verscsoportba tartozik, mely (az ÖK-kiadások kelezése szerint) öt-öt dunavecsei és pesti darabból áll (l. a kötetek tartalomjegyzékét, → 1. 158—159). Az utóbbiak közül három: a *Kerényi Frigyeshez, Szinbírálát és István öcsémhez* bizonyosan 1844 nyarán készült (az elsőt Petőfi jún. 25-éről kelezte, a másik kettő feltehetőleg júliusból való, l. a jegyzeteket), s már ez a szomszédság is sejteti, hogy a fennmaradó kettőt: a szóban forgó *Vizet iszom*, ill. a *Carmen lugubre* címűt ugyancsak nyárinak kell tartanunk. Ezt erősíti a *Vizet iszom* refrénje is: Petőfi ezzel az eszközzel először Dunavecseken él, feltehetően az ott közelebről, alaposabban megismert Béranger hatása alatt (l. 155. sz. jegyz., → 299); s az ezúttal alkalmazott, Bérangernél is gyakori, az utolsó strófában csattanószerűen módosuló refrént 1844 nyarán, ill. az év második felében többször is alkalmazza (l. 162. sz. jegyz., → 321). A költő a *Vizet iszom*-mal és a (nem refrénes) *Carmen lugubre*-val annak a boros-korhely önarcképnek a kidolgozásához járul hozzá (vö. Pándi 236), amely összefoglalását és indokolását az ugyancsak júliusi *Javulási szándék*-ban nyeri el (l. a vers jegyzetét, → 379). Ennek az önpórtérnek jellegadó vonását: a megrögzött borkedvelést, kielégíthetetlen borra szomjazást mélyíti el bennük — az év eleji (Tokajból kelezett) *De már nem tudom, mit csináljak* . . . az áprilisi pesti *Irtóztató csalódds* és a dunavecsei *Poharamhoz* (ill. az ott írt boros népdalok) folytatásaként, de más-más módon. A *Carmen lugubre* hőse a bor hiányában szomjan halt „szilárd lelkű férfi”, kinek sorsa mint intő példa a költőt aggodalommal tölti el (l. a vers jegyzetét, → 355); ugyanez a „bor helyett víz?” dilemma a tárgy a szóban forgó versnek is, de ebben Petőfi — ravasz lélektani fogással — abból indul ki, hogy az ő borisszasága közismert tény: úgy állítja be, mintha valami különös, megmagyarázhatatlannak tűnő rejtély volna, hogy bor helyett vizet iszik. A poénban adott megfejtéssel arra is fény derül ugyan, hogy nincs pénze, de a hangsúly ezúttal nyilvánvalóan nem ezen a tanulságon van, hanem azon, hogy csak ez a „vis major” (melyet az olvasó kénytelen elfogadni) tarthatja vissza a borivástól. A harmadik versszakban ki is mondja, hogy „kizárólag” a borra szomjazik.

A verset mindezek alapján a költő 1844. nyári pesti tartózkodásának a VI kézírata lezárásáig terjedő szakaszára (jún. közepe—júl. vége) kelezte. Utána, sorrendben (mely a VI egymásutánjának felel meg) ugyanazzal a dátummal közöljük a *Carmen lugubre*, *Első szerelmem*, *Ambrus gazda* és *Az alföld* c. verset.

A refrén Ferenczit Béranger „L'ombre d'Anacreon” (Anakreon árnya) c. költeményére emlékezteti, mert „a refrén utolsó, erősebb szava ráütés módjára ismétlődik” mindkettőben:

Nem bort vizet iszom,
Vizet bizon.

„Hasonló alakban Bérangernél:

Le Plaisir veut une patrie !
Une patrie !”

(PetMúz 1893. 6. sz. 121; a vers teljes szövegét l. Béranger 1862. II. 31—33.)

Fogadtatás

Pulszky (MSzépírSz 1847. máj. 9.: 297) a *Vízet iszom*-ot Petőfi más bordalaival (köztük a *Carmen lugubre*-val) együtt azon a címen ítéli el, hogy ezeknek „egész prosai, sőt néha még aljas hangja is, kellemetlenül érinti az olvasót”. (Ezúttal feltehetőleg a „Krisztustalan” kifejezésre céloz.)

Bodolay adatai szerint (454) a verset az 1840-es években a soproni és a pápai diáktársaságban szavalták.

Magyarázat

22 *Krisztustalan nagyok*: értsd: rendkívül, szörnyen nagyok (vö. az „istentelen[ül]” kifejezéssel).

Szövegváltozatok

31 ÖK3 mesét;

34 ÖK2ab—3 vizet [kp. n.]

Fordítás

Kertbeny 67—68.

175. CARMEN LUGUBRE

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

V1 157—158; ÖK1 200—201; ÖK2ab—3 I. 278—279. Mindenütt az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

Keletkezés

A vers véleményünk szerint 1844 nyarán, a V1 kézirata lezárásáig, tehát június 15. és július vége között keletkezett Pesten; 1. erről részletesebben a *Vízet iszom* c., a szóban forgó darabbal feltehetőleg körülbelül egy időben készült s témájában is rokon költemény jegyzetét (→ 353). Abban azt panaszolja el, hogy mivel pénze nincs, szomját kénytelen bor helyett vízzel csillapítani; a szóban forgó „gyászdal”-ban pedig (l. alább a cím magyarázatát) egy olyan „szilárd lelkű férfit” sirat el, aki (hasonló helyzetben) inkább a szomjan halást választotta.

Petőfi úgy szól erről „a ritka, példás férfiú”-ról, mint valóságos személyről, de nem nevezi meg; ez mellékes — adja értésünkre —, az a fontos, hogy az állhatatosság, jellemzilárdság példájaként mutathatja föl, természetesen e fogalmak ironikus, visszajára fordított, devalvált értelmében. Az effajta „elvi következetességnek” eddigi viszontagságos életútján sok változatával találkozhatott; e költeményében nyilván nem is egy bizonyos élő alakot, hanem egy országszerte ismert típust mintázott meg, s ehhez tapasztalatai, megfigyelései mellé feltehetőleg boros adomákból, irodalmi forrásokból is merített. Gaal József „Peleskei notarius”-ában Baczur Gazsi (kinek szerepét Petőfi 1842 őszén Mezőberényben játszotta, l. OrIAd 349) említi „egy becsületes kefekötő mester” esetét, aki 1838-ban Pesten, „mídon az árvíz

tódolni kezdte, pincéjébe futott, borát menteni, de látván a víz sebes áradását, csupa undorodásból, hogy majd kénytelen lesz vizet inni, meghalt.” (III. szakasz II. felvonás, utolsó jelenet, I. Gaal József: „Peleskei notarius.” Budán 1839. Nagy Ignác „Színműtár”-ának 2. füzeté, 94–95. — A költő többször is fölépelt a darabban, I. 74. sz. jegyz., → I. 370.) — Feljebb már volt szó Pákh Albertnek „Csont” című, Garay János „Kont”-jára írt paródiájáról, amelyben minden valószínűség szerint Petőfinek egyik színészkalandját verselte meg 1843—1844 fordulóján (I. 118. sz. jegyz., → 161). A költemény komikuma abból fakad, hogy Csontot, a kóbor színészt (azaz Petőfit) és három társát, Kontnak és vitézeinek állhatatosságban egyenrangú utódait, a kijózanításukra törekvő színdirektor vészjósló fenyegetései sem bírhatják — vízivásra:

„Nem úgy uram! kupámra nem!
A vízivó te légy!
Te add, ha kell, a józanat —
Nem tudjuk azt e négy.”

—————
Szólott szomjában vakmerőn,
Inkább elveszni kész,
Semhogy vizet hörpentene
Csont, a kóbor színész.

(I. „A magyar versek könyve.” 2. bőv. kiad. Szerk. Horváth János. Bp. 1942. 557; tévesen 1857. évszámmal.) — Ilyen és hasonló hallomás- vagy olvasmányemlékek játszhattak közre *A hőhér kötele* rokonszenves bohémfigurájának, Hiripi Gáspárnak rajzában is, aki halálos ágyán ezt mondja: „*Barátom, semmit sem sajnálók ebben az életben, csak azt az egyet, hogy én, aki annyira iszonyodtam a víztől, ime vízhórságban halok meg.*” (VP IV. 69.)

A költemény tulajdonképpeni hőse azonban nem a szomján halt férfiú: a típus bemutatása csak eszközüil szolgál a költő állapotának érzékeltetéséhez. Tehát, bár igaz, hogy a „jellegzetes zsánerfigura” nem első személyben jelenik meg (Pándi 236), Petőfi a vers utolsó soraiban kilép mögüle, s ekkor már a saját személyében szól. Ilyenformán ez a költemény is annak a túlzó borosbohém önportrénak a részévé válik, amelyet a költő az ugyancsak júliusi *Javulási szándék*-ban foglal össze (I. 180. sz. jegyz., → 376–380).

A vers sorrendi helyéről I. 174. sz. jegyz. (→ 353.)

Fogadtatás

Pulszky (MSzépírsz 1847. máj. 9.: 297) a vers prózaiságát kifogásolja (I. az előző jegyzetet, → 354); nem egészen világos, hogy ebben az esetben mit ért ezen: feltehetőleg a vers alapötletén, a borisszaság ironikus felmagasztalásán ütközött meg.

Magyarázatok

C: *Carmen lugubre*: gyászdal, siratódal.

2 a név ugysem teszi meg: úgysem tesz semmit.

15 ez lett megölni betűje: ez okozta vesztét. Bibliai eredetű szólás. I. Pál apostol II. levelét a Korinthusbeliekhez (3. rész, 6. vers): „a betű megöl, a lélek pedig megelevenít.” (Vö. Tóth Béla: „Szájrul szájra.” Bp. 1895. 367–368.) Petőfi — éppen egyik 1844. évi levelében — a rossz poétákról is azt mondja: *az ilyen költők az én megölni betűm, ezek gyilkolnak meg engem!* (VP VII. 30.)

Szövegváltozatok

8 ÖK2ab—3 ítéletnapig;

19 ÖK3 engem;

Fordítás

Kertbeny 115.

176. ELSŐ SZERELMEM

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

V1 182—183; ÖK1 215—216; ÖK2ab—3 I. 300—302. Mindenütt az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

Keletkezés

A költemény keletkezési idejének megállapításához kevés fogódzó áll rendelkezésünkre. Legkésőbb 1844. júl. vége felé már készen kellett lennie, mert a V1-ben jelent meg, ennek kéziratát pedig Petőfi ekkortájt zárta le (l. Bev., → 122). Mivel a kötet legutolsó darabjai közé került (utána már csak az *Ambrus gazda*, majd a kötetzáró *Az alföld* következik, vö. a kötetek tartalomjegyzékével, → I. 159), akár közvetlenül a kézirat leadása előtti napokban is írhatta. Persze sokkal korábbi is lehet, hiszen a költő március—április folyamán is tartózkodott Pesten. Tény azonban, hogy a kötet végén (az 1844. évi második népdalciklus után) levő versek között (7 darab) egyetlenegy bizonyíthatóan vagy feltehetően kora tavaszi sincs, a szóban forgó költemény ironikus műtszemlélete pedig a kötetünkben augusztusra keltezett, július végénél bizonyosan nem korábbi (a V2-be került *Egy telem Debrecenben és A csavargó* időbeli szomszédságát sejteti; végül a heinei ihletésű profanizáló, illúzióromboló modor (vö. Pándi 322) az ugyancsak a V2-ben közölt *Szobámban* és *Hozzá* közelségére vall. Mindezek alapján, bár nem bizonyítottanak, de nagyon valószínűnek tartjuk a költemény *nyári* keletkezését, ezért datáltuk a június közepe—július vége közötti időszakra.

A költő emlékező verseinek 1844 tavaszától, huzamosabb dunavecsei tartózkodásától az év őszeig terjedő vonulatáról l. a *Deák pályám* jegyzetét (→ 293.)

Fogadtatás

Nádaskay (Hond 1844. dec. 21.: 404) „prózaiságokat” talál többek közt ebben a tévesen *Első szerelmem* [!] címen említett — versben (nyilvánvalóan a profánnak érzett verszárást kifogásolja). — Pulszky (SzépirSz 1847. máj. 2.: 281) mint Petőfi „gyönyörű idylljei” egyikét dicséri a költeményt, Greguss pedig (Futár 1847. 16—17) a maga szokott modorában szarkasztikus széljegyzetekkel kíséri a versből idézett szemelvényeket, gúnyos elismeréssel említtve Petőfi ügyességét „a lány s a sonka egybehozásában”

Magyarzatok

C: A Petőfi-irodalom sokat vitatott, de máig sem teljesen tisztázott kérdése, hogy ki volt Petőfinek az az „első szerelme”, akire ebben a versében emléke-

zett. Két nézet állt szemben egymással, s hol az egyik, hol a másik kerekedett felül: az előbbinek a képviselői Petőfi valamelyik aszódi leányismerősében, mások meg a sárszentlőrinci Hittig Amáliában vélték megtalálni az *Első szerelmem* leányfiguráját.

Az előbbi felfogásnak az alapja a költő 1845. évi *Uti jegyzetei*-nek egyik részlete: *Itt voltam először szerelmes* — írja Aszódon, majd valamivel alább azt mondja a község sararól: *mélly, mint itt keletkezett első szerelmem volt* (I. VP V. 19). Ezt az ismételt állítást azonban nehéz összhangba hozni a szóban forgó vers tárgyival, elsősorban azzal, hogy Petőfi „gazdá”-jának lányát szerette. Cancriny Emília, akit a kutatás egyre határozottabban Petőfi aszódi szerelmének ismert el (vö. 2. sz. jegyz., → I. 185—186), e vers szempontjából nem jöhetett számításba: Petőfi nem náluk lakott (az apa különben sem élt már). Az idős Petrovits egy másik özvegnél, Neumann Frigyesnél helyezte el a fiát Aszódon; Neumann-né tehát gazdasszonya volt Petőfinek, nem gazdája. Ferenczi mégis úgy vélte, hogy Petőfi verse az özvegy leányára, Neumann „Klári”-ra vagy „Klárcsi”-ra vonatkozott (PetMúz 1893. 3. sz. 53, FPÉ II. 82; VoinP I. 113; l. még az 1951. évi akadémiai kritikai kiadásban is: VP I. 391), jöllehet az újabb kutatások szerint ilyen nevű Neumann-lány nem is létezett (l. Dienes: FP 340, 109. sz. jegyzet). Ferenczi feltehetőleg Neumann Júliára gondolt, aki 1836-ban Koren tanár felesége lett. Némedy Imre őt nevezte meg mint Petőfi első szerelmét (vö. PN 1902. 164. sz., jún. 17. 6), Szalay Károly viszont — Portir Lajos emlékezése alapján — Neumann Karolint, Dömök Elek meg Neumann Herminát (l. erről 2. sz. jegyz., → I. 186.); Neumann Júlia (a későbbi Koren Istvánné) azonban 1812-ben született, azaz Petőfinél legalább egy évtizeddel korosabb lévén, nem lehet azonos az *Első szerelmem*-ben megéinkelt lánnyal, 1816-, 1817- és 1818-ban született nőtestvérei között pedig Dienes (i. h.) sem Karolint, sem Hermina nevére nem akadt. A vers „aszódi” magyarázatára irányuló kísérletek tehát rendre kudarcot vallottak: akár az özvegy Neumann-néval, akár az 1836-ban a családba benősült Korennel próbálták azonosítani a versben említett „gazdá”-t, tény, hogy a Neumann-portán nem volt olyan lány, akit a költővel kapcsolatba lehetett volna hozni.

A másik említett nézet Sass Istvánnak, Petőfi egykori iskolatársának és jó barátjának (I. VP VII. 293) emlékezésein alapul, melyekben ismételten megírta, hogy a kis Petrovits Sándor az 1830-as évek elején mint sárszentlőrinci (Tolna m.) kisiskolás a község Hittig nevű jegyzőjének kosztosdiákja volt, akinek egy — Sándorral körülbelül egykorú — Amália nevű kisleánya lévén, „a magányt kedvelő s szelíd fiucska kivel játszhatott örömeiből s kit kedvelhetett volna meg inkább, mint ezen csinos, kedves kis gyermeket? És így a tartós együttlét, a viszonylagos [= kölcsönös] előzékenység s zavartalan kedvtöltés megtermé számukra a gyermeki szeretet azon varázsát, mely játék közben mindig ott ragyogott szemükben...” (S. I.: „Petőfi Tolnamegyében.” Tolnamegyei Közlöny 1880. nov. 28., [1]; vö. még Sass hasonló tartalmú emlékezéseivel: „Petőfi gyermekkorából.” VU 1883. dec. 23.: 822.) A kutatás kiderítette, hogy a jegyző teljes neve Hittig Lajos volt, s Petőfinek 1831. szept. 28-ától a következő év márciusáig adott szállást és ellátást (vö. Hatv² I. 128—129). Sass emlékezései tehát teljes összhangban vannak a vers adataival. Őt egyébként is a megbízható emlékezők között tartjuk számon, s e közléseinek hitelét még növeli, hogy az *Első szerelmem* c. verset nem is említi (tehát nem annak sárszentlőrinci vonatkozását kívánja igazolni), hanem a későbbi (1845. évi) borjádi *Gyermekkori barátinéhoz* c. költemény háttérét világítja meg (az emlékezés egészében ez a szándék is csak mellékesen érvényesül). Teljesen érthető tehát Havas eljárása, aki a szóban forgó verset az első kritikai kiadás jegyzeteiben Sass emlékezései alapján

mint sárszentlőrinci reminiscenciát értelmezte (l. HP II. 494). Ezt még ká-
kán csomót kereső bírálója, Baróti Lajos is érdemi ellenvetés nélkül tudomá-
sul vette (BarHP 684). Ferenczi azonban „Kemény János közlésé”-re hivat-
kozva tévedésnek minősítette, s kategorikusan kijelentette, hogy a vers
„Neumann Klária vonatkozik, a költő aszódi életéből” (FPÉ i. h.). Mint
feljebb láttuk, éppen Ferenczi (ill. Kemény) állítása volt tévedés, mely az
azóta is nélkülözhetetlen Petőfi-életrajz nyomán tovább terjedt. Voinovich
(i. h.) mindkét magyarázatra utalt.

Véleményünk szerint a kérdés — elvben — már Sass István emlékezési-
nek megjelenésével eldőlt: a versbeli helyzet — az aszódi verziókkal ellentét-
ben — pontosan megfelel annak, amit ő Petőfiről, a sárszentlőrinci kisdiaákról
és Hittig Amália iránti vonzalmáról, a két gyermek kapcsolatáról felidézett.
Ennek felismerését az *Úti jegyzetek* feljebb említett utalásai szemmel lát-
hatóan megnehezítették: kutatók és műkedvelők „minden áron” aszódi
megoldást kerestek. (E próbálkozásoktól megtevesztve egyik korábbi jegyzet-
tünkben, elhamarkodottan, magunk is úgy foglaltunk állást, hogy „az *Első
szerelmem* — bármennyire elzsáneresítve, karikírozva is — [...] Aszód szín-
helyet sugall”, → I. 233.) Pedig könnyen belátható, hogy két aszódi lány
mint két külön-külön feltételezett „első” szerelem tárgya valószínűle-
nebb dolog, mint ha ezek a szerelmek időben és térben távolabb kerülnek
egymástól. Semmi hihetetlen nincs abban, hogy a költő egyszer az aszódi
Emiliát, egyszer pedig a sárszentlőrinci Amáliát vallotta első szerelmének,
kivált ha a vers címét — a költő világos jelzései nyomán — ironikusan értel-
mezzük: ez az „első szerelem” valójában gyermeki játék volt.

Magyarázatok

- I *Virány*: viruló mező, virágos rét (nyelvújítási szó).
29—30 *Mi e regényes helyzetben* stb.: „Az *Első szerelmem* »helyezet«-e az
önszemlélet tapintatos humorát érvényesíti” — írja Pándi (407),
amit egyrészt a szövegkörnyezet (a „regényes” jelző, az „érzelgék”
szó) igazol, másrészt maga a Pánditól kiemelt szó, amely Petőfinél e
ritka, ekkor már elavultnak számító alakban csak ebben az egy eset-
ben fordul elő, egyébként az általánossá vált „helyzet”-et használja
(l. PSzót II. 228).

Szövegváltozatok

A VI és ÖK₁ *i*-s szóalakjait a 24., ill. 26. sorban (*idvek idve, innepélyesen*)
az ÖK_{2a}-ban feltehetőleg maga Petőfi javította *ü*-sekre (s nem nyomdai
eredetűek, vö. 89. sz. jegyz., → I. 415), ezért mi is ezeket fogadtuk el véglege-
seknek.

3 ÖK_{2ab}—3 *méh gyanánt* [sh.]

11 ÖK₃ *lyánkától*

24 VI ÖK₁ *idvek idve* ÖK₃ *üdvек üdve* ÖK_{2a} *reánk!* [sh.]

26 VI ÖK₁ *innepélyesen,*

31 VI *hold!*

Forrástás

Kertbeny 133—134.

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

PDI 1844. I. 14. sz., Őszhó (okt.) 6.: 4—5, *Petőfi*. aláírással. VI 184—185; ÖKI 216—217; ÖKzab—3 I. 302—303. Az önálló kötetekben az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

Keltekezés

Az *Ambrus gazda* a VI utolsó előtti darabja, tehát a kötet 1844. évi anyagának abba a 7 versből álló utolsó csoportjába tartozik, amely a második népdalciklust követi (l. a kötetek tartalomjegyzékét, → 1. 159). A pesti keltezésű verset eszerint Petőfi akár közvetlenül, a VI kéziratának lezárása (kb. július közepe—vége, l. Bev., → 122) előtt is írhatta, mert ezeknek a költeményeknek a bemásolására nyilván az utolsó napokban került sor. Természetesen jóval előbb, elvileg még a költő tavaszi pesti tartózkodása idején is készülhetett. Különféle megfontolások azonban szinte egyértelműen a nyári keltekezés mellett szólnak, így mindjárt az a szembeötölő tény, hogy az említett verscsoportnak egy olyan darabja sincs, melynek kora tavaszi keltezésére konkrét indítékunk volna. Súlyosabb érv, hogy a dramatisztált formájú zsánerkép jól felismerhető színhelye a falu: nemcsak kocsmázó gazda-hőseivel, a tized kiáltó bakterral, hanem a „nyelves szolgáló” szerkezetileg kiemelt közbeszólásaival is (vö. Sötér 118: „Ambrus gazda képe mintha az egymás gyengéit nagyon is jól ismerő falusiak pletykáiból adódna össze”). Alig lehet kétséges, hogy ezek a figurák a hazamosabb dunavecsei időzés friss benyomásaiból keltek életre (Petőfi ezt megelőzőleg 1843 nyarán tartózkodott hosszabban falun, ti. Gödöllőn, de merőben más élettrajzi helyzetben, vö. 101. sz. jegyz., → 1. 451—452). Ezek az élmények tükröződtek az onnan keltezett, első személyben szóló zsánerdalokban is (*A faluban utcahosszat... , Meredek a pincegádor... ,* → 151, 159. sz. vers); nagy lélegzetű, látványos összefoglalásukra azonban augusztus folyamán, *A helység kalapácsa* keretében került sor. Már Farkas Gyula utalt rá „Petőfi nagyobb elbeszélő költeményei és forrásaik” c. tanulmányában (Bp. 1923. 25), majd Pándi is (267), hogy Petőfi komikus hőskölteményének egyes figuráit, mozzanatait, fogásait az *Ambrus gazda* közvetlenül előlegezi: a „lágyszívű kántor,” akárcsak a zsánerkép (és a dunavecsei *Az én torkom álló malom... ,*) hőse, valamint a megszemélyesített Nap az 1844. Őszi *A nap házassáletté*-ben, felesége szidalmait elől szökik a kocsmába, ahol végre ő maga is szóhoz juthat; a falusi bakter egy hasonló erejéig (a „dárdájáról visszaütődött éjjeli holdsúgár”-ral) a komikus hőskölteményben is előkerül (l. 233—234. s.); a „pletyka” jelentése az *Ambrus gazda*-ban — ironikusan — ugyanúgy az ellenkezőjére fordul, mint a „pletykabeszédék” és a „rágalom” *A helység kalapácsa*-ban (l. 214—223. s.); Pándi arra figyelmeztet, hogy a komikus hősköltemény figurái közt „otthonosan forgolódo és alakjait megszólítható költő” már az *Ambrus gazda*-ban készülődik erre a „narrátori” szerepére. (Pl. a *Merve oly nagy széllal Ambrus gazda?* fordulat a IV. ének elején tér vissza: *Merre, Bagarja uram, [...] Oh merre szalad kend Gyors szaladással, 1005—1009. s.)* A dunavecsei zsánerdalok és *A helység kalapácsa* tehát mintegy közrefogják az *Ambrus gazda*-t, amelyet mindezek után, úgy gondoljuk, joggal iktathatunk az 1844. június második felében—júliusban keletkezett Petőfi-költemények sorába. A vers sorrendi helyéről l. még 174. sz. jegyz. (→ 353.)

Ketten is kapcsolatba hozták Petőfi versét Béranger „L'ivrogne et sa femme” (Az iszákos és felesége) c. 1816-ban írt chansonjával (Miklós E. 35, Kacziány Géza: „Petőfiről és mestereiről.” Bp. 1910. 150—151): mindkét költemény főhőse a részeges papucsférj, akinek csak a kocsmában nagy a hangja; odahaza viszont, harcias felesége mellett, csendben tűr és szenved. Horváth János azonban (61—62) óva int az elhamarkodott következtetések levonásától: elismeri, hogy Béranger megkedveltette Petőfivel a zsánerkép-műfajt „s egy-két typusát: a papucshóst, cocut, vidám életbölcset”, valamint, hogy „egy-két esetben talán egyes költemények Béranger-től függése is bizonyítható”, de fejtegetéseiből kitűnik, hogy az *Ambrus gazda*-t nem sorolja ezek közé. — Ugyanakkor, könyvének függelékében (517) Dickens „Twist Olivér”-jének ismert papucshős-figurájára, Bumble úrra utal mint az *Ambrus gazda* esetleges mintájára (a regény magyarul, Gondol Dániel fordításában, 1843-ban jelent meg Pesten).

Fogadtatás

A költeménnyel Greguss Ágost foglalkozott részletesebben az ÖK1-ről írt, gúnyos szándékú bírálatában (Futár 1847. 33): „Ezen költői beszély — írja — két részre szakad: elsőre és másodikra. Az első rész első szakaszában a darab hőse (Ambrus gazda) iszik, mert felesége elkergette őt hazulról; ugyanezen rész második szakaszában mindezt kifecsegi a szolgáló. A második rész első szakaszában Ambrus gazda ismét iszik, mert felesége ismét elkergette hazulról; ugyanazon rész második szakaszában mindezt ismét kifecsegi a szolgáló. Így hát a második rész az elsővel mindenben megegyez: bis repetita placent [amit kétszer mondunk, megtetszik]. — Elég a csömörig!” Később újra említi a verset, szerinte Petőfi „elégedjek meg inkább oly nevezetes lelki-állapotok rajzolásával, mint p. o. az imént előfordult Ambrus gazda részegeskedése” — tanácsolja, utalva arra, hogy még az is jobb, mint „azon laposság” mely *Az alföld*-et jellemzi.

A vers azonban ekkor már a népszerűbb Petőfi-költemények közé tartozott: a soproni, ill. a pesti evangélikus liceum diák-képzőtársaságában — a jegyzőkönyvek tanúsága szerint — már az 1840-es évek folyamán többször szavalták (l. Bodolay 454).

Magyarzatok

- 1 *olly nagy széllel*: ti. olyan rohanvást, olyan sebesen.
- 2 *ilyen olyan adta!*: Császár (IrŐr 1845. aug. 16.: 28) ezt a kifejezést mint „verse nem illőt” elítéli.
- 20 *mig végig nem keshéltem*: ti. el nem vertem; a PDL-ben is találkozunk ezzel a kifejezéssel, éppen Petőfivel kapcsolatban: „A H[Honderú] oly con amore [kedvtelven] keshélgeti Petőfit „Zöld Marci” visszavettése nyomán.” (PDL 1845. II. 20. sz., aug. 14.: 629.)

Szövegváltozatok

A PDL-ban a 8., ill. a 22. sor után 3—3 elválasztó csillag van (***). Az ÖK2ab —3-ban az 1—8. sor két 4—4 soros szakaszra tagolódik, de ez nyilvánvaló nyomdai elnézés az ÖK1 nyomán, melyben az 5. sor a lap tetejére került, s így a további kiadásokban már sorköz kihagyása után szedték; pedig — eredetileg — összefüggő egység volt ez a 8 sor, ahogy a II. rész 14—22. sora sem oszlik szakaszokra.

3 PDL megharagított a feleségem;

- 6 ÖK2b—3 otthon;
 11 ÖK2b—3 Othon [sh.] PDI ülne
 14 V1 ÖK1—2ab—3 Még [vsz. sh.; a PDI szerint í-re javítottuk] PDI kiálta;
 15 ÖK3 kotródott [kp. n.]
 17 PDI Á [kp. n.] újra
 21 PDI *Erre* hátat háznak, ÖK2ab—3 háznak [kp. n.; sh.]
 23 PDI nyelve;
 24 PDI ÖK2ab hírt

Fordítások

Kertbeny 113—114.

178. AZ ALFÖLD

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Hond 1844. II. félév 11. (helyesen 14.) sz., őszhó (okt.) 5.: 215, *Petőfi*. aláírással. (Fénymásolatát l. 15. sz. mell.) V1 186—188; ÖK1 218—219; ÖK2ab—3 I. 304—306. A kötetekben az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Pest).” keltezéssel. Egyk. úk.: Tatay: GrP 104—105.

Petőfi és a Hond kapcsolataról l. a *Honfidal* c. vers jegyzetét (→ 144). Itt még utalunk arra, hogy a Hond 1844. aug. 31-i száma (II. fé. 9. sz. 145) *Petőfi* sajtó alatt lévő verseskötetéről ad hírt, s ebben megjegyzi: „E fiatal költőtül lapunk is közle más s közlend még több jeles költeményt, szerzőjük szép vénájának megannyi bizonyságait.” A már előbb közölt vers (aug. 3-án) a *Honfidal* volt (l. 114. sz. jegyz., → 144), a „még közlendő” versek közül csak a szóban forgó *Az alföld* jelent meg még a lapban. Mivel erre a fentiek szerint csak október 5-én került sor, a vers a fenti hír közlésekor még aligha volt a szerkesztő birtokában (miért várt volna a közreadásával olyan sokáig?), inkább a reményét vagy éppen *Petőfinek* szánt óhaját fejezte ki, hogy még továbbiakat kapnak tőle. Miután *Az alföld*-et megkapták és közölték, a Hond Sujánszky Antal *Petőfi*hez intézett költeményének közlésével (II. 16. sz., okt. 19: 250—251) újabb lépést tett *Petőfi* megnyerésére; de valószínűleg éppen ez az „isten — király — szabad hon” hármas költői eszményét kitzűző, provokatív színezetű vers (vö. Fekete: PSsz 59, Pándi 559—560) érlelte meg *Petőfi* elhatározását, hogy nem publikál többé a Hond-ben (vö. még 180. sz. jegyz., → 381).

Petőfi egykori jó barátja és lakótársa, Várady Antal „Kitől kapta *Petőfi* az első aranyat?” cikkében (Magyarország 1880. jún. 30., esti kiad. 1) úgy emlékezett: a költő ezt az aranyat (melynek értéke 5 pengő forint volt, tehát a szokásos 2—3 Ft-hoz képest magas honoráriumnak számított, vö. Törő Györgyi, TanPet 66) „*Alföld* vagy *Pusztá* c. verséért” kapta, s mintegy állítása megerősítéséül hozzáteszi: „En ez aranyat láttam.” Azaz Várady, ha a költemény címében bizonytalan is, nyilván *Az alföld*-et érti, Jókainak lényegesen eltérő állításával vitatkozva (vö. 78. sz. jegyz., → 1. 384, és Hatv² I. 602, ill. 604—605, lapalji jegyzet). A költő azonban, mint közismert, a *Honderühöz* c. versében (még hozzá a refrénben, 4-szer egymás után) gúnyosan utalt arra, hogy a folyóirat „aranyával” (1—1 arannyal) fizette „egykor” költeményeit (azaz nem egyet), tehát már a *Honfidal*-t is; ilyenformán „az első aranyat” mint költői tiszteletdíjat (ha azt valóban a Hond

szerkesztőségében fizették ki neki), már augusztusban meg kellett kapnia. Várady eszerint a vers címére feltehetően rosszul emlékezett, de a folyóíratra nézve, amellyel az általa is látott pénz kapcsolatotba hozta, talán igaza volt.

Keletkezés

Az alföld a VI utolsó darabja. Nyilván nem azért került a kötet végére, mert utoljára is keletkezett, hanem mert Petőfi záró darabnak szánta, ahogy a *Hazámban* sem azért kötetnyitó vers, mert a legkorábbi: Petőfi e két költeménnyel mintegy jelképes keretbe foglalta első verseskötetének anyagát; ezúttal *Az alföld*-nek juttatott olyan szerepet, mint később, *Összes költeményei*-ben, *Egy gondolat bánt engemet*... c. versének. *Az alföld* mégsem lehet sokkal korábbi, mint a VI utolsó, a második népdalciklus után következő verscsoportja (l. a kötetek tartalomjegyzékét, → I. 159); annyit mindenesetre bizonyosnak vehetünk, hogy 1844 nyarán, a dunavecsei tartózkodás után keletkezett: a versben ugyan nincs semmilyen kézzelfogható utalás erre (mindazt, amit benne megjelent, gyermekkorától kezdve sokszor látta és átélte), ennek a nagylélegzetű és érzékletes összegezésnek azonban éppen az alföldi tájjal való újabb tartós kapcsolat és nem utolsó sorban az a családi körbe való visszatalálás volt az előfeltétele, amely a szóban forgó életszakasz legnagyobb, meghatározó jelentőségű élménye (l. 139. sz. jegyz., → 250). Csak ekkor, 1844 tavaszán — a korábbi családi és egzisztenciális feszültségek megszűntével (vagy legalábbis jelentős enyhülésével) — tekinthetett szét az ő kedves alföldjén olyan felszabadultan, mint azt költeménye sugallja.

Az alföld azonban — Petőfitől adott keletzése szerint is — Pesten készült: azoknak a költeményeknek a sorát nyitja meg, amelyekben a költő a képzeletében (írásztala mellett) felidézett szeretett táj szuggesztív képét adja. Maga Petőfi sem titkolja ezt: azzal vezeti be lírai riportját, hogy „gondolatban”, a „felhők közeléből” néz körül a Dunától a Tiszáig terjedő rónaságon. 1848-ban, ugyancsak Pesten írt *Kis-Kunság* c. költeményében fogalmazza majd meg világosan az alkotásnak ezt a módját:

... képzeletem most is oda lenn az
Alföld rónáján van;
Testi szemeimet
Behunyom, és lelke szemeivel nézek,
S előttem lebegnek szépen gyönyörűn
Az alföldi vidékek.

(Vö. Horváth 406.) A hazai táj és a „nagyvárosi élet örökös zajá”-nak kontrasztja, amelyre Petőfi ebben a versében utal, 1844 nyarán — a Dunavecsein pihenéssel, csendes munkálkodással töltött két hónap után — még fokozottabban van jelen Petőfi életében s *Az alföld* hangulati háttérében, annál is inkább, mert a költő 1844. július elsejével nemcsak a PDI-nak, hanem egyúttal — bizonytalan időre s életében először — a nagyvárosi életformának is elkötelezte magát. Az ebből támadt feszültség meggyőző lírai dokumentuma a június végi *Bucsu a színészettől*, ill. az augusztusi *A csavargó* c. vers (l. 165, 188. sz. jegyz., → 332, 410). Úgy tűnik hát, hogy az a *börtön*, melyből a költő lelke *Az alföld* 7—8. sora szerint sas módjára szabadul, összetett jelentésű: a hegyes vidéken mint az alföld *földrajzi* ellentétén kívül nyilvánvalóan belejártszik a nagyvárosi lakos bezártságának érzése s a küszöbön álló vagy már folyamatban lévő szerkesztőségi munka kényszere mint a korábbi szabadabb *életforma* éles ellentéte. Azok a nyomasztó emlékek, amelyek a költőt a felvidéki Selmecen eltöltött iskolai szemeszter óta kísértették, már

elhalványodtak, ennél valóságosabb, jelenvalóbb 1844 nyarán Pest a maga rideg kőfalaival, ill. a szűk kis szerkesztőségi szoba a Vahottól előírt napi teendőkkal és „mindenesi” feladatokkal (l. 188. sz. jegyz., → 409). Ezt igazolja a PDI-tól való megválás és a felső-magyarországi út küszöbén, 1845. március végén írt költeményének kezdete is: „Hah, *börtönöm* ajtaja megnyílt, | Nem *börtön-e* a hivatal?” (*Azokhoz az én jó pesti pajtásaimhoz*).

(Csak zárójelben érdemes megjegyezni, hogy a fenti tények és megfontolások nyomán a költemény helyszínén, orgoványi pusztai keletkezésének állítólag a szájhagyományban élt története, l. zalai Szalay László: „A pusztá balladája.” Bp. 1930. 68—75, mint legenda lepleződik le.)

„A költemény [. . .] nem is lehet tájkép a szó igazi értelmében — állapítja meg Horváth (104) —, hanem lyrai költemény, mely a költő pillanatnyi lelki állapotának születte. Nem szemlélet, nem egy helyről való széttekintés, hanem elképzelés, emlékkép.” Ezt magából a költeményből vett kézzelfogható adatokkal is alátámaszthatjuk. Több helyütt különböző napszakokra történik utalás (a „száz kövér gulyát” *deleléskor* várja a kettős ágú vályú; a vadludak *esti szürkületben* járnak „ide”, a tanyák környékére; a gyökök *déli nap hevében* húzódnak a szamárkenyér tövéhez), ezek tehát nem a közvetlen szemlélet, hanem a tapasztalat adatai. Hasonló eredményre jutunk a vers botanikai vonatkozásainak pontosabb megvizsgálásával: Petőfi, aki *Úti jegyzetei*-ben „isten nélkül való rosz botanicus”-nak vallja magát (VP V. 26), éppen azáltal bizonyul a „homoki flóra” kitűnő ismerőjének, hogy e tablóban különböző időszakokra jellemző, de egyébként — növényföldrajzi szempontból is — hiteles adatokat hoz együvé (vö. Moesz Gusztáv cikkével: „Botanikai vonatkozások Petőfi költesztében.” *Uránia* 1922. XXIII. évf. 6—12. sz., 44—46): a búza április—májusban smaragdzöld színű, az árvalányhaj május—júniusban tenyészik, a szamárkenyér július—augusztusban virít, a „törpe-nyárfa” erdő pedig csak augusztus folyamán kezd sárgulni (l. alább: *Magyarázatok*); megállapítható tehát, hogy a költő a vers írásakor régebbi emlékeiből, ismereteiből is merített. (E helyen köszönjük meg Priszter Szaniszló, ill. Újhelyi József értékes botanikai szaktanácsait, melyeket a jegyzetekben fölhasználtunk.)

A költemény azonban természetesen nemcsak tapasztalati, hanem, sőt elsősorban, *érzelmi* összegezés: Petőfi (mint feljebb céloztunk rá) sűrítve fejezi ki benne azt a szoros biográfiai és lelki kapcsolatot, ami eszmélkedése óta az alföldi tájhoz, a Duna—Tisza közéhez, közelebből a Kiskunsághoz kötötte. Ennek itt csak főbb mozzanataira, ill. állomásaira utalhatunk. Petőfi nyolcéves koráig megszakítás nélkül a Nagyalföld szívében: Kiskörösön, Kiskunfélegyházán, ill. — mint kisiskolás — Kecskeméten él; de azután is, bár más vidékeken tanul tovább, a szünidőket a kiskun Szabad-szálláson tölti. Selmecen, a magas hegyek között, csak fél évet húz ki: 1839 februárjában otthagyja a liceumot, s (a szülőföldjére utaló) Rónai álneven statisztának áll be a Pesti Magyar Színházhoz. (Ezt a színésznevét még 1842 novemberében is viseli, l. 77. sz. jegyz., → 1. 381.) 1840—1841-ben, katonászkodása nehéz körülményei között, *Honvágy* c. versének tanúsága szerint gondolatai gyakran időznek a „boldog” rónán, *hol | Csókolva ölelkeznek Csepel mezőival Dunánk ézsi hullámai* (l. 19. sz. vers, → 1. 17). 1841 tavaszán már szülei új lakóhelyére, Dunavécsére tér haza, s a május—júniust otthon tölti. Lehet, hogy a *Hazámban* első kidolgozása ekkor készült, a ránk maradt szöveggel azonban Petőfi 1842 nyár végén köszöntötte szülőföldjét, az *Arany kalással ékes rónaság*-ot (l. 69. sz. jegyz., → 1. 357—358). 1842 kora őszén 4—5 hétig a békési Mezőberényben tartózkodik, s október második felében „a híres hortobágyi pusztá meglátása végett” (Ferenczi fogalmazása) nagy vargabetűvel gyalogol Debrecenből Dunavécsére; ezen az útján írja *Horto-*

bágyi kocsmárosné . . . c. dalát (l. 74. sz. jegyz., → i. 368—369). 1843 első negyedét mint színész Kecskeméten tölti: a huzamos Duna—Tisza közi tartózkodás művészi terméke a „pusztaközelség” játszódo *Farkaskaland* és a költő első betyárverse: a *Lopott ló* (l. 85, 86. sz. vers, ill. jegyz., → i. 401—408); az ugyancsak kecskeméti *En* c. versben pedig ösztinezését, szókimondását alföldi születésére vezeti vissza: *Mint a róna, hol születtem, | Lelkem útja tetteimben | Egyenes, | Szavaimmal egy az érzet stb.* (l. 87. sz. vers, → i. 78). A költőt 1843 őszén újra a Nagyalföldön: Mezőberényben, majd Debrecenben találjuk, ahol — súlyos betegsége miatt — a téli hónapokat is tölti; itt, a *Tisza—Duna közi tájbeszéd* szerint megszólaltatott önéretes betyárfigurával adóz kecskeméti emlékeinek (*Hívős város az aaföldön Kecskeméti. . .*, l. 125. sz. jegyz., → 186). Ezután betyárdalok, pusztai dalok, néprománcok sorozata készíti elő *Az alföld* nagyszabású tablóját; közülük 1844 nyarán, a szóban forgó költemény közvetlen közelségében keletkezik — többek között — a *Megy a juhász számaron. . .*, *Pusztán születtem. . .* *Árvalydnyhaj a süvegem bokrétája. . .*, *Hejh Büngözsdi Bandi.* (→ 161—163, 171. sz. vers).

(Petőfi és az Alföld kapcsolatáról l. még: Névy László: „Az Alföld Petőfi költészetében.” 1—2. közl. Koszoru 1886. 137—141, 157—160; Jancsó Benedek: „Az Alföld hatása Petőfire és Aranyra.” Agrár-Album. Szerk. Magyar Gyula. Bp. 1903. 45—48; Horváth 103; Pándi 154; Kiss József: „Petőfi és Bács-Kiskun megye.” „Itt születtem én ezen a tájon.” Petőfi-émlékkönyv. Kecskemét, 1973. 119—124.)

Ferenczi Zoltán „Petőfi és a szabadság eszméje” c. tanulmányában (Ferenczi: SzSz 26—27) *Az alföld* „ódaszerű” indításából és „lelkes befejezése”-ből arra következtetett, hogy „ez a költemény valami vita kifolyása. Ő [Petőfi] ezt az alföld ócsarlói ellen írta, mégpedig valami határozott alkalmából.” Horváth (103) szerint ezt az alkalmi indítékot az Alföldnek mint tájnak a felfedezésével párhuzamosan „elszaporodó kárpáti útirajzok” valamelyikében kell keresni. „A verskezdő határozottság” alapján Pándi is úgy gondolja (160), hogy Petőfi „tudatosan állította szembe a maga alföld-élményét a Kárpátok hagyományos nimbuszával, ismerve vagy csak érezve ennek a szembeszegülésnek akusztikai hatásait” Bár a Ferenczitől feltételezett, a költeményt közvetlenül kiváltó mozzanatra (amely nemcsak valamilyen ekkortájt megjelent cikk vagy útleírás, hanem egy barátí eszmecsere vagy szóváltás is lehetett), a kutatás azóta sem bukkant rá, a század harmincas évei óta egyre sűrűsödő, egymással feleselő nyilatkozatok ismeretében valószínűek kell tartanunk, hogy Petőfi ebbe a polémiába kívánt „költőileg beavatkozni” (Pándi i. h.). „Egyes magyar tájak ekkor (ti. a harmincas években, a negyvenes évek elején) kezdenek a többiek felett nagyobb nevezetességre szert tenni” — állapítja meg Horváth (527, ill. Népiesség 239); ezzel a folyamattal függenek össze a hegyvidék és síkság vitájában elhangzó állásfoglalások. Mindszenythy Antal „Egy fordulás az Alföldön” c. útleírásának egyik részletét (Tudományos Gyűjtemény 1831. IX. 3—68) annak fejtegetésével kezdi, hogy szebb „az erdős, hegyes vidék”, az itt közölt úti-beszámolóban tehát „nem igen fognak szép tájakok leírásai előfordulni”; erdős, hegyes tájon akaratlanul is poétává lesz az író; „Ellenben, ha valaki valamely térvidek leírását poetai tonusra akarná erőltetni, méltán reá illene Horatius ezen mondása: »Humano capiti cervicem pictor equinam«” stb. (a horatiusi „ars poetica”, az „Epistola ad Pisones” kezdete). Kazinczy Gábor „levéltöredék”-ében (Ath 1839. II. 16. sz., aug. 25.: 245—247) a hegyes Felföldet magasztalja az Alföld ellenében, melynek „semmit nem mondó egyformaságban ásóznak sivatagai, nyom nélkül, mint egy lelketlen nőarc; élethű képviselői az ottani szellemiségnek” Pongrácz Lajos, aki már

1838-ban külön verseskötetet szentelt a magyar hegyvidéki táj szépségeinek („Kárpát-úti zengemények.” Buda, 1838.), „Kárpáti levelek”-et közöl (Társ 1841. 96—98. sz., dec. 1, 4. 8.: 381—383, 386—388, 391—392; I—V sz. úti levél, Honti aláírással; új sorozat: RPD1 1843. 37, 38. sz., máj. 7, 11.: 1165—1170, 1195—1202: I—III. sz. úti levél, itt Pongrácz Lajos aláírással, I. ezeket Pongrácz „Magyar utiképek” c. kötetében is, Pest, 1845. 69—124: „Kárpáti levelek.” I—VI. sz.); ezekben minduntalan „regényes”, „vad-regényes” és hasonló jelzőkkel minősíti a hegyes vidéket s az Alpesekhez hasonlítja; egyik levele végén Heine-strófát idéz (az 1824. évi „Aus der Harzreise” c. ciklus előhangjából:

Auf die Berge will ich steigen,
 Wo die frommen Hütten steh'n
 Wo die Brust sich frei erschliesset,
 Und die freien Lüfte weh'n.

(Társ 1841. 96. sz. 383.)

Egy, az erdélyi Deésről és környékéről szóló leírás *mottója* Jósika „Merkur Vid” c. kisregényének egy részlete: „Ah minő táj ez! mint a szeszés nedv magasztalja az agyat fel, kéjre neveli a lelket: ha erdélyi megy itt, szíve dagad s felkiált: mit bámultok, ti pusztá tér lakosi, hogy úgy szeretem e drága hont!” (RPD1 1843. II. 15. sz. aug. 20: 449.) Az idézett részlet első közlését I. Jósika „Élet és tündérhon” c. kisregénysorozatában: Pest, 1840. (2. kiad. 1843.) I. k. 146. Kazinczy Gábor „Isten ostroma” c. elbeszélésének kezdetén, 1843-ban (Hond I. fé. 5. sz., febr. 4.: 153) újra megfogalmazza az Alföldet kicsinylő véleményét: „A prózai költészet regehonát, az Alföld regénydús rónáit, hol a szem nyugodhatlanul lankad el a tér és idő egybeolvadt közels távolában,” a Hegyalja koszorúzza be, engesztelőleg „a puszták egyhangú kínai után, megkezdőleg azon hosszú bércvonalt, mely fokozatosan a Kárpátok gránitszirteivé dagad”

A másik párt első határozott szószólója Gaal József, aki 1836-ban a Rajzolatokban közölt leírásában védelmébe veszi a sík pusztát mint a szabadság igazi hazáját, szemben a hegyes vidékkel, amelynek változatossága határos lehet ugyan, de „a havasok közé csak a száműzött szabadság rejtheti magát” (a teljes idézetet l. alább *Az alföld* előzményeinek áttekintésében). Remellay Gusztáv néhány évvel később „Szolnok vidéké”-ről szólva, bevezetésül megállapítja: „Európa majd minden szabadság-harcait bércék közt látjuk kitörni”, innen a vélemény, hogy „a bércék és ormok a szabadság hazája” Nálunk „ellenkezőt tapasztalunk”: „[...] őseink majd minden szabadságharcai” az Alföldön folytak le. „S e szellem, a szabadság ezen szelleme, maglan is él az Alföld síkjain” stb. (Ath 1841. II. fé. 24. sz., aug. 24.: 369.) Sárosi Gyula „Emlékezet” c. versében (Ath 1842. I. fé. 23. sz., febr. 22.: 358—359) szülőföldjét, az Arad vidéki „déli síkokat”, „Hol a szabad szem végtelenbe lát”, szembesíti a felvidéki „meddő tetőkkel”, ti. Eperjessel és környékével (vö. „S. Gy. Kisebb költeményei, prózai munkái és levelezése.” Közzétési Bizstray Gyula. Bp. 1954. 29, 475). Szakál Lajos „Az alföldi magyar legény” c. népdalának egyik versszaka (RPD1 1843. I. fé. 37. sz., máj. 7.: 1165) így szól:

Rút a tevének a pupja,
 Szegény felföld girbe gurba:
 De az alföld sík mint tenger,
 Ott terem a magyar ember.

A folyóirat második fél-évfolyamában, mintha csak Szakál primitív rigmusát akarná méltóbb keretben és mélyrehatóbb érveléssel igazolni, Erdélyi János, előző évi, Pest és Debrecen közötti, a Hortobágyon át vezetett úttjáról szólva (RPDI 1843. II. 21, 22. sz., szept. 10—14.: 641—648, 682—688) a 2. közleményben azt fejtegeti, hogy bár „a statisztikusok” [ti. az államtudományi írók] szerint „a szabadság hegyen virágozik”, „Az alföldi magyar koporsónak nézi a felföld legszebb völgyeit; a hegyek néki gát, mely lelkét is korlátozza szemében”

(A hegyes vidék, ill. az alföld e versengéséről I. Horváth 527; Farkas Gyula: „A »Fiatal Magyarország« kora.” Bp. 1932. 198—212; Sárkány Oszkár: „A tájéskönyv változásai a magyar költészetben Petőfiig.” Bp. 1935; Zolnai Béla: „Magyar biedermeier.” Bp. 1937; Nánási Etelka: „Természetleírás hazánkban Kisfaludy Sándortól Ády Endréig.” Bp. 1940; Pándi 154—157.)

Petőfi formai értelemben nem vitatkozik, hanem az érzelem jogán foglal állást a kérdésben. Úgyiszólván egyetlen érve az Alföldhöz való tartozása és ebből fakadó szeretete; de még ezzel kapcsolatban is jelzi, hogy csak a maga nevében szól („legalább nekem szép” — veti dicséret szavai után), csodálatát pedig a hegyvidéktől sem tagadja meg; azt mondhatjuk tehát, hogy legmélyebb belső érdekeltsege mellett a legtürelemesebb a hozzászólók közül. Ugyanez a magatartás jellemzi 1845. tavaszi *Úti jegyzetei*-nek azt a részletét, amelyben a Szepes megye határán, Branyiszkonál elé táruló látványról tudósít: a csodálattól némán, lenyűgözve nézi a Kárpátokat, „ez egymásra hányt millió piramis”-t és a láthatár végén a Tátrát; s egyúttal, mintegy önkéntelen elragadtatását mentegetve, megjegyzi: *de lelkem, mint a gyermek, ki megpillantja, hogy gondviselője nem figyel rá, lelkem elsuhan észrevétlenül is messzire, messzire, oda, hol nincsenek hegyek, hol halmok is alig vannak, hol a Duna onlík méltóságosan, mint Vörösmarty hőskölteményet, hol puszták nyúlnak el, hosszan, mintha a világ végét keresnék, hol a látkör egy óriáspalota, melynek tetőjén a nap gyémántcsüldrja s oldalán a délibábok tükréi függenek, mikben kedvtelve szemlélők magokat gulyák és ménesek . . . ide, ide szállt lelkem a Kárpátokról, az én édes hazamba, a szép alföldre!* (VP V 23—24.) Az alföld újabb, prózában megfogalmazott változata ez a nyilatkozat, de a Kárpátok csodálatát a „tán” szócska már nem gyengíti. Az 1845. őszi *A csárda romjai* c. költemény is tartalmaz bizonyos polemikus elemet, de Petőfi „érvei” nem egyebek, mint a szabadság „istenségének” teendő vallomását, ill. fogadalmát előkészítő költői képek; a hegyes-völgyes felföld: könyv, — az alföld: felbontott levél; amabban lapozni kell, ez egyszerre átolvasható. A hegyes vidék és a puszták tájélményének konfliktusát 1847-ben újra hegyek közt éli át, és fogalmazza meg a költő: *Úti levelei*-ben, május 25-én a „roppant magasságú hegyek” tövében fekvő Nagy-Bánya elkenedő dicsérete után ez a lírai betét következik: *Azt ohajtom, hogy ott haljak meg, a hol születtem, az alföld rónáin, a Tisza és Duna között. Vigyél ki holttestemet messze, messze a világ zajától s a puszták közepén temessenek el, hol sírhalmam, bármily alacsony lenne is, a legmagasabb domb lesz a végtelen láthatáron, melyet senki meg nem látogat, csak a bujdosó parlagkóró, a nyári délibáb és az ősz vándor madarai. De ha nem az alföldön halok meg, ha hegyek között kell meghalnom: úgy leginkább ohajtom, hogy itt temessenek el Nagy-Bánya regényes völgyében.* (Uo. 51—52.) Az alföld alapképlete még itt is felismerhető, de már lényeges súlyponteltolódással: a „Mit nekem te . . .” ingerült elhárító gesztusát és az „Itt boruljon rám a szemfédél, itt” kizárólagosságát a „De ha nem az alföldön halok meg” megengedő formulája lazítja fel.

Az alföld-nek nemcsak mint a két fő tájéskönyv vitájában elhangzott állásfoglalásnak, hanem mint a magyar alföldet bemutató, leíró, szépségeit fel-

fedező irodalmi-művészi alkotásnak is voltak előzményei. „Nem Petőfi volt az első — hangsúlyozza Horváth is (103) —, ki költői figyelemmel fordult” e jellegzetes magyar táj felé; „Nemcsak a próza teszi meg festői leírások tárgyává, múltbeli történeti kalandok és egykorú betyárromantika színterévé: verses leírásban is vannak előzményei Petőfinek.” Horváth e tételének igazolásául monográfiájának függelékére utal, melyben e Petőfi előtti, ill. Petőfi-kori „Alföld-irodalomnak” terjedelmes, nagyrészt saját gyűjtésű anyagát bocsátja a kutatás rendelkezésére (523—527). Ezt a gyűjtést alábbi összeállításunkban mi is felhasználtuk, de túlyomó részét mellőzve csak azokat a műveket említjük, amelyek véleményünk szerint valóban „előlegeznek” már valamit *Az alföld*-ből (még ha a költő nem is tudott mindegyikükről).

Petőfinek a leghíresebb alföldi pusztá, a Hortobágy iránti rajongásáról s a csárdának mint az alföldi pusztá tartozékának költészetében játszott szerepéről szólva már előző kötetünkben utaltunk e vonzalmaknak az irodalmi népiességben és a költő életművében, ill. életútjában gyökerező előzményeire (I. 74. sz. jegyz., → I. 368—371), egy későbbi jegyzetünkben pedig, a *Lopotló* kapcsán, a betyártema korábbi népköltési és irodalmi feldolgozásairól adtunk rövid áttekintést (I. 86. sz. jegyz., → I. 405—406). A csárda és a betyár *Az alföld*-ben is fölbukkan, de ezúttal csak egy-egy szemcséje a táj egészét tükröző nagy mozaiknak. Már Petőfi fellépése előtt többen megkísérlik az alföldi pusztá mint jellegzetes tájegység, tájtypus költői felfedezését, vagy legalább kifejezik ezt az igényt, sürgetik az alföld művészi birtokba vételét. A költő születési évében napvilágot látott „A Déli bábokról” c. írás (Hasznos Mulatságok 1823. II. 235—237) már „jelzi — állapítja meg Horváth (Népiesség 240) —, mely ponton ragadhatja meg a költészet az eddig elhanyagolt tájat” (ugyanakkor Katona József, a „Bánk bán” szerzője, „még illúziótlan felfogással rajzolja meg” a kecskeméti pusztá „futólagos képét”: „A Kecskeméti Pusztákról.” Tudományos Gyűjtemény 1823. IV. 50—58; Széchenyi István gróf pedig még évek múlva is a nemzetgazda szemével néz itt körül: azt keresi a pusztán, „ami még nincsen rajta: árnyékot a legelő gulyák számára”: Világ 1841. I. 234. sz., vö. Horváth uo.); de a valódi fordulat Gaal József alföldi rajzaival és elbeszéléseivel következik be. „Haramiacsók” c., Zöld Marci egyik kalandjáról szóló novelláját (Rajz 1835), melyet Petőfi bizonyosan ismert, már említettük (→ I. 370). Ezt követték 1836-ban Gaalnak azok az írásai, amelyeknek „Az Alföld képe” c. darabjáról mint a pusztát a hegyvidékkel szemben védelmező vitairatról már e jegyzetben is volt szó. Ez azonban nemcsak ebben a minőségében előzménye, hanem hangulatos tájrajzával, az Alföld szépségének felfedezésével, a „délihába” [!] érzékletes leírásával stb. előkészítője is Petőfinek, mintegy utat tör *Az alföld* és a többi pusztai versek számára. „Mathisson, Salis és sok mások énekelik a schweizi jéghevasok felségét — állapítja meg —; de akadt-e egy, ki csak egy sorral is emelte volna ki alföldünk nem kisebb sajátágait; azonban ide nem is elég mathissoni lágy érzet, ide egy gazdag kebel való, mely shakespearei tűzzel, önlektéből tudja mind azt kilobogtatni, amit tárgya dicséretére élzeng. Az Raphaelkint tudjon az egyszerű vászonra elragadó báju lényeket önteni; mert itt, hol az ember nagyságát semmi sem korlátozza, amit teremt, az is ezen szabad nagysághoz illő legyen.” (Rajz 1836. I. fé. 10. sz., febr. 3.: 74.) „Az a lánglelkű költő, kit Gaal óhajtott — jegyezte meg ezzel kapcsolatban Badics Ferenc, először figyelve fel Gaalnak Petőfi útját egyengető szerepére —, mindenesetre ő [Petőfi] volt, ki még több szépséget, még több költőséget tudott a pusztában találni” stb. (Bevezető tanulmány Gaal József Összes Műveihöz, Bp. 1881. I. 21—22, I. még Figyelő 1881. X. évf. 196—212.) Szinnyi F. pedig (II. 76) már úgy fogalmaz, hogy Gaal „Alföldi képei”

„Petőfi gondolatai, hangulatai prózában”; utóbb meg leszögezi, hogy az Alföldnek „ez a fölfedezése és milieujének következetes és szerető ábrázolása Gaal érdeme”. (Uo. 81.) Lényegében egyetért ezzel Horváth (Népiesség 241—242) és Pándi is (157—158). Tovább erősítik ezt az előkészítő funkciót Gaalnak ezután közzétett alföldi tárgyú, a pusztán játszódó betyártörténetei, mint pl. a „Hortobágyi éjszaka” (Rajz 1836. II. 75. sz., szept. 17.: 593—596), „Pusztai kaland” (Aurora 1836. 127—144), „A déli báb” (Ath 1837. I. 9. sz., jan. 29.: 68—72), „Tengeri kaland az Alföldön” (uo. II. 13. sz., aug. 13.: 200—208), „A keresztapa” (Hond 1843. I. 5. sz., febr. 4.: 165—169) stb., ill. 1838-ban bemutatott „Peleskei nótárius”-a (vö. 74. sz. jegyz., → I. 370). — „Kiváló romantikus tájrajz” az a mutatvány, amelyet Jósika Miklós, Zrínyi a költő” c. regényéből ad („A pusztá.” Ath 1840. II. 33. sz., okt. 22.: 519—527) — állapítja meg Horváth (524), s idézi egy részletét, melyben *Az alföld* több eleme, mozzanata felismerhető: most „nem hullámszik érett kalásztenger”, „a látkör kékes szélén egy alföldi város tornyai”, „a smaragd zöldje” mint kiemelkedő színtárgyat, a délibáb „tünde játéka” stb. — Figyelemre méltó ebben az összefüggésben Remellay Gusztáv leírása a Szolnok és Török-szentmiklós közti szandai pusztáról („Beke Pál halma” c. novella bevezetése, Ath 1841. I. 74. sz., jún. 22.: 1176), a „mértőldekre nyúló síkság”, egy-egy, a „délibáb kékes tükréből” kiemelkedő „karcsú torony”, a derzi csárda stb. említésével. — Valószínűleg felfigyelt Petőfi Vahot Imrénének Gaal hatását tükröző és gondolatmenetét átvevő alföldi útleírására („Tavaszi utazásom emlékvirágai.” RPDl 1842. II. 85, 86, 88, 92, 94. sz., okt. 23—nov. 24), melyben a szerző külön fejezetet szentel a hortobágyi pusztának és lakóinak, kiket boldogoknak tart: „a magába szállt lélek ünnepiebb perceiben, a pusztán mintegy kényszerítve, természetileg ihletve vannak egy szebb, tarkább, nemesebb költői bájvilág alkotására” stb. (VIII. rész, 92. sz., nov. 17.: 1045). — Pálffy Albert „Egy éj a csárdában” c. elbeszélésében az alföldi pusztá szemléletes rajza után megjegyzi: „ez hazám földje, hol a nép szabadon él, mint (a) római felett szelíden úszó fellegek” (RPDl 1843. I. 40. sz., máj. 18.: 1259). — Erdélyi Jánosnak említett útleírásában (uo. II. 21. sz. szept. 10: 643, 22. sz., szept. 14.: 683), Füzesabony felől Tiszafüredre érkezve a fogadóban eszébe jut Gaal „Peleskei nótárius”-ának ott játszódó híres jelenete, s elhatározza, hogy ellátogat a Hortobágyra azokra a helyeire is, „hol, a juhászok dala zengett”, s lelkes szavakkal szól a pusztáról: „A nagyság, mely a szem előtt feltárul, sőt kimegy annak határaiból, s mintegy a végetlenségbe foly el, lehetlen, hogy a fenséges érzetét fel ne támassza kebelünkben.” A pusztá nekünk nemcsak a bibliából, a pusztai arabról megszokott fogalom; „keleti nép levén, sokat hozánk vérünkbe is által, mi efféle érzelmekre, hogy ne mondjam, előszeretetre bírja kelet fiait a pusztá iránt” stb. (i. h.). — A reggeli Hortobágy szépségét rajzolja Kuthy Lajos a „Frescofestések”-ben (Hond 1843. II. 20. sz., nov. 18.: 637), ott játszódik Nagy Ignác „A puszták villáma” c. elbeszélése is (Emlény 1844. 61—122.). — Leopold Kompert a pozsonyi Pannonia 1844. évi 2. számában (jan. 4: 7), „Der Roman der Pusztá” c. írásában mint programot tűzi ki az írók elé, hogy „a szalonok dámáinak hektikája helyett egészséges, élettől duzzadó arcokat”: a pusztai nép életét, gondját és örömét mutassák be. (Vö. Pándi 533.)

Számottevő *verses* előzmény kevés van: az 1830-as évek derekától kezdve divatba jövé „alföldi”, „pusztai” dalok többségükben műnépdalkésrletek, melyekben a tájleírásnak nincs szerepe: pl. Spetykó Gáspár: „Alföldi dal” (Társ 1837. I. 30. sz., ápr. 15.: 120), Tóth Lőrinc: „Tiszaparti népdalok” I—III. (Ath 1837. II. 31. sz., okt. 15.: 488—490), Czuczor Gergely: „Kecske-méti legény” (Mezei Naptár 1842. 64), Sárváry: „Alföldi dalok.” I—III.

(Hond 1843. I. 18. sz., máj. 6.: 605—606), Gaal [József]: „Alföldi dalok.” I—II. (Élk 1844. I. fé. 4. sz. [febr. 2. fele] 188). — Szorosabb értelemben vett alföldi tájleíró költeményeket csak Király Károly irt Petőfi előtt („Alföldi tájkép.” Ath 1841. II. 43. sz., okt. 7.: 683—684; „Házám.” Ath 1842. I. 26. sz., márc. 1.: 406 stb.), s bár „szép és természethű előadását” Erdélyi is dicséri (E. jel alatt, RPDl 1844. I. 3. sz., jan. 11.: 42), Horváth (Népiesség 243) joggal állapítja meg: Király „tehetsége nem volt elég magas ahhoz, hogy jól kiszemelt elemekből költői érdekű, egységes szemléletet nyújtson” és hogy „hiányzik szemléletéből a rangjelzés más tájakhoz viszonyítva”; Petőfi előzményeként tehát alig jöhet számításba. — Gaal József „Haramia szerelme” c. verses „Alföldi beszély”-ének (A Kisfaludy-Társaság Évlapjai IV. k. Pest, 1844. 105—125) bevezetésében az alföld hangulatos és eleven képe (láp, nádas; darvak, gólya; ezüst sugározónbe borított sík, vadulva futó ménés, „hószínű gulyák”, csárda stb.) táru lenk: „a pusztai szilaj szabadságot akarja rajzolni. Ily mérész tájrajzot csak Petőfi tudott adni az alföldről” — állapítja meg Badics (idézett bev. tanulmányában, 151).

A hazai előzményekre nézve l. még (Horváth könyven kívül) Jancsó Benedek: „A pusztá befolyása a magyar költészetre” Koszorú 1885. 17—21. sz.; Sárkány Oszkár: „A tájzsmény változásai a magyar költészetben Petőfiig.” Bp. 1935. 96 l. (különösen 79—82); Pándi 150—159.

A síkföldnek természetesen Magyarország határain kívül is volt költészete, sőt a magyar Alföldet külföldi utazók és — elsősorban német — írók, költők már jóval Petőfi fellépése előtt felfedezték, l. Adorján Andor: „Utazások Magyarországon a XIX. század első felében.” Magyar Figyelő 1912—1913. (5 közl.); Fest Sándor: „Angolok Magyarországon.” 1825—1848. Bp. [1920]. 80 l. (Olcsó Könyvtár 1957—1966.); Dukony Mária: „Az Alföld a német irodalomban.” Bp. 1937. 106 l. — Nicolaus Lenau az 1820-as évek derekától kezdve az 1840-es évek elejéig alföldi életképek egész sorát írja, Karl Beck pedig (aki majd 1846-ban Petőfivel személyes kapcsolatba is lép) verses regénye színhelyeül a magyar Alföldet, hőséül egy magyar csikóst választ: „Jankó, der ungarische Rosshirt.” (Leipzig, 1841. 321 l.) Vö. Gragger Róbert: „Beck Károly és a német politikai költészet.” BpSz 1909. 138—139. k. (189—192. sz., klny. is: 83 l.); uő: „Mischka an der Marosch.” Philológiai dolgozatok a magyar—német érintkezésekről (Heinrich G. emlékkönyv, Szerk. Gragger Róbert) Bp. 1912. 208—227; Turóczi-Trostler József: „Lenau.” Bp. 1955. (Főként 64—81, 200—221; bőv. német nyelvű kiad.: Leipzig, 1961); uő: MIVI II. 505—513. („Petőfi táj költészete európai szemmel.”) Pándi 532—534; Martinkó András: „Petőfi és Karl Beck.” Petőfi-mozaik (Tanulmánykötet) Bp. 1974. (160—174.) — Mint Horváth János (526) megjegyezte, a magyar Alföld-költészet már Petőfi előtt „igen élénken megindult”, s Petőfi-nek nem volt semmi szüksége idegen romantikus hatásokra, hogy beálljon e speciális magyar táj költészet művelői közé. Annál kevésbé, mert a külföldi irodalom és olvasóközönség — Petőfivel ellentétben — főként az egzotikumot, etnográfiai különlegességet kereste és látta a civilizálatlan magyar Alföldben, aminek tanulságos példájaként feljebb éppen e legelső német nyelvű Petőfi-fordításokat említettük (l. 125. sz. jegyz., → 192: Dux Adolf a „Tisza—Duna közti tájbeszéd szerint” irt *Hírös város-t* az első közt ülteti át; vö. még Kiss József: „Petőfi verseinek egykorú fordításai.” ItK 1973. 1. sz. 37); e vonatkozásban jellemző körülmény, hogy *Az alföld*-nek Petőfi életében egyáltalán nem akad német tolmácsolója.

Lisznyai Kálmán 1845. júl. 3-án a költőhöz intézett versében („Petőfi Sándorhoz. Pest, május 9-én 1845.” PDL 1845. II. negyedév 14. sz. 430) így biztatja Petőfit: „Zengd tovább a nagy alföld síkjait”, — amivel világosan *Az alföld* iránti elismerését fejezi ki. — Jenőfi (Szeberényi Lajos) „Kis Kárpát” c. útleírása elején a hegyvidék—alföld vitát (l. feljebb: Keletkezés) folytatja, *Az alföld* verskezdetének jól felismerhető visszajáráforodításával — prózában: „Üdvöz légy, felföld, sötétlő hegyormaiddal és völgyeid hallgatag magányával, hol a vándor szeme nyugpontot lel mindenfelé [stb.]. Az alföld síkjain, bár ott arany kalásztengerek hullámai rengenek, bár a délibáb ezüsthobokban tünteti előnkbe a távolabb ligeteket, az untató egyformaság fölött kifárad a szem, és a szüntelenül ugyanazon tárgyak látásától mintegy émelyeg” stb. (Élk 1846. I. félév 1. sz., jan. 3.: 28.) Szeberényi tollát ezúttal feltehetőleg Petőfi elleni személyes elfogultsága is vezette (összetűzésükről, Szeberényi támadásairól l. VP VII. 273, 284). — Jókai első regényének, a „Hétköznapok”-nak (Pest, 1846) ezt a mottót adta: „Szép vagy alföld! legalább nekem, szép! *Petőfi.*” (Mindkét kötet címlapjának belső oldalán.) T. L. (Tóth Lőrinc) a regény ismertetésében említi ezt, s megjegyzi: Jókai már ezzel sejteti, hogy „a regény színpada a sajtáságos, eredeti jellemekkel dús, homokos, mocsáros, délibábos magyar alföldi sík” stb. (IrÖr 1846. 25. sz., dec. 19.: 45—50, vö. a regény kritikai kiadásának jegyzeteit: Jókai Mór összes művei. Regények. I. k. Sajtó alá rendezte Szekeres László. Bp. 1962. 335.) — Pulszky (MSzépírSz 1847. máj. 2.: 281) azoknak a „táj- és csendképek”-nek sorában említi a verset, „melyekben szerző a hollandi iskola szabatoságával, választékosságával és hűségével az alföldi rónát” stb. „kifesti”, s a felsoroláshoz végül még hozzáteszi: „Míndezek gyönyörű idylek; előadásuk tökéletesen megfelel a tárgynak.” — Greguss (Futár 1847. 17.) a gúnyiratát végig jellemző elfogultsággal nyilatkozik a versről: „tartalma: azon laposság, mely az alföldet bélyegzi” — állapítja meg, s felteszi a kérdést: „Miért erőlteti magát Petőfi úr szép leírásokban? Ez neki gyöngye oldala” stb. — Gyulai Pál „Székelyföldön” c. versében (Élk 1848. I. 3. sz., jan. 16.: 78, és Hon és Külföld, Kolozsvár, 1848. 17. sz., febr. 29.: 65—66) szülőföldjét, a „Vadregényes fenyvesek” vidékét felismerhetően *Az alföld* érvelésével szemben veszi védelmébe:

Szebb talán a rónaság vidéke,
S délibábos pusztáknak lapálya (stb.)

(Vö. Pándi 537: „úgyszólván lojális polémia Petőfi versével”; l. még Farkas Gyula: „A magyar romantika és a Fialat Magyarország kora.” Bp. 1932. 211.)

Magyarázatok

- I *Mit nekem te:* értsd: mit törődöm veled! Ez a verskezdet korábban is előfordul Petőfinél: l. a *Zivatar*, ill. az abból átdolgozott *A bujdosó* első sorát: *Mit nekem hab | mit nekem vész- | Én nem félem haragát* (31, 67. sz. vers, → I. 25, 55).
- II *Karpatoknak:* az első két a feltehetőleg az idegen szavak kiejtésében gyakori „rövid á” hangot jelöli. Ha a sort 4+ 4 + 2 ütemezésű trocheusnak fogjuk fel, akkor az *á* nem is illik bele; feltehető, hogy Petőfi is így értelmezte, ezért maradt meg ez az írásmód az összes egykorú közlésekben (l. alább: Szövegváltozatok). Prózában Petőfi

- következésként „Kárpátok”-at írt (l. az 1845. tavaszi *Uti jegyzetek*-et, VP V. 22—25).
- 4 *képzetem*: képzeletem.
- 7 *Börtönéből szabadult sas lelkem*: értsd: lelkem (olyan, mint a börtönéből szabadult sas; tehát a *sas* szó nem főnévi minősítő jelző, hanem névszói állítmány (az ezt cáfolni látszó, gyakran előforduló „sas-lelkem”, tehát a két szó egybeírt közlése későbbi sajtóhiba, ill. félreértés); a *szabadult* pedig nem állítmány, hanem a *sas* jelzője. Ellenkező értelmezés esetén fel kellene tennünk, hogy Petőfi ugyanabban a mondatban — bár egyidejűség van — különböző igeidőkkel élt (*szabadult*, ill. *látom*); vö. Szemere Gyula: „Jelző-e vagy állítmány?” Nyr 1959. (443—444.)
- 13 *Délibábos ég*: a délibáb mint természeti jelenség említése előfordul már a *Hazában* c. versben is; átvitt jelentéssel pedig megvan Petőfi 1844 eleji, Debrecenben keletkezett *Nem ver meg engem az isten* c. népdalában (→ 124. sz. vers): *Délibáb volt a hűséged*. Az alföldi útleírásoknak már Petőfi előtt úgyszólván kötelező kellékévé vált e jelenség említése vagy leírása (l. feljebb a vers előzményeinek ismertetésében hozott példákat).
- 16 *Széles vályu kettős ága*: ti. két, a gémeskúthoz V alakban csatlakozó vályú, amelyből egyszerre több jószág ihatott.
- 18 *körmeik*: patáik.
- 22 *Ringatózik a kalászos búza*: vö. Jósika Miklós „Zrínyi a költő” c. regényéből közölt mutatványának e mondatával: „nem hullámzik érett kalásztenger”, ill. Király Károly „Hazám” c. költeményének e sorával: „Roppant sík terén aranyló dús kalászfő rengedez” (Mindkét adatról l. feljebb: Keletkezés; vö. Horváth 524.)
- 23 *a smaragdnak eleven színével*: vö. Jósika Miklós puszta tájrajzának e részletével: „a gyepek a harmattól elevenebb színbe öltözött, hol a smaragd zöldje emelkedik ki, hol a topáz aranya vonul át” (a fent i. h. 521; vö. Horváth 524.). — Utóbb viszont Kuthy Lajos említi „a békalencse eleven smaragdját”, „A beszterecezi lápvidék” címen a „Hazai rejtelmek”-ből közzétett mutatványban (PDL 1847. I. 24. sz., jún. 13.: 752; vö. Horváth 527.).
- 33 *törpe nyárfaerdő*: azaz „törpe nyárfák”-ból álló (*Populus alba* — Fehér nyárfa) erdő, vö. Moesz Gusztáv megjegyzésével („Botanikai vonatkozások Petőfi költészetében.” *Uránia* 1922. 6—12. sz. 46): „Botanikus szempontból találó [Petőfinek] az a megfigyelése, hogy az Alföld homokján a nyárfa törpe fákból álló erdőket alkot.”
- 34 *királydinnyés homok*: az ún. magyar király-dinnye (*Tribulus orientalis*), „körben heverő szárú növény, hosszú tövisű termésekkel”. Homokon, parlagokon terem. (L. Jávorka—Csapody: „Erdő-mező virágai” 4. jav. kiad. Bp. 1965. 109.)
- 37 *a bús árvalányhaj*: erről a jellegzetes homoki növényről l. az *Árvalányhaj a süvegem bokréája*... jegyzetét (→ 325).
- 38 *kék virága a szamárkényérnek*: Az ún. kék szamárkényér (*Echinops ruthenicus*) tüskés levelű növény, mely „Az Alföld középső részlein (nyugaton Siófokig)” homokon, szikár helyeken, legelőkön otthonos. Kék virága nyáron (június—júliusban, augusztus elején) nyílik. (L. Jávorka—Csapody i. m. 121., ill. 73.) Moesz Gusztáv szerint (i. t. 46) „a kékvirágu szamárkényér” elnevezést (Petőfi) leste el a nép nyelvről és ő hozta forgalomba”

- C: AZ ALFÖLD = Az alföld (Petőfi az Alföld-et mindig kis kezdőbetűvel írja)
- 1 Kárpátoknak [Így az összes hiteles forrásokban, tehát az általánosan elterjedt „Kárpátoknak” írás-, ill. ejtés módot egyik sem támasztja alá.]
Vö. feljebb: Magyarázatok.
  - 5 Hond vidékin,
  - 6 Hond világom!
  - 7 Hond szabadult
  - 18 V1 dobognak;
  - 19 Hond V1 hallik,
  - 20 Hond ostoruknak.
  - 24 Hond vígan
  - 25 Hond nádasokbul
  - 27 Hond utra,
  - 37 Hond árvalányhaj,
  - 39 ÖK2ab—3 tóvíhez [valószínűleg sh.]
  - 42 ÖK2b gyümölcsfák [sh.]
  - 44 Hond Egyegy ÖK2b—3 Egy-egy Hond tornya. [g.jel n.]
  - 46 Hond bölcsöm',
  - 47 Hond boruljon
  - 48 Hond sír

179. ISTVÁN ÖCSÉMHEZ

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

V1 155—156, *Levél*. címmel (alcím: *István öcsémhez*.); ÖK1 198—200; ÖK2ab—3 I. 276—277. Mindenütt az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel. Egyk. úk.: Tatay: GrP 72—73.

Kelekezés

Annak a kis családi közösségnek, amely az engesztelő szóval és sorsa alakulásának kedvező híreivel 1844 tavaszán Dunavecseré érkező költőt (l. 139. sz. jegyz., → 249) újra befogadta, Petőfi István is tagja volt. A költő 1825-ben született öccse az aszódi gimnáziumi osztályok elvégzése után nem tanult tovább, hanem hazament szüleihez apja mesterségét folytatni (róla és Petőfivel való kapcsolatáról l. VP VII. 428—429), s ebben az időben már (1842 óta) önállóan vezette az idősb Petrovics által kibérelt kunszentmihályi marha- és juhszékét (l. Mezösi Károly: „Új adatok Petőfi kunszentmihályi kapcsolatairól.” ItK 1963. 480—483). István tehát nem lakott Dunavecserén (közel 20 kilométer távolságról nem járhatott naponta haza); ezt jelzi az is, hogy versesfüzetében (melybe 1844-től kezdve jegyezte be költői kísérleteit) 1844—1845-ben, az említett bérleti szerződés lejártáig írt verseit Kunszentmihályról és — nem Dunavecseről — keltezte (l. „Petőfi István Versei.” Szerk. Bajza József. Bp. 1909. 38—42; az eredeti kéziratot l. PIM V-an. V. 649.). De éppen a szóban forgó versből következtethetünk arra, hogy — ha nagyobb időközökben is — rendszeresen megfordult Dunavecserén (Petőfi úgy idézi fel az emlékezetében, amint „estebéd után” beszélget a szülőkkal).

Valószínű tehát, hogy a költő már április folyamán Dunavescsén találkozott rég nem látott öccsével is. De Kunszentmiklóson is akár több ízben lehettek együtt: az onnan keltezett *Megy a juhász számadron*... és a *Pusztán születtem*... a bizonyosága, hogy Petőfi ebben a kiskun helységben is megfordult: talán ügyes-bajos dolgait intéző apja kíséretében rándult át (esetleg többször is) öccse vagy ott élő barátja, Bankós Károly kedvéért (l. 161. sz. jegyz., → 314–315).

Petőfi Dunavescsén szüleinek három költeményt szentelt (*Füstbe ment terv, Egy estém otthonn, Vizen*), de Istvánt sem ezekben, sem más, ott keletkezett verseiben nem említi. Talán ezért is fordul most hozzá költői levelével, amely azonban, bár Istvánhoz, de megint elsősorban szüleiről szól. A vers címzése mégsem pusztá ürügy arra, hogy vallomást tegyen fiúi szeretetéről és a szülők nehéz sorsán érzett aggodalmáról, hiszen az adott helyzetben, egyelőre, mindenesetre István volt az, aki „félig” vállaira vehette a szülőkre nehezülő terheket.

Bár a vers eredeti kézírata nem maradt fenn, bizonyos, hogy Petőfi (miután a VI anyagába beiktatta) megküldte öccsének (mint láttuk, még a VI-ben is a *Levél* főcímet adta neki), talán a fővárosba érkezése utáni első beszámolója kíséretében: folyóiratban nem adta ki, a VI-ből pedig István csak hónapokkal később ismerhette volna meg a szöveget. Hogy Petőfi *Szülbim*hez c. költői levelének kéziratát is mindjárt eljuttatta Dunavescsére, annak éppen öccse válaszerve a bizonyítéka, melyet 1844-ből keltezett (l. Petőfi István verseinek feljebb idézett kéziratát, ill. kiadását; Petőfi Sándor költeménye a PDI-ben csak 1845. ápr. 10-én jelent meg, vö. EPN 68). A verses levél egészében bizonyos időbeli távolságot sugall: azt, hogy „hogyan van dolgotok?“, mindjárt a Pestre érkezése utáni napokban nem kérdezhetette. Ezért a verset júliusra kelteztük: későbbi időpont a VI kéziratának kb. július végére tehető lezárása miatt (l. Bev., → 122) természetesen nem jöhet számításba.

Petőfi 1844-ben ír először szorosabb értelemben vett „költői leveleket” (episztolákat); ezek sorában az a legkorábbi, amelyet költőtársához, Kerényi Frigyeshez intézett (l. erről a vers jegyzetét, → 326).

Fogadtatás

Toldy a VI bírálatában (BpHíradó 1845. márc. 4.: 147) a szülők iránti szeretetnek „mai nap a dalvilágban” ritka motívuma miatt emeli ki (más darabokkal együtt) a verset, s megállapítja, hogy ennél fogva a költő, „ki itt egészen magamagát adja, a nemesb kedélyek rokonszenvére annál biztosabban számolhat. És csakugyan az e tárgyú darabok [a barátságról szóló verseket is ideérti] azok, mik a kőtet olvasása alatt szívünkbe s emlékezetünkbe leginkább tapadnak”. Dicséri Pulszky is (MSzépírSz 1847. máj. 2.: 281): mint írja, „a hollandi iskola szabatoságával és hűségével” festi — többek között — „a házi életet szüleinél”, majd azzal folytatja: „mindezek gyönyörű idyllek; előadásuk tökéletesen megfelel a tárgynak”

Magyarázatok

- 1 *Hát hogymint vagytok otthonn Pistikám?*: a kezdősor mint közvetlen hangvételi episztolaindítás előzményeként Agárdi Péter Vachott Sándornak „György urhoz” c. versét hozza fel:

Hogy élsz, mióta tőled elváltam,
Ugy folynak-e mint hajdan napjaid?

- (PÁLL 66; Vachott versét I. „Versek” c. kötetében. Pest, 1844. 36.)
- 12 *Jégre nem viszik*: értsd: nem csapják be, nem szedik rá. Ez a kifejezés Nagy Ignác „Tisztújítás” c. vígjátékában (1842) is előfordul: „Jól teszed, hogy azon fából gyártott orvost kissé jégre viszed” — mondja Heves Tornyaiak (III. felv. 2. jel., I. „Nagy Ignác vígjátékai.” Bp. 1852. 166.). Petőfi mint vándorszínész maga is játszotta Tornyai szerepét. (L. VP VII. 24.)
- 16 *Elveszte mindent, amit keresett*: Petrovics István anyagi bukásának történetét Mezősi Károly korábban ismeretlen levéltári okmányok, ill. adatok alapján „Petőfi szüleinek vagyoni romlása” c. cikkében részletesen feltárta (Jászkunság 1960. 3. sz. 111—117). Az alábbiakban e cikk alapján ismertetjük ennek a folyamatnak fontosabb mozzanatait.

1835. márc. 29-én az akkor már vagyonos és 1828 óta „redemptus” (kiskun kiváltságokat élvező) Petrovics István szabadszállási vállalkozó egyezséget kötött Matulay Andrással és fivérével Ercsi község mészárszékének közös bérbeveteléről. Feles bérletben állapodtak meg. A vállalkozáshoz Petrovics 3000, a két Matulay 4000 váltó forintot adott. Matulay András mérte a húst, Petrovics pedig megvásárolta a jószágokat. A megállapodás három évre szólt, és olyan kikötést is tartalmazott, hogy ha valamelyik szerződő fél kiválik, 2000 Ft kötbért tartozik fizetni. A mészárszékét évi 3000 Ft-ért bérelték ki. A vállalkozás a marhavész miatt már 1835-ben közel 1000 Ft veszteséggel járt, ezért Matulay a következő évben visszalépett a bérlettől, s lefizette a 2000 Ft biztosítékot. Így Matulaynak már 6000 Ft-ja volt Petrovicsnál.

Petrovics Matulayt 1837. febr.-tól 1838. febr.-ig székálló legényként alkalmazta, s amikor az év letelt, Ercsi község bírái előtt „felmentő levelet” adott neki arról, hogy volt felelőse és székállója neki *mindenről* „*tökéletesen*” elszámolt. Utóbb jött rá, hogy Matulay az elszámolásnál becsapta (3268 Ft-tal, l. FPÉ I. 100), s bár ezt az üzleti könyvekkel bizonyítani is tudta, a felmentő levél Matulay és ügyvédje kezében olyan dokumentummá vált, mellyel szemben minden kérelme, bizonyítéka hatástalannak bizonyult. Mivel 1838 tavaszán súlyos árvizkárt szenvedett, a 6000 Ft-ját követelő Matulaynak csak 1000-et tudott adni, s ekkor — szorultságában — 1838. máj. 1-én kötelezvényt adott neki, hogy a fennmaradó 5000-et 1838. okt. 26-áig kifizeti: erre birtokát is zálogba bocsátotta. Ekkor ugyan- is még azt hitte, hogy tartozását a rokonának, Salkovics Mihálynak 1837. ápr. 24-én egy évre adott, tehát már esedékes 4000 Ft-nyi kölcsönből s egyéb bevételekből kiegyenlítheti. Salkovics azonban fizetéképtelen volt, s Petrovics Matulaynak még okt. 26-a után is adósa maradt 2500 Ft-tal. Erre Matulay ügyvédje, Kerek József kunszentmiklósi ügyvéd Szabadszállás tanácsához fordult ügyfele követelésével. A tanács 30 napi haladékot adott, de Petrovics nem tudott fizetni. Egyéb súlyos adósságai is voltak: Kultsár Jánosnak 3500 Ft-tal, Sima Kováts Istvánnak 500 Ft-tal tartozott.

1839. jan. 14-én kérelemmel fordult József nádorhoz, a jászkunok főkapitányához, s az árvíz idején elszenvedett veszteségeire hivatkozva haladékot kért. Ezt először megkapta; végül azonban a Matulaynak adott felmentő levél, ill. kötelezvény alapján a nádori bíróság Pozsonyban, 1840. jan. 12-én Petrovicsot elmarasztalta, s ennek nyomán jogerős bírói végrehajtást rendeltek el. Szabadszállás város tanácsa az árverést 1840. márc. 24-én lefolytatta,

s Petrovics földjét és ingóságait dobra verték. Ezután Petőfi apjának csak egy reménye maradt, ti. hogy a kancellárián fognak neki igazságot szolgáltatni, s Matulayt új elszámolásra kényszeríti. Az 1841. jan. 7-én a császár nevében kiadott „legfelsőbb rendelet” azonban úgy szólt, hogy Petrovics kérelme nem teljesíthető.

- 19—20 *Mért nem szeret ugy engem istenem ? | Hogy volna mód, sorsán enyhítenem*: az első sor végén a régi helyesírásban gyakori mondatközi kérdőjel van (vö. pl. a *Ki vagyok én? nem mondom meg...* verscímmel, ill. verskezdettel, → 1. 83), mely a mai központozás szerint a mondat végére kerülne, helyébe pedig vesszőt tennénk. A „hogy” tehát itt nem a „hogyan” kérdőszó rövidített formája, hanem célhatározói mellékmondatot kezdő kötőszó! — Petőfi egyébként 1844 őszén írt *Szüldőimhez* c. versében ezt a gondolatot szövi tovább annak elképzelésével, hogy mit tenne, ha valóban volna módja szülei nehéz sorsának könnyítésére.
- 32 *Mert nincs rá szó, nincsen rá fogalom*: Pándi (139) figyelmeztet rá, hogy Erdélyi János „A család” c. versének egyik sora „éledt újjá” Petőfi költeményében: „Oh nincsen arra, nincs szó mondani!” (E. J. „Költeményei.” Budán, 1844. 241. — NB. a kötet az év elején jelent meg, vö. Bev., → 111.)

Szövegváltozatok

A VI-ben a vers egyetlen szakaszból áll; a szakaszok közti közöket a 6. és 34. sor után 2—2 sorkezdő gondolatjel helyettesíti. A 7. sor, amellyel a VI-ben új szakasz kezdődik, az ÖK1-ben éppen a lap legtetjére került, s nyilván ezért maradt el az új szakaszkezdés az ÖK kétkötetes kiadásában s a későbbi kiadásokban is. E meggondolás alapján a 6—7. sor közötti új szakaszkezdetet visszaállítottuk.

C: VI *Levél.* [alcím:] *István öcsémhez.* ÖK2b *öcsemhez.* [sh.]

1 ÖK3 *otthon,*

5 ÖK1—2ab *azt est* [vsz. sh., mely Petőfi figyelmét elkerülte; mi a VI szövegét fogadtuk el ezúttal véglegesnek]

7 VI — — *És*

9 ÖK2ab—3 *éjetek.* [sh.]

12 ÖK3 *emberekben!*

13 ÖK2ab—3 *becsületes ÖK2b—3 igaz;*

21 ÖK2b *Aggg* [sh.]

26 VI ÖK2b *gyamolítsad* [sh.]

30 ÖK2ab—3 *Oh*

32 VI ÖK1 *nincsen rá szó, nincsen fogalom;* [az ÖK2-ben Petőfi átalakította a sort!]

33 ÖK2ab—3 *veszteség;*

35 VI — — *E*

40 ÖK2a *alatt* [kp. n.; sh.]

180. JAVULÁSI SZÁNDÉK

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Pd1 1844. I. fé. 6. sz., nyarutó (aug.) 2. hetében: 176, *Petőfi.* aláírással. VI 108—109; ÖK1 167—168; ÖK2ab—3 I. 231—232. A kötetekben az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

A vers a fentiek szerint 1844. augusztus első felében jelent meg először, s ez év folyamán Pesten készült. Keletkezése tehát vagy a költő kora tavaszi pesti tartózkodásának idejére (márc.—ápr.), vagy a Dunavecseről való visszatérése utáni mintegy másfél hónapnyi időszakra (jún. második fele—júl.) esett. A VI sorrendje, amennyiben a belőle levonható kronológiai tanulságot próbáljuk hasznosítani, az előbbi mellett szól, mert a szóban forgó költemény az ÖK-kiadásokban Pestről keletezett darabok első csoportjába, tehát az év eleji debreceni, ill. az ápr.—jún. havi dunavecsei termés két nagyobb (bár távolról sem zárt) tömbje közé került, sőt sorrendben ez az első Pestről keletezett 1844. évi költemény (l. a kötetek tartalomjegyzékét, → 1. 158). Ezt a feltevést erősítheti az a körülmény is, hogy ennek a VI sorrendjében első pesti verscsoportnak két darabja: a *Vándorélet* és a *Szerelem- és pipadal* az újabban előkerült kéziratok adatai szerint bizonyosan a huzamosabb dunavecsei tartózkodás *előtti* időből (feltehetően márciusból) való (l. 135. és 136. sz. jegyz., → 231, 238), továbbá belső, de nem kevésbé kényszerítő érvek alapján, kora tavaszinak kell tekinteniünk a *Fürdik a holdvilág az ég tengerében*. . . c. költeményt is (l. 134. sz. jegyz., → 227). Tehát a kötetekben az 1844. évi versek sorában elől álló (az ÖK-ban Pestről keletezett) hat költemény közül három valóban kora tavaszi! Nyilvánvalóan ezen az alapon datálta a legutóbbi kritikai kiadás szerkesztője a *Javulási szándék*-ot 1844. márc.—ápr. havára (l. VP I. 72).

Különféle megfontolások mégis arra késztetnek bennünket, hogy a verset (és a *Betegségemben*-t, melyben Petőfi erre tekint vissza, vö. 181. sz. jegyz., → 382) az említett *nyári* időszakra keltezzük. Jegyzeteink bevezetésében, a VI kiadásának történetét ismertetve, részletesen szóltunk arról, hogy a fizet verseinek egymásutánja csak nagyjában-egészében tekinthető időrendinek (a feltételezett kronológiai sort számos kirívó következetlenség zavarja meg), s bizonyítottuk, hogy a kötet 1844. évi anyagának végleges sorrendje csak 1844. június közepe (a költő Pestre érkezése) után alakulhatott ki, mert a dunavecsei darabok későbbi pestiekkel keverednek, sőt egy-két bizonyosan év eleji — debreceni, ill. tokaji — vers is került közéjük; különösen feltűnő az időrend megzavarodása a két népdalciklusban: ezeknek anyagát Petőfi a megérkezését követő hetekben válogatta össze az egész évi termésből, a sorrenddel szemmel láthatóan nem törődve. Még a mindössze háromtagú *Néprománcok* ciklus is, amely közvetlenül a *Javulási szándék* és a *Betegségemben* után következik (l. a kötetek tartalomjegyzékét, → 1. 158), keletkezési idejük szerint egymástól távol eső darabokat tartalmaz: A *Fürdik a holdvilág az ég tengerében*. . . , mint említettük, bizonyos kora tavaszi, a *Megy a juhász számaron*. . . pedig nem lehet májusnál korábbi (l. 161. sz. jegyz., → 314; a harmadik: *A csaplárné a betyárt szerette*. . . tavaszi vagy nyári is lehet, l. 169. sz. jegyz., → 341).

Mivel tehát a költő ezeket a ciklusokat csak a nyár folyamán alakította ki, a nyomdakész kézirat elkészítése során (valamikor július folyamán) még alkalmá volt nyáron írt darabokat, így a *Javulási szándék*-ot (és a rá felelő *Betegségemben*-t) is az 1844. évi versciklus elejéhez beiktatni. Hogy így történt, azt elsősorban tartalmi-életrajzi megfontolások teszik valószínűvé. A költeménynek a korhelységből kigyógyulni vágyó, de a „rendes élet”-től végül mégis visszarettenő hőse nem afféle első személyben beszélő zsáneralak, mint a *Szomjas ember tünődése* vagy az *Az én torkom álló malom*. . . borkedvelő figurái, akiket a költő megjátszva, első személyű beszéltetéssel jellemez (l. 121. sz. jegyz., → 168), hanem kétségkívül maga Petőfi (Sándor néven szólítja meg magát, s a vers végén költő mivoltára hivatkozik), aki

olvasói előtt ilyen nem mindennapi színben kíván feltűnni: ő az, aki — állítása szerint — éjjel-nappal dorbézol, sokat iszik, szeretőket tart, ijesztően lefogyott; de hiába is próbálna szakítani eddigi életmódjával, nem képes rá: „költőileg”, azaz a megszokottól, mindennapitól eltérően kell végigfutnia életútját. A megrögzött korhely képével indítja a *Javulási szándék*-ra utaló *Betegségemben* c. verset is (*Tovább üzéd eszeveszetten | Az ostobáskodásokat* stb.). Nyilvánvalóan torz önjellemzés ez, bármelyik időszakból való is; életrajzilag azonban sokkal természetesebben kapcsolható 1844 nyarához, mint kora tavaszához.

Petőfi 1844. február vége felé költeményei kéziratával és azzal az elhatározással érkezett Pestre, hogy verseit eladja sa kapott összegből debreceni tartozását kifizeti (l. 128. sz. jegyz., → 196). Késpénze nem lehetett sok, hiszen Egerbe már mindenéből kifogyva tért be: Tárkányitól „útravalót” kért, mellyel Pestig elmehet (l. 131. sz. jegyz., → 208); amit pedig akár Tárkányitól honorárium, akár a kispapoktól „útiköltség” címén kapott (l. uo., 213), bizonyára nem volt olyan nagy összeg, hogy abból még Pesten is gazdálkodhatott volna (vö. 144. sz. jegyz., → 268). Elfogadható öltözettel Sass István látja el (l. emlékezését, VU. 1887. 1. sz. 6), szállást Várady Antal ajánl fel neki (l. VP VII. 310), de hogy körülbelül egy hónapig, március végéig (amikor Vörösmarty közbenjárására a Nemzeti Kör révén kölcsönhöz jut, l. Bev., → 115) miből tartja fenn magát, valóságos rejtély; — nyilván apróbb kölcsönökből (feltehetően ezekre tesz célzást dunavecsei *Magány* c. verse végén); honorárium-bevételek — néhány, folyóiratközlésre felajánlott verséért — húsvét után kezdenek csurranni-csöppenni (l. 144. sz. jegyz., → 269).

Bizonyosra vehetjük tehát, hogy ezekben a hetekben nagyon szerényen, beosztással él. Ezzel az életrajzi háttérrel a [*Virt a kikivics. . .*], a *Gyöngye vagyok. . .* vagy a *Fürdik a holdvilág az ég tengerében. . .* (l. 132—134. sz.) csüggeteg, rezignált hangulata jól összevág, a *Javulási szándék* kérdéskö, bohém életfilozófiája azonban nem sarjadhatott ebből a biográfiai talajból. Igaz, az *Ivás közben*, melynek Csokonaitól vett mottója (a kéziraton) „tívoronyát” említt, talán még sivárabb, még kilátástalanabb körülmények között született; de ez egyetlenegy vidám, debreceni diákok körében töltött mámoros estjének hangulatát idézi (vö. 122. sz. jegyz., → 175). Hasonló baráti poharazgatásokban 1844 kora tavaszán Pesten is részt vehetett, erről azonban sem egyidejű, sem emlékezésadatok nem szólnak, kivéve azt a feltehetően márciusi „rusztizást” a pesti Komló-vendéglőben, amiről Kerényi Frigyeshez intézett költői levelében emlékezik meg (bár mások szerint ez inkább 1843 nyaránt történt); de ezt is kivételes alkalomnak kell tekintenünk: Kerényi mint eperjesi lakos csak átmenetileg, verseinek kiadása ügyében tartózkodhatott ekkor Pesten (vö. 164. sz. jegyz., → 329). Petőfi később, Dunavécsein, a szüleiével való kibékülés és a viszonylagos egzisztenciális biztonág szokatlan, felszabadult hangulatában (l. 145. sz. jegyz., → 272), ott írt versei s az emlékezések tanúsága szerint, sok vidám estét töltött el baráti társaságban (l. 155. sz. jegyz., → 298); ezek a helybeli református segédlelkész, rektor és tanító részvételével tartott összejövetelek nem lehetnek a szertelen duhajkodás alkalmai, de átmenetül szolgáltak a költő 1844 nyári — a jelek szerint valóban mozgalmas — fővárosi társasálatéhez.

A költő ekkori kávéházi baráti köre feltehetőleg főként azokból a fiatalabb írókból, színészekből, művészekből állt, akikkel részint már előző évi pozsonyi, ill. pesti időzése során, részben ezen a nyáron (már mint a PDI segédszerkesztője) kötött ismeretséget. Együttléteiknek, közös szórakozásaiknak a szóban forgó vers keletkezése szempontjából figyelemre méltó egykorú dokumentumai vannak. Vahot Imre, a PDI szerkesztője 1844. aug. 19-én Erdélyi Jánosnak írt levelében Petőfiről írva megjegyzi, hogy „nagy korhely”

(l. Erdély I. 224). Nem hisszük, hogy e szűkszavú jellemzés pusztán a költő és Vahot között már ekkor kezdődő feszültség tünete lett volna (később, az év végén ugyancsak Erdélyinek panaszoja Vahot, hogy segédszerkesztője hanyagul végzi dolgát, mindent neki kell helyette elvégeznie, l. uo. 240), vagy hogy a szerkesztő éppen az augusztus közepe táján megjelent *Javulási szándék* hatása alatt mutatta volna így be segédjét; annál kevésbé, mert a PHiir újdonságírója éppen e hónap vége felé támadta a Pillvax-kávéházban tárt ajtók mellett zajosan mulatozó ifjakat, akiknek nevében maga Petőfi válaszolt a PDI aug. 5. heti számában (l. VP V 9., ill. 195—196). Maga az a tény, hogy ő írja a *Cáfolat*-ot, tanúskodik róla, hogy egyik törzstagja ennek az „uri utcai” asztaltársaságnak. Erre már Havas is utalt a szóban forgó költemény jegyzetében, rámutatva a vers és az említett sajtótámadás majdnem egyidejű megjelenésére (l. HP II. 480).

A költő anyagi körülményei ekkor hasonlíthatatlanul jobbak, mint kora tavaszi pesti időzése alatt: Dunavecsnén szülei vendégeként viszonylagos gondtalanságban töltött két hónapot (csak tréfás túlzásnak tekinthető, hogy — *Magány* c. verse szerint — hitelezői elől szökött volna oda: ekkori, hirtelen kedvezőbbre fordult anyagi helyzetéről l. 144. sz. jegyz., → 269), Pesten pedig már várta segédszerkesztői „hivatala”, melyet július 1-én foglalt el, a Vahottal kötött megállapodás értelmében a lakáson és ellátáson kívül havi 15 pengő forint fizetésért, melyhez a folyóiratban közölt versei után 2—2 (tehát havonta 4—5 versért 8—10) pengő forint járult. (A PDI-hoz kerüléséről, szerződése részleteiről l. Bev., → 131—134.) Ettől fogva havonta 1 költeményt adott az Élk-nek (l. 156. sz. jegyz., → 305), sőt kezdetben kettőt a Honderűnek is juttatott (l. 114. sz. jegyz., → 145). — Verseiben ugyan egész éven át vissza-visszatérő téma a pénzühiány, de ez feltehetően éppen annak a „könnyelműség”-nek a következménye, melyet hol hibáznak ismer el (pl. *Szobámban* c. versében), hol pedig — mint szóban forgó költeményében is — igazolni kíván (vö. 155. sz. jegyz., → 299). Hogy 1844 nyarán—őszén a korábinál lényegesen kedvezőbb anyagi körülményei között nem garasokodva, a holnappal keveset törődve élt, azt a nélkülözéseknek szinte megszakítatlan hat évi időszaka után természetesnek tarthatjuk és aggályoskodás nélkül elfogadhatjuk.

De a vers 1844. nyári keletkezése mellett szólnak — az életrajzi körülményekben gyökerező — önjellemzés nyilvánvaló *túlzásai* is. E vonatkozásban a *Javulási szándék* és a *Betegségemben* korántsem kivétel: amint az eddigiekben is sok esetben lehettünk tanúi, Petőfi 1844. évi verseinek egy egész csoportjában „különösnek tetszeni akaró typussá játssza ki magát” (Horváth 47). Nem pusztá játék, a „komédiázó ösztön” megnyilatkozása ez — hangsúlyozza Sőtér (104—106) —, hanem a „plebejus dac és büszkeség” sajátos megnyilvánulási módja: „a »duhaj Petőfi« [...] vidámsága tudatos szembeszegülés a sorssal”. Pándi úgy közelíti egymáshoz ezt a két álláspontot, hogy a szóban forgó önjellemző verseket Petőfi ekkori „különbözés-vágyával” hozza összefüggésbe (ennek igazolására a költő 1844 nyári kihívó, feltűnést keltő magyaros öltözködésének több hiteles forrással alátámasztható példáját hozza fel, l. Pándi 300—301), s Horváthtal vitatkozva azt fejtegeti, hogy Petőfi a bohém alakját „azonosságnak és különbségnek, azaz játékbeli azonosságulánál állandó hamiskás sejtetésével” játssza meg. „Ezek a bort vedelő, szabad életű figurák csak részben köszönhetik lírai létüket annak a felfogásnak, hogy a »rendes élet« a költőiség egymással ellentétesek [. . .], az a nyugtalanság, az a lázongó ellenérzés lehel beléjük lelket, amely Petőfit szembefordította az uralkodó konvenciókkal” (uo. 306—307).

Ez a tendencia, az ide sorolható versek sűrűsödése az év derekán — kora őszén éri el tetőpontját: a korábban külön-külön jelzett-megrajzolt zsánerező

vonások ekkor állnak össze egy összetett módon jellemzett korhely figura típusává, nem utolsósorban a *Javulási szándék*-ban (ennek indokolatlanul korai datálására még senki sem figyelt fel). A *Carmen lugubre* és a *Vízet iszom* c. nyári versekben (majd a *Sovány ősz*-ben és az *Igyunk!-ban*) Petőfi változatlanul a megrogzott borkedvelő és vizgyűlölő szerepét játssza (l. 174. sz. jegyz., → 353), ami az egykorú adatok és a baráti emlékezések többségének tanúsága szerint erős túlzás: egyáltalán nem volt olyan szvenvedélyes borivó, mint ezek sejtetik, és valójában nem magát a szeszt élvezte (nem is igen bírta), mint inkább a borozgatás melletti baráti diskurzusok vidám vagy meghitt hangulatát (l. erről részletesebben: 122. sz. jegyz., → 179). Az éjszakákat „felségesen” átvirrasztó lump képét már a dunavecsei *Hattyudalfélében* felvillantja, s talán ide tartozik még az őszi *Dávidó után* is. A jövővel nem gondoló, könnyelmű pazarlónak mutatja magát a Dunavecsein írt *Gazdálkodási nézeteim*-ben, majd *Kerényi Frigyeshez* c. költői levelében, ill. az őszi *Takarékosság*-ban is, jóllehet valójában másképp bánt a pénzzel, mint azt olvasóival el szeretné hitetni: lehet, hogy pesti letelepedése első időszakában (1844 folyamán) még bele-beleesett a könnyelműség hibájába, de később (különösen 1846—1847-től fogva) olyan embernek ismerjük meg, aki, ha nem is veri fogához a garast, de ismeri a pénz értékét. Már 1844. évi költeményeinek egy csoportjából, családi tárgyú vagy vonatkozású verseiből is a komoly, józan felfogású, szülei nehéz sorsán aggódó és értük felelősséget érző fiúnak a „bohém-arckép”-nél hitelesebb vonásai rajzolódnak ki (l. 155. sz. jegyz., → 299).

Ezekkel az állítólagos „gazdálkodási nézetekkel” szorosan összefügg a hitelezők előli szökés és bujkálás motívuma is, amely a dunavecsei *Magány* után az 1844. augusztusi *Szobámban* c. vers végén is előkerül; ez, ha talán nem is mindenestül koholt elem, abban a Petőfiől sejtett értelemben feltétlenül túlzó, mintha az ő „könnyelműség”-ének következménye lenne (vö. 144. sz. jegyz., →, 268). Még teljesebbé teszi a bohém-önarcképet a „szeretők”-re való célzás. Már a dunavecsei *Deák pályám*-ban láttuk, hogy Petőfi a végletebb alakrajz kedvéért bizonyos biográfiai tényeket is meghamisít (pl. többszörösen bukott diáknak vallja magát, vö. 154. sz. jegyz., → 295). A rajzot abban is egy „szerelemhistóriára” való homályos (szándékosan félben hagyott) utalással egészíti ki, s annak nyilvánvalóan éppoly kevés életrajzi alapja van (csak legendák tényésznek körülötte, l. uo., → 297), mint az itt sejtetett kapcsolatoknak, melyekről sem egykorú források, sem kortársi emlékek nem szólnak. A bohémportré kellékének érezzük továbbá a költő „kísértet”-szerű megjelenésére (sápadtságára, soványságára) való utalásokat. Ez is nyilvánvaló túlzás, ilyen ijesztő külsőről az egykorú források és emlékek nem tudnak; ennek továbbvitele és fokozása a korhely életmód miatti ágyrnak esés motívuma, mely — a jelek szerint — alig lehetett több pusztá ürügynél a *Javulási szándék*-ra ráfelelő s az abban foglalt bohém életfelfogást korrigáló *Betegségemben* megrásához (l. annak jegyzetét, → 383). Végül a *Bucsú a színésztől*, de kivált *A csavargó* újabb bohém vonással egészíti ki ezt az önjelmezést: a költő abban színészi vágyaira, ebben mintegy veleszületett kalandorhajlamára hivatkozva utasítja el az egy helyben ülést, az egyhangú, száraz foglalatosságot, tehát a „rendes élet”-et (vö. *A csavargó* jegyzetével, → 409).

Arra a kérdésre, hogy a dorbézoló, a holnappal nem gondoló, éjszakákat átmulató lump portréja miért 1844 nyarán válik ennyire teljessé, sőt végletesé, éppen a *Javulási szándék* befejező sorai adnak — közvetett — választ. Ezekből ugyanis élete 1844. júl. elsejével bekövetkezett nagy fordulatára tett utalásokat olvashatunk ki. A *Bucsú a színésztől* c. vers jegyzetében elmondtuk, hogy a költő, mielőtt elkötelezte magát Vahotnak (tehát a segédszer-

kesztői állás kedvéért egyelőre letett színészi terveiről), lassan belenyugodott abba, hogy nem színész többé; egyúttal azonban mind világosabbá vált előtte: a „hivatal”, mely négy fal közé szorítja s a „regényes élet” lehetőségétől megfosztja, nem kárpótolhatja „elzárt mennyországáért” (vö. 165. sz. jegyz., → 332). Ha nem lehet színész, akkor költő lesz, és nem a hivatal rabja! — ezt jelenti be itt Petőfi, egyrészt a *rendes élet* elutasításával (ami jól felismerhető célzás arra, hogy a PDI-nál vállalt száraz robotmunka: korrekcióra, mindenség, helyhez kötöttség stb. nem neki való; vö. ekkortájt, augusztusban írt *A csavargó* c. versének jegyzetével, → 410), másrészt — az utolsó két sorban — annak a programnak a kitérésével, melyben nemcsak a költemény, hanem az egész, feljebb említett versegyüttes boros-bohém önarcképének tanulságait (különállását új oldalról hangsúlyozva) összefoglalja: *Költő vagyok, költőileg kell | Végig rohannom az életuten.* Ez logikusan következik abból, amit jún. 25-én rezignáltan (és keserű kommentárral) hozott Kerényi tudomására: *Hiszen színész már többé nem vagyok; egyúttal bejelentése annak is, hogy leszámolt a sokáig dédelgetett „színész és költő” jelszóval, a kettős hivatás célkitűzésével* (l. 165. sz. jegyz., → 332). A *Javulási szándék* és az egész említett verscsoport eszerint úgy fogható fel, mint tiltakozás a többé-kevésbé egzisztenciális kényszerből vállalt új életforma ellen, ahogy — fenti adataink tanúsága szerint — a nappal végzett egyhangú hivatali munkáért esténként—éjszakánként a valóságban is baráti mulatozásokkal kárpótolja magát.

Mindezek az összefüggések és megfontolások véleményünk szerint félreérthetetlenül igazolják, hogy a *Javulási szándék* játékosan-ironikusan eltorzított önportréja 1844 kora tavaszán még anakronisztikus, az ekkori verstermésből életrajzilag és a költő művészi törekvései szempontjából is kéri; — azzal az előzőtől lényegesen különböző szituációval azonban, amelybe Petőfi 1844. július elején került, teljes összhangban van, s a pontosabban datálható rokon tárgyú, ill. célzatú 1844. nyári—ősi költemények sorába természetesen illeszthető be.

Még világosabbá válik ez, ha figyelmünket a PDI-ban megjelent Petőfi-költeményekre irányítjuk. A költő júl. 1-től a lap segédszerkesztője, és éppen a versorvatot gondozza; hétről-hétre közölt sajtói versei tehát szinte egyidejűen jelzik, milyenek akar olvasói előtt látszani. A folyóiratban közölt „önarckép-versek” időrendben: *Levél Kerényi Frigyeshez* (júl. 2. hete); a szóban forgó *Javulási szándék* (aug. 2. hete); *Irtóztató csalódás és Poharamhoz* (aug. 4. hete, célzatosan ugyanazon a hasábon, de az utóbbi Pönögei Kis Pál álnév alatt, melynek jelentését még csak a beavatottak ismerték, vö. 143. sz. jegyz., → 262); *Bucsu a színésztől* (szept. 1. hete); *De már nem tudom, mit csináljak . . .* (szept. 4. hete); ideszámíthatjuk még az Életképekben napvilágot látott *Hattyudalfélét*-t (júl. 3.) és *Gazdálkodási nézetim*-et (okt. 9.), megjegyezve, hogy az utóbbi feltehetőleg már szeptemberben megjelent volna a folyóiratban, ha Petőfinek nem Tompa levelére kellett volna előbb válaszolnia (*Felelet Tompa Miskának*, későbbi címén: *Tompa Mihályhoz*, szept. 11.; ebbe a folyóiratba Petőfi havonta 1—1 verset adott, vö. 156. sz. jegyz., → 305). Megállapíthatjuk tehát, hogy Petőfi a könnyelmű, duhaj-borkedvelő-bohém önarcképet szeptember—októberig vállalja, de már a *Javulási szándék*-ra felelő *Belegségemben* c. versben, majd a *Tompa Mihálynak* c. episztolában megkezdí óvatos korrigálását (*Egyébiránt ne gondold, barátom, Hogy én valami vad fickó vagyok* stb.), később meg már nyíltan le is zárja ezt a vonulatot (*A borhoz*).

Mindezeknek a megfontolásoknak az alapján a *Javulási szándék*-ot a korábbi nézetektől eltérően 1844 júliusára kelteztük.

Hankiss (10) a vers 1—4. és 21—22. sorát Béranger „L’homme rangé”

(A rendezett életű ember) c. költeményének egy versszakával veti össze, s úgy látja, hogy ez a párhuzam a béranger-i „bohémfilozófia és a bohém-szerep térhódításáról tanúskodik” Petőfi költészetében. Ezt a megjegyzést szerintünk alátámasztja az a körülmény, hogy az összevetés a „rendtelen”, ill. „rendes” élet fogalmának váratlan (s többé nem ismétlődő) felbukkanására is magyarázattal szolgál. (L. még az ugyancsak béranger-i ihletésűnek látszó *Gazdálkodási nézeteim* jegyzetét, melyben a francia költő említett verséből is idézünk, → 301.) Hasonló gyanút ébreszt a „szeretők” meglepő előkerülése (ez sem fordul elő másutt Petőfinél); Imre S. (II. 181) ezt Béranger „grissette”-jeivel hozza összefüggésbe.

Fogadtatás

Sujánszky Antal Petőfihez intézett versét (Hond 1844. II. 16. sz., okt. 19.: 250—251) így kezdi:

Sokan felőled azt hangoztaták:
 Hogy csak tivornya és vig cimborák
 Tudják tüzelni lángra szivedet
 És bortul ázik minden éneked.

Ezzel az indítással világosan arra a képre céloz, amely a borissza-duhaj Petőfiről, a PDI-ban és az Élk-ben megjelent versei nyomán az olvasók tudatában kialakult; ő nem támadja a költőt ezért, sőt ivópajtásul ajánlkozik, abban a reményben (s ez együttal felszólítás a nyílt állásfoglalásra), hogy költőtársát a mámor állapotában is az „isten-király-haza” hármas eszménye hevíti, mert „E nélkül a pohár bor mit sem ér” Sujánszky szemmel láthatóan a Hond-ben aug. 3-án megjelent *Honfidal*-nak a haza üdvéért pohárt emelő és az említett költeményeknek öncélúan korhely Petőfijét próbálja összebékíteni, nem is egészen alaptalanul, hiszen az a gondolat, hogy az ivás a honf gondok borba fojtása, Petőfinél később (még 1844-ben) ismételtlen visszatér (l. *Részegség a hazáért, Rég veri már a magyart a teremő* . . . stb.). De Petőfi hazafisága távolról sem azonos a Sujánszkyéval, istenről és a királyról pedig éppenséggel gyökeresen eltérő a felfogása, azért válasz nélkül hagyja a papköltő versét (mint feljebb láttuk, néhány héttel előbb Tompa episztolájára már az Élk következő számában válaszol; Sujánszky felhívásáról l. Fekete: PŠsz 59—60).

Toldy Ferenc, a VI névtelenül közölt bírálatában (BpHiradó 1845. márc. 4.: 147) — lényegében a Sujánszkyéval azonos morális alapállásból kiindulva — hibául rója fel Petőfinek, hogy a mértéktelen italozást, duhajkodást, „a rendetlen élet szeretetét” nem mint „hatásában szellemlélv”-et, hanem mint „közvetlen élmény”-t, önmagáért megéneklésre méltó tárgynak tartja. „Ezért minden, a mai világ erkölcsi csúcsán álló költő — folytatja Toldy — csakugyan tiltakozni fog oly társ ellen, kinek nézete a tivornnyát a költőiséggel azonosítva [!] kiált fel:

»Költő vagyok, költőileg kell
 Végig rohannom az életuton!«

S bár elégtételt nyújt a »Betegségemben« című dal, mely a »Javulási szándék« szép ellentéte, de csak felmerül ismét ez irány, s még oly darabban is, mint a »Lével Kerényihez«, hol a baráti emlékezés tetőpontja a »rusztizás«, s a baráti örömek versiója az »áldomásozás.« Mindezek alapján megállapítja, hogy Kerényi Frigyes „uemesb egyediséget tüntet fel”, mint Petőfi.

Magyarázatok

- 7 *mennykő!*: „a mennykőbe is!” felkiáltás rövid változata.
13 *messzely*: kb. 3 és fél deci.

Szövegváltozatok

- 2 PDI napod.
3 ÓK2ab—3 elvisz;
4 PDI így
7 PDI látsz? —
9 PDI Fiú! valahára;
10 PDI életedet.
13 PDI borocska. . . .
14 PDI elég;
16 PDI feleség. . . .
17 PDI beszéltem! . . . .
19 PDI feleség! bor!
20 PDI még.
24 PDI Végigrohannom az életuton! — —

181. BETEGSÉGEM BEN

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 110—111; ÓKI 168—169; ÓK2ab—3 I. 233—234. Mindenütt az 1844. évi versek közt, az ÓK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

Keletkezés

Petőfi a verset a kiadások fenti adatai szerint 1844-ben Pesten írta. *Javulási szándék* c. költeményére tér vissza benne (I. s.: *Megmondtam úgy-e?: térj eszedre!*, 18. s.: *Mondám, hogy nem kell feleség*): beteg állapotában, melyet megrögzött korhelykedése következményének tekint, szemrehányásokkal illeti magát, hogy annak idején nem hallgatott jobbik énje szavára, s az előbbi vers bohémönarkéjét a boldog családi életre, szeretetre vágó magányos ifjúéval szembeállítja.

A versből nem tűnik ki, hogy mi volt a baja; egyéb adatokból is legfeljebb csak találgathatjuk, milyen természetű lehetett ez a betegség s mikorra eshetett. Keserű hangulatú, halálsejtelmes kora tavaszi pesti versei ([*Virti a kikivics* . . .], *Gyöngé vagyok* . . ., *Mi nagyobb a nagy Szentgellérihegynél* . . .) inkább a nélkülözések és kudarcok sorozatában elcsüggedt lélek kifáradásáról vallanak, mint testi szenvedésekről (vö. 133. sz. jegyz., → 225). Sass István, a költő jóbarátja (később orvosa is), aki Petőfivel 1844-től kezdve végig kapcsolatban maradt, éppen abban a visszaemlékezésében, amelyben a költő kora tavaszi Pestre érkezését és közvetlen ezutání viselt dolgait részletesen elbeszéli, határozottan állítja, hogy Petőfi mint pesti lakos csak egyszer betegeskedett, mégpedig „nőtlenségében, Friebeisz-féle lakásán” (S. I.: „Petőfi mint Pönögei Kis Pál megérkezik Pestre.” VU 1887. jan. 2.: 6),

tehát a Hatvani utcai Jankovich-házban, ahová tudvalevőleg Várady Anta házasságkötése után, 1846 nyarán költözött Pákh Alberttel együtt (vö. VP VII. 292, Hatv² I. 861, 862: jegyz.). S ass, az annyira lelkiismeretes krónikás, aki egyébként 1844-ben orvostanhallgató volt, egy, ebbe az időszakba eső súlyosabb megbetegedésről nem feledkezett volna meg. Petőfi a dunavecsei *Hattyudal-fél*-ben konkrétabb tüneteket (fulladást, szívszorongást) említ (talán ugyanezekre a „kínok”-ra céloz ugyanott keletkezett *Sírom* c. versében is, l. 152. sz. jegyz., → 290), de később ezek is nyomtalanul elmaradnak; nem tudjuk, hogy e panaszokat a költő előző év végi súlyos megbetegedésével (l. 105. sz. jegyz., → 1. 464—465) vagy a még 1841-ben, katonakorában át-vészelt, elbocsátásához vezető szív- és tüdőbántalmakkal (vö. Dienes András: „A fiatal katona.” TanPet 33., ill. kiadásunk 21. sz. jegyz., → 1. 244—245) hozzuk-e összefüggésbe (l. még 120. sz. jegyz., → 166). 1844 nyaráról, az év második feléről meg egyáltalán semmilyen, Petőfi betegségére vagy panaszai-ra utaló adat nem áll rendelkezésre.

A betegség kiváltó oka, előzménye a vers szerint a rendszeres éjszakázás, az „eszeveszt” korhely életmód volt, mindennek pedig, mint korábban kifejtettük (vö. 180. sz. jegyz., → 378), csak 1844 nyarán van bizonyos életrajzi alapja. Lehet, hogy a verset egy átmulatott éjszaka után, „másnapos” hangulatban írta, mindenestre a *Javulási szándék*-ra s az azt körülvevő egész bohém dalcsoportra (l. uo., → 379) jellemző játékos-ironikus túlzással; sőt feltehető, hogy a betegség csak ürügy volt a *Javulási szándék*-ban megkezdett lelkiismereti vita továbbfolytatására: abban költő mivoltára hivatkozva még elzárkózott a „javulás” elől; ezúttal — a korhelykedés elképzelt következményére, a betegségre utalva — visszavonja korábbi tételét. A betegség motívuma — ebben az értelmezésben — körülbelül azt a szerepet játszaná, mint a „szeretők” emlegetése a másik költeményben; ez is, az is a költő önjellegzésének eszköze, az utóbbi a „korhely önarckép”, az előbbi ennek kiigazítása szolgálatában. Talán nem véletlen, hogy mindkét motívum megvan Petőfi kedvelt Béranger-jánál: ahogyan a váratlanul felbukkanó „szeretők” forrását a francia költő „grisettes”-jeiben kereshetjük (vö. 180. sz. jegyz., → 381), ugyanúgy lehetett a *Betegségemben* mintája vagy ihletője Béranger „Le malade”-ja (l. Béranger 1862. II. 61—62; egyébként a Petőfitől olyan nagy hatással alkalmazott változó refrén szép példája).

Mivel a *Betegségemben* mindenképpen a *Javulási szándék*-ot követően, de természetesen a VI kéziratának kb. július végére tehető lezárása előtt keletkezett, ezt is 1844 júliusára kelteztük, és közvetlenül az említett vers után közöljük, ahogy Petőfi is tette; hogy mennyi idő választhatta el a kettőt egymástól, még hozzávetőleg sem próbáljuk meghatározni.

Fogadtatás

Nádaskay (Hond 1844. dec. 21.: 404) „prózaiságokat” kifogásol Petőfinek ebben a versében is; talán az első két versszak nyersebb, köznyelvi-népi kifejezéseit (*térj eszedre! eszeveszttem, szeleverdi, Eső után a köpönyeg*) érti. Toldy viszont (BpHiradó 1845. márc. 4.: 147) megállapítja, hogy a vers, ha csak átmenetileg is, „elégételt nyújt” a megelőző *Javulási szándék* morálisán ellátandó, „a tivornyát a költőiséggel” azonosító irányával szemben (l. az előbbi vers jegyzetét, → 381).

Magyarázat

6 *szeleverdi*: szeleburdi, hebehurgya (Terbe 23. szerint jász-kiskun tájszó).

6 VI szeleberdinek!
31 ÖKzb kogy [sh.]

182. SZÍNBIRÁLAT

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 148; ÖK1 194; ÖKzb—3 I. 269—270. Mindenütt az 1844. évi versek közt, az ÖK kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

Kelekezés

A fenti adatok szerint 1844-ben, Pesten írt vers júliusnál nem lehet későbbi, mert Petőfi e hónap végén zárta le a VI kézirátát, melyben már a *Színbírálat* is ott volt; korábbi sem igen lehet, mert Petőfi a színház nézőterén szólal meg benne (gondolatban), sőt — mint a szövegből kivehető — rendszeres színházlátogató: csak így tűnhet fel neki, hogy az a páholy, amelybe a szövegben forgó „kislyány” jár, ezúttal üres. Már pedig arról, hogy a költő tavaszi (márc. — ápr. havi) pesti tartózkodása alatt színházba járt volna, nincs semmilyen konkrét adatunk, s ez az ő akkori helyzetét tekintve (l. 132. sz. jegyz., → 266) teljességgel valószínűtlen is. Csak június második fele jöhetne még számításba (Petőfi a hónap közepe táján érkezett vissza Dunavecseről, l. 144. sz. jegyz., → 221); mivel azonban tudjuk, hogy Vahot, a PDL szerkesztője, Petőfit kezdetben — a jelek szerint éppen július folyamán — színikritikák írásával bizta meg, kézenfekvőnek látszik, hogy a vers keletkezését ezzel a ténnyel hozzuk kapcsolatba: már Havas Adolf kimutatta, hogy a folyóirat július 4. heti számában (a Nemzeti Színház „Nyárhó” = július 16-, 17-, 18-, 20-i előadásáról) — ő — jegy alatt közölt színijegyzeteket csak Petőfi írhatta (l. HP VI. 351); ugyanezt a költő nevéből vett betűjelet Fekete Sándor megtalálta a július 3. heti számban is, a 9-i előadásról írt színbírálat alatt, melyről meggyőzően bizonyította, hogy ugyancsak Petőfitől való; ezeknek az adatoknak az ismeretében mindjárt le is szögezte: „Petőfi 1844. július 1-én kezdte tényleges munkáját a Divatlapnál s 9-én már mint színházi bíráló ült le a nézőterre. Elég hamar eldőlt tehát, hogy Petőfi a Divatlapnál költői minőségén kívül nemcsak mint korrektor és újdondász fog szerepelni, hanem mint színbíráló is.” (Fekete: PSsz 17—20.)

Az — ő — jelű színijegyzetek sora azonban a július 4. heti számmal megszakad, s bár Fekete feltételezi, hogy a költő a továbbiakban más betűjelzés alatt vagy névtelenül folytatta a jegyzetek írását, sőt céloz rá, hogy „Néhány jegyzet stílusa igen erőteljesen hasonlít is Petőfiére” (uo. 21), a bizonyításra nem vállalkozik. Utal viszont Egressy Ákosnak (a híres színész fiának) arra az emlékezésére, hogy Petőfi „a szerkesztőségi szabadjeggyel látogatta a nemzeti színházi előadásokat” (E. Á.: „Petőfi Sándor életéből.” Bp. 1909. 13). Erről a szabadjegyről Neumann Károly is beszélt Baróti Lajosnak (Neumann, Petőfi egykori aszódi iskolatársa és barátja, 1844 vége felé újra kapcsolatba került a költővel: novembertől kezdve „Új Károly”, majd „Aszódi” álneven színikritikákat írt a PDL-ba, vö. H. Törő Györgyi jegyzetével: VP VII. 580., ill. Kiss József, ItK 1973. 100), s elmondta, hogy Petőfi „a szabad jegyet nem sokszor vette igénybe, átadta a referensséget Neumann-nak, maga pedig föld-

szinti jegyet váltott magának" (a teljes idézetet l. alább), de a régi aszódi, selmeci pajtás felbukkanásával kapcsolatos konkrét adatok túl későiek ahhoz, hogy Petőfi színijegyzet-sorozatának megszakadását az ő fellépésével hozzánk kapcsolatba.

Úgy látszik, hogy Petőfi a színireferensségről (tehát arról, hogy — mint júliusban — bizonyos számú előadást végignézzen, és a színi rovatban beszámoljon róluk) már augusztusban lemondott (mint a megírt jegyzetekből kiolvasható, terhesnek érezhette, hogy nem válogathat tetszése szerint az előadásokban), de az is feltehető, hogy Vahot elégedetlen volt a költő meglehetősen „szabálytalan” és Egressy javára elfogult kritikáival, s ő váltotta le segédezerkesztőjét e tisztről. Petőfi a *Színházban* c. versben, melyet július végén vagy — legkésőbb — augusztus első napjaiban írt (l. 183. sz. jegyz., → 389), céloz rá, hogy vacsorára szánt utolsó forintján vette belépőjegyét, tehát nem szabadjeggyel tekintette meg az előadást. (Ezt költői fogásnak is tekinthetnénk, de eddigi tapasztalataink teljes mértékben igazolják Martinkó Andrásnak azt a megállapítását, hogy „Petőfi élmény-realizmusa, verseinek valóságहितele olyan alapvető karakterisztikum, hogy annak alapján a sablonnak, hagyománynak, műfaji kelléknek tünő mozzanatok is a valóság mozzanatainak bizonyulnak”, l. PIMÉvk 1973. 25; sosem volt még alkalmunk rajtkapni, hogy a művészi kifejezés kedvéért — akárcsak ilyen ártatlan módon is — erőszakot tett volna a tényeken.) Minden jel arra mutat tehát, hogy a költő rendszeres színbíráló tevékenysége a lapnál július vége felé már véget is ért (de a színházba természetesen továbbra is járt, l. 183. sz. jegyz., → 389); mondhatnánk, ezt zárja le a szóban forgó verssel, melynek címe e színbíráló minőségére utal, tartalma azonban, bár erősen emlékeztet a júl. 17- és 18-i előadás színijegyzetére (l. alább), a befejező két sorral önironikusan az ellenkezőjére fordul: szubjektív értelmet nyer.

A júl. 17-i előadásról (Ducange: „Harminc év egy játékos életéből”) szólva Petőfi megjegyzi, hogy sokkal több ásitás volt, mint néző” (l. VP V. 8), a versben meg panaszkodik, hogy: *Asitottam, hányat és minőket!*; a 18-án játszott Holbein-darabot „haszontalan silányság”-nak minősíti (l. uo.), a *Színbírálat*-ban pedig megállapítja, hogy *A darab is rossz, silány végképen*. Mindezek után Petőfi versét mint július közepe tájára eső színházi élményeinek, ill. ekkor készített színijegyzeteinek visszhangját a hónap második felére kelteztük.

Ki lehetett az a „kis lány”, akinek a kedvéért Petőfi ezt a rendhagyó színikritikát írta? Nyilvánvalóan ugyanahhoz a személyhez intézte az ekkortájt, de legfeljebb egy-két héttel később keletkezett *Színházban* c. verset is (ennek datálását l. a jegyzetben, → 389). A két költeményt már Ferenczi is együtt emlegeti (l. pl. FPÉ II. 44. jegyzet), s összetartozásukat azóta sem vonták kétségbe (vö. VoinP I. 109, Pándi 333 stb.); mi is a kettőt összefogva próbálunk választ adni a feltett kérdésre. Ihletőjükről csak annyit tudunk meg, hogy páholyban szokott ülni (erre mindkét vers utal), tehát előkelőbb vagy jobb módú társadalmi réteghez tartozott; a lánynak az utóbbi versben említett „szép szemei” alig tekinthetők sajátosan egyénítő mozzanatok (Petőfi sem a szem, sem a haj színét nem jelöli meg, pedig ez, mint látni fogjuk, esetleg segíthetne az azonosításban). A versekből kivehető, hogy a költő a lányt csak ott a nézőtérén, látásból ismerte. Egyéb konkrétumok és egykorú hiteles adatok hiányában csak találgathatjuk (korábbi feltevések nyomán), hogy ki volt Petőfi e színházi vonzalmának tárgya, és hogy e fellángolás a két verssel lényegében véget ért vagy folytatódott, s legalább a személyes megismerkedésig eljutott-e.

Az egyik feltevés szerint, amelyet teljesen nem utasíthatunk el, de egyelőre bizonyítani sem tudunk, a költőnek ezek a nyári színházi versei ugyanarra a

„szőke hölgy”-re vonatkozhatnak, akihez néhány hónappal később *Szerелеm győtreлme* c., hat darabból álló ciklusát intézte. Baróti Lajos Havas Petőfi-kiadásának bírálatában e ciklusról szólva ezt írta: „Neumann Károly, ki a kérdéses ciklus eredeti kéziratát is bírta, fölvilágosított, hogy nem a bankárleány [ti. a *Szerелеm győtreлme*-vel és a szóban forgó színházi versekkel is kapcsolatba hozott Kappel Emilia, l. alább], hanem Dessewffy grófnő volt Petőfi különös érdeklődésének tárgya, akit a Nemzeti Színházban látott többször. Petőfi a Pesti Divatlap színi referense volt, s mint ilyen szabad jeggyel bírt. De a szabad jegyet sokszor nem vette igénybe, átadta a referensséget Neumannnak, maga pedig földszinti jegyet váltott magának. A közönség soraiban mágnásokat akkoriban nem igen lehetett látni; ők inkább a német színházat látogatták. A páholyok nagyobb részt üresek voltak. Egy páholyban azonban mindennap egy szőke úri hölgy jelent meg. Petőfi a páholyai szemközt levő oldalon szeretett állani és onnan nézni az ismeretlen hölgyet. Föltűnt neki, hogy mindennapos vendég a színházban, s föltette róla, hogy hazafias érzelmű, s mind jobban érdeklődni kezdett iránta. Így támadtak a költemények »Egy szőke hölgyhez«. Később megtudta, hogy ideálja Dessewffy grófnő, s kiábrándult.” (BarHP 686.)

E ciklus eseménytörténetével, tárgyi vonatkozásaival és keletkezési körülményeivel részletesen a maga időrendi helyén, a következő kötetben kívánunk foglalkozni, ezúttal csak az a célunk, hogy megvizsgáljuk: lehetséges-e, hogy a *Színbírdat* és a *Színházban* ugyanennek az 1844 október—novemberre tehető szünetes fellobbanásnak két korai, kezdeti lírai dokumentuma? Baróti idézett közlése a többször a Nemzeti Színházban látott hölgyről az első olvasásra alig hagy kétséget efelől, hiszen nem is hivatkozhatna hitesebb tanúra Neumann-nál, aki az adatok tanúsága szerint 1844—1845 fordulóján szoros kapcsolatban állt a költővel. Ezt néhány meggyőző dokumentummal is alátámaszthatjuk: máig fennmaradt Petőfi *Verszei* I. füzetének és *János vitéz*-e első (1845 márciusában megjelent) kiadásának egy-egy, a költőtől „Új Károlynak” (azaz Neumann-nak) dedikált példánya; a Neumanntól megöröztetett eredeti kéziratból vált ismertté 1880-ban (korábbi versekkel együtt) az *V. Ferdinándhoz* c., 1844 novemberre táján írt Petőfi-vers szövege (ezt a költő csak bizalmas barátjára bízhatta); ezt — mint Neumann a költemény bekiűldésekor a Vasárnapi Ujság szerkesztőségének megírta — Petőfi saját kezűleg másolta be Neumann (1880-ban még megvolt, de aztán sajnós elkallódott) versesfüzetébe, mégpedig a *Szerелеm győtreлme* c. ciklus nyitó darabjával, a *Volnék bár...* c. verssel együtt. (L. Kiss József: ItK 1973. 100.) De bármennyire illetékes is Neumann éppen a *Szerелеm győtreлme* c. ciklus körüli kérdések tisztázásában, nem hallgathatjuk el Baróti fent idézett közléseivel kapcsolatban kételyeinket. Baróti ugyanis csak utal Neumann „fölvilágosításaira”, de nem szó szerint idézi, s nem állapítható meg pontosan, mi az, amit ő maga tett hozzá Neumann közléseivel. Neumann egyébként 1890-ben, hetvenéves korában meghalt, tehát Baróti évekkal e közlése előtt beszélt (vagy levelezett) vele.

Mіндеzt tekintetbe véve szerfőlött gyanússá válik az, amit Baróti Petőfi-nek a „szőke úri hölgy” iránt a színházban támadt szerelméről elmond; szinte mozzanatról mozzanatra a *Színházban* és *Színbírdat* c. versekből ismert situációt jeleníti meg: Petőfi a páhollyal szemközti oldalon áll, nézi „az ismeretlen hölgyet”, aki „mindennapos vendég” a színházban, és szerelemre gyúl iránta. Ha Baróti mindezt valóban Neumanntól hallotta, akkor az egész epizódnak (a kezdeti érdeklődéstől a szünetesly kifejlődéséig) novemberre kellett esnie, hiszen láttuk, hogy Petőfi ekkortájt került kapcsolatba egykori iskolatársával; ez esetben tehát a nyári versektől független, új vonzalomra kell gondolnunk. Sokkal valószínűbb ennél, hogy maga Baróti

kapcsolja össze a *Szerelem gyötrelme* c. ciklust a nyári versekkel: hiszen bírál-
tában, néhány lappal előbb (BarHP 683), a *Színbírálat* c. vershez ezt a jegye-
tet fűzi: „Petőfi a Pesti Divatlap színbírálója volt. [. . .] Az a kis leány, a kire
e költeményében céloz, úgy látszik, ugyanaz, kihez a »Szerelem gyötrelme«
c. ciklust írta. Ugyanarra vonatkozhatik a *Színházban* c. költemény, mely
szintén akkortájt keletkezett. . .”.

Baróti közlésében tehát voltaképpen csak az az adat származik Neumann-
tól, hogy a titokzatos szöke hölgy egy Dessewffy grófnő volt, a többit fel-
tehetőleg ő maga tette hozzá: Neumann emlékezésének színe alatt (talán
ösztönösen) magukból a versekből indult ki. Lehet, hogy helyesen következ-
tetett, de a meggyőző érvek és adatok még hiányoznak. A *Színbírálat* „kis
lyány”-áról csak annyit sejtünk, hogy jobb módú lehetett, ha páholyt bérelt:
ez pedig édeskeves a *Szerelem gyötrelme* szöke hölgyével való azonosításhoz;
a ciklusból — szükségesén kívül — róla sem tudunk meg többet, mint azt,
hogy szolgálja van, s kidobathatja vele a tolakodó udvarlót. (Ez arisztokrata
mivolta mellett szól, ami a ciklus és a *Színházban* összetartozását erősíthetné,
ha bizonyosan tudnánk, hogy ezt politikai okból hagyta ki *Összes költemé-
nyei*-ből, vö. 183. sz. jegyz., → 389.) Meg kell továbbá jegyezniük, hogy a
ciklusnak nincs semmiféle színházi vonatkozása; végül felvethető az a kérdés
is: nevezhette-e Petőfi „kis lyány”-nak azt a személyt, akihez pár hónap
múlva „Egy szöke hölgyhöz” alcímmel intézett verseket?

Mindezek alapján úgy gondoljuk, hogy a két színházi vers és a ciklus össze-
függésének kérdését egyelőre nyitva kell hagynunk.

Egy másik feltevés sokkal elterjedtebb, de határozottabban elutasítható.
A szóban forgó verseket ugyanis a Petőfi-irodalomban a leginkább Kappel
Emíliara, egy dúsgazdag pesti bankár leányára vonatkoztatták, Petőfinek
egy, több változatban feljegyzett, leánykerési esete kapcsán (I. FPÉ II.
43–44. VoinP I. 109, Pándi 333 stb.). E változatok között, bár valamilyen
módon mindegyik Pákh Albert szóbeli előadására vezethető vissza (Pákh ek-
kor már pesti lakos volt, augusztus végén költözött fel Debrecenből, I.
Szinyei X. 10), olyan sok a kisebb-nagyobb eltérés, hogy a részletek alig
tisztázhatók; úgyszólván csak annyit fogadhatunk el hitelesnek, hogy Petőfi
megkérte a leány kezét apjától, és tapintatos elutasításban részesült.

Már az időpont kérdésében is nagy a zűrzavar. Sass István, aki az esetet a
legrészletesebben adja elő, s általában a megbízható emlékezők közé tartozik,
ismételen a VI füzetének megjelenése utáni időszakra utal, és „a kora tavasz
egyik felderülő reggelé”-vel indítja az elbeszélést („Petőfi megkéri Kappel
Emiliát”, VU 1888. nov. 4.: 731—732): tehát 1845 márciusára gondolhatunk,
amikor Petőfi még a PDL-nál volt alkalmazásban (ápr. 1-én, megválvá
segédszerkesztői tisztétől, felső-magyarországi útra indult, I. 1888. sz. jegyz.,
→ 188). Ferenczi, akinek Gyulai beszélte el az annak idején Pákh-tól hallott
epizódot, ezt „1844 őszére”, majd pontosabban „1844 november havára”
teszi, — Sasst „némi következetlenséggel” vádolva (FPÉ II. 43). Ferenczi
nyilván a *Versék* I. füzetének nov. 10-i megjelenési dátumát (I. erről Bev.,
→ 127) veszi alapul, jöllehet Sass nem állítja, hogy *közvetlenül* ezután történt
a leánykerés. Jókai előadásával mit sem kezdhetünk, mert ő az esetet Liszt
Ferenc pesti hangversenyével hozza kapcsolatba, ami bizonyosan tévedés
(Liszt 1840. és 1846. között nem hangversenyezett Pesten, I. Zenei Lexikon
Bp. 1965. II. 468), bár Jókai egyébként világosan Pákh elbeszélése nyomán
és a legkorábban adja elő a történetet (TÉ I. 37—39). A negyedik, Vachott
Sándornétól származó változatban pedig („Rajzok a múltból.” Bp. 1889. I.
337—339) éppen a leginkább zavarba ejtő mozzanatok egyike az, hogy Erdé-
lyi Jánosnak juttat fontos szerepet benne, holott ő 1844. ápr. 19-én nyugat-
európai útra indult, s arról csak 1845 júliusában tért vissza (I. Bev., → 111).

Marad tehát Sass és Ferenczi, de még ha az utóbbinak adnánk is igazat, az eset akkor is túl késői ahhoz, hogy a feleségül kért bankárlányt a nyári színházi versekben említett „kis leány”-nyal azonosnak tekinthessük, hiszen novemberben a költőt, mint láttuk, már a rejtélyes „szőke hölgy” iránti szenvedély keríti hatalmába, s az a kétségkívül illetékes kortanú, Neumann Károly állítása szerint — mint láttuk — egy bizonyos Dessewffy grófnő volt; hogy nem lehetett azonos a — Vachottné és Ferenczi szerint ugyancsak szőke — Kappel lánnyal, azt a leánykérés körülményei is kizárják: a különféle verziók nagyjából megegyeznek abban, hogy Petőfi a leánykérésre pusztán virtusból szánta el magát.

Sass előadásában szó sincs arról, hogy Petőfinek nagyon megtetszett volna a lány; csak neki és Páknak akarta megmutatni, hogy van benne annyi mersz. Jókai másként indítja ugyan az esetet, de — mint láttuk — azzal a téves állítással, hogy a költő Liszt koncertjén pillantotta meg „a gyönyörű fiatal hölgyet”; ez alkalommal hangzott volna el az a megjegyzés, amelyet Petőfi kihívásnak tekintett. Korábbi és tartósabb *színházi* ismeretsegről csak Ferenczi tesz említést („Kappel bankárlányát, egy szép szőke nőt, ki utóbb Lónyay Menyhért gróf neje lett, ő [Petőfi] színházból és hangversenyekből ismerte”, FPÉ II. 42); de Petőfi érdemes biográfusa itt pontosan ugyanabba a hibába esik, mint nem sokkal előbb Baróti: az emlékezés-adatokat (feltehetőleg akaratlanul) saját feltevésével toldja meg; annak lehetőségét, hogy a *Színbirálat* és a *Színházban* Kappel Emiliára vonatkozhat, másutt maga is felveti (uo. 44). A Kappel-epizódot tehát véleményünk szerint határozottan el kell különíteni a nyári színházi versektől.

Fogadtatás

Pulszky (MSzépírSz 1847. máj. 9.: 297) a *Színbirálat*-ot mint Petőfi sikerült „satirikus irányú” költeményei egyikét dicséri.

Szövegváltozat

2 ÖK2b nezní, [sh.]

Fordítás

Kertbeny 258.

183. SZÍNHÁZBAN

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

PDI 1844. I. fé. 5. sz., nyárutó (aug.) 1. hetében: 142, *Petőfi*. aláírással. V2 19—20; az ÖK-kiadásokból kimaradt. Petőfi összes költeményei közt először: DK 1874. 713. A verset Petőfi a V2 1844. évi ciklusába iktatta; mivel az ÖK-ből kimaradt, Petőfitől származó keletkezési helyadata nincs.

Ferenczi úgy véli, hogy Petőfi azért hagyta ki ezt a versét *Összes költeményei*-ből, mert gyöngének találta (FPÉ III. 45; hasonlóan nyilatkozott már Gyulai is: PVM I. k. VI—VII. 1.). Feltehetően az utolsó versszak alapján ítél

így, mert a „pofámat” — „bánod” rim fülsértő, az eredeti „pofámot” szóalak (PDI) pedig szokatlan volta miatt rosszul hangzik. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a költő — ugyanakkor — további három versét nem minősége miatt, hanem politikai megfontolásból hagyta ki „összes költeményei” közül. Az 1845. évi *Visegrád táján* véleményünk szerint végső soron azért jutott erre a sorsra, mert keletkezése óta Petőfi eltávolodott a nemzeti királyság eszméjétől (l. Kiss J., MKsz 1973. I. sz. 15); az 1844 késő őszen írt *Bathlyányi és Károlyi grófnék* és az 1846. novemberi *Gróf Teleky Sándorhoz* c. versét meg feltehetőleg azért mellőzte, mert arisztokratá(k)hoz szólt. Az előbbivel kapcsolatban már Ferenczi megállapította, hogy kihagyásában a költő „megváltozott nézetei” játszottak szerepet (l. FPÉ i. h., vö. még Pándi 374); az utóbbi Petőfi folyóiratban sem tette közzé, majd, bár az OK-be szánt 1846. évi költeményeivel együtt cenzúrára is benyújtotta, a kötetből végül mégis kihagyta (l. VP II. 352), s erre más okot, mint az előbbi esetben, nem is tudunk felhozni. Lehet, hogy a szóban forgó *Színházban* kimaradásának is hasonló háttere volt? Következtethetünk ebből arra, hogy ugyancsak arisztokratához szólt, tehát hogy esetleg ugyanaz a „Desseffy grófnő” volt a címzettje, akihez a költő a *Szerелеm gyötreleme* c. ciklust intézte? (l. 182. sz. jegyz., → 386.) Úgy gondoljuk, hogy erre a kérdésre ez idő szerint még feltételes választ sem adhatunk.

Keletkezés

1844 nyarán—őszén feltűnően megélnékül Petőfi érdeklődése a színház iránt, ami nyilván szorosan összefügg azzal a körülménnyel, hogy a színészi pályáról — legalábbis egyelőre — lemondott (l. 165. sz. jegyz., → 331), és „elzárt mennyország”-áért más úton-módon keres kárpótlást. Kezdetben mint a Pesti Divatlap színireferense működik, s színijegyzeteket ír (l. erről 182. sz. jegyz., → 384); költeményeiben ismételten foglalkozik a magyar színészet aktuális kérdéseivel (pl. *Egressy Gáborhoz, Színészdal*); *A tintás üveg*-et az 1842 végén elhunyt kitűnő Megyerinek szenteli; több verse jelzi, hogy mint *nésző* tartózkodik a színházban: Egressyhez intézett költeményét egy emlékezés szerint a színész augusztus eleji *Macbeth*-alakításának hatása alatt írja (l. VU 1862. 269, vö. Hatv² I. 594); színházi jelenlétéről vall *Színházban* c. szóban forgó verse, amelynek szövegéből kitűnik, hogy jegyét utolsó, vacsorára szánt forintjáért vette, tehát nem színireferensi minőségében jelent meg az előadáson (akkor szabadjeggyel rendelkezett volna, l. 182. sz. jegyz., → 384–385).

A vers feltehetőleg valamivel későbbi a *Színbirálat*-nál, melyet július második felére kelteztünk; a hónap végén vagy augusztus első napjaiban írhatta, mert a július vége körül lezárt VI helyett (l. erről Bev., → 122) a V2-be, de annak első darabjai közé, közvetlenül az aug. 7-én vagy 8-án keletkezett *Egressy Gáborhoz* elé iktatta be (l. a kötetek tartalomjegyzékét, → I. 159); egyébként pedig a vers a PDI aug. 1. heti számában már megjelent. Ezeknek az adatoknak a figyelembevételével láttuk el „Pest, 1844. júl. vége—aug. eleje” dátummal.

A Petőfi-irodalom régóta egyetért abban, hogy a szóban forgó költemény és a valamivel korábbi *Színbirálat* ugyanarra a „kis lány”-ra vonatkozik. Az utóbbi vers jegyzetében próbáltunk választ keresni arra a kérdésre, hogy ki lehetett Petőfi e színházi vonalmának tárgya (anélkül, hogy határozott eredményre juthattunk volna), s ezzel összefüggésben arra is: valószínűsíthető-e e két nyári versnek az őszi (október—novemberben keletkezett) *Szerелеm gyötreleme* c. lírai ciklussal való összefüggése (l. 182. sz. jegyz., → 386).

- C: Az (*Elegia.*) alcím (1. Szövegváltozatok) mint a mélabús-panaszos költői műfaj megjelölése önironikus: Petőfi a saját kétségbeeséséből íz gúnyt, akárcsak a 17—18. sorban.
- 17—18 *Nézd a bú mint fintorítja | Sentimentális poszámat*: Martinkó András: „A prózairó Petőfi” c. munkájában (Bp. 1965. 46) e két sort Petőfi Dömök Elekhez írt, 1844 októberében kelt levelének e részletével veti össze: *Síralmas poszával vettem el a minap egy levelet a levélhordótól* stb. — annak (egyik) bizonyítékeként, hogy a költő levelei a versekkel közös gyökereik, megformálásukkor a költőt azonos művészi elvek vezérelték.
- 20 'Sz': a „hisz(en)” rövidített formája. — *malheuröm* (ejtsd: malöröm): balszerencsém.

Szövegváltozatok

Alapszöveg: V2.

- C: PDI [Ezzel az alcímmel:] (*Elegia.*)
- 1 PDI nézz le,
- 4 PDI irgalomból!
- 7 V2 mind este [az „-en” hiánya sh.; a PDI alapján javítottuk]
- 10 PDI szántam...
- 11 PDI rajta!...
- 16 V2 meglebbem. [sh.; javítottuk]
- 18 PDI sentimentális poszámat [nehéz eldönteni, hogy a V2-ben az „at” végződés a rím tudatos elrontása-e az irodalmibb szóalak kedvéért vagy szedői nézés; mégis inkább a kötet szövege mellett maradtunk]
- 19 PDI Ugy

184. EGRESSY GÁBORHOZ

Kézirat

A Petőfi-irodalom a költeménynek egyetlenegy autográf kéziratáról tud: arról, amely magának Egressynek a tulajdonában volt. Legutoljára, 1892-ben, Havas Adolf tett róla említést: „A költemény eredeti kézírata az Erdélyi Múzeum Könyvtárában, egy kemény táblába kötött 8r csomóban [van], mely Egressy Gábor hagyatékából került oda, midőn fiának, Egressy Ákosnak holmiját Kolozsvárazott nyilvánosan eldobták [elárverezték]. [...] A csomó írott címlapján ez olvasható: »Pályadíjak törekvéseimért a színeszt mezején 1838-tól kezdve.« (HP II. 498.) A Petőfi-Múzeum c. folyóirat közleménye szerint (2. évf. 1889. 1. sz., jan. 1.: 21—22) K. Papp Miklós, a Magyar Polgár c. kolozsvári lap szerkesztője ugyanezen az árverésen szerezte meg Petőfi *Dalaim* és *Az örült* c. versének Egressy Gábor birtokában volt autográf kéziratát. De míg ez utóbbiak fennmaradtak, s a PIM-ban jelenleg is hozzáférhetők, az Egressyhez intézett költemény kézírata elveszett vagy lappang valahol; a kolozsvári könyvtárakban hasztalan kerestük, ill. kerestettük. Ez annál sajnálatosabb, mert a jelek szerint maga Havas sem látta (leírását talán levélben kapta meg), ti. a terjedelmes vers variánsainak felsorolásában a kéziraatra egyetlenyszer sem utal.

Megjelenés

PDL 1844. I. 12. sz., Őszelő (szept.) 3. hetében: 366—367. V2 21—23; ÖK1 228—230; ÖK2ab—3 I. 318—321; mindenütt az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

Kelethezés

Petőfi feltehetőleg 1839 tavaszán látta először Egressyt. A Selmecről szülei tudta nélkül eltávozott diák bejutott a Pesti Magyar Színház (a későbbi Nemzeti Színház) statisztái közé, s a már akkor is ünnepezt színészt — Solt Andor számítása szerint — 16 alkalommal láthatta a színpadon (S. A.: Amikor Petőfi statiszta volt... PIMÉvk 1973. 10. k. 60). Annak, hogy 3 évvel később, 1842. jún. 11—19-e között mint pápai diák ugyancsak ismételtlen gyönyörködött az ott vendégszereplő színész játékában, kézzelfogható bizonyítékai is vannak, így az, hogy néhány hónap múlva Kecskeméten a „Legjobb az egyesek út” c. Kotzebue-vígjáték főszerepében Egressyt utánozta, valamint hogy ugyanott — akárcsak Egressy Pápan — a „Lear király”-t választotta jutalomjátékaul (I. Kiss J., PIMÉvk 1973. 101—102). Az sem lehet kétséges, hogy Szalkay Máté [Gaál József] „Az ólmos botok” c. költeményének mint iskolai örömműepi szavalatnak kiválasztására és hatásos színészi megjátszására (I. uo. 100) ugyancsak Egressytől kapott ösztönzés: a színésznek e híressé vált produkciója körül ugyanis 1842 tavaszán egész kis sajtópolemia kerekedett, s erről Petőfiinek okvetlenül értesülnie kellett, ha előbb nem, hát az Athenaeumnak abból a számából, amelyben első nyomtatott verse, *A borozó* megjelent; ennek hasábjain ugyanis egy bizonyos „Egy fontolva haladó” aláírású cikkíró vitázott egyrészt a Világ c. lappal, amely a színészt a szóban forgó szavalat kapcsán elítélte, másrészt Vahot Imrével, aki szerinte Egressyt a Regélőben túlzottan felmagasztalta (I. Ath 1842. máj. 22.: 973—974).

Jókai úgy emlékszik, hogy Petőfi 1843. tavaszi kecskeméti vándorszínészkedése idején választotta színészi eszményképének Egressyt (Petőfi mint színész. J. M.: „Megtörtént regék.” Bp. 1897. 94). Petőfi és Egressy személyes összeismerkedésére feltehetőleg ez év júniusában, Pozsonyban került sor, amikor az utóbbi mint vendég több ízben fellépett az országgyűlés alkalmából rendezett színelőadásokon. Delhányi emlékezése szerint ekkor Vahot Imre bemutatta neki Petőfit, akit aztán a színész közbenjárására Fekete Gábor színingazgató fel is vett társulatába (a költő azonban végül, Nagy Ignác hívására, mégis inkább Pestre ment, és fordítói munkát vállalt; I. erről VP VII. 20, 22, 281). Egressy jún. 8-án Dumas „Kean” c. drámájának főszerepét alakította Pozsonyban (I. az uo. 1844-ben kiadott „Színházi Almanach” 1843. máj. 21-től dec. 31-ig terjedő műsorát), s hogy Petőfi ezt az előadást látta, volt iskolatársának s ekkori szobatársának, Ujházy Lajosnak emlékezése bizonyítja (vö. Hatv² I. 470; ill. Fekete Sándor: „Petőfi romantikájának forrásai.” Bp. 1972. 92—93). Egressy Ákos, a színész fia, emlékiratában azt állítja, hogy Petőfit a „III. Richárd” előadása után, melyben Egressy a címszerepet játszotta, az elragadtatott Petőfi kérésére a dadogó Sükey mutatta volna be a művésznek, s a költő ezt követően írta volna szóban forgó versét (E. Á.: „Petőfi Sándor életéből.” Bp. 1909. 13—14).

Nem tudjuk, mit fogadhatunk el az általában felületes és megbízhatatlan Egressy Ákos emlékezéséből; de az bizonyosan tévedés, hogy Petőfit a III. Richard-alakítás ihlette volna a költemény megírására, mert Egressy csak 1847-ben játszotta ezt a szerepet, s Petőfi akkor lelkes *színbírálatot* írt az

alakításáról (l. VP V. 40—43, 206); az emlékezés szövegéből is világosan kiténik, hogy a színész fia ezt a két esetet összekeverte. Egyébként pedig a fentiek szerint az 1844 nyarán Pesten megtelepedett költőnek már nem volt szüksége arra, hogy Sükeyvel bemutattassa magát Egressynck De még ha Delhányi tévedett volna is a pozsonyi megismerkedést illetően, akkor is valószínűtlen feltételeznünk, hogy Petőfi június közepétől augusztus elejéig halasztotta a személyes bemutatkozást; hiszen mint a PDI színireferense július folyamán rendszeresen látogatta a Nemzeti Színház előadásait, s a folyóiratban — *δ* — jegy alatt közölt színijegyzeteiben Egressy játékát ismételtelen elismeréssel emlegette (l. 182. sz. jegyz., → 384). Hatvány hozzáteszi ehhez — s ezzel magunk is egyetértünk —, hogy Egressy és Petőfi korábbi személyes ismeretsége magából „a vers baráti hangjából is kiérezhető” (Hatv² I. 592).

A színész fiának emlékezéseinél sokkal hihetőbb a VU 1862. évi 25. számában (jún. 22.: 290), Egressy rövid életrajza keretében megjelent (talán a szerkesztő Pákh Alberttől származó) adat: „1844-ben, augusztus 7-én Egressy G. »Macbeth«-et játszta; másnap reggel, 8 óra tájban, Petőfi Sándor lépett be hozzá, sápadtan, átszellemülten. »Egy verset akarok neked felolvasni — úgymond —, melyet az este írtam.« És Petőfi S. azon szép versét olvasta föl neki, melyben őt »megénekelte«; s emlékeül e pillanatnak megajándékozta Egressy G.-t e versének első kéziratával is.” Mint feljebb láttuk, Egressy mindvégig megőrizte a vers kéziratát; s tény az is, hogy a megjelölt napon a „Macbeth” címszerepét alakította, mégpedig a PDI színijegyzete szerint (melyet, úgy látszik, már nem Petőfi írt; a színireferensséget más vette át tőle, l. 182. sz. jegyz., → 384) nagy sikerrel: „Egressy Gábornál jobb Macbethet kívánni sem lehet; játéka átgondolt, nemes, tele jellemző kifejezéssel, megható eréllyel; azonban igen kár, hogy ezen játék művészi szépségét úgy szólván csak félig élvezhetők, — a gyakran alig érthető, halk susogó beszéd miatt.” (PDI 1844. 7. sz., nyárutó [aug.] 3. hetében: 222.)

Azt, hogy az *Egressy Gáborhoz* c. költemény keletkezése s Petőfi és Egressy kapcsolatának szorosabbá válása az 1844. aug. 7-i „Macbeth”-előadással függ össze, a fenti emlékezésen kívül az a körülmény is alátámasztja, hogy Egressy első írása a PDI-ban (részlet párizsi úti jegyzeteiből) az augusztus 3. heti számban jelent meg; közlését Petőfi, a lap segédszerkesztője ajánlhatta fel a színésznek; a publikálás időpontjából arra lehet következtetni, hogy augusztus első napjaiban kapta meg tőle a cikk kéziratát.

Egressy és Petőfi 1844 nyaratól kezdve mind szorosabbá és bensőségebbé váló kapcsolatának, egész életre szóló barátságuknak sok hiteles és beszédes dokumentuma, bizonyítéka van; ezekről l. a VP VII. kötetét (307—309); egyik legkorábbi közülük az, hogy Petőfi — életében utoljára — Egressy kedvéért, a színész jutalomjátékán, 1844. okt. 12-én újra színpadra lépett: Szigligeti „Szökött katoná”-jában Gémesi szerepét alakította (l. 165. sz. jegyz., → 333). E barátság nyitányának az *Egressy Gáborhoz* c. verset tekinthetjük, melyet a fentiek szerint — a VU idézett adatát elfogadva — 1844. aug. elejére kelteztünk.

Fogadtatás

A „12”-es jelű bíráló (Erdélyi[?]) IrŐr 1846. márc. 14.: 134), értékelő megjegyzés nélkül, a V2 „üdvözlő s barátságos versei” közt említi. Ugyanebben az évben a Kiskövet c. kolozsvári folyóiratban, a költő arcképéhez írt kísérőszövegben (NB. maga az arckép tudtunkkal a folyóirat fennmaradt könyvtári példányaiban nem található, vö. Várkonyi 22—23) Petőfit — egyebek mellett — mint „az Egressy Gáborhoz írt óda lelkes szerzőjét” említik.

Bodolay szerint (454) a verset az 1840-es években a soproni képzőművészeti társaságban szavalták.

Magyarázatok

- 9—24 Már Szigetvári Iván (állítása szerint nem is elsőként) figyelmeztet rá, hogy Petőfi ebben a két versszakban egy Schillertől átvett gondolatot fogalmaz meg; ugyanis — írja — a német költő a Wallenstein-trilógia első részének („Wallensteins Lager”) „Prolog”-jában már „nagyon szép költői kifejezést adott annak, hogy a szobrász és a költő munkája évezredek múlva is él, holott »dem Mimen flicht die Nachwelt keine Kränze« [a színészi teljesítményt az utókor nem méltányolja], csak a jelen az övé, ezt magának kell biztosítania” (Sz. I.: „A százéves Petőfi.” Bp. 1923. 60). Legutóbb Fekete Sándor, „Petőfi és Schiller” c. tanulmányában, tüzetesen megvizsgálta ezt az eszmei találkozást, és arra az eredményre jutott, hogy az *Egressy Gáborhoz* „feltétlen rokonságban van Schiller idézett művével, sőt annak kétségtelen hatása alatt született”, de szerinte nem valószínű, hogy közvetlen hatásról van szó, mert a Wallenstein-trilógia „Magyarországban akkoriban nem volt népszerű, egyik részét sem játszották a vándortársulatok, sőt a pesti színház sem” stb., inkább a Petőfi színtársulatától Székesfehérvárott, majd Kecskeméten (1842-ben, ill. 1843-ban) kiadott két „Játékszíni Zsebkönyv” valamelyikének közvetítő szerepét tételezi fel; ugyanis mindkettőben megjelent egy Thümmel nevű német színházi szakirónak „A színpadi élet ismertetése” c. írása, amely az említett schilleri gondolatot is tartalmazza; ezt a F. S. jelű fordító lapalji jegyzetben a „Prolog” szellemében részletesen fejtegeti. A fordító pedig nem más, mint Fekete Soma, a fehérvári füzet kiadója, Petőfi színésztársa és „Petőfinek minden jel szerint ekkoriban barátja!” (Fekete Sándor: „Petőfi és Schiller.” ItK 1969. 40—44., ill. uő: „Petőfi romantikájának forrásai.” Bp. 1972. 51—59.)
- 25—40 E két versszak arra az értetlenségre vonatkozik, amellyel a színházlátogató közönség nagyobb része a magyar színművészet új útjait kereső, kísérletező, szokatlanul újszerű realista játékfelfogást érvényesítő színész fellépéseit fogadta. „A legnagyobb magyar színészt — írta róla Vertesy Jenő — teljes elismerés nem kísérte sohasem. Egyéniségének érdekessége kevés igaz barátot szerzett neki, s túlságosan az eszével játszott, hogysen a nagyközönséget mindig el tudta volna ragadni, teoriája pedig akárhányszor vakmerően szembeszállt a közfelfogással” stb. (V. J.: „A magyar romantikus dráma.” Bp. 1913. 313—314; vö. még Pukánszky Kádár Jolán: „A Nemzeti Színház százéves története.” Bp. 1940. I. 128—130.) Jól illusztrálja ezt a részvétlenséget éppen a szóban forgó „Macbeth”-előadás feljebb idézett ismertetésének bevezetése, mely szerint a művész úgy szólván üres nézőtér előtt játszott.
- 41—48 *S mit szóljak arról, aki ellened | Viseltetik rút, pártos szenvedéllyel* stb.: Petőfi itt azokra a kritikusokra, színrecenzenszerekre céloz (köztük feltehetően magára Bajza Józsefre is), akik — elvi okokból vagy személyes elfogultságból — vitatták Egressy dramaturgiai nézetait és elutasították színési játékát, gáncsolták művészi törekvéseit. Közéjük tartoztak azokat a színikritikusok is, akik a közönség körében nagy népszerűségnek örvendő daliás Lendvay Márton pártját képviselték. (Egressy és Lendvay versengéséről, ill. művészi vetélkedéséről l.

Vértesy i. m. 320—321, Rakodczay Pál: „Egressy Gábor és kora.” I. Bp. 1911. 381—400.)

- 43 *koszorúd, mit néhányan fonánk*: Petőfi — a saját szerepét illetően — feltehetőleg azokra a feljebb említett kisebb színjegyzetekre utal itt, amelyekben ismételtén igyekezett Egressy játékkára felhívni a figyelmet (a „Vasálarc” c. színmű júl. 9-i előadásáról szólva pl. megállapította, hogy a színész „a szerencsétlen királyfit egészen véve is nagy jelességgel személyesíté, de voltak különösen egyes kitünő helyei, hol koszorút érdemelt” stb., PDI 1844. júl. 3. heti sz., 91., ill. VP VII. 634), de talán azt is jelzi ezzel, hogy baráti és ismeretségi körében igyekezett híveket szerezni Egressy művészetének.
- 51—52 Véleményünk szerint ezek a sorok is arra engednek következtetni, hogy Petőfi már a vers megírása előtt személyes kapcsolatban volt Egressyvel: a szerepeire rendszeresen készül, elméleti stúdiumokkal foglalkozó, a színművészet ügyét tollával (cikkekkel, röpiratokkal) is szolgáló színész „átvirrasztott, pusztá éjjelei”-ről magától Egressytől hallhatott.

Szövegváltozatok

- 4 PDI Művészetednek ŐK2b Művészetednek [sh.]
6 ŐK1 fölhangolni [sh.] PDI nádsípomat;
8 PDI szívből ömlő, V2 szívből ömlő
9 PDI kor.
12 PDI magosra,
13 PDI balszerencse;
15 ŐK2b—3 föltámadását PDI innepelni
17 PDI színész
20 ŐK2b ssmmi [sh.]
21 PDI fővényébe
27 PDI V2 egykettőt
32 PDI félvilágra
36 ŐK2ab—3 sikerülés
38 PDI fest —
42 ŐK1 viselte/lik [sh.]
43 V2 K1 [sh.]
44 PDI szerteszélllyel?
46 PDI vagyunk;
50 PDI zsibbadásnak *súlya*
55 ŐK2a idője. [a pont sh.] ŐK2b—3 idője [kp. n., sh.]
56 V2 ŐK1—3 mindnyájuknak [Az „n” kimaradása a kötetközlésekben véleményünk szerint sajtóhiba, mely Petőfi figyelmét mindvégig elkerülte; hiszen nyilván az az értelme ennek a sornak: „Mídon (pártkülönbség nélkül) mindnyájan kedvelni fogunk.” Ezért a PDI-variánst tartottuk meg a főszóvegben.]

Fordítások

Dux 62—65; Kertbeny 259 (részlet; az előszó szerint Kertbeny Dux fordításából vette át).

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Élk 1844. 2. fé. 26. sz., dec. 28.: 835—836, *Petőfi*. aláírással. V2 5—7; ÖK1 220—221; ÖK2ab—3 I. 306—309. A kötetekben az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

Keltezés

A költemény a V2 indító darabja, tehát a kötetnek ahhoz az első, 8 darabból álló verscsoportjához tartozik, amely a néhány napnyi pontossággal datálható *Tompa Mihály*hoz c. költői levelet megelőzi; mivel ez szept. 4-e után és legkésőbb 8-án keletkezhetett (l. VP I. 152., ill. HP II. 499), gyanítható, hogy az említett versek korábbiak, tehát augusztusiak (előbb aligha készültek, mert akkor a július vége körül lezárt VI-be kerültek volna, l. erről Bev., → 122). Ezt sugallja a verscsoporthoz tartozó *Egressy Gábor*hoz c. versnek minden valószínűség szerint az augusztus eleji „Macbeth”-előadásához kapcsolódó keletkezése (l. a vers jegyzetét, → 392), valamint az a körülmény, hogy a csoport többi darabjairól sem ismerünk az e hónapi datálást kizáró adatokat, sőt különféle megfontolások több esetben éppen azt valószínűsítik (l. a jegyzeteket). Ezért ezeket a verseket — az aug. elejére datált *Egressy Gábor*hoz kivételével — egységesen augusztusi keltezéssel látjuk el, s kiadásunkban a V2 (ill. az e tekintetben azonos ÖK-kiadások) sorrendjében közöljük, tehát:

Szobámban (185. sz.)

Est (186. sz.)

Egy telem Debrecenben (187. sz.)

A csavargó (188. sz.)

A régi jó Guadányi (189. sz.)

Az utánzókhöz (190. sz.)

Élet, halál (191. sz.)

*

A *Szobámban* c. vers keletkezési idejéről közelebbi adatok nem állnak rendelkezésünkre. Határozottan csak annyit állíthatunk, hogy július utáni; továbbá, hogy mivel az 1844. évi ciklusba került, még ebben az évben elkészült. Ezt az 5 hónapnyi időtartamot azonban bizonyos megfontolásokkal, ill. feltevésekkel szűkebb határok közé szoríthatjuk. Az a körülmény, hogy a V2 első darabja, a keletkezés dátumát illetően keveset nyom a latban, hiszen ebben kötet szerkesztési szempontok is szerepet játszhattak: a *Szobámban* mint összefoglaló érvényű, *Petőfi* életének a költészettel való szoros összeforrottságát deklaráló darab alkalmas kötetnyitó vers volt, s emiatt is kerülhetett előre (ilyen szempontok érvényesítésének több példáját említettük a *Honfidal* jegyzetében, → 146); a költemény keretét képező időjárás adatok azonban, amelyekből egy gyorsan elvonuló nyári zivatarra lehet következtetni (a költő már lemondott a sétáról; aztán, várakozása ellenére, kiderül az ég, „szivárvány támad”, s így mégis elindulhat), ugyancsak a V2 anyaga összerásának kezdeti szakaszát, augusztus—szeptembert sugallják. Arról, hogy az ilyen természetű, a fizikai környezetre vonatkozó jelzéseket

Petőfinél tapasztalataink szerint — még a képi szférában is — komolyan, úgyszólván szó szerint lehet, sőt kell venni, feljebb ismételtlen szóltunk (l. 132., 163. sz. jegyz., → 221, 324 stb.); valóságosnak fogadjuk el azt is, hogy szobája ablakán kipillantva észrevette: a „rákosi mező” felől világosodik az ég. Ezt ezúttal egy kortány emlékezése is igazolja: Szeberényi Lajos 1872-ben közzétett írásában elmondja, hogy 1844 augusztusában látogatást tett Petőfinél; állítása szerint a költő akkor az „Ország-út”-on (a mai Múzeum körút) lakott, az ún. Kunewalder-ház I. emeletén, „igaz, nagyon szűk, hanem elég világos és tisztességes szobában, melynek ablaka kelet felé tág folyosóra nyílt, honnan a józsefvárosi, többnyire földszinti házak fölött egészen a szabad mezőre lehetett kilátni. Ha nem csatlakozom — folytatja Szeberényi —, e szoba Vahot Imre lakásának egyik kiegészítő részét képezte, s így a segéd a szerkesztő tőzsomszédságában, vele ugyanazon földél alatt lakott...” (Sz. L.: „Petőfiről.” PN 1872. dec. 31., reggeli kiadás [r.].) Tény, hogy a PDL szerkesztője ekkor valóban a Kunewalder-házban volt, s hogy a költőnek Vahot adott szállást (l. alább: Magyarázatok), ezek a Szeberényi emlékezésével egyező adatok tehát egyértelműen alátámasztják a versbeli situációt. Ebből pedig az következik, hogy a versnek szept. vége előtt kellett készülnie, mert Vahot „Szent Mihály napján” (szept. 29.) segédjével együtt a Hatvani és Magyar utca sarkán (kb. a mai Astoria-szálló helyén) állott Kölber-házba költözött (a PDL számain ettől kezdve ezt az új címet tüntetik fel), s itt Petőfinek egy olyan udvari szobácska jutott, melybe — mint *A naphoz* c. versében maga panaszolta — a nap sosem sütött be (l. Baróti Lajos: „Petőfi pesti lakásai.” VU 1893. jan. 1.: 3—4; erről az újabb lakásról következő kötetünkben, *A naphoz* c. vers jegyzetében írunk.)

Megerősítik ezt a keltezést, sőt további óvatos szűkítésre is módot adnak a költemény feltehető célzatával kapcsolatos megfontolások. Abból kell kiindulnunk, hogy a költő, mint láttuk, egy mindennapos esetet: a tervezett séta elhalasztását használja fel keretül és alkalmul az őt éppen foglalkoztató gondolatok megverselésére; s ezek az adott helyzetnek megfelelően a természetes eszmetársítások fonalán kapcsolódnak egymáshoz. Az érdemi rész emlékezéssel kezdődik: a költő mérleget készít viszontagságos életútjáról. Az 1844. márciusi nagy sorsfordulat óta, amikor versei kiadását a Nemzeti Kör elhatározta (l. Bev., → 112), többször idézte fel a „messzefekvő multakat”: katona- és diákkori, ill. színészi emlékeit, „első szerelmét”; ebbe a lényegében szeptemberig húzódó verstermésbe (l. 154. sz. jegyz., → 293) illeszkedik a szóban forgó költemény is. Az az önjellemzés azonban, amelyet benne ad, már észrevehetően eltér mind az emlékező, mind egyéb, 1844 nyaráig írt verseiből kirajzolódó boros-bohém önarcképtől. Mint korábban kifejtettük, ez a tendencia a június—július folyamán Pesten keletkezett versekben teljesedik ki: Petőfi így védekezik a bezártság, az egyhangú „rendes élet”, az egzisztenciális kényszerből vállalt hivatalnoki életforma szűrítő, bénító hatása ellen (l. 180. sz. jegyz., → 379). De még júliusban megkezdí e szélsőségesen elrajzolt önportré óvatos korrigálását is, aminek legmeggyőzőbb példája a *Javulási szándék*-ra ráfelelő *Betegségemben* (l. ennek jegyzetét, → 383). E törekvés jegyében született a *Szobámban* is: ezúttal sem tagadja, sőt hangsúlyozza „könyelműség”-ét (tehát fenntartja a folytonosságot), de már korántsem alapvonásaként tünteti fel, még kevésbé vallja életelvének, hanem — mintegy komolyabbra fordítva a szót — mint átmeneti, ifjúkori jelenséget könyvel el és hártja el. A *Szobámban*-t Pándi is (307) a bohém-boros „szerepet feloldó” versek közé számítja, főként a költészetről szóló „betétstrófák” alapján. Valóban, éppen ez a folytatás demonstrálja, hogy Petőfi — a költőiséget már nem azonosítva a „rendetlen élet”-tel — költőként kívánja végigfutni pályáját: négy versszakra, mely arról szól, hogy viszontagságai

közt a költészet volt a leghívebb kísérője és barátja, az ötödikben megfogalmazott kérdés következik („Leend-e haszna verseimnek . . . ? stb.), ami világosan annak kinyilvánítása, hogy ő sem lesz hűtlen a költészethez, még ha versei nem is élnek tovább, mint ő maga. (Erről részletesebben következő kötetünk *Verseim* c. darabjának jegyzetében írunk.)

Látszólag ellentmond ennek a vers korrigáló tendenciáját illető értelmezésnek a csattanó: a hitelezők meglepő felbukkanása a költemény végén. Ezzel a poénnal Petőfi már a dunavecsei *Magány* c. versben is élt, de ott még érezhetően a bohémes elrajzolás kedvéért: azzal a könnyen leleplezhető túlzással, hogy hitelezői lépten-nyomon üldözik, s előlük menekült *Dunavecseré* (l. 144. sz. jegyz., → 269). Ezúttal azonban ez a devalváló verszárás, melyet a Petőfi-irodalom aligha alaptalanul hozott Heinével kapcsolatba (l. alább), már a szélsőséges korhely-arcképtől való *eltávolodás* szolgálatában áll: a hitelezők ezúttal nem a *Magány* „szívtelen, rémárcú” figurái, hanem kedélyes illusztrációi a költő legújabb „könyvelműségei”-nek. A *Szobámban* tehát mint ennek a korrigáló-szerepfeloldó versvonulatnak egyik tagja valahol a júliusi *Betegségemben* után s a hasonló tendenciát hordozó szept. eleji *Tompa Mihályhoz* körül — feltehetőleg még augusztus folyamán keletkezett. Alátámasztja ezt az az adat is, hogy a síron túli hírnév feljebb említett gondolata hasonló képi formában — a paródiához illő módon ironikusan visszajára fordítva — előkerül a zömében augusztusi komikus hősköltemény, *A helység kalapácsa* 1231—1233. sorában is: *Pislogni fog a hír mécsse síromnak | Koszorús halmán, | Mint éjjel a macska szeme.*

A költemény keletkezési dátumát e megfontolások és összefüggések alapján végül is 1844. augusztusban határoztuk meg, s a verset az azonos keltezésű darabok közt — a V2, ill. az ÖK-kiadások sorrendjét követve — elsőnek iktattuk be (az *Est, Egy telem Debrecenben* és *A csavargó* elé).

A heinei „humor vagy cinizmusnak” már Ferenczitől feltételezett és azóta sokat vitatott befolyásáról a hasonló csattanójú *Magány* jegyzetében írtunk (→ 270); itt még megjegyezzük, hogy Horváth (52) szerint a *Szobámban* csak látszólag tart rokonságot a heinei cinizmussal, mert „kényszerű »üsse kő«-befejezéssel van dolgunk, mikor [Petőfi] ihlete kimerülvén, a Heine-i receptet rántja elő kisegítőnek” Pándi megjegyzi, hogy „bár nehéz nem elfogadni Horváth János ítéletét”, de a költemény részletes elemzése nyomán arra az eredményre jut, hogy a verszáró fordulat mégsem pusztán „a kihűlt ötlet henye következménye”: „heines pointe”-nek minősíti, mely „a konvenciók szerint nagyon is ellentétes tárgyi és stíluselemeket” kapcsol össze (Pándi 323—330).

Fogadtatás

Császár (Irőr 1845. aug. 16.: 26) Petőfi költői működésének „első időszakát” (ezen 1842—1843. évi költői termését érti) a rákövetkezővel szemben dicsérve megjegyzi, hogy ekkor még „a sötlan kenyer és bakancs nem visznek kitűnő szerepet”, azaz a későbbi időszak „bakancsos” reminiscenciáit mint szereinte versbe nem való elemet elítéli; érdekes azonban, hogy bár a VI füzetének bírálatát írja, a „sötlan kenyer” kifejezést a szóban forgó versből veszi, mely — mint láttuk — a V2-ben, ill. előbb az Élk egyik 1844. végi számában jelent meg. — Erdélyi [?] (Irőr 1846. márc. 14.: 133), „12” jel alatt, a verset Petőfi-nek „önmagát s onéletét szeszélyesen [= humorosan] jellemző” költeményei közt említi. — Neustadt Adolf Dux Adolf fordításkötetének előzetes ajánlásában, 1846 áprilisában, éppen ennek a versnek német átültetését választja ki szemelvényül s közli a pozsonyi Pannóniában (l. alább: Fordítások). — Pulszky (MSzépírsz 1847. máj. 2.: 279) megállapítja, hogy Petőfi verseiben

„egyéniségének” hibái sem „palástoltatnak el”, de ezen nem „azon könnyelműséget” érti ám, „melyet szerző oly őszintén bevall (*Szobámban*)”, hanem Petőfi „beteges hiúságát és türelmetlenségét” a kritikával szemben. — Greguss (Futár 1847. 17—18) a 2. s. „bakancsos-köpönyeg”-hasonlatából próbál Petőfi rovására gúnyt űzni: „elmés célzás [...], mely arra emlékezteti az olvasót, hogy Petőfi egykor mint kapitány szolgált valamelyik huszárezredben.” (Nyilvánvalóan kaján szándékkal fordítja visszájukra — a Petőfi kötetéből is megismerhető — tényeket, ti. hogy a költő gyalogos volt és közlegény.)

Magyarázatok

- C: Petőfinek ekkori szobájáról, melyben mint a PDL segédszerkesztője 1844 júniusától szept. 29-ig lakott l. Hatvany Lajos: „Beszélő házak.” Bp. 1957. 216., ill. Hatv² I. 588, 10. sz. lapalji jegyzet. — A PDL kiadóhivatalaként (mely egyben Vahot lakása volt) a fenti időszakban megjelent számok az „Ország-út-i Kunewalder-ház”-at jelölik meg. (L. még FPÉ II. 16.)
- 2 a „bakancsos-köpönyeg”-hasonlatról l. feljebb Greguss megjegyzését a Fogadtatás c. fejezetben, továbbá Pándi fejtegetéseit (326).
- 5—8 E versszakkal vö. az 1844. szeptemberi *Éjszakáim* befejező sorait: *Másképp mulnak éjeim bezog, | Majd ha feleségre szert teszek.*
- 17—24 Nem tudjuk, milyen (gyászos következményekkel járó) elhamarkodott tetteire, meg gondolatlan lépéseire céloz itt, de feltételezzük, hogy közéletük számított katonai kalandját, mely könnyen vezetéssé válhatott volna; s talán azt is, hogy a pápai iskolaév után nem folytatta tanulmányait. Továbbá, mint feljebb utaltunk rá, a vers szerkezete arra mutat, hogy a költő ekkori anyagi gondjait, adósságait (s a hitelezők ebből következő zaklatásait) ugyancsak könnyelmű természetével hozta összefüggésbe. Ennek egy érdekes példáját Kemény Mihály, az egykori aszódi iskolatárs említi, ki a költővel később is baráti kapcsolatban maradt: elbeszéli, hogy Petőfi 1843 őszén regényfordításaiért Nagy Ignáctól — utolsó részletként — a vártnál nagyobb összeget: 200 váltó forintot kapott. (Ez 50 váltó forinttal több volt, mint Petőfinek az a tartozása, melyért debreceni háziasszonyánál — 1844 februárjában — Pákhnak kellett jótállást vállalnia, vö. 128. sz. jegyz., → 196.) Ezután néhány ruhadarabot vettek, hogy az újra színésznek készülő Petőfi „ne szoruljon mindenért másra”. A költő — folytatja Kemény — „bucszúzul még néhány pajtással a városligetbe ment csónakázni és mulatni; mulattak vala pedig reggelig, s másnap szomoruan vallotta be Petőfi, hogy csehlől áll az erszény”, majd kénytelen volt a búzapiacon „békésmegyei, haza üresen menő fuvarost” keresni; „ez volt akkoriban a fiatalság rendszerinti s legolcsóbb utazásmódja. Így indult s ment el Petőfi is néhány fennmaradt forintjával Mező-Berénybe”. (K. M.: „Emlékek Petőfiről.” FővL 1877. júl. 3.: 726, vö. még Hatv² I. 726, az adat újraközlése, jegyzetekkel.) Több ilyen esetet nem jegyzett fel a Petőfi-irodalom, arról viszont, hogy a költő (bohémes verseiben tett nyilatkozataival szemben) általában tudott a pénzzel bánni, s adósságait mindig megfizette — főként élete későbbi éveire, majd házassálegelő időszakára vonatkoztatva — több adat és emlékezés tanúskodik (l. 155. sz. jegyz., → 299).
- 33—36 Petőfi 1839/1841 közötti katonáskodásáról s 1844. évi verseinek erre vonatkozó nyílt vagy rejtett utalásairól (melyek közé a feljebb eml-

- tett „bakancsos-köpönyeg”-hasonlatot is odaszámíthatjuk) l. a 160. sz. jegyzetet (→ 312).
- 34 *Naponti*: naponkénti. — Ferenczi szerint napi 6 krajcár volt a költő zsoldja (FPÉ I. 164—165), amit talán az 1847. évi *Katonalelet* c. vers adatából (*öt napra jár | Tizenhat garas két krajcár*) számított ki hozzávetőlegesen; az eltérésre nem tudunk magyarázatot, de meg kell jegyeznünk, hogy az eligazodást az egykorú bérek és árak kérdésében nagyon zavarja az egymástól eltérő pengő, ill. váltó forint értékek általában minden külön jelzés nélküli keveredése.
- 37—40 Ezt a strófát vö. Petőfinek kecskeméti színész korában, 1843. márc. 14-én kelt levele egyik részletével; azt panaszolja benne, hogy nagyon nehezen kapta meg a „Lear király” bohócának szerepét, mert: *mennyi az ármány a színésznél. Gyakran jajdulok föl: isteni művészet, mért öröögök papjaid!* (VP VII. 19.)
- 43—44 *Verseltem én minden bajom közt | A szinpadon*: korábban írtunk arról, hogy Petőfi 1842 őszén azzal az elhatározással vált meg a pápai kollégiumtól, hogy a színészi hivatás mellett a költészethez is hű marad: ő lesz az első magyar költő-színész (l. 82. sz. jegyz., → 1. 394.); erről a célkitűzéséről csak 1844 tavaszán tett le véglegesen (vö. 165. sz. jegyz. → 331). — *s az őrhelyen*: annak több emlékezésadatát, hogy Petőfi soprani katonai szolgálata idején a kaszárnya előtti őrbódé falára firkálta verseit, l. 14. sz. jegyz. (→ 1. 226.)
- 45—48 A költői hírnév, versei egykorú és halála utáni megbecsülésének kérdése 1844-ben feltűnően sokat foglalkoztatja Petőfit, főként attól fogva, hogy a Nemzeti Kör emlékezetes március végi határozata alapján első versesfüzetének belátható időn belüli megjelenését várja. A dunavecsei Zsuzsikához intézett verseinek egyikében ezt írja: *maholnap széles Magyarország nevémmel lesz tele* (l. 148. sz. vers), az ugyancsak Dunavecсэн kelt *Strom* pedig — rejtett módon — feltehetően azt az aggodalmát fejezi ki, hogy a halál elragadja, mielőtt költeményei révén hírnévre tehetne szert (l. 152. sz. jegyz., → 291); *A helység kalapácsa* végén ironikus módon utal a siron túli költői hírnév vágyára.
- 51—52 Vö. a *Magány* c. vers hasonló, hitelezőket emlegető befejezésével (→ 144. sz.). Hogy 1844 nyarán — viszonylag rendezettebb körülményei között — is kerülhetett ilyen, hitelezőktől szorongatott helyzetbe, arra több ez időben írt versének utalásaiból lehet következtetni: a jún.—júl. havi *Vízet iszom* tanúsága szerint nincs pénze borra, a *Színházban* c. versből pedig kiderül, hogy a jegyért vacsorára szánt forintját adta oda, *A helység kalapácsa* 556—559. sorában a kántortól kiivott boroscansó ürességét saját zsebei ürességével szemlélteti; a feltehetően kora őszi *Mi lett ?*-ben ugyanezt azzal a meghökkentő képpel fejezi ki, hogy zsebének „*zord egén | Pénzfogyatkozásnak éje | Ül sötéten, feketén.*”

Szövegváltozatok

- 2 Éljk bakancsos köpönyeg; V2 bakancsos-köpönyeg;
- 3 Éljk ÖK2ab—3 kiderüljön,
- 7 Éljk volna,
- 9 Éljk gyujtok [kp. n.]
- 10 Éljk suhogását
- 11 Éljk végigszállók [egybeírva]
- 13 Éljk — Sokon

- 14 Élk rosztat!
 15 Élk nagyrészt
 24 Élk elrepül.
 26 Élk hű [kp. n.] van;
 32 Élk alatt.
 33 Élk tul
 36 Élk kenyerét.
 37 Élk könyűvel
 41 Élk barátom — a költészet; ÖK2b—3 költészet,
 42 Élk Ez volt velem.
 43 Élk közt,
 44 Élk színpadon
 46 Élk Tulélik-e
 47 Élk felettem,
 48 Élk befogad? — —
 49 Élk V2 derül;
 50 Élk mezőn...
 51 Élk hát! csak

Fordítások

Dux 51—54; ennek szövegét a kiadásra váró kötetből, annak ajánlása keretében, a pozsonyi Pannonia (a Pressburger Zeitung melléklapja) 1846. ápr. 4-én előre leköszölte (39. sz. 154—155); a szerkesztő Neustadt Adolf kísérszövege szerint annak szemléltetésére, hogy: „... die Ungebundenheit in der Form suchte Hr. Dux in der Übersetzung wo möglich treu wiederzugeben, und den originellen Typus in Wort und Bedeutung beizubehalten. Es ist dies auch nachfolgendem Gedichte zu ersehen, worin sich Petőfi, der früher Schauspieler und Soldat war, abspiegelt.” (. . . a forma kötetlenségét Dux úr a fordításban a lehető hűséggel igyekezett visszaadni, s ugyanakkor a szöveg, szöfűzés és értelem eredeti jellegét megőrizni. Ez az alábbi költeményből is kitűnik, amelyben Petőfi, aki korábban színész és katona volt, saját magát ábrázolja. — Vö. Kiss J., TanPet 181—182.) Mint e szavakból megállapítható, Neustadt nemcsak a fordítás, hanem Petőfi bemutatása végett is választotta ki éppen a *Szobámban*-t szemelvényül. — Toldy, Dux kötetének bírálatában (MŠzépírSz 1847. máj. 9.: 293), kifogásolja a 24. sor fordítói megoldását („Fliegt mit der Jungendluth dahin”), a „-gluth” (ti. hév, izzás) feleslege miatt, mert „ez eltorlí a népies jellemet”, „melyet egyébiránt maga fordítónk helyesen méltányol”.

Kertbeny 264—265. (Részlet, „Mein einziger Freund” címmel.)

186. EST

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

PDI 1845. II—IV. évn. 9. sz., tavaszutó (máj.) 29.: 260, *Petőfi*. aláírással. V2 8—10; ÖK1 222—223; ÖK2ab—3 I. 309—311. A kötetekben az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keletkezéssel.

Amikor Vahot a PDI 1845. márc. 30-i számában bejelentette, hogy Petőfi mint segédszerkesztő megváltik a laptól, s „a napokban elhagyja a fővárost”, megnyugtatta az olvasókat, hogy a költő „egy egész évnegyedre” ellátta

„jeles verseivel” (25. sz. 411). Ezek közt volt a szóban forgó *Est* is. A közlésekből megállapítható, hogy Vahot ápr. 10-től jún. 26-ig gazdálkodott a nála hagyott Petőfi-kéziratokkal: az ápr. 3-i számban még a költőnek — elutazása előestéjén — barátaihoz intézett búcsúverse jelent meg (*Azokhoz az én jó pesti pajtásaimhoz*), júl. 3-tól kezdve pedig feltehetőleg már újabb keletű, 1845. nyári, ill. a felső-magyarországi útról hozott költemények sora következik (*Költő lenni vagy nem lenni, Piroslík a kecskerágó. . . ., P. . . . y Vilma kisasszonyhoz, Az erdei lak stb.*). A korábbi versek közlését egy ízben megszakítja az Eperjestről (feltehetőleg az *Egy szó Tarczy Lajos úrhoz* c. nyílt levéllel együtt) postán küldött *Tavaszi* c. kis, kéttagú ciklus (máj. 15). A Vahotnál maradt versek közlései a jelzett időszakban, időrend szerint: PDI ápr. 10.: *Szülőimhez*; ápr. 17.: *Az öreg úr*; ápr. 24.: *Népdalok I—II. (Boldog éjjel. . . , Szerelem, szerelem. . .)*; máj. 1.: *Szerelem és bor*; máj. 8.: *A régi jó Gvadányi*; máj. 22.: *Mit szól a bölcs?*; máj. 29.: *Est*; jún. 5.: *Pinty úrfi*; jún. 12.: *Népdalok I—III. (Katona vagyok én. . . , Nem tesz fel a lány magában egyebet. . . , Fényes csillag, mondd meg nekem. . .)*, ill. *Igyunk!*; jún. 19.: *A nap-hoz*, ill. *Részegség a hazáért*; jún. 26.: *Epigrammok (1. Halálom. 2. Szemfájás-mohor. 3. Élet, halál. 4. A sorshoz. 5. Furfangos borivó. 6. Verseim)*. Összesen 21 darab, melyek 1845 novemberében kivétel nélkül másodszor is megjelentek a V2 füzetében, többségük, húsz vers, a kötet 1844., egy darab pedig (*A sors-hoz*) 1845. évi anyagában. Ez utóbbi, mint láttuk, egy kisebb darabokból összeválogatott ciklus tagjaként az utolsó közlésbe került.

Úgy látszik tehát, hogy Petőfi március végén, elutazása előtt újabb kötetének összeírt anyagából válogatva (erről a kéziratról, amely sajnos nem maradt fenn, l. Kiss J., MKsz 1973. 1. sz. 5—6) azokat a darabokat vette sorra, amelyek az 1844. évek közül még kiadatlanok voltak; ki is jelölte mindet, amit folyóiratközlésre szánt (a V2-ből előre kiadott utolsó 1844. évi versei *A sorshoz* cíművel együtt jún. 26-án közzétett „epigrammák”). Úgy tetszik, csak találmorra jelölte (vagy másolta) ki a közlendő darabokat, mert sem összetételükből, sem sorrendjükből nem hámozható ki valamilyen rendszer vagy célzatosság. (Lehet, hogy a közlési sorrendet nem bízta Vahotra, hanem maga határozta meg; így járt el 1847 januárjában is, amikor a győri Hazánk szerkesztőjének, Kovács Pálnak egyszerre több verset küldött, s később mérges hangú levelet írt neki, mert a közlés nem az általa feltüntetett számozás szerint történt, vö. VP VII. 45—46., ill. 328.)

Keletkezés

A fent közölt megjelenési adatokból arra lehet következtetni, hogy a vers Pesten, 1844 júliusa után keletkezett; ha előbb elkészül, már a VI füzetében bekerült volna (ennek kéziratát a költő körülbelül július végén zárta le, l. a kötet kiadásának történetét; Bev., → 122). Természetesen elképzelhető, hogy a vers már előbb is megvolt, de Petőfi valamilyen előttiünk ismeretlen okból akkor mellőzte, esetleg megelégedett róla; s csak később, a *Versék* újabb füzetének kéziratába írta be. Sokkal korábbi azonban ebben az esetben sem lehetett: ha meggondoljuk, hogy a fővárosban tartózkodó Petőfi a falusi este szépségét, „a kert alatt” tanyázó pásztor és titokban hozzá lopódzó kedvese idilli boldogságát festi, majd a verset nosztalgikus fordulattal zárja (*Mulassatok, | Ti boldogok! . . . | Mért köztetek | Nem lehetek?*), minden okunk megvan annak feltételezésére, hogy a költő dunavecsei emlékeket sűrített ebbe az érzelmes pillanatképbe, hiszen az év folyamán korábban nem kerülhetett ehhez hasonló életrajzi szituációba (húsvéti dunavecsei időzése túl rövid volt ahhoz, hogy ennek a versnek hátteret szolgáltathatott volna,

egyébként is akkor a rég nem élvezett családi környezet élménye volt az uralkodó, l. 140. sz. jegyz., → 253). A város és a falu szembeállítás (A városi | Nem élvezi, | Falun keresd, | Mi szép az est) ugyancsak a nyári időszakra utal, amikor ez a kérdés a hosszabb dunavetési tartózkodásról Pestre költözött Petőfit a *Kedves vendégek*, ill. *A boldog pestiek* verspár tanúsága szerint luzamosabban foglalkoztatta (l. a versek jegyzetét, → 336, 339; vö. még Pándi 545—546).

Figyelemreméltó összefüggéseket fedezhetünk fel a bizonyosan nyári, pesti keletkezésű *Az alföld* és az *Est* között: a költő mindkettőben friss vidéki emlékképeket idéz fel — íróasztala mellett (mint Horváth írja, 228: „Petőfi már ekkor is szívesen olvaszt magába táj- és napszakhangulatokat”); ebben a falusi este hangulatát, abban a falun túl elterülő alföldi (kiskunsági) táj színes, nappali képét. A falusi est dicséretét a városi est elhárításával, az alföld magasztalását meg a hegyvidék elutasításával indítja, s mindkét vers az oda vágyódás motívumával zárul. Ez a formátum mérhetetlen különbsége mellett is fennálló rokonság a két költemény időbeli szomszedságát jelzi, amivel jól összevág sorrendi helyük a verseskötetekben: *Az alföld* a V1 záródarabja, s ha keletkezési idejét tekintve talán nem is a legutolsó a füzet versei közül, kétségtelen, hogy az utolsók közé tartozik (l. 178. sz. jegyz., → 362), az *Est* meg a V2 sorrendjében mindjárt a második (l. a kötetek tartalomjegyzékét, → I. 159), ami a verskörnyezetnél fogva is augusztusi keletkezést sugall (l. 185. sz. jegyz., → 395).

Turóczi-Trostler József Gottfried August Bürger német költő „Das Dörfchen” c. dalában látta Petőfi versének mintáját: „A két költemény tárgya azonos — írja „Bürger és Petőfi” c. cikkében (EPhK 1913. 208—209) —: a falu idillikus rajza, mely mind a kettőben hasonló vonásokból tevődik össze. Mind a kettő a falusi élet dicséretével kezdődik. A folytatás is sokban hasonló; sorban előkerül mindaz, ami széppé és kedvessé teszi a falut, a leányok éneke, a fülemile dala, a furulyaszó, a szerelem. Az egyezés helyenként csaknem szó szerinti:

Drauf mischet sie	Utcára mén Leány, legény S dalolni kezd:
Die Melodie	Hallván a neszt Dalol vele
Der süßen Kehle	A fülmile
In das Ahi	Lágy éneket
Der Philomele	A domb megett.

Eltérés voltaképpen csak a részletekben és a terjedelemben van. [...] A tárgyi és hangulatbeli egyezéshez járul a forma azonossága.” Bár ez a legutóbbi állítás kétségkívül túlzás (legfeljebb a forma hasonlóságáról beszélhetünk), valóban túl sok egyezés ez ahhoz, hogy a véletlen pusztá játéknak tekinthessük, mindamelletts nehéz magyarázatot találni arra, hogy juthatott el ez a meglehetősen hosszú, nem jelentős, korai (1771-ben keletkezett) Bürger-vers Petőfihez. Maga Turóczi-Trostler sem tudatos átvételre gondol, hanem valamilyen régi, elmosódott olvasmányemlék rejtett befolyására. Valószínűbb, hogy ez közvetett úton történt. Ennek egyik lehetőségére hívja fel a figyelmet Horváth (544), amikor Kazinczy Ferencnek egyik, a német Stolberg nyomán írt versében („Az elkésődött leány”, l. „Heliconi virágok”, Pozsony—Komárom, 1791. 96) látja az *Est* mintáját: Friedrich Leopold Stolberg (1750—1819) ugyanis a „Hainbund”-hoz, ahhoz az 1772—1774 kö-

zött fennállott nevezetes német írói csoportosuláshoz tartozott, amelynek érzelmes dalköltői között éppen Bürger volt az egyik legjelentősebb. Horváth a Kazinczy-féle átdolgozásból az alábbi részletet idézi:

A nap leszáll,
S fénye homály
Ködjévé vál;
S most nem mutat
A hold utat. —
Legény, lánykád
Sirva kiá't,
Szorítsd hozzád;
Nézd mint remeg;
Jer, csókold meg. —
Így tipegvén,
Kedves legény,
Nem félek én;
Csak szerelem!
Te légy velem!"

Elgondolkoztató a tárgyi és formai összecsengés, annál is inkább, mert ez a kétütemű, jambikus sorfaj, mely páronként rimel egymással („belső rím ezeket is csaknem sorértékkel állandósíthatja” — írja „Rendszeres magyar verstan”-ában Horváth János, Bp. 1951. 110, s első példáként Petőfi, ill. Kazinczy versét idézi), igen ritkán fordul elő költészetünkben. Kétségteljesen Petőfinek az az 1844-ben kibontakozó, formai változatosságra való törekvése játszott itt szerepet, amire Gáldi László figyelmeztetett „Vers és nyelv” c. dolgozatában („Nyelvünk a reformkorban.” [Tanulmánykötet.] Szerk. Pais Dezső. Bp. 1955. 580): „Most kerülnek igazán előtérbe a jambusformák, most indul meg az ismert metrumokból új szerkezeteknek olyan tudatos kiépítése, amelyhez Vörösmarty szolgáltatott ugyan indítékokat, de amelyet mégis inkább Ady modern formateremtő készségéhez hasonlíthatunk. Megközelítő számítás szerint Petőfi 1844-ben 132 verset írt, ámde e termés körülbelül 60 különböző versformát képvisel. Jambusi metrumba és szerkezete 31-nek van, magyaros 13 és trochaeus 16.” (Ebbe az összefüggésbe illeszkedik egyébként a refrénnek mint hatásos nyomatékosító versszerkezeti elemnek ugyancsak 1844-től, pontosabban az év második negyedétől kezdődő alkalmazása is, vö. 155. sz. jegyz., → 300.) Amennyire valószínűtlen, hogy Petőfi Bürger költészetéhez fordult volna formai ösztönzésért, annyira elképzelhető, hogy vers-tani tájékozódása, kísérletezései során (melyekre híres, 1847 eleji *Előszavá*-ból is lehet következtetni: „A magyar rím és mérték még nincs meghatározva” stb., I. VP V. 38) a „Heliconi virágok” c. antológiába is belelapozott.

Fogadtatás

Az ÉlK — elsőnek — elismeréssel szól a versről: „Az »Est« igen szép, egyszerű s kedélyes képcske, mellyről azonban sokat von le kissé gyermekes versmértéke, mellyben írva van.” (ÉlK 1845. I. fé. 24. sz. jún. 14.: 773, a „Hirlapi méh” c. rovatban.) — A „12” jelű bíráló (Erdélyi János? Irőr 1846. márc. 14.: 133) a költeményt mint Petőfi „gyönyörű táj- és életképei” egyikét említi; hasonlóképp Pulszky is (MSzépírSz 1847. máj. 2.: 281) Petőfi sikerült „táj- és csendképei (Stilleben)” sorában, melyeknek előadása „tökéletesen megfelel a tárgynak”: „Az *Est* címűnél, mely kerekded tájkép, szerző bebizonyítja, mily ügyesen legyen képes a nyelvet a legnehezebb formákban

is kezelni, a nélkül, hogy az előadás keresetté vagy nehézkesé válják.” — Greguss (Íutár 1847. 18) a költeményt az első 8 sor idézése után az ironikus értelemben használt „rührend” (megható, megindító) jelzővel intézi el.

Szövegváltozatok

A PDI-ban 4 bekezdésre (nem szakaszra) oszlik a vers: a 9. soron kívül a 21. és 45. is beljebb kezdődik. A V2-ben a 9. sorral két bekezdésre tagolódik a vers; de a 21. és a 45. sor éppen új lap tetejére került, tehát valószínű, hogy az ÖK-kiadásokban ezek a tagolások a szedő tévedése következtében sikkadtak el. Emiatt visszaállítottuk a PDI eredeti tagolását (de nem bekezdések formájában, mert ilyeneket Petőfi az ÖK-ben már nem alkalmazott, hanem sorközökkel), mely értelmileg indokolt, de (részbeni) megszűnése feltehetőleg magának Petőfinek a figyelmét is elkerülte az ÖK1 korrigálása közben.

1 PDI lement,

24 PDI rakott,

27 ÖK1 megszólal [sh.]

29 [A vessző minden közlésben hiányzik a két szó között; ezt, mint feltehető sajtóhibát, javítottuk.]

36 ÖK2b—3 nyúl

38 PDI Vigboldogan ÖK2ab—3 Vig-boldogan

43 PDI eljőve,

44 PDI híve?

46 V2 boldogok! [pontok n.]

Fordítás

Kertbeny 295—296.

187. EGY TELEM DEBRECENBEN

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Élk 1845. I. 13. sz., márc. 29.: 403—404, *Petőfi*. aláírással; a cím alatt 1844. évszámmal. V2 11—12; ÖK1 223—224; ÖK2ab—3 I. 311—313. A kötetekben az 1844. évi versek közt; az ÖK kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

Az Élk-ben Petőfi a vers címe alatti évszámmal jelzi, hogy még az előző évben írta, tehát nem 1844—1845 telére vonatkozik. Lehet, hogy — nem sokkal megrása után — több más darabbal együtt átadta Frankenburgnak, akivel 1844 második felére havonta egy verse közlésében állapotott meg (l. 156. sz. vers jegyz., → 305), de ennek megjelentetése valami oknál fogva (pl. aktuálisabb versek, így a *Felelet Tompa Miskának* [későbbi címe: *Tompa Mihályhoz*] közbeiktatása miatt), a következő évre maradt. De nem zárható ki az sem, hogy Petőfi 1844-ben még nem is gondolt e versének folyóiratban való megjelentetésére (talán megfeledkezett róla), s csak 1845 első negyedében, a V2 anyagának összeállítása, rendezése során (l. Kiss J., MKsz 1973. 1. sz. 5) figyelt fel rá, és adta oda az Élk-nek.

1845 első negyedében Petőfi a jelek szerint új megállapodásra jutott Frankenburggal, amelynek értelmében már több verset adott neki havonta, de ápr. 1-től, tehát attól kezdve, hogy a segédszerkesztéssel felhagyott s felső-

magyarországi útra indult, Vahottal történt megegyezése alapján a versekre nézve a PDI kizárólagos munkatársa lett. (L. erről Vahot bejelentését a PDI 1845. márc. 23-i, 24. sz. 377. lapján: „a közkedvességű költő Petőfi lantja a három divatlap közt egyedül a Pesti Divatlapban fog zengeni” stb.). Ilyenformán az 1845. márc. 29-én megjelent *Egy telem Debrecenben* c. költeményrel az Élk Petőfi-versközléseinek sora hosszabb időre megszakadt, s csak több mint másfél esztendő múlva, egészen más körülmények között, a Tizek Társasága írói sztrájkjának megszűnése után, 1846 decemberében folytatódott (vö. VP VII. 317).

Keletkezés

A kiadásokban Pestről és 1844-ből keltezett verset Petőfi a V2-be vette föl, amiből arra következtethetünk, hogy a V1 kéziratának lezárása után, tehát legkorábban 1844. július végén—augusztus elején keletkeztetett (l. erről a terminusról jegyzeteink bevezetésében a V1 kiadástörténetét, → 122), ill. ettől kezdve — elvben — az év végéig bármikor. Mégis, tekintettel arra, hogy a V2 közlési sorrendjében a harmadik, valószínű, hogy nem sokkal a lehetséges legkorábbi időpont után készült, ezért augusztusra kelteztük. (A V2 első verscsoportja datálásáról l. 185. sz. jegyz., → 395.) A keltezésnél figyelembe vettük azt a körülményt is, hogy Petőfi multidéző, vándorlási viszonyosságaira emlékező verseinek az a jól kirajzolódó vonulata, amelyhez ez a költemény is tartozik, a pontosabban datálható darabok és adatok tanúsága szerint viszonylag rövid szakaszt fog át: májustól szeptemberig húzódik (l. a *Deákpályám* c. vers jegyzetét, → 293).

Petőfi a versben — viszonylag nyugodt, kiegyensúlyozott egzisztenciális körülmények között — előző telére emlékezik, amelyről néhány évvel később, 1847. máj. 14-én Debrecenben keltezett, Kerényi Frigyeshez címzett *III. Úti levél*-ben így írt: *Az 1843/4-ki telet e kövér városban húztam ki éhezve, fázza, betegem egy szegény, de jó öreg asszonynál, az isten dídja meg. Ha ő gondomat nem viselte volna, most e levelet a más világról ívnám hozzád. Olyan elhagyott kis vándorszínész fiú voltam, kire se isten, se ember nem nézett, nem ügyelt.* (VP. V. 47.) E debreceni tartózkodás 1843. november végétől (l. az *Élk halott* c. vers jegyzetét, → I. 464—465) körülbelül 1844. február derekáig tartott (a költő Debrecenből Pestre indulása körülményeiről és feltehető időpontjáról l. 128. sz. jegyz., → 197). Petőfi ekkori nyomorúságos helyzetének egykorú, hiteles dokumentuma e debreceni időzés első időszakából 1843. nov. 28-án Bajzához, ill. Nagy Ignáchoz intézett két levele (l. VP. VII. 24—26).

Lakásáról, amelyet e verse szerint éppen a tél derekától kezdve már nem tudott fűteni, s amelyben versírás közben égő pipájával melengelt dermedt ujjait, előző kötetünkben írtunk (→ I. 465—468). Kiegészítésül utalunk *Tél végén* c. versére (→ 127. sz.), melyben mint „Hűlt, rideg tanyá”-járól szól róla, továbbá megjegyezzük, hogy a költő szállásadója Petőfinak feljebb említett, Nagy Ignáchoz intézett levele szerint özvegy Fogas Józsefné volt (a költő Orlay emlékiratai szerint is erre a névre kérte a választ, l. Orlay 362), a színházi jegyszédőné neve azonban az egykorú debreceni „Emlény”-ben („Játékszíni Zsebkönyv 1845-ik évre.” Kiad. Kiss Dávid. Debrecen, 1845. 8.) „Fogasch Jánosné” alakban szerepel. Korábbi véleményünktől (→ I. 465) eltérően úgy gondoljuk: valószínűbb, hogy a zsebkönyv adata téves (elírás vagy sajtóhiba), s nem a költőé; róla kevésbé tételvezhetjük föl, hogy háziassonya nevét hibásan közli Nagy Ignáccal. — Az a kis ház, amelyben Petőfi szobája volt, később Sáska Ignác debreceni pékmester tulajdonába került, aki a költő szobáját kegyeletből eredeti berendezésével együtt fenntartotta még a ház átépítése után is (l. HP II. 496). Az átalakított ház, ill.

Petőfi szobája rajzát („eredeti felvétel után”) a Magyar Salon 1884. évf.-a közölte (r. k. 2. füz. 124, 125; kísérszöveg 208, „Képeink” cím alatt); az előbbin kiolvasható az utcára nyíló üzlethelyiségnek, Sáska Károly [az említett pékmester utóda] áruraktárának felirata; a szobában csak egy nagy fotel látható a két ablak közötti falrészlet előtt, továbbá egy cserépkályha; ezt feltehetőleg a pékmester halála után rakták Petőfi kemencéje helyett. A szobát az újabb tulajdonos az 1880-as évek végén lebontatta. A házon írók és művészek egy csoportja 1887-ben emléktáblát helyezett el; ennek felavatója Jókai Mór volt (l. FPÉ I. 331., ill. PetMúz 1891. 4. sz. 215). 1961-ben az egész házat lebontották, helyén ma a debreceni állomás egyik szárny-épülete áll (Petőfi tér 3. sz.); az egykori emléktáblát erre helyezték át (vö. Julow Viktor: „Debrecen irodalmi emlékhelyei.” A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1958/1959. Debrecen, 1960. 186, ill. „Petőfi Sándor és Debrecen” Szerk. Béneyi Miklós. Debrecen, 1973. 13, 108, itt az emléktábla szövege is olvasható).

A verset Hankiss (8—9) Béranger „Le petit homme gris” c. költeményével (a francia költő „egyik leghíresebb genreképével”) veti össze; szerinte ebben az *Egy telem Debrecenben* több részletére ismerünk; így:

Qu'il pleuve dans sa chambre;
 Qu'il s'y couche le soir
 Sans y voir;
 Qu'il lui faille en décembre
 Souffler, faute de bois,
 Dans ses doigts,

— — — — —
 Ma foi, moi je m'en ris!
 Oh! qu'il est gai (*bis*), le petit homme gris!
 (L. Béranger 1862. I. 27.)

Hankiss a francia idézet után, összehasonlításul, Petőfi versének 13—16. és 26—30. sorát közli.

Fogadtatás

Néhány nappal a vers első közlése után az Élk „Hirlapi méh” c. rovatában, melyet ekkor Garay János szerkesztett (l. VP V. 199), Petőfi „Debreceni tél”-t [1] mint „igen humoros, kedves dalt” említik (Élk 1845. I. 14. sz. ápr. 5.: 452); a valószínűleg Erdélyi Jánossal azonos „12” jelű bíráló (vö. Erdélyi I., It 1972. 367). Petőfinek „önmagát s önéletét szeszélyesen jellemző” darabjai közé sorolja (IrŐr 1846. márc. 14.: 133); a következő év tavaszán pedig Pulszky a népdalokkal „benső rokonságban” álló „táj- és csendképek (Stilleben)” között említi, megállapítva, hogy „Mindezek gyönyörű idyllek” (MSzépírSz 1847. máj. 2.: 281). — Greguss Futár c. röpiratában teljes egészében közli a verset, és közbeiktatott gúnyos kommentárral kíséri, amelyben szemmel láthatólag Petőfi elleni szélsőséges személyes elfogultsága dominál (Greguss 1847. 18—20).

Magyarázatok

- 8 Arany János 1847. aug. 11-én Petőfihez intézett verses levelének 69—71. sorában (arra célozva, hogy Petőfitől mint ifjú házastól sokáig nem kap majd levelet) így utal e két sorra: „néma bójteim |

Hosszúak és nagyok lesznek, nagyok | Mint a tiéd egykor Debrecenben." (VP VII. 83.)

- 17 *kopott gubám*: mielőtt Petőfi utolsó vándorszínész útjára indult (1843. szept.), a fordításaiért kapott pénzen felruházkodott, e ruhákat azonban 1843 október—novemberében kénytelen volt eladogatni. Pákhót már „kopott, szakadozott gubájában” kereste fel 1843. nov. 20-a táján (Jókai: T.É. I. 21; Ágai Adolf szerint barátja „fehér nadrágosan”, vékony „lebernyegben” látta viszont, l. Az Ország Tükré 1863. aug. 21). Mint a múlt század Petőfi-kultuszára jellemző adatot említjük meg, hogy erről a „gubá”-ról később ismételen szó esett az irodalomban. Petőfi tudvalevőleg 1845 tavaszán Felső-Magyarországon utaztában Pákh Albert családjánál hosszabb időt töltött. Pákh öccse, Károly erről írt emlékezésében a szóban forgó ruhadarabot így említi meg: „Fekete gubája, melyet *Egy telem Debrecenben* című költeményében megörökített, mint már egészen haszonvehetetlen úti-ruha visszamaradt nálunk. Ezt az érdekes rongyot őt évnél tovább tartogattuk, míg az ötvenes [...] évek elején nyom nélkül elveszett házunkból [...]” (VU 1889. 366, úk. Hatv² I. 728). Székely József, Petőfi debreceni baráti körének egyik tagja pedig (róla l. az *Ivás közben* c. vers jegyzetét, → 179) 1857-ben, Orlaynak e vers nyomán készült „Petőfi Debrecenben” c. festményéről szólva megjegyzi: (Petőfit) „én szinte 14 évvel ezelőtt ugyanazon kopott szűrben láttam, melyben őt e képen szemlélem, sőt tán a festő varrt és foltozott is még e szűrön valamit, mely most az ő eredeti rongyosságában Dobsinán, a »Vasárnapai Újság« szerkesztője [ti. Pákh Albert] szüleinél pompázik, mint ereklye e jámbor és nemes szívű család előtt. És miért ne pompáznék, mint ereklye? Avagy nem egyenlő joggal emlegetjük-e a XIX-ik század egyik legtündöklőbb szellemének, Petőfinek szűrét, mint emlegetni szoktuk ugyanezen század legnagyobb hőségnek, Napóleonnak marengói köpenyét?” Stb. (Hölgyf 1857. 294. sz., dec. 24.: 1278.)

- 19—20 *Mint a cigány, ki a hálóból néze ki* stb.: Petőfinek, rongyos gubájáról, az elterjedt népi cigányadoma jut az eszébe. Ennek egyik változatát egy pesti naptár 1841. évfolyama közölte: „Dideregve ült a félmeztelen cigány ajtó s ablak nélküli rongyos viskójában Karácson ünnepe, melybe a hó belé hullott — végső szükségében magát egy *háló darabba* burkolá, örömmel kiáltván, ujját a hálólyukán kinyújtva: „*Huj! de hideg van ott kün.*” (Trattner és Károlyi Nemzeti Kalendárioma, 1841-ik esztendőre. 27. évf. Pesten. A 9. iv 2. lapján kezdődő „Külömbfélék” c. rovat 4. sz. darabja; jegyzetekkel újra közölte Scheiber Sándor: „Petőfi cigányadomájának forrása.” Ethn 1968. 112—113.) Az adoma egy másik variánsát Csűry Bálint—Petőfi verséhez fűzött magyarázatként — már 1924-ben közölte (Erdélyi Irodalmi Szemle 9—10. sz. 435); l. még Dömötör Sándor „Cigányadomák” c. „anyagösszefoglalását” (Ethn 1929. 93, a 140. sz. alatt), valamint A. Molnár Ferenc „Egy kelet európai anekdota” c. cikkét (Utunk [Cluj-Kolozsvár] 1974. máj. 31.: 2); főként az utóbbinak anyagából és utalásaiból kitűnik, hogy ősrégi, jóformán Közép- és Kelet-Európa egész területén ismert és egymástól nagy mértékben eltérő változatokban elterjedt vándoradomáról van szó, valószínű tehát, hogy Petőfi nem az említett naptárból ismerte meg, hanem, sokkal előbb, népi környezetéből: az efféle adomák a korabeli magyar folklórnak éppolyan szerves részét alkották, mint a népdalok vagy a népmesék.

A vers az Élk-ben és a V₂-ben nem szakaszokra, hanem bekezdésekre tagolódik. Ezt az alábbiakban külön-külön nem jelezzük.

- C: Élk [a cím alatt:] 1844.
1 V₂ ÖK₁ Heh_j [sh.] ÖK₃ Hejh,
3 Élk tebenned; [egybeírva]
6 Élk emlékezem. [g. jel n.]
8 Élk mégis [egybeírva] b^öjtjeim,
9 Élk csontfoga [egybeírva]
10 Élk istenek;
15 Élk fűtő-szalmám,
16 Élk alvám;
19 ÖK_{2ab}—3 néze ki [kp. n.]
20 Élk beh odaki !'
21 ÖK₃ derék!
24 Élk vetemedtem? . . .
28 Élk Míg engedett. —
29 Élk ÖK_{2ab}—3 ínségben
30 Élk még nagyobb

Fordítások

Dux 47—48; Vilney 98—99, Petőfi megnevezésével; Kertbeny 109—110.

188. A CSAVARGÓ

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

PDI 1845. I. negyedév 25. sz., tavaszéle (márc.) 30.: 399. V₂ 13—14; ÖK₁ 225; ÖK_{2ab}—3 I. 313—314. A kötetekben az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

A feltehetően még 1844 nyarán írt verset (l. alább: Keletkezés) Petőfi érthető okokból (főnökére való tekintettel) nem tette közzé mindjárt, hanem egyelőre beírta a V₁ lezárása, tehát július vége táján megkezdett újabb kéziratos versfüzetébe (amely aztán a V₂ alapja lett, l. Kiss J., MKsz 1973. I. sz. 9—10), s csak akkor adta ki, amikor időszerűvé vált: közvetlenül a segéd-szerkesztői munkától való végleges megválása és felső-magyarországi útra indulása előtt. Vahot a PDI-nak ugyanabban a számában közölt hírből jelentette be Petőfi távozását s az ennek folytán lapjánál bekövetkező személyi változást, hangsúlyozva, hogy Petőfi mint költő továbbra is a PDI munkatársa marad, végül némi gúnnyal utalva távozó munkatársának a versben megfogalmazott kalandvágyó hajlamára. Ez a közlemény ilyenformán félig-meddig a vers szerkesztői kommentárjának tekinthető: „Petőfi Sándor, felhagyva a lapunk mellett ügyesen viselt segédi hivatallal, miután lapunk számára levétettük arcképét, s egy egész évnegyedre ellátott bennünket jeles verseivel, e napokban elhagyja a fővárost. Helyébe a már néhány csinos dolgozataiból, különösen a »Hölgy teremtése« című munkájából ismeretes Kolmár József jött lapunkhoz. Sok szerencsét kívánunk az elutazandó géniális költő kalandoros életéhez.” (PDI 1845. I. negyedév 25. sz., márc. 30.: 411.)

Mint a jókívánságba foglalt célzásból gyaníthatjuk, Vahotnak kapóra jött Petőfi verse, mely az olvasók előtt elfogadható magyarázattal szolgált arra, hogy időközben híressé vált segédszerkesztője miért hagyta faképnél, s így elterelte a figyelmet az utolsó hónapokban egyre fokozódó ellentéteikről. Viszonyuk romlására már Vahot Erdélyihez intézett leveleinek Petőfi szerkesztőségi munkáját bíráló megjegyzéseiből is lehet következtetni (l. erről Bev., → 132); feltehető továbbá, hogy Petőfit érzékenyen sértette s ilyenformán távozási szándékát is érlelte az az eset, amikor Vahot helyreigazító nyilatkozatot tétetett vele közzé, mely szerint egyik lapalji jegyzetében a „lapomban” szó „hibásan csúszván be”, helyette „e lapban” olvasandó (PDI 1845. febr. 16.: 230, vö. Törő Györgyi jegyzetével, VP VII. 558); Fekete Sándor is megjegyzi, hogy „ez a mindenképpen megalázó helyreigazítás” egyike lehetett azoknak a mozzanatoknak, amelyek Petőfi és főnöke kapcsolatát elrontották (l. Fekete: PŠsz 15). Vahot emlékirataiban feltűnően sok teret szentel Petőfi távozása magyarázatának, s hangsúlyozta, hogy mint lapszerkesztő nem éreztetett Petőfivel „semmiféle felsőbbbségi nyomást” (jöllehet az ímént említett epizód kétségtelenül az volt), s hogy a költő „jól találta magát” az oldalán és lapja „tisztá magyar világában”; annyit azonban kénytelen elismerni, hogy Petőfinek — a gépies munka mellett — „az alárendeltség [...] mégsem volt ínyére”; amikor pedig azt próbálja indokolni, hogy a költő a szerkesztőséget otthagyni miért utazott a Felvidékre, durva tárgyi és időrendi hibákkal árulja el magát (pl. azt állítja, hogy Petőfit — többek között — az Arany Jánossal való személyes megismerkedés lehetősége vonzotta, holott ekkor még nem hallhatott a szalontai jegyzőről stb., vö. Hatvany cáfolataival: Hatv² I. 679).

Keletkezés

A fenti adatok szerint 1844-ben, Pesten készült vers tárgyi vonatkozásainál fogva kétségtelenül Petőfi segédszerkesztőségének időszakából, tehát az év második feléből való. A legutóbbi kritikai kiadásban ugyan 1844. június végi, tehát ezt megelőző kelteztést kapott (VP I. 102) — de kétségtelenül tévesen. Erre vagy Ferenczi félreértése (l. PetMúz 1895. I. sz. 4: itt június végének hiszi, de vö. FPÉ II. 40, ahol a dátumot 1844. aug.-ra korigálja), vagy a versnek a bizonyosan június végi *Bucsi a színésztől* c. költeménnyel való szoros tartalmi kapcsolata szolgáltatott okot (ugyanis a VP I.-ben közvetlenül utána következnek), jóllehet ez a két vers közötti összefüggés (melyről alább még szólunk) nem jelenti azt, hogy szükségképpen egyidőben kellett keletkezniük. Sőt, éppen ellenkezőleg, határozott időbeli távolság állapítható meg köztük: Petőfi, amikor új állásáról szól, az előbbiben *jövő* időt használ (*szerkesztő segéd leszek*), s ez meg is felel a tényleges helyzetnek, hiszen munkáját júl. 1-én kezdte meg (l. Bev., → 131), *A csavargó*-ban pedig világosan a *jelen* helyzetről beszél: *most a cudar sors | Rútul bánik velem: | Lekötve hivatalhoz | Tengődöm egy helyen*. De nem is csupán az igeidők tanulságáról van szó, hanem a vers egészének vallomásáról: amint Fekete Sándor helyesen megjegyyezte, „a csavargó irtózása a kötöttségektől nagyon is kézzelfogható, reális élményre mutat”, „Miért irt volna így Petőfi segédszerkesztői munkájának megkezdése előtt [...]? Nem sokkal valószínűbb-e, hogy a csavargó már megtapasztalt »hivatali kötöttségeit« panaszolja el ebben a versében?” (Fekete: PŠsz 48.)

Hogy mennyi időre volt szüksége, amíg gyökeresen megváltozott helyzetéből, körülményeiből *A csavargó*-ban kifejezett tanulságot leszűrte, nehéz pontosan meghatározni, annyit azonban az utolsó előtti sor „mint voltam *eddig*” fogalmazása elárul, hogy legfeljebb hetek múltak el, amióta lekötötte

magát. Már a munkába lépése előtt irt *Bucsú a színésztől* c. versben is (bár a színházi múlt felől vizsgálva helyzetét) „pedzette” *A csavargó* alapkonfliktusát, ti. hogy a kis szerkesztőségi szobában „untató, kietlen, Égyalakú [egyhangú] nagy pusztaság” lesz az élete (l. 165. sz. jegyz., → 332). Innen igazán csak egy lépést kellett tennie *A csavargó*-ban adott önjellemzésig, de már e lépés megtétele után is jól érzékelhető az eltolódás: a színészi nosztalgiká elcsitultak, a szabad helyváltoztatás vágya került az előtérbe. A költő a bezártság, a léleklog, száraz hivatali tevékenység ellen tiltakozik. Lehetetlen észre nem vennünk, hogy ugyanannak az elhárító tendenciának a megnyilvánulásáról van szó, amelyet Petőfi 1844. nyári költeményeinek egyik sajátos csoportjában, a korábbi kezdetek után ekkor kibontakozó borsbohém önarcképviselekben figyelhattunk meg: *A csavargó*, a *Bucsú a színésztől* c. verssel összevetve, „ugyanannak a helyzetnek egyszerűbb, frapársabb, de kevesebb személyes mozzanatot látta, a bohémes önarcképpel közelebbi rokonságot tartó kifejezése” — állapítja meg Pándi is (335).

Az említett verscsoportnak a feltehetően júliusi *Javulási szándék* a legjellegzetesebb, összegező érvényű darabja (l. 180. sz. jegyz., → 378), amellyel *A csavargó* műfajilag legalább olyan szoros rokonságban áll, mint tárgyi-biográfiai vonatkozásban a *Bucsú a színésztől* cíművel. Petőfi a *Javulási szándék*-ot azzal a konklúzióval zárja, hogy a „rendes élet”-et nem tudná sokáig elviselni: „költőileg” (a köznapitól eltérő módon) kell élnie. Sőtér (113) a költő 1844. évi verseiről szólva megjegyzi: „Petőfi makacsul és céltudatosan éreztetni kívánja a maga másféleségét, modorbeli, szemléleti, érzésmódbeli különállását.” A költő ebben a versében a szabályos polgári foglalkozás, az egy helyben ülő életmód ellen lázad, s ezzel kiegészíti, úgy szólván teljessé teszi a *Javulási szándék*-ban megfogalmazott életprogramot.

Horváth János azonban, bár óvatos formában, de így is meghökkentően, felteszi a kérdést, hogy vajon maga Petőfi lép-e élénk ebben a versben. Éppen *A csavargó*-t hozza fel ugyanis példának arra, hogy a Petőfi nevében szóló, tehát első személyű, 1844. évi versek nagy része tágabb értelemben a *Szomjas ember tündöklése*-féle „játsszató” műfajú darabokhoz sorolható, ha nemcsak azokat számítjuk ide, amelyekben a jól megfigyelt, *idegen* típushoz alkalmazkodik (belehelyezkedve a vállalt szerepbe, úgy, hogy „semmi sem árulja el a bemutatás szándékát”), hanem azokat is, amelyekben *magát* adja ki típusnak: „Ott van pl. *A csavargó*: ki mondja meg, magára ért-e Petőfi, vagy csakugyan *a csavargóra*? Valóban, mióta a nyilvánosság előtt forog, ez az erős genreszerűség ott lappang még legegényibbnek vélt önarcképeiben is” (Horváth 58—59).

Úgy gondoljuk, Horváth *A csavargó*-ban éppen nem alkalmas példát szemelt ki tétele igazolására (a *De már nem tudom, mit csináljak* . . . mindenesetre megfelelőbb lett volna, bár a keletkezés közelebbi körülményeinek pontosabb megvizsgálásával szerintünk annak esetében is sikerült a vers életrajzi fogantatására, közvetlen élményi gyökereire rávilágítani, l. 128. sz. jegyz., → 199): a vers, mint láttuk, szorosan kapcsolódik két olyan Petőfi-költeményhez, amelyek kétségbevonhatatlanul „én-versek”, a költőnek a maga nevében tett művészi nyilatkozatai. Ki vitathatná, hogy Petőfi az, aki színházi ábrándjaitól búcsúzik, vagy azt, hogy ő az, aki *költőileg* akar „végigrohanni az életúton”? (Itt fel sem merülhet a kétség, hiszen már az első sorban „Sándor” néven szólítja meg önmagát!) De hát maga *A csavargó* is olyan konkrét életrajzi vonatkozásokat tartalmaz, amelyek nem „*a csavargó*”-ra, hanem Petőfire, a Vahot főnöksége alatt tevékenykedő segédszerkesztőre illenek: betér Debrecenbe, bort iszik és tovább megy (vö. alább: Magyarázatok 9—12. sor), „most” pedig *egy* helyen, „hivatal”-ban kénytelen tengődni. „Petőfi hivatalellenessége nem egyszerűen valami elvont bohém, majd for-

radalmi szabadságvágy, hanem mindenekelőtt valóságos élmény" — állapítja meg Fekete (PSSz 47—48), s lényegében Pándi is hasonló eredményre jut: „egészen nyílvánvaló a személyazonosság [...] *A csavargó*-ban", a versen a „félreismerhetetlen életrajzi hitelesség fonala" húzódik végig. „A költő a saját életrajzi mozzanatainak egyirányú eltúlzásával vagy éppen hitelesnek és fiktívnek keverésével alakít típust, amely azonban [...] életrajzi érdekű. [...] a figura zsánerszerűsége az utolsó strofában végképp személyessé lényegül. . . Ez már nem zsáner, ez Petőfi." (Pándi 260—261.)

Amikor a költő „csavargó"-ként mutatkozik be, kétségtelenül 1844 nyaráig vezető zezugos életútja tanulságait vonja le. Gondoljunk a Petőfi-biográfiának azokra a sokoldalúan megvizsgált s külön-külön az adott körülményekkel magyarázott, de elgondolkoztató szabályszerűséggel, sűrűn ismétlődő fordulataira, amelyek Petőfit újra meg újra valamilyen egzisztenciálisan többé-kevésbé biztosított, ugyanakkor szürke, hétköznapi, szokványos keretek közé szorított helyzetből egy bizonytalan, de zűrtnek, változatosnak ígérkező állapotba csöppentik. Hogy korántsem a „körülmények kényszere" sodorja magával, hanem ő maga dönt ezeken a kritikus fordulópontokon, az az egyenetlen, néhol éppenséggel gyér életrajzi anyagból is a legtöbbször egyértelműen kitűnik. Csak néhány ismert epizódra utalunk: 1839 februárjában tanulmányait az iskoláév közepén félbeszakítva Selmecről Pestre gyalogol (maga sem tudja, hogy mihez kezd majd ott); ősszel, beiratkozás helyett, hirtelen elhatározással ő évre elkötelezi magát a hadseregbe; 1841 kora tavaszán, már mint alkalmatlanság címén elbocsátott obsitos, 10 nap után felkel a pápai iskolapadból, és Dunavecseré gyalogol; ott sem tud sokáig megmaradni, és színésztársaság után néz; 1842 őszén — egy iskolai év sikeres elvégzése után — tanulmányait félbeszakítja, és Székesfehérváron színésznek áll be; 1843. április elején otthagyja társulatát, majd — május közepe táján — Pozsonyban próbál szerencsét; 1844 februárjában (egyelőre tisztázatlan körülmények között) megválnak a debreceni társulattól, és télvíz idején Pestre gyalogol. — A *csavargó*-ban adott önjellemzés tehát kétségtelenül bizonyos valós mozzanatokra épült. Ne hagyjuk figyelmen kívül azt sem: Petőfi nemcsak úgy emlékszik vissza vándorúveire, hogy hat esztendeig volt „istentül, embertül elhagyott földönfutó" (1847. júl. 9-i *Úti levelé*-ben, VP V. 65), hanem az ugyancsak 1844. nyári *Szobámban* c. versben, mely az egzisztenciálisan nyugodtabb életszakaszba érkezett költő komoly számvetése addigi pályafutásával, úgyszólván magára vállalja a felelősséget:

*Sokon mentem én már keresztül,
Sok jól értem, de több rosztat,
S nagyrészt magamnak kell köszönnöm,
Hogy megvaljám az igazat.*

*Könnyelműség, könnyelműség! ez
Gyakorta oly lépésre vitt,
Mellynek később vásott fogakkal
Ettem fanyar gyümölcsseit.*

A csavargó-ban megvont mérleg azonban okvetlenül túlzó is: a költő mintegy veleszületett és végleges vonásaként tünteti fel kamaszéveinek útkezesését és kalandvágyát (imént idézett költeményben éppen azt állapítja meg, hogy könnyelműsége majd a maga idejében | *Az ifjúsággal eltröppül*). Az az életmódjában 1844 nyarán bekövetkezett gyökeres változás magyarázza ezt, amelyről feljebb szoltunk: erre reagál Petőfi *A csavargó* határozott elhá-

ritó gesztusával, ahogyan — közvetettebb módon — több ekkori versének korhely-könnymű életfelfogásával is.

Míndezeknek a megfontolásoknak az alapján, különös tekintettel a versnek a *Bucsu a színésztől* c. költeménnyel és a júl.—aug. havi boros-bohém verscsoporttal való szoros összefüggésére, *A csavargó*-t 1844 augusztusára keltezzük. Ez a dátum összhangban van azzal a ténnyel is, hogy a vers a V2 első darabjai közé került, s a feltehetően augusztus eleji *Egressy Gáborhoz* szomszédságában található. Ferenczi nyilván ezen az alapon tekinti e költeményt augusztusi keletkezésűnek (FPÉ II. 40., ill. 92); ő a V2 sorrendjét általában időrendinek tekinti; mi ezzel nem értünk egyet, vö. Kiss J., MKsz 1973. 1./sz. 13—14, de a V2-nek ezeket az első, a *Tompa Mihályhoz* c. verset megelőző darabjait augusztusiaknak tartjuk (l. 185. sz. jegyz., → 395). Hatvany későbbre datálja a verset, de igen bizonytalan érveléssel, ti. szerinte Petőfi akkor írhatta, amikor „alig néhány havi szerkesztő-segédkezés után a kalandok vágya először fogta el” (Hatv² I. 653); mint láttuk, a *Bucsu a színésztől* tanúsága szerint elfogta az már hivatalba lépése előtt is.

A refrént Petőfi, minden valószínűség szerint Béranger hatása alatt, 1844 tavaszától, dunavecsei tartózkodásától kezdve alkalmazta (l. 155. sz. jegyz., → 300). *A csavargó*-ban ennek a hatásos szerkezeti elemnek azzal a változatával él, amelyben az egyébként teljesen azonos szövegű refrénnek az utolsó versszakban bekövetkező kismértékű módosulása csattanószerűen zárja a verset. Június közepe táján keletkezett *Pusztán születtem*. c. versében bukkan fel nála először a refrénnek ez a típusa (vö. 162. sz. jegyz., → 321); a két vers refrénje még abban a tekintetben is egyező, hogy a poént az igeidőnek jelenből jövőbe fordulása idézi elő.

Béranger ösztönző hatására Pándi (261) a vers „városiassága” alapján utal. Horváth (418) *A csavargó*-ban az 1847. évi *Bolond Istók* korai előzményét látja: „nemcsak emlékezett rá vándor hajlamával, hanem meg is nevezi Bolond Istókot.”

Fogadtatás

Az Élk 1845. ápr. 5-i számának „Hirlapi méh” c. rovata szerint (I. fé. 14. sz. 452), melyet akkor Garay János szerkesztett (l. VP V. 199.), „Petőfy »Debreceeni tele« [ti. az Élk márc. 29-i számában megjelent *Egy telem Debrecenben*, l. 187. sz. jegyz., → 404] igen humoros, kedves dal; de az, melly a Divatlapban áll, kissé nagyon is — naiv” Ez utóbbin a szemleőr csakis *A csavargó*-t értheti, mert az látott a másikkal kb. egyidejűleg (ápr. 30-án) napvilágot. Erdélyi [?] 12. jel alatt (Irőr 1846. márc. 14.: 133) *A csavargó*-t azok közé a versek közé sorolja, „melyekben önmagát s önéletét szeszélyesen jellemzi a költő”. Szeberényi (Száz 1845. ápr. 15.: 234) nem szól a versről, de céloz rá, amennyiben Petőfit ismételtelen mint „csavargó”-t említi, az első esetben ezt a lapalji jegyzetet fűzve e megjelöléshez: „Igy nevezi maga magát a Divatlap legújabb számaiban [!]. Nem irigylem e címet.”

Magyarázatok

- 1—2 *Önkénytelen az ember | Mindenre születik*: értsd: Az ember mindenre önkénytelen (ül), azaz akaratán kívül születik. Havas e sorokkal kapcsolatban Sass István emlékezését idézi, mely szerint „Petőfinek szavajárása volt, hogy »sorsát senkisésem kerülheti el«” „Mikor — fűzi hozzá Sass — a 40-es években a német színház s a redoute elégett,

hozzá futottam ijedten, hogy keljen föl, ég a színház. Másik oldalára fordulva tovább aludt, ezt a megjegyzést téve: »Édes barátom, sorsát senki ki nem kerülheti. Színházat azért építenek, hogy elégjen, esernyőt azért veszünk, hogy ellopják. Ez a rendeltetés dolga.« (VU 1883. dec. 30.: 842. lapalji jegyzet a „Petőfi beáll katonának” c. cikkhez.) NB. az egykori német színház, mely a mai Vörösmarty téren állt, 1847. febr. 2-án égett le (vö. Hatv² II. 67).

- 6 *végzemény* ti. végzet, fátum. Mint nyelvújítási képzés 'bírói stb. végzés, határozat' jelentésben fordul elő (NyUSz I. 369); lehetséges tehát, hogy fenti értelmében Petőfinek tréfás, öngúnyos szándékú alkotása (a szó és az alábbi *élelmény* játékos, ironikus funkciójáról l. Pándi megjegyzését, 261—263; ugyancsak Pándi (407) figyelemzetet az *Első szerelmem*-ben előforduló „helyezet” hasonló szerepére, vö. 176. sz. jegyz., → 358).
- 9—12 *Betérek Debrecenbe* stb.: Petőfi valójában nem Bolond Istók módjára „kukkantott be” Debrecenbe (l. alább) — feltehetőleg éppen emiatt is használja a szólást egyéninek látszó alakban, a „betér” igével (a PDI-közlés korábbi „Benezék” szavát cseréli fel ezzel a kötetkiadásokban, l. alább: Szövegváltozatok) —, de tény, hogy súlyos betegsége és lábadozása miatti kényszerű ott-időzése után pár héttel otthagyta a várost (l. 114., ill. 128. sz. jegyz., → 145. 197). *Bolond Istók gyanánt*: egy régi, elhomályosult tartalmú szólásra utal, melyet az eddig feltárt adatok szerint a legkorábban Dugonics András jegyzett fel (I. 114): „Bétekintett, mint bolond Istók Debrecenbe.” Dugonics lapalji jegyzetben ezt a magyarázatot adja: „Lévai szüleményektől [származásúaktól] hallottam, hogy ez a bolond Istók Léván született volna, egész életében nem is lett volna más ingerje, hanem: hogy minden esztendőben meglássa egyszer Debrecen városát. Nem is ment tovább az első háznál benne, ismét haza tért és kóborlásával meg elégedett.” Magát a nevet korábbi források is tartalmazzák: Szirmay Antal a „Hungaria in parabolis”-ban „Bolond Istók Debrecenbe” alakban (Buda, 1807. 88), s előfordul már 1794-ben is (l. Kardos Lajos közleményét, Ethn 1912. 177). A figura feltehetőleg népmesei eredetű (l. Benedek Róza: „Bolond Istók.” Ethn 1911. 2 közl.). A Dugonicstól adott magyarázat valószínűleg utólag konstruált (l. uo. 74); a szólást Petőfi kb. abban az értelemben használja, hogy meghatározott cél nélkül, futólag járt Debrecenben (vö. O. Nagy Gábor: „Magyar szólások és közmondások.” Bp. 1966. 92). — *ha | ittam Bori*: feltehetően azokra a vidám összejövetelekre céloz, amelyeknek egyikén, debreceni diákok társaságában *Ivás közben* c. versét elszavalta (l. 122. sz. jegyz., → 174). — *és öleltem lányt*: ennek az utalásnak a háttéréről közelebbit nem tudunk: egyetlen debreceni szerelméről van tudomásunk, az egyébként ismeretlen „Matild”-ről, de hozzá írt költeményében éppen a lány hideg magatartását panaszolja, *Megúnt rabság* c. verse meg feltehetőleg éppen e közöny miatti önérzétes búcsúvételének dokumentuma (l. 107, 111. sz. jegyz., → I. 469—474, 482—485).
- 14 *élelmény*: nyelvújítási szó, melyet eredetileg 'élelem, eleség' jelentésben használtak. Mai 'élvezet' jelentéssel (mint Petőfinél), de rövidebb „élmény” alakban előfordul már Kisfaludy Károly „Budai harcjáték” c. költeményében (vö. Pándi 541). — L. még feljebb a *végzemény* szóhoz fűzött magyarázatot.
- 20 *Tengődöm egy helyen*: az „egy” itt hangsúlyos: a költőt az ejti kétségbe, hogy egy és ugyanazon a helyen kell maradnia.

Szövegváltozatok

- 1 PDI V2 ÖK1—3 ember, [a vessző kétségtelenül elírás vagy sajtóhiba, melyet, bár értelemzavaró, Petőfi a közlések egyikében sem korrigált; mi kijavítottuk]
4 PDI fenn
9 PDI Benézek
12 PDI Bort,
14 PDI *élelmény!*,
19 PDI *hivatalhoz*
23 PDI *ujra*

Fordítások

Dux 59—60, Kertbeny 116.

189. A RÉGI JÓ GVADÁNYI

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

PDI 1845. II—IV. évn. 6. sz. tavaszutó (máj.) 8.: 167, *Petőfi* aláírással. V2 15—16; ÖK1 226—227; ÖK2ab—3 I. 315—316. A kötetekben az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

A vers, melynek kéziratát Petőfi 1845. március végén, felső-magyarországi útjára való indulása előtt, más darabokkal együtt, Vahotnál hagyta, távollétében jelent meg a PDI-ban (I. 186. sz. jegyz., → 400—401).

Keletkezés

A régi jó Gvadányi a V2 első, Petőfinek Tompához intézett verses levelét megelőző verscsoportjába került, ezért 1844. augusztusi keletkezésűnek tekintjük, s e dátummal az ott adott sorrendnek megfelelően közöljük kötetünkben (I. erről 185. sz. jegyz., → 395). Ezt a keltezést a szóban forgó esetben más meggondolásokkal, ill. adatokkal is megerősíthetjük. Ilyen az a mindjárt szembeötlő egyezés, amely e vers és a V2-ben utána következő, általunk ugyancsak augusztusra keltezett *Az utánzókhöz* célzata között van: mind a kettő a rossz poétákat támadja: ez utóbbi az eredetiség, *A régi jó Gvadányi* meg a tősgyökeres magyarság nevében; tehát amíg Petőfi egyfelől új, eddig járatlan utak keresésére buzdítja a költőket, másfelől arra figyelmezteti őket, hogy eközben a magyar nyelv és irodalom értékes hagyományaitól se szakadjanak el. Világosan felismerhető, hogy mindkét költemény megírására azok a kedvezőtlen tapasztalatok készítették, amelyeket a PDI szerkesztőségében mint a versrovat gondozója s az újonnan fellépő, kezdő költők műveinek elbírálója szerzett (erről I. a következő jegyzetet). Ehhez a szóban forgó vers esetében feltehetőleg egy másik ösztönzés is társult. Vahotnak, a PDI szerkesztőjének július—augusztusi cikksorozatára gondolunk, amelyben a társasélet különféle területein és vonatkozásaiban a nemzeti jelleg erősítését sürgeti. A júl. 1. heti számban (I. sz. 1—4) pl. a francia divat és etikett utánzása ellen kel ki, s egyebek közt megállapítja, hogy „ami nem a nemzet lelkiületéből, sajátos belső életéből fejlődik ki, az közte jótékonyan és tartósan soha meg nem honosulhat” A sorozat „Nemzeti nyelv’

c. írásában (júl. 2. hete, 2. sz. 33—35) azt fejtegeti, hogy miután már „a királyi fenség is magyarul szól az országhoz, a nyilvános életben már majdnem mindenütt a magyar az uralkodó nyelv” [ti. azóta, hogy az 1843/44. évi országgyűlés a magyar nyelvi törvénycikket elfogadta], nem szabad szegénylünk „immár szépen kimívelt” anyanyelvünket, s a mindennapi életben is általánossá kell tennünk. — Még fontosabbnak látjuk versünk szempontjából a sorozat 4., „Rosz magyarság” c. írását, melyben Vahot a „tiszta, hibátlan” magyar beszéd követelményét hangoztatja, s példaként a paraszti nyelvet állítja a nemzet elé, mert az „nem él idegen kaptára ütött kifejezésekkel”, német szellemű magyarításokkal. Különösen kárhözhatja a magyar beszédben idegen eredetű, ráadásul sokszor rosszul ejtett szók és kifejezések sűrű használatát. (Uo. aug. 2. hete, 6. sz. 161—164.) Vahot cikksorozatában olyan jelenségeket bírál, melyek Gvadányi népszerű falusi nótáriusának is céltáblái voltak (a külföldi divat majmolása, idegen társalgási nyelv, a magyar beszédbe vegyülő idegen nyelvi elemek), tehát míg a főszerkesztő az immár fél évszázada halott, népszerű magyar poéta gondolatait aktualizálja, segíté Gvadányi modorában panaszolja el a költőnek, hogy méltatlan utódai létertek a „fundamentomos magyarság” útjáról. Ezzel kapcsolatban figyelembe kell vennünk, hogy Petőfi ekkor még hallgat Vahotra; személyi és elvi ellentéteik később, 1845 elején fejlődnek ki, de nyílt szakításhoz még akkor sem vezetnek.

Petőfi természetesen nemcsak Vahot írásainak vagy a vele folytatott beszélgetéseknek a hatására intézett verset Gvadányihoz, hanem elsősorban azért, mert ismerte és nagyra becsülte munkásságát, feltehetően elsősorban írásainak magyaros zamatát. Még évekkal később is, *Új levelei*-nek 1847. júl. 17-én Szatmárról keltezett XIV. sz. darabjában, Zajtárról és Peleskéről szólva, így írt a hajdanvolt katonapoétáról: *már több ízben jártam erre [...] valahányszor átjöttem e falukon, megemlékeztem a peleskei notarius Nagy-Zajtai Zajtay Istvánról, és szerzőjéről, a régi jó Gvadányiról. Istenemre, sokért nem adnám, ha én irtam volna a peleskei notariust. Meg vagyok elégedve, ha az én munkáim olyan sok jó órái szereznek másoknak, mint nekem szerzett már Gvadányi. És őt már nem olvassa, elfeledte a közönség...* (VPV. 69.)

Az „Egy falusi nótárius budai utazása” (1790), „A falusi nótáriusnak elmékedései, betegsége, halála és testamentoma” (1796), ill. az „Unalmas órákban [...] való időtöltés” (1795) ismeretéről tanúskodnak Petőfi *A hóhér kötele* c., 1846-ban írt regényének e három műből való idézetei. Ezeknek a Gvadányi-rajongó Hiripi Gáspár szájába adott verstördékeknek a forrásadatait Baros Gyula nyomozta ki; egyúttal magára a Hiripi névre is ráakadt a „Falusi nótárius budai utazása”-ban (l. „Petőfi és Gvadányi.” c. cikkét, ItK 1925. 238—241). Petőfi e mű színpadi feldolgozásával, Gaal József „Peleskei nótárius”-ával is nem sokkal annak keletkezése (1838) után megismerkedett: mint vándorszínész, többször fel is lépett a darabban (l. 74. sz. jegyz., → i. 370), sőt 1842. őszi mezőberényi tartózkodása idején, mint Orlay Petrics Soma említi (OrlAd 349—350), egy arra járó vándortársulatban alkalmi szereplésre vállalkozva, éppen Baczur Gazsit alakította, aki az I. felvonás 6. jelenetében 16 sornyi, Gvadányi modorában írt alkalmi versszettel köszönti a születésnapját ünneplő Zajtayt:

Erőtesd magadat oh műzsám dallásra,
Egy híres embernek születő napjára,
A kit én éneklek, az nem szegény pára,
Mert Nagy-Peleskének ő a kancellárja. [Stb.]

(G. J.: „A peleskei nótárius.” 7. kiad. Bp. 1905. 41.)

Petőfi tehát mint vándorszínész Gaál darabjában nemcsak Gvadányi eszméivel találkozott, hanem a népszerű költő stílusában deklamálni is volt alkalma a színpadon.

Maga a vers a felsorolt életrajzi és emlékezésadatoknál is meggyőzőbb dokumentuma Petőfi Gvadányihoz fűződő mély és őszinte belső kapcsolatának, s egyúttal kitűnő megfigyelő és beleélő-rekonstruáló készségének is: az egykori költő verselésének, nyelvhasználatának sok jellemző sajátosságát találoan utánozza ebbe az egyetlen versbe sűrítve: a felező tizenkettes sorokból álló négyes rímű strófát, a névelőt a főnévtől elválasztó vagy az „a kit” megfelelő cezúrát (l. 3., ill. 21. s.), a Gvadányinál meglepően gyakori mondatáthajlást (enjambement-t): „el — Rontják” (30—31. s.), a határozott névelő elhagyását (13., 24., 25. s.), népies, ill. archaikus szavak használatát (aztat, eztet; penna, constructio, calamus, fundamentos, appetitus).

Fogadtatás

Az Élk „Hirlapi méh” c. kritikai rovata, melyet 1845 első felében (pontosabban jan. 25-től jún. 21-ig), névtelenül, Garay János gondozott (l. FPÉ II. 191—192), a PDI máj. 1-i számában között *Szerellem és bor*-ral együtt szól a versről, s annál „sokkal jobb”-nak tartja: „egészen azon ó modorban, mellyben az öreg úr a maga idejében írt; versmértéke, rímei, sőt egyes szavai s itt-ott grammatikai hibbantásai is jellemzőleg lévén benne utánozva. De G. a névelőt (articulust) aligha hagyta el a főnevek előtt, mint: »Ember azt sem tudja«, »Magyar constructio végkép elenyészett«, »Ha kegyelmed mostan sírból feltámadna«, ezek helyett »az ember«, »a magyar constructio«, »a sírból«. Ez tehát egy kis anachronismus a képen, mert még azon időben az articulust világért kivetni nem merték volna. Ez azonban csekélység, az egésznek becséből igen keveset von le.” (Élk 1845. I. 20. sz., máj. 17.: 644.) Már Havas cáfolja ezt a kifogást, s annak alátámasztására, hogy „a névelő elhagyása még tárgyas igelakkal kapcsolatos tárgy előtt is nemcsak Gvadányinál, hanem a régi magyarságban s a népnyelv hagyományaiiban is számtalanszor előfordul”, Vörösmarty „Fóti dal”-ának jól ismert sorára hivatkozik: „*Bort megissza magyar ember*”, majd Gvadányitól is több példát idéz („*Látván, bikák engem hogy miként üldöznek*”, „*Osztán mondá juhász: nincs messze szállása*” stb., mind az „*Egy falusi nótárius budai utazása*”-ból; l. HP II. 497). — A Hond „Laprosta” c. szemleírója félreérti a verset: „Azon könnyűség- és régebben divatos népszerű magyarsággal van írva — mondja róla —, melyet a fiatal költő, úgy látszik, éppen megróni akart. Ha e jó költemény szelleme csakugyan ironia, — mikép nekünk úgy látszik, hogy az —, akkor méltán éri szerzőt a kegyelethiány vádjá, mert nem gondolta meg, mikép »a régi jó Gvadányi igazi magyar beszédje« saját korszakához mérve classicus volt.” (Hond 1845. I. 40. sz., máj. 27.: 420.) Petőfi Gömör megyéből Vahothoz intézett nyílt levelében ingerülten reagált erre a kritikusi baklövésre: *A Honderü kritikusa [...] afőlött lamentál, hogy nem akarok tanácsokat elfogadni* [utalás a „Laprosta” korábbi vádjára]. *Már ebben igaza van. Biz én nehem nem minden ember tanácsa kell, olyan simplex [együgyű] frateré épen nem, mint ő, ki „a régi jó Gvadányi” című versemet — per deos immortales! [a halhatatlan istenekre!] — ironiának véli* (PDI 1845. II—IV. 12. sz., jún. 19.: 375—376).

A vers fogadtatásának egykorú sajtóadatai közt van egy „ellenvers” is, melyet „A régi jó Gvadányi Petőfihez” címen, névtelenül, a Hond 1845. aug. 26-i száma közölt (8. sz. 148; úk. EPN 122—124). Szerzője Ferenczi szerint Szemere Miklós volt (FPÉ II. 110: „már akkor is tudták, hogy írója

Szemere”), amit, bár kézzelfogható bizonyíték nincs rá, hiteles értesülésnek vehetünk, mert Szemere éppen ez idő tájt (az *Uti jegyzetek* júl. 5-én megjelent első közleményének egy inkább tréfás, mint gúnyos megjegyzése miatt) nagyon megnehezített Petőfire, s mint szenvedélyes hangú „Nyilatkozat”-ából kivehető (IrŐr 1845. 3. sz. 323), el volt szánva rá, hogy a rajta esett vélt sérelmet megtorolja (vö. FPÉ II. 107—111). A Hond következő, 1845. szept. 2-i számában ugyancsak név nélkül közölt „Az agtelki barlangban. Petőfy a kálvinista rektorhoz” c. gúnyversről később megírta, hogy ő küldte be a folyóiratnak (l. Hatv² I. 783—784), 1847-ben meg a Hond „Ökörszem” rovatában — újra névtelenül — innen-onnan összeszedett adatok alapján plágiumvádakkal illette Petőfit (1847. II. 4. sz., jún. 27.: 78—79; arról, hogy ezt a cikket Szemere írta, l. FPÉ III. 133., ill. Kiss József: „A Nemzeti dal egykorú fordítói és fordításai.” PéK 440). Szóban forgó gúnyverséhez inkább csak ürügyül szolgált *A régi jó Gvadányi*: e megidézett költő nevében szólal meg, s bő lére eresztve megismétli mindazokat a vádakokat, amelyekkel Petőfit fellépése óta a sajtóban illették. Szemere is Gvadányi modorában próbált szólni, de sikertelenül: dőcögős, ügyetlen versezet lett az eredmény. Az Élk 1845. aug. 30-i számában (II. 9. sz. 283) többek közt ezt a megjegyzést tették rá: „a jó Gvadányi figyelemre méltó dolgokat mond el, de nem hisszük, miszerint a mennyországban oly rosszul mulassa magát, hogy még ideje legyen, le árva földünkre sükerre nem számolható beszédek hangoztatni.” A PDI lapszemléje pedig így reagál: „Oly vers, melly ellenségtől jó, s ellenséges indulattal íratott, s mellynek nagyobb része inkább ille nék tán magára az íróra, mint Petőfire.” (PDI 1845. II. 23. sz., szept. 4.: 425.)

A „12”-es jelű bíráló (Erdélyi? IrŐr 1846. márc. 14.: 133) a verset a „Heine-féle parodiák és genrépek” felsorolásában említi.

Magyarázatok

19 *calamus*: író toll (lat.)

22 *fundamentosus*: tősgyökeres (lat.)

Szövegváltozatok

- 1 ÖK₃ pennája [kp. n.; sh.]
- 2 PDI megnyílt
- 3 ÖK₁ békeséggel [az összes többi közlés kettőzött s-es helyesírását fogadtuk el; az ÖK₁ variánsa feltehetőleg sh.] PDI várja [kp. n., sh.]
- 4 PDI nekem
- 6 ÖK_{2b} épség.
- 8 V₂ gyönyörűség [kp. n.; sh.]
- 10 PDI Fogyasztják a tollat ÖK_{2b} Magyarországon,
- 11 PDI úgy, hajdanában,
- 12 PDI világban. [sh.]
- 17 PDI ez, csúfság.
- 18 PDI hívság,
- 21 PDI beszélni,
- 28 PDI újra
- 29 PDI Nyúgodjék ÖK₁ békeséggel! [Vö. feljebb 3. s.]

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

V₂ 17; ÖK₁ 227; ÖK_{2ab}—3 I. 317; mindenütt az 1844. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keletkezéssel.

Keletkezés

A vers a V₂ verseinek első, az *Élet, halál*-lal záruló csoportjába került, ezért 1844. augusztusi keletkezésének tekintjük. (Erről és a vers sorrendi helyének kijelöléséről l. 185. sz. jegyz., → 395.) Az augusztusi datálásnak ellentmondó adatról vagy körülményről ezzel a verssel kapcsolatban sem tudunk, viszont vannak ezt a keletkezést többé-kevésbé valószínűsítő megfontolások. Az *utánczókhöz* költői „programvers”-nek tekinthető, állapítja meg Pándi (331), és mint ilyen éppen abban az életrajzi szituációban vált időszerűvé, amelybe Petőfi 1844 nyarán került: miután Pesten megtelepedve viszonylag biztos talajt érzett a lába alatt, s az alkotás szabad útja végre megnyílt előtte, gondolt arra, hogy a kers poeticáját megfogalmazza. Ezt, amint mindjárt a vers első sorából kiderül, az általánossá vált verselői gyakorlat ellenében teszi: a művészi eredetiség követelményét ebből kiindulva, visszájáról foglalja versbe. Mivel tudjuk, hogy Petőfi mint segédszerkesztő, más feladatai mellett, 1844 júliusától kezdve a PDI versrovátát gondozta, s e munkája során (mint szerkesztői üzenetei bizonyítják) a közlésre elfogadott költemények számának sokszorosát utasította el (l. Fekete meggyőző adatait és fejtegetéseit, PSsz 25—39), alig szorul bizonyításra, hogy a szóban forgó versben e tevékenysége során szerzett tapasztalatait összegezi, ill. hogy ezek ösztönözték a szóban forgó vers megírására. Keletkezésének érzelmi-hangulati hátterére a költő egykorú megnyilatkozásai is utalnak. 1844. aug. 10-én Samarjay Károlyhoz intézett soraiban kifakad a „késégbeejtő Szelestey és Sujánszkyadák” ellen (amelyeken természetesen nemcsak e két költő, hanem a nevükkel jelölt „élhetetlen nyomorú csoport” nagy mennyiségben gyártott, minden folyóiratot, almanachot, zsebkönyvet elárasztó verselményeit érti), s mindjárt hozzát teszi: *oh barátom, az ilyen költők az én megölni betűm, ezek gyilkolnak meg engem!* (VP VII. 30.)

Figyelemre méltó, hogy az elutasítás hőfoka itt és a versben körülbelül azonos. Petőfi, nevetetető formában, túlzó utánczóssal (karikírozva), de hasonló intenzitással támadja az érzelgős-dagályos költészetet a (zömében mindenestre augusztusi) *Helység kalapácsa* kántorának szerelmi vallomásán keresetül is (→ 192. sz. vers, 725—744. s.). A PDI 1844. július 4. heti számában 13 nem közölhető vers címét közli, az elutasítás indokolása nélkül, a szerkesztői üzenetek közt (4. sz. 127—128). (1845 tavaszán írt *Úti jegyzetei* szerint a pest—eperjesi gyorsszekéren azt álmodta, hogy egy „megbukott poeta” e szavakkal fenyegette meg: „Én magam küldtem be hozzátok vagy százötven költeményt, s te mind halálra ítélted... ezért te is meghalsz!” (VP V. 18). Az augusztus 3. heti füzet szerkesztői üzeneteiben megállapítja, hogy „H. O. reggelen s B. I. Sír szoborja már mások által szebben mondatott el” (7. sz. 224), tehát — a rovathoz illő tapintatosabb módon — az eredetiséget kéri számon a szerzőktől, akárcsak a versben. Egyetérthetünk tehát azzal véleménynel, hogy „*A helység kalapácsa*, a szerkesztői üzenetek, a [költő] prózai írásaiban elhelyezett fricskák egyidőben, egymást támogatva keletkeznek, akárcsak [...] a haragos vers [*Az utánczókhöz*], amely akár a szerkesztői üzenetek rovataban is megjelenhetett volna” (Fekete: PSsz 51).

Magyarázatok

- 5 az *élhetetlen nyomorú csoport*: vö. Pándi (331): „utánzók ellen szól a vers, és minden joggal tekinthetjük címzeteknek a Császár, Kunoss, Szelestey, Sujánszky, Pajor István-féle poétákat”
12 *doromb*: népi hangszer, mely szájba vehető kis lant alakú keretből és pengethető acélnyelvből áll.

Szövegváltozatok

- 1 ÖK₃ gondoljátok/
3 V₂ költés,
8 ÖK₃ útra [az „ú” feltehetőleg szedői eredetű variáns, nem Petőfi javítása; vö. 6. s.: ut]
9 V₂ erőd,

Fordítások

Dux 61, Kertbeny 245. — Dux a 12. s. fordításában: „Und wirf ihn weg den falschen Wahn” — mint már Toldy szóvá tette (MSzépírsz 1847. máj. 9.: 293) — durva hibát követett el; a „falscher Wahn” kb. azt jelenti, hogy téveszme’

191. ÉLET, HALÁL

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

PDI 1845. II—IV. évn. 13. sz., nyárelő [jún.] 26.: 390, mint a *Petőfi. aláírású Epigrammok.* c. ciklus 3. sz. darabja. A ciklus teljes jegyzéke: (390:) 1. *Halálom.* 2. *Szemfájásomkor.* 3. *Élet, halál.* 4. *A sorshoz.* (391:) 5. *Furfangos borivó.* 6. *Verseim.* V₂ 18; ÖK₁ 228; ÖK_{2ab}—3 I. 318. A kötetekben az 1844. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

A vers, ill. a keretétől szolgáló ciklus folyóiratközlésének körülményeiről 1. az *Est* c. vers jegyzetét (→ 186. sz. 400); amint ott elmondtuk, a ciklus darabjainak is azok között a kéziratok között kellett lenniük, melyeket az 1845. ápr. 1-én Pestről Felső-Magyarországba utazó Petőfi Vahotnál hagyott, hogy versei a PDI-ban távollétében is folyamatosan megjelenhessenek. Észereint mind a hat epigramma megvolt már Petőfi elutazása előtt, tehát *A sorshoz* c. is, az egyetlen, amely nem az 1844., hanem az 1845. évi versek közt áll a kötetkiadásokban (1. az ÖK₁ tartalomjegyzékét, → 1. 161); a többi öt, köztük a szóban forgó, az 1844. évi versek közlési sorrendjében elől, az első 25 darab közt foglal helyet (1. uo. 159), tehát ha csak hozzávetőleges időrendet tételezünk is föl (ti. hogy Petőfi a V₂ — s ennek nyomán az ÖK-kiadások — 1844. évi anyagában azt a sorrendet tartotta meg, amely szerint az elkészült verseket kéziratok füzetébe időről időre bemásolta), ezek akkor is inkább a nyári—kora őszi terméshez számíthatók, mint a késő őszi—télihez. Valószínű, hogy a ciklust Petőfi — elutazása előtt — maga állította össze és látta el címmel, s nem bízta ezt Vahotra (Eperjesről is egy *Tavaszi* c., két

darabból álló ciklust küldött a PDI 1845. máj. 15-i számába, aug. 28-án pedig *Népdalok* címen jelentette meg a folyóiratban három dalát).

Keletkezés

A költeményt pontos keletkezési dátumhoz kapcsolni nem tudjuk. Egyetlen külső támpontunk a V2 sorrendje: ebben a kötetben ugyanis az *Élet, halál* a 7. darab (→ I. 159), tehát a kötet első, a Tompa Mihályhoz intézett episztolát megelőző, feltehetőleg augusztusi verscsoportjához tartozik (vö. 185. sz. jegyz., → 395).

Horváth János megjegyzi (49), hogy Petőfi jelszava ekkor még nem a „Szabadság, szerelem!”, hanem az *Élet, halál* négy sora. A „bor s leányért élés” tömör programja az 1844. nyári—kora őszi boros-bohém önarcképek vonulatához kapcsolja az epigrammát (erről a verscsoportról l. 180. sz. jegyz., → 380), a hazáért való önfeláldozás gondolata azonban, mely a szerelemmel párhuzamba vagy szembeállítva a „Votum Petőfianum”-ig számos változatban felbukkan majd (*Háborúval álmodám . . . . , Ha az isten . . . . , Szereitek én . . . . , Véres napokkal álmodom . . . . stb.*), már a kezdődő eltávolodást is jelzi. Másfelől a borozás és a honfibú összekapcsolódása, amelynek korai példáit már az 1844 eleji *Honfidal*-ban és az *Egri hangok*-ban láthattuk, most közvetlenebb, egyénibb formákat ölt (l. még *Furfangos borivó, Dáridó után, Részség a hazáért*). „Az *Élet, halál* és a *Dáridó után* borba cseppenő honfibúja [. . .] nem egyedi sajátja Petőfinek, de a honfigond nyomja az ő lelkét is, s ezáltal közelebb látjuk a borozót a költőhöz.” (Pándi 314.) — A V2 említett első verscsoportja augusztusi datálása ellen tehát a szóban forgó vers kapcsán sem hozhatunk fel érveket.

Fogadtatás

A „12” jelű bíráló a verset a V2 „kedves apróságai” közé sorolja (Erdélyi? Irőr 1846. márc. 14: 9).

Szövegváltozatok

A V2-ben a 2. és 4. sor beljebb kezdődik.
C: PDI *Epigrammok*. [c. ciklus] 3. [sorsz.]
3 PDI bor s leányért éljen,

Fordítás

Kertbeny 350.

192. A HELYSÉG KALAPÁCSA

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

A költemény Petőfi életében csak egyszer, önálló füzetben jelent meg: „Petőfi Sándor: A helység kalapácsa.” Alcím a borítólapon és a második, ún. szennycímlapon: „Hősköltemény négy énekben.” A második címlapon az alcím alatt: „(Készült 1844-ben.)” „Budán. A magyar kir. egyetem betűível. Geibel K. sajátja. 1844.” 86 [4] l. Az utolsó, számozatlan lapon kiadói hirdetések vannak.

A PDL körülbelül két héttel a füzet megjelenése előtt 75 sornyi mutatványt közölt „*A helység kalapácsa* című, sajtó alatt levő hősköltemény töredéke” címen (PDL 1844. Új évnegyed 13. sz., őszhó [okt.] 13. 21), a III. ének 680—754. sorát: a kocsmába váratlanul belépő Fejenagy, a helység kalapácsa megpillantja a szemérmes Erzsók előtt térdeplő kántort, majd — a szerelmi vallomás elhangzása után — hozzákezd a megleckéztetéséhez. (L. 13. sz. melléklet.)

A kiadvány füzve jelent meg, ára 36 pengő-krajcár volt. Első és hátsó borítólapját színes rajz díszíti: a címlapon lévő azt a jelenetet mutatja be, amikor Márta asszony megragadja férje, a kántor haját, hogy elhurcolja a verekedés színhelyéről (IV. ének, 1174—1177. s.), a hátlap rajza pedig a III. éneknek azt a részletét illusztrálja, amelyben a szokatlan fogságából kiszabadult főhős a kántor szerelmi vallomása közben benyit a kocsmába. (Fénymásolatát l. 14. sz. melléklet.) Petőfi körülbelül az ennek megfelelő szövegrészletet közölte a megjelenés előtt mutatványként, valószínű tehát, hogy az illusztrációk témáját ő határozta meg. Sőt: Orlay Petrics Soma, a költő barátja, Gyulai Pál kérésére készített emlékjegyzeteiben azt állította, hogy maga Petőfi készítette ezeket a rajzokat, ezért az előző kritikai kiadás zárókötetének függelékében a költő fennmaradt rajzai között szerepelnek (l. VP VII. 551, 625). Megjegyezzük, hogy Ferenczi Zoltán kétségbe vonta Orlay emlékezését, mivel a hátsó illusztráció alatt Grimm Vincét nevezik meg mint rajzoló művészt (Ferenczi, *PetMúz* 1893. 2. sz. 26). Lehetséges azonban, hogy ő csak köre rajzolta a Petőfitől készített képeket (l. erről a kérdéstről H. Törő Györgyi jegyzetét, VP VII. 625).

A költemény első közlése Petőfi-kötetben: PVM (1863) I. 193—255; Petőfi összes költeményei között: DK 1874. 600—616.

Egyk. úk.: Tatay: KSz 257—259, „A bohózati költemény” címszó alatt. A szeptember elején befejezett és a cenzori vizsgálaton szeptember 14—18. között átesett költeményt (l. alább: Keletkezés) Geibel Károly pesti könyvkereskedő és kiadó vette meg (Zilahy 59. szerint 40 pengő forintért), s azonnal nyomdába adta, hogy a novemberi vásáron (nov. 1—15.) áruba bocsáthassa.

Először a PDL őszelő (szept.) 4. heti száma (13. sz. 403) adott hírt „a maga nemében igen sajátos, elmés vig hősköltemény” közeli megjelenéséről. (Ezt átvette a *Pesther Tageblatt* is: 231. sz., szept. 29.: 953.) Petőfinek okt. 20-a táján Dömök Elekhez intézett levele szerint a nyomdai munkálatok akkor már befejeződtek (VP VII. 31, a levél dátumáról l. uo. 298—299). A füzet a PDL őszhó (okt.) 27-i megjelenési hírből (17. sz. 59.) következőre a hónap végén, 25-e körül hagyta el a sajtót. Erről hírt adott még a PHirl (31. sz., okt. 31.: 751), *Jelenkor* (88. sz., nov. 3.: 529), *Élk* (II. 21. sz., nov. 20.: 688) és a *Honi Irodalmi Hirdető* (2. évf. 10. sz., nov. végén, 44); mindegyik rövid méltatás, ill. ajánlás kíséretében.

A helység kalapácsa, mint említettük, nem jelent meg többször Petőfi életében. Önállóan azért nem, mert Geibelnél az 1844. novemberi vásár után a jelek szerint igen sok eladatlan példány maradt (a novemberi könyvpiac fő vásárló rétege, a téli olvasmányt kereső falusi lakosság eszerint nem nagyon kapott Petőfi költeményén); a kiadvány erdélyi terjesztői: özv. Barráné és Stein könyvkereskedők még 1846. március végén kiadott jegyzékükben is hirdetik (l. EPN 181, az ajánló szöveg azonos a PHirl említett 1844. okt. 31-i közleményével); 1847-ben Geibel a még mindig eladatlan készletet jogcím nélkül Petőfi *Összes költeményei* „pótléka”-ként kínálta az olvasóknak (l. alább), de — mint Zilahy Károlytól tudjuk (59) — még az 1860-as évek elején is volt belőlük a könyvkereskedő raktárában (Zilahy megjegyzi, hogy ő is ezekből a megmaradt példányokból szerzett egyet magának). Túlzott következtetéseket nem vonhatunk le ezekből az adatokból, hiszen nem tudjuk,

hogy a kiadó annak idején összesen hány példányt nyomtatott, annyit azonban mégis elárulnak (ami egyébként az egykorú sajtóviasszhangból is kiténik, l. alább: Fogadtatás), hogy a kiadványnak nem volt nagy közönségikere.

A költemény Petőfi életében — eltekintve az I. ének feljebb említett újraközlésétől — nem önállóan (kötetben, folyóiratban) sem látott újra napvilágot. Kimaradt az *Összes költemények* első, 1847. évi és ezt követő 1848. évi (kétkötetes) kiadásából is. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a költő szándéka ellenére történt. Petőfi *A helység kalapácsa*-t is föl akarta venni összes költeményei közé, amint ezt Emich Gusztávval 1846. jún. 22-én kötött szerződése tanúsítja: az *Összes költemények* kiadásához átadandó kéziratok felsorolásában a mű a második helyen szerepel (l. VP VII. 638). Petőfi ekkor még, úgy látszik, biztos volt abban, hogy meg fogja tudni szerezni Geibel hozzájárulását. A könyvkereskedő azonban, kinek — mint láttuk — még igen tekintélyes készlete lehetett a füzetből, nyilván arra számított, hogy a raktárán maradt példányokon a költő összegyűjtött költeményeinek megjelenése után könnyebben túladhát majd, és nyersen elutasította Petőfi kérését („Kolopács geb' ich nicht!” — Nem adom a Kalapácsot — mondta neki, Pákh Albert, ill. Ráth Mór emlékezése szerint (l. Gyulai, PetMúz 1891. 3. sz. 147—148, Pákh Albert egykori közlésére hivatkozva; ill. Ráth Mór: „Levél Rákosi Jenőhöz.” BpHír 1891. dec. 17. 4. vö. még Hatv² II. 38, 65). Az egykorú sajtóban is megjelent egy ezzel kapcsolatos hír: az Ungar már aug. 15-én közölte, hogy *A helység kalapácsa* — Geibel tulajdona lévén — ki fog maradni az összes költemények közül (192. sz. 1635; vö. Kiss J., TanPet 191). Petőfi és a könyvkereskedő között feltehetően heves szóváltásra került sor, mert az ingerült Geibel érdekei védelmében a könyvbíráloszékhez fordult, amely 1846. szept. 4-én hozott határozatával megtiltotta *A helység kalapácsa*-nak Petőfi *Összes költeményei* közé való felvételét. (Geibel folyamodványának kivonatát, ill. a kérésének helyt adó határozat szövegét l. OL—C. 120, Helytartósági Levéltár, Centrale Censurae Collegium, Protocollum Sessionale. 1846/817. sz. akta; vö. Kiss Dezső: „Petőfi Sándortól származó, rá vonatkozó vagy vele kapcsolatos iratok és kéziratok a magyar levéltárakban” c. jegyzékének III. 19. sz. tételével, Levéltári Közlemények 1973. 3. sz. 76; az ügy anyagának első ismertetését, a Reseta cenzornak megküldött hivatalos értesítés szövegével együtt l. Kovács Magda: „Petőfi versei és a cenzúra” c. tanulmányában, ItK 1968. 202; ez utóbbi irat eredetijét l. OL C. 121, Helytartósági Levéltár, Reseta János cenzor iratai II. 1845—1848. 133. lev. 1846/187. sz. akta. Az egykorú feljegyzés szerint Reseta ezt az értesítést 1846. szept. 17-én kapta kézhez.)

Geibel az *Összes költemények* megjelenése (1847. márc. 15) után néhány héttel „Pótlék Petőfi összes költeményeihez!” címen hirdette *A helység kalapácsa*-t, olyan megtévesztő fogalmazással, mintha erre az alkalomra adta volna (újra) ki („Geibel Károly könyvárusnál megjelent: *A helység kalapácsa*” stb., l. PHír 1847. 877. sz., máj. 9.: 302; BpHír 590. sz., máj. 11.: 320; úk. EPN 292—293). — Ezt az üzleti fogást Jókai Mór leplezte le a Jelenkorban — névtelenül —, s bizonyára Petőfi felhatalmazásával hangoztatta, hogy a költemény annál kevésbé lehet „pótlék” Petőfi verseihez, mivel „szántsándékosan kihagyott műve a költőnek, melyet önmaga kitagadott és félrevetett” (Jelenk 1847. 20. sz., máj. 20.: 236, a „Budapesti napló” c. rovatban, o| jellel. Úk.: Jókai Mór: „Cikkek és beszédek.” i. k. Szerk. Szekeeres László. Bp. 1965. 159—160; Jókai szerzőségéről l. uo. 572—574). Ez a kijelentés nyilván Petőfi visszavágása volt a könyvárusnak az átengedés megtagadása miatt, de nem téveszthet meg bennünket, hiszen, mint láttuk, a kiadási szerződés szövegében még *A helység kalapácsa* is szerepelt. (Ezen nem változtat a cikkek az az állítása sem, hogy E., azaz Emich akarta volna

Petőfi művei közé „oda sorozni” *A helység kalapácsa*-t is; elvégre a szerződést mindkét fél aláírta; egyébként pedig nehéz elképzelni, mi oka lett volna a magyarair csak fogyatékosan tudó derék könyvtárosnak, hogy Petőfi komikus hőskölteményének kiadását szorgalmazza! Mégis, Jókai cikke alapjául szolgálhatott azoknak a későbbi nézeteknek, amelyek szerint Petőfi maga sem becsülte sokra ezt a — költői pályafutásának úgyszólván kezdetén írt — művét. A szabadságharc bukása után kiadott Szarvady—Hartmann-féle fordításkötet Szarvadytól írt bevezetése szerint (I. Petőfi, Alexander: „Gedichte.” Darmstadt, 1851. XVII. l.) a költő „elsietett, elhamarkodott kísérletnek” tekintette a költeményt, azért hagyta ki összegyűjtött versei közül. Gyulai Pál is ennek a nézetnek ad kifejezést Petőfi-pályaképében (45; úgy látszik, csak később hallotta Páktól a Geibel tiltakozására vonatkozó, feljebb említett adatot). Baróti Lajos Havas Adolf Petőfi-kiadásának részletes bírálatában (BarHP 507) kifogásolta, hogy a költemény nem a függelékbe került: szerinte mint a költő „örök időkre kihagyott” művének ott lett volna a helye. A fentiek szerint mindez Jókai említett közleményén alapuló kétség-telen félreértés volt, melyet a szerződés szövegén kívül az a tény is cáfol, hogy Petőfi *A helység kalapácsa*-t Beck Károly kérésére készített német nyelvű önéletrajzi jegyzetei végén, művei jegyzékében is megemlítette, tehát ekkor sem tagadta meg (I. VP V. 164; vö. még Kiss József: „Petőfi egykorú német fordítói.” ItK 1973. 39).

Keletkezés

A helység kalapácsa minden valószínűség szerint 1844 augusztusában—szeptember elején keletkezett. Ebből a dátumból az évszámot a költemény önálló kiadása bizonyítja, amelynek belső címlapján ez olvasható: „Készült 1844-ben” Petőfi június közepe táján érkezett vissza Dunavecseről a fővárosba, július elején pedig megkezdte segédszerkesztői tevékenységét a PDI-nál. Szabad idejét, mely munkába állása után jelentékeny mértékben csökkent (vö. Fekete: PSSz, különösen 44—48: „Segédszerkesztői élet”), körülbelül július végéig első verseskötetének sajtó alá rendezése vette igénybe (I. Bev., → 122). — *A helység kalapácsa* mint nagyobb lélegzetű poéma megrásához feltehetően csak a VI végleges kéziratának elkészülése után fogott hozzá. Péchy Imre (PDV 375) forrás megjelölése vagy egyéb bizonyító adat nélkül azt állítja, hogy Petőfi már Dunavecseren megkezdte a költemény megírását, ami persze teljességgel nem zárható ki, de ezt Péchy nyilván csak a mű falusi színhelyéből és figuráiból következtette (5 évvel korábban — valószínűleg Zilahy Petőfi-életrajzából — még úgy tudta, hogy *A helység kalapácsa* Vahot ösztönzésére keletkezett, l. alább); Péchy, mint sok példán kimutattuk, kevésbé a hiteles emlékezősek, mint inkább a Petőfi-versek nyomán kialakult helyi szájhagyomány felhasználásával írta meg a költő dunavecsei tartózkodásának krónikáját (vö. pl. 139, 145, 149. stb. sz. jegyz.); ezt az állítást bizonyító vagy valószínűsítő adatok nem kerültek elő.

Az ösztönzés kézzelfoghatóbb, bár korántsem abszolút érvényű bizonyítékaikhoz vezet el Zilahy Károlynak, Petőfi biográfusának állítása, mely szerint a költő *A helység kalapácsa*-t főleg Vahot Imre biztatására írta, de amikor elkészült vele, főnöke tetszését a mű nem nyerte meg, Petőfi ezért Geibel kiadónak adta el (Zilahy 59). Péchy Imre, aki 10 évvel később, 1874-ben pontosan így adja elő a költemény keletkezésének történetét (csak annyit tesz hozzá, hogy a kész művet maga Vahot „kommandálta el” Geibelnek), Zilahyval ellentétben konkrétan utalt is rá, hogy magától Vahottól szerezte értesülését (P. I.: „Még valamit Petőfi elfeledett verseiről.” Reform 1874. jan. 20.: 1). Ezt azért kell kiemelnünk, mert Vahot, Petőfiről írt emlékezéseiben

(V I. „Emlékiratai és Petőfi Sándor emlékezete.” Bp. 1881., ill. 2. kiad. ugyancsak 1881.), érdekes módon, hallgat *A helység kalapácsa* keletkezése körül játszott állítólagos szerepéről. Nem utal erre az a bizonyos P. A. (Handelsmann Antal? vö. Gulyás: *ÁL* 339) sem, aki az 1860-as évek folyamán feljegyzéseket készített Vahotnál folytatott beszélgetéseiről, s ezek alapján később cikket írt. Ebben *A helység kalapácsá*-ról azt mondja el, hogy Vahot 1844 nyarán egyszer Petőfi íróasztalán — a költő távollétében — meglepetve fedezte föl a költemény megkezdetten kéziratát (az első ének egy részletét), és nagyon mulatságosnak találta; majd, amikor az egész elkészült, ő járt utána, hogy Geibel megvásárolja; a vételárat Petőfi — így P. A. — „könnyes szemmel” vette át főnökétől („Vahott[!] Imre Petőfi-ről” Bácskai Ellenőr [Szabadka] 1887. júl. ro.: 1—2).

A Petőfi-irodalom elfogadta a Vahot ösztönzésére vonatkozó adatot, jöllehet, mint láthattuk, a különféle eredetű emlékezők között nincs összhang: a Vahotnak tulajdonított kezdeményező szerepet éppen ő maga nem igazolta. Aki Vahotot csak valamennyire is ismeri, nem csodálkozik ezen: éppen emlékiratai árulják el, hogy Petőfi egykori főnökének nemcsak a memóriája volt megbízhatatlan; — ha mentegetőzött vagy hiúságát lelegezgethette, a tudatos ferdítésektől sem riadt vissza. Ebben az esetben is elég világosan lelepleződik: hol azzal dicsekedett, hogy része volt Petőfi művének létrejöttében, hol azzal, hogy segített az értékesítésében (az kettőt *együtt* nem állíthatta, hiszen ha valóban ő biztatta Petőfit *A helység kalapácsa* megírására, akkor meg kellett volna magyaráznia, hogy miért nem ő vásárolta meg tőle).

Ferenczi Zoltán nem figyelte fel ezekre az ellentmondásokra, és a Vahot ösztönzésére vonatkozó utalásból valóságos kis elméletet konstruált: Zilahy állítását Vahotnak mint a PDI szerkesztőjének az egykorú novellairódalom „íránya és stylje” elleni fellépéseivel hozta kapcsolatba. Ehhez a törekvéséhez kellett volna Petőfinek, Ferenczi feltevése szerint, *A helység kalapácsá*-val hozzájárulnia. Mikor azonban Petőfi „e művét megírta” — folytatja Ferenczi —, nem felelt meg annak, amit Vahot várt”, ti. elsősorban az eposz és nem a „prózaí styl ellen fordult” (Ferenczi; *PetMúz* 1893. 2. sz. 25—26, 60). Feltevése igazolásával megemlíti s bemutatja a Vahot lapjának már első számában közölt „Eugén és Hermine, vagy szerelmi kék és vérbosszú” c. „paródiái vázolat”-ot „egynémely divatos magyar novellára”, továbbá hosszabb részletet közöl Vahotnak a PDI júl. 4. heti számában megjelent „Novellairóink” c. tárcájából, melyben a novellák stílusát, „a kicsapongó phantáziából[!] eredő, dagályos, erőltetett, cikornyás nyelvé”, „képtelen képeit, üres szövirágait” bírálta (l. uo. 26—28). S ha hipotézise, mely az utóbb gyakran felbukkanó „novella-paródia”-értelmezés alapjául szolgált, nem is fogadható el („hogy is lehetne verses formában egy prózaí műfaj hibáit parodizálni?” — tette fel a találó kérdést már Földessy Gyula „Petőfi elbeszélő költeményei” c. dolgozatában, Bp. 1902. 5.), annyi mindenesetre valószínűnek látszik, hogy Vahot szóban forgó, az „egyszerűség” stílusesszményét hangsúlyozó cikke és *A helység kalapácsá*-nak „fordított ars poetica”-szerű részlete (a kántor szerelmi vallomása, III. ének 714—744, benne e sorokkal: *Kimondom, igen, | Nem holmi cikornya-beszéddel, | De az érzés egyszerű hangján*) közt összefüggés volt: Petőfi, aki ekkor még adott Vahot véleményére (csak az év vége felé kezdett eltávolodni főnökétől), nyilván jól ismerte ezt a cikket. Mégis, ez a hatás önmagában kevés ahhoz, hogy — mint Ferenczi s utána mások is tették — *A helység kalapácsa* sugalmazásának tekintsük; a nyári—nyár végi keletkezés dátumát azonban megerősíti.

Bizonyos, hogy a költemény legkésőbb szeptember 10-e körül már készen volt, mert — újabban felfedezett hiteles levéltári adatok tanúsága szerint —

szept. 14. és 18. között esett át a szokásos cenzori vizsgálaton: az Országos Levéltárban található Peregriny Elek budai cenzor 1844. nov. 5-én kelt felterjesztése az 1843/1844. „katonai év” 4. negyedében (tehát 1844. augusztustól októberig) cenzúrázott könyvekről (OL—C. 120. Helytartósági Levéltár, Centrale Censurae Collegium, Ált. iratok 1844/922); a latin nyelvű irathoz mellékelt táblázatszerű jegyzéken, mely 60 tételből áll, a 39. sz. tétel tartalmazza az említett dátumadatokat: eszerint a kéziratot 14-én maga a szerző nyújtotta be a Helytartótanács könyvvizsgálati osztályán, s 18-án ő vette el. A kinyomtatást észrevétel nélkül engedélyezték.

A fentiek alapján tehát a legvalószínűbb az, hogy Petőfi valamikor augusztus folyamán fogott hozzá komikus hőskölteménye megírásához, s ez a munka még szeptember első napjaiba is átnyúlt. A *helység kalapácsá*-t ennek megfelelően augusztusra—szeptember elejére datáltuk.

A költemény *ölete* természetesen 1844 nyara előtti is felmerülhetett a költőben. Ilyen értelmű utalást találunk a Petőfi-irodalomban Toldy Ferencnek a Kisfaludy-Társaság 1843. febr. 6-i közgyűlésén elhangzott beszédére (vö. Pándi 459—460), melyben más irodalmi műfajok közt főként az eposz el-sorvadását panaszolta fel: „az eposz többé meg sem kísértetik, pedig az a nemzeti hősköltemény, melly népünk fényesebb korait egész országos életével, teljesen-nemzeti alakban tünteti elő, a magyar *Ilias* [...] még nincs megírva; a *polgári eposz*, mellyhez tarka népi életünk, történetünk minden koraiból, oly gazdagon ajánlkozik, mind eddig meg sincs kísértve; a *vig eposz* Gvadányi, Verseghy és Csokonaival, még mielőtt felszerdült, sírjába hanyatlott; ...” E beszéd teljes szövege a Társaság folyóiratában 1844-ben jelent meg (l. Schedel [Toldy] Ferenc: „Szépirodalmunk jelen állapotjáról, s néhány jámbor ohajtás.” KísFTÉ IV. k. 1842—1843. Pest, 1844. 250—267, az idézett részlet: 260), de Petőfi egykorú sajtóközleményekből vagy hallomásból is tudomást szerezhetett róla.

Fontosabbnak látszik az az ösztönzés, amelyet a Kisfaludy Társaság 1844. febr. 2-áról keltezett „Szépműtani [=esztétikai] feladás”-ából nyerhetett: ebben a „korszerű eposz” követelményeinek vizsgálatára tűztek ki pályádját. A feltehetőleg Toldytól szorgalmazott pályázat szövege így hangzott: „Adassék elő, millyennek kellene a korszerű eposznak lennie? A gépek (ügynevezett machinák) használhatók-é vagy milly módosítással? s ha épen nem, mi lehetne azok pótléka, hogy nagyszerűségét, mellyel a regényen fölül áll az eposz, korszerűsége mellett is [értsd: korszerűsége megőrzésével] fentart-hassa?” A határidő 1844. nov. 20-a volt (l. KísFTÉ V. k. 1843—1845. Pest, 1846. I. 46; sajtóközlések: Jelenkor 1844. II. sz., febr. 8.: 64; RPII 12. sz., febr. 11.: 189 stb.). A három jeligés pályamű szerzői közül — bár fenntartá-sokkal — Bangó Péternek ítélték oda a díjat. (L. KísFTÉ előbbi h. 93—99.) Petőfi azokról az elméleti vitákról, melyeknek a középpontjában az eposz csodás eleme, a pályázati kiírásban is olyan nyomatékkal emlegetett „gépezet” állt (főként ebben látták az okát a műfaj népszerűtlenné válásá-nak), aligha vett tudomást, s bajos föltenni, hogy *A helység kalapácsá*-t afféle gúnyos hozzászólásnak szánta volna. Az idézett pályázati kiírásról azonban értesülnie kellett, mert a Kisfaludy Társaság közgyűlése utáni napokban, február vége felé érkezett Pestre (vö. 128. sz. jegyz., → 107), s ezt követően sokat forgott írói körökben; a pályázati felhívás, mint láttuk, a RPD1-ben is megjelent, amelyet Petőfi minden bizonnyal figyelemmel kísért, kivált azután, hogy E. [Erdélyi János] a folyóirat 1844. jan. 11-i számá-ban meleg elismeréssel emelte ki az 1840 óta föllépett költők közül (vö. 122. sz. jegyz., → 173); lehetséges tehát, hogy ez a „szépműtani kérdés” szemébe ötlött a költőnek, s talán szerepet játszott *A helység kalapácsá*-hoz, ill. a *János vitéz*-hez vezető tervezetesei megindításában vagy továbbgondolásá-

ban. Ennél jelentékenyebb ösztönző hatást azonban alig tételezhetünk fel róla, már csak azért sem, mert Petőfit a gépezet kérdése (mint maga *A helység kalapácsa* bizonyítja) kevésbé érdekelte.

Míndezekkel a feltevésekkel szemben rá kell mutatnunk, hogy *A helység kalapácsa* helyszíne, alakjai s egyéb vonatkozásai a hosszabb falusi időzés friss benyomásait tükrözik; még arra sem látunk hát kényszerítő okot, hogy a költemény tervét, alapötletét a dunavecsei időszaknál korábbiak tételezzük fel; sőt, valószínűbbnek látszik, hogy egyidős vagy majdnem egyidős volt a kidolgozás megkezdésével.

Mezősi Károly feltevése szerint *A helység kalapácsa*-ban elbeszélte falusi perpatvar egy megtörtént eset feldolgozása: „*A helység kalapácsa* félegyházi figurái” c. cikkében (Élet és Irodalom 1959. 27. sz., júl. 3.: 67., ill. M. K.: „Közlebb Petőfihez.” Bp. 115—118) egy 1830-ban Kiskunfélegyházán lefolyt pereskedés aktáit ismertetve elmondja, hogy Nemes (Nemesi) Mihály „Harangozó” 1829. dec. 29-én a városi tanácshoz intézett panasziratában azzal vádolta Szabó Ferenc „kántort”, hogy feleségét „jó barátság színe alatt” elcsábította, s később még a „Nagy prédikatio” (tehát a templomi istentisztelet) ideje alatt is felkereste. A kántor, akinek részegsége miatt egyébként is rossz híre volt, nem tagadta vétkét, de beadványában ő is panaszt tett a harangozóra: „leg nagyobb betegségemben — írta — orozva Szállásomra jöven, hajamnál fogva az földre vert, addig pofozott, még 3 Supplenseim [kántorsegédék] ki vettek kezei közül, Birót magának nem akarván találni.” A tanács Nemes önbíráskodása miatt másfél hétre tömlőcsebe csukatta, majd szolgálatából egy negyed évre fölfüggesztette, a kántort pedig 1830. márc. 6-án elbocsátották állásából. „Két deliriumos, elmezavarodásban szenvedő figura, a »fondor lelkületű egyházi« és a »lágyszívű kántor« botránkoztatásai tehát Félegyházán egy esztendeig foglalkoztatták a tanácsot, erről az egész város tudott” — állapítja meg Mezősi, s felteszi, hogy bár a gyermek Petőfinek erről az esetről közvetlen tudomása alig lehetett, később „szüleitől a történeteket hallhatta”. Pándi (464) elfogadja a feltevést. Mi első sorban abban látjuk Mezősi publikációjának jelentőségét, hogy hiteles egykorú dokumentum alapján abba a hajdani alföldi falusi-kisvárosi miliőbe világít be, amelyet komikus hőskölteményében Petőfi élénk állít; a Mezősítől kiemelt, valóban feltűnő egyezések (a kántor és a harangozó mint két főszereplő; a szerelmi háromszöghelyzet; a harangozó a „hajánál fogva” fenyíti meg ellenlábását stb.) aligha gyökereznek közvetlenül a szóban forgó peres ügyben; inkább azzal magyarázható, hogy a költő, aki éppen 1830-ban kezdte meg iskolák egész során át vezető „deák pályáját”, majd mint katona és vándorszínész az egész országot bejárva további élettapasztalatokra tett szert, *A helység kalapácsa*-ban (majdnem másfél évtizeddel a leírt eset után) jól megfigyelt tipikus figurákat tipikus (tehát gyakran, sok helyütt ismétlődő) helyzetekben mozgat; két kitűnően megformált hősnének a félegyházi pereskedőkkel való olyan direkt azonosítását, mint azt Mezősi közleményében láthattuk, mindenképpen túlzónak kell tartanunk.

A helység kalapácsa — mint alcíme is jelzi — „komikus hősköltemény”. Ez hagyományos nemzetközi terminus technikus: már Tassoni „Poema eroicomico”-nak, Boileau „poème héroï-comique”-nek, Pope „an Heroi-Comical Poem”-nek nevezi művét (a műfajnak ezekről a klasszikus termékeiről l. a továbbiakban következő áttekintést): a műfaj angol történetének monográfusa ugyancsak ennek német megfelelőjét ajánlja és használja („komisches Heldengedicht”) a tágabb értelmű „komikus eposz” vagy egyéb elnevezések („vig eposz” stb.) helyett (l. Broich, Ulrich: „Studien zum komischen Epos.” Tübingen, 1968. Niemeyer, 266). Beck Károlynak adott német nyelvű önéletrajzi feljegyzésében maga Petőfi is ezzel a műfajmegjelöléssel él: „A

helység kalapácsa" (*Der Hammer des Dorfes*), ein komisches Heldengedicht (VP V 164).

A komikus hősköltemény a komoly eposz paródiája. Az egyetlen olyan paródiafajta, amelyet mint önálló műfajt tartanak számon s amelynek külön elnevezése van. Fonák értelemben vett mintája maga az eposzműfaj, tehát (általában) nem annak egy-egy terméke. Mint a paródia általában, lényegesen rövidebb mintájánál: leggyakrabban 3—6 kisebb, nem eposzi terjedelmű enékből áll.

Petőfi műve viszonylag későn kapcsolódik e nagymúltú, nevezetes irodalmi műfaj történetéhez. A komikus hősköltemény ugyanis (ikerműfajával, a travesztival együtt) — bizonyos ókori minták (pl. a „Batrahomüomachia” nyomán) — a 17. században keletkezett: ettől kezdve a burleszk (a két műfaj összefoglaló neve) minden betiltással, egyházi átokkal, elkobzással dacolva valóságos diadalmenetben terjed országról országra. A komikus hősköltemény olasz és francia földön aratja első nagy sikereit (Tassoni: „La Secchia Rapita.” [Az ellopott vödör] 1622.; Boileau: „Le Lutrin.” [A pulpitus] 1687.), Angliá a századforduló és a 18. század első fele (Garth: „Dispensary.” 1699.; Pope: „The Rape of the Lock.” [Fürtrablás] 1714., átdolg. kiad. 1717., 1724.; Pope: „Dunciad.” [Tökfej-éposz] 1728—1743.), de a szigetországban még az 1770-es években is írnak komikus hőskölteményt. A műfaj német nyelvterületen — főként angol hatásra — az 1740-es évektől kezdve terjed el, s legalább egy évszázadon át bő termést hoz; történetét a német irodalomban Friedrich Wilhelm Zachariá „Renommist”-jének (A szájhős) megjelenésétől, 1744-től számítják (átdolg. 1754.); ennek csakugyan nagy sikere volt, bár a „Fürtrablás” színvonalát meg sem közelíti. Ebből a mintegy félszázra rúgó terméskből említésre érdemes még egy viszonylag kései mű: Immermann „Tulifäntchen”-e (Mitugrász) (1830). A műfaj a 18/19. század fordulójá táján érkezik Közép- és Kelet-Európába. Hódító útjának fontosabb dokumentumai közé tartozik Csokonai „Dorottya”-ja (1799), a román Budai-Deleanu „Tiganiadá”-ja (Cigányeposz) (1812), *A helység kalapácsa* és Arany „Elvezett alkotmány”-a (1845), ill. a „Nagyidai cigányok” (1851) is. (Az előzmények részletesebb kifejtését l. Kiss József „A komikus hősköltemény útja A helység kalapácsáig” c. tanulmányában, ItK 1978. 4. sz. 432—443; vö. még Schmidt, Karlernst: „Vorstudien zu einer Geschichte des komischen Epos.” Halle/Saale, 1953. Niemeyer, 204 l.; Broich i. m. 387 l.; Krejčí, Karel: „Heroikomika v básnictví Slovanů.” [Hősi-komikus művek a szláv nyelvű költészetben.] Praha, 1964. 549 l.; Petrescu, Ioana Emilia: „Ion Budai Deleanu si eposul comic.” Cluj, 1974. 228 l.)

Petőfinek a hazánkba is eljutott komikus hőskölteményekben, ill. Csokonai „Dorottya”-jában kidolgozott, kipróbált műfaji séma állt rendelkezésére. Hogy mit olvasott vagy hogy egyáltalán melyekről tudott közülük, arról semmiféle adat nem áll rendelkezésünkre. A műfaj egyetlen olyan darabja, amelyről több-kevesebb bizonyossággal állíthatjuk, hogy ismerte, a „Dorottya” Kézzfogható — filológiai-életrajzi adatokban rendelkezésre álló — bizonyítékunk ugyan erre sincs, de úgy gondoljuk, hogy érvek és bizonyítékok felsorakoztatására annak lenne szüksége, aki ezt cáfolni kívánná. A „Dorottya” „Előbeszéd”-e (új kiadását l. Harsányi István—Gulyás József: „Csokonai Vitéz Mihály összes művei.” Bp. 1922. 1/2. rész, 530—550) talán elvezette Petőfit a műfaj más forrásaihoz: „A pulpitus” első magyarításához (Győr, 1789. Kováts Ferenc ford.) vagy az eredetihez; továbbá Pope „Fürtrablás”-ához; lehet, hogy (német fordításban?) Tassoni „Ellopott vödör” c. művéhez is hozzájutott. Csokonai előszavának ezt a közvetítő szerepét bizonyítja Bangó Péter feljebb említett díjnyertes értekezése is „az eposz korszerűségéről”, melyben a „vígeposz”-ról szólva a „Dorottya”-t Pope és Boileau

művével veti össze (A Kisfaludy Társaság Éylapjai VI. k. 1843—1845. 2. k. Pest, 1846. 534). Kezébe kerülhetett Petőfinek a német komikus hőskölte-mények egyike-másika is. Ezek a külföldi előzményekre való utalások azonban csak pusztá feltevések, a „Dorottyá”-t pedig, bár rokonsága Petőfi költemé-nyével félreismerhetetlen, csaknem félszázaddal korábbi keletkezése, a lényege-sen eltérő társadalmi és irodalmi viszonyok messze eltávolították tőle. Természetszerűleg még messzebb esik a műfaj európai hírnevét megalapozó, nagyhatású korai külföldi művektől, főként ami a történeti-kulturális-ideológiai háttérrel illeti; de a módszer hasonlósága nyilvánvaló, a műfaji folyamatosságához nem férhet kétség.

Meglepő tehát, hogy ezek *A helység kalapácsa*-t az európai irodalom egyik nagy áramlatával összekötő szálak a legutóbbi időkig jóformán homályban maradtak. Érdemben csak Julow Viktor világított be ebbe a homályba, amikor Petőfi hőskölte-ménye és Pope „Dunciad”-ja közt kísérelt meg kap-csolatot kimutatni, Verseghy „Rikóti Mátyás”-a (1804) mint feltételezett közvetítő mű beiktatásával (Julow Viktor: „A helység kalapácsa és XVIII. századi előzményei.” Studia Litteraria, Debrecen, 13. k. 43—45). Bizonyítása véleményünk szerint csak Verseghy művéig meggyőző: a „Rikóti Mátyás” szatirikus költői elbeszélés, mely a magát nagyra tartó versfaragót teszi nevetségessé; tehát nem komikus hőskölte-mény. Ennélfogva aligha játszott összekötő szerepet Pope és Petőfi műve között; más természetű összefüggés (hatás) sem mutatható ki; Petőfi életművében általában sincs nyoma annak, hogy Verseghyt ismerte vagy éppen kedvelte volna. Julow tanulmánya mégis úttörő jelentőségű *A helység kalapácsa* irodalmában, mert korábban nem is gyanított összefüggéseket tár fel; ő volt az első, aki Petőfi művét a komikus hőskölte-ményműfaj európai múltja felől közelítette meg.

Van *A helység kalapácsa* irodalmának egy olyan vonulata is, amely Petőfi művét nem a komikus hőskölte-ményből, hanem magyar előzményekből, nevezetesen az ún. „ossziáni paródiák”-ból próbálja levezetni. Arról a parodisztikus novellatermésről van szó, amelyet Kisfaludy Károly indított el az „Andor és Juci”-val, ill. a „Hős Fercsi”-vel. (Az előbbi az Aurora 1825. évf. 89—95, az utóbbi a Muzáron IV. kötetében, 1829. Élet és Literatura XX. 1—9. jelent meg Szalay Benjamin álnév alatt.) Kisfaludynak ezek az írásai olyan kritikai szándékú paródiák, amelyekben a Döbrentei—Kovacsóczy-féle ossziáni novellák mellett — főként a „Hős Fercsi”-ben — Vörösmarty „Zalán futása” c. nagy hatású eposzát is célba vette. (Vö. ifj. Kiss Ferenc: „Vörösmarty és Ossian.” Debrecen, 1931. 7; vö. még Lukácsy Sándor, „Pándi Pál Petőfi-tanulmánya.” Élet és Irodalom 1962. júl. 21.: 7.)

E paródiák sikerét elsősorban azok az utánzatok mutatják, amelyeknek szerzői a harmincas évek folyamán és a negyvenes évek első felében átveszik, utánozzák Kisfaludy összetett parodizáló eljárását: a melabús-patetikus dikció túlzó utánzását és a földhöz ragadt paraszti témához alkalmazott eposzi fogásokat (invokáció, hasonlatok stb.). Kisfaludy ötletes és mulatságos paródiáinak jelentősége kritika művelésében merül ki; utánzóik azonban, bár igen alacsony színvonalon, fokozatosan eltávolodnak ettől a programtól, és az eltanult séma felhasználásával a vidéki élet mulattató ábrázolására törekednek; e művek tehát afféle szatirikus paródiakísérletek — prózában. Nem könnyű eldönteni, hogy ezeknek a szövegeknek gyakran világosan felismerhető ritmikus lejtése az ossziáni ritmikus próza vagy a hexameteres hősi eposz visszhangja-e.

Először Szinyei Ferenc kapcsolta Petőfi komikus hőskölte-ményét az ossziáni paródiákhoz: tanulmányában nyolc ilyen írást említett, s arra a véleményre jutott, hogy ez a „paródia-genre” éppen *A helység kalapácsa*-ban éri el „tetőpontját” (Sz. F.: „Novellairódlalmunk Jósikáig.” ItK 1911. 147);

monográfiájában pedig további két darabbal toldotta meg ezt a sort („Novel-la- és regényirodalmunk a szabadságharcig.” Bp. 1925. I. 63). Horváth János, Petőfi-könyvének függelékében (513) még egy ilyen, *A helység kalapácsá*-hoz „korban közelebb álló” (1844 márciusában megjelent) ossziáni novellára hívta fel a figyelmet, melynek modorában, metaforáiban Petőfi költeményével rokon elemeket vélt fölfedezni. A szóban forgó novellák időrendben a következők: Fogarassy János: „Fáj a szívem.” Felső-Magyarországi Minerva 1830. 3. k. dec.; 202—224 (az ossziánista dagály elbeszélő keretbe foglalt kigúnyolása); Kovács Pál: „Hú Misa.” Társ 1833. 43. sz., máj. 29.: 169—171; Kovács Pál: „Három az igazság.” Társ 1835. 3. sz., jan. 10.: 9—11; Pum János: „A titok.” Rajz 1835. 28. sz., ápr. 8.: 169—170; Endreffy: „Kötél-verbung.” Társ 1835. 77. sz., szept. 26.: 305—307; Endreffy: „Farkasbőr.” Társ 1835. 92. sz., nov. 18.: 366—368; Gerenday: „Sulyok Matyi.” Regélő 1840. II. 83—84. sz., okt. 15., 18.: 667—672, 678—679; Boros Mihály: „Potyondi Márton légatus viszontagságai.” RPDl 1844. 20—22. sz., márc. 10., 14., 17.: 305—309, 321—327, 337—342.

Farkas Gyula—Szinyei F. tételéből kiindulva — Petőfi költeményét az eredeti Kisfaludy-féle (szerinte követőinél már eltorzult) „paródia-faj” felújításának tekinti, sőt az „Andor és Juci”, ill. „Hős Fercsi” közvetlen, szövegszerű hatását is megkísérli kimutatni (F. Gy.: „Petőfi nagyobb elbeszélő költeményei és forrásaik.” Bp. 1923. Eötvös-füzetek I. 23—25). Ezt a feltevést s vele a mű irodalmának ezt az egész vonulatát Pándi (448) erélyesen cáfolta, de hatása — áttételesen — továbbra is érvényesült; legutóbb Julow Viktor fejtegette (s hosszabb szövegrészlettel is illusztrálta), hogy *A helység kalapácsá*-ban „nagy hangsúllyal és bravúrral van jelen a korszak nemesi epikájában, de lírájában is jelentős osszianisztikus életérzés és stílus paródiája is.” (Julow i. t. 46—47.)

Mi úgy látjuk, hogy ez a — legfeljebb nyomokban jelentkező — ossziáni „beütés” Vörösmarty és nem Kisfaludy felől jutott el Petőfihez: *A helység kalapácsa* és az ossziáni novellák rokonsága nem a közvetlen ösztönzés, hanem a hasonló módszer és a nagyjából megegyező történelmi-társadalmi körülmények természetes következménye.

A műfaj kereteit Petőfi erősen kitérítette, a saját igényeihez alkalmazta; emiatt Hatvany már arra a meggyőződésre jutott, hogy *A helység kalapácsa* költője nem indult sem „a »Béka-egérharc«, sem Boileau »Lutrin«-jének, sem Pope »Ellopott hajfűrt«-jének nyomában, mint a »Dorotyya« költője [...], neki a humoros eposzra a maga jókedvéből tellett” (Hatv² I. 645—646). Magunk is azon a véleményen vagyunk, hogy Petőfi művének keletkezése valamilyen *közvetlen* ösztönzés feltételezése nélkül is elképzelhető (ilyesmire utaló konkrét jelről, adatról, feltűnő szövegegyezésről stb. nem tudunk); maguk a nagyjából hasonló (Magyarországon 100—150 évvel később bekövetkezett) történelmi feltételek is rávezethették Petőfit az adekvát komikus költői kifejezésnek az eposz kifordított formájában rejlő lehetőségére.

Fogadtatás

A költemény megjelenésének közléséhez fűzött méltatások (ezeket feljebb a Megjelenés c. fejezetben említettük) még nem annyira a fogadtatás, mint inkább a könyvkereskedelmi reklám és hírverés adatai: a PDI kommentára szerint a költemény „a magyar népeletből igen sajátos, mulattató jelene-teket tüntet föl, e mű becsét is igen emeli Petőfinek jól ismert eredeti nyelve, népszerű előadása” stb. (okt. 27.: 59), a PHírl ajánlása pedig e „tréfás hős-költemény”-nek, amelyet „az újabb időben” nem írtak, „komoly s humoristika-i tartalmát” egyaránt kiemeli (okt. 31.: 751).

Sokkal többet árulnak el az olvasóközönség reagálásáról a kritikák. Nagy részük értetlen és ellenséges hangú; mint Poór Jenőé (álnév?): Hírnök (Pozsony) 92. sz., nov. 19.: 542; Nádaskay Lajosé: Hond II. 25. sz., dec. 21.: 403 (a VI ismertetésével együtt); Genőfi álnévű ismeretlen szerzőé: Der Ungar (Pest) 1845. 3. sz., jan. 3.: 11 (vö. Kiss J., TanPet 114—117); Császár Ferencé: Irőr 1845. szept. 6.: 33—37, a *János vitéz* és a *Cipruslombok* bírálatával együtt; végül Zerffi Gusztáv: Hond 1846. II. 17. sz., okt. 29.: 321, a „Laube Henrikhez” intézett cikksorozat 6. közleménye keretében, más Petőfi-művek bírálatával együtt. — Előfordulnak tárgyilagosaabb s egyúttal mélyebb, teoretikusabb kritikai megnyilvánulások is: így mindjárt a sor élén a fiatal Falk Miksáé a Spiegelben (Pest), 1844. 99. sz., dec. 11.: 789 (M. Falk aláírással; vö. Kiss J., TanPet 111—113); Toldy Ferencé: BpHíradó 1845. márc. 4.: 147, névtelenül, a VI ismertetésével együtt): „Az érdekek nem a tárgyban, hanem a formában van — állapítja meg —; az irónia játssza itt szerepét, s mint hisszük, nem szerencse nélkül: az affectalt pathos contrastban a kiszerű tárggyal. Érdekét csak az csökkenti, hogy kelletlenül hosszabb, s hogy ez iróniának, Apollónak hála, ma már céltárgya nem igen van. Ellenben a népies alap való s mulatságos.” Stb. Az Irodalmi Ór „12”-es jelű bírálója (Erdélyi János?) — más Petőfi-kötetek bírálatában — mellékesen érinti *A helység kalapácsa*-t is, s Petőfit az „aljasság” (közönségesség, prózaiság) vádjával szemben védelmébe véve többek között felteszi a kérdést: „miért a juhásznak s falu kalapácsának kalandja kevésbé költői tárgy, mint a sima salonok bűnei? — aljas csak az, a mi szolgái” stb.; alább pedig megjegyzi: „a vitéz Csepű Palkó, s a szilaj barátok körében poharazó ifjunc csak nem beszélhet azon nyelven, mellyen Árpád, a hódító, s Gábrriel angyal, ki sz. Hedvignél követésben jár.” (Irőr 1846. márc. 14.: 131, 132.)

A költemény az ifjúság körében — úgy látszik — kedvezőbb fogadtatásra talált, mint a kritika berkeiben: Sopron, ill. Pápa diáktársaságaiban több ízben szavaltak belőle részleteket (l. Bodolay 454).

Magyarázatok

- C: *A helység kalapácsa*: ti. a helység kovácsa (vö. 13—16. s.): a szerszám neve jelöli a vele dolgozó embert (a szinekdoché szóképcs család egyik, a rész és az egész felcserélésén alapuló esete).
- 8 *mellyet tölem minden hántor irigyel*: a falusi kántor ugyanis annál nagyobb tekintélynek örvend, minél erősebb a hangja.
- 20—22 *a kiknek szíve [. . .] A test alsó részébe hanyatlak*: ti. a lábukba (vagyis elfutnak a veszély elől); vö. az „inába száll a bátorsága” kifejezéssel.
- 26 *egyház* (alább többször: *szentegyház*): templom. Mivel a pap itt „tiszteletes” (45, 323, 345. stb. s.), és „oltár” is van (44. s.): evangélikus templomban vagyunk.
- 61 *sejtése pogány*: „pogány”: kegyetlen, cudar (népnny.), tehát: igen rosszat sejt.
- 80 *puskagolyóbits*: a -golyóbis tájnyelvi alakja.
- 84 *hahogy*: még ha, ha történetesen (l. PSzót II. 114).
- 98 *Lelkem hüvelyét*: ti. testemet (tréfás körülírás).
- 129 *kólyika* (kólíka): bélgörccs, hascsikarás (tájny.).
- 140 *kohával*: koha = kova(kő) (tájny.).
- 260 *Két szárnyú seregélyekkel*: a főlöszleges „két szárnyú” jelzővel Petőfi az öncélú eposzi jelzőket gúnyolja ki.
- 297 *mikorontá*: amikor (rég.).
- 299 *Fejenagy*: vö. Vörösmarty „Zalán futása” I. ének, 580. s. (a „hős Ete” leírásában): „Mindene nagy; vasa nagy, dárdája nagy, ő maga

- is nagy", ill. Kisfaludy Károly: „Hős Fercsi." Muzáron IV. k. 1829. 3. (Élet és Literatura XX.) (a „vékony tagú Jutka" leírásában) „szeme nagy, lába nagy, szája nagy, ő maga is nagy."
- 303 *mély titku alakkal*: „alak"; magatartás, viselkedés (I. PSzót I. 113; 9. jelentés, melyre Petőfinél a HK-n kívül még két adat van); tehát kb. a m. titokzatoskodva. Mivel a füzetnek a Geibel-féle kiadás az egyetlen hiteles forrása, ezt a szót az előző kritikai kiadás szerkesztői sajtóhibának tekintették „ajakkal" helyett. Lehet, hogy Petőfi csakugyan így akarta, de minthogy ez a fentiek szerint nem dönthető el egyértelműen, a megjelent szöveg nálunk maradtunk.
- 330—338 *Mind ivadéki* | *A hősi seregeknek*, stb.: a „cigányok" körülírása; ti. Nagy-Ida egykori várát (a mai Csehszlovákia területén) a történeti hagyomány szerint 1000 cigány védte Puchheim osztrák tábornok ostromló serege ellenében (1557).
- 354 *Nem fontolva haladván*: gúnyos, aktuális célzás; a Világ c. (1841—1844) lap köré tömörült ún. „ifjú konzervatívok" (Dessewffy Aurél és Emil köre) jelszava volt az óvatos reformokkal eszközözendő „fontolva haladás".
- 415 *Kukucsáltak*: a „kukucsáltak" tájnyelvi alakja.
- 465 *Holott*: ahol (rég.).
- 478 *átabotába*: hebehurgyán (népn.).
- 498 *Most vagy sohasem*: vö. Vörösmarty: „Fóti dal" 47—48. s. (a „magyar ember"-ről): „Most kell neki felvirulni | Vagy soha." — A sor rövidebb formában a *Nemzeti dal*-ban tér vissza (I. Lukácsy Sándor: „Most vagy soha!" Élet és Irodalom 1963. 30. sz., júl. 27.: 6). (NB. A *Nemzeti dal* első szava is előfordul itt: 1055. s.: *Csak talpra, de gyorsan* — mondja Bagarja a szundikáló bírónak.)
- 501 *a győri csatában*: gúnyos célzás; a magyar nemesi felkelő sereg 1809. jún. 14-én csúfosan megfutamodott Napóleon csapatai elől.
- 578—579 *figyelmeteket* [...] *csigázom*: sűrítve fejezi ki, hogy „figyelmeteket felcsigázom és valamire irányítom" (vö. PSzót I. 476).
- 613—614 *földöntúli izék* | *Földöntúli izékbe avattak*: az epozsi anticipációk (sejtetések) és jóslatok kigúnyolása.
- 702 *cintmasinája*: ti. gyújtószerszáma; vö. „Zündmaschine" (ném.).
- 772 *Bájdúzs*: dúzs = dúz (tájny.).
- 880 *S én balga szavát fogadám!*: értsd: S én balga, szavát fogadám!
- 916 *kukorica-gölbódit*: gölödin = gombóc (tájny.).
- 967 *eleblábolt*: megszökött, elkotródott (PSzót I. 660)
- 969 *i'kább*: inkább (tájny.).
- 1006—1007 *Test-épületének* | *Élő oszlopain*: ti. lábain (tréfás körülírás).
- 1026 *könnyü inakkal*: ti. lábakkal (vö. elinal).
- 1030 *kaloda*: az egykori ún. „megszégyenítő becsületbüntetések" egyik leggyakrabban alkalmazott formája volt az, hogy az elítéltet valamilyen nyilvános helyre (a piacra vagy templom elé) kalodába zárva kiállították. „A városi bíraskodásban alkalmazott *kaloda* vagy »hegedű« általában két cölöpre erősített, három lyukkal ellátott, deszkából készített székenfa volt, az egyik lyukon az elítélt fejt, a másik kettőn a karjait dugták át és szorították le. [...] Volt sokkal egyszerűbb kaloda is: két, egymásra fektetett vastag gerenda, amelyeken faragott lyukakba a lábakat bökánál, esetleg a lábakat és a csuklókat szorították. Ezzel a büntetéssel leginkább a falusi bírók éltek." (Csizmadia Andor—Kovács Kálmán—Asztalos László: „Magyar állam- és jogtörténet." Bp. 1972. 316.)
- 1138 *egy betüig!*: betű szerint, szóról szóra.

- 1238 *Zöld Marci*: A század elején hírhedett betyár volt, az Alföldön tevékenykedett; a másik ismert betyárvezérrel, Becskerekivel együtt 1816 decemberében felakasztották. (L. Szántó Imre: „Zöld Marci. Betyárvilág Heves és Külső Szolnok megyében a 19. század első évtizedeiben.” Klny. az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyvének II. kötetéből. Eger, 1956. 477—491.) Zöld Marci tetteiről, elfogásáról, kivégzéséről balladás dalok, ponyvaversezetek készültek. Wándza Mihály már 1817-ben vígjátékot írt róla; Gaal József több, az 1830—1840-es években keletkezett alföldi tárgyú novellájának vonzó, reális vonásokkal; bántó eszményítés nélkül rajzolt hőse stb. (L. Szinyei Ferenc: „Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig.” Bp. 1926. II. 74—81; Dömötör Sándor: „A betyárromantika.” Ethn 1930. 2. közl. 109—110., ill. jegyzetünket a *Lopott ló* c. vershez, → I. 405—406.) Róla szól Petőfi 1845-ben írt *Pusztai kaland* c., ill. 1847. évi *Zöld Marci* c. verse; ez utóbbi címen írt egy drámát is, de annak szövege nem maradt fenn (I. FPÉ II. 141—142).

Szövegváltozatok

Szöveggözlésünk alapja — mint egyetlen teljes hiteles forrás — az 1844. évi füzetkiadás.

Mivel a költemény nem egyforma versszakokra, hanem változó sorszámú szakaszokra oszlik, a sokszoros újratördelés folytán az eredeti sorközök több helyen megszüntek, másutt pedig újak keletkeztek (ti. a későbbi kiadások szerkesztői a lap alja és a következő lap teteje között gyakran indokolatlanul sorközt tételeztek fel, néha meg — éppen ellenkezőleg — nem hagytak sorközt, ahol kellett volna). Mi mindenütt helyreállítottuk az eredeti tagolást. E tekintetben csak néhány kétséges eset fordul elő, ti. ott, ahol nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy az eredeti kiadás egy-egy lapjának felső sorával új szakasz kezdődik-e. (Új mondat kezdődik ugyan, de bizonytalan, hogy ez egyúttal nagyobb új egység kezdete-e.) Ezeket az eseteket, döntésünk indoklásával, alább a szövegváltozatok közt, előfordulásuk helyén ismertetjük.

A szövegmegszakitást (a ma szokásos három pont helyett) négy ponttal jelöljük: Petőfi a kötetkiadásokban, vers- és levélkézirataiban következetesen ezt a jelet használta, tehát az ettől való esetleges eltérések (három vagy öt pont) sajtóhibáknak tekinthetők.

95 HK [Ezzel a sorral nem kezdődik új szakasz!]

253 HK [Ezzel a sorral új szakasz kezdődik!]

294 HK [Ezzel a sorral nem kezdődik új szakasz!]

325 [A HK 22. lapján a legfelső sor. Mivel a kép változik — Csepü Palkó után a „hangászkar” három tagjának bemutatására kerül sor —, itt új szakaszt kezdünk.]

346 HK *akrakolója*, [sh.]

381 HK *Türdérhatalommal* [sh.]

426 HK *tiszteles* [sh.]

533 HK *Mit* [sh. „Mint” helyett]

549 HK [A HK 32. lapján a legfelső sor. Mivel ezúttal a kántor szólal meg — s Haranglábnaak válaszol —, szavai előtt sorközt hagytunk.]

611 HK *szégyen* de [a vessző hiánya sh.]

671 HK *Idvezlette*, [Petőfi 1846—1847-től kezdve áttért az „üdvemel” („üdv”, „üdvesség” stb.) szóalak használatára — erről az i—ü hangváltásról I. 89. sz. jegyz., → I. 415 —, de a HK szövegében, 1844-nél későbbi közlése nem lévén, az „i”-hangzós változatnál kellett megmaradnunk.]

- 680 PDI — — *A széles tenyerű Fejenagy* [a mutatvány kezdete, vö. feljebb: Megjelenés.]
- 683 HK „fogadj’ isten” [kp. n.; a vessző hiánya sh., a PDI szerint javítottuk.]
- 700 PDI keresztül,
- 712 PDI nemnek [kp. n.]
- 718 PDI akán [sh.]
- 721 PDI fúrja
- 741 PDI homlokat, [sh.]
- 744 [E sort a PDI-ben három csillag (***) választja el a következőtől.]
- 754 PDI földet | *stb. stb.* [ti. itt vége a PDI-ben adott mutatványnak, l. feljebb: Megjelenés]
- 773 HK silabizálta [sh.]
- 785 [A HK 43. lapján a legfelső sor. Bár ezzel Fejenagy beszéde kezdődik, nem hagyunk előtte sorközt, mert ezt Petőfi másutt sem teszi, vö. pl. 710—711, 840—841. s.]
- 806 [A HK 44. lapján a legfelső sor. Mivel a cselekmény új mozzanata kezdődik vele, itt új szakaszt kezdtünk.]
- 889 HK *Lelki* irányt, [sh. „Lelke, s irányt,” helyett; a későbbi kiadásoknak — szerintünk is helyes — értelmezése szerint javítottuk.]
- 918 [A HK 48. lapjának utolsó sora: Harangláb szavai, melyeket Fejenagnak a következő lapon olvasható választától sorközzel választottunk el.]
- 942 [E sorral a HK-ban új szakasz kezdődik!]
- 978 HK uram [kp. n.; a vesszőt kitettük, mert hiánya feltehetőleg sh.]
- 983 [E sorral a HK-ban nem kezdődik új szakasz!]
- 1053 [A HK 56. lapjának legalsó sora, melyet a 918. sornál említetthez hasonló okból választottunk el sorközzel a következőtől.]
- 1098 [A HK 59. lapjának legfelső sora. Mivel itt a cselekmény új mozzanata kezdődik, e sort új szakasz kezdetének tekinthetjük.]

Mutató tábla

- 7 HK A. [a pont sh.; elhagytuk]
- 11 HK végbevitélére? [sh.; javítottuk] A. [a pont sh.; elhagytuk]
- 16 HK A. [a pont sh.; elhagytuk]

NÉV- ÉS CÍMMUTATÓ

(A mutató a személyneveket és Petőfi műveinek címét tartalmazza. Az utóbbiakat dőlt betűvel emeltük ki. Azok a művek, amelyek után nem áll műfajmegjelölés, költemények.)

- A boldog pestiek* 122, 135, 270, 300, 332, 336, 337, 339—41, 402
A borhoz 380
A borozó 113, 263, 391
A bujdosó 113, 370
A csaplárné a betyárt szerette . . .
 123, 127, 226, 320, 341, 342, 344, 376
A csárda romjai 366
A csavargó 300, 321, 332, 356, 362, 379, 380, 395, 397, 408—14
A dal 127, 145, 146, 152, 153, 182, 184
A Dunán 113
A fakó leány s a pej legény (elbeszélés) 170
A faluban utcahosszat 122, 127, 268, 275, 281, 288—90, 292, 308, 311, 342, 351, 359
A hegyoldal venyigesor takarja . . .
 308
A helység kalapácsa 119, 125, 127, 130, 134, 135, 139, 140, 249, 299, 359, 397, 399, 418, 420—33, ill. 13—14. sz. mell.
A hóhérv kötele (regény) 197, 355, 415
A Honderühöz 148, 361
A jó öreg kocsmáros 254, 267
A koros hölgy (regényfordítás) 153
A leánykákhoz 135
A magyar nemes 272, 273
A. Molnár Ferenc 407
A nap házassége 135, 347, 359
A naphoz 396, 401
A négy ökrös szekér 332
A nemes 127, 145, 146, 164—66, 273
A régi jó Guadányi 189, 395, 401, 414—17
A rom panasza (elvesztett vers) 205
A sorshoz 401, 419
A székhelyek 300
- A szerelem, a szerelem* 113, 134, 209
A természet vadvirága 136, 300
A tündés üveg 333, 389
A toronyban delet harangosnak 149, 226
A virágnak megtiltani nem lehet 113, 134, 209
A visszatért 252
Ádám Gerzson 277
Adorján Andor 369
Ady Endre 403
Ágai Adolf 157, 158, 161, 407
Agárdi Péter 373
Ágoston József 109, 113
Aiszóposz 306, 307
Alku 188
Almodom-e? 122, 127, 258, 268, 275, 276, 278, 280—83
Alom 1. Jövendölés
Amadé László 242
Ambrus gazda 122, 128, 135, 347, 353, 356, 359—61
Anakreon 30, 292
Antal Mihály 112, 118, 126, 127
Ányos Pál 338
Arany János 134, 137, 149, 269, 294, 326, 348, 364, 406, 409, 427
Arvalányhaja s süvegem bokréája . . .
 122, 128, 281, 323—25, 335, 344, 364, 371
Aszódi (Neumann Károly írói neve) 384
Asztalos László 165, 431
Az alföld 122, 125, 128, 135, 144, 145, 186, 228, 320, 324, 325, 339, 342, 353, 356, 360, 361—72, 402, ill. 15. sz. mell.
Az első dal 116
Az első szerep 1. *Első szerepem*
Az én mátkám 127

Az én szerelmem . . . 136
Az én torkom álló malom . . . 122,
 128, 170, 268, 275, 289, 292, 305,
 308—II, 323, 347, 359, 376
Az erdei lak 328, 401
Az év végén 146
Az öreg úr 401
Az örvült 390
Az utánczókhöz 321, 335, 395, 414,
 418, 419
Az utósó alamizsna 113, 152, 189
Azokhoz az én jó pesti pajtásaimhoz
 363, 401

Babits János 112
 Baczur Ignác 352
 Badics Ferenc 137, 190, 367, 369
 Bajkay Endre 112, 118
 Bajza József (író, kritikus) 108, 109,
 118, 145, 148, 155, 163, 173, 206,
 213, 214, 216, 218, 304, 329, 331,
 333, 393, 495
 Bajza József (irodalomtörténész) 372
 Bakos József 222
 Balassa László 327
 Balassi Bálint 309
 Balla István (Nagy Zsuzsika férje)
 121, 277, 278, 284, 295, 302, 305,
 307, 312
 Balla Istvánné I. Nagy Zsuzsika
 Balla család (Balláék) 280, 284
 Ballagi Mór 229, l. még Bloch
 Móric
 Balogh(h) János 171, 172
 Balogh Lajos 190
 Bangó Péter 174, 425, 427
 Bankós Károly 315, 320, 373
 Banó István 348
 Barabás Miklós 230—34, 236, 237,
 240
Barátimhoz 127
 Barna Ignác 114
 Baros Gyula 415
 Baróti Lajos III, 127, 137, 141,
 153, 159, 200, 202, 220, 249, 325,
 329, 358, 384, 386, 388, 396, 423
 Baróti Szabó Dávid 149
 Barráné és Stein (kolozsvári könyv-
 kereskedők) 421
 Barta János 274
 Bartal Antal 149
 Bartók Lajos 141
 Bartzafalvi Szabó Dávid 338

Bátori Gábor, ref. szuperintendens
 287
 Batsányi János 338
Batthyányi és Károlyi grófnék 135,
 149, 389
 Bayer József 154, 235, 338
 Beck, Karl (Károly) 129, 369, 423,
 426
 Becskereki (betyár) 432
Befordúltam a konyhára . . . 113,
 242
 Békés István 137
 Bellaágh József 329
 Benedek Róza 413
 Benkő Loránd 142
 Benőfi (Brujmann) Soma 207, 209,
 211, 212, 213
 Bényei Miklós 406
 Béranger, Pierre Jean de 30, 137,
 140, 147, 148, 151, 157, 169, 173,
 188, 189, 200, 235, 270, 291, 292,
 299, 300, 301, 306, 321, 331, 332,
 339, 342, 348, 353, 360, 380, 381,
 383, 406, 412
 Berczely A. Károlyné 140
 Berczik Árpád (irodalomtörténész)
 142
 Bercz Károly 134, 137, 213
 Berenczeny(?) Béla 284
 Bernolák Sámuel (Károly?) 302, 303,
 307
 Berze Nagy János 137, 236, 307,
 348
 Berzsényi Dániel 274
Betegségemben 122, 124, 125, 127,
 226, 290, 305, 376—84, 396, 397
 Betkowsky Jenő 297
 Biernaczky Szilárd 137, 188, 320,
 321, 322
 Biró Béla 231
 Bisztray Gyula 365
 Bloch Móric (később Ballagi Mór)
 137, 144, 225, 341
 Bodolay Géza 137, 162, 167, 170,
 173, 178, 208, 209, 236, 254, 273,
 287, 295, 306, 318, 328, 337, 354,
 360, 393, 430
 Bogár Imre (betyár) 228
 Bohus Jánosné Szögyény Antónia
 216
 Boileau-Despréaux, Nicolas 426, 427,
 429
 Bóka László 169, 255, 328
Boldog éjjel . . . 401

Boldogtalan voltam 114, 116,
 127, 146, 182, 183, 203, 221, 243,
 245, 246, 276
Bolond Istók 412
Bolond Istók (népmesei figura) 68,
 412, 413
Boros Mihály 429
Borzásák István 291
Boz I. Dickens
Breznyik János 294
Broich, Ulrich von 426, 427
Brujmann Soma I. Benőfi
Bucsu a színészettől 121, 122, 128,
 131, 133, 135, 248, 300, 329—34,
 339, 362, 379, 380, 409, 410, 412
Bucsu 1844-től 146, 300, 321
Bucsu szó (kétes hitelű Petőfi-vers)
 114
Budai-Deleanu, Ion 427
Bulyovszky Gyula 173, 174, 176
Burns, Robert 139, 235, 349
Büngözsdi Bandi (betyár) 50, 51,
 345, 346
Bürger, Gottfried August 402, 403
Cáfolat (hírlapi cikk, 1844) 378
Calepinus Ambrosius 236
Cancriny Emília 297, 357, 358
Carmen lugubre 122, 128, 189, 353—
 56, 379
Christmann Frigyes I. Kerényi
Cipruslombok (versciklus) 130, 137,
 430
Czapfalvi Demjén István 118
Czuczor Gergely 137, 164, 201, 216,
 218, 304, 309, 368
Csaba (Vörösmarty Mihály álneve)
 163
Csáktornyai Lajos 192, 283
Csal 195
Csanádi Imre 228, 345
Csanády Ferenc 109, 112, 118
Csapó Ételka 226, 270, 328
Csapody Vera 222, 371
Császár Ferenc 123, 128, 130, 137,
 148, 156, 157, 165, 178, 195, 214,
 216—21, 230—34, 238, 240, 241,
 245—47, 251, 257—60, 265, 269,
 273, 289, 295, 303, 318, 319, 330,
 337, 346, 349, 360, 397, 430
Császár Margit 230
Csalásban 300
Csepányi Ferenc 210

Cserey Gyula 176, 177
Csipdessy Lajos 155
Csizmadia Andor 165, 431
Csokonai 136, 300, 332
Csokonai Vitéz Mihály 30, 141, 161,
 171, 175, 177, 179, 180, 292, 295,
 377, 425, 427
Csüry Bálint 222, 407

Dal a pipáról s más egyébről (a
Szerelem- és pipadal korábbi válto-
 zata) 123, 216, 219, 220, 230, 231,
 233, 238—40, 243

Dal a szivarról (a *Szerelem- és pipa-
 dal* korábbi változata) 135, 218—
 20, 230, 238, 240, 241, 243, ill. 6.
 sz. mell.

Dalaim 390

Dalforrás 152, 263

Dante, Alighieri 157

Dardanus (Pompéry János írói neve)
 136, 303

Dávid után 214, 265, 379, 420

Dávid király 13, 180

De már nem tudom, mit csináljak

114, 128, 135, 169, 185, 195—201,
 244, 263, 292, 319, 323, 353, 380,
 410

Deák József 111

Deák pályám 122, 128, 189, 268,
 293—98, 312, 313, 348, 356, 379,
 405

Dedinszky Gizella 349

Deési Zsigmond 154

Degré Alajos 137, 200

Delhányi Zsigmond 297, 391, 392

Déryné Széppataki Róza 338

Dési (Dézsi) Zsigmond I. Deési

Desseffy grófnő 277, 386—89

Desseffy Aurél és Emil 431

Dezsényi Béla 108, 109, 218, 232

Dickens, Charles 316, 360

Dienes András 126, 138, 180, 186,

250, 267, 271, 287, 357, 383

Dínomdánom 106, 127, 147, 178, 206,
 263

Diósy (Dióssi) Márton 118, 189

Disznótörben 113, 329

Dobó István 19, 205, 212

Dobrossy István 132, 177

Döbrentei Gábor 117, 428

Dömök Elek 126, 357, 390, 421

Dömötör János 105

Dömötör Sándor 227, 228, 407, 432

Ducange, Victor-Henri-Joseph Bra-
hain 385
 Dugonics András 138, 413
 Dukony Mária 235, 369
 Dulovits János 112
 Dumas, Alexandre, père 391
 Dux Adolf 138, 152, 189, 190—92,
 229, 252, 290, 293, 319, 323, 347,
 369, 394, 397, 400, 408, 414, 419
Ebéd után 122, 127, 242, 267, 268,
 271—74, 278, 285, 289, 293, 299,
 318
 Eckhardt Sándor 309
 Eger mellett 114, 127, 197, 199, 203,
 204—06, 207, 210—12
 Eggenberger József 127
 Egressy Ákos 384, 390, 391
 Egressy Benjámín 350, 352
 Egressy Gábor 62, 108, 110, 189,
 333, 385, 389, 390—95
Egressy Gáborhoz 122, 135, 333,
 389, 390—95, 412
Egri hangok 114, 128, 135, 147, 175,
 197, 199, 204, 205, 207—15, 244,
 274, 305, 420
Egy estém otthonn 117, 122, 131,
 135, 169, 174, 178, 225, 248, 249,
 250—57, 267, 268, 269, 273, 280,
 332, 373
 „Egy 1848 márc. Iduszából” (álnév)
 179
 „Egy fontolva haladó” (álnév) 391
Egy gondolat bánt engemet . . 146,
 362
Egy szó Tarczy Lajos úrhoz (hírlapi
 jegyzet) 401
Egy telem Debrecenben 147, 183, 195,
 225, 242, 356, 395, 397, 404—08,
 412
 Eichendorff, Josef, Freiherr von 235
Éj van . 278
Éjjel 122, 127, 174, 268, 271, 273,
 275, 277, 280, 281, 283, 284, 285.
 L. még korábbi címén: *Zsuzsiká-*
hoz (*Kinézek én, benéz a hold*
kezd.)
Éjszakáim 242
Élet, halál! 214, 395, 401, 418, 419—
 20
Élet, halál! nekem már mindegy! 270
Elmondanám . 127, 145, 146,
 149, 150—52, 270
Élő halott 127, 147, 405

Előszó (az *Összes költemények* 1847.
 évi kiadásához) 403
Első szerelmem 122, 128, 270, 293,
 353, 356—58, 413
Első szerepem 113
 Elssler Fanny 337
Elvennélek én, csak adnának .
 122, 125, 127, 224, 275, 281,
 334, 335, 343, 351
 Emich Gusztáv 326, 349, 422
Emlékezés. K . . Vilmoshoz (ké-
 söbbi címe: *K Vilmos ba-*
rátomhoz) 313
Emlény (tévesen Petőfinek tulajdo-
 nított vers) 114
Én 113, 327, 364
 Endreffy (novellaíró) 429
 Endrődi Sándor 127, 138, 141, 217
 Eötvös József báró 108, 218
Epigrammok 1—6. (ciklus a Pesti
 Divatlapban, 1845. jún. 19.) 401,
 419
Erdélyben 177
 Erdélyi Ilona, T. 138, 173, 406
 Erdélyi János 108, 111, 114, 131—
 33, 138, 150, 157, 173, 174, 178,
 183, 187, 208, 228, 250, 274, 276,
 288, 300, 318, 345, 347, 366, 368,
 369, 375, 377, 378, 387, 392, 397,
 403, 406, 409, 412, 417, 420, 425,
 430
 Erdős János 236
Érik a gabona . 113, 334
Est 395, 397, 400—04, 419
 Etőfi Andor (Szeberényi Lajos ál-
 neve) 129, 141
Ez a világ a millyen nagy 123,
 128, 281, 305, 308, 323, 344, 350—
 52
Ezrivel terem a fán a meggy
 123, 135, 275, 308, 323, 344, 347—
 50, l. még: *Népdal*

Fábry Pál 112
 Falk Miksa 129, 430
 Faludi Ferenc 139, 241
 Fánecs Lajos 153, 154
 Faragó József 229
 Farkas Gyula 359, 366, 370, 429
Farkaskaland 124, 127, 364
 Fáy András 108, 112
 Fáy István gróf 231
 Fekete Gábor (szűnigazgató) 391
 Fekete János, galánthai, l. Fiván

Fekete Sándor 117, 133, 134, 138,
154, 156, 160—62, 168, 169, 235,
292, 294, 296, 315, 331, 333, 361,
381, 384, 391, 393, 409, 411, 418,
423
Fekete Soma (F. S.) 393
*Felelet Tompa Miskának (a Tompa
Mihályhoz c. vers korábbi címe)*
135, 293, 298, 305, 327, 380, 404
Felhők (versciklus) 282, 290
Felköszöntés 113, 263
Fényes csillag, mond meg nekem ...
401
Fényes Elek 108, 109, 112, 118
Fenyő István 274
Ferenczi Zoltán 110, 111, 116, 117,
124, 134, 138, 139, 144, 146, 149,
153, 158, 159, 161, 166, 174, 178,
184, 185, 196—98, 200, 204, 207,
211, 212, 220, 239, 240, 247, 255,
258, 260, 267, 270, 289, 299, 300,
303, 315, 320, 328, 329, 335, 350,
351, 353, 357, 358, 363, 364, 385,
387—89, 397, 399, 409, 412, 416,
421, 424
Ferenczy József 138
Fest Sándor 369
Finta Károly 241
Fischer Sándor 159
Fiván (galánthai Fekete János ál-
neve?) 189
Fodor István 287
Fogarasi János 137
Fogarassy János 429
Fogas (Fogasch) Jánosné 405, 1.
helyesen Fogas Józsefné
Fogas Józsefné 154, 158, 163, 196,
197, 405
Földessy Gyula 424
Földvári Erzsébet Klára 300
Főlszedtem sátorfám 248, 250,
253
Frankenburg Adolf 158, 213, 214,
218, 269, 304, 305, 404
Frankl, Ludwig August 192
Fodor (sárospataki diák) 318
Friedlieber Ignác 318
Furcsa történet 127
Furfangos borivó 265, 401, 419, 420
Fülöp György 303, 307
*Fürdik a holdvilág az ég tengeré-
ben* 113, 114, 128, 135, 222,
224, 225—29, 275, 335, 341, 342,
376, 377

[*Fürge méh...*] 177
Füstbe ment terv 115, 117, 122—24,
128, 135, 202, 218, 219, 234, 238,
247—53, 255, 267, 268, 271, 286,
323, 373, 1. még *Hív terv*
Füttty 127, 145, 146, 153—57, 159
Gaal József 165, 169, 191, 193, 227,
241, 346, 354, 355, 365, 367—69,
391, 415, 416, 432, 1. még Szal-
kay Máté
Gáldi László 141, 272, 273, 403
Garay János 108, 118, 132, 138, 161,
173, 213, 218, 241, 250, 274, 355,
406, 412, 416
Gárdonyi Albert 117
Gárdonyi Géza 223
Garth, Samuel 427
*Gazdálkodási nézeteim (címváltozata:
Gazdálkodási nézetim)* 122, 124,
128, 135, 148, 268, 270, 291, 292,
294, 298—305, 330, 379, 380,
381
Geibel Károly 127, 299, 420—24
Genőfi (álnév) 430
Gerendai (novellairó) 429
Goethe, Johann Wolfgang von 335
Gombocz Zoltán 138
Gondol Dániel 316, 360
Goyen, Jan van 314, 317
Görgey István 327
Gragger Róbert 369
Graisiger Rudolf 317
Greguss Ágost (Ákos) 129, 139, 142,
313, 333, 337, 339, 340, 349, 352,
356, 360, 370, 398, 404, 406
Grimm Vince 421
Gróf Teleky Sándorhoz 389
Gulyás József 427
Gulyás Pál (bibliográfus) 139, 337,
424
Gvadányi József 68, 414, 415, 416,
417, 425
Gyere, lovam . . . 188
Gyermekkori barátnémhoz 357
Gyöngve vagyok 113, 114, 127,
221, 222, 224—27, 246, 275, 276,
335, 343, 377, 382
Györfly István 222
György Lajos 338
Gyulai Ágost 294

- Gyulai Pál 139, 141, 144, 151, 153, 158—62, 177, 196—98, 287, 300, 309, 316, 351, 370, 387, 388, 421, 422, 423
- Ha* 300, 321
- Ha az isten* . . . 420
- Háborúval álmodom* 420
- Halálom* 270, 401, 419
- Halálvág* 113
- Halász Gyula* 147
- Halászy József* 340
- Halvány katona* 114, 128, 135, 145, 146, 166—67, 312
- Handelsmann Antal* (P. A.?) 424
- Hankiss Elemér* 140
- Hankiss János* 139, 235, 300, 301, 342, 348, 380, 406
- Harsányi István* 427
- Hartmann, Moritz* 423
- Hattyúdál* 306
- Hattyúdalféle* 122, 123, 125, 135, 206, 268, 290, 301, 304—07, 379, 380, 383
- Hatvany Lajos* 109, 110, 132, 139, 154, 165, 169, 197, 209, 212, 249, 270, 335, 344, 351, 392, 398, 409, 412, 429
- Havas Adolf* 137, 139, 189, 193, 196, 202, 277, 283, 284, 294, 299, 339, 357, 378, 384, 390, 412, 416, 423
- Hazámban* 113, 124, 135, 146, 250, 362, 363, 371
- Heckenast Gusztáv* 216, 328
- Heine, Heinrich* 139, 149, 150, 151, 157, 194, 203, 242, 256, 270, 287, 356, 365, 397, 417
- Hejh Büngözsdi Bandi* 123, 128, 275, 323, 344, 345—47, 364
- Hejh, nekem hát vigasztalást mi sem ad* . . . 113, 200
- Herman Ottó* 187, 322
- Hernádi Ferenc* 177
- Hindy Gizella, Júlia, Kálmán és Kálmánné* (Nagybecskerek) 126
- Hívős város az aafödön Kecskemét* 114, 116, 128, 146, 184—92, 225, 275, 320, 321, 323, 325, 342, 364, 369
- Hirtelen Barna* 189
- Hittig Amália* 357, 358
- Hittig Lajos* 357
- Hiú terv* (a *Füstbe ment terv* korábbi változata) 123, 218, 219, 230, 234, 247, 252, 267, ill. 8. sz. mell.
- Hizli József* l. Zalár József
- Hoffmann Edit* 231
- Hogarth, William* 316, 317
- Holbein, Hans* 385
- Holtei, Carl* 189
- Honfidal* 113, 124, 125, 128, 135, 144—50, 206, 210, 361, 381, 395, 420
- Honti* (Pongrácz Lajos álneve) 365
- Honvág* 254, 363
- Horatius* 291, 364
- Hortobágyi kocsmárosné* . . . 113, 191, 199, 263, 322, 363, 364
- Horvát Endre* l. Pázmándi Horvát Endre
- Horváth János* 139, 147, 149, 150—52, 160, 161, 164, 167, 168—70, 175, 183, 185, 189, 193—95, 199, 200, 203, 211, 216, 226, 227, 229, 243, 270, 272, 273, 276, 288, 290, 292, 294, 299, 300, 305, 308, 309, 310, 316, 317, 324, 335, 337, 341, 345, 347, 351, 352, 355, 360, 362—64, 366—69, 371, 378, 397, 402, 403, 410, 412, 420, 429
- Horváth Károly* 143
- Hozzá* 135, 270, 356
- Hozzunk áldozatot* . . kezdetű, tévesen Petőfinek tulajdonított hexameteres sor 106
- Hölty, Ludwig Heinrich* 241
- Hrabovszky Dávid* 118
- Hugo, Victor* 149
- Huttkay Lipót* 209, 210, 214
- [*Igy ni, látod*] 116, 145, 146, 192—94
- Igyunk!* 265, 379, 401
- Illés Gyula* 116, 139, 149, 158, 159, 160, 164, 177, 185, 187, 255
- Immermann, Karl* 427
- Imre Sándor* 139, 151, 235, 380
- Irányi Dániel* 108, 112
- Iránvi István* 346
- Irtóztató családás* 116, 123, 135, 169, 170, 255, 261—65, 291, 292, 300, 353, 380, ill. 12. sz. mell.
- Isoz Kálmán* 139, 350, 352
- István öcsémhez* 122, 128, 250, 254, 286, 314, 326, 353, 372—75
- Iványi Béla* 117
- Iványi Sándor* 210

Ivás közben 106, 114, 116, 123, 134, 145, 146, 166, 168, 169, 171—81, 199, 209, 210, 252, 255, 263, 269, 306, 309, 312, 377, 407, 413, ill. 2. sz. mell.

Jakab apostol, az ifjabb 236

Jancsó Benedek 364, 369

János gazda 300, 321

János vitéz 130, 141, 188, 242, 282, 386, 425, 430

Járnak, kelnek sokan zöld erdőben . . . 127

Jávorka Sándor 222, 371

Javulási szándék 122, 124, 128, 135, 226, 269, 292, 294, 299, 306, 353, 355, 375—83, 396, 410

Jenőfi (Szeberényi Lajos álneve) 370

Jókai Mór 109, 110, 115, 133, 139,

147, 157—59, 161, 163, 179, 196,

197, 200, 249, 269, 289, 294, 299,

302, 303, 326, 329, 333, 370, 387,

388, 391, 406, 407, 422, 423

Jóseffy Vilmos 318

Jósika Miklós 218, 365, 368, 371, 428

József nádor 374

Jön az ősz, megy a gólya már 116

Jövendölés 113, 114, 152

Julow Viktor 406, 428, 429

K. Papp Miklós 390

K. . . Vilmos barátomhoz I 13, 326, 1. még: *Emlékezés, K Vilmoshoz*

Kacziány Géza 300, 360

Kaján Ábel (Pákh Albert álneve) 158, 161

Kakasszóra hajnal ébred 116

Kálmány Lajos 229, 342

Kappel (pesti bankár) 388

Kappel Emília (később gróf Lónyai Menyhértné) 386—88

Kardos Lajos 413

Kardos László 256

Károssi Gáspár 263

Kassai József 222

Katona barátomhoz (Ha előltem a multat kitarja . . . kezd.) 122, 125, 128, 268, 293, 312, 313, 326

Katona barátomhoz (Katonának származott balvégzetem . . . kezd., a

K . . . Vilmos barátomhoz c.

vers korábbi címe) 313

Katona József 367

Katona vagyok én 166, 180, 293, 308, 312, 401

Katonaélet 399

Kazinczy Ferenc 117, 242, 337, 338—402, 403

Kazinczy Gábor 364, 365

Kecskeméthy Aurél 300

Kecskeméthy Csapó Dániel 309

Kedves vendégek 122, 135, 336—39, 402

Kemény János 358

Kemény Mihály 121, 398

Kerek József 374

Kerényi (Christmann) Frigyes 44, 111, 128, 129, 209, 266, 304, 326—30, 332, 344, 373, 377, 380, 381, 405, 1. még Vidor Emil

Kerényi Frigyeshez 121, 122, 131, 248, 251, 253, 266, 278—80, 286, 298, 315, 323, 326—30, 333, 335, 344, 353, 379, 1. még *Levél Kerényi Frigyeshez*

Kerényi György 229, 348

Keresztury Dezső 137

Keresztúton állók . . . 127, 197, 201—04, 221, 226, 243

Kertbeny Károly (Karl Maria) 139, 140, 150, 152, 153, 181, 192, 204, 214, 215, 229, 246, 252, 257, 259, 261, 271, 274, 276, 282, 285, 288, 290, 293, 298, 304, 311, 312, 319, 323, 325, 335, 342, 344, 347, 350, 352, 354, 356, 358, 361, 388, 394, 400, 404, 408, 414, 419, 420

Kéry Gyula 140, 207, 213, 315, 316, 322

Keszi József 154

Két sohaj 346

Két vándor 114, 127

Ki vagyok én ? nem mondom meg

113, 185, 187, 200, 277, 342, 375

Kiért irtítem a pohárt (kétes

hitelű Petőfi-vers) 114

Király Károly 369, 371

Kis furulyám szomorúflúz ága . . .

113, 134, 153, 182, 209, 232, 276

Kis menyecske, szép kis menyecske . . . 113, 128, 182, 215, 219—21, 226, 230, 244, 245, 246, 258, 259, 323, 344, ill. 7. sz. mell.

Kisfaludy Károly 241, 242, 428, 429, 431

Kisfaludy Sándor 218

- Kis-Kunság* 186, 322, 362
 Kiss Dávid 405
 Kiss Dénes 307, 348
 Kiss Dezső 422
 Kiss Ferenc, ifj. 428
 Kiss István 187
 Kiss József (irodalomtörténész) 106,
 107, 139, 140, 143, 169, 192, 236,
 248, 255, 290, 296, 318, 319, 323,
 325, 331, 364, 369, 384, 386, 389,
 391, 400, 401, 404, 408, 412, 417,
 422, 423, 427, 430
 Kiss Klára 275
 Kleofás (az ifjabb Jakab apostol
 apja) 236
 Kodály Zoltán 294, 310
 Kolmár József 408
 Komlóssy Ferenc Dániel 153—55
 Komor Ilona 142
 Kompert Lipót 368
 Koren István 202, 296, 357
 Koren Istvánné I. Neumann Júlia
 Kossalkó János 111
 Kotzebue, August Friedrich von 390
 Kovács József (debreceni diák) 174—
 76
 Kovács Kálmán (állam- és jogtud.
 író) 165, 431
 Kovács Magda 422
 Kovács Pál 304, 328, 401, 429
 Kovacsóczy Mihály 428
 Kováts Ferenc 427
 Kozma Sándor 179, 296
 Kozocsa Sándor 317
 Kölcsy Ferenc 149, 241
Költő lenni vagy nem lenni . . . 401
 Könczei Ádám 228
Könyeim 116
 Könyves Lajos 154
Kördal 127, 214
 Krejčí, Karel 427
 Kresz Mária 229
 Kriza Ildikó 191, 228
 Kriza János 164
 Kronperger Antal 112, 118
 Kubinyi Rudolf 269
 Kulcsár Béla (nagybecskereki lakos)
 126
 Kultsár János 374
 Kun Sándor 118
 Kunoss Endre 201
 Kuppis Vilmos 313
 Kuthy Lajos 339, 368, 371
 Laban Ferdinánd 235
 Lamartine, Alphonse de 157
Lánggal égő teremtetten . . . 113
 Laube, Heinrich (Henrik) 143, 430
 Lauka Gusztáv 163, 218, 234
 Ledionas I. Leonidász
Legenda 172, 213
 Lenau, Nicolaus 235, 241, 369
 Lendvay Márton 108, 112, 393
 Leonidász 13 (szándékos betűcseré-
 vel), 179
 Leopardi, Giacomo 139
 Lessing, Gotthold Ephraim 241
Levél egy színész barátomhoz 155, 293,
 300, 326, 333
Levél. István öcsémhez I. István
 öcsémhez
*Levél — Kerényi Frigyeshez — (a
 Kerényi Frigyeshez c. vers korábbi
 címe)* 125, 135, 326, 330, 380, 381
 Lichard Dániel 296
Liliom Peti 202, 342
 Lásznai Kálmán 156, 170, 190, 218,
 327, 370
 Lászt Ferenc 387, 388
L . . . né 127
 Lónyai Menyhért gróf 388
Lopott ló 113, 114, 185, 192, 342,
 364, 367, 432
 Losonczy László 327
 Lukács Móric 108
 Lukácsy Imre 302, 303
 Lukácsy Sándor 141, 327, 428, 431
 Lukl Ferenc 118
Magány 122, 127, 219, 251, 265—71,
 278, 299, 377—79, 397, 399
 Magyar Gyula 364
 Martinkó András 107, 186, 324, 334,
 369, 385, 390
Matildhoz 127
 Matisz Pál 306
 Matthiesson, Friedrich 367
 Matulay András 374, 375
 Mátyási József 187, 188, 191, 320—
 22
 Mednyánszky Berta 278, 279
Megúnt rabság 127, 150, 413
Megy a juhász számaron . . . 122,
 124, 128, 135, 192, 201, 226, 314—
 20, 341, 364, 376, I. még: *Népro-
 mánc*
 Megyeri Károly 333, 389
Meleg dél van 188

- Melich János 138
Mendel (később Mendelényi) János 207, 213
Mendelényi Gábor 213
Meredek a pincegádor 122, 128, 268, 289, 292, 308, 311, 312, 323, 342, 359, 373
Merengés (korábbi címe: *Petőfi Sándorhoz*) 113, 152
Merényi László 223
dunavecsei molnár
Mészáros, „malmos” (Dunavecse) 287
Mészáros Ignác 338
Mészáros Julianna (Nagy Pálné), 278, 324
Mészöly Gedeon 187, 188, 191, 322
Mezősi Károly 140, 250, 266, 267, 278, 280, 282, 285, 302, 311, 314, 315, 351, 372, 374, 426
Mi foly ott a mezőn 122, 135, 218—21, 230, 234, 246, 247, 257—60, 275, 278, 281, 343, 344, 351, ill. 9. sz. mell.
Mi haszna, hogy a csoroszlya. (korábbi címe: *Szántásvetés*) 113
Mi lett? 242, 265, 399
Mi nagyobb a nagy Szentgellérthegy-nél. . . . 113, 127, 226, 243—46, 275, 343, 382
Mi szebb, mint . . . 282
Miklós Dezső 106, 255
Miklós Elemér 300, 301, 348, 360
Miklós Róbert 216, 218, 219
Miller, Johann Martin 338
Mindszenty Antal 364
Miske György 118
Mit szil a bölcs? 300, 401
Moesz Gusztáv 371
Moholy József 317
Molnár Ferenc I. A. Molnár
Mondom, ne ingerkedjetek velem . . . 122, 128, 219, 230, 246, 247, 258, 259—61, 323, 343—45, 351, ill. 9. és 10. sz. mell.
Morvay Győző 207
Müller Lipót 140, 147
Nádaskay Lajos 129, 140, 144, 162, 289, 333, 337, 356, 383, 430
Nagy Czírok László 322
Nagy Ignác 117, 140, 200, 202, 218, 231, 232, 303, 331, 346, 355, 368, 374, 391, 398, 495
Nagy Pál (Nagy Zsuzsika édesapja) 121, 258, 267, 271, 272, 278, 279, 280, 282—84
Nagy Pálné I. Mészáros Julianna Nagy Zsuzsika (1848-tól Balla Istvánné) 33, 121, 192, 239, 258, 267, 268, 270—72, 275—84, 288, 289, 302, 305, 310, 324, 329, 335, 344, 351, 399
Nagy család (Dunavecse) 278, 282, 285
Nála voltam. 126
Nánási Etelka 366
Napoleon Bonaparte 407, 431
Nem megyek én innen sehova . . . 127
Nem nézek én, minek néznék? az égre. 123, 127, 275, 281, 334, 343, 344, 351, 352
Nem tesz föl a lány magában egyebet . . . 401
Nem ver meg engem az isten 114, 116, 127, 146, 183, 184, 245, 275, 371
Némegy Imre 357
Nemes(i) Mihály (kiskunfélegyházi lakos) 426
Némethy György 133, 242
Nemzeti dal 144, 417, 431
Népdal (a De már nem tudom, mit csináljak . . . korábbi címe) 135
Népdal (az Ezriével terem a fán a meggy . . . korábbi címe) 135, 347
Népdalok I—II. (ciklus az Aradi Vészlapokban) 135, 218, 219, 257, 258, 259
Népdalok I—III. (ciklus, Életképek 1844. jan. 2. fele) 134
Népdalok I—II. (ciklus, Életképek 1844. nov. 6.) 135, 305, 308, 350
Népdalok I—II. (ciklus, Pesti Divatlap 1845. ápr. 24.) 401
Népdalok I—III. (ciklus, Pesti Divatlap 1845. jún. 12.) 401
Népdalok I—III. (ciklus, Pesti Divatlap 1845. aug. 28.) 420
Népdalok I—XII. (ciklus, a *Versek* 1. füzeté 1843. évi anyagában) 183, 343
Népdalok I—X. (az első népdalciklus a *Versek* 1. füzetének 1844. évi anyagában) 125, 226, 275, 281, 343
Népdalok I—XI. (a második népdalciklus a *Versek* 1. füzetének 1844. évi anyagában) 125, 226, 275, 343
Néprománc (a Fürdik a holdvilág az

- ég tengerében* korábbi címe) 392, 398, 407,] 422, 423, l. még
 128, 135, 225 Kaján Ábel
Néprománc (a *Megy a juhász szá-*
máron korábbi címe) 128, Pákh Károly 157, 159, 179, 273, 407
 135, 201, 314 Pákh Vilma 273
Néprománcok I—III (ciklus a *Versek*
 I. füzetében) 124, 125, 225, 226, Pál apostol 355
 275, 376 *Pál mester* 273, 300, 332
 Neumann Frigyesné, özv. 357 Pálffy Albert 218, 368
 Neumann Hermína 357 Pálffy Sámuel 338
 Neumann Júlia (később Koren Ist-
 vánné) 357 *Pálnaphor* 106, 127, 147, 178, 206
 Neumann Karolin 357 Pálóczy Horváth Ádám 294
 Neumann Károly 163, 384, 386—
 88, l. még Aszódi, ill. Új Károly Pándi Pál 139, 141, 142, 147 148—
 Neumaun Klári 357, 358 51, 160, 161, 164, 167, 168, 169,
 Neustadt Adolf 397, 400 177, 180, 182, 183—85, 187, 193—
 Névy László 364 95, 199, 201, 203, 205, 212, 214,
 Ney Ferenc 218 223, 228, 242, 243, 250, 251, 254—
Nézek, nézek kifelé. 167 56, 258, 261, 269, 270, 273, 275,
 289, 292, 295, 297, 308, 329, 340,
 Nylassy Vilma, V. 143, 216, 217, 341, 345, 348, 355, 356, 358, 359,
 219, 220, 233, 239, 240, 258, 260 361, 364, 366, 368—70, 375, 378,
 385, 387, 389, 396—98, 402, 410—
 13, 418, 420, 425, 426, 429
 O. Nagy Gábor 413 Papp Miklós, l. K. Papp Miklós
 Obernyik Károly 176 Papp Zsigmond 279
 Oláh Gábor 149 *Paripámnak az ő színe fak'*
 Oláh Károly 130 188
 Orczy Lőrinc 191, 223 Patay István 118
 Orlay (Petrics) Soma 110, 140, 153, Pázmándi Horvát Endre 106, 107
 158, 159, 176, 177, 179, 183, 195, Péchy, id. (Péchy Imre apja) 176
 202, 206, 207, 211, 250, 256, 267, Péchy Imre 105, 106, 141, 172, 176,
 286, 289, 297, 316, 317, 351, 405, 179, 239, 249, 256, 258, 266, 267,
 407, 415, 421 270—72, 275, 278—82, 286, 287,
 Ortutay Gyula 191, 229, 342 295, 300, 302, 303, 305, 310, 311,
 Osszián 428, 429 324, 335, 344, 423
 — ő — (Petőfi szerzői jegye) 384, Péczely József 218
 392 Peregriny Elek 425
Összes költemények (1847; ÖK1) 124, Petőfi (Petrovics) István/, ifj. 58,
 140, 141, 146, 150, 202, 210, 238, 276, 277, 279, 281, 283, 284, 299,
 239, 387, 388, 421, 422 314, 372—74
Összes költemények 1—2. k. (1848; Petőfi Sándorhoz l. *Merengés*
 ÖK2a, ÖK2b, ÖK3) 141, 210 Petrescu, Joana Emilia 427
 [ÖWdtk] V. Ferdinándhoz 386 Petrichevich Horváth Lázár 144,
 145, 148
 P. A. (Handelsmann Antal jele?) 424 Petrics Soma l. Orlay
 P. Dániel (Veszprém) 178 Petrik Géza 117, 141, 209
 Pais Dezső 272, 403 Petrovics (Petrovits) István, id.
 Pájer Antal 207—09, 211 178, 227, 254, 255, 258, 266, 267,
 Pákh Albert 115, 124, 131, 153, 156—
 63, 179, 196, 197, 206, 249, 262, 278, 314, 332, 372, 374, 375
 266, 269, 273, 279, 305, 316, 317, Petrovics István, ifj. l. Petőfi István
 331, 332, 337, 355, 383, 387, 388, Petrovics (Petrovits) család (Petro-
 vicsék, Petrovics házaspár) 251,
 253, 267
 Petrovics Károly 118
 Pintér Jenő 323
 Pinty úrfi 214, 300, 401

- Piroslik a hecskerágó* 401
 Plutarkhosz 167
Poharamhoz 122, 128, 135, 200, 201, 261, 262, 264, 265, 268, 277, 289, 291—93, 294, 299, 311, 353, 380, ill. 12. sz. mell.
 Pompéry János 303, 1. még Dardanus
 Pomucz György 118
 Pongrácz Lajos („Honti”) 364, 365
 Poór Jenő (álnév?) 430
 Pope, Alexander 426—29
 Portir Lajos 357
 Porzó (Ágai Adolf álneve) 157, 158, 161
 Pönögei Kis Pál (Petőfi álneve) 128, 135, 183, 209, 248, 261, 262, 277, 283, 285, 291, 292, 380, 382
 Priszter Szaniszló 363
 Pröhle, Heinrich 272—74, 318
 Puchheim (osztrák tábornok) 431
 Pukánszky Kádár Jolán 393
 Pulszky Ferenc 141, 150, 167, 244, 251, 254, 289, 295, 302, 333, 337, 354—56, 370, 373, 388, 397, 403, 406
 Pum János 429
Pusztai kaland 432
Pusztán születtem 122, 127, 187, 188, 192, 275, 300, 314, 315, 320—23, 336, 339, 364, 373, 412
P . . y Vilma kisasszonyhoz 401

 Rabelais, François 200
 Radó Antal 151
 Raffaello (Raphael) Santi 367
 Rákóczy János 112
 Rakodczay Pál 394
 Rákosi Jenő 422
 Ráth Károlyné 144
 Ráth Mór 422
 Ratzky Rita 107, 177
Rég veri már a magyart a teremtő .
 381
 Remellay Gusztáv 365, 368
 Reseta János 422
Részség a hazáért 147, 214, 308, 381, 401, 420
 Réti Hugó 141, 161, 171
 Rexa Dezső 105
 Riedel Károly Ágost 230, 232
Rokkadal (Petőfinek tulajdonított vers) 105, 106, 176
 Rónai (Petőfi színészneve) 363

 Rózsavölgyi Márk 108, 121
 Rökk Pál 112, 118
 Rökk Szilárd 118

 Salamon prédikátor 262
 Salis(-Seewis), Johann Gaudenz 367
Salgó 205
 Salkovics Mihály 374
 Samarjay Károly 109, 115, 119, 120, 125, 126, 196, 197, 211, 268, 329, 418
 Sándor András 250, 287, 303, 311
 Sárkány Oszkár 366, 369
 Sárosi (Sárosy) Gyula 178, 216, 217, 218, 241, 242, 327, 365
 Sárváry, költő 368
 Sáska Ignác 405
 Sáska Károly 406
 Sass Erzsébet 322
 Sass István 166, 248, 294, 316, 317, 357, 358, 377, 382, 383, 387, 388, 412
 Schedel Ferenc I. Toldy
 Scheiber Sándor 407
 Schiller, Johann Cristoph Friedrich von 393
 Schmidt, Karlernst 427
 Sebestyén Gyula 187, 228, 321, 322
 Shakespeare, William 157, 180, 333, 352
 Shelley, Percy Bysshe 151, 152
Síkos a hó, szalad a szán . 127
 Sima Kováts Istvánné 374
 Simonyi Zsigmond 140
 Sipos Soma 299
Sívom 122, 127, 268, 290, 291, 305, 335, 383, 399
 Solt Andor 391
 Soltész Katalin, J. 141, 329
 Somfai Károly 254
 Somogyi József 171—75, 179, 180
Sorshúzás előtt 172
Sovány ősz 300, 379
 Sötér István 141, 187, 188, 228, 235, 270, 288, 308, 359, 378, 410
 Spetykó Gáspár 368
 Stolberg, Friedrich Leopold 402
 Stuller Ferenc 111, 112, 118
 Sue, Eugène 227
 Sujánszky Antal 129, 149, 211, 218, 327, 361, 381, 418
 Sükey Károly 391, 392

[*Szabadság, szerelem* .] I. Votum
 Petőfianum
 Szabó Dénes 141
 Szabó Ferenc (helytörténeti kiadvány szerk.) 346
 Szabó Ferenc (kiskunfélegyházi lakos) 426
 Szabó G. Zoltán 107
 Szabó József, színikazgató 202, 235, 248
 Szabó T. Attila 229
 Szakál Lajos 187, 325, 365
 Szakonyi Emese 171
 Szalay Benjamin (Kisfaludy Károly álnéve) 242, 428
 Szalay Károly 357
 Szalay László, z(alai) I. zalai Szalay László
 Szalkay Máté (Gaal József álnéve) 391
 Szana Tamás 141
 Szántásvetés I. *Mi haszna, hogy a csoroszlya*
 Szántó Imre 432
 Szarvady Frigyes 236, 423
 Szarvas Gábor 140
 Seberényi Lajos 116, 129, 141, 142, 148—51, 160, 162, 163, 167, 178, 206, 256, 289, 291, 295, 296, 307, 316, 317, 327, 370, 396, 412, 1. még: Etőfi Andor, ill. Jenőfi
 Széchenyi István gróf 367
 Szeget szeggel 113, 205
 Székely József 174, 176, 179, 183, 407
 Szekeres László 370, 422
 Szelestey László 106, 162, 317, 418
 Szemere Gyula 371
 Szemere Miklós 178, 416, 417
 Szemere Pál 214
 Szemere Pálhoz 214
 Szemfájásomkor 242, 270, 401, 419
 Szemrehányás 127
 Szendrey János 231
 Szendrey Júlia 279, 289
 Szénfy Gusztáv 201, 317, 319, 325
 Szentiványi Gyula 231
 Szerdahelyi József 235
Szerelem és bor 300, 401, 416
Szerelem- és pipádal 113, 114, 123, 128, 135, 202, 218, 230, 233, 238—43, 270, 324, 344, 376, 1. még: *Dal a pipáról s más egyébről, ill. Dal a szívarról*

Szerelem gyöngyei (versciklus) 126, 138
Szerelem gyötrelme (versciklus) 386, 387, 389
Szerelem gyötrelme I—II. (versciklus, Pesti Dívatlap 1844. dec. 8.) 136
Szerelem, szerelem 401
Szeretek én 420
 Szeverin (Dobrossy István álnéve) 177
 Szigetvári Iván 393
 Szigligeti Ede 108, 112, 115, 126, 170, 234, 235, 237, 261, 291, 294, 333, 392
 Szilágyi Ferenc (irodalomtörténész) 105
Szilveszter éje 1847-ben 146
 Szily Kálmán 140
Színbíráló 122, 128, 279, 353, 384—88, 389
Színészdal 300, 321, 333, 389
Színházban 122, 135, 385—90, 399
 Szinnyei Ferenc 142, 367, 428, 429, 432
 Szinnyei József 140, 142, 208, 387
 Szirmay Antal 413
Szobámban 136, 152, 269, 270, 271, 293, 299, 305, 312, 356, 378, 379, 395—400, 411
Szomjas ember tűnődése 114, 116, 135, 145, 146, 168—71, 174, 178, 185, 193, 210, 255, 261, 262, 269, 272, 292, 305, 340, 376, 410
 Szoják Rezső 328, 329
 Szörényi László 149, 307
 Szuper Károly 153, 175
 Szücs János 249, 250, 287, 302, 303, 307
Szülőimhez 250, 254, 286, 373, 375, 401

Takarékosság 135, 379
 Tálasi István 222
 Tamás Anna 108
 Tárkányi Béla (eredeti nevén Viperina) 115, 117, 119, 121, 131, 160, 174, 178, 185, 205, 207, 208, 209, 210, 213, 214, 218, 261, 266, 292, 327, 331, 377
 Tassoni, Alessandro 426, 427
 Tatay István 142, 144, 157, 161, 164, 166, 167, 173, 182, 225, 230, 247, 252, 314, 339, 361, 372, 421

Tavaszi I—II. (ciklus, Pesti Divatlap 1845. máj. 15.) 401, 419
Távoból 113, 124, 146, 227, 244, 250, 251, 267
Te szívemnek szép gyönyörűsége . . . 122, 128, 259, 268, 280, 283, 289, 310, 311, 323, 351
Tél végén 127, 145, 146, 194, 195, 197, 226, 270, 405
Temetésre szól az ének . . . 127, 182, 243
Temetőben 127
Terbe Lajos 142, 188, 228, 229, 322, 383
Thaly Kálmán 228
Thürnagel, Emil 393
Toldy (Schedel) Ferenc 129, 142, 162, 251, 254, 313, 323, 328, 373, 381, 383, 400, 419, 425, 430
Tolnai Lajos 138
Tolnai Vilmos 294, 306
Tompai Mihály 179, 180, 206, 218, 223, 233, 298, 326, 327, 381, 414, 420
Tompai Mihályhoz 135, 179, 293, 296, 298, 326, 327, 380, 395, 397, 404, 412, l. még: *Felelet Tompa Miskának*
Tooth István 142, 144, 308, 314
Tóth Béla 200, 355
Tóth Dezső 142, 143
Tóth Gáspár 112, 114, 115, 120, 126, 129
Tóth Lőrinc (Lenci) 126, 368, 370
Tóth Róza 279
Törő Györgyi, H. 114, 129, 134, 138, 143, 302, 361, 384, 409, 421
Török Benjámín 154
Török János 112, 118
Török Károly 230
Trefort Ágoston 108
Trencsényi-Waldapfel Imre 291
Túri Mészáros István 322
Turóczi-Trostler József 142, 214, 241, 274, 319, 327, 369, 402
Tündés 195
Új esztendő napján (korábban ismert címe: *Új év napján, 1849*) 146
Új Károly (Neumann Károly írói neve) 384, 386
Újházy Lajos 391
Újhelyi József 363
Újság 152

Úti jegyzetek 111, 129, 173, 186, 205, 206, 328, 357, 358, 363, 366, 417, 418
Úti levelek 119, 149, 156, 180, 196, 198, 206, 214, 300, 316, 328, 331, 366, 405, 411, 415

Üresen áll már a kancsó (kétes hitelű) 114

VI, V2 l. *Versek 1., Versek 2.*
Vachott Kornélia (Erdélyi János felesége) 111
Vachott Sándor 108, 110, 112, 115, 126, 170, 200, 209, 213, 218, 250, 261, 291, 316, 317, 373, 374, l. még: *Vachott fivérék*
Vachott Sándorné 387, 388
Vachott fivérék 110, 112
Vadnai Károly 159, 179, 223
Vadonban 113, 203
Vahot (Vachott) Imre 111, 114, 118, 128, 130, 131—34, 142, 145, 173, 174, 201, 239, 242, 248, 265, 292, 300, 305, 314, 316—18, 320, 326, 327, 331, 332, 336, 363, 368, 377, 378, 384, 385, 391, 396, 398, 400, 401, 405, 409, 410, 414—16, 419, 423, 424, l. még: *Vachott fivérék*
Vajda János 274
Vajda Péter 218
Vajna Károly 165
Váli Béla 153
Változás (Míg a földet . . . kezd.) 195
Van a nagy alföldön csárda sok 186
Vándorélet 113, 114, 123, 125, 128, 135, 218—20, 224, 230—40, 247, 258, 376, ill. 3—5. sz. mell.
Vándorfi Emil 155
Várady Antal 108—12, 118, 121, 127, 134, 144, 158, 361, 362, 377, 383
Várady család 127
Varga István 118
Varga János (történész) 141
Vargha Balázs 244
Vargyas Lajos 228, 345
Varjas Béla 143
Varjas Béláné l. Nyilassy Vilma, V.
Várkonyi Nándor 142, 177, 204, 286, 392
Vasberényi Géza 126, 127, 171, 267, 278, 324
Vasváry Pál 144

- Védjegyleti dal* 136
Végszó ***hoz 114, 123, 134, 145, 146, 148, 157—64, 206, 210, 269, 305, 326, ill. I. sz. mell.
Vendég 113, 114, 116
Véres napokkal álmodom. 420
 Verseghy Ferenc 425, 428
Verseim 152, 291, 397, 401, 419
Versek I. (1842—1844; V1) 105, 108—31, 133—35, 141, 142, 145, 146, 148, 151, 158, 162, 164, 174, 184, 185, 192, 200, 202, 213, 238—40, 245—48, 251, 253, 261—63, 265, 266, 284, 285, 292, 308, 315, 342, 362, 376, 386
Versek 2. (1844—1845; V2) 122, 124, 128, 138, 140, 142, 150, 202, 203, 261, 262, 263, 323, 395, 401, 402, 408, 412, 414, 418
 Versényi György 294
 Vértesy Jenő 393, 394
 Vidor Emil (Kerényi Frigyes írói neve) 111, 209, 304, 326, 328
 Vikár Béla 187, 310
 Vilney, Anton von 142, 229, 319, 323, 408
 [*Virt a kikirics* .] 114, 116, 123, 125, 135, 198, 215—24, 225, 226, 230, 245, 246, 257, 258, 335, 377, 382, ill. 7. sz. mell.
 Virnau János 118
Visegrád táján 205, 389
 Vitkovics Mihály 337
Víz és bor 113, 116, 173, 263
Vizen 122, 125, 127, 174, 250, 254, 268, 270, 285—88, 373
Vizet iszom 122, 128, 300, 321, 352—54, 379, 399
 Vogl, Johann Nepomuk 348
 Voinovich Géza 137, 143, 287, 348, 351, 358
Volnék bár . . 136, 300, 321, 386
 Votum Petőfianum ([*Szabadság, szerelem . . .*]) 420
 Vörösmarty Mihály 105, 106, 108—21, 124, 126, 127, 132, 134, 143, 147, 163, 169, 170, 174, 177, 185, 196, 205, 206, 212, 216, 218, 221, 239, 246, 248, 251, 252, 254, 261, 262, 265, 266, 268, 273, 274, 291, 292, 304, 307, 309, 327, 331, 366, 377, 403, 416, 428, 429—31, I. még: Csaba
- Wacha Imre 141, 297
 Wagner József (könyv- és zeneműkereskedő) 201
 Waldapfel József 309
 Wallentiny Dezső 339
 Wándza Mihály 227, 432
 Weber Antal 108
 Wenckheim bárók 176
 Whitman, Walt 139
- Xerxész 13, 179
- Ybl Miklós 244
- Zachariä, Friedrich Wilhelm 427
 zalai Szalay László 322, 363
 Zalár József (eredeti nevén Hizli) 148, 175, 178, 207, 209, 210—14
 Zerffi (Ignác) Gusztáv 143, 151, 318, 328, 430
 Zichy Antal 148
 Zilahy (gimnáziumi tanuló, Pest) 337
 Zilahy Károly 109, 115, 129, 132, 133, 143, 153, 421, 423, 424
Zivatar 370
 Zlinszky Aladár 348
 Zolnai Béla 241, 366
 Zoltvány Irén 309
 Zöld Marci, betyár 101, 227, 367, 432
Zöld Marci 432
Zöld Marci (Petőfi elveszett színműve) 360, 432
- Zsuzsikához* (tervezett versciklus?) 276, 280, 281, 283, 284, 311, 324, 351
Zsuzsikához [I.] (*Ne hozd, ne hozd azt a bort. .* kezd.) 121, 122, 128, 135, 268, 276—83, 285, 329
Zsuzsikához [II.] (*Kicsinke szöke kis leánya* kezd.) 267, 268, 276—85, 290
Zsuzsikához (*Kinézek én, benéz a hold .* kezd., az *Éjjel* c. vers korábbi változata) 275, 277, 280, 284, 285, ill. II. sz. mell.

TARTALOMJEGYZÉK

(A jegyzék a címváltozatokra is utal. Közvetlenül a cím után feltüntetjük a költemény sorszámát. Jobboldalt, két oszlopban, előbb a szöveg, azután a jegyzet lapszáma áll.)

A boldog pestiek (168. sz.)	48	339
A csaplárné a betyárt szerette (169. sz.)	49	341
A csavargó (188. sz.)	68	408
A dal (116. sz.)	8	152
A faluban utcahosszat . (151. sz.)	36	288
A helység kalapácsa (192. sz.)	70	420
A nemes (119. sz.)	11	164
A régi jó Gvadányi (189. sz.)	68	414
Álmodom-e? (146. sz.)	33	275
Ambrus gazda (177. sz.)	55	359
Árvalányhaj a süvegem bokkrétája . (163. sz.)	44	323
Az alföld (178. sz.)	56	361
Az én torkom álló malom . (157. sz.)	40	308
Az utánzókhöz (190. sz.)	69	418
Betegségemben (181. sz.)	60	382
Boldogtalan voltam . (123. sz.)	15	182
Bucsó a színészettől (165. sz.)	46	330
Carmen lugubre (175. sz.)	53	354
Dal a pipáról s más egyébről (címváltozat) I. Szerelem- és pipadal		
Dal a szivarról (címváltozat) I. uo.		
De már nem tudom, mit csináljak . . (128. sz.)	18	195
Deákpályám (154. sz.)	37	293
Ebéd után (145. sz.)	31	271
Eger mellett (130. sz.)	19	204
Egressy Gáborhoz (184. sz.)	62	390
Egri hangok (131. sz.)	19	207
Egy estém otthonn (140. sz.)	27	252
Egy telem Debrecenben (187. sz.)	67	404
Éjjel (149. sz.)	35	284

Élet, halál (191. sz.)	70	419
Elmondanám . . . . (115. sz.)	8	150
Első szerelmem (176. sz.)	54	356
Elvénélek én, csak adnának . . . . (166. sz.)	47	334
Est (186. sz.)	65	400
Ez a világ a milyen nagy . . . . . (173. sz.)	52	350
Ezrivel terem a fán a meggy . . . . . (172. sz.)	51	347
Fürdik a holdvilág az ég tengerében . . . (134. sz.)	22	225
Füstbe ment terv (139. sz.)	26	247
FüTTY (117. sz.)	9	153
Gazdálkodási nézeteim (155. sz.)	38	298
Gyöngé vagyok . . . . . (133. sz.)	22	224
Halvány katona (120. sz.)	11	166
Hattyudalféle (156. sz.)	39	304
Hejh Büngözsi Bandi . . . . . (171. sz.)	50	345
Hírös város az aafödön Kecskemét . . . . . (125. sz.)	16	184
Híú terv l. Füstbe ment terv		
Honfidal (114. sz.)	7	144
[Így ni, látod . . .] (126. sz.)	17	192
Irtóztató csalódás (143. sz.)	30	261
István öcsémhez (179. sz.)	58	372
Ivás közben (122. sz.)	13	171
Javulási szándék (180. sz.)	59	375
Katona barátomhoz (Ha előttem a multat . . . kezd.) (160. sz.)	42	312
Kedves vendégek (167. sz.)	47	336
Kerényi Frigyeshez (164. sz.)	44	326
Keresztúton állok . . . . . (129. sz.)	18	201
Kis menyecske, szép kis menyecske . . . . . (138. sz.)	26	245
Levél. István öcsémhez l. István öcsémhez		
Levél. — Kerényi Frigyeshez. — l. Kerényi Frigyeshez		
Magány (144. sz.)	31	265
Megy a juhász számaron . . . . . (161. sz.)	43	314
Meredek a pincegádor . . . . . (159. sz.)	41	311
Mi foly ott a mezőn . . . . . (141. sz.)	29	257
Mi nagyobb a nagy Szentgellérthegynél . . . . . (137. sz.)	25	243
Mondom, ne ingerkedjetek velem . . . . . (142. sz.)	29	259

Nem nézek én, minek néznék? 112. égre	(170. sz.)	50	343
Nem ver meg engem az isten (124. sz.)		15	183
Poharamhoz (153. sz.)		37	291
Pusztán születtem . . . . . (162. sz.)		43	320
Sírom (152. sz.)		36	290
Szezelem- és pipadal (136. sz.)		24	238
Színbirálat (182. sz.)		61	384
Színházban (183. sz.)		61	388
Szobámban (185. sz.)		64	395
Szomjas ember tünődése (121. sz.)		12	168
Te szívemnek szép gyönyörűsége . . . . . (158. sz.)		41	310
Tél végén (127. sz.)		17	194
Vándorélet (135. sz.)		23	230
Végszó ***hoz (118. sz.)		9	157
[Virít a kikirics . . .] (132. sz.)		21	215
Vizen (150. sz.)		35	285
Vizet iszom (174. sz.)		52	352
Zsuzsikához [I.] (Ne hozd, ne hozd azt a bort kis leány . . . . . kezd.)	(147. sz.)	33	270
Zsuzsikához [II.] (Kicsinke szöke kis leányka . . . . . kezd.)	(148. sz.)	33	282
Zsuzsikához (címváltozat) I. Éjjel			
 Versszövegek			
1844. január—augusztus		5	
 Jegyzetek			
Bevezetés a jegyzetekhez		105	
A kiadás 2. kötetéről		105	
A Versek (1842—1844) kiadásának története		108	
Petőfi verseinek közlése gyűjteményes kötetén kívül (1844)		131	
Rövidítések		137	
Az egyes versek jegyzetei		144	
Név- és címmutató		435	
Mellékletek		136	137
			451

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója
A szerkesztésért felelős Balázsovits Erzsébet – Műszaki szerkesztő: Érdi Júlia
A borító- és kötéstervezésért Rudas Klára munkája – Terjedelem: 28,25 (A/5) ív + 1 ív melléklet
AK 1793 k 8386
83.8651 Akadémiai Nyomda, Budapest – Felelős vezető: Bernát György

Megjelent
az Akadémiai Kiadónál

Benkő László
AZ ÍRÓI SZÓTÁR

A szépirodalmi nyelv
és stílus lexikográfiai
feldolgozása

275 oldal · Ára 79,— Ft

Fülöp Géza
A MAGYAR
OLVASÓKÖZÖNSÉG
A FELVILÁGOSODÁS
IDEJÉN

ÉS A REFORMKORBAN

290 oldal · Ára 47,— Ft

(Irodalomtörténeti
könyvtár 33.)

Gulyás Pál
MAGYAR ÍRÓI
ÁLNÉV LEXIKON
706 oldal · Ára 120,— Ft

Horváth János
A MAGYAR IRODALMI
NÉPIESSÉG
FALUDITÓL PETŐFIG
400 oldal · Ára 48,— Ft

A MAGYAR IRODALOM
TÖRTÉNETE

Főszerkesztő: Sőtér István

Hat kötetben

III. kötet:

A MAGYAR IRODALOM
TÖRTÉNETE

1772-től 1848-ig

830 oldal · Ára 160,— Ft

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

Ára: 76,— Ft .

ISBN 963 05 2671 9 (összkiadás)

ISBN 963 05 2672 7 (II. kötet)